

**Heikki Salminen**

# **Lappu kaulassa yli Pohjanlahden**

**Suomalaisten sotalasten historia**



**Siirtolaisuusinstituutti**



Heikki Salminen

# **Lappu kaulassa yli Pohjanlahden**

Suomalaisten sotalasten historia



Heikki Salminen

# **Lappu kaulassa yli Pohjanlahden**

Suomalaisten sotalaisten historia

Siirtolaisuusinstituutti  
Turku 2007

Kansi ja sivuntaitto: Jouni Korkiasaari

Siirtolaisuusinstituutti  
Linnankatu 61  
20100 Turku

Puh. 02-2840 440  
Fax 02-2333 460

Internet: [www.migrationinstitute.fi](http://www.migrationinstitute.fi)

ISBN 978-951-9266-91-6

Vammalan Kirjapaino Oy 2007

# Julkaisijan esipuhe

Suomalaisen siirtolaisuuden historiaan liittyy läheisesti 80 000 lapsen lähettäminen Ruotsiin ja Tanskaan toisen maailmansodan aikana. Monista heistä on tullut pysyviä siirtolaisia. Olen tavannut sotalapsina olleita henkilöitä Pohjois-Amerikassa, Australiassa ja jopa Etelä-Afrikassa, ja he ovat nähneet selvän syy-yhteyden lapsuuden kokemuksiansa ja siirtolaiseksi lähtönsä välillä. Toinen lähes vastaava sodan seurauksena syntynyt ryhmä ovat luovutetun Karjalan alueelta kotoisin olleet ihmiset, joilla oli yksinkertainen selitys siirtolaiseksi lähdölleen. ”Kun on kerran Karjalasta joutunut lähtemään, on yhdentekevää missä asuu.”

Suomalaisten sotalasten historia on ollut vuonna 1974 perustetun Siirtolaisuusinstituutin toiminnassa esillä kauan. Sotalapsien vanhetessa tarve purkaa lapsuuden kokemuksia synnytti vilkasta yhdistystoimintaa. Turun sotalapset alkoivat kokoontua vuodesta 1990. Yhteistyö Siirtolaisuusinstituutin kanssa oli luonnollista ja niinpä sen toimitiloissa on järjestetty mm. kaksi sotalasten elämästä kertovaa näyttelyä, ”Sotalapsena Ruotsissa ja Tanskassa 1939–1946” (21.8.–29.9.1995) ja ”Sotalasten rakkaat lelut” (11.9.2002–11.3.2003).

Paineiden purkautuminen ilmeni myös voimakkaana tarpeena kirjoittaa lapsuuden usein ristiriitaisista kokemuksista. Yhteistyössä sotalapsien kanssa Siirtolaisuusinstituutti julkaisi vuonna 1995 *Magdolna Kovacsin* toimittaman kirjan ”Sotalapsi”.

Siirtolaisuusinstituutti piti tärkeänä saada aikaan lähteisiin perustuva ja historia-tieteiden alaan liittyvä kokonaisesitys suomalaisten sotalasten historiasta. Vuonna 1998 käynnistyi Suomen Akatemian rahoituksella aihetta käsittelevä hanke tutkijana FM *Heikki Salminen*. Vuonna 2001 tämä tutkimus hyväksyttiin filosofian lisen-siaatti -tutkinnon opinnäytteeksi Turun yliopistossa.

Nyt julkaistava kirja Lappu kaulassa yli Pohjanlahden on lopputulos tästä tutkimushankkeesta. Kirjaan on saatu runsaasti myös uutta kuvamateriaalia. Kiitän Heikki Salmista perusteellisesta ja paljon vaivaa ja aikaa vaatineesta tutkimuksesta. Kiitän myös *Jouni Korkiasaarta* ja hänen avustajiaan toimitustyöstä. Uskoisin kirjalla olevan sotalapsiyhteisön ulkopuolellakin mielenkiintoa. Suomalaisten sotalasten vaiheet on keskeinen osa Suomen lähihistoriaa.

*Olavi Koivukangas*  
Siirtolaisuusinstituutin  
johtaja

# Kirjoittajan saatesanat

Turussa toimiva Siirtolaisuusinstituutti käynnisti vuonna 1998 tutkimusprojektin, jonka tuloksena julkaistaan nyt teos ”Lappu kaulassa yli Pohjanlahden”. Se on tutkimus suomalaisten sotlasten historiasta talvisodan syttymisestä marraskuussa 1939 aina nykypäivään saakka.

Noin 80 000 suomalaista sotlasta lähetettiin viime sotien aikana Ruotsiin ja Tanskaan. Kyseessä on maailmanennätys omalla alallaan. Tutkimuksessani selvitän suomalaisten sotlasten siirtoja Ruotsiin ja Tanskaan talvi- ja jatkosodan aikana, sekä sotien jälkeisiä lasten palautuksia ja niistä aiheutuneita toimenpiteitä. Tutkimuksessa tarkastellaan Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa perustettujen lastensiirto-organisaatioiden syntyä, niiden toimintamuotoja ja mukana olleita toimijoita. Selvitin myös miten lastensiirrot käytännössä kummankin sodan aikana tapahtuivat. Suomalaiset sotalapset ovat osa laajempaa nykypäiväänkin ulottuvaa lapsipakolaisuuden historiaa. Siten suomalaisten sotlasten kokemuksilla voi olla merkitystä Pohjoismaiden humanitääriselle toiminnalle sodan uhrien ja erityisesti lasten hyväksi. Onhan arvioitu, että nykyisin puolet maailman pakolaisista on nimenomaan lapsia ja alle 18-vuotiaita nuoria. Heidän asemansa muun muassa pakolaisleireillä on huono.

Tutkimustani ovat taloudellisesti tukeneet Kaatuneiden muistosäätiö, Turun Yliopistosäätiö, Marjatta ja Eino Kollin säätiö, Siirtolaisuusinstituutti, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto, Lettersdetska Föreningen, Suomen Akatemia sekä Niilo ja Helen M. Alhon rahasto. Kiitän näitä kaikkia tahoja saamastani tuesta tutkimustani kohtaan.

Tutkimustyössäni olen käyttänyt Kansallisarkistoa, Suomen ulkoministeriön arkistoa, Työväen arkistoa, Riksarkivetia Tukholmassa, Turun maakunta-arkistoa sekä Siirtolaisuusinstituutin arkistoa. Kiitän näiden arkistojen henkilökuntaa miellyttävästä yhteistyöstä.

Kiitän samalla lämpimästi kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat auttaneet minua eri tavoin tämän tutkimuksen teossa näiden vuosien aikana. Erityisesti haluan kiittää Siirtolaisuusinstituutin johtajaa, professori *Olavi Koivukangasta* ja tutkimusjohtaja *Elli Heikkilää*.

Omistan tämän teoksen tuhansille suomalaisille sotalapsille Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa.

Turussa 7.5.2007  
*Heikki Salminen*



# Sisällysluettelo

<b>Julkaisijan esipuhe</b> . . . . .	<b>5</b>
<b>Kirjoittajan saatesanat</b> . . . . .	<b>6</b>
<b>1. Johdanto</b> . . . . .	<b>9</b>
1.1. Lastensiirtojen taustaa . . . . .	9
1.1.1. Lapset sodankäynnin jaloissa . . . . .	9
1.1.2. Lastensiirrot ennen toista maailmansotaa . . . . .	10
1.1.3. Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika . . . . .	14
1.1.4. Sotalapset ja nykypäivän pakolaisuus . . . . .	17
1.2. Aikaisempi tutkimus . . . . .	21
1.3. Muistelma- ja kaunokirjallisuus sekä muu aineisto . . . . .	29
1.4. Tutkimuksen lähteet ja tavoite . . . . .	37
<b>2. Talvisodasta välirauhaan</b> . . . . .	<b>42</b>
2.1. Suomen tie sotaan . . . . .	42
2.2. Pohjoismainen apu: ”Finlands sak är vår” . . . . .	44
2.2.1. Ruotsin johdolla apua Suomelle . . . . .	44
2.2.2. Lastensiirtojen organisaatiot . . . . .	45
2.2.2.1. Pohjoismaiden avun Suomen keskus . . . . .	45
2.2.2.2. Centrala Finlandshjälpen . . . . .	56
2.2.2.3. Centralkommittéen for Finlandshjaelpen . . . . .	65
2.3. Talviset pakomatkat: lastensiirtojen toteutus . . . . .	69
2.4. Perillä pakolaisina . . . . .	80
2.5. Kotiinpaluu ja välirauhan aika . . . . .	89
<b>3. Jatkosodan sotalapset</b> . . . . .	<b>94</b>
3.1. Uuden sodan puhkeaminen . . . . .	94
3.2. Lastensiirtojen toteuttaminen . . . . .	100
3.2.1. Lastensiirtojen organisaatiot . . . . .	100
3.2.1.1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea . . . . .	100
3.2.1.2. Hjälpkommittén för Finlands Barn . . . . .	107

3.2.1.3. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta	114
3.2.2. Sotalasten siirrot	121
3.2.2.1. Matkajärjestelyt	121
3.2.2.2. Laivalla ja junalla Ruotsiin sekä Tanskaan	136
3.2.2.3. Sairaita lapsia hoitoon Ruotsiin	168
3.2.2.4. Yksityisesti Ruotsiin ja Tanskaan siirretyt sotalapset	179
3.3. Suomalainen sotalapsi sijoituskohteessaan	189
3.3.1. Sotalapset Ruotsissa	189
3.3.2. Sotalapset Tanskassa	214
3.4. Kotiinpaluu	223
3.5. Suomeen palanneiden lasten jälkihuolto	240
3.5.1. Jälkihuollon aloittaminen	240
3.5.2. Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitea	252
3.6. Lastenkotiuttamiskomitea ja adoptiot	265
<b>4. Sotien jälkeen</b>	<b>278</b>
4.1. Myöhemmät vaiheet sotalapsitoiminnassa	278
4.2. Sotalasten järjestöt	284
4.2.1. Riksförbundet Finska Krigsbarn	284
4.2.2. Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto	287
<b>5. Yhteenveto</b>	<b>296</b>
<b>Lähdeviitteet</b>	<b>306</b>
<b>Lähteet</b>	<b>379</b>
Arkistolähteet	379
Sanoma- ja aikakauslehdet	379
Kirjallisuus ja artikkelit	383
<b>Liitteet</b>	<b>398</b>

# 1. Johdanto

## 1.1. Lastensiirtojen taustaa

### 1.1.1. Lapset sodankäynnin jaloissa

Historian aikana sodissa ovat aina saaneet kantaa raskaan taakan sotivien armeijoiden lisäksi myös siviilit, jotka aiemmin saattoivat jäädä taistelevien osapuolten jalkoihin ja joutua siten muun muassa joukkomurhien kohteeksi. Kokonaiset kylät ja maakunnat saattoivat tuhoutua, ja taistelujen jälkeen raivonneet kulkutaudit suorittivat lopullisen harvennuksen asutuksessa. Aseteknologian kehittyttyä muodostuivat ilmapommitukset siviiliväestöä terrorisoineeksi välineeksi, jolla pystyttiin tarvittaessa tuhoamaan kymmeniä tuhansia ihmisiä yhdellä kertaa, kuten tapahtui Saksassa vuosina 1944–1945 liittoutuneiden suorittamien pommitusten takia. Tämän kehityksen huipentumana olivat kaksi Japaniin syksyllä 1945 pudotettua atomipommia.

Siviiliväestön joukossa lapset ovat muiden tavoin aina saaneet kärsiä sodista. Siinä mielessä kaikki sodan kokemaan joutuneet lapset ovat historian aikana olleet oman aikansa sotalapsia. Sota on tuhonnut lasten arkielämän rakenteita sekä heidän tulevaisuutensa, ja johtanut syrjäytymiseen sekä erilaisiin traumoihin. Lapsilla sotakokemuksiin liittyy fyysistä, emotionaalista ja taloudellista turvattomuutta. Nämä turvattomuuden tunteet limittyvät myös toisiinsa. Koti edustaa lapsille kaikkea kolmea turvallisuuden tunnetta. Yksi emotionaalista turvattomuutta aiheuttava tekijä onkin separaatio eli ero omista vanhemmista. Aivan pienille lapsille ero omista vanhemmista on huomattavan vaikeaa, koska he eivät ymmärrä eron syitä, eivätkä sitä, miksi heidät on siirretty pois kotoa.<sup>1</sup>

On mahdotonta tarkkaan määritellä, milloin erityinen sotalasten ryhmä ensi kertaa ilmaantui sotahistorian näyttämölle. Kuitenkin 1900-luvun aikana käydyt kaksi maailmansotaa ja muut paikallisemmat konfliktit etenkin Euroopassa toivat esille tämän oman erityisen ryhmänsä sotapakolaisten joukossa. Sodankäynnin totaalisuus kosketti näin molempien maailmansotien aikana entistä enemmän sodassa olleita kansakuntia. Näissä oloissa valtiot halusivat taata edes osalle pienimmistä kansalaisistaan mahdollisuuden päästä pakoon aliravitsemusta ja muuta puutetta, samoin kuin erilaisia kulkutauteja sekä vihollisen sotatoimia. Lapsia siirrettiin valtioiden sisällä rauhallisemmille alueille sekä myös sotien ulkopuolelle jääneisiin valtioihin.

Lastensiirot ajoittuvat samaan ajankohtaan kansainvälisen humanitaarisen ajattelun ja toiminnan kehittymisen kanssa, mikä näkyi pyrkimyksenä säädellä sodankäynnin muotoja. Punaisen Ristin kansallisten järjestöjen perustaminen 1800-luvun lopulla Skandinavian maissa oli osa tätä kehitystä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen eri avustusjärjestöille avautui laaja työkenttä. Muodostui eräänlainen kansainvälinen sosiaalipolitiikka, jossa yhdistyivät kansainvälinen ja kansallinen taso. Samalla apua antaneet valtiot profiloivat toiminnallaan omaa ulkopolitiikkaansa. Perhehistoriassa valtiokeskeinen huolehtiminen ja puuttuminen kasvoivat vuoden 1914 jälkeen, sillä vähitellen vahvistui näkemys, jonka mukaan ainakaan kaikki perheet eivät yksin kyenneet täyttämään velvollisuuksiaan. Valtion kontrolli perheisiin nähden kasvoi.<sup>2</sup>

### 1.1.2. Lastensiirot ennen toista maailmansotaa

Suomalaisilla sotalapsilla oli siten jo edeltäjänsä eurooppalaisessa historiassa. Näitä olivat ensiksi ensimmäisen maailmansodan aikana ne belgialaiset lapset, joita siirrettiin Ranskaan ja Sveitsiin, sekä serbialaiset lapset, joita vuonna 1916 kuljetettiin Englantiin ja Skotlantiin. Ruotsin Punainen Risti avusti taloudellisesti belgialaisten lasten oleskelua Sveitsissä. Saksalaisia ja itävaltalaisia lapsia siirrettiin ensimmäisen maailmansodan jälkeen muihin Euroopan maihin. Siirtojen syynä oli huono taloudellinen tilanne, joka Saksassa ja Itävallassa vallitsi sodan jälkeisinä vuosina. He eivät siis varsinaisesti paenneet kaupunkien pommituksia tai muuta suoranaisesti sotaan liittynyttä toimenpidettä, vaan sodan aiheuttamaa taloudellista kurjuutta hävinneissä kotimaissaan. Vuosina 1919–1924 Ruotsi otti vastaan kaikkiaan 24 000 sotalasta ja Tanska lähes 50 000. Ruotsissa toimintaa johti Ruotsin Punainen Risti ja sen perustama työvaliokunta. Ruotsin Punainen Risti perusti myös ruotsalaisten lahjoitusten turvin lastenkodit Wieniin ja Berliiniin. Järjestön kolme muuta toimintamuotoa olivat sotalapsityö, paikallisten hyväntekeväisyysjärjestöjen avustaminen, sekä elintarvikkeiden jakelu.

Punaisen Ristin synty Skandinavian maissa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla oli tuonut hyväntekeväisyyteen kansainvälisen luonteen sekä uusia kohde-ryhmiä. Myös muihin Euroopan maihin siirrettiin saksalaisia ja itävaltalaisia lapsia. Suuria vastaanottajamaita olivat muun muassa Hollanti ja Sveitsi, jotka kumpikin ottivat huostaansa yli 130 000 lasta. Sveitsiläiset valitsivat lapset lääkärintarkastusten perusteella. Myös Suomi otti tuolloin vastaan sotalapsia, sillä heitä saapui Saksasta maahamme yhteensä noin 2 200. Samoin Norjaan siirrettiin vuosina 1919–1925 sotalapsia muista maista. Muita lapsia vastaanottaneita maita olivat Romania, Italia ja Ranska. Kaikkiaan lähes ½ miljoonaa keskusvaltojen lasta siirrettiin maailmansodan aikana tai sen jälkeen sotalapsiksi ulkomaille. Varsinaisesti käsite ”sotalapsi” syntyi vasta näiden siirtojen jälkeen, kun siirretyt lapset aikuisina muistelivat myöhemmin siirtoaikaansa. Tällöin he käyttivät itsestään nimitystä ”Kriegskind”. Ranskassa puolestaan valtio ja katolinen kirkko yrittivät ensimmäisen maailmanso-

dan aikana vuosina 1914–1918 saada aktiivisesti lapsia mukaan sotaponnistuksiin kotirintamalla vetoamalla moraaliseen ja älylliseen perintöön sekä saksalaisten raakalaismaisuuteen. Samalla lapsille opetettiin, että heidän tuli auttaa Ranskaa.<sup>3</sup>

Ruotsin Punainen Risti perusti 1919 työvaliokunnan johtamaan sotalasten siirtoja. Toiminnan käytännön keskuksena oli sotalapsitoimisto. Paikallisella tasolla toimivat sotalapsikomiteat, joiden johdossa olivat maaherrojen rouvat tai paikalliset Punaisen Ristin-yhdistykset. Lisäksi ympäri Ruotsia oli työskentelemässä paikalliskomiteoita ja asiamiehiä. Vuosina 1922–1923 Wienissä työskenteli myös Ruotsin Punaisen Ristin yhteyshenkilö. Saksassa lastensiirotoja Ruotsiin järjestivät Deutsche Wohlfartsstelle, Svensk-tysk kommitté sekä Schwedische Hilfe für Deutsche Kinder. Itävallassa asiaa hoiti Tagesheimstätten für Kriegerwaisen und Kinder. Järjestöjen edustajat kävivät toiminnan aikana tutustumassa lasten oloihin Ruotsissa.

Tanskassa perustettiin vuonna 1919 Centralkomitéen for Wienerbörens Ophold i Danmark. Vuonna 1920 tanskalainen avustustoiminta koottiin saman organisaation, eli Faelleskomité for Hjaelp til de krigshaergede Lande, alaisuuteen. Itävallassa lastensiirotoja Tanskaan hoiti Deutsch-Oesterreichischer Jugendbund, ja Saksassa Deutsche Wohlfartsstelle, Dänische Hilfe für Deutsche Kinder sekä Ausschuss für die Versendung deutscher Kinder nach Dänemark. Tanskassa Wienistä saapuneet lapset olivat erittäin suosittuja, ja kun maahan 15 vuotta myöhemmin saapui espanjalaisia sotalapsia, heitä kutsuttiin termillä ”Spanske Wienerbörn”.

Lastensiirot rahoitettiin Ruotsissa aluksi keräyksillä. Vuonna 1920 taloudellinen vastuu siirtyi paikalliskomiteoille ja kasvatusvanhemmille. Saksalaiset kaupungit maksoivat osan siirtokuluista vuonna 1924. Tanskassakin toiminta pohjautui lahjoituksiin ja keräyksiin. Siirrot tapahtuivat junalla. Yhteen kuljetukseen mahtui 400–500 sotalasta. Ruotsiin lapset saapuivat yleensä keväällä sekä alkukesästä ja poistuivat syksyllä. Ruotsalaiset halusivat kirjallisen takuun siitä, että lapset palaisivat takaisin kotimaihinsa. Tanskaan sotalapsia saapui ympäri vuoden. Lapsi saattoi toisinaan päästä myös uudelleen sotalapsimatkalle. Tämä toteutui helpommin Ruotsiin kuin Tanskaan. Siirtojen yhteydessä kiinnitettiin suurta huomiota ikärajoihin ja lasten terveystilaan. Lapsille suoritettiin kaksi lääkärintarkastusta ennen lähtöä, ja heillä tuli olla mukana voimassa ollut lääkäri- ja rokotustodistus. Iältään lasten tuli olla 6–12/13-vuotiaita Tanskan osalta ja 9–14-vuotiaita Ruotsin osalta. Ruotsin hallituksen näkökulmasta 15-vuotias oli jo potentiaalinen poliittinen kiihottaja, eikä sen ikäistä haluttu tuotavaksi maahan. Lapsia ottivat vastaan kasvatteiksi pääasiassa keski- ja yläluokan perheet kummassakin maassa, tosin Tanskassa asetelma ei ollut yhtä jyrkkä kuin Ruotsissa.<sup>4</sup>

Pohjoismaihin siirretyille keskieuropalaisille lapsille annettu apu oli suurisuuntaista ja omana aikanaan ainutlaatuista. Samalla se oli suuntaa-antavaa toista maailmansotaa ajatellen. Aluksi Ruotsin hallitus edellytti tasapuolisuuden nimissä myös ympäröivävaltojen lasten ottamista Ruotsiin, mutta tämä ajatus ei milloinkaan toteutunut. Toiminnan tarkoituksena oli antaa siirretyille lapsille mahdollisuus le-

vätä ja kuntoutua sijoitusperheissään. Perheet saattoivat itse valita sijoituslapsensa. Lasten sosiaalinen tausta otettiin tässä yhteydessä myös huomioon. Tanskassa toimintaa organisoivat porvarilliset ja sosialistiset järjestöt, Ruotsissa puolestaan Punainen Risti. Tanskassa työväenliike pääsi siten tasa-arvoisempaan asemaan keskiluokan kanssa. Valtioiden antama suoranainen tuki oli pientä. Toiminnan taustalla oli hyväntekeväisyysajattelu; sosiaalisista syistä tapahtuneet lastensiirrot olivat yleisiä monissa maissa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Lasten sijoittaminen perheisiin oli myös tuttua, sillä Ruotsiin ja Tanskaan oli tuotu vuosittain ulko-ruotsalaisten ja ulkotanskalaisten lapsia viettämään lomiaan. Lisäksi Ruotsin ja Tanskan porvaristo halusi auttaa vaikeuksissa ollutta Saksan ja Itävallan keskiluokkaa, jonka yhteiskunnallinen asema oli uhattuna.

Venäjällä tapahtunut vallankumous nähtiin uhkatekijänä, johon liittyi Ruotsissa tietyissä piireissä vallannut venäläisvastaisuus. Ruotsin Punainen Risti järjesti kesällä 1919 Tukholmaan venäläisille sotalapsille lastenkodin. Lapset olivat peräisin Venäjältä vallankumousta paenneista perheistä. Poliittisista syistä mitään keskitettyä venäläisten lasten siirtoa Ruotsiin ei kuitenkaan järjestetty. Pelättiin sitä, että lapset eivät palaisi takaisin Venäjälle. Kulttuurisiteet Skandinaviasta Keski-Eurooppaan olivat myös eräs avustustoimintaa ohjannut tekijä. Lastensiirroista tuli samalla osa Ruotsin ja Tanskan ulkopolitiikkaa, pyrkimystä puolueettomuuspolitiikan profilointiin. Tällä pyrittiin epäsuorasti vaikuttamaan Euroopan sodan jälkeiseen tilanteeseen. Lasten toivottiin näkevän esikuvan hyvin organisoidusta yhteiskunnasta, joten kyseessä oli aktiivinen vientityö pohjoismaisen hyvinvointivaltion mallin puolesta. Lapsia saapui Ruotsiin myös Virossa, Liettuasta, Unkarista ja Tšekkoslovakiasta. Vielä vuosina 1934–1937 saapui Wienistä joka kesä muutama sata lasta kesänviettoon Tanskaan.<sup>5</sup>

Suomessa vuoden 1918 sisällissodan jälkeinen punaorpojen huoltotoiminta loi pohjaa lastensuojelutoiminnalle. Ensimmäisen maailmansodan kokemukset johtivat puolestaan Kansainvälisen lastenavun järjestön perustamiseen vuonna 1920. Samana vuonna Suomeen perustettiin sen alaosastoksi Kansainvälinen Lasten Apu–Internationell hjälp för barnen -järjestö. Sen työ keskittyi osittain ulkomailta saadun avun turvin itä-karjalaisten pakolaisten auttamiseen sekä ulkomailla tehtyyn avustustoimintaan muun muassa Unkarissa ja Itävallassa. Vuonna 1925 järjestön nimeksi tuli Suomen lastenavun kansallistoimikunta. Toinen kansainvälinen lastensuojelujärjestö oli Lastensuojelun kansainvälinen liitto, johon Suomesta kuului Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Kaksi kansainvälistä järjestöä vaikeutti yhteistyötä, samoin Suomen lastensuojelutyön hajaantuneisuus. Vuonna 1936 hyväksytty lastensuojelulaki vaati kuitenkin sosiaalihuollon yhtenäistämistä.

Pitkällisten erimielisyyksien jälkeen Suomessa saavutettiin lastensuojelutyössä kansallinen yksimielisyys, kun 27.11.1937 Helsingin Säätytalolla perustettiin Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliitto. Perustamisasiakirjan allekirjoitti yhteensä 15 eri järjestöä. Sen toiminnassa oli alusta saakka mukana myöhemmin sotalaisten siirtoihin osallistuneita henkilöitä, sillä uuden järjestön varapuheenjohtajaksi valittiin tohtori Bertel Nyberg, sekä hallituksen jäseneksi professori Arvo Ylppö.

Kansainväliseen avustustoimintaan osallistui Suomesta myös Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto, joka avusti rahallisesti Espanjassa olleita kummilapsiaan.<sup>6</sup>

Myös myöhemmin ennen toisen maailmansodan syttymistä Euroopassa toteutettiin lastensiirtoja, sillä Espanjan sisällissodan aikana 1930-luvun lopulla lapsia kuljetettiin turvaan naapurimaihin sekä Ruotsiin, joka otti vastaan noin 500 lasta. Heitä ei tuolloin sijoitettu perheisiin vaan leireihin. Tähän toimintaan otti osaa myös tuomari Lars Östberg, joka myöhemmin oli Ruotsissa tärkeässä asemassa suoritettaessa suomalaisten sotilasten siirtoja. Ranskassa espanjalaisia lapsia sijoitettiin myös pakolaisleireihin. Nämä sotilapset saivat omana aikanaan julkisuutta, sillä Espanjan sisällissodan vielä jatkuessa arvioitiin sodan vaikutusta lapsiin teoksessa, jonka perustana olivat lasten itsensä tekemät piirrokset kokemuksistaan. Myös Neuvostoliittoon siirrettiin noin 3 000 tasavaltalaisten lasta, jotka vasta aikuisina vuoden 1956 jälkeen saattoivat palata takaisin Espanjaan. Tammikuussa 2005 Espanjan hallitus myönsi ulkomailla asuville entisille sotilapsille eläkkeen sekä oikeuden ilmaiseen terveydenhoitoon Espanjassa.<sup>7</sup>

Noin 10 000 juutalaista lasta siirrettiin vuosina 1938–1939 Saksasta, Itävallasta, Puolasta ja Tšekkoslovakiasta turvaan Englantiin, jossa heidät sijoitettiin aluksi pakolaisleireihin. Siirrot lisääntyivät marraskuun 1938 Kristalliyön tapahtumien jälkeen. Myöhemmin osa heistä siirrettiin perheisiin. Näiden siirtojen muistomerkki paljastettiin Lontoossa vuonna 2003. Juutalaisia lapsia siirrettiin myös USA:han, Palestiinaan ja noin 500 Ruotsiin. Tanskassa juutalainen seurakunta ja yksityishenkilöt halusivat myös ottaa vastaan juutalaislapsia. Tammikuussa 1939 Danske Kvinders Nationalråd sai luvan siihen, että 25 juutalaista lasta saapui Tanskaan. Hieman myöhemmin Tanskan hallitus lupasi ottaa vastaan vielä 290 lasta. Osa lapsista matkusti myöhemmin Palestiinaan ja loput Ruotsiin vuonna 1943, kun saksalaisten miehityshallinto kiristi otettaan Tanskassa. Ongelmia siirtojen yhteydessä lapsille syntyi muun muassa juutalaisen kulttuurin noudattamisesta uudessa asuinpaikassa. Siirrot päättyivät, kun Saksa hyökkäsi Puolaan syyskuun alussa 1939. Sodan aikana murhattiin kaikkiaan 1½ miljoonaa juutalaista lasta.<sup>8</sup>

Ruotsi oli Hitlerin vuonna 1933 tapahtuneen valtaantulon jälkeen haluton ottaamaan vastaan juutalaisia pakolaisia Saksasta, vaikka Ruotsin juutalaiselle seurakunnalle oli jo esitetty avunpyyntöjä. Syksyllä 1933 Ruotsissa oli 300–400 saksanjuutalaista pakolaista. Työlupien saanti oli vaikeaa, koska ruotsalaiset viranomaiset vetosivat työttömyyteen. Ruotsissa ei katsottu juutalaisia poliittisiksi pakolaisiksi. Ruotsalaisella yhteiskunnalla ei ollut sosiaalisia, psykologisia tai taloudellisia resursseja hoitaa pakolaisia. Maalta puuttui valtiollinen ja kunnallinen pakolaispolitiikka. Kaikki apu pakolaisille tuli yksityiseltä taholta. Pakolaisen jääminen Ruotsiin riippui siitä, vastasiko joku ruotsalainen kaikista syntyneistä kuluista.

Vuonna 1937 Ruotsi sai uuden ulkomaalaislain, joka antoi poliittisille pakolaisille oikeuden hakea turvapaikkaa. Juutalaisille pakolaisille tätä oikeutta ei kuitenkaan annettu. Ruotsi oli myös passiivinen vuonna 1938 pakolaisista käydyissä kansainvälisissä neuvotteluissa. Kristalliyön tapahtumien jälkeen Ruotsin asenne

muuttui ulkomaisten ja avustusjärjestöjen taholta tulleiden paineiden vuoksi. Loppuvuonna 1938 asetettiin 500 juutalaisen lapsen kiintiö maahantuloa varten. Judiska församlingen lupasi hoitaa käytännön asiat, ja valitsi samalla tulijat. Rahoitusta varten järjestettiin muun muassa keräyksiä. Toimintaa varten perustettiin Mosaiska församlingens hjälpkommitté, jonka lapsiosasto (barnavdelningen) suunnitteli ja toteutti lapsipakolaisten vastaanoton Saksasta. Lapset sijoitettiin yksityiskoteihin tai lastenkoteihin. Useat lapsista jäivät pysyvästi Ruotsiin, vaikka alun perin tarkoitus olikin, että he poistuvat maasta tietyn ajan kuluttua. He kasvoivat ruotsalaisessa yhteiskunnassa ja monet menettivät samalla juutalaisen identiteettinsä. Osa lapsista on aikuisina koettanut etsiä omia juuriaan. Juutalaisia pakolaislapsia tutkineen Ingrid Lomforsin mielestä pakolaislasten pieni kiintiö heijasti ruotsalaisten negatiivista asennetta juutalaisia pakolaisia kohtaan. Vertauskohdaksi hän ottaa suomalaiset sotalapset, joita Ruotsi otti vastaan yli satakertaisen määrän.<sup>9</sup>

### 1.1.3. Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika

Toisen maailmansodan aikana Suomen ohella myös Englanti lähetti lapsiaan turvaan muihin maihin pois sodan jaloista. Kohteina olivat Brittiläisen kansainyhteisön maat sekä Yhdysvallat. Näille alueille siirrettiin noin 2600 lasta. Siirtoja hoitaneen järjestön nimi oli CORB, Children's Overseas Reception Board. Nämä lastensierrot kuitenkin loppuivat, kun lapsia kuljettanut laiva "City of Benares" torpedoitiin saksalaisten toimesta ja paljon sotalapset saattajineen kuoli. Lastensierrojen yhteydessä tulivat ilmi Englannin kaupunkien köyhimpien osien huonot sosiaaliset olosuhteet. Lapsia siirrettiin Englannissa myös maaseudulle turvaan saksalaisten ilmapommituksilta. Erään sodanaikaisen tutkimuksen mukaan 61 % ilmahyökkäyksen kokeneista englantilaisista lapsista kärsi psyykkisistä häiriöistä. Etenkin pienten lasten ero äideistään oli haitallista. Kaikkiaan kouluikäisiä lapsia siirrettiin kaupungeista maaseudulle noin 1,5 miljoonaa.

Myös Saksassa siirrettiin toisen maailmansodan aikana lapsia turvaan ilmapommituksilta Berliinistä. Siirrot suuntautuivat tällöin maaseudulle, Itävaltaan sekä Tanskaan. Tanskaan ja Itävaltaan siirrettyjä lapsia palautettiin Berliiniin vuonna 1946. Ruotsiin paennut itävaltalainen tohtori Ludwig Schnabl ehdotti puolestaan syksyllä 1942, että rauhanteon jälkeen Ruotsiin siirrettäisiin itävaltalaisia lapsia. Ehdotuksen taustalla olivat kokemukset ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä tilanteesta. Syyskuussa 1943 Folke Bernadotten mukaan toiset pohjoismaat olivat Ruotsin avun luonnollinen kohde. Mutta puolueettoman Ruotsin tuli hänen mukaansa ottaa huomioon myös Saksa, johon maata sitoivat vanhat kulttuurisiteet. Sodan jälkeen Ruotsi voisi auttaa maata yhdessä muiden maiden kanssa. Sodan aikana vuonna 1942 Ruotsiin saapui miehityksestä Belgiasta muutama sata lasta. Lisäksi Ruotsi avusti Norjassa toimineita lastenkoteja. Syksyllä 1945 Ruotsiin saapui 1000 norjalaista lasta Pohjois-Norjasta. He palasivat kotimaahansa toukokuussa 1946.<sup>10</sup>



Massasiirrot nähtiin toisen maailmansodan jälkeenkin yhä käyttökelpoiseksi välineeksi pyrittäessä auttamaan sodista kärsineitä lapsia. Heti sodan päätyttyä siirsivät englantilaiset lokakuussa 1945 Berliinistä 20 000 lasta omalle miehitysvyöhykkeelleen, jossa nämä oleilivat vuoden 1946 loppuun saakka. Espanja ilmoitti puolestaan marraskuussa 1945 olevansa halukas ottamaan vastaan jopa 50 000 lasta muualta Euroopasta. Lapset oli suunniteltu sijoitettaviksi lastenkoteihin ja perheisiin. Vuosina 1948–1949 saksalaisia lapsia siirrettiinkin Espanjaan, samoin kuin naapurimaa Portugaliin. Sveitsiin siirrettiin Saksasta lapsia kesäkuusta 1946 alkaen. Lapset olivat 4–10-vuotiaita, ja he viipyivät Sveitsissä kolme kuukautta. Berliinin kriisin aikaan vuosina 1948–1949 suunniteltiin yli 255 000 berliiniläisen lapsen siirtämistä länsiliittoutuneiden miehitysvyöhykkeille muualle Saksaan. Vielä vuosina 1951–1954 ottivat Ranska ja Sveitsi vastaan saksalaisia lapsia. Ranskaan heitä saapui 3400 pääosin Schleswig-Holsteinin suurilta pakolaisleireiltä.<sup>11</sup>

Kreikan sisällissodan aikana vuosina 1945–1949 vietiin 14 000 lasta Itä-Euroopan maihin kapinallisten hallitsemilta pohjois-Kreikan alueilta, eikä heitä juurikaan saatu takaisin sodan jälkeen, vaikka YK pyrki palauttamaan heidät takaisin koteihinsa. Lapsia vastaanottaneet maat loukkasivat kreikkalaisten vanhempien oikeutta saada lapsensa takaisin. Etelä-Vietnamin luhistuessa siirrettiin Yhdysvaltoihin 2000 lasta vuonna 1975 ”Operaatio Babyliftiksi” kutsutun toimenpiteen aikana. Yhdysvaltain presidentti Gerald Ford määräsi käynnistettäväksi tämän operaation, joka sai osakseen arvostelua muun muassa kansainvälisen Punaisen Ristin taholta. Usein siirrettyjen lasten isä oli Vietnamissa palvellut amerikkalainen sotilas. Operaatio kesti kaikkiaan 35 päivää. Tarkoitus oli, että amerikkalaiset perheet olisivat adoptoineet näitä lapsia omakseen, joten näiden lasten kohdalla siirtojen luonne oli lopullinen.<sup>12</sup>

Sotalapsisanaa on myös käytetty eri yhteyksissä vaihtelevin tavoin. Kuten edellisestä huomataan, niin termiin ei välttämättä aina liity se, että lapset olisivat paenneet siviiliväestöä kohtaan suoritettuja sotatoimia. Ensimmäisen maailmansodan jälkeiset saksalaisten ja itävaltalaisien sotalasten siirrot johtuivatkin elintarvikepuhlasta sekä näiden kummankin yhteiskunnan yleisestä kurjistumisesta juuri käydyn sodan takia. Lapset olivat yhä vaarassa, mutta suoranaista sotatilannetta ei enää ollut olemassa. Sotalapsiksi kutsutaan myös niitä noin 30 000 lasta, jotka syntyivät toisen maailmansodan aikana tai heti sen päätyttyä Englannissa ja Hollannissa. Heidän äitinsä oli paikallinen asukas ja isänsä kyseisissä maissa palvellut kanadalainen sotilas. Englannissa heitä syntyi yli 23 000 ja Hollannissa 6 000. Usein nämä lapset äitineen saivat osakseen paheksuntaa ja sosiaalista syrjintää.<sup>13</sup>

Samanlaisen kohtelun saivat osakseen norjalaiset sotalapset. Norjan miehitysvuosina 1940–1945 syntyi saksalaisten sotilaiden ja norjalaisten naisten seurustelun tuloksena noin 9000 lasta. Tämän taustalla oli ohjelma nimeltä ”Elämän lähde”, jossa oli tarkoitus sekoittaa keskenään saksalaista ja norjalaista verta. Lapsia ja heidän äitejään varten perustettiin Norjaan 10 erityistä kotia pitämään heistä huolta. Nämä lapset ja heidän äitinsä olivat norjalaiselle yhteiskunnalle kauan aikaa vaiettu ja vastenmielinen asia. Useimpien isää ei milloinkaan löydetty.

Kesäkuussa 1947 Norjassa heräsi ajatus kotiuttaa Saksasta sinne sodan lopulla saksalaisten toimesta siirretyt lapset. Koska heidän asemansa oli kuitenkin Norjassa kiistanalainen, suunniteltiin heidän sijoittamistaan Ruotsiin, josta heitä sitten olisi vähitellen siirretty Norjaan. Pieni määrä näitä lapsia siirrettiinkin sodan jälkeen Ruotsiin, jossa he saivat uuden nimen. Vuonna 1945 suunniteltiin myös, että lapsia olisi lähetetty siirtolaisiksi Australiaan, mutta tämä suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut. Nykyään nämä norjalaiset sotalapset ovat perustaneet oman valtakunnallisen järjestönsä vuonna 1986, ja osa heistä on tällä hetkellä oikeusteitse vaatimassa korvauksia kokemastaan vainosta Norjan valtiolta. Norjassa on myös tutkittu viranomaisten toimia sotalapsia kohtaan sodan jälkeen. Norjan hallitus on esittänyt anteeksipyyntöä lapsille, mutta korvauksia ei ole maksettu. Muutamia näistä lapsista väitetään käytetyn jopa LSD:n vaikutuksia koskeneissa kokeissa 1950- ja 1960-luvuilla. Vaikka norjalaisia lapsia ei lähetettykään Australiaan toisen maailmansodan jälkeen, niin Isosta-Britanniasta siirrettiin vuosina 1945–1955 arviolta noin 3000 lasta viranomaisten toimesta siirtolaisiksi Australiaan. Tämän siirtolaisuuden luonteesta ja siirrettyjen lasten lukumäärästä on käyty 1990-luvun lopulla keskustelua. Joidenkin kirjoittajien mielestä sosiaaliviranomaiset aktiivisesti edesauttoivat tätä lasten siirtämistä toiseen maahan.<sup>14</sup>

Toisen maailmansodan sekavina loppukuukausina saapui Tanskaan 11.2.1945 alkaen kaikkiaan noin 250 000 saksalaista pakolaista maitse ja meritse. Heidän joukossaan oli 70 000 alle 15-vuotiasta lasta, joita voidaan myös kutsua sotalapsiksi. Nämä pakolaiset olivat pääasiassa peräisin Saksan itäisistä maakunnista, ja he pakenivat länteen työntyvää Neuvotoliiton Puna-armeijaa. Saksalaiset pakolaiset kerättiin pakolaisleireihin. Tanskan viranomaiset kieltäytyivät hoitamasta pakolaisia, ja antoivat heidät saksalaisten hoitoon. Saksalaisten ja tanskalaisten välisten neuvottelujen tuloksena vain osa sairaista pakolaisista alkoi saada hoitoa tanskalaisissa sairaaloissa, sillä heidän pelättiin tartuttavan tanskalaista väestöä. Pienten saksalaisten pakolaislasten keskuudessa sairastavuus oli erittäin suurta, mutta nämä lapset eivät kuitenkaan kuuluneet solmitun sopimuksen piiriin. Tämä muodostui tappavan kohtalokkaaksi tuhansille pikkulapsille. Vuoden 1945 aikana kuoli kaikkiaan yli 13 000 saksalaista pakolaista. Näistä noin 7 000 oli alle 5-vuotiaita pikkulapsia. Kun pakolaisten keskuudessa suoritettiin elokuussa 1946 väestölaskenta, havaittiin suurimman osan alle 2-vuotiaista lapsista kuolleen. Tanskalaisten yleinen mielipide oli niin saksalaisvastainen heti sodan jälkeen, että ei edes saksalaisia lapsia haluttu säästää. Saksalaisvastaisuus ulottui myös lääkärikuntaan sekä muuhun hoitohenkilöstöön. Kyseessä oli tanskalaisen yhteiskunnan kollektiivinen kosto saksalaisia kohtaan. Vertailuna todettakoon, että Tanskaan saapui samaan aikaan myös noin 30 000 pakolaista muun muassa Puolasta ja Romaniasta. Koska heitä kohdeltiin liittolaisvaltioiden kansalaisina, saivat he osakseen parempaa huolenpitoa.<sup>15</sup>

Vaikka suomalaiset olivatkin vuonna 1942 torjuneet Sveitsin tarjouksen ottaa vastaan suomalaisia sotalapsia, niin sodan päättymisen jälkeen Suomesta siirtyi ryhmä lapsia sodasta säästyneeseen Sveitsiin. Varsinaisina sotalapsina heitä ei voida pitää,

mutta yhtymäkohtana voidaan nähdä halu lähettää lapset parempien elinolosuhteiden keskelle pois sodan köyhdyttämästä kotimaasta. Nämä suomalaiset lapset sijoituivat Pestalozzi-lapsikylään Trogeniin, joka oli saanut nimensä 1700-luvulla eläneen sveitsiläisen pedagogin Johann Heinrich Pestalozzin mukaan.

Kyseinen kylä oli perustettu heti sodan jälkeen auttamaan sodasta kärsineiden Euroopan maiden lapsia. Lapsikylä syntyi vuonna 1946, ja ensimmäiset lapset saapuivat sinne Ranskasta ja Puolasta. Ensimmäiset suomalaislapset saapuivat kylään vuonna 1948. Silloin siellä oli jo kaikkiaan 12 lastentaloa sekä erilaisia huoltorakennuksia. Kylästä muodostui vähitellen kansainvälinen yhteisö, jossa kansainvälisyyteen oppiminen oli keskeistä. Suomalaislapset valitsi matkalle sosiaaliministeriö yhteistyössä kuntien sosiaalivirastojen ja lastenkotien kanssa. Tärkeänä vaikuttajana toimi myös Pestalozzi-kylän Ystävät r.y. Aluksi kylään valitut suomalaiset lapset olivat orpoja, mutta myöhemmin 1950-luvulta alkaen matkalle valitut lapset olivat yleensä lähtöisin perheistä, joiden taloudellinen tilanne oli huono. Iältään he olivat 7–11 -vuotiaita. Viimeiset suomalaiset lapset lähetettiin Pestalozzi-kylään 1980-luvun lopulla. Kaikkiaan näiden vuosien aikana kylässä oleili yli sata suomalaislasta.<sup>16</sup>

Sotalapsi-ilmiöön kokemuksiltaan ja vaikutuksiltaan osittain rinnastettavana tapahtumana voidaan pitää suomalaislasten adoptointia Tanskaan 1960- ja 1970-luvuilla. Tuolloin Tanskaan adoptoitiin satoja suomalaisia lapsia. Ilmiön taustalla oli Tanskaa vaivannut lapsipula. Katseet käännettiin tällöin Suomeen, josta muun muassa lehti-ilmoitusten avulla etsittiin halukkaita luovuttamaan lapsensa adoptoitaviksi Tanskaan. Toiminta jatkui aina vuoteen 1979 saakka, jolloin Suomen uusi adoptiolaki kielsi kyseisen kaltaisen lapsiin kohdistuneen lehti-ilmoittelun. Osa näistä lapsista on myöhemmin alkanut etsiä suomalaisia juuriaan ja opetellut myös suomenkieltä pystyäkseen kommunikoimaan suomalaisten sukulaistensa kanssa.

Sotalasten paluuseen Suomeen voidaan osin rinnastaa myös Ruotsista vanhempiensa mukana Suomeen palaavat lapset. Kun heitä tutkittiin, heillä todettiin mäsennusta ja muita psyykkisiä ongelmia enemmän kuin koko ikänsä Suomessa asuneella vertailuryhmällä. Parhaiten sopeutuivat ne, joiden kotona oli jo Ruotsissa puhuttu suomea. Sen sijaan ruotsia kotonaan puhuneet lapset olivat jo ehtineet ruotsalaistua, ja heillä oli siksi ongelmia Suomeen sopeutumisen suhteen. Tasapainoisen kaksikielisen identiteetin saavuttaneet lapset olivat voineet jopa hyötyä muuton tuomasta elämänkokemuksesta, todettiin tutkimuksen mukaan.<sup>17</sup>

#### 1.1.4. Sotalapset ja nykypäivän pakolaisuus

Suomalaisten sotalasten vaiheiden tarkastelun merkitys suomalaiselle historian tutkimukselle on nähtävä kahdenlaisena osana. Toisaalta kyseessä on synteesi siitä aineellisesta avusta, jota Ruotsi antoi Suomelle tämän raskaiden taistelujen vuosien aikana. Samalla ulottuville voidaan saada uudenlaisia näkökulmia avustustoimin-

nan luonteeseen. Tämä Ruotsin antama apu on Suomessa päässyt osin unohtumaan. Etenkin tämä koskee suomalaisen nuorison näkemyksiä Ruotsin roolista Suomen auttajana talvisodan aikana. Toisaalta nyt suoritettava tutkimus tarkentaa historiallista kuvaa tästä maailmanennätysluokkaa olleesta exoduksesta, jossa suvereeni valtio lähetti tulevaisuuden rakentajiaan vapaaehtoisesti avustushaluisen ei-sotaa käyvän naapurimaan hoiviin. Vanhat valtiolliset siteet näyttäytyivät vahvimmiltaan 130 vuotta aiemman valtioyhteyden katkeamisen jälkeen. Uusi ja samalla tarkennettu kuva sotalapsiavustustoiminnasta on toivottavasti osaltaan osa sitä arviointia, jota professori Krister Wahlbäck toivoi esitelmässään keväällä 1999. Hän peräänkuulutti tuolloin avointa keskustelua Suomen ja Ruotsin suhteista vuosituhannen päättyessä ja kummankin ollessa tasavertainen maa Euroopan Unionissa.

Tarkasteltaessa suomalaisia sotalapsia Tanskassa jatkosodan aikana tulee koko ajan muistaa, että Tanska oli saksalaisten miehittäjä valtio. Samaan aikaan, kun suomalaiset sotalapset kokivat Tanskassa olevansa turvassa ja hyvässä hoidossa, synnytti miehitystilanne tanskalaisissa lapsissa aivan toisenlaisia tunnetiloja ja jännitteitä, joita nämä henkilöt ovat myöhemmin aikuisina muistelleet. Historia ei siten ollut kaikille ihmisille sama asia. Tanskassa olleet suomalaiset sotalapset ovat myös osa maan historiaa, joskin Tanskassa heistä on tiedetty melko vähän.<sup>18</sup>

Suomalaisten sotalasten kokemuksilla voisi olla merkitystä Pohjoismaiden humanitääriselle toiminnalle nykypäivän sodan uhrien ja erityisesti niiden seurauksena kärsimään joutuvien lasten hyväksi. Siviiliväestöhän joutuu nykypäivän sodissa kokemaan suhteellisesti suuremmat kärsimykset. Historiallinen aikasidonnaisuus on siten tosiasia sotalasten kohdalla: nykyajan arvot ja ihanteet ovat tapahtuneen kehityksen tulosta.<sup>19</sup> Näin kansallinen historiatietoisuus saa samalla laajempaa globaalia merkitystä etenkin nykyajan muuttuvassa Euroopassa. Asia ajankohtaistui helmikuussa 2002, kun Ruotsissa keskusteltiin maahan saapuneiden yksinäisten pakolaislasten asemasta ja sopeuttamisesta ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Tällöin entiset sotalapset arvostelivat pakolaislasten oloja. Suomessa ja Ruotsissa asia liitettiin suomalaisten sotalasten kokemuksiin.<sup>20</sup>

Elokuussa 1994 vietettiin Torniossa ja Haaparannassa 56 000 suomalaisen siviilin Ruotsiin evakuoinnin 50-vuotisjuhlaa. Heidät siirrettiin syksyllä 1944 turvaan Ruotsiin pääasiassa Suomen Lapista, koska suomalaisten ja Lapissa olleiden saksalaisten joukkojen välillä oli odotettavissa taisteluja Suomen pyrkiessä täyttämään Moskovassa Neuvostoliiton kanssa solmitun välirauhansopimuksen määräyksiä. Puheessaan Ruotsin kuningas Kaarle XVI Kustaa toivoi menneisyyden kokemuksen auttavan myös tulevaisuudessa ja päätti puheensa sanoihin: *”Maailmassa, jossa pakolaisongelma jatkuvasti muistuttaa olemassaolostaan, on tärkeitä osoittaa, mitä suvaitsevaisuus ja lähimmäisen auttaminen merkitsevät.”*

Samassa tilaisuudessa puhunut Tasavallan Presidentti Martti Ahtisaari viittasi Ruotsin antamaan apuunhimillisyytensä tämä yhteistyö näytti viisikymmentä vuotta sitten. Tuolloin te ruot Suomelle toisen maailmansodan aikana todetessaan: *”Suurimman voimansa ja inhimillisyytensä tämä yhteistyö näytti viisikymmentä vuotta sitten.*

*Tuolloin te ruotsalaiset ette sulkeneet rajaanne meiltä, te avasitte kotienne ovet sodan tieltä pakeneville suomalaisille. Vaikka historiankirjoitus tuntuu muistavan monet muut tapahtumat tuota tekoa paremmin, kokonaiset sukupolvet seisovat nyt kiitollisina elävinä todisteina noiden tekojen suuruudesta.”*

Jotkut sotalapset kuvaavat aikaansa Ruotsissa tai Tanskassa eräänlaisena kansainvälisyyskasvatuksena, joka myöhemmin on auttanut suhtautumaan myönteisesti pakolaisiin sekä vieraisiin maihin ja kulttuureihin. Tähän samaan seikkaan viittasi kulttuuriministeri Kaarina Dromberg loppuvuonna 2002, kun hän totesi sotalapsitutkimuksen voivan laajentaa kokemuseräistä moniarvoisuutta ja suvaitsevaisuutta.<sup>21</sup>

Konkreettisesti suomalaisten sotalasten kokemukset lastensiirtoajaltaan kertautuivat kesällä 1997, kun Saksasta alettiin palauttaa entisen Jugoslavian alueelle niitä sotalapsia, jotka oli siirretty Saksaan turvaan sotatoimilta omassa kotimaassaan. Tässä yhteydessä entiset suomalaiset sotalapset rinnastivat tapahtumat omaan lapsuuteensa. Entisen Jugoslavian osatasavaltojen itsenäistymisten synnyttämät taistelut toivat sodan eri tavoin keskelle lasten arkielämää. Nämä Saksaan siirretyt lapset oli heti maahan saavuttuaan sijoitettu saksalaiseen lastenkotiin ja he olivat jo ehtineet melkein täysin saksalaistua. Kun heitä sitten haastateltiin, kävi ilmi miten lapset kokivat kotimaansa ja Saksan elintasoeron erittäin vaikeana asiana, eikä kotiinpaluu ollutkaan oletuksista huolimatta mitenkään helppo ja iloinen asia. Osa näistä lapsista oli myös unohtanut oman kielensä ja useimmat kulttuurinsa. Samoin kotitalo saattoi olla tuhoutunut sodassa ja evakkoon siirtyneen oman perheen olinpaikka oli sen johdosta tuntematon. Näiden lasten kokemuksissa toistuivat suurimaksi osaksi suomalaisten sotalasten viime maailmansodan aikana kokemat tilanteet. Historiassa tehdyistä virheistä ei siis oltu opittu mitään, niitä ei osattu tulkita ja soveltaa oikealla tavalla. Samaan seikkaan viittasi Ruotsin Suomen-suurlähettiläs Kerstin Asp-Johnsson puhuessaan syyskuussa 2000 Finlandia-talossa järjestetyssä sotalapsitilaisuudessa: *”60 vuotta sen jälkeen, kun Suomi oli sodassa, olemme nähneet miten kovin konflikteissa eri puolilla maailmaa lapset ovat kärsineet, ja miten sota koettelee siviiliväestöä. Voidaan keskustella niistä avustusmenetelmistä, joita lapsiin kohdistettiin sotavuosien aikana Suomessa ja Ruotsissa, ja on tärkeää keskustellakin niistä. Mutta päädyttäneen sitten minkälaisiin käsityksiin tahansa, on tunnustettava, että lapsia kohtaan tunnettiin suurta sitoutuneisuutta Suomessa ja Ruotsissa, ja ongelmiin tartuttiin päättäväisesti.”*<sup>22</sup>

Monet suomalaiset ja ruotsalaiset sotalapsiyhdistykset ovat pyrkinet auttamaan sodasta ja pakolaisuudesta eri tavoin kärsiviä lapsia. On arvioitu, että nykyisin puolet maailman pakolaisista on nimenomaan lapsia ja alle 18-vuotiaita nuoria, joiden asema muun muassa pakolaisleireillä on huono. Siten esimerkiksi osa Kemin sotalapsipatsasta varten kerätyistä varoista annettiin Unicefin lastenrahastolle. Sotalapsien kokemukset ovat olleet myös taustalla, kun Suomen Pelastakaa lapset r.y. ja Punainen Risti torjuivat ajatuksen, että lapsia siirrettäisiin Suomeen sisällissodassa olleen entisen Jugoslavian alueelta, vaikka Suomessa olikin valmiutta ottaa vastaan kyseisiä lapsia. Koko perheen hyvinvointia pidetään nyt tärkeämpänä kuin sen jon-

kin yksityisen jäsenen, eikä lapsia haluttu erottaa vanhemmistaan tai omasta kulttuuristaan. Myös YK soveltaa periaatetta pitää pakolaisperheet yhdessä, tätä muiden pakolaiskysymysten ohella hoitaa YK:n alainen UNCHR (United Nations High Commissioner for Refugees) eli Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisasiain päävaltuutetun virasto. Sotalasten voidaan katsoa olevan keskuudessamme elävinä todisteina siitä, että kansakunnan menneisyys, sen historia, on kiinteä ja oleellinen osa tätä päivää. Näin menneisyyden kokemukset ovat auttaneet muotoilemaan nykypäivän toimintatapoja. Historia ei pääty, vaan menneisyys voi opettaa meitä. Toisaalta samalla rinnastamalla nykypäivän tapahtumiin toisen maailmansodan aikana Suomessa tapahtuneet prosessit, voidaan samalla ymmärtää tuon ajan tapahtumia ja niitä vaihteita, joita muun muassa suomalaiset sotalapset joutuivat aikoinaan läpikäymään. Aikamme tärkeä kysymys onkin sodan ja rauhan problematiikan ymmärtäminen, mikä asettaa historiantutkimukselle uusia haasteita.<sup>23</sup>

Nykypäivän sotalapsina voidaan pitää niitä turvapaikanhakijoiden lapsia sekä pakolaislapsia, jotka saapuvat Suomeen. Ilman omia vanhempia Suomeen saapui vuosina 1992–2002 yhteensä 1200 pakolaislasta. Hekin joutuvat muun muassa oppimaan uuden kielen, uusia tapoja esimerkiksi koulunkäynnin suhteen sekä kohtaamaan ennakoluuloja taustansa takia. Ero perheestä ilmenee näillä lapsilla usein unettomuutena, masennuksena ja erilaisina pelkotiloina. Tämän hetken aseellisten konfliktien pienet uhrit reagoivat kokemuksiinsa aivan samalla tavoin muun muassa piirrosten avulla, kuin tekivät heitä ennen suomalaiset sotalapset sijoituskohteissaan. Sotalasten kokemukset voivat myös olla hyödyllisiä laadittaessa nykypäivän valmiussuunnitelmia kriisiaikoja varten. Evakuointi on yhä keskeinen elementti valmiussuunnitelmissa. Massaevakuointien sijaan nykyään keskitytään kuitenkin evakuoimaan asutuskeskuksista vanhuksia sekä alle 15-vuotiaat lapset. Pääperiaatteena on, ettei enää Suomessa jouduttaisi ilman vanhempia tapahtuviin suuriin lastensirtoihin. Tämän perusperiaatteen vahvisti peruspalveluministeri Eva Biaudet haastattelussaan syksyllä 2002. Nykyisin on vallalla myös periaate lapsen oikeudesta saada käydä koulua, jota noudatettiin muun muassa Albanian, Makedonian ja Montenegron pakolaisleireillä vuonna 1999, kun UNHCR järjesti peruskouluikäisille pakolaislapsille opetusta. Vuonna 2001 tähän koulutoimintaan osallistui noin miljoona lasta.<sup>24</sup>

YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n mukaan maailmassa oli vuoden 2001 alussa yhteensä 21,1 miljoonaa pakolaista, heidän joukossaan myös erittäin paljon lapsia, eräiden arvioiden mukaan jopa puolet kaikista pakolaisista. Pakolaisten joukossa on omasta maastaan paenneita ihmisiä, mutta myös maan sisäisiä pakolaisia. Maan sisäisten pakolaisten määrä on kasvanut kylmän sodan päättymisen jälkeen, koska yhä useampi konflikti on luonteeltaan sisällissota, jonka sotivat osapuolet eivät useinkaan noudata mitään pakolaisiin kohdistuvia kansainvälisiä humanitaarisia sopimuksia. Näitä ovat Geneven sopimukset vuodelta 1949 sekä niitä täydentävät lisäpöytäkirjat vuosilta 1974–1977, joiden tarkoitus on lisätä siviiliväestöön kohdistuvaa suojelua konfliktitilanteissa. Lapset on huomioitu myös YK:n ihmisoi-keussopimuksissa, sekä vuonna 1990 voimaan astuneessa lapsen oikeuksien sopi-

muksessa. Sopimusten osalta voidaan todeta toisen maailmansodan opetusten menneen perille saakka. Eri asia onkin ollut solmittujen sopimusten noudattaminen.

Kuolleisuus pakolaislasten keskuudessa on korkeaa, etenkin pakolaisleireillä, joissa lapset joutuvat toisinaan elämään epäinhimillisissä olosuhteissa. 1990-luvun aikana arvioidaan kahden miljoonan lapsen kuolleen aseellisten konfliktien yhteydessä. Samalla arviolta 4–5 miljoonaa lasta on eri tavoin rampautunut. Uutena ongelmana viimeisten vuosikymmenien aikana ovat olleet alle 18-vuotiaat lapsisotilaat, joita sisällissotien osapuolet sekä jotkin valtiot ovat käyttäneet sotilaallisissa operatioissaan. Joissakin tapauksissa lapsisotilaat ovat saattaneet olla alle 10-vuotiaitakin. Etenkin perheistään eroon joutuneet lapset ovat vaarassa ajautua aseellisten ryhmittymien joukkoon. Vuonna 1999 arvioitiin maailmassa olleen kaikkiaan 300 000 alle 18-vuotiasta sotilasta. Samaan aikaan arvioitiin, että noin 20 miljoonaa alle 18-vuotiasta lasta oli joutunut jättämään kotipaikkansa erilaisten aseellisten yhteenottojen johdosta.<sup>25</sup>

## 1.2. Aikaisempi tutkimus

Vuosikymmenten kuluessa suomalaisista sotalapsista on kirjoitettu Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa sekä tieteellisiä tutkimuksia että kaunokirjallisuutta, ennen kaikkea muistelmia ja erilaisia yksittäisten sotalasten lyhyistä kirjoituksista tehtyjä kokoomateoksia, joiden sävy on voimakkaan tunnepitoinen. Heti sodan jälkeen 1940- ja 1950-luvuilla julkaistuissa kirjoituksissa ja tutkimuksissa tyydytään faktojen esittämiseen. Ilmeisesti itse ilmiö oli liian läheinen johtopäätösten tekoa varten. Myöhemmätkin tutkimukset ovat olleet yleensä verrattain suppeita sekä pieneen tutkimus- ja lähdeaineistoon perustuvia, ja niihin on liittynyt taipumus tarkastella sotalapsia nykypäivän tietojen ja käsitteiden valossa, mikä ei ole historian tutkimuksen periaatteiden mukaista. Kiinnostus sotalapsia kohtaan on kasvanut 1990-luvulta alkaen samalla, kun yleisemminkin on alettu kiinnostua suomalaislasten sotakokemuksista.<sup>26</sup> Teema on kuluneiden vuosien varrella kiinnostanut lääketieteilijöitä, psykologeja, kriminologeja, kasvatustieteilijöitä ja sosiologeja, mikä riittää osoittamaan tämän tutkimusaiheen kiehtovuuden ja moniulotteisuuden. Kokoavaa ja kattavaa historiateosta sotalapsi-ilmiöstä ei kuitenkaan ole aiemmin tehty. Aiemmassa tutkimuksessa on lähes kokonaan sivuutettu lastensiirtojen organisaatiot, mukaan osallistuneet toimijat, siirtojen täytäntöönpano sekä kotiuttamisten tuomat ongelmat. Jälkihuollon järjestämiseen ei ole kiinnitetty lainkaan huomiota, mikä on johtanut tendenssimäiseen tulkintaan siitä, että sotalapset olisi täydellisesti jätetty oman onnensa nojaan kotiuttamisen jälkeen.

Väitöskirjoja suomalaisista sotalapsista on tehty kaksi kappaletta. Niissä on tutkittu sotalapsen identiteettiä ja varhaisen vanhemmista eron vaikutuksia sotalasten psyykeen. Ruotsalainen psykologi Lillemor Lagnebro on Uumajan yliopistoon tekemässään väitöskirjassa ”Finska krigsbarn” vuodelta 1994 tullut siihen lopputulok-

seen, että useimpien Ruotsiin lähetettyjen suomalaisten sotalasten olisi pitänyt saada jäädä sota-aikana Suomeen.<sup>27</sup>

Hän tarkasteli erikseen lasten kokemuksia matkasta Ruotsiin, sitä mihin ympäristöön he katsovat kuuluvansa, kenen lapsia he kokevat olevansa sekä lapsuuden symboliikkaa. Hän on työssään pyrkinyt tutkimaan sotalapsena vietettyjen vuosien vaikutuksia kunkin yksilön myöhempään kehitykseen. Lagnebro katsoo sotalasten olleen oman aikansa lapsipakolaisia, jotka joutuivat eroon perheistään sekä kohtasivat uuden kulttuurin, uuden kielen ja oudot ihmiset. Sotalapset joutuivat siten kokemaan suuriakin menetyksiä. Monet eivät myöskään saaneet tietää sitä, minne he olivat matkalla. Seuraukset tästä kaikesta olivat Lagnebrosta huonot. Hänen tutkimuksensa mukaan sotalasten erokokemukset ja huono kohtelu Ruotsissa tuntuvat vielä aikuisenakin heikkona itsetuntona, erilaisina ahdistuksina, kielivaikeuksina sekä pakonomaisena tarpeena voimakkaaseen elämän kontrolliin. Lagnebron mukaan useat hänen haastattelemistaan sotalapsista olivat joutuneet fyysisen ja psyykkisen pahoinpitelyn kohteeksi kasvatusvanhempiensa taholta. Sotalasten sopeutuminen oli ollut vain pinnallista, sillä varhaiset kokemukset oli systemaattisesti torjuttu. He tuntevat olevansa Lagnebron mukaan jakautuneita kahden kodin ja kahden maan välille. Lagnebro väittää myös suomalaisten viranomaisten painostaneen äitejä lähettämään lapsiaan Ruotsiin. Hänen mielestään suomalaisten sotalasten kokemukset eivät saa estää Ruotsia ottamasta vastaan lapsipakolaisia, mutta kunkin lapsen tarpeet tulee joka tilanteessa ottaa huomioon.

Lillemor Lagnebron tutkimusaineisto käsitti kuitenkin ainoastaan 65 Västerbotenissa asunutta, tuolloin 50–65 -vuotiasta suomalaista sotalasta, joten materiaali on varsin suppeaa sotalasten kokonaismäärään nähden. Minkäänlaista vertailuryhmää hänellä ei myöskään tutkimuksessaan ollut. Lisäksi korostaessaan sitä, että Ruotsin olisi ollut parempi auttaa suomalaisia perheitä Suomessa, hän unohtaa täysin sotatilanteeseen liittyvän poliittisen realismin tajun ja pitäytyy pelkästään suppeaan yksilötasolla liikkuvaan psykologiseen ajatteluun tarkastelematta sotilaallista kokonaistilannetta Skandinavian alueella. Auttamalla suoraan Suomea jatkosodan aikana Ruotsi olisi ainakin välillisesti liittoutuneiden mielestä tukenut Saksan sotaponnistuksia. Ruotsissa oli voimassa useimpien hyödykkeiden vientikielto. Siksi apu tuli antaa Ruotsissa. Lagnebron esittämät näkemykset saivat julkisuudessa osakseen muun muassa entisten sotalasten taholta tullutta arvostelua.

Suomessa lastenlääkäri Eila Räsänen Kuopion yliopistosta tuli täysin vastakkaisiin johtopäätöksiin väitöskirjassaan ”Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista”, joka tarkastettiin Kuopion yliopistossa vuonna 1988. Tohtori Räsänen tutkimuskohteena oli 379 Kuopiosta vuosina 1944–1945 Ruotsiin lähetettyä lasta ja samalla vertailuryhmänä 144 heidän ikätoveriaan, joita ei lähetetty sodan aikana pois Suomesta. Kummallekin ryhmälle lähetettiin kyselylomake ja lisäksi osa ryhmän jäsenistä haastateltiin. Lisäksi eri viranomaisilta pyydettiin kumpaakin ryhmää koskeneita erilaisia rekis-



teritietoja. Saadut tulokset käsiteltiin tilastollisesti. Räsänen tutkimustulosten mukaan sotalapset selvisivät kokemuksistaan ilman mitään pysyviä henkisiä vaurioita huolimatta siitä, että he olivat kokeneet lapsuudessaan monia elämänmuutoksia separaatiokokemuksineen. Lasten kyky sopeutua erilaisiin uusiin tilanteisiin oli erittäin suuri. Räsänen mukaan ei voitu osoittaa, että sotalapsille olisi syntynyt sotien aikaisista lastensirroista mitään fyysistä tai psyykkistä haittaa. Hän muistuttaa samalla myös, että monen Suomeen jääneen lapsenkin olot sodan aikana olivat erittäin hankalat elintarvike- ym. pulasta johtuen.

Suurin ero tutkittujen sotalasten ja vertailuryhmän välillä löytyi koulunkäynnissä. Sotalapset olivat opiskelleet merkittävästi vähemmän. Räsänen kuitenkin korostaa, että tutkimustulos ei ole tarkka. Elokuussa 1995 kansallisen sotalapsiviikon seminaarissa pitämässään esitelmässä Räsänen näki mahdollisena, että lapsia voisi tulevaisuudessakin siirtää sotatoimialueilta pois turvallisille alueille, joissa heidän ei tarvitsisi nähdä omaistensa kuolemaa eikä itse kokea kuolemanpelkoa. Räsänen kuitenkin korosti, että tällaisen ympäristön tuli olla lapsille turvallinen. Samalla lapsia tulisi hoitaa hyvin. Tämä Räsänen esittämä mielipide nykypäivän mahdollisista lastensirroista sai heti osakseen kritiikkiä sotalapsuuden kokeneiden taholta.<sup>28</sup>

Suomessa on eurooppalaisesta sotalapsi-ilmioistä tehty myös väitöskirja. Huhtikuussa 1998 väitteli Turussa Åbo Akademiassa Monika Janfelt aiheesta ”Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924”. Väitöskirja liittyi Åbo Akademin historian laitoksen tutkimusprojektiin ”Kejsardömenas upplösning och omstruktureringen av Europa efter första världskriget”, jossa tarkasteltiin Saksan ja Itävalta-Unkarin keisarikuntien hajoamisen vaikutuksia ensimmäisen maailmansodan jälkeen.<sup>29</sup>

Tässä työssään hän tutki Ruotsin ja Tanskan ensimmäisen maailmansodan jälkeen vastaanottamia saksalaisia ja itävaltalaisia sotalapsia. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen siirrettiin ulkomaille nälkää ja muuta puutetta pakoon yhteensä noin ½ miljoonaa saksalaista ja itävaltalaista lasta. Tanska otti heitä vastaan noin 50 000 ja Ruotsi noin 22 000. Tässä yhteydessä voi mainita, että Suomikin otti vuosina 1919–1925 vastaan noin 2 000 saksalaista sotalasta. Näillä lastensirroilla oli suora yhteys Ruotsin ja Tanskan kansallisiin hyväntekeväisyysperinteisiin sekä aiempaan loma- ja kummikuntatoimintaan. Erilaiset uudet avustusjärjestöt sekä lapsia luokseen ottaneet kasvatuserheet astuivat kotimaidensa ulkopoliittisiksi toimijoiksi osallistuessaan sotalapsitoimintaan. Toiminta oli siis samalla osa vastaanottajamaiden harjoittamaa ulkopoliittikkaa. Valtiot halusivat myös sotalasten vastaanottamisella profiloitua kansainvälisesti sekä solmia samalla sodan katkaisemia valtiollisia suhteita. Sotalasten avustaminen antoi myös oivan tilaisuuden esitellä muille pohjoismaisia yhteiskuntaoloja sekä näiden maiden hyvinvointia. Lisäksi kansainväliseen yhteisöön ilmaantui aivan uusia hyväntekeväisyysjärjestöjä, kuten mm. tanskalainen työväenliike. Janfelt syvensi tällä väitöskirjatyöllään aiemmin valmistunutta lisensiaattityötään ”Barn av ett krig. Krigsbarnsverksamhet som humanitär insats i Sverige och Danmark efter

första världskriget”. Myös hänen pro gradu -tutkielmansa vuodelta 1990 oli käsitellyt kyseisiä keskieurooppalaisia sotalapsia.

Åbo Akademin kasvatustieteellisessä tiedekunnassa julkaistiin vuonna 2000 Astrid Marie-Louise Smedsin lisensiaattityö ”Finska krigsbarns minnesbilder av språkväxlingar i olika kontext”. Hän tarkasteli työssään suomalaisten sotlasten kielenvaihtoa ja sitä, miten nämä kokivat kielellisen valmiutensa tutkimusaikana sekä millainen heidän kielellinen valmiutensa oli tutkimusajankohdana. Lisäksi hän tarkasteli sitä, millaisia muistikuvia sotalapsilla oli ensimmäisestä kielenvaihdoksesta suomesta ruotsiin. Sotlasten suhde suomen kieleen Ruotsissa olonsa aikana oli myös tutkimuksen kohteena. Smedsin tutkimusaineisto käsitti kaikkiaan 14 sotalasta, joita hän haastatteli. Nämä sotalapset olivat yhtä suomenruotsalaista lukuunottamatta alkuperältään täysin suomenkielisiä. Tutkimuksensa tuloksissa hän osoittaa, että suomalaiset sotalapset muistavat kielen vaihtumisen suomesta ruotsiin olleen nopeampaa ja helpompaa kuin myöhemmin Suomeen palattua ruotsista suomen kieleen.<sup>30</sup>

Suomalaisista sotalapsista on tehty yliopistoissa kaikkiaan seitsemän kappaletta pro gradu -tason tutkielmia. Kirsti Antikaisen yleisen historian tutkielma ”Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana” tarkastettiin Joensuun yliopistossa vuonna 1989. Hän tarkasteli aihetta lähinnä ruotsalaisesta näkökulmasta tutkimuksen painopisteen ollessa lasten evakkoajassa. Hän pyrki selvittämään Ruotsin ulkopolitiikan vaikutusta Suomelle annettuun apuun sekä sitä, miten suomalaiset sotalapset liittyivät tähän avustustoimintaan. Antikainen tarkasteli myös sotalapsityölle asetettujen tavoitteiden toteutumista Ruotsissa ja ruotsalaisten yleistä mielipidettä suomalaisista sotalapsista. Tässä tarkastelussa keskeisen osan muodostaa ruotsalainen sanomalehdistö. Lisäksi hän selvitti tutkielmassaan sotalapsityön organisointia Suomessa ja Ruotsissa, sekä sotlasten sosiaalista asemaa.<sup>31</sup>

Vuonna 1982 ilmestyi Vuokko Tuunaisen soveltavan psykologian tutkielma ”Sotien aikana Ruotsiin lähetettyjen lasten mielenterveydestä”. Hänellä oli koehenkilöinä 48 entistä suomalaista sotalasta, jotka olivat olleet myöhemmin Suomessa psykiatrisessa hoidossa. Tuunainen tutki sitä, miten varhaislapsuudessa koettu tunnesiteiden katkeaminen eli separaatio oli vaikuttanut sotlasten mielenterveyteen myöhemmällä iällä. Hän totesi tutkielmassaan, että alle 4-vuotiaina äideistään eroon joutuneilla sotalapsilla oli testaushetkellä voimakkaampia mielenterveyden häiriöitä kuin yli 4-vuotiaina äideistään erotetuilla. Häiriöiden voimakkuuteen vaikuttivat myös vanhemmista tapahtuneiden erojen määrä ja niiden ajallinen pituus. Lisäksi mukana seuranneet toiset sisarukset saattoivat lieventää häiriöiden määrää.<sup>32</sup>

Vuonna 1996 tarkastettiin poliittisessa historiassa Jussi Erosen tutkielma ”Lastensiirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa”. Tämä tutkielma keskittyy aikaan syksystä 1941 kesäkuuhun 1942. Eronen kartoittaa tutkielmassaan lastensiirtojen valmisteluvaiheen, siirtoihin liittyneet poliittiset päätökset, puolueiden asenteet lastensiirtoihin, sotalapsiin liittyneen lehdistökeskustelun sekä siirrettyjen lasten valintaperusteiden kehitystä. Lisäksi hän käsittelee tammikuussa 1942

tehtyä sensuuripäätöstä, jolla kiellettiin lastensiirtojen arvosteleminen. Eronen on käsitellyt lastensiirtoja myös artikkeleissaan.<sup>33</sup>

Vuonna 1998 ilmestyi Leila Selkisen kasvatustieteen pro gradu-tutkimus ”Olin sotalapsi: aikuisen sotalapsuudelleen antama merkitys”. Hän haastatteli tutkimuksessaan seitsemää Ruotsissa ja Tanskassa ollutta sotalasta, ja halusi selvittää sen, mitä sotalapsuus on siirretyille sotalapsille merkinnyt heidän elämässään. Haastateltavat olivat lähtiessään olleet 5–11 -vuotiaita. Selkisen mukaan sotalasten kertomuksissa on kysymys sopeutumisesta ja selviytymisestä. Sotalapsuus koettiin merkittäväksi henkilökohtaiseksi tapahtumaksi, joka oli kuitenkin samalla osa muita elämäntapahtumia. Haastatelluilla sotalapsilla oli myös olemassa elämänhallinnan taito.<sup>34</sup>

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma on myös Elisa Uusi-Kerttulan tutkimus ”Sotalapsen kaksi kotia: sotalasten kokemuksia siirroista Pohjoismaihin ja takaisin” vuodelta 2001. Hänen haastattelemansa sotalapset olivat sopeutuneet Suomeen hyvin. Uusi-Kerttulan mukaan oman äidinkielen säilyttäminen on tärkeää suorittaessa lastensiirtoja. Luku- ja kirjoitustaidon omanneet sotalapset olivat muita paremmin säilyttäneet vieraassa maassa äidinkieltänsä. Mitä pienempänä lapsi oli siirretty ulkomaille, sitä helpommin hän unohti äidinkieltänsä. Uusi-Kerttulan mukaan tulevaisuudessa pitäisi vastaavanlaisten lastensiirtojen yhteydessä järjestää lapsille ja heidän vanhemmilleen tapaamisia. Siten ehkäistäisiin unohtamista ja vieraantumista.<sup>35</sup>

Turun terveydenhuolto-oppilaitoksessa on vuonna 1996 valmistunut Päivi Pykäläisen terveydenhuoltoalan opinnäyte ”Sotalapset – Tutkimus sotalasten kokemuksista ja elämänvaiheista”. Hän haastatteli tutkimustaan varten kyselylomakkeen avulla yli 300 sotalasta Turun, Porin, Lahden, Helsingin ja Kemlin sotalapsiyhdistyksistä. Tutkimuksessaan Pykäläinen päätyi havaintoon, että vaikka sotalapsuus olisi voinut sinänsä olla varsin kova kokemus pienelle lapselle, niin sotalapset mieltävät kuitenkin, että tällä ajalla on ollut paljon positiivisia vaikutuksia, joista voidaan mainita esimerkiksi sopeutumiskyky erilaisiin tilanteisiin, ihmissuhdetaitojen parantuminen ja kielitaidon karttuminen. Sotalapsuuteen liittyy kuitenkin myös negatiivisia vaikutuksia. Naiset kokevat Pykäläisen mukaan sotalapsuuden vaikuttaneen kielteisesti itseuntoon, miehille oli taas kieli tuottanut ongelmia. Lisäksi oli koettu kielteisenä etäännyminen omista suomalaisista vanhemmista sekä irrallisuuden ja juurettomuuden tunteet. Kuitenkin entiset sotalapset olivat tämän opinnäytteen mukaan yleisesti ottaen varsin tyytyväisiä omaan elämäänsä. Mahdollisten mielenterveydellisten häiriöiden havaittiin opinnäytteen mukaan olevan yhteydessä erilaisiin negatiivisiin kokemuksiin sotalapsiajalta. Yleisesti ottaen sotalapset eivät kuitenkaan kärsineet mielenterveysongelmista sen enempää, kuin keskimäärin muukaan väestö.<sup>36</sup>

Suomen ja Ruotsin muuttoliike -projektissa julkaistiin vuonna 1976 Katia Båskin tutkielma ”Finländska krigsbarn i Sverige”, jossa hän tutki sitä, miten sosiaalisen ja kulturellisen ympäristön vaihdos sotalapsilla oli vaikuttanut heidän etniseen identiteettiinsä. Tätä varten haastateltiin kaikkiaan 52 sotalasta, siirtoihin osallistunutta lastensaattajaa ja sotalasten vanhempaa vuonna 1974 Helsingissä sekä Turun ja Porin läänin alueella. Tarkastelun kohteina olivat sopeutuminen Ruotsiin

ja uudelleen paluun jälkeen Suomeen, suoritettut sotalasten adoptiot kasvatusvanhempien toimesta, myöhemmät kontaktit aiempiin kasvatusvanhempiin, lomat Ruotsissa sodan jälkeen ja haastateltavien näkemys Ruotsista. Tulosten mukaan sotalapset kävivät läpi sulautumisprosessin ja alkoivat sen myötä enemmän tai vähemmän ruotsalaistua. Tähän lopputulokseen vaikuttivat omalta osaltaan kunkin sotalapsen tuloikä Ruotsiin, oloajan pituus siellä sekä se, miten paljon ja miten tiiviisti sotalapsilla oli yhteyksiä omiin vanhempiinsa. Paluu takaisin Suomeen oli puolestaan ollut näille sotalapsille vaikeampi kokemus. Muutamat sotalapset katsoivat, että heillä on ollut omien kokemustensa kautta paremmat valmiudet sopeutua myöhemmässä elämässä erilaisiin uusiin tilanteisiin. Haastatellut eivät kuitenkaan olleet ajatelleet palaavansa enää takaisin Ruotsiin, vaikka he siellä olivatkin olleet käymässä.<sup>37</sup>

Elina Kälkäjä tutki pro gradu-työssään vuonna 2005 Oulun ja Lapin läänin sotalapsien siirtoja Ruotsiin vuosina 1941–1946. Hän tarkasteli työssään lastensiirtojen määrällistä kehittymistä, sotalapseksi lähettämisen syitä sekä lasten sosiaalista taustaa. Lisäksi hän tutki miten lastensiirrot kehittyivät suhteessa sotaan ja kotirintaman olosuhteisiin sekä miten lastensiirrot toteutuivat pohjoisilla alueilla suhteessa muihin lääneihin. Hänen mukaansa pohjoinen näkökulma lastensiirtojen kehittymiseen avaa uuden näkökulman siirtojen arvioimiseen. Siirrot saivat tällä tavoin tarkasteltuna hyvin vahvasti paikalliset ominaispiirteet. Vaikka siirtoja organisoitiin Helsinkiin sijoitetusta komiteasta käsin, niin siirrot eivät olleet kehittyneet tasaisesti kaikilla alueilla. Lastensiirtokomitean muokkaaman toimintalinjan ohella vaikutti samalla paikallinen omaleimaisuus. Kälkäjän mukaan Oulun läänin lastensiirtoja voidaan pitää koko maan tilannetta kuvaavana esimerkkinä siirtojen keskimääräisestä kehitymisestä, sillä läänin siirrot vastasivat kaikkina aikoina lähes maan keskiarvoa. Lapin läänin siirrot olivat hyvin vaihtelevat. Ne myötäilivät koko maan siirtoja, mutta hieman poikkeavin painotuksin. Lastensiirrot painoutuivat Oulun läänissä runsasväkisiin kuntiin ja Lapissa länsi-Lappiin. Sosiaalisesti lasten tausta oli työläisvaltainen sekä Oulun että Lapin lääneissä. Tässä pohjoisen siirrot myötäilivät koko maan siirtoja.<sup>38</sup>

Vuonna 2005 julkaistiin Suvi Virkamäen tutkimus ”Att få ett gott hem...Finska krigsbarnsadoptioner i Stockholm 1946–1947”, jonka hän teki Tukholman yliopiston historian laitokselle. Tutkimuksessaan Virkamäki tarkasteli Tukholman raatihuoneoikeudessa käsitellyn alaisina olleita sotalasten adoptiotapauksia, joita oli vuosina 1946–1947 yhteensä 55. Virkamäen mukaan suomalaiset viranomaiset olivat adoptioita vastaan, mutta tuomioistuin ei ottanut tätä vastustavaa kantaa lainkaan huomioon. Tuomioistuin näki tärkeimmäksi sen, että sotalapsi sai hyvän kodin. Virkamäen mukaan sotalasten adoptioilla oli vaikutusta Ruotsin adoptiolainsäädännön muutokseen vuonna 1944. Tuolloin lakia muutettiin siten, että nekin pariskunnat, joilla oli biologisia lapsia, saattoivat saada adoptiolapsen. Aiemmin tällaista mahdollisuutta ei ollut olemassa.<sup>39</sup>

Kanadalaisprofessori Alvin L. Evans tutki puolestaan vuonna 1984 suomalaisia sotalapsia, ja hän katsoo teoksessaan ”Ero ja lapset”, että sotalapset voivat yleensä

fyysisesti paremmin kuin Suomeen jääneet ikätoverinsa. Lisäksi he olivat emotionaalisesti yhtä terveitä ja tasapainoisia kuin vertailuryhmän jäsenet. He suhtautuivat muun muassa elämäänsä myönteisemmin kuin vertailuryhmään kuuluneet henkilöt. Evansin mukaan ongelmia esiintyi lähinnä koulunkäynnin ja opiskelemisen alueilla, mikä myös heijastui sotalasten myöhempään elämään. Haastateltu ryhmä käsitti kaikkiaan 145 sotalasta Helsingistä, Vaasasta sekä Oulusta, ja vertailuryhmä puolestaan 143 sotalasten ikäryhmään kuulunutta henkilöä samoilta paikkakunnilta. Evansin mielestä sotalasten ikä oli ratkaiseva tekijä sille, että hänen tutkimuksensa mukaan sotalapset eivät olleet kärsineet vakavista emotionaalisista vaurioista. Koska tutkitut henkilöt olivat olleet sotalapsia keskimäärin kolmen vuoden ikäisinä, oli heidän suhteensa omiin vanhempiin jo muodostunut hyväksi ja siten he kestivät henkisesti koviakin paineita.<sup>40</sup>

Vankilapsykiatri Achilles Westling tarkasteli tutkimuksessaan takaisin kotimaahansa palanneiden suomalaisten sotalasten suorittamaa rikollisuutta. Hänen lähtökohtanaan oli lastensuojeluviranomaisten tekemä huomio 1950-luvulta, jonka mukaan sosiaalista sopeutumattomuutta osoittaneiden nuorten joukossa oli ollut lukuisasti sodan aikana Ruotsissa tai Tanskassa sotalapsina olleita lapsia. Työskenneltyään vankilapsykiatrina hän teki itse sen havainnon, että nuorten rikoksentekeijöiden joukossa oli myös melko paljon entisiä sotalapsia. Hän katsoo sotalapsuuteen jo sinänsä liittyneen vaaratekijöitä, koska moni lapsi kuului jo lähtiessään erilaisiin riskiryhmiin, jolloin isä oli rintamalla ja äiti töissä, sotalapsi saattoi olla avioton lapsi, perheellä oli taloudellisia ongelmia jne. Lisäksi useimmat lapsista olivat 2-12 vuoden ikäisiä, ja ero etenkin äidistä sekä siirtyminen vieraaseen paikkaan merkitsi osalle vaikeaa kokemusta. Kuitenkin suurin osa sopeutui varsin hyvin uuteen elinympäristöönsä, mikä Westlingin mukaan johtui osaksi ruotsalaisten ja tanskalaisten kasvatustavojen oikeasta asenteesta sotalapsia kohtaan.

Sopeutuminen oli melko monella vaikeaa, koska kieli oli vaihtunut suomesta ruotsiksi. Lisäksi synnyinkoti tuntui vieraalta paikalta etenkin niistä, jotka olivat lähtiessään olleet niin pieniä, ettei heillä ollut kunnollista muistikuvaa omaisistaan. Lisäksi omien sisarusten kohtaaminen saattoi aiheuttaa vaikeuksia. Samoin elintasero Suomen ja Ruotsin välillä ei voinut olla haittaamatta lasten sopeutumista takaisin Suomeen. Westlingin mukaan sotalapsilla saattoi kasvatuskodeissaan olla jopa liian hyvät oltavat, mistä syystä paluu Suomeen aiheutti ongelmia. Yleinen yhteiskunnallinen ilmapiiri Suomessa oli sodan jälkeen epävarmempi ja kireämpi kuin Ruotsissa ja Tanskassa. Kaikki nämä vaikeudet ilmenivät myöhemmin muun muassa karkaamisina ja näpistelyinä, joskin ero ei-sotalapsiin oli Westlingin mukaan vähäinen. Oleellista oli sen sijaan juuri paluun tuoma sopeutumattomuus, joka oli ei-sotalapsiin verrattuna rikoksenuusijoilla suurempaa.<sup>41</sup>

Kattavimman kokoomateoksen suomalaisista sotalapsista on tehnyt itsekin Ruotsissa jatkosodan aikana sotalapsena ollut Pertti Kaven vuonna 1985, jolloin ilmestyi hänen teoksensa ”70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset.” Kaven selvittää tässä teoksessaan pääpiirteissään lastensiirtojen eri vaiheet talvisodan alusta

joulukuusta 1939 aina jatkosodan jälkeiseen aikaan, ja ottaa tarkastelun kohteeksi muun muassa Ruotsiin sodan jälkeen suoritettujen sotalasten adoptioiden sekä lasten kotiuttamiseen liittyneet vaiheet. Samoin hän tarkastelee lasten elinolosuhteita sota-ajan Suomessa. Kavénin käsitys lastensiiirroista on valtaosaltaan positiivinen. Hänen mielestään suoritettujen sotalasten siirrot eivät jättäneet suurimmalle osalle sotalapsista minkäänlaista henkistä vammaa, joka olisi haitannut heidän myöhempää elämäänsä jollain tavalla. Itse lastensiiirtojen tarpeellisuuden Kavén kuitenkin kiistää, ja pitää niitä osittain erehdyksenä. Esimerkiksi maaseudulta oli hänen mielestään aivan tarpeetonta lähettää lapsia Ruotsiin. Toisaalta siirrot pelastivat esimerkiksi sairaiden lasten henkiä. Adoptiokysymyksissä suomalaiset jäivät Kavénin mukaan auttamattomasti häviölle, koska ruotsalaiset oikeusistuimet päättivät adoptioista vuoden 1931 yhteispohjoismaisen sopimuksen perusteella. Osittain täydennettynä Kavénin kirja ilmestyi ruotsiksi vuonna 1994 nimellä ”70 000 små öden. Finlands krigsbarn”. Kavén on myös halunnut tuoda esille Neuvostoliitto/Venäjän osuuden ja vastuun sotalapsikysymyksessä.<sup>42</sup>

Hyvän kokonaisarvion on myös esittänyt dosentti Silvo Hietanen vuonna 1992 kirjoituksellaan ”Kahden kodin lapsuus – suomalainen sotalapsi”. Syksyllä 1995 Helsingissä pidetyn sotalapsiviikon seminaariesitelmät julkaistiin myöhemmin Mannerheimin Lastensuojeluliiton tutkimusraporttina nimeltä ”Sotalapset”. Tässä seminaarissa suomalaisten sotalasten kohtalot heijastettiin nykypäivän sodista kärsivien lasten tilanteeseen muun muassa Afrikassa ja Euroopassa, erityisesti entisen Jugoslavian alueella käytyjen sotien myötä. Lisäksi seminaarissa käsiteltiin pakolaislasten asemaa nykypäivän Suomessa sekä lasten oloja suomalaisessa sota-ajan yhteiskunnassa.<sup>43</sup>

Jo vuonna 1950 Margit Jalo esitti laskelmia lastensiiirtokomitean toimesta Ruotsiin siirretyistä sotalapsista artikkelissaan ”Tilastoa lastensiiirroista Ruotsiin vuosina 1941–1946”. Samana vuonna lastensiiirtotoimintaan aktiivisesti osallistuneet entinen toiminnanjohtaja Elsa Bruun ja Aune Ståhlberg julkaisivat oman yhteenvetonsa sotalapsityöstä artikkelissaan ”Lastensiiirrot Ruotsiin vuosina 1941–1948”. Bertel Nyberg tarkasteli puolestaan suomalaisten talvisodan aikaista sotalapsitoimintaa kirjoituksessaan ”Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toiminta 1939–1940”, joka ilmestyi vuonna 1950. Sotalasten määrää Ruotsissa käsittelee myös kirjoituksissaan ruotsalainen professori Eric De Geer, joka omana arvionaan alentaa Ruotsiin jääneiden suomalaisten sotalasten määrää. Hänestä lapsia jäi vain noin 6000 sodan jälkeen Ruotsiin, eikä noin 15 000, kuten yleensä julkisuudessa esitetään. Ruotsalainen professori Bertil Malmberg julkaisi jo vuonna 1945 artikkelinsa ”Lapsi vaihtaa kieltä”, jossa hän tarkastelee yhden suomalaisen sotalapsen kautta kaikkien suomalaisten sotalasten kielen muuttumista suomesta ruotsiksi. Kyseinen artikkeli julkaistiin uudelleen vuonna 1984. Hyvän selvityksen sosiaaliministeriön lastensiiirtokomitean arkistosta on tehnyt Juhani Lomu vuonna 1974 ilmestyneessä arkistotutkielmassaan ”Lastensiiirtokomitea ja sen arkisto 1941–1949”. Tässä työssään hän tarkastelee myös sosiaaliministeriön lastensiiirtokomitean organisaatiota.

### 1.3. Muistelma- ja kaunokirjallisuus sekä muu aineisto

Kokoomateoksia ja muistelmia sotalapsista on ilmestynyt melko runsaasti. Jo jatkosodan aikana vuonna 1943 ilmestyi yleiskatsaus Ruotsiin suuntautuneista lastensiirroista. Teos sai nimen ”Suomen lasten kiitos Ruotsille”. Se on täynnä kaikenpuolista kiitosta Ruotsia kohtaan, ja antoi aikoinaan sotalasten vanhemmille hie-man yksipuolisen kuvan siihenastisista lastensiirroista ja niiden vaikutuksista. Tosin teoksen toimituskunta totesikin, ettei teosta oltu tarkoitettu miksikään tilinpäätökseksi lastensiirroista, koska ne olivat vielä käynnissä. Kirja oli myös valtiovallan yritys katkaista lastensiirtoihin kohdistunut arvostelu, sillä yksi sen toimittajista eli Kustaa Vilkuna toimi samaan aikaan valtion tiedotustoiminnan tarkastuksen eli sensuurin johdossa. Teos ilmestyi myös ruotsinkielellä samana vuonna. Siitä piti ottaa uusintapainos jo seuraavana vuonna 1944, mutta muuttuneessa sotilaallisessa ja poliittisessa tilanteessa totesi sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea kokouksessaan kesäkuussa 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana, ettei ”ajankohta ollut sopiva” teoksen uuden painoksen julkaisemiseen. Vastaavanlaisten syiden vuoksi lastensiirtokomitea päätti syyskuussa 1946 hylätä kustannusosakeyhtiö Sanasepon ehdotuksen erityisen kiitosjulkaisun tekemisestä ruotsalaisille kasvatustalavanhemmille. Samassa yhteydessä hylättiin myös esitys virallisen kiitoksen esittämisestä Ruotsille sen avusta lastensiirroissa, koska ajankohta ei ollut tällaisen kiitoksen esittämiselle sopiva.<sup>44</sup>

Tässä yhteydessä voidaan todeta, että jo joulukuussa 1944 Suomen Tukholman-lähetystö oli esittänyt ulkoasiainministeriölle patsaan pystyttämistä Tukholmaan kiitokseksi Ruotsille suomalaisten lasten hoidosta. Lähetystö mainitsi tuolloin olleensa jo yhteydessä professori Wäinö Aaltoseen, joka oli ollut hankkeesta kiinnostunut. Asia ei kuitenkaan koskaan johtanut jatkotoimenpiteisiin. Tammi-kuussa 1948 lastensiirtokomitea päätti, ettei se osallistu toimittaja Valma Kivitien suunnittelemaan kirjaan, jonka oli tarkoitus käsitellä suoritetuista lastensiirtoista. Seuraavana vuonna olojen Suomessa vakiinnuttua tilanne lastensiirtokirjallisuuden ilmestymiselle oli jo aivan toinen, ja näin vuonna 1949 ilmestyi kolmikielinen teos ”Suomen lapset kiittävät”, jossa sanoin ja kuvin kuvataan sotalasten vaiheita Ruotsissa ja Tanskassa. Kirjassa koko sotalapsioperaatio esitetään huviretkimäisenä episodina, johon kuuluneet vastoinkäymiset olivat pieniä ja täysin tilapäisiä. Kirjan esipuheessa on sentimentaalista ja kritiikitöntä kiitosta kaikille niille henkilöille, jotka olivat ottaneet osaa ”suurenmoiseen järjestelyyn”, jolla suomalaisia lapsia vietiin ulkomaille. Teoksessa on myös oma kiitoskirjeensä ruotsalaisille ja tanskalaisille kasvatustalavanhemmille.<sup>45</sup>

Eric Gardberg toimitti vuonna 1953 teoksen ”Till Finlands vänner”, jossa pyrittiin antamaan kattava yleiskuvaus ruotsalaisten ja tanskalaisten lapsiin kohdistamasta avusta sotien aikana. Teos oli ruotsinkielinen, koska se oli tarkoitettu myös skandinaavisille lukijoille. Vuonna 1960 ilmestyi osin muistelmaluonteinen Tanskaan vietyjen sotalasten vaiheita käsittelevä teos ”Finlandsbarnen i Danmark”, joka

seuraavana vuonna ilmestyi myös suomeksi nimellä ”Lapsemme Tanskassa”. Siinä eri kirjoittajat valaisevat Tanskassa olleiden sotlasten oloja eri tahoilta, sekä sinne jääneiden suomalaisten lasten myöhempiä vaiheita. Kirjoittajat olivat itse olleet mukana Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan sotalapsitoiminnassa Suomessa ja Tanskassa jatkosodan aikana. Teoksen toinen toimittaja Mila Schildt oli itse työskennellyt Tanskan-valiokunnan toiminnanjohtajana.<sup>46</sup>

Erilaiset haastatteluihin perustuvat kokoomateokset yleistyivät 1990-luvulla samaan aikaan, kun tietoisuus sotalapsi-ilmiöstä lisääntyi, halu muistella omaa sotalapsiaikaa kasvoi ja perustettiin sotlasten omia yhdistyksiä Ruotsissa ja Suomessa. Näistä kokoomateoksista voidaan mainita vuonna 1990 ilmestynyt Kuopion Pohjola-Nordenin julkaisu ”Sotalapsien kertomaa – Krigsbarn berättar”, joka julkaistiin juhlittaessa Kuopion ystävyyskaupunki Jönköpingin kanssa sotavuosien aikaista Ruotsin apua. Kirjan toimittanut Eila Christoff haastatteli sitä varten 10 sotlasta. Lisäksi hän oli ottanut yhteyttä monien sotlasten kasvatusvanhempiin. Vantaan Pohjola-Norden julkaisi puolestaan marraskuussa 1996 kirjan ”Matkalla kodista kotiin – Sotalapset muistelevat”, jossa 130 sotlasta muisteli kokemuksiaan sota-ajalta. Kirjan tekoa varten oli Vantaalla pidetty joulukuusta 1995 alkaen sotalapsitilaisuuksia, joiden avulla kirjaan saatiin haastateltavia sekä sotlasten omia kirjoituksia. Haastatteluja suorittivat vantaalaiset lukiolaiset.<sup>47</sup>

Turussa toimiva Siirtolaisuusinstituutti julkaisi vuonna 1995 ”Olin sotalapsi” -nimisen teoksen, joka pohjautui sotlasten omiin kirjoituksiin. Niitä saatiin Suomen ohella Ruotsista, Norjasta ja aina Australiasta saakka. Savitaipaleen koululautakunta julkaisi haastatteluihin pohjaavan kirjan ”Emme tienneet kun läksimme silloin” vuonna 1991, jossa on myös osuus sotalapsista. Kirjan toimituskuntaan oli lisäksi kuulunut kaksi sotlasta. Annu Edvardsen-Liikkanen on myös tarkastellut sotlasten vaiheita osin omaelämäkerrallisessa kirjassaan ”Lappu kaulassa”, joka on osittain romaanin ja tutkielman sekoitus. Omat sotalapsikokemukset taustanaan hän valottaa teoksessaan haastattelujen avulla Ruotsiin kuljetettujen lasten kokemuksia, tuntemuksia ja identiteettiä. Osittain sotlasten kokemukset ovat olleet negatiivisia. He ovat kärsineet juurettomuudesta, heikosta itsetunnosta sekä sisäisestä epävarmuudesta. Lisäksi teoksessa on pieni osio myös Tanskaan siirretyistä suomalaisista lapsista. Kirja ilmestyi vuonna 1977 ruotsiksi nimellä ”Det får inte hända igen – finska krigsbarn 1939–1945”.<sup>48</sup>

Tanskaan siirrettyjen suomalaisten sotlasten kohtaloita valottaa vuonna 1999 Tanskassa ilmestynyt Marianne Clément Larsenin ja Jesper Boysenin teos ”Finneborn – et stykke Danmarkshistorie”. Siinä esitetään aluksi lyhyt katsaus Suomen ja Tanskan välisiin suhteisiin, sekä selostetaan Suomen itsenäisyystaistelua ja marsalkka Mannerheimin henkilöhistoriaa. Olihan Mannerheimin Lastensuojeluliitto Tanskaan suunnattujen sodanaikaisten lastensiirtojen suomalainen osapuoli, joka yhteistyössä sosiaaliministeriön kanssa järjesti sotlasten kuljetukset. Tanskalaiselle lukijakunnalle esitetään katsaus Suomen talvi- ja jatkosodan vaiheisiin. Sotalapsitoiminnan osalta kirjassa selostetaan tanskalaiset lastensiirtoihin osallistuneet



organisaatiot sekä niiden toiminta. Sotalasten elämästä Tanskassa on kirjassa oma lukunsa, jossa kerrotaan muutamien sotalasten tarinat lähemmin.

Kirjan toinen tekijä viipurilaissyntyinen Marianne Clément Larsen on itse Ruotsiin viety suomalainen sotalapsi, joka nykyään asuu Tanskassa. Hänellä on siis oma-kohtaisia kokemuksia erosta omista vanhemmista ja siirtymisestä outoon ympäristöön, sekä myöhemmin kotiinpaluun mukanaan tuomista sopeutumisongelmista. Tehdessään kirjaa hän oli yhteydessä useisiin Tanskassa sotalapsina olleisiin henkilöihin, ja haastatteli heistä satoja. Työn tekemistä vaikeutti osaltaan se, että syksyllä 1944 tanskalaiset tuhosivat sotalapsia koskeneita asiakirjoja ja kortistoja, jotta ne eivät olisi joutuneet saksalaisten haltuun. Larsenin mukaan kirja on suunnattu etupäässä tanskalaiselle lukijakunnalle, sillä vuosien kuluessa ovat suomalaisten sotalasten vaiheet Tanskassa vähitellen unohtumassa. Hänen mielestään kuitenkin suomalaiset sotalapset ovat osa Tanskan historiaa. Kirjalla halutaan samalla ottaa myös kantaa nykypäivän pakolaisongelmaan Euroopassa ja muuallakin maailmassa.

Vuonna 2000 ilmestyi Kaakon Tanskan-ystävät r.y.:n julkaisemana teos ”Sotalapsena Tanskassa”, jonka kirjoittajat ovat Tanskassa olleita sotalapsia. Mukana on myös muutamien tanskalaisten kasvatusäitien kommentteja. Lisäksi kirjassa on mukana koosteet tanskalaisten kasvatusvanhempien sekä sotalasten vastauksista suoritettuihin kyselyihin.<sup>49</sup>

Keski-Suomen Sotalapset r.y. julkaisi vuonna 2000 sotalasten haastatteluihin pohjautuneen teoksen ”Pitäkää mukuloista huolta. Keski-suomalaisen sotalapsen historiakirja”. Kaikkiaan 133 sotalasta oli vastannut heille vuonna 1998 lähetettyyn sotalapsiaikaa koskeneeseen kyselylomakkeeseen, ja näiden vastausten pohjalta syntyi tämä puolidokumentaarinen teos, joka valmistui kahdessa vuodessa työväenopiston opintopiirin työnä. Yksi kirjan kolmesta kirjoittajasta oli Keski-Suomen Sotalapset r.y.:n puheenjohtaja Pauli Lampinen, joka oli neljä vuotta Ruotsissa sotalapsena.

Kirjassa valotetaan lyhyesti sotalapsikysymyksen taustoja ja historiaa, sekä suoritetaan saatujen vastausten pohjalta tilastollista tarkastelua. Kirja etenee vastauksiin tukeutuen kronologisesti sotalasten ensimmäisistä lähdöistä talvisodan aikana 1939–1940 aina kotiinpaluuseen saakka 1940-luvun jälkipuoliskolla. Sotalasten elämä ruotsalaisessa tai tanskalaisessa kasvatuskodissa saa kuvauksensa, samoin kuin esimerkiksi Suomeen paluun aiheuttamat sopeutumisongelmat muun muassa koulunkäynnissä. Myös lastenkoteihin sijoitettujen sotalasten olosuhteet kuvataan. Lisäksi teoksessa tarkastellaan sotalapsuutta osana jokaisen sotalapsen omaa elämäntarinaa, sekä pohditaan sotalapsuuden vaikutuksia sotalasten myöhempään elämäntarinaan. Kirjassa on myös sotalasten kirjoittamia runoja ja esseitä, sekä muutamien sotalasten kohdalla heidän tarkemmat elämäntarinansa. Kirjan kuvituksena ovat sotalasten yksityisarkistojen valokuvat. Samankaltainen teos on Länsi-Suomen sotalapset ry:n vuonna 2003 julkaisema ”Kaksi maata – monta kotia”.<sup>50</sup>

Vuonna 2000 ilmestyi Jarmo Knuutilan ja Kari Levolan teos ”Sotalapsi ei unohda”. Tässä kirjassa puheenvuoron ovat saaneet itse sotalapset, joskin aivan alussa on suppea historiallinen johdanto, jolla ilmeisesti pyritään tuomaan esille niitä

”vaiettuja asioita”, joita sotalapsioperaatiossa tekijöiden mielestä on ollut. Kirjaan valitut henkilötarinat kuvaavat suhteellisen tarkoin niitä tuntemuksia ja kokemuksia, joita sotalapset yhteisesti joutuivat aikanaan kokemaan sijoituskodeissaan. Rauhanajan idyllin vaihtuminen sodan arkeen saa teoksen jokaisessa tarinassa oman, yksilöllisen kuvauksensa. Näin piirtyy melko tarkka kuva sotalapsuuteen liittyneistä eri vaiheista. Ero omasta perheestä ja lähtö ensi kertaa elämässä ulkomaille sotalapsia täynnä olleessa junassa tai laivassa, koti-ikävän täyttämä pitkältä tuntunut matka ja alkuaikojen vierauden tunne uudessa sijoituskodissa ovat kaikkien kirjan tarinoiden läpikäyviä teemoja. Melko pian kuitenkin rauhallinen ja vauras ympäristö saa sotalapsen viihtymään, kieli vaihtuu samalla toiseksi ja kotimaa häipyä lapsen mielestä melkein kokonaan. Kunnes sitten tulee uusi eron hetki, jolloin moni suomalainen sotalapsi jopa vasten tahtoaan joutui lähtemään takaisin kotiin Suomeen biologisten vanhempiensa luokse. Edessä oli jälleen uusi sopeutuminen, joka melko usein oli monelle sotalapselle vaikea. Elintasoero Suomen ja Ruotsin välillä oli valtaisa, kodissa odottanut perhe ei välttämättä ollut se sama kuin lähtiesä, ja kieli muodosti jälleen uuden esteen sopeutumiselle. Kirjan kantavana sanomana on yksilön selviytyminen tilanteesta kuin tilanteesta. Kirjan toisella tekijällä, valokuvaaja Jarmo Knuutilalla, oli jo 1990-luvun lopulla Suomea kiertämässä samasta temasta valokuvanäyttely ”Min mamma är här, mutta äiti on poissa”. Se pohjautuu sotalasten omiin tarinoihin, vanhoihin valokuviiin ja kirjeisiin. Sotalapset esiintyvät kuvissa aikuisina sekä sodanaikaisissa valokuvissa. Myös valokuvaaja Vesa Aaltonen on valokuvanäyttelyssään ”Veljiä ja siskoja – bröder och systrar” 1990-luvun lopulla sivunnut sotalapsiteemaa kertoessaan erään porilaisen suvun tarinan.<sup>51</sup>

Vuonna 2003 julkaisi Ruotsissa asuvien suomalaisten sotalasten keskusjärjestö Riksförbundet Finska Krigsbarn (RFK) muistelmateoksen ”Krigsbarn erinran: Snäll, lydig och tacksam”. Sen toimitti Sinikka Ortmark-Almgren. Kirjassa 26 sotalasta kertoo oman tarinansa. Sen lisäksi teoksessa on lyhyt katsaus RFK:n historiaan ja toimintaan, sekä maisteri Pentti Käpin kirjoitus toisesta maailmansodasta ja suomalaisista sotalapsista. Kirjaan on myös liitetty RFK:n vuonna 2001 jäsenilleen tekemä kiertokysely ja sen tuottamat tulokset. Teoksen loppuun on lisätty luettelo sotalapsikirjallisuudesta ja opas niihin ruotsalaisiin arkistoihin, joissa on aineistoa suomalaisista sotalapsista.<sup>52</sup>

Ruotsissa ilmestyi vuonna 2000 Ann-Maj Danielsenin teos ”Att inte höra till. Ett finskt krigsbarn berättar”. Kirjoittaja oli itse viety 5-vuotiaana vuonna 1941 yhdessä nuoremman siskonsa kanssa Ruotsiin. Täällä hän vietti kaikkiaan viisi vuotta, kunnes joutui palaamaan takaisin Suomeen perheensä pariin vuonna 1946. Teoksessaan Danielsen kuvaa siirtymistään rauhallisista ja vauraista oloista takaisin sodan runtelemaan köyhään maahan. Hän ei muistanut enää vanhempiaan tai muita sisaruksiaan, eikä kyennyt kommunikoimaan näiden kanssa, koska suomenkieli oli häneltä täysin unohtunut. Siten vastakohtaisuus elinympäristöjen välillä oli täydellinen, sopeutuminen Suomeen oli näin ollen samalla erittäin vaikeaa. Ankeassa ym-

päristössä korostuivat sodan tuomat vaikeudet sekä aineellisella että henkiselällä tasolla. Ann-Maj Danielsen tarkastelee teoksessaan myös suomalaisten sotilaiden kohtaloita vertaamalla nykypäivän eri kriisialueiden pakolaislapsia heihin. Hänen mielestään historiasta ei ole opittu mitään, vaan yhä edelleen huolimatta kaikesta kehityksestä lapset kärsivät konflikteissa eniten.

Danielsenin kirjan kaltainen on Sonja Maria Dahlin suppeahko muistelmateos ”Too Many Tears”. Se pohjautuu Dahlin omiin sotilapsuuskokemuksiin talvi- ja jatkosodan ajalta, jolloin hänet kahden vanhemman sisaruksensa kanssa siirrettiin eri kerroilla turvaan Ruotsiin. Väli rauhan aikana ja osan jatkosodan vuosista kirjoittaja asui perheineen Helsingissä. Myös Dahlin äiti oli osan aikaa Ruotsissa yhdessä lastensa kanssa. Myöhemmin toisen maailmansodan päättymisen jälkeen Dahl muutti perheensä mukana Suomesta Yhdysvaltoihin, jossa hän on sen jälkeen asunut. Samantapainen on vuonna 2001 ilmestynyt Iris Anderssonin kirja ”Med dubbel identitet”, jossa hän muistelee muun muassa 13-vuotiaana kokemaansa järkytystä saadessaan silloin tietää, että hänellä oli ollut koko ajan biologiset vanhemmat ja sisaruksia Suomessa.

Samana vuonna Rea Yrjö-Koskinen muisteli omaa 1½ vuoden sotilapsiaikaansa Ruotsissa ja paluutaan takaisin kotiin Suomeen teoksessaan ”Lasinsiruja kämmenellä”, jossa hän viittasi myös sijoitusperheessään kokemaansa seksuaaliseen häirintään. Virpi Salinin kirjassa ”Tyhjä syli” puheenvuoron saavat helsinkiläisen äidin kirjeet pojalleen Ruotsiin ja tämän kasvatusvanhemmille vuosilta 1942–1946. Samalla kirjeistä välittyy laajemminkin sota-ajan kaupunkilaiselämän kuvausta. Henkilökohtaisten muistelmateosten sarjaa jatkoi keväällä 2002 Kaija Luttinen kirjallaan ”Hyvä maku jäi suuhun”.<sup>53</sup>

Sotilapsiteemaa on käsitelty myös suomalaisessa ja ruotsalaisessa kaunokirjallisuudessa. Irene Virtalan mukaan suomalaisista sotilapsista kertova kaunokirjallisuus on näyte analyttisestä kyvystä peilata ja hallita oman elämän ulottuvuuksia. Sotilapset ovat halunneet tutkia omaa elämäänsä, työstää muistojaan ja kertoa niistä jälkipolville.<sup>54</sup>

Varhaisin teos on heti sotien jälkeen vuonna 1946 ilmestynyt kirjailija Ruben Nyströmin kuvaus ”Palosaaren Pirkko”, jossa hän kertoo oman suomalaisen sotilapsensa ajasta Ruotsissa, sekä eron tuomasta tuskasta. Teos on käännetty ruotsista myös suomeksi ja norjaksi. Markku Lahtelan 1970-luvun tajunnanvirtaromaanin ”Yksinäinen mies” jälkeen alkoi 1980-luvulta alkaen ilmestyä erilaisia kaunokirjallisia teoksia kirjoittajina muun muassa Aarni Krohn, Solveig Emtö, Sinikka Ortmark-Almgren, Helmi Ervin-Odelberg, Ingmar Björkstén, Matti J. Syrjä, Soile Seppä sekä Pentti Kehusmaa.

Pääosin näiden sotilapsikirjailijoiden kirjoittamien teosten kohdalla kyseessä olivat omaelämäkerrallisiin kokemuksiin pohjautuneet kertomukset sotilapseksi lähdöstä siihen liittyneine tuntemuksineen, asumisesta vieraassa perheessä ja maassa, sekä useinkin hyvin vaikeasta paluusta takaisin kotiin Suomeen. Tällainen on siten myös Helmi Ervin-Odelbergin teos ”Hälytys”, jossa hän kertoo lähtöään

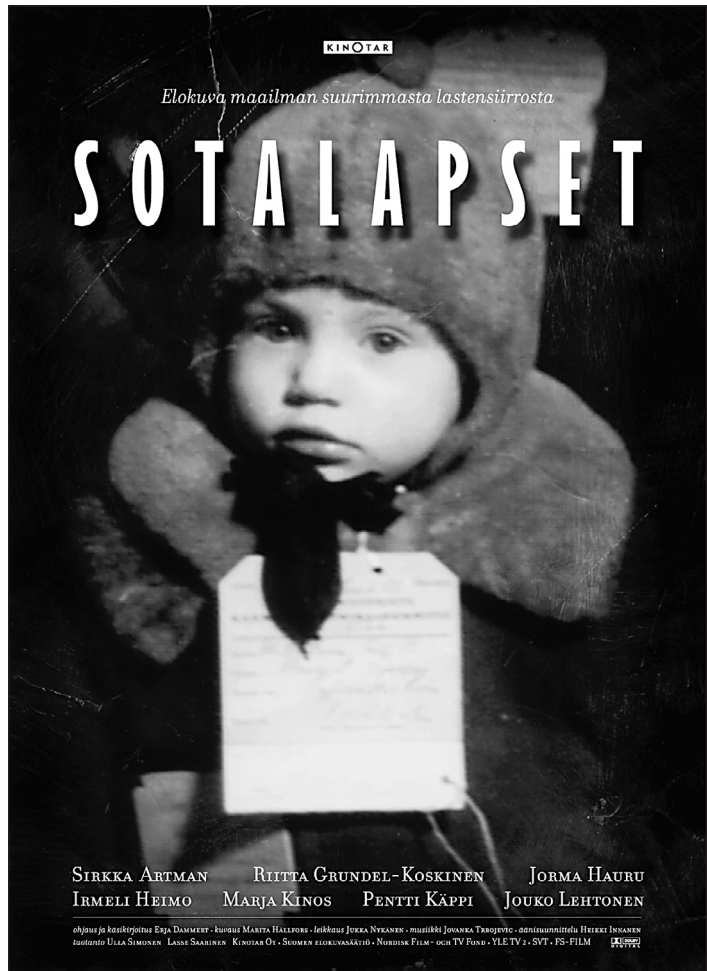
sotalapseksi Rovaniemeltä, ja myöhemmästä muutostaan takaisin Ruotsiin. Markku Lahtela määritteli romaanissaan sotalapsiaikaansa: ”Kaksivuotiaasta kaksitoistavuotiaaksi saakka lähes täydellistä sekasortoa.” Aarni Krohn halusi vuonna 1983 teoksellaan ”Kun viisitoista vuotta vaan” tuoda esille myös sotalapsuuden myönteisiä puolia, koska hänen mielestään silloinen julkisuus oli nostanut esille vain sotalapsuuden traagiset puolet. Keminmaalainen Pentti Kehusmaa puolestaan on sotalapsiaiheisilla kirjoillaan halunnut tuoda esille sen, että kaikilla sotalapsilla ei suinkaan ollut hyvä olla sijoituspaikassaan. Hänen mukaansa osa sotalapsista joutui kokemaan riistoa, hylkimistä ja erilaista hyväksikäyttöä. Kirjassaan ”Kivionkalo” hän kertoo omista vaikeista sotalapsikokemuksistaan Ruotsissa kolmen vuoden ajalta. Tänä aikana hän joutui kokemaan muun muassa fyysisistä pahoinpitelyä. Sinikka Ortmark-Almgren on puolestaan teoksessaan ”Du som haver barnen kär” käyttänyt lähtökohtana omaa sotalapsiaikaista kirjeenvaihtoaan äitinsä kanssa. Lisäksi mukaan on otettu Sinikan biologisen äidin ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien välistä kirjeenvaihtoa. Ortmark-Almgren katsoo sotalasten palattuaan muuttuneen sotakorvauslapsiksi, koska lasten vanhempien työpanosta tarvittiin jälleenrakennukseen ja sotakorvausten maksuun. Hän myös rinnastaa suomalaiset sotalapset Ruotsiin nykyisin saapuviin pakolaislapsiin ja katsoo, että sotalasten kokemuksista voisi olla hyötyä nykypäivän pakolaisten avustamisessa. Pietarsaarelaisen kirjailijan Solveig Emtön romaanissa ”Sotalapsi 13408” on kerrottu kahdesti juuriltaan reväistyn sotalapsen kokemukset lähdestä Ruotsiin ja paluusta sieltä takaisin kotiin Suomeen. Romaani on kuitenkin siinä mielessä poikkeuksellinen, että siinä sotalapsuutta on kuvattu humoristisella tavalla.<sup>55</sup>

1990-luvulla tällaisen omiin kokemuksiin perustuneen kaunokirjallisuuden julkaiseminen jatkui sekä Suomessa että Ruotsissa. Teoksissa kuvataan yleisesti sotalasten ahdistusta ja pelkoa siirryttäessä vieraaseen maahan ja uuteen kotiin, sekä myöhemmin paluun aiheuttamaa irrallisuuden tunnetta. Toisinaan tämä johtikin paluumuuttoon takaisin Ruotsiin. Ingmar Björkstén tarkasteli vuonna 1991 teoksessaan ”Krigsbarnet – en Helsingforsroman” sotalapselle luonteenomaista kaksoidentiteettiä ja kokemusmaailmaa, joka jakaantui uskollisuuteen kahta kotia kohtaan Suomessa ja Ruotsissa. Vaasalaissyntyinen Soile Seppä on tavoitellut romaanissaan puolidokumentaarista otetta. Kjell Westön romaanissa ”Drakarna över Helsingfors” kuvataan suomenruotsalaisen päähenkilön sotalapsiaikoja Ruotsissa osana kehityskertomusta. Helsinkiläissyntyinen Anja Tyni kertoo kirjassaan ”Finnungen” omista vaikeista vaiheistaan sotalapsena ja olostaan pakolaisena Ruotsissa. Sinikka Vesterbergin mukaan sodan pelottavat realiteetit ovat ajattomia ja yleismaailmallisia, ja ne ilmenevät hänen teoksessaan ”En gång krigsbarn” vuodelta 1998. Teos ilmestyi suomeksi vuonna 2000 nimellä ”Kaksi kotimaata”. Vesterberg omisti teoksensa kaikille entisille ja nykyisille sodan lapsille Tor Lindblom kertoo kirjassaan miten kasvava poika kokee sodan ja vaikeat sodanjälkeiset vuodet Suomessa. Tämä muistelmaluonteinen teos ”Om den ljusnande framtid är vår” ilmestyi vuonna 1999. Matti J. Syrjän novellissa ”Pommia ja puutetta pakoon” kuvataan

kolmen ruotsinkielisen sisaruksen kokemuksiä sotalapsena olosta Ruotsissa. Eila Kostamon romaanissa ”Mulperipuun mehu” päähenkilö on entinen sotalapsi, joka palaa muistelemaan sijoitusaikaansa Skånessa.<sup>56</sup>

Sotalapsista on tehty myös elokuvia. Marraskuussa 2003 sai ensi-iltansa Erja Dammertin dokumenttielokuva ”Sotalapset”. Se kertoo seitsemän Ruotsiin talvi- ja jatkosotaa pakoon lähetetyn suomalaislapsen tarinan näiden omin lapsensilmän nähtyinä. Elokuvassa äänessä ovat jo eläkeikään ehtineet sotalapset. ”Äideistä parhain” on puolestaan Klaus Härön ohjaama elokuva vuodelta 2005. Se pohjautuu Heikki Hietamiehen vuonna 1992 julkaistuun samannimiseen kirjaan ja kertoo 9-vuotiaan Eeron tarinan. Elokuva oli ehdolla vuoden parhaan ulkomaisen elokuvan Oscar-palkinnon saajaksi. Heinäkuussa 2006 se sai Italiassa Giffoni Film Festival-lastenelokuvajuhlien lapsiraadin palkinnon Jury Grand Prix:n 12–14 -vuotiaille suunnattujen elokuvien sarjassa. Elokuussa 2006 se asetettiin mukaan Euroopan elokuvapalkinnon valintaprosessiin.<sup>57</sup>

Erja Dammert ohjasi vuonna 2003 dokumenttielokuvan nimeltä Sotalapset. Elokuva kertoo seitsemän suomalaisen sotalapsen kohtalosta heidän lapsuuskokemustensa kautta. Piirtyvä kuva koskettaa katsojaa, mutta muistoihin on tallentunut mieluisiakin hetkiä. Elokuva sisältää tarinoiden lisäksi arkistomateriaalia. Kyse ei ole suuresta sotaelokuvasta, vaan se on kertomus kotirintaman historiasta ja suomalaisten perheiden todellisuudesta sodassa.



Sotalasten tarina on siirretty omakohtaisten kokemusten kautta myös teatterinäyttämölle. Maaliskuussa 2000 sai ensi-iltansa Porin teatterissa Ritva Tuutin kirjoittama näytelmä ”Saara – sotalapsi”. Näytelmä perustuu kirjoittajan omiin kokemuksiin sodan ajalta, sillä viipurilaissyntyinen Ritva Tuutti asui Ruotsissa sotalapsena lähes kolme vuotta, ja unohti sinä aikana täysin äidinkieltänsä. Vaikka hän pääsikin hyvään kotiin, oli koti-ikävä kuitenkin suuri. Hän palasi Suomeen kahdeksanvuotiaana täydellisesti ummikkona. Ritva Tuutti on halunnut tuoda näytelmällään esille sotalapsuuden positiivisiakin puolia. Osalla lapsista oli ollut Ruotsissa hyväkin olla, eikä kaikilla ollut siten lainkaan helppoa palata takaisin Suomeen. Siten sotalapsen elämä oli pahimmillaan jatkuvaa sopeutumista uusiin tilanteisiin. Tätä ristiriitaa on Ritva Tuutti kuvannut seuraavasti: *”Kun sodan jälkeen palasin Suomeen, oli ikävä Ruotsin mammaa ja omia vanhempia piti rakastaa. Se oli vaikea tilanne lapselle, kun tosirakkaus oli muualla. Ja vasta aikuisena alkoi ymmärtää omia vanhempiaan ja heidän tunteitaan.”* Näytelmä esitettiin Porissa kesäkuussa 2002 karjalaisten kesäjuhlien avajaisissa, jossa se saavutti suuren suosion.<sup>58</sup>

Toinen sotalapsista kertonut näytelmä esitettiin marraskuussa 1999 Mäntsälän Nuorisoseuran Katinhännän kesäteatterissa. Kysessä oli pienoisenäytelmä ”Sotalapsi – Kertomus lapsista nimilapun takana”. Se kertoo sotalasten lähdöstä kohden tuntemattomuutta Helsingin rautatieasemalta pahviset nimilaput kaulassaan. Sen oli kirjoittanut ja ohjannut Anneli Partto, joka itse oli sotalapsena Tanskassa vuosina 1942–1943. Urban Lindh on puolestaan kirjoittanut ja ohjannut näytelmän ”Kainos sång”, joka kertoo suomalaisista sotalapsista päähenkilö Kainon ja hänen kahden nuoremman veljensä kautta. Näytelmää on esittänyt ruotsalainen Rajateatern, sekä Suomessa maaliskuussa 1995 espoolainen Unga Teatern. Huhtikuussa 2000 näytelmä sai tanskankielisen kantaesityksensä, kun se esitettiin Suomalaislapset Tanskassa -yhdistyksen (Finneborn i Danmark) vuosikokouksen yhteydessä. Kesällä 2000 esitettiin Taivalkoskella Esko Takkulan kirjoittama sotalapsikuvaelma ”Laps’ Suomen”, joka oli aiemmin esitetty muun muassa Kemissä ja Oulussa. Uusiakin sotalapsista kertovia näytelmiä on suunnitteilla, sillä tammikuuussa 2001 ilmoitti suomalaistaustainen ruotsalainen näyttelijä Anna Takanen suunnittelewansa näytelmää sotalapsista. Taustana tälle hankkeelle oli se, että Anna Takasen isä oli vuonna 1942 lähetetty neljän vuoden ikäisenä sotalapseksi Ruotsiin, jonne hän myös jäi myöhemmin asumaan. Helsinkiläinen teatteri Avoimet ovet esitti keväällä 2004 sotalapsinäytelmän ”Meitä on monta”.<sup>59</sup>

Sotalasten vaiheita on käsitelty myös televisiossa ja radiossa. Lokakuussa 1980 televisiossa esitettiin Elizabeth Marschanin toimittama, MTV:n ja Ruotsin TV:n tuottama raportti ”Suomen lainalapsen”. Tässä ohjelmassa pääpaino oli sotalasten omilla kokemuksilla. Sotalapsista haastateltiin muun muassa maaherra Pirkko Työläjärveä ja taiteilija Ulla Rantasta. Ohjelman pääsävy oli myönteinen sotalapsuutta kohtaan, mutta mukana oli myös muutamia negatiivisempia havaintoja asian suhteen. Joulukuussa 1984 esitettiin ohjaaja Erkki Kivikosken sotalapsia käsitellyt 20 minuutin mittainen lyhytelokuva. Erkki Kivikoski oli itse ollut sotalapsena Ruot-

sisä. Lyhytelokuvassa pyrittiin muuttamaan käsitystä onnellisesta sotalapsesta. Elokuva varten oli haastateltu sodan aikaisia viranomaisia, muun muassa silloista sosiaaliministeri Karl-August Fagerholmia, joka puhui haastattelussaan lastensiirtojen puolesta. Syyskuussa 1999 esitettiin TV 2:ssa Maria Tolppasen toimittama Silminnäköraportti ”Osoite kaulassa – suomalaisen sotalapsen tarina”. Siinä haastateltiin sotalapsia heidän vaiheistaan. Dokumentti esitettiin kesäkuussa 2000 myös Ruotsin televisiossa nimellä ”Barn i fosterlandets tjänst”. Helmikuussa 2000 psykiatri Ben Fuurmanin TV-ohjelmasarjan aiheena olivat sotalapset. Tähän keskusteluohjelmaan oli valittu mukaan kolme entistä sotalasta, jotka antoivat kokemistaan sotalapsivaiheista pelkästään positiivisen kuvan. Ben Fuurman oli vierailut myös Helsingin Seudun Sotalapset r.y.:n tilaisuudessa, jossa hän oli alustanut ja juontanut aiheen ”Koskaan ei ole myöhäistä saada itselleen onnellinen lapsuus”. Joulukuussa 2002 esitettiin Koulu-tv:ssä kaksiosainen sotalapsi-näytelmä. Lokakuussa 1997 kertoivat radio-ohjelmassa sotalapsikokemuksistaan mm. Teija Sopanen, Heikki Hietamies ja Erkki Pälli. Radio Vegassa esitteli heinäkuussa 1999 Astrid Marie-Louise Smeds tutkimustaan sotalasten kielen vaihtumisesta.<sup>60</sup>

## 1.4. Tutkimuksen lähteet ja tavoite

Suomalaiset sotalapset ovat rajallinen, määrätty ryhmä, jonka historia on osa laajempaa eurooppalaista yhteyttä. Tässä tutkimuksessa sotalapsilla tarkoitetaan niitä suomalaisia lapsia, jotka talvisodan syttymisen 30.11.1939 jälkeen siirrettiin Suomesta turvaan Ruotsiin, Tanskaan tai Norjaan. Siirrot tapahtuivat joko virallisten elinten kautta, tai yksityisten järjestöjen sekä yhteisöjen avulla. Lukuun ottamatta eräitä talvisodan sotalapsia matkustivat lapset yksin uusiin sijoituskohteisiinsa. Sotalapsiksi ei siten lueta sotatoimialueilta muualle Suomeen evakuoituja lapsia, etupäässä siis karjalaisia. Myöskään Lapin läänistä syksyllä 1944 Ruotsiin aikuisten joukossa evakuoituja lapsia ei lueta sotalasten ryhmään. Samoin mahdolliset ulkomailla perheittensä mukana olleet ja siellä internoidut lapset eivät ole sotalapsia.

Suomalaisten sotalasten historia ei kuitenkaan rajoitu pelkästään sota-aikaan. Paluukuljetukset alkoivat lähes heti jatkosodan päättymisen jälkeen vuonna 1945. Edes Pariisin rauhansopimusta vuodelta 1947, jolla sota virallisesti päättyi, ei voida pitää sotalasten kohdalla minään päättepisteenä. Sotalapset matkustelivat kaiken aikaa Suomeen ja täältä pois, ja varsinainen jälkihuoltokin aloitettiin vasta vuonna 1948. Jälkihuoltokomitea työskenteli puolestaan aina vuoteen 1957 saakka. Sotalapsi-ilmiö on myös tiiviisti nykypäivää 1980-luvulla Suomessa ja Ruotsissa virinneen järjestötoiminnan ansiosta. Historiassa ilmiöt ovat kestoiltaan aina eriaikaisia, jotkut ovat pysyvämpiä kuin toiset. Historian tapahtumien pituus siis vaihtelee.<sup>61</sup>

Lastensiirrot Euroopassa 1900-luvulla olivat pitkäaikainen ilmiö, jonka eräs osa suomalaiset sotalapset ovat. Tutkimuksen alussa selvitetään lastensiirtojen kan-

sainvälinen tausta, sekä Ruotsin ja Tanskan kokemukset ensimmäisen maailmansodan jälkeisistä lastensiirroista. Lastensiirrot ovat myös lapsipakolaisuuden muodossa osa nykypäivääkin. Siten sotalasten kokemuksilla on oma merkityksensä nykypäivän kansainväliselle humanitaariselle toiminnalle.

Suomen ja Ruotsin eri tason valtiollisia suhteita on kummankin maan kansallisen historiankirjoituksen alueella tutkittu II maailmansodan osalta runsaasti alkaen aina 1930-luvun yhteisen pohjoismaisen puolueettomuuspolitiikan sekä muun muassa siihen liittyneen Ahvenanmaan linnoittamiskysymyksen tarkastelusta. Suomen sotavuosien poliittinen historia on etenkin Ruotsin antaman poliittisen ja aineellisen avun osalta erittäin tarkasti kartoitettu, muun muassa Ruotsin osuus Suomen rauhanneuvotteluissa Neuvostoliiton kanssa on selvitetty perusteellisesti. Samoin sodan jälkeinen Suomen ja Ruotsin puolueettomuuspolitiikan ja liittoutumattomuuden aika on jo saanut oman tarkastelunsa sekä arvionsa. Nyt tehtävässä sotalapsitutkimuksessa yhdistyvät Suomen itsenäisyyden saavuttamista ja sen puolustamista korostaneet sota- ja poliittinen historia, sekä suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksen myötä entistä keskeisemmäksi noussut sosiaalhistoria.

Tällä tutkimuksella on myös kosketusta 1970-luvulta lähtien voimistuneeseen ns. ”pienien kertomusten historiaan”, joka liittyy historian tutkimuksen alueen laajentumiseen. Esiin ovat nousseet aiemmin historiassa varjoon jääneet ryhmät ja teemat, kuten esimerkiksi lapset ja naiset, mentaliteetti- ja populaarikulttuurin historia, sekä erilaiset etniset ja sosiaaliset vähemmistöt. Tämä ns. mikrohistoria on tarjonnut vaihtoehdoisen tavan tarkastella menneisyyden ilmiöitä, sekä niitä eri mahdollisuuksia, joita on ollut tarjolla. Samalla poliittisen historian ja sosiaalhistorian raja on hämärtynyt. Saksassa uutta historian tutkimuksen suuntausta alettiin kutsua arjen historiaksi (alltagsgeschichte), Englannissa tutkimussuuntaa lähellä on puolestaan ns. *people’s history*.<sup>62</sup> Viime vuosina on myös yhä voimakkaammin noussut esille omana tutkimusalueenaan lapset ja sota – teema, johon tällä tutkimuksella on myös yhtymäkohtia. Etenkin sotien aiheuttama lapsipakolaisuus on saanut osakseen huomiota.<sup>63</sup>

Tämän tutkimuksen lähdemateriaali käsittää julkisia lähteitä, eli pöytäkirjoja, toimintakertomuksia ja raportteja, sekä yksityislähteitä, joihin lukeutuu kirjeenvaihto.<sup>64</sup> Arkistolähteinä on talvisodan lastensiirto-organisaatioiden osalta käytetty Suomesta Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen sekä Ruotsista Centrala Finlandshjälpénin arkistoa. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen arkisto on fyysisesti liitetty osaksi myöhempää sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkistoa. Erityisen keskeisiä tutkimuksen kannalta ovat olleet Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen kokouksistaan pitämät pöytäkirjat sekä erilaiset muistiot ja raportit, joita toiminnassa mukana olleet henkilöt ovat laatineet. Myös saapuneet kirjeet ja toimintakertomukset ovat olleet tutkimuksellisesti mielenkiintoista aineistoa. Samoin Ruotsissa toimineen Centrala Finlandshjälpénin osalta ovat erilaiset selvitykset ja raportit olleet se arkistoinen, jota tässä työssä olen käyttänyt. Tämän avustuskomitean arkisto sisältää yhdeksän arkistosarjaa, yhteensä noin 25 hyllymetriä.<sup>65</sup> Talvisodan osalta on näitä kah-  
ta arkistomateriaaliryhmää täydennetty soveltuvin osin Suomen ulkoasiainministeri-



ön arkistosta, jolloin kyseeseen ovat tulleet muun muassa Suomen Tukholman-lähetystön tekemät sanomalehtikatsaukset, sekä sen suorittama kirjeenvaihto ulkoasiainministeriön kanssa. Tanskaan ja Norjaan suuntautuneita talvisodan ajan lastensiirtoja on tarkasteltu kirjallisuuden ja sanomalehdistön avulla.

Jatkosodan ja sen päättymisen jälkeiseltä ajalta on käytetty sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkistoa vuosilta 1941–1949. Sen keskeisimmät sarjat ovat olleet lastensiirtokomitean kokouksistaan pitämät pöytäkirjat sekä Helsingissä järjestettyjen neuvottelukokousten pöytäkirjat. Näihin neuvottelukokouksiin osallistuvat myös ruotsalaiset lastensiirtoihin osallistuneet tahot, muun muassa Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön edustajat. Lisäksi lastensiirtokomiteankin osalta on käytetty erilaisia sille tehtyjä selvityksiä ja raportteja. Osittain on hyödynnetty myös matkustuslistoja ja matkustusluetteloita. Myös lastensiirtokomitean kirjeenvaihtoa on tarkasteltu, etenkin sotalasten vanhempien lastensiirtokomitealle lähetämiä kirjeitä sekä lastensiirtokomitean kirjeenvaihtoa eri viranomaisten kanssa. Lastensiirtojen alkaessa syksyllä 1941 perustettiin Suomeen myös lastensiirtokomitean alatoimistoja. Niiden toimintaa johti lääninasiainmies, ja ne hoitivat lastensiirtojen käytännön työtä. Näitä Kotkan, Kuopion ja Turun alatoimistojen arkistoja on myös tarkasteltu tutkimuksessa. Sodan jälkeiseltä ajalta on käytetty vuosina 1948–1957 toimineen Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkistoa. Se sai yhdessä sosiaaliministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston kanssa käyttöönsä osia lastensiirtokomitean arkistosta.<sup>66</sup>

Jälkihuoltokomitean toimintaan liittyen on selostettu myös kesäkuussa 1949 sosiaaliministeriölle jätettyä lastenkotiuttamiskomitean mietintöä. Jatkosodan ajalta ja sen jälkeisiltä vuosilta on käytetty myös ulkoasiainministeriön arkistoon kuuluvia lastensiirtoihin liittyviä dokumentteja. Lastensiirtoihin keskeisesti vaikuttaneen silloisen sosiaaliministerin Karl-August Fagerholmin Työväenarkistossa olevaa arkistokokoelmaa on myös käytetty tutkimuksessa.

Ruotsissa lastensiirtoihin osallistuneen Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön pääarkisto käsittää yhteensä 58 hyllymetriä aineistoa.<sup>67</sup> Tässä tutkimuksessa on tästä materiaalista käytetty komitean kokouksistaan pitämiä pöytäkirjoja, erilaisia luetteloita sotalapsista, toiminnassa mukana olleiden tekemiä raportteja sekä komitean suorittamaa kirjeenvaihtoa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ja ruotsalaisten tahojen kanssa. Tanskaan sotalasten siirroista vastasi jatkosodan aikana Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta, jonka arkisto vuosilta 1941–1959 on ollut käytettävissä. Tästä materiaalista on hyödynnetty valiokunnan kokousten pöytäkirjoja, yleistä kirjeenvaihtoa viranomaisten ja yksityisten tahojen kanssa, erilaisia kiertokirjeitä, sekä matka- ym. kertomuksia, muun muassa Tanskassa työskennelleiden suomalaisten sosiaalikirjuriitten raportteja toiminnastaan. Tutkimuksessa käytetty sanomalehdistö koostuu pääosin Siirtolaisuusinstituutissa ja ulkoasiainministeriössä olevista sotalapsia koskevista sanomalehtileikekokoelmista. Sotalasten nykypäivän yhdistystoiminnan selvittämisessä keskeisiä ovat olleet Suomessa ja Ruotsissa julkaistavat sotalapsijärjestöjen omat lehdet.

Tässä tutkimuksessa selvitetään suomalaisten sotalasten siirtoja Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan talvi- ja jatkosodan aikana alkaen joulukuusta 1939, sekä sotien jälkeisiä sotalasten palautuksia koteihinsa ja niistä aiheutuneita toimenpiteitä. Tavoitteena on sotalapsi-ilmiön kokonaisuuden esittäminen ja historiantutkimuksen perusteiden mukaisesti selvittää, miten asiat olivat erotukseksi siitä, miten niiden uskotaan tai väitetään olleen. Koko ajan on kuitenkin muistettava, että lähteiden antama tieto ei johda täydelliseen kuvaukseen, vaan kyseessä on aina tulos valinnasta. Pyrkimyksenä on siten mahdollisimman totuudenmukainen kuvaus.<sup>68</sup>

Tarkastelujakso ulottuu nykypäivään saakka, sillä sotalapset ovat viimeisten vuosien aikana harjoittaneet aktiivista yhdistystoimintaa Suomessa ja Ruotsissa. Tutkimuksessa tarkastellaan Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa perustettujen lastensiirto-organisaatioiden syntyä, niiden toimintamuotoja ja mukana olleita toimijoita sekä sitä, miten lastensiirrot käytännössä kummankin sodan aikana tapahtuivat. Lisäksi mukaan tarkasteluun on otettu suomalaisten lasten oleskeluaika Ruotsissa ja Tanskassa, sekä siihen liittyneet toimenpiteet Suomen, Ruotsin ja Tanskan viranomaisten taholta liittyen muun muassa sijoitusperheisiin, lasten koulunkäyntiin sekä muihin sosiaalisiin kysymyksiin.

Omana erityisenä ryhmänä tarkastellaan Ruotsiin ja Tanskaan jatkosodan aikana yksityisesti siirtyneitä lapsia ja viranomaisten suhtautumista näihin siirtoihin, sekä niitä sairaita suomalaisia lapsia, joita lähetettiin jatkosodan aikana ja heti sen jälkeen saamaan hoitoa eri vaivoihinsa. Talvisodan päättymisen jälkeen tarkastellaan lasten kotiinpaluuta keväällä 1940 sekä sitä seurannutta välirauhan aikaa sotalapsitoiminnan näkökulmasta. Jatkosodan päättymisen syksyllä 1944 toi uudelleen kotiinpaluun ajankohtaiseksi. Tällöin myös aloitettiin vähitellen sotalasten jälkihuollon suunnitteleminen. Tutkimuksessa tarkastellaan myös näin syntynyttä jälkihuoltoa ja sitä varten perustetun jälkihuoltokomitean työskentelyä. Lopuksi kosketellaan niitä adoptiotapauksia, joihin Ruotsissa ryhdyttiin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla, ja jotka aiheuttivat kriittisiä äänensävyjä Pohjanlahden molemmin puolin.

Tutkimuksen näkökulma on sotalasten siirtoihin liittyneissä ylätasen päätöksissä, niitä tehneissä toimijoissa sekä toteuttaneissa organisaatioissa Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa. Yksittäisen suomalaisen sotalapsen kohtalot eivät tule esille kuin ehkä paikoin viittauksenomaisesti, sillä sotalapsia tarkastellaan kollektiivisena massana. Tarkoitus on siten ollut etupäässä selvittää lastensiirtojen onnistumista keskellä sota-aikaa muun muassa logistisena ilmiönä. Kuitenkin lähteisiin sisältyvien yksittäisten esimerkkien avulla sotalapsi-ilmiö saadaan osittain myös tavallisen ihmisen ja arkielämän tasolla liikkuvaksi historialliseksi tapahtumaksi, jolloin esitetyt yksityistapaukset saavat myös oman arvonsa. Koko ajan tulee kuitenkin säilyttää kehyksenä laajempi ajankohdan tausta. Yksittäisten sotalasten tarinoita tärkeämpää on tässä tutkimuksessa ollut kokonaiskuvan antaminen Ruotsiin ja Tanskaan suuntautuneista lastensiirroista, koska aiempi historiantutkimus ei ole tähän teemaan samassa laajuudessa milloinkaan puuttunut. Samalla osallistutaan

keskusteluun lastensiirtojen oikeutuksesta. Lastensiirtoihin kohdistettu kritiikki perustuu ajatukseen siitä, että siirrot olivat turhia ja tuottivat lapsille vain henkistä tuskaa eroprosessien takia. Arvosteluun liittyy myös näkemys, jonka mukaan lapset jätettiin myöhemmin yksin oman onnensa nojaan vailla kunnollista jälkihuoltoa. Tällainen keskustelu on osa yhteiskunnassa jatkuvasti käynnissä olevaa historian määrittämistä. Tämä väite sotalasten tietynlaisesta unohtamisesta Suomeen palauttamisen jälkeen on otettu tässä tutkimuksessa jälkihuoltoa koskevan osuuden pohjaksi, ja väitettä tarkastellaan lähteiden antamien tietojen valossa.<sup>69</sup> Sotalapsiin kohdistuva tutkimus monipuolistaa samalla kuvaa sota-ajan Suomesta.

Sotalasten kohdalla voidaan ottaa käyttöön muuttoliiketutkimuksessa käytetty push and pull – teoria. Tämän teorian mukaan muuttoliikkeen valintakäyttäytymistä ohjaavat lähtö- ja tuloalueen positiiviset ja negatiiviset tekijät. Niiden perusteella on erotettu toisistaan käsitteet pakkomuutto (push) ja tavoitehakuinen muutto (pull). Jako perustuu valintatilanteen rakenteellisiin eroihin, jotka liittyvät mm. elinmahdollisuuksien loppumiseen ja toimeentulovaikeuksiin. Myös poliittisilla päätöksillä voidaan vaikuttaa muuttoliikkeisiin lisäämällä lähtö- ja tuloalueiden veto- tai työntövoimaa. Muuttoliikkeeseen vaikuttavat myös erilaiset esteet, jotka voivat jopa pysäyttää muuton. Toisinaan lähtöalueiden työntekijöiden ollessa poikkeuksellisen voimakkaat, puhutaan ns. pakkomuutosta. Kyseiseen ryhmään kuuluvat joutuvat pakosta muuttamaan, vaikka siteet lähtöalueeseen olisivatkin vahvat.<sup>70</sup>

Tutkimus rakentuu kronologisen jäsentelyn varaan, ja se on luonteeltaan pitkäikäistä tutkimus, jossa sotalapsi-ilmiötä ja sen kehitystä tarkastellaan aikasidonnaisesti.<sup>71</sup> Tämä ratkaisu on syntynyt historiallisten tapahtumien omasta jaksottaisuudesta. On ollut luontevaa jakaa tarkasteltava ajanjakso kolmeen eri vaiheeseen: 1) Talvisota ja sitä seurannut välirauhan aika joulukuusta 1939 kesäkuuhun 1941; 2) Jatkosodan aikaisten lastensiirtojen tarkastelu kesästä 1941 syksyyn 1944; 3) Jatkosodan jälkeinen aika syksystä 1944 ensiin vuoteen 1957, jolloin keskitytään sotalasten kotiuttamiseen, adoptioihin sekä jälkihuoltokomitean työhön, sekä sen jälkeen ilmiön tarkastelu nykyaikaan sotalasten yhdistystoiminnan kautta. Johtuen tästä tutkimuksen jäsentelystä tiettyä toistoa esimerkiksi kuljetusten kuvaamisessa ei ole voitu välttää. Kuitenkin koska kyseessä on valtaosaltaan sotalapsi-ilmiön perustutkimus, etenkin jälkihuollon toimeenpanon osalta, on ollut tarkoituksenmukaisinta keskittyä tapahtumien todentamiseen. Tällöin on ollut syytä seurata Ruotsiin ja Tanskaan suuntautuneiden sotalapsikuljetusten vaiheittaista kehittymistä. Samalla on kuitenkin pyritty välttämään moralistista näkökulmaa menneisyyteen, koska sitä ei ole haluttu tarkastella nykypäivän ehdoilla ja tietämyksellä. Lapsia lähetettäessä ei ollut tietoa tulevaisuudesta, vaan kunkin ajankohdan päätökset tehtiin sen hetkisten realiteettien varassa. Sotalapsi-ilmiötä tuleekin tarkastella kiihköttömästi ja ilman tunnelatausta, kuten muita historian tapahtumia.

## 2. Talvisodasta välirauhaan

### 2.1. Suomen tie sotaan

Tilanteen Euroopassa kiristyyssä syksyllä 1939 Suomi korotti sotilaallista valmiuttaan järjestämällä ylimääräiset harjoitukset eli YH:n, mikä tosiasiallisesti tarkoitti kenttäarmeijan liikekannallepanoa. Samaan aikaan huomattiin, että tuolloin käytössä ollut väestön huoltojärjestelmä ei ollut riittävä eikä myöskään tasapuolinen. Sen takia katsottiin tärkeäksi koota yhteen suomalaisen yhteiskunnan kaikki voimavarat mahdollisen tulevan kriisitilanteen varalta. Tämän johdosta perustettiin 27.10.1939 Vapaan huollon toimikunta. Sen johtoon tuli ylijohdaja Einar Böök. Toimikunnan tuli avustaa asuinsijoiltaan siirretyn väestön huollossa, sekä tukea asepalveluksessa olleiden sotilaiden ja vapaaehtoisessa huoltotyössä olleiden henkilöiden perheitä. Sen alaisuuteen perustettiin paikallisia vapaan huollon keskuksia ja lääninkeskuksia.<sup>72</sup>

Vapaan huollon toimikunta keskeytti kuitenkin työnsä talvisodan puhjettua. Sen tilalle nimitettiin Suomen Huolto/Finlands Folkhjälp -niminen toimikunta, jonka puheenjohtajana oli entinen pääministeri A.K.Cajander. Ulkomaisen avun kordinoinnista varten perustettiin puolestaan huhtikuussa 1940 Ulkomaisen Avun Keskustoimikunta, jota johti vuorineuvos Åke Gartz. Lisäksi keskustoimikunnan perustamisella tähdättiin siihen, että valtiovalta olisi tietoinen kaikista ulkomaille suunnatuista avustuspyynnöistä. Samalla perustettiin Valtion Lahjatavaratoimikunta. Sen tehtävänä oli valvoa vapaan huoltotyön varojen käyttöä. Lahjatavaratoimikunta lakkautettiin maaliskuussa 1944. Vapaaehtoisten huoltojärjestöjen perustaminen oli seurausta syksyllä 1939 ja talvisodan aikana tapahtuneesta sosiaalisesta heräämisestä, joka oli osa sitä talvisodan henkeä, jossa koko kansakunta osallistui taisteluun olemassaolostaan. Sisällissodan rajalinjat murtuivat tälläkin tavalla. Samalla valtion asema vahvistui, sekä yhteiskunnan sosiaalipolitiikka kehittyi ja laajeni sodan aikana, kun sen tuli vastata uusiin ongelmiin. Niistä osa oli sodan aiheuttamia, kuten soteleskien ja -orpojen asema, sekä sodan päätyttyä sotalasten sosiaalinen tilanne. Sota oli siten erilaisten sosiaalisten muutosten aikaa. Yhteiskunnan valvontaa osoittaa vuonna 1940 asetettu lastenkotitoimikunta. Sen tehtäviä oli vastaanottokotitoiminnan kehittäminen, sekä jatkosodan aikana lastenkotien terveydenhoidon kehittäminen ja valvonta.<sup>73</sup>

Väestön evakuointiin etenkin pääkaupungin alueelta varauduttiin myös jo hyvissä ajoin ennen sodan alkamista. Sodan puhjettua väestöä kehoitettiin vapaaehtoi-



Evakuoitavien rivistöä Helsingin rautatieaseman ulkopuolella marraskuussa 1939. – Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.

sesti siirtymään Helsingistä maaseudulle, ja varattomille jaettiin vapaalippuja matkaa varten. Monet siirtyivätkin pois kaupungista, mutta melko pian osa evakuoituista palasi Helsinkiin, mikä sai viranomaiset kehottamaan väestöä pysymään evakuointialueillaan. Helsinkiin perustettiin lisäksi Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistyksen toimesta 16.10.1939 Annankadulle erityinen lastenpelastusasema, jonka perustamista viranomaiset olivat pyytäneet. Sen päätehtävänä oli siirtää pois Helsingistä kaikki sellaiset lapset, joiden huoltajat eivät kyenneet järjestämään evakkomatkaa. Lisäksi sinne saattoi ilmoittaa sellaisista lapsista, jotka olivat eksyneet vanhemmistaan, tai joiden vanhemmat olivat kuolleet. Helsingin poliisikomentaja oli varannut keskuksen käyttöön auton ja polttoainetta, lisäksi kuljetusapua saatiin muualtakin. Maaseudulle puolestaan järjestettiin erityisiä vastaanottokeskuksia, joiden kautta lapset siirrettiin turvaan rauhallisempiin oloihin. Helsingistä lapsia sijoitettiin lähikuntiin, Helsingin maalaiskuntaan, Espooseen, Kirkkonummelle, Siuntioon ja Sipooseen. Ebeneser-kodin kanssa lastenpelastusasema perusti Vihtiin lastenkodin, johon voitiin sijoittaa 20 lasta. Lastenkoti oli toiminnassa neljä kuukautta. Lastenpelastusasema suoritti yhdessä Helsingin poliisilaitoksen kanssa talvisodan aikana myös perheistään kadonneiden lasten etsintätyötä, koska usea lapsi joutui evakuoinnin aikana erilleen muusta perheestään. Etsintätyö kattoi koko Etelä-Suomen alueen. Tämä työ kesti kuitenkin vain kuusi viikkoa, jonka jälkeen työ siirtyi valtion perustamalle yleiselle etsintätoimistolle.<sup>74</sup>

## 2.2. Pohjoismainen apu: ”Finlands sak är vår”

### 2.2.1. Ruotsin johdolla apua Suomelle

Ruotsin rooli Suomen ulkopoliitikassa alkoi korostua 1930-luvun alkuvuosina, kun Suomi suuntasi ulkopoliittikkansa linjaa pohjoismaiseen suuntaan. Tämä näkyi muun muassa osallistumisena pohjoismaisiin ulkoministerikokouksiin. Pohjoismaiseen suuntaukseen vaikuttaneita henkilöitä oli muun muassa marsalkka Mannerheim.<sup>75</sup> Joulukuussa 1935 pääministeri Kivimäki esitti eduskunnassa julistuksen Suomen suuntautumisesta Skandinaviaan pyrkimyksenä pohjoismainen yhteistyö puolueettomuuden turvaamiseksi mahdollisen sodan puhjetessa Euroopassa. Suomessa toivottiin Ruotsilta saatavan poliittista ja sotilaallista apua tässä tilanteessa. Vuonna 1935 maiden välillä aloitettiin keskustelut siitä, voisiko Ruotsi toimittaa Suomelle aseita, jos Neuvostoliitto hyökkää Suomeen. Neuvottelut Ahvenanmaan linnoittamisesta alkoivat puolestaan vuonna 1937. Saavutettua sopimusta ei kuitenkaan toteutettu Neuvostoliiton vastustuksen johdosta. Suomalaiset informoivat ruotsalaisia myös vuonna 1938 käydyistä ns. Jartsev-keskusteluista, joissa Neuvostoliitto ehdotti Suomelle sopimusta Saksan muodostaman uhan vuoksi. Lopputuloksena kaikista neuvotteluista oli kuitenkin se, että toisen maailmansodan syttyessä syksyllä 1939 Ruotsi ei ollut luopunut puolueettomuudestaan Suomen hyväksi.<sup>76</sup>

Vaikka muutamat johtavat ruotsalaispoliitikot, kuten ulkoministeri Richard Sandler, kannattivatkin yhteistyötä Suomen kanssa, ei mitään pohjoismaista puolueettomuusliittoa syntynyt. Toisen maailmansodan syttyessä syyskuun alussa 1939 julistautui Ruotsi puolueettomaksi, ja vahvasti samalla sotilaallista valmiuttaan. Myös muut pohjoismaat ilmoittivat olevansa alkaneessa sodassa puolueettomia. Ruotsi ei myöskään luvannut Suomelle sotilaallista tukea syksyllä 1939 Neuvostoliiton kanssa alueluovutuksista käytyjen neuvotteluiden aikana, vaan pysyi passiivisena, vaikka suomalaiset olivatkin muuta toivoneet. Talvisodan puhjettua 30.11.1939 pohjoismaat julistautuivat olevansa sodan suhteen ei-sotaakäyviä maita. Hylkäämällä puolueettomuuden ne säilyttivät siten mahdollisuuden auttaa Suomea taistelussa hyökkääjää vastaan.

Ruotsissa hallituksen vaihtuminen joulukuussa 1939 joudutti vapaaehtoisten värväystä Suomen avuksi, sekä sotamateriaalin toimituksia. Uudessa hallituksessa olivat mukana kaikki Ruotsin puolueet kommunisteja lukuunottamatta. Hallitus pyrki auttamaan Suomea, mutta halusi samalla toimia rauhanylittäjänä Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Ruotsiin syntyikin vahva liike Suomen auttamiseksi tunnuslauseella ”Finlands sak är vår”. Tage Erlanderin mukaan laajoissa piireissä Ruotsissa Suomen kamppailua pidettiin samalla taisteluna Ruotsin riippumattomuudesta. Ruotsalaiset pelkäsivät Neuvostoliiton armeijan pääsevän Tornionjoelle saakka, ja jatkavan siitä myöhemmin matkaansa länteen kohti Pohjanmerta. Myös Norjassa ja Tanskassa suoritettiin avustustoimintaa Suomen auttamiseksi. Tanskassa Norden-yhdistys oli ke-

rännyt jo ennen talvisodan alkua Suomelle avustuksia lähes ½ miljoonaa kruunua. Ruotsi ei kuitenkaan sodan syttyttyä suostunut lähettämään avustusjoukkoja edes Ahvenanmaalle, eikä se myöhemmin keväällä 1940 suostunut länsivaltojen avustusjoukkojen läpikulkuun pelätessään näiden valtaavan Ruotsin malmikentät, ja samalla keskeyttävän rautamalmin tuotannon sekä viennin Saksaan.<sup>77</sup>

Ruotsissa alkoivat muutamassa päivässä talvisodan puhkeamisen jälkeen keräykset Suomen hyväksi eri organisaatioiden ja yhdistysten toimesta. Vaikka siis Suomen ulkopoliittikan ajama pohjoismainen suuntaus olikin osin epäonnistunut poliittisen ja sotilaallisen yhteistyön tavoittelussa, niin noudatettu politiikka tuotti Suomelle kuitenkin muunlaista apua.<sup>78</sup>

Materiaalisena ja humanitaarisena apuna kerättiin rahaa ja tavaroita, sekä otettiin vastaan suomalaisia sotilapsia. Talvisodan sotilapset olivat siten osin seurausta pohjoismaisen suuntauksen luomasta myötätunnosta Suomea kohtaan, ja tätä myötätuntoa riitti vielä jatkosodankin aikana suomalaisien lasten osalle. Avustustoimintaa Ruotsissa johtivat rahankeruun osalta Nationalinsamlingen för Finland, johon kuului yli 30 erilaista toimijaa, sekä Centrala Finlandshjälpen, joka huolehti suomalaisten lasten vastaanotosta. Materiaalinen ja humanitaarinen aputoiminta ei ollut Ruotsin hallitukselle mikään poliittinen ongelma, joten toiminta saavutti laajat mittasuhteet, joskin se oli samalla osin hajanaista ja päällekkäistä. Ruotsin hallitus puolestaan tuki Suomea luotoilla, joiden avulla voitiin ostaa aseita Ruotsin teollisuudelta. Sen sijaan vapaaehtoistoiminta oli Ruotsin hallitukselle poliittisesti arka- luontoisempi asia. Tätä toimintaa ajoi viisi järjestöä: Frivilligkåren, Finlandskommittén, Industria, Nordens Frihet ja Centrala Rusthållet. Aluksi hallitus epäröi sen suhteen, miten pitkälle se saattoi tukea vapaaehtoistoimintaa ilman, että maa joutuisi vedetyksi mukaan sotaan. Myöskään julkisuudessa toimintaa ei esitelty. Kuitenkin talvisodan pitkittyessä vapaaehtoisia sai yhä vapaammin värvätä Suomen avuksi, sillä yleinen mielipide ja vapaaehtoisliikkeen painostus olivat alkaneet vaikuttaa. Lopulta kaikkiaan 8500 ruotsalaista vapaaehtoista ilmoittautui, ja vapaaehtoisliike keräsi varoja yhteensä 145 miljoonaa kruunua. Yhteensä Ruotsin antama apu Suomelle oli joulukuussa 1940 lähes 500 miljoonaa kruunua, mikä oli 12,5% Ruotsin valtion vuoden 1940 budjetista.<sup>79</sup>

## 2.2.2. Lastensiirtojen organisaatiot

### 2.2.2.1. Pohjoismaiden avun Suomen keskus

Kun Ruotsissa oli talvisodan puhjettua saatu perustettua Centrala Finlandshjälpenin johtama organisaatio suomalaisten evakuoitujen vastaanottamista varten, päätti CF lähettää edustajansa Suomeen keskustelemaan aloitettavien lastensiirtojen käytännön toimenpiteistä. Aluksi tähän tehtävään oli ajateltu Lennart Bernadottea, jota Eljas Erkkö luonnehti sähköisessään 8.12.1939 ulkoasiainministeriölle seuraavasti:



Rouva Maja Sandler (vas.) ja tohtori Hanna Rydh saapuivat Suomeen joulukuussa 1939 neuvottelemaan lastensiirtojen aloittamisesta Ruotsiin. – *Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.*

*”Lennart niitä, jotka kiivaasti ajavat aktiivista osanottoa.”* Ruotsin pääministerin Albin Hansson vastusti kuitenkin Bernadotten matkaa seuraavana päivänä, ja tämä joutui sen takia luopumaan koko hankkeesta. Ruotsin omien etujen varjeleminen ei todennäköisesti edellyttänyt liian näkyvää ja tunnettua Suomen asioiden puolustamista. Vihdoin saapuivat 11.12.1939 lentäen Turkuun neuvotteluihin rouva Maja Sandler, tohtori Hanna Rydh sekä kreivi Curt von Schwerin. Ulkoasiainministeri Väinö Tanner oli määrännyt Turun ja Porin läänin maaherran Wilho Kytän huolehtimaan ruotsalaisten vieraiden vastaanotosta. Von Schwerin oli saanut päivää aikaisemmin ministeri E.Ekstrandilta tehtäväksi matkustaa Suomeen. Hanna Rydh on kuvannut Turkuun tulon tunnelmia seuraavasti: *”Monta sanaa ei tarvinnut vaihtaa, tunnelma oli ympäröstöstä ja ympäröivistä henkilöistä huokuvan vakavuuden kylästämä.”* Jo tulopäivänä pidettiin Turussa neuvottelu, jossa suomalaisten puolelta olivat mukana maaherra Wilho Kytä, professorit von Törne ja Einar W.Juva, maisteri Klingstedt sekä tohtori Karin Spooft. Keskustelut olivat kuitenkin vasta alustavia, ja von Schwerinin mukaan minkäänlaisia päätöksiä ei tehty.<sup>80</sup>

Suomalaisten päättäjien suhtautuminen lastensiirtoihin oli tässä vaiheessa melko kielteinen. Tukholmasta oli Suomen asiain väliaikainen hoitaja Eljas Erkko välittänyt jo 5.12.1939 Helsinkiin tiedon ruotsalaisten halusta ottaa vastaan koteihin-



sa tuhansia suomalaisia lapsia, jotka olisi kuljetettu maahan laivoilla tai junalla Haaparannan kautta. Seuraavana päivänä 6.12. hän sai vastauksen Helsingistä, jossa asia katsottiin sillä hetkellä vaikeaksi järjestää. Tämä mielipide oli muotoutunut keskustelussa ministeri Juho Koiviston kanssa. Kielteinen vastaus ulkoasiainministeriöstä lähti Tukholmaan 7.12.1939, sillä väestönsiirroista vastuullinen ministeri Juho Koivisto katsoi, ettei suomalaisia lapsia saanut lähettää ulkomaille turvaan. Tiukasti ottaenhan sen hetkinen sotilaallinen tilanne rintamilla tai elintarviketilannetta eivät antaneet aihetta tällaiseen toimenpiteeseen, kuten Kari Tarkiainen huomauttaa kirjoituksessaan. Ministeri Koivisto halusi sen sijaan lähetettäväksi apua suoraan lapsille Suomeen, mikä seikka tuli saattaa avustushaluisten ruotsalaisten tietoon. Ulkomaisen avun jakamista varten asetettiin joulukuussa 1939 tehtävää hoitamaan toimikunta nimeltä Suomen Huolto – Finlands Folkhjälp. Sen johdossa oli entinen pääministeri A.K.Cajander.<sup>81</sup>

Samana päivänä ruotsalaisten vieraiden matka jatkui autoilla kohden Helsinkiä, jossa he tapasivat Kulosaaren kasinolla suomalaisten edustajat. Täällä pidettiin jo illalla ensimmäiset neuvottelut Centrala Finlandshjälpenin edustajien, Suomen hallituksen eräiden ministerien sekä sosiaaliviranomaisten kesken. Suomalaisista ministereistä paikalla olivat opetusministeri Uno Hannula, maatalousministeri Juho Koivisto sekä sosiaaliministeri Karl-August Fagerholm. Lisäksi paikalla oli Uudenmaan läänin maaherra. Tässä tilaisuudessa ruotsalaiset esittivät oman suunnitelmansa äitien ja lasten siirtämisestä turvaan Ruotsiin. Lapset oli tarkoitus sijoittaa melko lähemmäksi, jotta heillä olisi ollut seuraa toisistaan. Kulosaaren kasinolla pidetyssä lehdistötilaisuudessa he kertoivat jo yli 5 000 ruotsalaisen kodin olevan valmiina vastaanottamaan korvauksetta suomalaisia pakolaisia. Sairaille lapsille luvattiin hoitoa Ruotsissa. Tässä kokouksessa asetettiin erityinen valiokunta, jonka tuli pikaisesti neuvotella asioista suomalaisten viranomaisten kanssa. Valiokuntaan kuuluivat tohtorit Viljo Rantasalo ja Bertel Nyberg, johtajat Ane Gyllenberg ja Lilius, maisteri Elsa Bruun, rouvat Aune Ståhlberg ja Impi-Liisa Kilpeläinen sekä neiti Maja Ahlberg.<sup>82</sup> Heistä monet aloittivat samalla monivuotisen työnsä sotalasten asioiden hoitajina eri tehtävissä Suomessa ja Ruotsissa.

Seuraavana päivänä, 12. joulukuuta 1939, jatkuivat keskustelut aamupäivällä edellisenä päivänä asetetun valiokunnan suunnitelmien pohjalta. Rouva Sandlerin ehdotuksesta suomalainen osapuoli neuvotteli keskenään käsitellen tulevan toiminnan suuntaviivoja ja periaatteita. Lopuksi yhteisneuvottelussa päätettiin perustaa Suomeen erityinen organisaatio hoitamaan kuljetuksia. Erityisesti korostettiin tarvetta saada kuljetetuksi turvaan Karjalasta evakuoituidet lapset, jotka olivat sillä hetkellä sijoitettuna eri puolille Suomea. Kuljetusten tulisi tapahtua aluksi laivoilla Turun kautta, ajan myötä myös junakuljetukset otettaisiin käyttöön. Ehdotettujen kuljetusten tulisi olla järjestettyjä täydellisen vapaaehtoisuuden pohjalta ja kokonaan yksityisluontoisiksi ilman suurempaa julkisuutta. Lapset haluttiin sijoittaa Ruotsiin siten, että esimerkiksi sisarukset saattoivat pitää toinsa yhteyttä. Samoin korostettiin, että lasten vanhempien tu-



Sotalapsia matkalla Ruotsiin Tampereen asemalla 14.02.1942. – *Tampereen museot/Vapriikki.*

li voida pitää näihin kontakteja. Siirretyistä lapsista tuli pitää tarkkaa kortistoa. Nämä valiokunnan ehdotukset johtivat siihen, että 13.12.1939 perustettiin sosiaali- ja sisäasiainministeriöiden sekä Uudenmaan läänin maaherran, kenraalimajuri Ilmari Heleniuksen luvalla ja avustuksella koko Suomen käsittänyt yksityinen keskusjärjestö Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus (Nordiska Hjälpcentralen i Finland). Nimen valinnassa heijastui suomalaisten toive muiden Skandinavian maiden tulosta mukaan Suomeen suuntautuvaan avustustoimintaan. Vaikka ruotsalaisten esitykset oli näin hyväksytty, niin Elsa Bruunin mukaan suomalaisten keskuudessa oli kuitenkin vallalla käsitys siitä, että ruotsalaisten esittämää vieraanvaraisuutta ei tultaisi tarvitsemaan ainakaan suuremmassa määrin. Syntyneen konfliktin uskottiin olevan pian ohitse. Lisäksi esiintyi näkemyksiä siitä, että lasten siirtäminen asutuskeskuksista maaseudulle oli riittävä toimenpide.<sup>83</sup> Lasten siirtäminen Ruotsiin vaikutti siis vielä tässä vaiheessa olleen osalle suomalaisista päättäjistä vain jonkinlainen varotoimi mahdollista myöhempää, mahdollisesti huonompaa tilannetta ajatellen.

Käytännön toiminta päätettiin keskittää Helsingin avustuskeskuksen johdolle, jonka tuli työskennellä tiiviissä yhteistyössä Uudenmaan läänin maaherran kanssa. Näin pyrittiin turvaamaan lastensiirtojen yhtenäisyys. Avustuskeskuksen hallituksen muodostivat seuraavat henkilöt: puheenjohtajana toimi ylilääkäri Viljo Rantasalo, varapuheenjohtajana teologian tohtori Sigfrid Sirenus, pääsihteerinä ja toimistopäällikkönä tohtori Bertel Nyberg, kanslianjohtajana eduskunnan kirjastonhoitaja Elsa Bruun sekä apulaissihteerinä rouva Impi-Liisa Kilpeläinen Mannerheimin Lastensuojeluliiton edustajana, sekä muina jäseninä lastensuojelutarkastaja Maja Ahlberg, neiti Hedvig Bjurström, johtaja Ane Gyllenberg, ylilääkäri Paavo Heiniö, rouva Tyyne Leivo-Larsson, kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton edustajana, tohtori Elsa Sillman-Lönnroth ja toimistonhoitaja Mai Tavaststjerna. Järjestön toimeenpaneva elin oli sen keskudestaan valitsema työvaliokunta, johon kuuluivat puheenjohtajana Rantasalo, varapuheenjohtajana Sirenus, sihteerinä Nyberg sekä lisäksi Bruun, Kilpeläinen ja Salmela-Järvinen, varajäsenenä toimi Leivo-Larsson. Bertel Nyberg ilmoitti avustuskeskuksen perustamisesta virallisesti Tukholmaan 20.12.1939 toivoen samalla kirjeessään hyvää yhteistyötä suomalaisten ja ruotsalaisten avustusjärjestöjen sekä eri viranomaisten kesken. Palatessaan joulukuussa 1939 neuvottelujen jälkeen takaisin Tukholmaan Hanna Rydh ja Maja Sandler olivat tyytyväisiä ja iloisia siitä, että suomalaiset eivät olleet epäilleet ruotsalaisten esittämää hanketta, vaan olivat lähteneet siihen mukaan.<sup>84</sup>

Useat avustuskeskuksen hallituksen jäsenistä olivat kokeneita lastensuojelutyön edustajia nimityshetkellään, ja toimivat vielä myöhemminkin lasten etujen ajajina. Johtaja Ane Gyllenberg oli Pelastakaa Lapset r.y.:n keskushallituksen jäsen vuosina 1940–1950, sekä hallintoneuvoston jäsen vuosina 1940–1964. Lisäksi hän oli Barnens by – yhdistyksen varapuheenjohtaja vuosina 1945–1964. Ylilääkäri Paavo Heiniö työskenteli vuodesta 1931 lähtien Helsingin yliopiston, Marian ja Auroran sairaaloissa lastentautien parissa. Tyyne Leivo-Larsson oli Helsingin lastensuojelulautakunnan puheenjohtaja vuosina 1945–1948. Kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen oli Helsingin Ensi Koti r.y.:n sihteeri vuosina 1938–1951, ja myöhemmin puheenjohtaja, sekä vuodesta 1953 Ensi Kotienliiton toiminnanjohtaja. Kokenein oli kuitenkin toimistopäällikkönä työskennellyt tohtori Bertel Nyberg. Hän oli jo vuosina 1919–1922 toiminut Helsingin lastensuojelukeskuksen johtajana sekä Helsingin kaupungin lastenhuollon tarkastajana. Vuosina 1922–1945 hän työskenteli Pelastakaa Lapset r.y.:n pääsihteerinä, ja myöhemmin toimitusjohtajana vuosina 1945–1955. Nyberg oli pohjoismaisen lasten- ja nuorisosuojeluyhtymän Suomen jaoston sihteeri vuosina 1919–1937, minkä jälkeen hänet valittiin Suomen lastensuojelun ja nuorisonhuollon keskusliiton varapuheenjohtajaksi vuosiksi 1938–1941. Keskusliiton hallituksen jäsen hän oli vuosina 1941–1956. Nyberg työskenteli vuosina 1939–1942 Genevessä toimineen Kansainvälisen lastensuojelun unionin hallituksessa. Jatkosodan aikana hän oli mukana sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean hallituksessa.<sup>85</sup>

Toimintatiloikseen avustuskeskus sai ensin Uudenmaan lääninhallituksen talosta 10 huonetta käsittäneen toimistotilan Uudenmaan läänin maaherran toimesta. Myöhemmin Elsa Bruun muisteli, miten maaherra Helenius oli suhtautunut erittäin myötämielisesti koko avustuskeskuksen perustamiseen, sekä sen tarvitsemien toimistotilojen hankkimiseen. Avustuskeskuksessa oli neljä osastoa: rekisteri-, kanslia-, matkustus- ja talousosasto. Myöhemmin, kun toiminta laajeni ja henkilökunnan määrä lisääntyi, avustuskeskus siirtyi samassa talossa sijainneen lääkintöhallituksen tiloihin, joissa oli 22 huonetta. Tässä vaiheessa henkilökuntaa oli noin 40 henkeä, joiden ohella mukana olivat lähes sata lastensaattajaa, lottia, varastohenkilökuntaa, lähettejä jne. Talvisodan loputtua toimisto muutti keväällä 1940 sille tarjottuihin tiloihin Ritarihuoneelle. Koko talven 1939–1940 toimiston henkilökunta työskenteli ilman palkkaa. Muutamat toimihenkilöt alkoivat saada alkukesästä 1940 lähtien osittaista palkkaa. Virallinen työaika oli joka päivä kello 10–15, mutta pääsääntöisesti henkilökunta työskenteli myöhään yöhön saakka. Avustuskeskuksen vaatevarasto sijaitsi Helsingissä merimieskodin talossa, jossa oli käytössä 30 huonetta. Sinne sijoitettiin Tukholmasta saapuneet lahjoitukset. Taloon majoittuivat myös autonkuljettajat. Ajoittain sinne sijoitettiin myös kodittomia.<sup>86</sup>

Avustuskeskuksella oli myös paikalliskomiteoita eri puolilla maata. Rydh ja Sandler olivat jo joulukuussa 1939 matkustaessaan Helsinkiin asettaneet samalla Turkuun komitean, jonka puheenjohtajana toimi tohtori Karin Spoo. Tästä komiteasta tuli myöhemmin sisäasiainministerin määräyksestä Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen paikalliskomitea toimialueenaan Turun ja Porin lääni. Sen johdokunnan muina jäseninä Spoo'n ohella olivat rouva Elin Ringbom, maisteri Sven Andersson, pastori Daniel Hedman ja rouva Elsa Knoellinger, joka toimi kassanhoitajana. Paikalliskomitean toimisto sijaitsi Linnankadulla, ja siellä työskenteli kaikkiaan viisi henkilöä. Paikalliskomitean ensimmäinen kokous pidettiin 16.12.1939, ja seuraavana päivänä lähetettiin kiertokirje Turun ja Porin läänin kaikille kansanhuoltolautakunnille. Samana päivänä 17.12. julkaistiin paikalliskomitean ilmoitus sanomalehdissä. Seuraavaksi perustettiin melko pian avustuskeskuksen toiminnan alkamisen jälkeen lääninkomitea Vaasaan. Se toimi maaherran valvonnan alaisena. Komitean puheenjohtajana oli partiojohtaja, fil.maist. Lydia Eriksson. Maaherrojen johdolla toimivat myös Kuopion, Mikkelin, Hämeenlinnan ja Oulun paikalliskomiteat. Kuopion paikalliskomitean puheenjohtajana toimi maisteri Väinö Kotkanen ja Oulun paikalliskomitean puheenjohtajana pormestari H.A.Kannisto. Lapin läänin komitea Kemissä ei ehtinyt aloittaa toimintaansa ennen rauhantekoa 13.3.1940. Lapin läänin maaherra Hillilä ei kuitenkaan joulukuun alkupuolella 1939 asettanut mitään esteitä lasten ja sellaisten aikuisten siirtymiselle Ruotsin puolelle, joita yleinen työvelvollisuus ei koskenut. Kukin lääninkomitea perusti alueelleen tarpeellisia sijoituslaitoksia lapsille. Näistä etenkin Helsingin, Turun, Vaasan ja Tornion laitokset olivat paljon käytettyjä, niiden kauttahan lapset kuljetettiin pois maasta. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen asiamiehinä toimivat eri puolilla maata seuraavat henkilöt: Kemissä pastori Armas Tolsa, Tornios-



Richard Sandler oli Ruotsin ulkoministeri talvisodan syttyessä marraskuussa 1939. Hän toimi aktiivisesti Ruotsissa Suomen auttamiseksi talvisodan aikana.

sa rouva Eva Andersen, Ylivieskassa lotta K.Päivärinta, Seinäjoella lotta M.Leskelä, Haapamäellä neiti Hilppa Siljansalo, Tampereella maisteri Anni Jokisalo, Toijalassa opettajat Helmi ja Frans Niemelä, Riihimäellä maisteri Irja Käki sekä Karjaalla neiti Ines Åström.<sup>87</sup>

Hanna Rydh saapui Suomeen uudelleen joulukuun puolenvälin jälkeen 19.12. 1939 yhdessä juuri Suomen-politiikkansa takia eroamaan joutuneen Ruotsin entisen ulkoministerin Richard Sandlerin kanssa. He neuvottelivat muun muassa Mikkelissä ylipäällikkö C.G.E.Mannerheimin kanssa, jolloin lastensiirtoasia sai lopullisen hyväksyntänsä. Mannerheim kiitti ruotsalaisia näiden tekemästä tarjouksesta, toivoen samalla kaikkien halukkaiden voivan käyttää sitä hyödykseen. Rydh tapasi tämän matkansa aikana myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton toiminnanjohtaja Mandelinin. Poliittikka kytkeytyi jo alusta lähtien mukaan kysymykseen lastensiirroista. Ruotsalaiset Suomi-aktivistit yrittivät sitoa aktiivisella toiminnallaan Suomen auttamiseksi vastahakoisen Per Albin Hanssonin hallituksen mukaan tähän

toimintaan. Suomenruotsalaiset ylipäällikkö Mannerheim ja sosiaaliministeri Fagerholm näkivät puolestaan sotalapsissa tehokkaan tavan sitoa Suomi skandinaaviseen yhteenkuuluvuuteen, minkä toivottiin vähintäänkin poliittisesti auttavan Suomea taistelussa Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan. Suomi tarvitsi kipeästi kaiken poliittisen ja sotilaallisen tuen, minkä se kykeni ulkomailta hankkimaan käydessään raivoisaa puolustustaistelua Neuvostoliittoa vastaan. Tässä vaiheessa joulukuuta 1939 venäläisten hyökkäys eteni, eivätkä suomalaiset olleet vielä onnistuneet saamaan torjuntavoittoja.<sup>88</sup>

Kieltäytyminen ruotsalaisten avusta muun muassa lastensiirtojen suhteen olisi ollut Suomen asialle Ruotsissa tappio. Realistinen linja suomalaisten päättäjien keskuudessa oli voittanut. Suomalaiset oppivat nopeasti käyvänsä totaalista sotaa, jossa kaikilla yhteiskunnassa oli oma roolinsa, myös lapsilla.

Samaan aikaan lastensiirtojen käytännön järjestelyjen kanssa oli tarpeellista määritellä avustuskeskuksen valtuudet sekä ne periaatteet, joita noudatettiin valittaessa äitejä ja lapsia matkaan. Nämä neuvottelut käytiin sosiaaliministeri K.A. Fagerholmin sekä sisäasiainministeri Ernst von Bornin kanssa. Valtuudet annettiin sisäasiainministeriön kirjelmässä 18.12.1939, ja sitä täydentävässä kirjelmässä 21.2.1940. Niitä laajennettiin myöhemmin koskemaan myös eräitä iäkkäiden kansalaisten ryhmiä. Siirrettävät lapset saivat olla enintään 12 vuotta vanhoja. Äiti sai

seurata mukana matkalla, jos joku lapsista oli alle kolmen vuoden vanha, sillä yleinen työvelvollisuus ei vuoden 1939 lain mukaan koskenut pikkulasten äitejä. Jos perheen koti oli sodassa tuhoutunut, katsottiin äidin mukaantulo matkalle sopivaksi. Poikkeuksia voitiin myöntää muun muassa tapauksissa, joissa sisaruksia ei haluttu erottaa toisistaan. Oman ryhmänsä muodostivat raskaana olevat naiset, joilla oli oikeus hakea Ruotsista tarvitsemansa hoito. Työvelvolliset naiset eivät saaneet lupaa matkustaa, kuten eivät myöskään ne henkilöt, jotka jo nauttivat yhteiskunnan huoltoapua. Äidin sijasta saattoi joku muu sotalapsen omainen lähteä mukaan matkalle. Yleensä näissä tapauksissa tämä silloin oli isoäiti.

Säännöksiä tuli myös lääninkomiteoiden ja asiamiesten noudattaa. Jos sotalasten vanhemmilla oli varallisuutta tai vakituiset tulot, tuli heidän maksaa lapsen matka- ja ylläpitokustannukset Ruotsissa. Yhdeltä lapselta maksu oli 200–800 markkaa kuukaudessa. Varattomille matkat ja oleskelu olivat täysin ilmaiset. Varattomat saattoivat käyttää väestönsiirtoa varten painettuja rautatie- ja linja-autolippuja. Lasten ikä vaikutti matkakuluihin. Alle neljävuotiaat matkustivat ilmaiseksi ja 4–10-vuotiaat maksoivat puolet matkan hinnasta eli 100 markkaa. Näin kerätyt varat tulivat kokonaan Suomen hyväksi, sillä oleskelu Ruotsissa oli kaikille ilmaista. Rahat käytettiin sisäasiainministeriön määräyksellä maanpuolustukseen ja karjalaisen siirtoväen vaikean tilanteen auttamiseen. Sisäasiainministeriö edellytti ohjeissaan, että lapset sijoitettiin Ruotsissa sellaisiin koteihin, jotka sekä halusivat että voivat antaa lapsille hyvää hoitoa.<sup>89</sup>

Ensimmäinen käytännön tehtävä toiminnan aloittamisen jälkeen oli tiedotustoiminnasta huolehtiminen. Radion ja sanomalehdistön välityksellä kerrottiin mahdollisuudesta lähettää lapsia turvaan Ruotsiin. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksella oli sanomalehdissä ilmoituksia, joissa neuvottiin minne sotalapsiksi lähetettävät lapset tuli ilmoittaa. Viranomaisten keskuudessa tieto kulki normaalia virkatietä pitkin. Sisäasiainministeriö tiedotti asiasta kaikille lääninhallituksille. Nämä puolestaan lähettivät jäljennöksen saamastaan kirjelmästä kaikille nimismiehille ja kunnallislautakuntien esimiehille. Näiltä lasten vanhemmat saivat sitten tietoja ja ohjeita lasten lähettämisestä sotalapsiksi. Myös Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto kehotti jäseniään lähettämään lapsensa turvaan Ruotsiin. Järjestö aloitti talvisodan aikana myös oman sotakummilapsitoiminnan, jonka kohteena olivat sotaorvot. Toiminta alkoi Sveitsissä kerättyjen avustusten turvin.<sup>90</sup>

Evakuointiin halukkaat ilmoittautuivat pääkaupungissa ja läänien pääkaupungeissa suoraan avustuskeskuksen toimistoihin. Maaseudulla piti kääntyä kunnan huoltolautakunnan, Vapaan huollon keskuksen tai nimismiehen puoleen. Jos kääntyi nimismiehen puoleen, niin hän neuvotteli henkilön tapauksesta edellä mainittujen elinten kanssa. Nimismiehen tehtävänä oli lähettää maaseudulta tulevien matkustajien luettelot Helsingin avustuskeskukselle, jotta keskuskomitea tarkastaisi ne, ja mahdollisesti puoltaisi matkaa. Uudenmaan läänin maaherra joko myönsi matkustusluvan tai eväsi sen. Myöhemmin toimintaa hajasijoitettiin postinkulun vaikeutumisen takia. Muutkin maaherrat saivat valtuudet käsitellä anomuksia ja

myöntää tarvittaessa luvat matkustamiseen. Jotta henkilö sai matkustusluvan tuli hänellä olla papin- ja lääkärintodistukset. Koska lääkärit olivat rintamalla ja etenkin siirtoväen oli hankalaa ottaa yhteyttä seurakuntaansa, hyväksyttiin muun muassa sairaanhoitajan antama todistus terveydestä sekä henkilöllisyyden osalta muun virkamiehen oikeiksi todistamat henkilötiedot. Ilmoittautumisen yhteydessä saattoi esittää toivomuksia matkan suhteen, muun muassa siihen, minne Ruotsissa sijoituisi. Lisäksi usein pyydettiin lupaa matkustaa jonkun tuttavan tai sukulaisen kanssa. Monesti esitettiin toive päästä asumaan kutsun esittäneen ruotsalaisperheen luokse.<sup>91</sup>

Suurin osa suomalaisista ei halunnut jättää puolustaistelua käyvää isänmaataan. Äidit olivat aluksi melko haluttomia lähettämään lapsiaan vieraisiin oloihin. He pelkäsivät muun muassa lasten tottuvan aivan liikaa siihen parempaan elintasoon, mikä ruotsalaisissa perheissä tuolloin vallitsi. Lisäksi koko sana ”evakuointi” aiheutti jo ennakolta kielteisiä mielikuvia väestössä. Saman mainitsi Maja Sandlerille kansanedustaja Miina Sillanpää, kun Sandler oli joulukuun alkupuolella 1939 Helsingissä avustuskeskusta koskeneissa neuvotteluissa. Sillanpään mukaan kaikkialla Suomessa ei tuolloin vielä tajuttu tilanteen vaarallisuutta, koska venäläiset eivät olleet vielä pommittaneet Suomen kaikkia osia. Talvisodan ensimmäisten sotaviikkojen aikana pääasiassa vain kaupungeissa asuneet tai sieltä pois evakuoitut perheet hakivat matkustuslupia. Siksi lasten kysyntä Ruotsissa oli tarjontaa suurempi. Vasta joulun 1939 jälkeen tilanne muuttui, mutta silloin alkoivat kuljetusvaikeudet. Myöskään viranomaiset eivät aluksi lämmenneet ajatukselle lähettää lapsia pois Suomesta. Heistä siviiliväestön, mukaanlukien lapset, tuli pysytellä Suomessa niin kauan kuin se vain suinkin oli mahdollista. He pelkäsivät, että evakuointi ulkomaille olisi nähty siviiliväestön pakenemisena.

Kuitenkin mitä pidemmälle talvisota eteni, sitä suopeammaksi suhtautuminen viranomaisten ja kansalaisten keskuudessa Suomesta poislähtöön muuttui. Tämä näkyy siitäkin, että tammikuun lopulla 1940 sosiaaliministeri K.A.Fagerholm neuvotteli muiden pohjoismaiden edustajien kanssa entistä suurempien lapsiryhmien siirtämisestä turvaan näihin maihin pois sotivasta Suomesta. Hän kävi tuolloin neuvotteluja Tukholmassa, Kööpenhaminassa sekä Osllossa. Aluksi oli tarkoitus lähettää noin kuukauden päästä helmikuussa ensimmäiset sata lasta, myöhemmin kyseen olisivat tulleet jo useat tuhannet lapset. Muissa pohjoismaissa oli tätä varten tehty jo suunnitelmia.

27.1.1940 sanomalehdet uutisoivat Fagerholmin matkasta kertoen hänellä olleen yhteydenottoja skandinaavisten järjestöjen edustajien kanssa. Samaan aikaan Norjan työnantajayhdistys oli lahjoittanut Suomelle yli 1,1 miljoonaa markkaa avustusta, ja Tanskan ammattiyhdistysliike puolestaan lahjoitti 20 000 kruunua sokeiden suomalaislasten kuljettamiseksi Tanskaan. Fagerholmin antamien lausuntojen mukaan lapsia suunniteltiin vietäväksi etupäässä Ruotsiin ja Norjaan, joihin oli ajateltu vastaanotettavaksi noin 200 000 lasta. Sodan pitkittyminen joudutti suunnitelmia lasten siirtämiseksi ulkomaille. Matkaa Tanskaan pidettiin silti pitkänä, ja niinpä sitä pidettiin-

kin tietynlaisena vaihtoehtoisena sijoituskohteena. Tankassa olivat kuitenkin jo tuhannet kodit valmiita ottamaan vastaan suomalaisia lapsia. Tässä vaiheessa Tankassa katsottiin, että siellä oltiin valmiita ottamaan vastaan 100 000 lasta.<sup>92</sup>

Kreivi Curt von Schwerin jäi joulukuun puolivälissä 1939 Helsinkiin Suomen Avun Keskuksen antaman tehtävän perusteella. Hänen piti järjestää lasten evakointia Ruotsiin sekä välittää Helsingin ja Tukholman avustuskeskusten yhteistoimintaa. Von Schwerin suoritti Bertel Nybergin kanssa mm. paikalliskomiteoiden toiminnan tarkastuksia. Turussa he vierailivat 22.12.1939. Jos von Schwerinin ja Nybergin välillä tuli joistain asioista näkemuseroja, niin ratkaisua varten asia siirrettiin avustuskeskuksen ratkaistavaksi. Kreivi von Schwerin lähti Suomesta 1.2.1940. Hänen seuraajakseen tuli rouva Majlen Boethius, joka viipyi Helsingissä parisen kuukautta huhtikuun alkuun saakka. Suomalaiset keskustelivat pitkään siitä, kenet he lähettäisivät omaksi edustajakseen Tukholmaan. Päätöksen jälkeen Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen edustajana Tukholmassa toimi helmikuun alusta 1940 lähtien eduskunnan kirjastonhoitaja Elsa Bruun, joka työskenteli tehtävässä huhtikuun loppuun saakka. Hän osallistui myös Centrala Finlandshjälpenin työvaliokunnan ja kuninkaallisen komitean kokouksiin painottaen niissä nimenomaan suomalaisten näkemystä asioista. Hänen tehtävänä oli myös toimia eri lääneihin sijoitettujen suomalaisten pakolaisten ja ruotsalaisten välisenä yhdyshenkilönä. Centrala Finlandshjälpen maksoi Bruunin oleskelusta ja toiminnasta syntyneet kulut. Lisäksi myöhemmin Ruotsissa etsittiin eri lääneistä suomea puhuneita henkilöitä, jotka saattoivat toimia ruotsalaisten ja Ruotsiin siirrettyjen suomalaisten yhteyshenkilöinä. Heitä löytyikin opettajien ja suomalaisten pakolaisäitien keskuudesta. He ohjasivat ja neuvoivat pakolaisia näiden asioidessa viranomaisen luona. Lisäksi he järjestivät suomalaisille erilaisia tilaisuuksia.<sup>93</sup>

Työnsä alussa Bruun joutui paljon olemaan mukana vastaanottokotien asioissa, aikaa toimistolla työskentelyyn ei aina ollut. Hän joutui korostamaan paikalliselle ruotsalaiselle johdolle, että nämä ovat tekemisissä elävien ihmisten eivätkä pelkkien numeroiden kanssa. Suomalaiset äidit olivat tyytyväisiä, kun heillä oli joku, jonka kanssa saattoi jutella huolistaan. CF oli asettanut Bruunin käyttöön auton, jotta tämä saattoi myös kiertää ympäri maata. Myös yksityisesti maahan saapuneet suomalaiset kyselivät häneltä neuvoja, esittivät valituksia ja pyysivät aineellista apua. Sotalasten omaiset pyysivät häntä myös käymään lastensa luona, ja Suomesta kyseltiin jatkuvasti sotalasten osoitteita. Viimeksimainittu tehtävä työllisti Bruunia runsaasti. Helsingissä Nyberg ihmetteli miksi Bruun etsi eri puolille Ruotsia sijoitettujen lasten yhteystietoja osoitteita, vaikka CF:llä oli itsellään tarpeeksi henkilökuntaa.<sup>94</sup>

Kun talvisodan päättänyt Moskovan rauha solmittiin, todettiin Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksessa, että sen toiminta tuli nyt oleellisesti muuttumaan. Sama tunnelma vallitsi myös sen työntekijöiden joukossa. Anja Auramo kirjoitti 16.3.1940 Elsa Bruunille Tukholmaan: *”Yhdellä iskulla sitten koko toimintamme muuttui. Se, mikä tiistai-iltana oli meistä ehdottoman tärkeää, oli aamuun mennessä menettänyt merkityksensä.”* Auramo kertoi myös, että hänelle soittaneet lasten



vanhemmat olivat esittäneet toivomuksenaan, että lapsia ei heti tuotaisi kotiin. Syytä tähän oli se, että vanhempien mukaan lapsilla oli hyvä olla Ruotsissa.<sup>95</sup>

Kun suomalaiset äidit ja lapset olivat palanneet takaisin Suomeen, lahjoitti Centrala Finlandshjälpen Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukselle 2 500 000 markkaa avun antamiseksi kaikkein huonoimmassa asemassa oleville henkilöille Suomessa. Avustussuunnitelma heidän auttamisekseen tehtiin Suomessa, ja prinssi Vilhelm sekä CF hyväksyivät sen. Aluksi perustettiin kaksi kesäsiirtola, joista kumpikin otti vastaan 30 lasta. Kesäsiirtolat sijaitsivat Brobackan kartanossa Espoossa ja Teiskolan kartanossa Teiskossa, ja ne saatiin käyttöön ilman vuokraa. Kesäsiirtolat lopetettiin elokuun lopussa 1940. Evakuoitujen koululaisten täysihoitoon ja heidän koulutarvikkeidensa hankintaan osoitettiin myös rahaa. Helsinkiin perustettiin yhteistyössä Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistyksen kanssa 20:lle evakuoidulle oppikoululaiselle oma koulukoti Kirkkokatu 4:ään valtion omistamaan huoneistoon, josta ei tarvinnut maksaa vuokraa. Koulukoti toimi toukokuun loppuun 1941. Lisäksi Ruotsista saatiin CF:n lahjoittamia lahjataloja eri puolille Suomea. Tämän ohella jaettiin ruokalippuja sekä suoritettiin kiertävää avustustoimintaa karjalaisen siirtoväen keskuudessa. Monilapsisille perheille jaettiin muun muassa huonekaluja, työkaluja ja polttopuita, joista kaikista oli suuri puute. Monet näiden avustettavien perheiden lapsista olivat olleet sotalapsia.<sup>96</sup>

Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus sai erilaisia lahjoituksia toimintansa aikana ajalla 19.12.1939–31.12.1940 kaikkiaan noin 3,2 miljoonaa markkaa. Lahjoitukset muodostivatkin sen noin 3,7 miljoonan markan tuloista valtaosan. Suurimman summan eli 2,5 miljoonaa markkaa lahjoitti toukokuussa 1940 Nationalinsamlingen Tukholmasta, kuten edellä jo mainittiin. Suomen Huolto lahjoitti 100 000 markkaa ja Suomen Punainen Risti 30 000 markkaa. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus jakoi itse myös erilaisia avustuksia. Suurimman avustussumman 800 000 markkaa sai Suomussalmen jälleenrakennustoimikunta, jonka johdolla rakennettiin uudelleen talvisodassa tuhoutunutta kirkonkylää. Suomen Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto sai 20 000 markkaa, ja kesäsiirtolat Espoossa ja Teiskossa molemmat noin 35 000 markkaa. Muita avustuskohteita olivat muun muassa Nukarin orpokoti, työkeskus Ahjolan kesäleiri, Sommarkolonin ”Caritas” sekä Kalliolan kristillis-yhteiskunnallinen työkeskus.<sup>97</sup>

Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toiminta jatkui vielä koko vuoden 1940 ajan. Sen hallitus päätti jatkaa toimintaa niin kauan, kunnes se voitiin ilman mitään haittaa lopettaa. Kun Ruotsista siirrettiin syyskuussa 1940 2,6 miljoonaa kruunua sodassa tuhoutuneiden lastenkotien rakentamista varten, edellytti Suomen sosiaaliministeriö, että varojen vastaanottamista varten perustetaan säätiö. Hakemuksen jälkeen oikeusministeriö vahvisti Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen Säätiön säännöt 16.12.1940. Säätiön hallituksen puheenjohtajaksi tuli piispa Eino Sormunen. Muita hallituksen jäseniä olivat professori Viljo Rantasalo, maanviljelysneuvos Valter A. Brotherus, maisteri Elsa Bruun, johtaja Impi-Liisa Kilpe-

läinen, tohtori Bertel Nyberg, tarkastaja Kosti Pirjola, kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen sekä tohtori Elsa Sillman-Lönnroth. Käytännön asioita hoitivat talous-, rakennus-, huolto- ja sisustusvaliokunnat.

Säätiölle siirrettiin lähes 4,5 miljoonan markan suuruinen pääoma. Samalla sosiaaliministeriö antoi suostumuksensa Tiukulan tilan ostamiseksi perustettavaa lapsi- ja äitiyhdyksuntaa varten. Säätiölle jäi tehtäväksi maksaa vielä Ruotsissa olleiden sotilasten palauttaminen Suomeen. Säätiö sai myös haltuunsa Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen materiaalia, muun muassa vaatevaraston. Kun Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen Säätiö oli rekisteröity, otettiin toiminnan jatkaminen uudelleen tarkastelun kohteeksi keväällä 1941. Kokouksessaan helmikuussa 1941 katsoi työvaliokunta, että olisi jo ollut aika lopettaa Keskuksen toiminta. Jäljellä olevat varat olisi tullut luovuttaa Säätiölle, josta se olisi voinut maksaa Keskuksen maksamattomat laskut ja muut mahdolliset menot. Loput varat olisivat jääneet Säätiölle. Seuranneessa keskuskomitean kokouksessa ehdotti Bertel Nyberg kuitenkin, ettei Keskus vielä epävarmojen olojen vallitessa olisi lopettanut toimintaansa. Hän mainitsi perusteeksi Ruotsissa yhä olleet suomalaiset lapset. Kokouksessa tehtiinkin päätös siirtää toiminnan täydellinen lopettaminen myöhemmäksi. Ainoastaan varat haluttiin siirtää Säätiölle. Sen ehtona pidettiin Keskuksen menojen maksamista. Säätiö olisi tilivelvollinen Keskukselle kunnes tämän toiminta kokonaan lakkaisi.<sup>98</sup>

Työvaliokunnan kokouksessa kesäkuussa 1941 päätettiin, että Keskuksen tilien ja muiden asiakirjojen tuli olla seuraavan elokuun loppuun mennessä kunnossa, jonka jälkeen toiminta voisi loppua. Jatkosodan syttyminen muutti kuitenkin koko tilanteen. Esille nousi kysymys siitä, pitäisikö Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen ryhtyä uudessa tilanteessa uudestaan toimimaan. Sen hallussa oli varoja vielä ½ miljoonaa markkaa, joita ei vielä siirretty Säätiölle. Työvaliokunnassa käydyn keskustelun jälkeen heinäkuussa 1941 enemmistön kanta oli kuitenkin se, ettei vielä ryhdytty mihinkään erityisiin toimenpiteisiin, vaan jäätiin odottamaan uuden sodan puhkeamisen synnyttämän tilanteen kehittymistä.<sup>99</sup>

### 2.2.2.2. Centrala Finlandshjälpen

Koko syksyn 1939 aikana Ruotsin yleinen mielipide oli Suomen takana, ja ruotsalainen sanomalehdistö tuki Suomea neuvotteluissa Neuvostoliiton kanssa. Tukholmassa 18.–19.10.1939 pidetty pohjoismaisten valtionpäämiesten kokous toi Ruotsin kaikkien kansanosien tietoisuuteen Suomen vaikea aseman. Suomi ei kuitenkaan saanut muilta pohjoismailta mitään konkreettisia lupauksia avusta. Talvisodan syttyminen 30.11.1939 synnytti Ruotsissa voimakkaan halun auttaa Suomea sen taistelussa Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan. Yleinen mieliala Suomea kohtaan oli hyvä, ja talvisodan aikana Ruotsissa suoritettujen tutkimusten mukaan ainoastaan 3 % ruotsalaisista oli kielteisellä kannalla Suomen auttamisen suhteen. Tämä myötätunto johtui Suomen Tukholman-lähetystön mielestä siitä, että laajat



Tuomari Lars Östberg oli Ruotsissa joulukuusta 1939 lähtien keskeisessä roolissa, kun maahan siirrettiin suomalaisia sotalapsia.

ruotsalaiset kansalaispiirit käsittivät Suomen taistelussa olevan kysymys myös Ruotsin omista eduista. Lähetystön mukaan ruotsalaisien mielenkiintoa osoittivat monet suomalaisten pakolaisten hyväksi pidetyt juhlatilaisuudet.<sup>100</sup> Ruotsi pyrki auttamaan Suomea ilman, että se samalla olisi tullut vedetyksi mukaan sotaan. Tornionjoesta ei saanut muodostua Ruotsin ja Neuvostoliiton rajajokea.

Lasten evakuoiminen Ruotsiin nousi heti talvisodan alussa keskustelun kohteeksi. Rouva Maja Sandler, joka oli silloisen Ruotsin ulkoministerin puoliso, otti ajatuksen esille joulukuun alussa 1939 keskustellessaan filosofian tohtori Hanna Rydhin kanssa. Rouva Sandler oli aiemmin ollut mukana kansainvälisessä lapsiaputoiminnassa, ja tohtori Rydh oli Fredrika Bremer-yhdistyksen puheenjohtaja. He päättivät esittää ehdotuksensa suomalaisten lasten ottamisesta Ruotsiin ruotsalaisille naisjärjestöille. Näiden ilmoitettua positiivisen

asenteensa suunnitelmaan kokoontui Tukholmassa 4.12.1939 lähes 20 eri järjestön edustajaa neuvottelemaan siitä, miten avustustoimintaa voisi järjestää Suomen hyväksi. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin Maja Sandler. Tarkoitus oli perustaa järjestö, joka auttaisi Ruotsiin siirrettyjä äitejä ja lapsia. Tässä yhteydessä pyydettiin lähettiläs Einar Ekstrand perustettavan aputoiminnan johtoon. Seuraavana päivänä muodostettiin keskusjärjestö, jonka tuli koordinoida kaikkea Suomelle annettavaa apua. Se sai nimekseen Centrala Finlandshjälpen (CF, Suomen Avun Keskus). Se koostui lähinnä naisyhdistyksistä, ja sen johtoon valittiin Maja Sandler (katso liite 1). Järjestölle valittiin samalla johto ja työvaliokunta. Työvaliokunnan puheenjohtajana toimi Einar Ekstrand, ja sen jäseniä olivat rouva Maja Sandler, tohtori Hanna Rydh, rouva Margit Levinson, majuri Ernst Killander ja Lennart Bernadotte. Tuomari Lars Östberg toimi työvaliokunnan sihteerinä. Suomen lähetystöä edusti Centrala Finlandshjälpenin perustavassa kokouksessa Tukholmassa toimineen Suomi-toimiston johtaja, rouva Esther Hjelt-Cajanus.<sup>101</sup>

Mukana toiminnassa olleita yhdistyksiä olivat muun muassa Fredrika Bremer-yhdistys, Kvinnokommittén för Spaniens barn, Svenska Röda Korset, Internationella Kvinnoförbundet för Fred och frihet sekä Föreningen Rädda Barnen. Naisvaltaista komiteaa hallitsivat kristilliset, aatteelliset ja hyväntekeväisyysyhdistykset. Vaikka CF syntyikin yksityisen aloitteellisuuden perusteella, siitä muodostui myöhemmin koko Ruotsin käsittänyt järjestö. Sen työ, eli Suomen humanitaarinen avustaminen, oli samassa linjassa Ruotsin hallituksen ulkopoliittikan kanssa.

Joulukuussa 1939 nimitetty Hanssonin hallitus pyrki pitämään Ruotsin sodan ulkopuolella. Osa tätä pyrkimystä oli Suomen avustaminen Kansainliiton suositusten mukaisesti humanitaarisen ja taloudellisen tuen muodossa. Valtion edustajana CF:ssä toimi komitean johtajana lähettiläs Ekstrand, joka samalla johti komitean keskuudestaan valitsemaa työvaliokuntaa, mikä toteutti komitean tekemät päätökset. Avustustoiminnan järjestelyt alkoivat välittömästi perustavan kokouksen jälkeen, ja Suomen itsenäisyyspäivänä 6.12.1939 voitiin keskuksen toimisto avata Herkuleskatu 26:ssa Tukholman kaupungin luovuttamissa tiloissa. Toimistolla oli tässä vaiheessa käytössä viisi huonetta. Vapaaehtoista työvoimaa tarjoutui heti alusta alkaen toimimaan Suomen ja suomalaisten pakolaisten auttamiseksi. Järjestö lähetti samaan aikaan Haaparantaan kolme edustajaa tutkimaan siellä vallinnutta pakolaistilannetta.<sup>102</sup>

Melko pian toimistotilojen käytyä liian pieniksi piti hankkia samasta rakennuksesta lisätiloja. Eri puolille Tukholmaa avattiin keräystoimistoja ja tarvikkeiden varastointipaikkoja, samoin eri esikaupungeissa. Osa näistäkin tiloista oli Tukholman kaupungin CF:n käyttöön luovuttamia.<sup>103</sup> Tammikuun lopulla CF:n vuokrattavaksi tarjottiin tiloja osoitteesta Sturegatan 18. Helmikuun alussa 1940 CF:n toimisto muuttikin näihin uusiin tiloihin. Täällä sillä oli käytössään kolmessa kerroksessa yhteensä 30 huonetta, joissa työskenteli kaikkiaan noin 90 henkilöä. Vapaaehtoisten ohella oli jo jouduttu palkkaamaan henkilökuntaa hoitamaan CF:n toimintaa. Huhtikuun alussa 1940 CF:n henkilöstö käsitti kaikkiaan 148 henkeä sekä näiden lisäksi 25 autonkuljettajaa.<sup>104</sup>

Jo viikon kuluttua CF:n perustamisen jälkeen oli 5 000 ruotsalaista kotia ilmoittanut halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia sotalapsia, ja siten saamaan lapset turvaan sodalta. Osittain syntyi jopa tietynlaista kilpailua perheiden kesken suomalaisista sotalapsista. CF pystyi siis nopeasti kanavoimaan edukseen ruotsalaisten halun auttaa itäistä naapurimaataan. Helsingistä palanneen Maja Sandlerin mukaan ”*det hade kommit massor, massor av ansökningar om barn*”. Ilmoittautuneet olivat myös tyytymättömiä ja osin vihaisiakin siitä, etteivät he heti voineet saada kasvatikseen suomalaista lasta. Ruotsalaisia yksityishenkilöitä ja järjestöjä kehoitettiin lehti-ilmoitusten ja radiossa julkaistujen vetoomusten välityksellä auttamaan suomalaisia. Ruotsalaisissa lehdissä olleiden ilmoittautumiskaavakkeiden avulla ruotsalaiset pystyivät esittämään toivomuksensa pakolaisten suhteen. Auttamishaluisten ruotsalaisten määrä kasvoi tasaiseen tahtiin, sillä vuodenvaihteessa 1939/1940 oli rekisteröity 10 000 suomalaista vastaanottamaan valmista kotia, ja kuukausi myöhemmin helmikuun alussa 1940 määrä oli noussut 15 000:een. CF:n edustaja prinssi Wilhelm ilmoitti julkisesti kyseisen luvun radiopuheessaan 6.2.1940. Ruotsalaisten kotien avustushalun totesi lehtihaastattelussa tammikuun alussa 1940 myös Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen hallituksen jäsen Tyyne Leivo-Larsson, jonka mukaan kaikki asiat etenivät suunnitellulla tavalla. Lopulta Suomen talvisodan aikana kaikkiaan 4018 ruotsalaista kotia sai ottaa vastaan suomalaisia pakolaisia.<sup>105</sup>

Centrala Finlandshjälpenin toimisto Tukholman Sturegatanilla vuonna 1940. Vasemalla pöydän ääressä istumassa tuomari Lars Östberg ja insinööri Walle Bergström. – Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.



Tämän spontaanin avustushalun taustalla olivat ruotsalaisten positiiviset kokemukset ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ruotsiin siirretyistä saksalaisista ja itävaltalaisista lapsista vuosina 1919–1922, sekä 1930-luvulla maahan siirretyistä espanjalaisista ja juutalaisista lapsista. Kari Tarkiainen on lisäksi viitannut ruotsalaiseen 1930-luvun yhteiskunnalliseen ilmastoon ja kriisistä väestökysymyksessä käytyyn keskusteluun. Keskustelun herättäjänä toimi osaltaan vuonna 1934 ilmestynyt Alva ja Gunnar Myrdalin teos ”Kris i befolkningsfrågan”.

Ruotsin valtion asettama komitea pohti vuosina 1935–1938 syitä alentuneeseen syntyvyyteen. Ruotsin väestö vanheni, samalla kun lasten määrä väheni ja lapsettomien avioparien määrä myös lisääntyi. Ruotsissa lisääntyi tästä syystä huoli väestömäärän ja sitä kautta työvoiman riittävydestä tulevaisuudessa. Lisäksi syynä oli se, että omat lapsensa jo kasvattaneet keski-ikäiset pariskunnat olivat valmiita ottamaan vastaan suomalaisia pakolaisia.<sup>106</sup>

CF julkaisi omien ilmoitustensa ohella ruotsalaisissa sanomalehdissä erilaisia vetoamuksia, joissa pyydettiin ruotsalaisia auttamaan asuntojen, vaatteiden, erilaisten taloustavaroiden sekä taloudellisen avun antamisessa suomalaisille pakolaisille. Ruotsalaiset sanomalehdet antoivatkin yleensä melko positiivisen kuvan maahan saapuneista suomalaisista äideistä ja sotalapsista. Toisinaan lapsista esitetty kuva oli jopa sentimentaalinen. Myös lapsista esitetyt valokuvat olivat yleensä erittäin tunteisiin vetoavia. Artikkelit ja valokuvat vaikuttivat siten voimakkaasti yleisen mielipiteen muodostumiseen. Myönteisimmin suhtautuivat porvarilliset ja sosialidemokraattiset sanomalehdet, joista monet olivat samalla mukana sotalapsitoiminnassa. Niiden artikkelit oli suunnattu CF:n tai muiden Suomen hyväksi toimineiden avustusjärjestöjen tukemiseksi. Toisinaan artikkelit antoivat sotalapsista jopa liiankin säröttömän kuvan. Artikkeleilla haluttiin myös torjua ja oikoa avustustoimintaan kohdistuneita vääriä tietoja ja huhuja, sillä jotkut ruotsalaiset epäilivät kerätyn avun ohjautuneen

CF:n johdon palkkoihin. Suoranaisesti sotalapsista uutisoitiin pääasiassa vain Ruotsiin saapumisen yhteydessä. Myöskään sotalasten olosuhteista kasvatuskodeissa ei paljoa kirjoitettu. Kirjoitusten sävy oli positiivinen., mikä heijasti yleistä asennetta Suomea kohtaan. Ruotsalaiset kansallissosialistiset ja kommunistiset sanomalehdet olivat puolestaan kirjoituksissaan kriittisempiä suhteessaan Suomelle annettuun apuun. Kommunistien suhtautuminen oli osin jopa kielteistä, kritiikin kohdistuessa heidän mielestään porvarillisiin maahan saapuneisiin suomalaisiin pakolaisiin. Sen sijaan köyhät pakolaiset kommunistitkin hyväksyivät.<sup>107</sup>

CF:n toiminta rakentui eri osastojen varaan, joilla jokaisella oli oma toiminta-alueensa. Ensin oli sovittu, että jokaista CF:n osastoa johtaisi yksi järjestön työvaliokunnan jäsen. Helmikuun alussa 1940 hyväksyi työvaliokunta kuitenkin pitkän keskustelun jälkeen ehdotuksen, jonka mukaan evakuointi- ja vastaanotto-osastojen siirrettiin työvaliokunnan puheenjohtajan alaisuuteen. Tähän päätökseen esitti Hanna Rydh eriävän mielipiteensä kokouksen aikana. Lisäksi Maja Sandler ilmoitti muutama tunti kokouksen jälkeen vastustavansa tehtyä päätöstä.<sup>108</sup>

Vaatetusosasto johti Ruotsissa tapahtunutta vaatteiden keräystä. Se toimi samalla kiinteässä yhteistyössä Rädda Barnen -yhdistyksen kanssa. Vaatetusosasto käsittelee kaikkiaan 21 lääninkomiteaa ja 175 paikalliskomiteaa. Näiden lisäksi toiminnassa olivat mukana 78 Punaisen Ristin kerhoa, 73 raittiuskerhoa, 82 lähetys- ja kirkollista ompeluseuraa sekä 71 erilaista naisyhdistystä. Tukholmassa toimineissa vaatteiden keräyskeskuksissa työskenteli noin 200 vapaaehtoista. Yhteensä vaatteita kerättiin 3 410 tonnia. Ne lähetettiin CF:n kuljetusosaston toimesta Haaparannan kautta Suomeen, jossa vaatteet vastaanotti Suomen Kansan Apu. Lisäksi Tukholmassa vaatetettiin sinne saapuneita suomalaisia pakolaisia, ja vaatteita kuljetettiin myös muihin majoituspaikkoihin Vindelniin, Örebrohon, Pajalaan ja Haaparantaan. Vaatetusosastoon kuului myös ompelimo, jossa korjattiin ruotsalaisten lahjoittamia vaatteita ja valmistettiin lahjoitetuista kankaista uusia vaatteita lähetettäväksi Suomeen.<sup>109</sup>

Ruotsiin saapuneista suomalaisista pakolaisista huolehti CF:n evakuointiosasto. Se toimi yhteistyössä vaatetus- ja kuljetusosastojen kanssa. Evakuointiosasto koostui Tukholman päätoimistosta sekä lääninkomiteoista, ja se jaettiin edelleen vastaanotto-, rekisteröinti- ja passiosastoon. Osastossa laadittiin myös ohjeet sotalasten hoidosta: minne heidät sijoitettiin, miten sairaanhoito toimi, kuinka koulunkäynti oli järjestettävä sekä miten koteja valvottiin. Aluksi rekisteröitiin kaikki ne kodit, jotka halusivat ottaa vastaan suomalaisia pakolaisia. Sen jälkeen evakuointiosasto osallistui lasten kuljetuksiin, sijoittamiseen majoituspaikkoihin ja yksityiskoteihin. Lääninkomiteat vastasivat alueilleen sijoitetuista pakolaisista. Ne ja niiden alaisuudessa toimineet paikalliskomiteat olivat jatkuvassa yhteydessä Tukholman päätoimistoon. Läänin- ja paikalliskomiteat vastaanottivat pakolaisia, ja keräsivät alueiltaan raha- ja tavara-avustuksia Suomea varten. Näin kerätyt avustukset olivat melko suuria, sillä esimerkiksi Itä-Göötanmaalta lähetettiin Suomeen avustuksena vuoden 1940 kuluessa muun muassa 71 tonnia vaatteita.

Lääninkomiteoita oli perustettu useimpiin Ruotsin lääneihin (ks. liite 2), poikkeuksena vain Norrbottenin ja Gotlannin läänit, joiden ei sijaintinsa puolesta katsottu sopivan vastaanottamaan pakolaisia. Tosin Norrlantiin oli Ruotsin sosiaalihallitus odottanut talvisodan alussa suurta pakolaisaaltoa, sillä joulukuun puolivälissä 1939 Tornion seudulla oli ollut runsaasti pakolaisia. Mitään ryntäystä Ruotsiin ei kuitenkaan tapahtunut. Kuitenkin niilläkin alueilla, joille ei oltu perustettu mitään CF:n virallista organisaatioita, muodostui avustustoiminta Suomen hyväksi yksityishenkilöiden toimesta erittäin vilkkaaksi. Lääninkomiteoiden johdossa olivat pääasiallisesti läänien maaherrat. Tukholman kaupungin ja lääninkomitean johdossa toimi rouva Mix Anker Braathen apunaan neiti Kerstin Guetter. Komitean sosiialikuraattorina työskenteli rouva Britta Friestedt.<sup>110</sup>

Kolmas keskeinen CF:n osasto oli kuljetusosasto, jonka päätoimisto sijaitsi Tukholmassa. Alaosastot olivat Haaparannassa ja Helsingissä. Kuljetusosaston tuli taata, että tarpeelliset välineet pakolaisten kuljettamiseen rajalta sijoituskoteihin ja tavarakuljetuksiin olivat saatavilla. Tavarakuljetusten sujuvuuden varmistamiseksi perustettiin varastopaikkoja matkalla Haaparantaan. Ne toimivat Sandarnissa, Söderhamnissa, Huddiksvallassa, Sundsvallissa, Bräckessä ja Holmsundissa lähellä Uumajaa. Holmsundista lähetettiin tarvikkeita myös Merenkurkun yli Vaasaan kaikkiaan noin 75 tonnia.<sup>111</sup>

Edellämainitut kolme osastoa käyttivät valtaosan CF:n noin 3,3 miljoonan kruunun tuloista. Evakuointiin meni noin 460 000 kruunua, kuljetuksiin kaikkiaan 309 000 kruunua ja vaatetusosastoon lähes 120 000 kruunua. Muita CF:n osastoja olivat lisäksi elintarvikkeiden kokoamis- ja osto-osasto, talous-, lehdistö-, invalidi- ja valuuttaosasto sekä sihteeristö. CF sai runsaasti yksityisiltä ja osuuskunnilta erilaisia elintarvikelahjoituksia. Ruokatarvikkeet pakattiin Tukholmassa, josta ne sitten toimitettiin Suomeen. Ajalla 6.1.–8.4.1940 siirrettiin näin Haaparannan kautta yhteensä lähes 1,8 miljoonaa kiloa elintarvikkeita Suomeen. Myös rahalahjoituksia otettiin vastaan. Rahaa kertyi kaikkiaan yli miljoona kruunua. Tammikuussa 1940 avattiin Tukholmassa Birger Jaarlinkadulla korukauppa, jossa myytiin lahjoituksina saatuja koruja, tyylihuonekaluja ynnä muita arvoesineitä. Tämä toiminta tuotti CF:n kassaan kaikkiaan 200 000 kruunua. Keräystoiminnassa avusti Föreningen Rädda Barn, jonka toimesta kerättiin vaatteita ja rahaa. Lisäksi järjestö antoi CF:n käyttöön ompelimensa. Erikoisimpia CF:n keräysoastoja olivat hevosloimien keräyskeskus, lumipukuosasto, makuupussi- ja peitteidentikkausosasto sekä liivientikkauslaitos. Kaiken kaikkiaan Ruotsin antama aineellinen ja rahallinen apu Suomelle oli talvisodan aikana noin 145 miljoonaa kruunua. Siitä 66 miljoonaa kruunua oli ruotsalaisen teollisuuden lahjoituksia ja noin 80 miljoonaa kruunua eri kansalaiskeräysten tuottoa. Lisäksi vuonna 1940 avun määrä oli 177 miljoonaa kruunua, mikä vastasi lähes valtion vuosittaista tulo- ja menoarviota.<sup>112</sup>

Aikaa myöten ongelmaksi muodostui erilaisten tavaralahjoitusten toimittaminen Suomeen. Aluksi niitä lähetettiin normaaleilla vuorolaivoilla Turkuun, jossa ne sijoitettiin Vapaan Huollon Keskuksen varastoon Cygnaeuksen kansakoululle

kauppatorin laidalle. Näin kuljetettiin noin 5 tonnia tavaroita kolme kertaa viikossa. Määrä oli kuitenkin aivan riittämätön. Samalla laivaliikenteen hoitaminen vaikeutui vihollisen pommittaessa Turun satamaa. Vähän aikaa voitiin käyttää pohjoisempaa reittiä Sundsvallista Vaasaan ja Sundsvallista Ouluun, mutta tämäkin reitti oli vihollisen pommitusten ja jäästeiden uhkaama. Kuljetettavat tavaramäärät olivat suuria, sillä joulukuksi 1939 Suomeen saapui Ruotsista pelkästään joulupaketteja 60 tonnin edestä. Kaikkiaan CF:n kautta kulkeneiden tavaralahjoitusten arvo oli noin 25 miljoonaa kruunua.

Helmikuusta 1940 lähtien suoritettiin autokuljetuksia jäätietä pitkin Uumajasta Vaasaan. Junat Tukholmasta Haaparantaan olivat erittäin kuormitettuja, joten sekään kuljetusmuoto ei ollut mikään ratkaisu ajankohtaiseen ongelmaan. Tässä tilanteessa CF:n kuljetusosasto ehdotti erityisen kuorma-autoreitin avaamista Haaparannasta Keski-Suomeen. Ehdotus hyväksyttiin ja vapaaehtoisia autonkuljettajia alkoi ilmoittautua kuljetustoimistoon. Samalla kuitenkin kuljetukset Haaparannassa ruuhkautuivat. Siksi pohjoiseen perustettiin 5.1.1940 CF:n kuljetushaaraosasto nro 1. Sen valkoisiksi maalatut kuorma-autot kuljettivat sen jälkeen tavaroita vastaanottopisteisiin eri puolille Pohjois- ja Keski-Suomea. Kuljetusosasto luovutti vielä maaliskuun lopulla 1940 Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen käyttöön kalustona yhden henkilöauton sekä kaksi kuorma-autoa ja linja-autoa. Kaluston lisäksi luovutettiin polttoainetta.<sup>113</sup>

Ruotsissa CF joutui toiminnassaan olemaan kiinteässä yhteistyössä eri viranomaisten ja laitosten kanssa ratkottaessa suomalaisten sotilaiden sijoittamiseen ja elämiseen liittyneitä käytännön ongelmia (katso liite 3). Näitä yhteistyökumppaneita olivat muun muassa valtion eri elimet, kuten sosiaaliministeriö ja sosiaalihalitus. Kaikkiaan noin 700 lottaa 44:stä eri ruotsalaisesta lottakunnasta osallistui CF:n toimintaan. Samoin yhteistyö oli tiivistä Ruotsin rautatiehallituksen, lääkintöhallituksen ja kouluhallituksen kanssa, koska suomalaisten pakolaisten kuljetus, sairaanhoito ja lasten koulunkäynti vaativat sitä. Yhteistyötä oli myös Suomen Huollon, Suomen Tukholman-lähetystön, Suomen Pankin ja Suomi-toimiston kanssa. CF joutui toiminassa tasapainoilemaan suomalaisten ja ruotsalaisten tahojen esittämien vaatimusten välimaastossa, eikä kompromissien löytyminen ollut aina mitenkään helppoa. Etenkin tämä koski lasten sijoittamista kasvatuskoteihin. Laajamittaista oli Pelastusarmeijan toiminta yhteistyössä CF:n kanssa, sillä sen 300 paikallisosastoa osallistuivat työskentelyyn Suomen auttamiseksi. CF auttoi myös talvisodan aikana Tanskaan siirrettyjen suomalaisten lasten kuljetuksissa Ruotsin alueella asettaen käyttöön kuljetuskalustoa, henkilökuntaa, majoitustiloja sekä vaatteita ja elintarvikkeita.<sup>114</sup>

Ruotsin valtio myönsi 13.12.1939 arpajaisvaroista puoli miljoonaa kruunua CF:n toimintaan. Muutenkin valtio osoitti alusta saakka kiinnostusta järjestön toimintaa kohtaan. Arpajaislahjoituksen kanssa annettiin CF:lle ilmaiset matkat rautateillä suomalaisille pakolaisille sekä rahtivapaus Suomen toimitettaville tavaroille. Näin CF:n toiminta ei enää ollut kokonaan yksityisten lahjoittajien varassa. CF:n taholta oli jo



7.12.1939 ehdotettu sen siirtymistä suoraan valtion alaisuuteen. Tällä haluttiin hakea tehokkuuden lisääntymistä ja samalla välttää päällekkäisiä toimintoja.

Lopulta valtiollistaminen tapahtui kuninkaan antamalla kirjeellä 22.12.1939. Asetettu kuninkaan komitea seurasi yksityisen avustustoiminnan laatimia linjoja, mutta laajensi niiden pohjaa. Komiteaan kuuluivat alkuperäisten jäsenten ohella muutamia viranomaisia sekä suurimpien avustusjärjestöjen edustajat. Uutena puheenjohtajana toimi prinssi Wilhelm. Varapuheenjohtajina toimivat Maja Sandler ja Hanna Rydh. Pakolaisten parissa tapahtunutta käytännön työtä huolehtimaan perustettiin organisaatio-osasto. Kuninkaan komitea aloitti toimintansa vuoden 1940 alussa.<sup>115</sup>

Näin CF muuttui valtion organisaatioksi. Samalla virallinen Ruotsi sai entistä lujemman otteen suomalaisten evakunoinnissa. Komitean ohjeita täsmennettiin vielä 2.2.1940. CF:n tehtäviin katsottiin kuuluvan toiminta pakolaisten virkistämiseksi ja siihen myötävaikuttaminen, että heidän oleskelunsa Ruotsissa olisi helppoa. Suomalaisille pakolaisille tuli järjestää henkilökohtaiset varusteet sekä majoitus ennen sijoittamista ruotsalaiseen kotiin. Samalla organisaatio-osasto lakkautettiin, vaikka se ei ollut ehtinyt vielä toimia lainkaan. Sille annetut tehtävät siirrettiin evakuointikomissiolle (utrymningskomissio), ja CF:n tuli avustaa sitä tilanteen niin vaatiessa. CF:n toiminta jatkui Moskovan rauhaan 13.3.1940 saakka.

Sen jälkeen Ruotsin Suomen-avun perusteet muuttuivat aivan kokonaan. Vaikka CF olikin toivonut heti rauhanteon jälkeen voivansa jatkaa työtään, se lopetti vähitellen toimintansa, ja Suomen avustamista jatkoi 21.3.1940 perustettu Ruotsin valtakunnankomitea (Rikskommittén för Finland). Sen syntyneuvotteluihin osallistuivat Ruotsin valtio ja suuret avustusjärjestöt Finlandskommittén Industria, Nationalinsamlingen, Centrala Finlandshjälpen, Föreningen Norden, Röda Korset, Centrala Rusthållet, Kommittén för Arbetshjälp till Finland sekä Samfundet Sverige-Finland. Valtakunnankomitea päätti huhtikuun alussa 1940 avustaa Suomea jälleenrakennuksessa. Etenkin korostettiin asuntojen rakentamisen välttämättömyyttä, lisäksi muun avun tarve tuli kartoittaa. Ruotsalaista työvoimaa päätettiin tarvittaessa lähettää Suomeen vain, jos Suomen viranomaiset sitä pyytävät. Huhtikuun lopulla 1940 CF siirsi valtakunnankomitealle 200 000 kruunua Suomeen perustettavaa lastenkotia varten. Virallisesti Centrala Finlandshjälpen lopetti toimintansa 31.5.1940. Samalla se luovutti valtakunnankomitealle miljoona kruunua, jolla piti perustaa muun muassa mallitila Suomeen. Valtakunnankomitea lahoitti kesäkuussa 1940 Suomelle kolme miljoonaa markkaa, joilla voitiin rahoittaa kesä- ja päiväkojeja eri puolilla Suomea.<sup>116</sup>

Ruotsalaisten avustustoiminta Suomen hyväksi ei kuitenkaan loppunut tähän. Helmikuussa 1940 oli Tukholmassa pidetty kokous, johon osallistuivat Ruotsin ja Suomen kunnallisten keskusjärjestöjen ja suurimpien kaupunkien edustajat. Kokouksessa sai alkunsa ns. adoptiokaupunki-systeemi, jossa kaikkiaan 51 ruotsalaista kaupunkia ja maalaiskuntaa päätti ryhtyä avustamaan talvisodasta kärsineitä suomalaisia kaupunkia. Adoptiokaupunkitoiminta päättyi vuoden 1940 loppuun mennessä. Sen tilalle syntyi jatkosodan aikana vuonna 1942 kummikuntaliike

Ruotsin Punaisen Ristin ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton neuvottelujen tuloksena. Kummikuntasuhde johonkin Ruotsin kuntaan oli yli 650 suomalaisella kaupungilla, kauppalalla ja kunnalla. Ruotsista saatuja avustuksia käytettiin lastensuojeluun, nuorisohuoltoon, kansanterveyteen sekä vaatteiden hankkimiseen lapsirikkaille perheille. Avustuksia jaettiin yhteensä 1,3 miljardia markkaa. Avustustoiminnassa oli mukana myös 30.7.1941 perustettu yhdistys Suomen Huolto – Finlands Folkhjälp, joka jatkoi samannimisen toimikunnan aiempaa työtä. Kummikuntaliikkeen avustustoiminta Suomen hyväksi jatkui aina 1950-luvulle, jolloin Suomen elintaso alkoi kohota. Kummikuntaliike laantui 1970-luvun alussa.

Ruotsalaisten lapsiin kohdistuneena avustusmuotona sotien aikana oli myös sotakummitoiminta, jossa henkilö tai ryhmä sitoutui auttamaan määrättyä suomalaista sotaorpoa. Toiminta keskitettiin vuonna 1940 Mannerheimin Lastensuojeluliiton sotakummivaliokunnalle, ja se lakkautettiin vuonna 1958. Kunnissa toimineet sotakummivaliokunnat jakoivat annetut avustukset sotaorvoille. Sotakummitoiminta lähti ajatuksesta, että Suomella ei ollut varaa menettää yhtäkään lasta ulkomaille. Lapset tuli kasvattaa omassa maassa, tutussa ympäristössä tuntemaan oma kulttuurinsa. Ajatus piti samalla sisällään kritiikin Ruotsiin suuntautuneita lastensiirtoja kohtaan. Sotakummitoiminnassa mukana olleet katsoivat, että lapsen oli vaikea sopeutua kahteen kulttuuriin ja kaksiiin vanhempiin. Siksi heistä oli paljon parempi, että Suomelle annettu apu jaettiin kotimaassa sitä tarvitseville. Samalla lapset saivat kasvaa Suomessa ja heistä tuli suomalaisia. Kaikkiaan apua sai noin 38 000 lasta. Avustusten yhteisarvo oli 2,2 miljardia markkaa.<sup>117</sup>

Ruotsalaiset lapset ja nuoret keräsivät myös talvisodan aikana rahaa auttaakseen Suomen lapsia ja nuorisoa. Keräyksen tuotto oli kaikkiaan yli kolme miljoonaa markkaa, ja eräs sen aloitteentekijöistä oli Rädde Barn-järjestön puheenjohtaja maaherratar Margit Levinson. Ensimmäinen miljoona lahjoitettiin Suomelle helmikuussa 1940 käytettäväksi Suomen lasten hyväksi. Tätä tarkoitusta varten perustettiin Bertel Nybergin aloitteesta 16.2.1940 Pelastakaa Suomen Lapset-organisaatio, joka toimi aina 15.8.1945 saakka etupäässä sotaorpojen ja siirtoväen huoltamiseksi. Sen toimintaa johti johtokunta, johon Bertel Nybergin ohella kuuluivat varatuomari Auli Markkula, varatuomari Hjalmar Enwald, presidentinrouva Ester Ståhlberg, rouva Olga Tainio, johtaja Ane Gyllenberg, maisteri Elsa Bruun ja rouva Marita Wallgren.<sup>118</sup> Osin toiminnassa mukana oli siis samoja henkilöitä, jotka osallistuivat sotalasten siirtoihin Ruotsiin.

Saksan miehitettyä Tanskan ohella Norjan huhtikuun alussa 1940, syntyi Ruotsissa halu auttaa myös Norjaa sen taistelussa miehittäjää vastaan. Asia kosketti tällöin myös Centrala Finlandshjälpeniä, jonka työvaliokunnassa keskusteltiin 16.4.1940 mahdollisuuksista ja tarpeesta avustaa Ruotsiin saapuneita norjalaisia pakolaisia. Näin voidaan sanoa Suomeen kohdistuneen avustustoiminnan saaneen rinnalleen kilpailijan, joka kamppaili samojen tahojen myötätunnosta. Kaksi päivää myöhemmin 18.4.1940 myönsi Centrala Finlandshjälpen Göteborgin lääninhallitukselle 20 000 kruunua, jotka tuli käyttää nimenomaan maahan saapuneiden

norjalaisten pakolaisten auttamiseen. Varsinainen avustustyö Norjassa kiellettiin muutaman päivän kuluttua Ruotsin pääministerin antamalla ohjeella.<sup>119</sup>

Suomalaiset halusivat myös talvisodan jälkeen kiittää ja muistaa ruotsalaisia lastensiirottoihin osallistuneita henkilöitä ja avustusjärjestöjä, sekä sitä kautta myös Ruotsin valtiota. Tämän johdosta Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen Säätiön hallitus kutsui 13.1.1941 kunniajäsenikseen Centrala Finlandshjälpenin perustamisessa ja myöhemmässä toiminnassa keskeisesti mukana olleet kuninkaallisen komitean puheenjohtajan prinssi Wilhelmin, rouva Maja Sandlerin, tohtori Hanna Rydh-Munck af Rosenschöldin, ministeri ja CF:n toiminnanjohtaja Einar Ekstrandin sekä maaherratar Margit Levinsonin.<sup>120</sup>

### 2.2.2.3. Centralkommittèen for Finlandshjaelpen

Tanskassa oli aloitettu Suomen avustaminen marraskuussa 1939 jo muutamia viikkoja ennen kuin talvisota syttyi. Det frie Nord -yhdistys (Vapaa Pohjola) oli pannut alulle keräyksen rahavarojen saamiseksi suomalaiselle siirtoväelle, joka siirrettiin turvaan maaseudulle Karjalan Kannakselta sekä suurimmista kaupungeista, kuten esimerkiksi Helsingistä. Tanskalaiset sanomalehdet kuvasivat artikkeleissaan evakuoitujen oloja tilapäisissä sijoituspaikoissa todeten heidän tarvitsevan muun muassa ruokaa ja vaatteita. Lehdissä kerrottiin myös suomalaisten ja venäläisten Moskovassa pitämien neuvottelujen kulusta, sekä suomalaisten taipumattomuudesta venäläisten esittämien kohtuuttomien aluevaatimusten edessä. Nämä uutiset lisäsivät voimakkaasti tanskalaisten halua auttaa suomalaisia.<sup>121</sup> Tanskalaisten oma maantieteellinen ja poliittinen asema oli myös suomalaisten kaltainen. Naapurina oli aggressiivinen ja militaristinen Saksa, jota tanskalaiset varoivat. Suomalaisen aseman Neuvostoliiton naapurina oli siis tanskalaisille ymmärrettävä asia.

Sodan puhjettua 30.11.1939 keräystoiminta Tanskassa laajeni. Samalla Suomen auttamisesta tuli Tanskassa todellinen kansaliike, joka sai laajalti yhä suurempaa julkisuutta osakseen tiedotusvälineissä. Kaikkiaan rahaa Suomen auttamiseksi kerättiin kolme miljoonaa Tanskan kruunua. Lisäksi Suomeen toimitettiin muun muassa Tanskan Punaisen Ristin toimesta ambulansseja, ensiapuasemia, kuorma-autoja jne. Ambulanssien henkilökunta ja varusteet esiteltiin koko Tanskan kansalle, samoin kuin niiden saapuminen Suomeen ja myöhempi toiminta siellä sotaoloissa. Tanskalaiset maanviljelijät lahjoittivat Suomeen elintarvikkeita jaettavaksi suomalaisten evakuoitujen kesken. Dansk Røde Kors Hjaelpekontor for Krigsramte lähettikin Suomeen runsaasti erilaisia tavaroita. Ongelmaksi muodostui kuitenkin vaikea jäätilanne, joka haittasi pahoin laivakuljetuksia. Tavallisesti laivat saapuivat Turkuun, josta Tanskasta lähetetyt lahjoitukset jaettiin ympäri Suomen määränpäihinsä. Siten esimerkiksi 2.1.1940 s/s Primula toi Turkuun 13 tonnia vaatteita ja elintarvikkeita, ja helmikuun lopulla Aldebara puolestaan 17 tonnia vaatteita.<sup>122</sup>

Talvisodan puhkeamisen jälkeen tanskalaisissa sanomalehdissä uutisoitiin laajasti Helsinkiin kohdistuneita sodan ensimmäisten päivien pommituksia, ja niiden aiheut-

tamia ihmishenkien menetyksiä sekä aineellisia tuhoja. Lehdissä kerrottiin, miten kaupunkilaiset suurimmista asutuskeskuksista pakenivat maaseudulle venäläisten pommituksia ja kuvattiin samalla evakuoitujen oloja siellä. Tanskalaisille korostettiin, että sadat tuhannet suomalaiset olivat joutuneet lähtemään pois kodeistaan sotaa pakoon. Lukijoille kuvattiin myös niiden kaupungissa harhailleiden pikkulasten kohtaloita, joiden vanhemmat olivat kadonneet pommitusten aikana. Tällainen uutisointi johtikin vähitellen vaatimuksiin siitä, että Tanskan tuli ottaa vastaan suomalaisia lapsia ja näiden äitejä turvaan pommituksia ja kehoja elinoloja. Seuraavaksi lehdissä ilmestyi yksityishenkilöiden niille lähettämiä kirjeitä, joissa nämä ilmaisivat halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia pakolaisia, jos näitä aletaan siirtämään Tanskaan. Talvisodan alussa muisteltiin myös menneinä vuosina tanskalaisten eurooppalaisiin lapsiin kohdistamia avustustoimenpiteitä. Tällöin suomalaisia lapsia verrattiin ensimmäisen maailmansodan jälkeen Tanskaan otettuihin itävaltalaisiin, sekä Espanjan sisällissodasta 1930-luvulla turvaan siirrettyihin lapsiin. Samoilla perusteilla katsottiin, että myös suomalaisia lapsia tulisi auttaa pois välittömien sotatoimien piiristä. Evakuoitujen oloja kuvanneet artikkelit jatkuivat vielä tammikuussa 1940, ja pitivät siten yllä myötätuntoa Suomea ja sen taistelua kohtaan.<sup>123</sup>

Keräystoiminnan laajentuessa ja suomalaislasten Tanskaan siirron suunnittelun aloittamisen tullessa ajankohtaiseksi, heräsi joulukuun lopulla 1939 ajatus erityisen keskusjärjestön perustamisesta, joka sitten toimittaisi keskitetysti kaiken Tanskasta Suomeen kulkevan humanitaarisen avun. Tätä varten perustettiin Kööpenhaminan raatihuoneella 10.1.1940 pidetyssä kokouksessa Suomen avun keskusjärjestö, Centralkommitteén for Finlandshjaelpen. Perustavassa kokouksessa oli läsnä noin 50 erilaista järjestöä ja yhteisöä, ja niiden lisäksi myös muutamia yksityishenkilöitä. Uuden järjestön puheenjohtajaksi tuli Tanskan Valtionpankin johtaja C.V. Bramnaes. Sihteeriksi ja toiminnanjohtajaksi Tanskan Suomen avun toimistoon valittiin Det frie Nord -yhdistyksen sihteeri, rehtori Erik Andersen.

Uudella järjestöllä oli kolme tavoitetta: lievittää suomalaisen siviiliväestön hätää, organisoida työvoimaa Suomeen sekä ottaa vastaan suomalaisia sotalapsia ja näiden äitejä. Järjestölle asetettiin myös työvaliokunta, jossa oli 13 jäsentä. Sen puheenjohtajana toimi ylilääkäri Poul Guildal, ja jäsenenä muun muassa pormestari Ernst Kaper. Työvaliokunta jaettiin myöhemmin osastoihin. Nämä osastot olivat evakuointi-, talous- ja työvoimavaliokunta. Evakuointivaliokunnan tehtävänä oli turvata suomalaisten lasten evakuointi Tanskaan sekä heidän ylläpitonsa siellä. Talusvaliokunnan tuli kerätä rahaa suomalaisen siviiliväestön hädän lievittämiseksi. Rahaa kerättiin muun muassa julkaisemalla erityinen avustuspostimerkki Suomen hyväksi. Lisäksi suoritettiin maataloustuotteiden ja muiden elintarvikkeiden ostoja ja lähettämistä Suomeen. Nämä kuljetukset keskeytyivät huhtikuussa 1940, mutta niitä onnistuttiin myöhemmin jatkamaan loppukesään 1941 saakka. Työvoimavaliokunta hoiti tanskalaisten vapaaehtoisten siirtämistä työskentelemään Suomeen jälleenrakennuksen parissa. Vapaaehtoisen työvoiman ilmoittautumisia alettiin ottaa vastaan 6.2.1940 alkaen Tanskan työnantajayhdistyksen tilois-

sa. Kaikkiaan Suomeen saapui 916 tanskalaista eri alojen työntekijää. He olivat ensimmäisiä vierasmaalaisia työntekijöitä Suomessa, heidän jälkeensä saapuivat ruotsalaiset ja norjalaiset. Kotimaahansa tanskalaiset työntekijät palasivat sen jälkeen, kun Saksa oli miehittänyt Tanskan huhtikuussa 1940.<sup>124</sup>

Keskeisinä eliminä Finlandshjaelpenissä olivat kuitenkin sen paikalliskomiteat. Niitä perustettiin kaikkiaan 94 paikkakunnalle eri tehtäviä varten.<sup>125</sup> Ydinajatuksena toiminnassa oli, että Suomen avustaminen vaati kosketuksen saamista koko Tanskan kansaan, sen kaikkiin osiin. Pelkästään Kööpenhaminan seudun sekä avustustoiminnassa mukana olleiden organisaatioiden edustajien ei katsottu riittävän. Paikalliskomiteoiden avulla haluttiin tavoittaa jokainen tanskalainen talo ja koti. Kaupunkien pormestareiden avulla otettiin yhteyttä eri järjestöihin. Yleensä pormestarit toimivat samalla kaupunkiensa paikalliskomiteoiden puheenjohtajia. Finlandshjaelpenin oma lehdistöpalvelu auttoi julkisuuden saamisessa. Tanskalaisissa sanomalehdissä esiteltiin uuden järjestön organisaatio sekä sen keskeiset työntekijät. Myös paikalliskomiteoiden osuutta työssä korostettiin. Lisäksi yleisölle esiteltiin työvaliokunnan suunnitelmat suomalaisten pakolaisten vastaanottamiseksi, muun muassa se, minne suomalaiset pääosin majoitettaisiin. Tanskan radiossa tiedotettiin säännöllisesti järjestön toiminnasta. Tiedottaminen olikin tehokasta, sillä aivan pian Finlandshjaelpenin perustamisen jälkeen uutisoitiin Suomessa, että 3000 tanskalaista kotia oli valmis ottamaan vastaan suomalaisia sotalapsia. Tammi-kuun lopulla 1940 Suomen sosiaaliministeri K.A.Fagerholm kävi Kööpenhaminasakin neuvottelemassa entistä suurempien lapsierien siirrosta pois sotivasta Suomesta.<sup>126</sup> Siten suunnitelmat suomalaisten lasten siirroista Tanskaan alkoivat vähitellen saada entistä suurempia muotoja. Talvisodan jatkuminen olisikin tuonut Tanskaan tuhansia uusia sotalapsia Suomesta.

Vuoden 1940 alussa laadittiin suunnitelmat suomalaisten lasten vastaanotosta Tanskaan. Ne laati pormestari Ernst Kaper muun muassa insinööri Ove Holmin avustamana. Nämä suunnitelmat olivat toiminnan pohjana myös Suomen jatkosodan aikana, kun Suomesta siirrettiin lapsia Tanskaan. Tanskan Suomen apu oli myös yhteydessä Ruotsin Suomen Avun (Centrala Finlandshjälpen) sekä Helsingissä sijainneen Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen kanssa. Auttamishalu Tanskassa oli erittäin suurta. Kaikkiaan 37 000 tanskalaiskotia oli maaliskuussa 1940 ilmoittautunut halukkaiksi ottamaan vastaan suomalaisia lapsia. Tällaisia kohteja ilmoittautui aina Fär-saarilta (100 kotia) ja Grönlannista saakka. Halukkaita tuli kaikista yhteiskuntaluokista: joukossa oli tilanomistajia, johtajia ja työläisiä. Majoitustiloiksi tarjottiin muun muassa hotelleja, lepokoteja, linnoja, kartanoita, kouluja ja lomanviettotiloja. Näistä myös osaa esiteltiin julkisuudessa, etupäässä tämä koski linnoja ja kartanoita.

Tässä vaiheessa oli varauduttu ottamaan vastaan Suomen mahdollisen sotilaallisen luhistumisen johdosta jopa 3000 lasta päivittäin kolmen eri maahantulopisteen kautta. Niistä lapset olisi kolmen eri kauttakulkuleirin kautta siirretty ympäri maata paikalliskomiteoiden hoitoon. Suunnitelmat tämän evakuoinnin varalta oli laatinut

insinööri Holm. Erik Andersen sanoi toukokuun alussa 1940 eräissä lehtihaastattelussa, että Tanska olisi ollut valmis ottamaan tarvittaessa vastaan 42 000 suomalaista sotilasta. Lapsia vastaanottaviksi halunneita koteja varten oli Kööpenhaminassa painettu kirjanen, jossa oli tanskalais-suomalainen sanasto, sekä yksinkertaisten suomalaisten lauseiden käännös- ja ääntämisohjeita. Maaliskuun alussa 1940 tanskalaiset saattoivat ilmoittaa Helsinkiin Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukselle, että suomenkielen taitoisia tulkkeja oli saatu jo riittävästi avustajiksi. Näin kieliongelma ei olisi ollut enää esteenä suomalaisten lasten mahdollisille laajamittaisille siirroille Tanskaan. Lisäksi tanskalaiset ilmoittivat olevansa valmiita ottamaan vastaan myös rajoitetun määrän suomalaisia äitejä. Tanskassa oli arvioitu, että suomalaisten lasten täydellinen evakuointi olisi vaatinut noin 200 000–300 000 kasvatuskotia kaikkialla eri pohjoismaissa. Maaliskuun 1940 kuluessa lähetettiin Tanskasta Suomeen myös usean sadan tuhannen kruunun arvosta maataloustuotteita ja muita elintarvikkeita.<sup>127</sup>

Talvisodan päättyminen maaliskuussa 1940 muutti yhdellä kertaa koko avustustilanteen luonteen. Tässä vaiheessa pormestari Ernst Kaper ehdotti Tanskaan suunnattujen lasten evakuointisuunnitelmien muuttamista erityiseksi kesälapsitoiminnaksi, jossa tanskalaiset kodit olisivat ottaneet vastaan suomalaisia lapsia seuraavaksi kesäksi 1940. Julkisuudessa näiden lasten määräksi mainittiin jopa 30 000. Etupäässä olisi otettu vastaan kodittomia suomalaisia lapsia. Suomalainen osapuoli oli kiitollinen tästä ideasta, joka kuitenkin jouduttiin hautaamaan saksalaisten miehittettyä Tanskan huhtikuussa 1940. Kaiken kaikkiaan Tanskaan saapuneiden suomalaisten lasten vähäinen lukumäärä oli lopulta tanskalaisille pettymys, ja huhtikuun alussa 1940 toivottiinkin lapsien saapuvan Tanskaan kesäksi 1940. Finlandshjaelpen jatkoi muuttuneissa oloissakin toimintaansa Suomen hyväksi, ja toimitti kesäkuuhun 1941 mennessä noin 6 miljoonan kruunun arvoa apua Suomelle. Saksalaisten miehittäjien kanssa se ei ollut kosketuksissa, vaan kaikki avustustoimenpiteet suoritettiin yhteistyössä tanskalaisten viranomaisten kanssa.

Järjestö oli juuri lopettamassa kesäkuussa 1941 toimintaansa, kun Suomen jatkosota syttyi. Suomen Huollon esittämän vetoimuksen jälkeen Finlandshjaelpen jatkoi kuitenkin toimintaansa uusien talvisotaa suurempien lastensiirtojen merkeissä. Järjestö piti kuitenkin toiminnastaan matalampaa profiilia, sillä Suomihan taisteli nyt Tanskan miehittäjän Saksan kanssa yhteistä vihollista vastaan. Lisäksi Finlandshjaelpen ei halunnut tanskalaisten kansallissosialistien tukea toiminnalleen. Kööpenhaminassa toiminut keskuskomitea antoi avustustoiminnalle suuntaviivat, joita paikalliskomiteat noudattivat. Näitä paikalliskomiteoita oli kaikkiaan 87:ssä Tanskan kunnassa vuonna 1941. Aivan kuten talvisodankin aikana keskuskomitea asetti erityisiä erikoisvaliokuntia, joita olivat muun muassa työ- ja talousvaliokunta. Finlandshjaelpenin päätökset teki juuri työvaliokunta. Varojen keruussakaan ei käytetty mitään julkisia vetoimuksia, vaan järjestö kääntyi suoraan eri laitosten, seurojen ja yhdistysten puoleen onnistuenkin saamaan tukea toiminnalleen. Lisäksi Tanskan valtio antoi 50 000 kruunua kuluihin Tanskan alueella.<sup>128</sup>

## 2.3. Talviset pakomatkat: lastensiirtojen toteutus

Koska höyrylaivaliikenne Turun ja Tukholman välillä oli vielä joulukuussa 1939 käynnissä, katsottiin sen tarjoavan parhaimman ja mukavimman tavan kuljettaa sotalapsia Ruotsiin. Bertel Nyberg totesikin myöhemmin Suomen Höyrylaivaosakeyhtiön antaman kuljetusavun olleen erittäin tärkeä asia. Matkustajahöyrylaivoista olivat liikenteessä ”Arcturus” ja ”Oihonna”. Ensimmäinen kuljetuserä lähti liikkeelle Turusta jo 15.12.1939, eli hämmästyttävän nopeasti avustustoiminnan organisatorisen käynnistämisen jälkeen. Tämä ryhmä käsitti 35 lasta ja 5 äitiä. Tohtori Hanna Rydh oli satamassa mukana saattamassa sotalapsia matkalle. Viimeinen ryhmä meritse Ruotsiin lähti 31.1.1940, jonka jälkeen kuljetukset tätä reittiä pitkin jouduttiin miinavaaran ja pommitusten pelossa lopettamaan. Lisäksi jäätilanne alkoi jäänmurtaajien avusta huolimatta haitata laivojen kulkua, sillä talvi 1940 oli erittäin ankara. Keskimäärin yhdellä kertaa laivalla kulki Ruotsiin 53 lasta äitiineen. Kaikkiaan laivamatkoja ehdittiin tehdä seitsemän. Niillä kuljetettiin kaikkiaan 302 lasta ja 70 äitiä turvaan Ruotsiin. Tukholmassa suomalaisia olivat vastassa CF:n edustajat ruotsalaisten lottien kanssa. Saattoaluksia näillä matkoilla tuhoutui kaksi, oletettavasti sukellusveneiden upottamina. Neuvostoliittohan oli sodan alussa 7.12.1939 julistanut Suomen rannikot saartoon ja aloittanut samalla sukellusvenesodan kauppalaivoja vastaan, minkä takia Suomenlahden satamia ja rannikkoväyliä ei voitu käyttää. Suomen meriliikenne keskitettiin Turkuun ja Pohjanlahden satamiin samalla kun kauppalaivoille järjestettiin aseistettu saattuepalvelu. CF organisoï ja maksoi pakolaiskuljetukset Suomen satamista ja pääteasemilta, kun taas Suomen valtio hoiti kustannukset omalla alueellaan.<sup>129</sup>

*”Joulukuun 30:na p:nä lähetettiin jälleen suuri joukko lapsia Ruotsiin. Lasten vaunuosastoissa junan peräpuolella vallitsi sama kirkuna ja sama hirvittävä kiire saada pienokaiset tavaroineen laivaan. Täytyi tosiaan toimia varsin ripeästi, sillä laiva ei odottanut kauaa Turussa. Kannelle kasattiin kaikessa kiireessä lastenvaunuja, matkalaukkuja ja vaippoja, ja tuntui miltei käsittämättömältä, miten matkanjohtajat aikoinaan voisivat selvittää matkatavarat, niin että jokainen saisi omansa. Päivä päivältä muuttui yhä vaarallisemmaksi lähettää lapsia meritse Ruotsiin. Siitä pitäen, kun saattuelaiva eräänä kirkkaana talvipäivänä upotettiin aivan matkustajien silmien edessä, tapahtuivat kuljetukset miltei kokonaan Pohjanlahden ympäri tai lentokoneessa. Ei yksikään laivanvarustaja tai matkanjohtaja ottanut enää vastuulleen lasten kuljetuksia meritse Suomen saariston ja Ahvenanmeren kautta.”<sup>130</sup>*

Tammikuun 21. päivänä aloitettiin Vaasasta lasten ja äitien lentokuljetukset Sundsvalliin, jonne oli Nylandan koululle perustettu vastaanottokeskus. Lentovuoroja oli viitenä viikonpäivänä kaksi vuoroa päivässä. Toinen vuoro lähti matkaan aamulla ja toinen keskipäivällä. Kerralla pystyttiin ruotsalaisella lentokoneella kuljettamaan 34–36 matkustajaa. Siten päivittäin saatiin Ruotsiin siirretyksi noin 70 henkeä. Heidät siirrettiin Sundsvallista junalla Tukholmaan. Vaikeutena olivat kui-



Sotalapsia saattajineen ruokailmassa Turussa ennen lähtöä laivalla Ruotsiin. – Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.

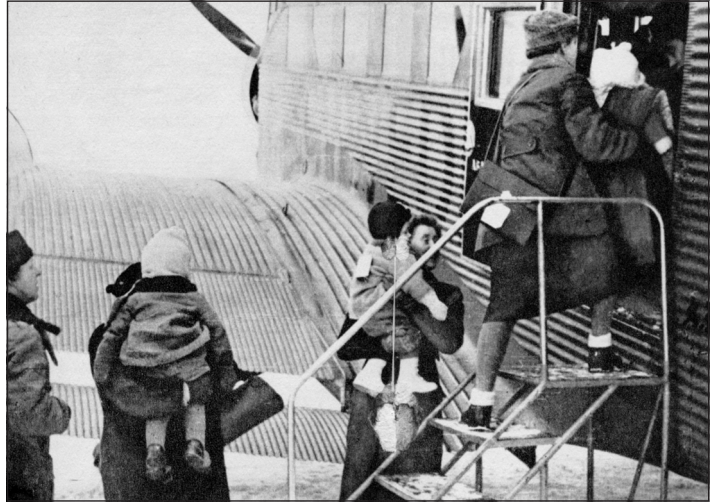
tenkin lentojen kalleus, sääolosuhteet ja vihollisen hävittäjäkoneet. Lisäksi lentojen peruuntuessa oli vaikeaa löytää riittävän suurta majoitustilaa läheltä lentokenttää. Lentomatkat keskeytettiin 15.2.1940 sen jälkeen, kun oli tehty 15 kuljetusta Helsingistä Vaasaan ja sieltä vuorostaan 32 lentovuoroa Sundsvalliin. Lisäksi tehtiin kaksi lentovuoroa Turusta Tukholmaan. Maaliskuussa suunniteltiin lentokuljetusten aloittamista uudelleen Vaasasta Sundsvalliin, ja tähän tarkoitukseen toivottiin Ruotsista saatavan 1–2 lentokonetta. Tavoitteena oli tehdä kaksi matkaa päivässä Vaasasta Sundsvalliin. Ruotsista oli tarkoitus lähettää linja-auto Vaasaan kuljettamaan sotalapsia lentokentälle. Sundsvalliin aiottiin samalla perustaa vastaanotto-keskus 350 hengelle. Rauhanteko kuitenkin keskeytti nämä suunnitelmat. Yhteensä lentäen kuljetettiin turvaan 620 lasta, joista noin 50 oli sokeita. Lisäksi lennoilla oli ollut mukana 152 äitiä ja 24 vanhusta. Osa äideistä oli raskaina. Lentoteitse kuljetetut lapset olivat pääsääntöisesti alle vuoden vanhoja.<sup>131</sup>

*”Minun evakkomatvani sotalapseksi Ruotsiin alkoi kevättalvella 1940. Vanhempani tahtoivat saada lapsensa turvaan. Haapamäellä jouduttiin majoittumaan asemalle, jossa olimme pari yötä. Odottelimme uutta junaä Helsingistä, koska lapsijuna, jolla meidän piti matkustaa Haaparantaan, oli joutunut onnettomuuteen Riihimäellä ja useita lapsia oli kuollut. Juna, jolla porhallettiin pohjoista kohti, oli täynnä eri-ikäisiä lapsia, itse olin siitä vanhimmasta päästä. Olinhan kymmenvuotias. Penkkien päälle oli laitettu laverit, joissa nukuimme. Jotkut olivat jopa hattuhyllyllä.”<sup>132</sup>*

Vuodenvaihteen jälkeen 3.1.1940 laivakuljetukset Ruotsiin keskeytyivät. Avustuskokouksessa pidetyissä neuvotteluissa päätettiin siirtyä myös junakuljetuksiin.



Lentokuljetuksia käytettiin lastensiirroissa talvisodan aikana vuonna 1940 ja myöhemmin jatkosodan aikana. Lentäen siirrettiin etupäässä sairaita lapsia. – *Kuva julkaisusta Suomen lapset kiittävät 1949.*



Massakuljetukset junilla Tornion-Haaparannan kautta alkoivat 11.1.1940. Junakuljetusten etuna olivat matkojen säännöllisyys ja mahdollisuus kuljettaa yhdellä kertaa suurempia määriä lapsia Ruotsiin. Haittapuolena oli kuljetusten hitaus, sillä matka ruotsalaiseen kasvatuskotiin kesti useita päiviä. Aluksi junakuljetukset olivat myös melko turvallisia. Käytössä oli II-luokan vaunuja. Lisäksi äitejä ja pikkulapsia varten oli makuuvaunuja. Jotta ruokailu olisi sujunut matkan aikana kitkattomasti, oli jokaiseen junaan liitetty keittiövaunu. Ruokahuolto oli lottien hoidettavana. Jokaisella kuljetuksella oli oma matkanjohtajansa, jonka apuna olivat vaunuissa olleet vaunujohtajat ja hoitajat. Junat lähtivät kahdesti viikossa Helsingissä keräten matkan varrella väliasemilta mukaan ilmoittautuneita. Niille lähtijöille, jotka joutuivat Helsingissä odottelemaan kuljetusjunan lähtöä, hankittiin tilapäinen majointus. Eräs tällainen paikka oli Pelastusarmeijan naisten asuntola. Yhdellä kertaa junnassa kuljetettiin keskimäärin 300–330 lasta. Aikaa myöten tuli tarvetta lisätä juni-en määrää, mutta se oli kuljetuskaluston puutteen takia äärimmäisen vaikeaa.

Helmikuun alussa Neuvostoliiton aloitettua menestyksekkään suurhyökkäyksen Karjalan Kannaksella kasvoi Ruotsiin halukkaiden ilmoittautuneiden määrä, mikä asetti paineita kuljetuskapasiteetille. Helmikuun aikana siirrettiinkin Ruotsiin lähes 50 % kaikista sinne lähteneistä suomalaisista. Elsa Bruunin mukaan lapsia tuli lähes liikaa Tukholmaan, heitä oli jo vaikea sijoittaa sujuvasti lastenkoteihin. Vihollisen pommitukset, jotka kohdistuivat asemille ja ratapihoihin sekä yksittäisiin juniin, häiritsivät lisäksi jo matkojen järjestelyä, ja junat joutuivat toisinaan seisomaan useita tunteja asemilla ennen kuin matka saattoi jatkua. Tammikuun loppupuolelta 1940 alkaen venäläiset suuntasivat voimakkaita pommituksia rautateiden solmukohtia sekä satamia kohtaan. Näiden pommitusten takia kuljetukset pyrittiin suorittamaan pimeinä vuorokauden aikoina. Huolimatta vaikeuksista juni-en avulla tehtiin kaikkiaan 17 kuljetusta, joissa matkusti yhteensä 4 600 lasta, 786 äitiä ja 15 vanhusta, yhteensä siis 5 537 henkilöä. Junakuljetukset hallitsivatkin lasten-

siirtoja Ruotsiin koko sinä aikana, kun ne olivat käytössä. Niissä kuljetettiin 2/3 kaikista Ruotsiin menneistä suomalaisista pakolaisista. Lentäen ja laivalla meni Ruotsiin noin 10 % kokonaismäärästä.<sup>133</sup>

*”Joutsenossa Enso-Gutzeitin johtajat laittoivat rouvansa ja lapsensa sodan sytymisen pelossa matkaan. Lentokoneella mentiin Lappeenrannasta, niitä oli kahdeksantoista äitiä ja kaksi tai kolme lasta jokaisella. Minä olin ainoa, jolla ei ollut äitiä mukana. Lentokoneessa pidin tarkkaa huolta sinisestä, äidiltä saamastani käsilaukusta. Siellä oli kampa ja peili ja nenäliina.”*<sup>134</sup>

Talvisodan sotolasten kuljetuksia tutkinut Kirsti Antikainen on laskelmissaan eri kuljetusmuotojen osuuksista sotolasten siirroissa turvaan Ruotsin puolelle pääsyt seuraavaan lopputulokseen:<sup>135</sup>

Taulukko 1. Sotolasten kuljetusmuodot talvisodan aikana

Kuukausi	Laiva	Lentokone	Juna	Ei tietoa	Yhteensä
–	–	–	–	583	583
12/1939	243	–	–	–	243
1/1940	172	156	449	–	777
2/1940	–	411	1 893	–	2 304
3/1940	–	–	925	–	925
Yhteensä	415	567	3 267	583	4 832

Taulukossa näkyy selvästi kuljetusten lisääntyminen helmikuussa 1940, jolloin Suomen sotilaallinen puolustus joutui ottamaan vastaan Puna-armeijan suorittamat voimakkaat hyökkäykset etenkin Karjalan Kannaksella. Kotirintamalla kasvoi huoli sodan lopputuloksesta, ja yhä enemmän lapsia pyrittiin lähettämään turvaan Ruotsiin pääsääntöisesti junalla pohjoisen kautta. Maaliskuun 1940 osalta on huomattava, että kuljetuksia järjestettiin vain kahden viikon ajan ennen Moskovan rauhansopimuksen solmimista 13.3.1940.

Lisäkuljetuksiin oli kuitenkin jo varauduttu muun muassa lentokuljetusten muodossa ennen kuin rauhanteko teki niiden toteuttamisen tarpeettomaksi. Myös junakuljetuksista oli jo jatkosuunnitelmat olemassa. Lentokuljetusten merkitys oli myös hieman suurempi kuin laivakuljetusten. Laivakuljetukset loppuivatkin tammikuun 1940 jälkeen kokonaan. Tähän vaikutti tietenkin poikkeuksellisen ankara talviaika vaikeine jääolosuhteineen, mikä vaikeutti laivakuljetusten suorittamista Turusta käsin. Sodan jatkuminen olisi siten merkinnyt tuhansien lasten siirtoa pois Suomesta. Valmius tähän oli, eikä minkäänlaista kritiikkiä asiaa kohtaan esiintynyt.

Talvisodan loppua kohden junakuljetusten järjestäminen muodostui aina vain vaativammaksi tehtäväksi. Bertel Nyberg tiedotti Elsa Bruunille Tukholmaan hieman ennen rauhantekoa 10.3.1940, että kuljetusten järjestäminen oli vaikeutunut, koska

matkustajavaunuja oli vaikea saada enää täyttä määrää sotalapsikuljetuksia varten. Valtionrautatiet pystyivät järjestämään enää vain kaksi ylimääräistä junakuljetusta viikossa. Tarvittava kolmas kuljetus oli mahdoton toteuttaa. Lasten määrä kuljetusta kohden oli jo lähes 400. Paine maastapoistumiseen oli kuitenkin kova. Matkaan ilmoittautuneita oli jo 5 000, ja kuukauden kuluttua huhtikuussa Nyberg arveli heitä olevan jo vähintään 10 000. Siirtoon halukkaiden suuren määrän vuoksi päätettiin matkaan lähettää etupäässä pakkoevakuoitujen paikkakuntien lapsia. Viranomaisien kanssa oli jo puhuttu siitä, että Pohjois- ja Keski-Suomesta tulisi löytää erityisiä suoja-alueita. Nämä olisivat evakuointiin käyttämättömiä kuntia ja kunnan osia, joiden asukkaat ottaisivat koteihinsa evakuoitavia lapsia ja heidän äitejään odottamaan kuljetusta Ruotsiin ja Tanskaan. Majoituksen tarjoaville perheille olisi maksettu korvausta. Asiasta oli jo neuvoteltu väestönsuojelupäällikkö Urho Kekkosen kanssa. Tarkoitus oli aloittaa sijoittaminen näille alueille mahdollisimman pian, mutta rauhanteko muutti sitten nämä suunnitelmat.<sup>136</sup>

Junissa kaikkien matkustajien henkilötiedot tarkastettiin ja ne merkittiin yhteispassiin. Matkustajalistojen tekeminen oli kuitenkin toisinaan puutteellista, ja kirjaamisessa tapahtui sekaannuksia, joista Suomen Haaparannan konsulinvirasto ilmoitti Tukholman lähetystölle helmikuussa 1940. Lisäksi konsulinvirasto toivoi lapsilistoista tarpeeksi kopioita eri viranomaisia varten. Jokaiselle lapselle laitettiin matkaa varten kaulaan numerolappu. Ongelmia aiheutti se, että lapset vaihtoivat keskenään näitä lappuja, ja hukkasivat niitä. Junamatkan aikana lapset nukkuiivat vaunujen penkeillä ja jopa matkatavaroille varatuilla hyllyillä. Kuljetettavat jaettiin eri ryhmiin. Sukulaiset pyrittiin sijoittamaan aina samaan ryhmään. Kunkin ryhmän merkinä oli oma värinsä, jonka perusteella heidät laitettiin Tukholmassa majoituspaikkoihin meneviin linja-autoihin. Ryhmille annetut värilaput olivat seuraavat:<sup>137</sup>

- Ryhmä I sininen väri: Odottavat äidit ja suuremmat lapset
- Ryhmä II vihreä väri: Monilapsiset perheet
- Ryhmä III punainen väri: Yksin matkustavat vanhemmat henkilöt
- Ryhmä IV keltainen väri: Äidit ja sylilapset

Kaikkiaan vajaa puolet siirtyneistä oli sellaisia tapauksia, joissa äiti seurasi lapsiaan Ruotsiin. Joskus he tosin palasivat takaisin Suomeen saatettuaan vain lapsensa perille. Suurimmat siirtyneet perheet olivat jopa kymmenhenkisiä. Kolmasosassa tutkituista suomalaisista pakolaisista lapsi siirtyi aivan yksin Ruotsiin. Nämä olivat pääasiassa jo vanhempia lapsia. Viidennes siirtyneistä muodostuivat keskenään matkustaneista sisaruksista. Lasten mukana matkustaneista aikuisista äitien osuus on noin 99 %. Harvat poikkeukset muodostuivat lasten mukana lähteneistä isoäideistä. Kaikkiaan Suomesta lähti talvisodan aikana pakolaisiksi 6 654 ihmistä, joista sotalapsia oli 5 471, äitejä 1008 ja vanhuksia 175.

Tarkasteltaessa talvisodan sotalasten lukumäärää voidaan todeta, että vuonna 1940 Suomessa oli kaikkiaan noin miljoona alle 15-vuotiasta lasta. Talvisodan aikana lastensierrot eivät siis muodostuneet niin olennaiseksi toimenpiteeksi kuin jatkosodan aikana, ja tällöin etenkin kesällä 1944. Äitien ja vanhusten mukanaolo Ruotsissa erottaa myös talvisodan sotalapset jatkosodan aikaisista sotalapsista. Seuraava taulukko osoittaa sen, miten eri osastojen kautta lähdettiin matkalle Ruotsiin. Luovutetuilta alueilta olleita ei ole tilastoitu erikseen, vaan esimerkiksi Viipurista ja Hangosta kotoisin olleet on tilastoitu sen hetkisen evakointipaikkakuntansa mukaan.<sup>138</sup>

Taulukko 2. Sotalasten siirrot Ruotsiin osastoittain

Osasto	Lapset	%	Aikuiset	%	Yhteensä	%
Helsinki	4 096	74,9	895	75,6	4 991	75,0
Turku	503	9,2	97	8,2	600	9,0
Vaasa	102	1,9	20	1,7	122	1,8
Oulu	128	2,3	24	2,0	152	2,3
Kuopio	201	3,7	42	3,6	243	3,7
Nimismiehet	441	8,0	105	8,9	546	8,2
Yhteensä	5 471	100,0	1 183	100,0	6 654	100,0

Lähtijät olivat valtaosin Etelä-Suomesta, ylivoimaisesti eniten erityisesti Helsingin alueelta. Talvisodan aikana kovien pommitusten kohteena olleesta Turusta lähti seuraavaksi runsaimmin pakolaisia Ruotsiin. Enemmistö lähtijöistä oli siis Suomen suurimmista kaupungeista, sillä maaseudulta lähteneitä oli vain 25 %. Osa lähtijöistä oli tosin jo evakossa sisämaassa lähtiessään Ruotsiin. Kaupunkilaiset pakenivat venäläisten suorittamia ilmapommituksia noudattaen samalla väestönsuojeluviranomaisten antamia määräyksiä siirtymisestä pois taajamista turvallisimmille alueille. Maaseudulla elämä koettiin sodankin keskellä turvallisemmaksi. Kuitenkaan kaupungeista ei väestönsuojeluviranomaisten mielestä siirretty riittävässä määrin maaseudulle, sillä tarpeettomaksi katsottua väestöä oli yhä esimerkiksi Helsingissä.

Niinpä 4.2.1940 annettiin määräys siitä, että kaikkien lasten sekä työssä käymättömien aikuisten tuli poistua kaupungista. Samalla ilmoitettiin, että jos annettua määräystä ei toteltaisi, siirryttäisiin viranomaisten suorittamiin pakkotoimenpiteisiin. Lopulta maaliskuun alussa 1940 aloitettiin valmistelut lasten pakkoevakuoinnista pois pääkaupungista. Määräys olisi koskenut vuoden 1925 jälkeen ja ennen vuotta 1939 syntyneitä lapsia, jotka eivät olisi 15.3.1940 mennessä poistuneet vapaaehtoisesti Helsingistä. Lapset olisi siirretty viranomaisten heille määräämiin kohteisiin muualle Suomessa. Lisäksi lasten vanhemmille muistutettiin Skandinavian maiden halukkuudesta ottaa vastaan suomalaisia sotalapsia.<sup>139</sup>

Sotalapsiksi lähetetyt olivat iältään useimmiten alle kolmivuotiaita tai toisaalta 7–12-vuotiaita, kuten oheisesta taulukosta ilmenee:<sup>140</sup>

Taulukko 3. Ruotsiin talvisodan aikana siirrettyjen sotalasten ikä

Lasten ikä	Lähetettyjen lukumäärä	%
0–3	913	23,9
3–6	649	16,9
7–12	1 654	43,3
12–15	319	8,4
15–18	19	0,5
Ei tietoa lapsen iästä	266	7,0
Yhteensä	3 820	100,0

Suomalaiset vanhemmat lähettivät mieluummin yksin Ruotsiin kouluikäisiä lapsia kuin pienempiä jälkeläisiään. Pienempien lasten mukana seurasivat useimmiten äidit. Antikaisen mukaan suurimman ryhmän muodostivat kymmentä vuotta vanhemmat ja vuonna 1939 syntyneet, joiden osuudet lähetetyistä sotalapsista oli 8 %. Oppivelvollisuusikäisiä oli noin 50 %. Matkalta hylättyjen määrä arvioidaan olleen 10–15 %, ja useimmiten syynä tähän oli asetetun yläikärajan 12 vuotta ylittäminen. Olot Suomessa olivat ankarat, sillä imeväiskuolleisuus kohosi vuonna 1940 sotaa edeltäneeltä tasolta. Samoin lisääntyi tuona ajankohtana myös alle 9-vuotiaiden lasten kuolleisuus. Osittain tämä johtui karjalaisväestön rasittavasta evakuoinnista, jonka yhteydessä heidän mahdollisuutensa saada lääkintähuoltoa hetkellisesti heikentyi. Suomalaiset talvisodan sotalapset poikkesivat Ruotsiin 1920-luvulla siirrettyistä keskieurooppalaisista sotalapsista, sillä näistä yli puolet oli iältään 10–15-vuotiaita, kun taas nuoremmat ikäryhmät olivat vähemmän edustettuina.<sup>141</sup>

Kaikkiaan Ruotsiin lähetetyt suomalaiset edustivat 3 042 eri perhettä. Yhteiskunnalliselta asemaltaan lähtijät kuuluivat keskiluokkaan tai sitä alempiin yhteiskunnallisiin luokkiin, joskin painopiste oli jälkimmäisessä ryhmässä (katso liite 4). Tässäkin tilastossa näkyy se, että kaupunkilaiset lähtivät runsaammin Ruotsiin. Maanviljelijäperhetausta on vain 2 %:lla lähteneistä. Vaikka mukaan laskettaisiinkin muut maaseudulla työskennelleet ammattiryhmät, niin silti enemmistön muodostivat kaupunkilaiset.

Kyseessä oli siis kaupunkilainen ilmiö, aivan kuten Isossa-Britanniassa toisen maailmansodan alussa vuosina 1939–1942, jolloin lapsia siirrettiin kaupungeista maaseudulle. Tosin siirtojen kustannukset sekä valtion avustusten pelko haittasivat siellä köyhimpien väestöryhmien lasten siirtymistä maaseudulle. Englantilaisten kaupunkien köyhyys tuli samalla konkreettisesti esille monille maaseudun asukkaille. Osa lapsista myös palautettiin tai palasi vapaaehtoisesti siirron jälkeen takai-

sin kaupunkeihin. Tämän johdosta kaupunkikoulujen tuli ylläpitää toimintaansa poikkeusolojenkin aikana.

Yhteiskunnalliselta taustaltaan suomalaiset sotalapset muistuttivat osin saksalaisia ja itävaltalaisia 1920-luvun sotalapsia, sillä Monika Janfeltin mukaan näiden lasten enemmistö oli lähtöisin työväenluokasta. Yli puolet saapui Ruotsiin käsityöläisten, työläisten sekä talonpoikien perheistä. Lasten hoidon tarve sekä perheen taloudellinen asema vaikuttivat pääsyksi sotalapseksi. Pääsääntöisesti aliravitut, mutta muuten terveet lapset saivat matkustaa Ruotsiin.<sup>142</sup>

Haaparannassa suomalaiset sotalapset ja heidän äitinsä, tai muut mahdolliset saattajat, siirtyivät ruotsalaiseen junaan, joka oli tavallisesti ns. ambulanssijuna. Määräysten mukaan junassa oli aina mukana lääkäri sekä sairaanhoitaja, joka huolehti etenkin ilman äitejä matkustaneista sylilapsista. Jokaisessa vaunussa tuli myös olla mukana ruotsalainen lotta. Ruokailun junamatkan aikana järjestivät ruotsalaiset lotat. Aluksi se tapahtui junan ollessa pysähdyksissä suurimmilla asemilla. Myöhemmin alettiin kuitenkin ruokailla junassa, mikä osaltaan johti junien yleisen siisteyden huononemiseen. Ruokailu järjestettiin junissa koska junien myöhästelyt olivat alkuvuonna 1940 yleisiä, ja pysähtymiset asemilla ruokailua varten olisivat vain entisestään pahentaneet tilannetta.<sup>143</sup>

Ruotsin puolella junissa oli aina enemmän matkustajia kuin Suomessa, sillä Haaparantaan yksityisesti matkanneet suomalaiset pakolaiset liittyivät siellä usein matkustajien joukkoon päästäkseen siten vaivattomasti matkustamaan Ruotsissa eteenpäin. Tämän takia CF lähettikin Tornioon ohjeen siitä, että sinne tulleiden



Suomalaiset äidit hyvästelevät Ruotsiin lähteviä lapsiaan. – *Riksrådet, Tukholma.*

Ruotsiin haluavien suomalaisten tuli ottaa yhteys Haaparantaan, jotta siirto Ruotsin puolelle voitaisiin järjestää.<sup>144</sup> Tällaisia oma-aloitteisesti Suomesta lähteneitä pakolaisia oli saapunut Ruotsiin jo alkusyksystä ja myös heti sodan puhjettua ennen kuin viralliset pakolaiskuljetukset olivat alkaneet. Suomen Haaparannan konsulinvirasto oli jo lokakuussa 1939 raportoinut Tornioon saapuneista Ruotsiin pyrkineistä pakolaisista, joilla usein oli mukanaan vaillinaiset paperit. Konsulinvirasto kehottikin tiedottamaan ihmisille siitä, että näiden tuli hankkia kotipaikkakuntansa poliisilta tarvittavat paperit. Näistä ihmisistä piti huolen Suomi-toimisto, joka oli muun muassa laatinut luettelon niistä ruotsalaisista perheistä, jotka olivat valmiita ottamaan vastaan suomalaisia. Myös Ulkoruotsalaisten yhdistys auttoi näitä suomalaisia pakolaisia.

Ruotsalaiset lotat ohjasivat Tukholmaan saapuneet tulokkaat Suomi-toimistoon, josta sitten lapset sijoitettiin ruotsalaiskoteihin. Tämä Suomi-toimiston työ päättyi tammikuun lopulla 1940, kun laivaliikenne Turusta Tukholmaan jouduttiin liian vaarallisena lopettamaan. Tämän jälkeen Ruotsiin saapuneiden suomalaisten pakolaisten vastaanotto siirtyi kokonaan CF:n haltuun.<sup>145</sup>

Kun junakuljetukset Ruotsiin olivat jo täydessä käynnissä, saapui Suomeen tieto siitä, että myös Tanska ja Norja olivat valmiita ottamaan vastaan suomalaisia sotilapsia. Tuhannet kodit molemmissa maissa olivat ilmoittaneet olevansa valmiita ottamaan vastaan suomalaisia pieniä pakolaisia. Myös ulkoasiainministeriössä oltiin tammikuun alussa 1940 halukkaita lähettämään lapsia Norjaan. Heti Suomen talvisodan puhjettua oli muutamissa norjalaisissa sanomalehdissä ollut kehotuksia norjalaisille kodeille, jotta nämä olisivat valmistautuneet ottamaan vastaan suomalaisia äitejä ja lapsia. 5.12.1939 mennessä olikin jo yli sata vapaaehtoista kotia ilmoittautunut tähän tehtävään. Kolme päivää myöhemmin Norjassa perustettiin Norsk Folkehjelp -järjestö, jonka pääasiallisena tehtävänä oli työskennellä humanitaarisen avun saamiseksi Suomelle. Rahankeräys Suomen hyväksi tuottikin tulosta, ja 16.12.1939 mennessä Suomeen voitiin lähettää Norjasta yli 16 miljoonaa markkaa avustuksena. Oslossa ja muutamissa muissa kaupungeissa avattiin avustustoimintaa varten erityisiä toimistoja ruotsalaisten esimerkin mukaan. Suomeen lähetettiin Norjasta myös kaksi ambulanssia henkilökuntineen, ja lisäksi kerättiin muitakin tarvikkeita suomalaisille, kuten muun muassa suksia. Norjalaiset maataloustuottajat lahjoittivat Suomelle erilaisia elintarvikkeita, ja työntekijät luovuttivat päiväpalkkojaan auttaakseen Suomea sen taistelussa venäläisiä hyökkääjiä vastaan. Tammikuun lopulla 1940 30 norjalaista lääkäriä matkusti Suomeen avustamaan lääkintöhuollossa.<sup>146</sup>

Kuitenkin vain harvat suomalaiset äidit olivat valmiita lähettämään lapsiaan noinkin kauas kotimaasta, kuin Tanskaan tai Norjaan. Pyrkimyksenä oli lähettää ensimmäisessä kuljetuksessa kumpaankin maahan noin 200 lasta. Tähän ei kuitenkaan päästy. Siten helmikuun 29. päivänä 1940 matkusti Ruotsin kautta junalla Tanskaan 93 lasta ja äitiä, sekä Norjaan vastaavasti 107 lasta ja äitiä. Matka kulki Örebron kautta, jossa juna jakautui kahtia. Tavoitteena oli, että maaliskuun alusta



Sotalapsia matkalla Ruotsiin Tampereen asemalla 14.02.1942. – *Tampereen museot/Vapriikki.*

1940 alkaen joka kolmas Haaparantaan saapuva pakolaisjuna ohjattaisiin Kööpenhaminaan tai Osloon. Junissa olisi ollut kerrallaan 550 sotalasta.

Rauhanteko 13.3.1940 muutti kuitenkin nämä suunnitelmat, jotka oli tehty tanskalaisen Finlandshjaelpenin ja norjalaisen Fellesutwalget for finske flyktingar -järjestön kanssa. Viimeinen sotalapsia kuljettanut juna lähti liikkeelle Helsingistä vain muutama tunti ennen kuin tieto Moskovan rauhasta saapui. Sen matka kuitenkin jatkui alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti, ja se saapui Tukholmaan 16.3.1940. Huhtikuun aikana olisi kuljetussuunnitelman mukaan tapahtunut neljä kuljetusta Helsingistä Norjaan ja Tanskaan sekä näiden lisäksi kuusi kuljetusta Ruotsiin.

Helmi- ja maaliskuussa 1940 joutui Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus ottamaan kantaa Sveitsistä tulleeseen tarjoukseen ottaa sinne vastaan suomalaisia sotalapsia. Neuvotteluja oli käyty Sveitsin Suomen keräystoimikunnan edustajan tohtori Oetikerin kanssa. Lopputuloksena oli kuitenkin se, että suomalaiset eivät halunneet lähettää lapsiaan Sveitsiin matkan pituuden ja kalleuden johdosta. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus oli ollut nimenomaan tätä mieltä omassa kannanotossaan asiaan. Kielteinen lausunto asiassa annettiin Suomen ulkoministeriölle helmikuussa 1940. Sen sijaan Suomessa oltiin halukkaita ottamaan vastaan mahdollista sveitsiläisten tarjoamaa taloudellista apua. Se olisi suunnattu muutaman kunnan alueelle sijoitettujen lasten hoitoon.<sup>147</sup>

Junakuljetusten vaikeuduttua kuljetettavien pakolaisten kasvavan määrän ja rautateiden kalustopulan takia, alettiin suunnitella jäätien avaamista yli Pohjanlah-



den tammikuussa 1940. Tie oli valmiina helmikuun alussa 1940, ja Elsa Bruun raportoi Tukholmasta, että ruotsalaiset eivät halunneet ottaa vastuuta sen käytöstä, vaan he odottivat suomalaisten viranomaisten kirjallista lupaa ottaa reitti käyttöön. Tarkoitus oli kuljettaa jäätietä pitkin 150 ihmistä päivässä. Helmikuun aikana 1940 Suomen Tukholma-lähetystö kiirehti vastauksen saamista kaksi kertaa ulkoasiainministeriöltä Helsingistä. Aivan kuukauden lopussa Tukholmaan tuli tieto siitä, että kansanhuoltoministeriö piti kuljetusreittiä mahdollisena. Myöhemmin samassa kuussa Suomen hallitus kuitenkin katsoi, ettei se voinut ottaa vastuuta tiestä siihen liittyneiden riskien takia.

Tavarakuljetukset kuorma-autoilla kuitenkin sallittiin, ja jäätien kautta kuljetettiin Ruotsista Suomeen noin 75 tonnia tarvikkeita. Tavarakuljetukset alkoivat 10.2.1940. Ne jatkuivat aina 30.3.1940 saakka, jolloin lähestyvä kevät pakotti lopettamaan liikennöinnin. Kuljetusten yhteydessä upposi kuusi autoa, ja menetettiin yksi ihmishenki. Kuitenkaan sotlastenkaan siirtoa jäitse Ruotsiin ei kokonaan haudattu, vaan vielä aivan ennen rauhantekoa asiaan palattiin. Suunnitelmissa oli, että autot vetäisivät erityisiä rekiä, joissa kussakin olisi noin 10 lasta. Päivittäin oli tarkoitus tehdä kaksi matkaa, toinen varhain aamunkoitteessa ja toinen illalla hämärän aikaan. Näin haluttiin minimoida venäläisten ilmahyökkäysten riskiä. Reitin pituus oli 70 kilometriä, ja kuljetuksen laskettiin vievän aikaa kaksi tuntia. CF:n toivottiin organisoivan nämä kuljetukset.<sup>148</sup> Tämäkin suunnitelma peruuntui rauhanneon jälkeen.

Junakuljetusten aikana tapahtui pahin lastensiirtojen yhteydessä sattunut onnettomuus. Maaliskuun 3. päivänä 1940 lähellä Iittalan asemaa törmäsi pohjoisen suunnasta tullut pikajuna Tornioon menossa olleeseen lastenkuljetusjunaan. Lastenkuljetusjunasta murskautuivat veturi sekä ensimmäinen matkustajavaunu, jossa oli lapsia. Onnettomuus vaati raskaat uhrinsa: kaikkiaan kolme lastenhoitajaa, kolme junahenkilöstöön kuuluvaa, 15 lasta ja kaksi äitiä kuolivat. Toinen äideistä oli raskaana. Onnettomuudessa loukkaantui tämän lisäksi 20 henkeä. Kuolleet haudattiin 25.3.1940 valtion kustannuksella yhteishautaan Malmin hautausmaahan. Siunauksen toimitti piispa Aleksi Lehtonen. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus pystytti myöhemmin yhteishaudalle muistomerkin.

Vaikka onnettomuuksilta ei siten voitukaan aivan kokonaan välttyä, haluttiin kuitenkin estää jo ennakolta vihollisen mahdollinen toiminta lastensiirtojen estämiseksi. Tähän tähtäsi Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen 6.3.1940 esittämä pyyntö siitä, että Suomen Tietotoimisto ja sotasensuuri asettaisivat siihen astista tiukempia ehtoja lastensiirroista uutisoimiselle. Sanomalehtiin ja radioon ei haluttu tietoja siirrettävien lasten lukumääristä, siirtojen reiteistä, matkapäivistä tai perille saapumisista. Myöhemmin suomalaisia viranomaisia on syytetty liiallisesta salailusta Iittalan onnettomuuden yhteydessä. Syynä tähän on esitetty sitä, että ei haluttu vanhempien lopettavan lastensa lähettämistä Ruotsiin.<sup>149</sup>

## 2.4. Perillä pakolaisina

Sotalapsitoiminnan alkuvaiheessa Ruotsiin saapuneet suomalaiset lapset vietiin suoraan perille saapumisensa jälkeen ruotsalaisiin kasvatuskoteihinsa. Melko pian kuitenkin huomattiin, että oli kaikkien osapuolten kannalta parempi suorittaa lapsille lääkärintarkastus. Siten syntyivät erityiset majoituspaikat, jossa lapset olivat keskimäärin 1-3 päivää. Vindelnin kansanopistoon pystytettiin majoittamaan 300 suomalaista sotalasta. Suurin majoituspaikka oli Tukholmassa, jossa oli 13 eri kauttakulkumajoituspaikkaa, joihin voitiin sijoittaa kaikkiaan 600 lasta. Majoituspaikkoina Tukholmassa toimivat seuraavat paikat:<sup>150</sup>

Taulukko 4. Sotalasten majoituspaikat Ruotsissa talvisodan aikana

Majoituspaikka	Sijoitettavien lukumäärä
Maria Magdalena Prästgård, Östgötagatan 61–63	51
Barnasylen, Åsögatan 44	40
Lilla Hemmet, Kungsholmsgatan 106	
Sabbatsberg	80
Brännkyrkagatan 62	40
Årsta Gård	80
Bellevue, Roslagsgatan 65	8
Brunns hemmet	20
Enskede Gård	90
Skarpnäckshemmet	80
Sturebygård	75

Ensimmäisen sotalapsijunan saapuminen Vindelniin 13.1.1940 oli oman aikansa suuri mediatapahtuma, jota uutisoitiin paljon ruotsalaisissa sanomalehdissä. Ensimmäisen kuljetusjunan mukana matkusti Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toimistopäällikkö Bertel Nyberg. Junaa olivat Torniossa vastassa ruotsalaiset vapaaherratar Elsie Mannerheim ja rouva Maja Sandler. Tilaisuudella haluttiin selvästi lujittaa yhteispohjoismaisuuden tunnetta Ruotsin ja Suomen välillä.

Lasten lukumäärän sodan aikana kasvaessa perustettiin talvisodan lopulla 300 hengen majoituskoti Örebrohon ja Sundsvalliin tilat 200 hengelle. Majoituspaikassa suoritettiin lääkärintarkastus, valokuvaus ja CF:n rekisteröinti. Rautatiekuljetuksen avulla maahan tulleille suoritettiin lääkärintarkastus jo Haaparannassa. Lääkärintarkastuksen jälkeen osa lapsista ja äideistä joutui kylvetettäväksi tavaroineen puhdistuslaitokseen, jota kutsuttiin ”Lusitaniaksi”. Kaikki yhteispassilla Ruotsiin saapuneet suomalaiset valokuvattiin. Sen jälkeen lapset saivat henkilöllisyystodistuksen ja äidit pohjoismaisen matkakortin. CF toimi passiasioissa yhteistyössä Suomen Tukholman-lähetystön sekä poliisin kanssa. Kaikki saapuneet suomalaiset

myös rekisteröitiin CF:n toimesta. Jokaisesta tehtiin erityinen rekisteröintikortti. Siinä mainittiin muun muassa CF:n kirjaamisnumero, henkilön täydellinen nimi ja osoite Suomessa. Kortteja tehtiin kaikkiaan neljä kappaletta. Niistä kaksi jäi vastaanotto toimistoon. Loput kaksi lähetettiin lääninkeskuksille, joiden tehtävänä oli lisätä niihin kasvatuskodin osoite. Lisäksi sotalasten ja heidän mukanaan mahdollisesti seuranneiden äitien vaatetusta täydennettiin majoituspaikoissa.<sup>151</sup>

Sotalapset pyrittiin sijoittamaan ensisijaisesti yksityiskoteihin, kuten oli tapahtunut ensimmäisen maailmansodan jälkeisten sotalastenkin kohdalla. Sairaat ja perheisiin sopimattomat muodostivat poikkeuksen. Heidät sijoitettiin laitoksiin. Suomalaisten sijoittaminen ruotsalaisiin koteihin oli monivaiheinen tehtävä. Pelkkä kotien luettelointi ei suinkaan riittänyt. Piti myös varmistaa se, oliko näillä edellytyksiä ottaa vastaan pakolaisia. Kasvatusperheiksi halukkaat tutkittiin lääneittäin, ja kriteerit olivat samat, kuin valittaessa perheitä ruotsalaisille kasvattilapsille. Noin 10 % kodeista jouduttiin hylkäämään. Synä olivat muun muassa terveystilanne, huoltajien ikä, huono asunto tai perheen lasten lukumäärä.

Lisäksi CF joutui ottamaan huomioon Ruotsin omaan turvallisuuteen liittyvät tekijät. Sotalapsia ei sijoitettu sellaisille alueille, jotka mahdollisesti jouduttaisiin evakuoimaan. Tällainen alue oli muun muassa Norrbotten. Poikkeuksia tästä säännöstä kuitenkin saatettiin tehdä, mutta silloin tuli kasvatusvanhempien huolehtia vieraittensa mahdollisesta evakuoinnista ja turvallisuudesta. Myöskään Haaparantaan ei sotalapsia voitu sijoittaa, vaikka se olikin aivan Suomen vieressä. Kaupungin asunnot oli kuitenkin otettu sotilaskäyttöön.

Terveystekijät vaikuttivat myös suomalaisten sijoittamiseen. Koska Suomessa oli todettu maaseudulla suu- ja sorkkatautia, annettiin CF:lle määräys Ruotsin lääkintöhallituksen taholta, jossa vaadittiin Suomen maaseudulta tulevien lasten puhdistamista ennen näiden mahdollista sijoittamista Ruotsin maaseudulle. Puhdistuskeinoina olivat pesu ja vaatteiden desinfiointi, sekä vaihtoehtoisesti kolmen viikon karanteeni kaupungissa. Määräys ruuhkautti majoitustiloja muun muassa Tukholmassa.

Suomalaisilla oli myös toiveita sijoituksen suhteen. Haluttiin muun muassa, että lapsi saattoi jatkaa koulunkäyntiä Ruotsissa, ja että sisarukset voisivat olla yhdessä. Kuitenkin arviolta joka viides perhe hajotettiin Ruotsissa. Lisäksi esitettiin toiveita sijoituspaikkakunnan suhteen. Suosituin paikkakunta oli Tukholma lähiympäristöineen. Sijoitusperheen suhteen esitettiin myös toiveita. Perusteina olivat tällöin muun muassa koulutustaso, perheen arvomaailma ja perheen omien lasten lukumäärä.

Usein haluttiin ottaa vastaan vain yksi lapsi, joka olisi alle kouluikäinen tyttö ja puhuisi ruotsia. Siksi äidit, joilla oli mukanaan useampi lapsi, aiheuttivat ongelmia evakuoinnista vastanneille. Suomalaisperheiden suuri koko yllätti osittain ruotsalaiset. Kukaan ei olisi halunnut majoittaa heitä luokseen. Useampilapsiset perheet sijoitettiin usein omaan talouteensa. Yksinäisille suomalaisille vanhuksille piti myös järjestää majoitusta. Heidä varten perustettiin etenkin suurimpiin kaupunkeihin yhteiskoteja. Tukholman kaupungin ja läänin alueella niitä oli kaikkiaan 12 kappaletta. Vanhemmille aviopareille oli oma yksityinen majoituspisteensä, lisäksi



Suomalaisia sotalapsia ja ruotsalaisia saattajia. – *Riksarkivet, Tukholma.*

vanhusten käyttöön oli asetettu yksityisten henkilöiden sekä eri yhteisöjen omistamia huviloita ja asuinhuoneistoja.<sup>152</sup>

Ruotsalaisten kasvatustalustien halu saada luokseen useimmiten suomalaisia tyttöjä oli samanlainen ilmiö, kuin saksalaisten ja itävaltalaisen sotilasten kohdalla 1920-luvulla. Tuolloinkin kasvatustalustien toivomukset ohjasivat valintoja, ja tyttöjä kysyttiin poikia enemmän, jolloin pojat joutuivat odottamaan sijoitustaan ruotsalaiseen ja myös tanskalaiseen kasvatustalusteihin. Ruotsin ja Tanskan lastensiirtojen suorittajat 1920-luvulla pyrkivät vaikuttamaan siihen, että poikia olisi enemmän otettu kasvatustalustiksi. Saksalaiset toivoivat myös lasten sijoittamisessa nopeampaa kiertoa, jotta mahdollisimman moni sotilastalustilapsi olisi voinut olla Ruotsissa. Ruotsalaiset puolestaan korostivat kasvatustalustien halua pitää sama lapsi pidemmän aikaa luonaan.

Myös tuolloin sotilastalustien vastaanotto perustui pääosin kasvatustalustien varaan, sillä lastenkodeilla oli Tanskassa ja Ruotsissa vain marginaalinen merkitys sotilastalustitoiminnassa. Vaatimuksena oli se, että kasvatustalustikodit olivat valmiita huolehtimaan lapsesta. Kasvatustalustikodit tarkastettiin ennen lasten sijoittamista niihin. Pyrkimyksenä oli sijoittaa saksalaiset ja itävaltalaiset lapset sosiaalisesti omien kotiensä kaltaisiin koteihin. Paikalliskomiteat ottivat vastaan kotien ilmoituksia halukkuudesta kasvatustalustivanhemmiksi, ja lähettivät listat lääninkomiteoilla. Hyväksytyistä kasvatustalustikodeista lähetettiin lista sotilastalustitoimistoon Tukholmaan. Lapsista laadittiin mää-

Saavuttuaan Ruotsiin suoritettiin sotalapsille lääkärintarkastus. – Kuva julkaisusta *Suomen lapset kiittävät 1949*.



räajoin terveysraportit, joissa huomio kiinnitettiin etenkin painonnouluun. Paikalliskomiteat ottivat vastaan mahdolliset valitukset kasvatuskotien olosuhteista, ja suorittivat tarpeelliset tarkastukset. Sotalasten vanhempien ohella sotalapset itse sekä Punaisen Ristin edustajat saattoivat valittaa olosuhteista. Joissain tapauksissa lapsi voitiin siirtää toiseen kasvatuskotiin. Adoptiokysymys nousi esille jo sotalapsitoiminnan alkuvaiheissa, sillä osa kasvatusvanhemmista olisi halunnut ottaa lapset omikseen. Tanskassa oikeusministeriön kanta asiaan oli kielteinen.<sup>153</sup>

Suomalaisten sotalasten sijoittaminen tapahtui ilmoittautumisen perusteella, kuten ensimmäisen maailmansodan jälkeenkin. Lääninkomiteat ilmoittivat CF:lle sen, paljonko ne saattoivat omalle alueelleen sijoittaa sotalapsia. Sen jälkeen lapset lähetettiin kuhunkin lääniin. Lääninkomiteoiden edustajat noutivat lapset Tukholmasta. Jos näin ei kuitenkaan tapahtunut, matkustivat lapset sijoituspaikoilleen matkanjohtajien mukana. Lääneihin lapsia lähti aina kerrallaan 10–60 hengen ryhmissä. Lähialueille Tukholmaan ja sen ympäristöön lapset voitiin sijoittaa yksitellenkin.

Suomalaiset viranomaiset esittivät, että sotalapset pyrittäisiin sijoittamaan Ruotsissa olosuhteisiin, jotka eivät paljoa eroaisi heidän kasvuympäristöstään Suomessa. Tällä haluttiin estää lapsia tottumasta Ruotsissa olonsa aikana korkeampaan elintasoon kuin Suomessa. CF koettikin noudattaa tätä toivetta. Maalta tulleet sijoitettiin maalle ja kaupunkilaiset kaupunkeihin. Myös vanhempien ammatteja pyrittiin seuraamaan. Tässä ei kuitenkaan aina onnistuttu, sillä lapsia sijoitettiin paljon keski- ja yläluokan perheisiin, joita tarjolla olleiden kasvatusvanhempien joukossa oli runsaasti. Lisäksi maaseudulle sijoitettiin paljon lapsia, vaikka nämä olivatkin kotoisin kaupungeista.<sup>154</sup>

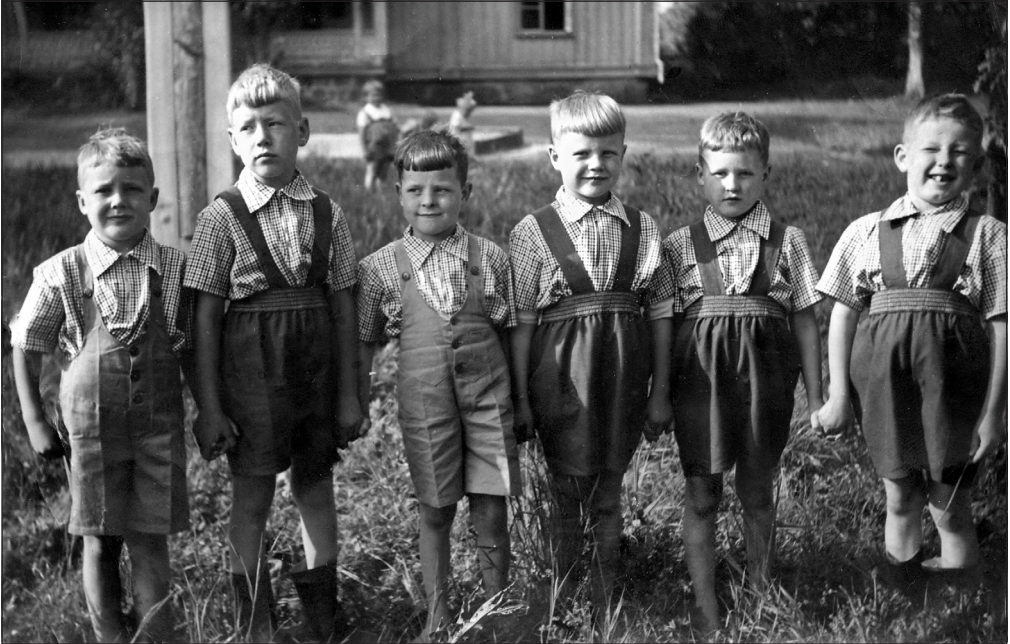
Koska CF oli vastuussa Ruotsiin saapuneista lapsista, ilmoittivat sen lääninkomiteat ruotsalaisille kasvatusvanhemmille, että näiden tuli pitää yhteyttä evakuointikeskukseen koko sen ajan, minkä lapsi oli perheeseen sijoitettuna. Sotalapsen mahdollisesti vaihtaessa toiseen sijoituskohteeseen, tuli sen tapahtua yhteistyössä CF:n lääninkomitean kanssa. Myös sotalasten vanhemmille pyrittiin tiedottamaan lapsen olinpaikka, mutta aina tässä ei suinkaan onnistuttu. Tällöin vanhemmat joutuivat kysymään lapsensa sijoituspaikkaa Helsingistä. Maaliskuun alussa 1940 CF painatti erityisen osoitekortin, jonka avulla kasvatusvanhemmat saattoivat ilmoittaa lapsen osoitteen Suomeen. Kortin painattamista oli ehdottanut Elsa Bruun, joka työssään joutui kohtaamaan vanhempien suorittamia tiedusteluja lasten olinpaikoista. CF piti myös yhteyttä ruotsalaisiin kasvatuskoteihin henkilökohtaisten käyntien ja tarkastusmatkojen avulla. Samoin kasvatuskodit saattoivat tarvittaessa ottaa yhteyttä CF:n lääninkomiteaan saadakseen neuvoja ja tukea sotalapsen hoidossa. Kaikki halukkaat ruotsalaiset perheet eivät kuitenkaan saaneet luokseen suomalaista sotalasta, sillä CF hylkäsi osan kasvatusvanhemmiksi halukkaista näiden esitettyä epärealistisia toiveita sijoitettavien sotalasten osalta.<sup>155</sup>

Suomalaiset pakolaiset sijoitettiin Ruotsissa eri lääneihin seuraavasti lääninkomiteoiden antamien tietojen mukaan:<sup>156</sup>

Taulukko 5. Suomalaiset pakolaiset Ruotsissa lääneittäin talvisodan aikana

Lääni	Kodit	%	Lääni	Kodit	%
Blekinge	60	1,5	Malmöhus	44	1,1
Gävleborg	340	8,5	Skaraborg	194	4,8
Göteborg, Bohus, Älvsborg	279	6,9	Tukholman kaupunki ja lääni	693	17,2
Halland	406	10,1	Uppsala	63	1,6
Jämtland	105	2,6	Värmland	230	5,7
Jönköping	233	5,8	Västerbotten	190	4,7
Kalmar	167	4,2	Västernorrland	123	3,1
Kopparberg	168	4,2	Västmanland	168	4,2
Kristianstad	74	1,8	Örebro	123	3,1
Kronoberg	38	0,9	Östergötland	232	5,8

Suomalaisten sijoituskohteet olivat siis etupäässä Keski- ja Etelä-Ruotsissa johtuen juuri edellä mainituista Ruotsin omaan turvallisuuteen liittyneistä tekijöistä. Suurin yksittäinen suomalaisten keskittymä löytyy odotetusti Tukholman seudulta, sillä CF:n hyväksymistä asunnoista noin viidesosa sijaitsi Tukholman kaupungissa ja läänissä. Tukholman kaupungin ja läänin alueelle oli sijoitettu yhteensä 1 443 suomalaista pakolaista, joista 258 oli sairaaloissa tai yhteismajoituksessa. Omissa asunnoissaan asui 181 suomalaista. Lisäksi huhtikuun alussa 1940 oli Tukholman kaupungin ja läänin alueel-



Kaikki suomalaiset sotalapset eivät saaneet uudessa maassa kasvattikotia, vaan heidät sijoitettiin lastenkoteihin. Kuvassa vasemmalla veljekset Teemu ja Kai sekä Seppo (toinen oik.) ja Antti. Kaikki kuvan pojat olivat kotoisin Turusta ja he asuivat sotalapsina Ruotsin Storforsissa Bjurbäckensin kartanoon tehdyssä lastenkodissa. Paikka tuli tunnetuksi kovasta kurista ja järjestyksestä. – *Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.*

la yhteensä 1 390 sellaista ruotsalaista kotia, jotka olivat halukkaita ottamaan vastaan suomalaisia pakolaisia. Kaikkiaan noin 40 % pakolaisten sijoituskodeista sijaitsi maantieteellisesti Suomen eteläpuolella. Tukholman kaupungin ja lääninkomitean toiminnan erityisryhmänä olivat juuri muista lääneistä Tukholmaan tulleet suomalaiset pakolaiset. Heidät oli joko sijoitettu uudelleen, tai he olivat halunneet siirtyä Tukholmaan. Tämän ryhmän ohella komitea hoiti suoraan Suomesta evakuoituja, itse matkansa maksaneita, sekä sairaita ja odottavia äitejä.<sup>157</sup>

Ruotsalaiset kodit olivat erittäin halukkaita sijoittamaan suomalaisia pakolaisia. Kiinnostusta suomalaisiin osoittaa sekin, että tammikuussa 1940 Ruotsin radiossa alkoi kasvatustavanhemmille suunnattu suomenkielen opetus. Sen ohella järjestettiin myös kirjekurssi kielen opiskelemiseksi. Maaliskuun lopulla 1940 yhteensä lähes 16 000 kotia oli CF:n lääninkomiteoiden mukaan valmis ottamaan vastaan suomalaisia. Samaan aikaan ruotsalaisiin koteihin jo sijoitettuja suomalaisia oli CF:n mukaan 6 510, ja kaikkiaan koko maassa hieman yli 7 000:<sup>158</sup>

Ongelmiakin suomalaisten sijoittamisen yhteydessä esiintyi. Niistä raportoi Elsa Bruun Bertel Nybergille helmikuussa 1940. Oli ollut paljon tapauksia, joissa suomalaisten äitien käytös lapsineen oli aiheuttanut valituksia, vaikkakin julkisuudessa muun muassa tohtori Bertel Nyberg painotti lasten tyytyväisyyttä haastattelussaan.

CF suoritti henkilökohtaisen käynnin kodeissa aina, kun kyseessä oli valituksen tutkiminen. Ruotsalaisten kasvatuskotien valitukset suomalaisista evakuoituista koskivat pääasiassa käyttäytymistä ja työntekoa. Sotalapset olivat kasvatuskoteihin saapuesaan aluksi levottomia ja hermostuneita, eivätkä he osanneet kieltä, mutta he sopeutuivat uusiin oloihin melko pian. Myös kommunikointi parani, kun lapset oppivat puhumaan auttavasti ruotsia. Suomalaisten äitien kohdalla asia oli toinen. Ruotsalaisten mukaan nämä toisinaan vaativat palvelua itselleen ja lapsilleen, samoin kasvatusnäkemykset olivat erilaiset ruotsalaisten perheiden ja suomalaisten äitien välillä.<sup>159</sup>

Taulukko 6. Suomalaiset pakolaiset ruotsalaisissa kodeissa maaliskuussa 1940

Lääni	Ilmoittautuneet kodit	Sijoitetut pakolaiset
Gävleborg	2 000	560
Göteborg, Bohus, Älvsborg	2 000	358
Västernorrland	1 600	195
Jönköping	1 500	473
Skaraborg	1 300	373
Halland	1 200	606
Stockholms stad	900	814
Kopparberg	800	251
Stockholm	800	602
Östergötland	750	297
Västmanland	600	242
Södermanland	525	189
Värmland	450	331
Kalmar	400	238
Västerbotten	250	250
Jämtland	232	118
Kronoberg	200	65
Uppsala	125	70
Blekinge	123	79
Kristianstad	–	146
Malmöhus	–	16
Örebro	–	237
Örebrohon sijoitetut	–	337
Vindelnissä	–	48
Tukholma (kodeissa)	–	183
<b>Yhteensä</b>	<b>15 755</b>	<b>7 078</b>



Einar Ekstrand oli todennut helmikuussa 1940, ettei Ruotsiin saisi tuoda aikuisia pakolaisia kuin vain poikkeustapauksissa, joita olivat muun muassa invalidit ja haavoittuneet sotilaat. Elsa Bruun oli hänen kanssaan samaa mieltä. Myös jotkut vanhemmat sotalapset olivat olleet huonokäyttöisiä. Odottavien äitien toiveet sairaalahoidon suhteen olivat olleet liian suuret. He olivat muun muassa odottaneet pääsevänsä ilmaiseen yksityiseen sairaalaan. Vanhusten sijoittaminen oli myös ollut toisinaan vaikeaa. Bruunin mielestä Ruotsiin ei saisi lähettää ketään, joka ei tajua Suomen asemaa ja kansakunnan vaikeuksia. Hän ehdotti kaikille lähtijöille jaettavaksi erityisiä käytösoppaita. Niissä pitäisi muistuttaa suomalaisia siitä, että nämä olivat ruotsalaisten isäntiensä vieraita.

Arkistosta löytyykin lehtinen, jossa annetaan käytösohjeita suomalaisille pakolaisille. Suomalaiset eivät saaneet sen mukaan olla liian vaativia, heidän tuli hoitaa itsensä ja lapsensa, eivätkä he saaneet määrällä ketään. Ohjeena annettiin, että ”*Antakaa perheen saada se käsitys, että heillä on hienotunteisia, sivistyneitä suomalaisia vierainaan*”. Koska lehtisessä ei ole painoaikaa, eikä mistään muustakaan seikasta ilmene tarkkaa ajoitusta, on vaikea sanoa koska lehtiset on jaettu. On kuitenkin oletettavaa, että ne ovat syntyneet Bruunin tiedottaman kritiikin jälkeen.<sup>160</sup> Bruunin reaktion taustalla on selvästi nähtävissä pelko siitä, että suomalaisten oman käytöksen takia avustustoiminta vaikeutuu. Kaikenlaisen särön välttäminen avustustoiminnan julkisessa kuvassa oli suotavaa. Ruotsalaisten myönteistä asennetta ei saanut mitenkään vaarantaa.

Ensimmäiset suomalaiset sotalapset saapuivat Tanskaan helmikuun alussa 1940. Kyseessä oli 30 suomalaista tyttöä, jotka olivat iältään 12–15 -vuotiaita. Heidän saapumisestaan kirjoitettiin näyttävästi tanskalaisessa sanomalehdissä. Tanskassa voitiin vihdoinkin helmikuussa 1940 uutisoida, että kauan odotettujen suomalaisten pienten pakolaisten pääryhmä saapuisi perille seuraavassa maaliskuussa. Pyrkimyksenä oli samalla säilyttää heidän suomalaisuutensa. Maahan tulleet suomalaiset sotalapset sijoitettiin aluksi majoitustiloihin Nyboderin kouluun Kööpenhaminaan heidän saavuttuaan perille 5.3.1940. Sieltä heidät siirrettiin Nätstvediin sekä sen ympäristöön maaseudulle maalaistaloihin pienissä ryhmissä, jolloin he saattoivat keskenään puhuen säilyttää äidinkieltänsä. Näin he muodostivat toistensa lähellä asuessaan yhtenäisen siirtokunnan, jolla oli suomalais-tanskalainen johto. Tarkoitus oli perustaa ympäri maata tällaisia noin 100:n lapsen ryhmiä. Mukana olisi suomalaisia lottia tai opettajia. Nätstvedissä tällainen henkilö oli jo. Tämä pormestari Ernst Kaperin laatima sotalasten sijoitussuunnitelma toimi myöhempien jatkosodan aikaisten lastensiirtojen esikuvana.<sup>161</sup>

Neuvotellessaan tanskalaisten kanssa joutui Elsa Bruun toteamaan, että näillä oli tiukkoja ehtoja maahan saapuvien sotalasten suhteen. Äitejä ei haluttu mukaan lainkaan, ei myöskään odottavia äitejä. Näitä ehdotuksia Bruun ei hyväksynyt. Lasten kohdalla tanskalaisten ikätoivomus oli 3–12 vuotta, tosin poikien osalta yläikäraja oli 10 vuotta. Koska kasvatusvanhemmiksi tarjoutuneilla tanskalaisilla perheil-

lä oli taipumusta pyytää luokseen vain suomalaisia tyttöjä, kehoitettiin julkisuudessa perheitä pyytämään hoidettavakseen neutraalisti vain lapsia.

Tanskalaiset olivat kuitenkin erittäin halukkaita ottamaan vastaan suomalaisia sotalapsia. Bruunin oman arvion mukaan ”*Danmark är nu mycket angelägen att få sin kontingent*”. Äitejäkin saapui lasten mukana Tanskaan, ja heistä tehtiin propagandistisia kuvin varustettuja uutisia lehtiin, joissa he vuolaasti kiittivät tanskalaisen osoittamaa myötätuntoa ja halua auttaa suomalaisia. Junamatka Tanskaan kulki Haaparannasta Krylbon ja Örebron kautta rajalle. Ruotsalaiset ja tanskalaiset lotat huolehtivat lapsista matkan aikana omilla alueillaan. Norjassa sotalapset sijoitettiin hajalleen ympäri maata. Tämä toimenpide haittasi myöhemmin keväällä 1940 sotlasten evakuointia takaisin Suomeen.<sup>162</sup>

Helmikuun lopulla 1940 tehtiin päätös siitä, että sotalapsilla oli oikeus käydä valtiollisia ja kunnallisia kouluja. Suomalaisille lapsille järjestettiin maksuton opetus Ruotsin kaikissa kansa- ja oppikouluissa. Kouluaika jäi kuitenkin melko lyhyeksi, koska maaliskuussa 1940 kaikki Ruotsin koulut olivat suljettuina kolme viikkoa. Ruotsalaisten kasvatusvanhempien tuli ilmoittaa oppivelvollisuusikäiset suomalaiset lapset kouluun. Oppikoulussa opiskelua varten tuli ilmoittautumisen jälkeen tehdä anomus Ruotsin kouluylihallitukselle. Kansakoulua varten anomusta ei tarvittu, sillä koulupiirin alueella asuneisiin lapsiin kohdistuvan koulupakon katsottiin koskevan myös sotalapsia. Yksityisten oppikoulujen kustannukset maksoi CF.

Kouluopetuksen järjestämistä oli jo toivottu aloitettaessa evakuointia. Etenkin sotalasten vanhemmat toivoivat sitä. Suurimmilla paikkakunnilla opetus pyrittiin järjestämään CF:n toimesta myös suomenkielellä, jotta oleskelu Ruotsissa ei aiheuttaisi liian pitkää keskeytystä koulunkäyntiin. Ruotsin valtio ei järjestänyt suomalaisille lapsille äidinkielen opetusta, ja se torjui maaliskuussa Norden-yhdistyksen ehdotuksen siirtää suomalaiset lapset tietyille alueille suomen kielen opetuksen järjestämiseksi. Tukholmassa tämän hoiti Suomi-toimisto, jonka Kungsholmilla avaamassa kansakoulussa oli 25 oppilasta kahdessa luokassa. Opettajat olivat Suomesta, tai sitten he olivat evakkoaitteja, joilla oli opettajakoulutus. Myös Saltsjöbadenissa, Halmstadissa ja Örebrossa avattiin suomalainen koulu. Eskilstunassa toimi suomalainen sunnuntai koulu. Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus lähetti näihin kouluihin suomenkielisiä koulukirjoja. Ne oli saatu lahjoituksina muun muassa suomalaisilta kustantamoilta. Koulukirjojen ohella lasten käyttöön lähetettiin myös viihdelukemista. Lapsille järjestettiin myös joulujuhla Tukholmassa, josta uutisoitiin ruotsalaisissa sanomalehdissä.<sup>163</sup>

Tukholman suomalaisessa koulussa opiskeli 18.1.–13.4.1940 kaikkiaan 51 sotalasta. Ruotsin valtio maksoi Kungsholman koulussa sijainneen koululuokan ylläpitokustannukset. Lisäksi saatiin lainaksi erilaisia opetusvälineitä. Oppilaat vaihtuivat melko paljon, sillä osa lapsista lähti aika ajoin sijoituskohteisiin maaseudulle ja tilalle tuli aina Suomesta tulleita uusia sotalapsia. Siten oli lapsia koulussa keskimäärin noin 30 yhdellä kertaa. Koulussa oli kaksi suomalaista opettajaa, filosofian maisterit Toini Niemimaa ja Daisy Dahl. Oppilaat kävivät

koulua kahdessa ryhmässä, koska käytössä oli vain yksi luokkahuone. Aamupäivisin opiskelivat vanhemmat lapset ja iltapäivisin nuoremmat oppilaat. Tavanomaisten oppiaineiden lisäksi lapsille opetettiin ruotsinkieltä, sillä useat kasvatusvanhemmat olivat toivoneet sitä. Suosituin oppiaine oli kuitenkin laulu. Piirustuksissaan oppilaat palasivat sotatapahtumiin Suomessa piirtäessään muun muassa sotilaista, lentokoneista ja ilmapommituksista. Lisäksi koulun tarkoitus oli auttaa sotalapsia sopeutumaan uusiin oloihin, tarjota seuraa ja ajankulua evakuointiaikana. Opettajat olivat myös tulkkeja ja neuvonantajia sotalasten ja heidän kasvatusvanhempiensa välillä. Kauempana koulusta asuvat saivat CF:n toimesta vapaalippuja raitiovaunuihin. Esikaupungeissa asuville osti Suomi-toimisto junaliput, jotta he saattoivat osallistua oppitunneille. Talvisodan päättymisen jälkeen ruotsalaiset toivoivat suomalaisten sotalasten jatkavan koulutustaan huolimatta paluuhalukkuudesta Suomeen.<sup>164</sup>

Ruotsiin evakuoitujen suomalaisten sairaanhoito järjestettiin yhteistyössä kunnanlääkärien ja lääninsairaaloiden kanssa. Valtion sairaaloissa suomalaisille sotalapsille myönnettiin ilmainen sairaanhoito. Hoidon taso oli hyvä. Yksityissairaaloissa ja muissa hoitolaitoksissa asetettiin suomalaisten käyttöön ilmaisia paikkoja. Ruotsalaisten kasvatuskotien velvollisuus oli tarvittaessa viedä luonaan ollut lapsi lääkärille. CF vetosi ruotsalaisiin lääkäreihin avun saamiseksi. Vetoamus tuottikin tulosta ja useat lääkärit osallistuivat vapaaehtoisesti avustustyöhön. Helmikuussa 1940 ruotsalaiset lääkärit ilmoittivat hoitavansa suomalaisia ilmaiseksi, jotta nämä saisivat erikoislääkäreiden antamaa hoitoa. Tukholman hammaslääkärit lupasivat ilmaisen hammashoidon 150–200 suomalaiselle sotalapselle. Sotalapsille suoritettiin lääkärintarkastus jo majoituspaikassa, mikä helpotti lääninkomiteoiden työtä. Etenkin Haaparantaan saavuttaessa lapset olivat väsyneitä ja hermostuneita. Tämän ohella esiintyi vilustuneisuutta ja kuumetta, kuten tammikuussa 1940 Vindelniin saapuneen ensimmäisen junakuljetuserän joukossa. Samoin esiintyi ruuansulatushäiriöitä ja tuberkuloosia. Maaliskuun alussa Vindelnessä puhkesi lisäksi tulirokkoepidemia. Tautia esiintyi myös Tukholmassa.<sup>165</sup>

## 2.5. Kotiinpaluu ja välirauhan aika

Vaikka sota jatkui, raportoitiin ensimmäiset merkit paluuhalukkuudesta kotiin maaliskuun alussa 1940. Elsa Bruun ilmoitti vastanneensa kyselijöille, että kaikki riippuu Suomen viranomaisista. Suomen talvisodan päätyttyä 13.3.1940 Moskovan rauhaan oli aivan selvää, että mahdollisimman moni Ruotsiin siirtynyt äiti lapsineen halusi palata mitä pikimmin takaisin Suomeen. Bruun tiedottikin Tukholmasta tästä asiasta heti rauhansopimuksen tekoa seuranneena päivänä 14.3.1940. Tuolloin oli jo annettu lupa niille sotalapsille ja äideille palata takaisin Suomeen, jotka asuivat Hangon ja Viipurin alueilla. Kyseiset alueethan Suomen piti Mosko-

van rauhansopimuksen perusteella luovuttaa viholliselle, ja ihmisten tuli päästä evakuoimaan kotejaan. CF oli luvannut maksaa paluumatkan Suomeen. Samassa yhteydessä CF ilmoitti, että Suomesta ovat yhä tervetulleita Ruotsiin muun muassa sairaat henkilöt saamaan hoitoa. Samana päivänä Bruun saattoi kertoa ruotsalaisille sosiaaliministeri Fagerholmin toivovan, että sotalapset voisivat olla Ruotsissa ainakin vielä yhden kuukauden kuljetusvaikeuksien johdosta.<sup>166</sup>

Kuitenkaan ei haluttu aivan kaikkien suomalaisten palaavan oitis takaisin Suomeen. CF ilmoitti Bruunille heti 13.3.1940, että järjestö hoitaa evakuoitujen kotiinpaluun, mutta mitään välitöntä kotimatkaa ei kuitenkaan ollut tiedossa. Tämä oli myös Suomen viranomaisten ilmaisema näkemys asiasta. Myös CF ja Suomen Tukholman-lähetystö pyrkivät korostamaan evakuoituille suomalaisille samaa asiaa. Elsa Bruun tiedotti asiasta julkisesti, sillä hän puhui radiossa 16.3.1940. Hän kohdisti puheensa ruotsiksi sotalasten kasvatusvanhemmille ja suomeksi itse sotalapsille äiteineen. Puheen sanoma oli, ettei kotimatkaa suotta kiirehdittäisi. Asiassa vedottiin muun muassa siihen, että Suomen koko kuljetuskalusto oli sidottu Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden evakuointiin muun muassa Hangon alueelta. Suomessa Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus ilmoitti sotalasten omaisille paikallisosastojensa, nimismiesten ja sanomalehtien avulla, että nämä eivät saaneet pyytää omaisiaan palaamaan liian aikaisin takaisin Suomeen. Tanskassa esiintyi heti Moskovan rauhansopimuksen jälkeen mielipiteitä, joiden mukaan rauhanehdot olivat Suomelle niin raskaat toteuttaa, että lasten kotiuttaminen saattaisi sen johdosta venyä tulevaisuuteen. Tämänkaltaiset näkemykset jouduttiin kuitenkin pian unohtamaan Tanskan miehityksen takia.<sup>167</sup>

Helsingissä pidetyssä avustusjärjestöjen neuvottelussa 15.–19.3.1940 sovittiin, että sotalapset jäävät vielä Ruotsiin. Kouluikäiset tulisi palauttaa syyskuuhun mennessä, kun koulut taasen alkavat Suomessa. Pienemmät lapset voisivat jäädä vielä Ruotsiin. Äidit haluttiin kotiin jälleenrakennustyöhön. Neuvottelupäätöksistä ilmoitettiin asianosaisille lääninkomiteoiden ja julkisen sanan kautta. Myös esitettyihin tiedusteluihin vastattiin toivomalla, että lapset voisivat yhä vielä olla Ruotsissa. Göteborgin lähistöllä sijaitsi Vargön suomalainen lastensiirtola, jonka kuluista huolehtivat yksityiset lahjoittajat sekä teollisuusyritykset. Siellä oli noin 50 suomalaista lasta. Helsingistä kerrottiin kysyjille, että olisi hyvä jos lapset saisivat olla Vargössä yli seuraavan kesän 1940. Etenkin tämä toivomus koski kodittomia lapsia. Lisäksi oli olemassa mahdollisuus, että Suomesta lähetettäisiin evakuoituja hankolaisia lapsia Ruotsiin. Siksi Vargön toivottiin voivan jatkaa toimintaansa. Maaliskuun lopulla 1940 uudistettiin CF:n kokouksessa toive siitä, että sotalapset ja äidit voisivat olla Ruotsissa syksyyn saakka.<sup>168</sup>

Kuitenkin paine paluuseen oli valtava, ja useat lapset palasivat vähitellen eri reittejä yksityisesti Suomeen. Valtaosa oli ollut saamaansa kohteluun Ruotsissa tyytyväinen, mutta ainahan isoon joukkoon toisenlaisiakin kohtaloita mahtuu. Esimerkiksi erään Pyhtäältä kotoisin olleen pojan vanhemmat esittivät kirjeessään Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukselle toukokuun lopulla 1940 ankaraa kritiik-

kiä ruotsalaisia kohtaan. Pojan kotimatka oli sujunut hyvin, mistä vanhemmat kiittivät. Mutta poika oli Suomeen palattuaan ollut vanhempien mukaan likainen ja hänessä oli ollut syöpäläisiä. Lisäksi pojan matkatavaroina mukana olleet vaatteet oli otettu vanhempien mukaan tältä pois Ruotsissa. Osin tämä oli tapahtunut ruotsalaisten kasvatustalouden vanhempien toimesta. Tämä menetys oli perheelle taloudellisesti melko suuri, koska vaatetustilanne Suomessa oli koko ajan vaikeutumassa. Vanhemmat eivät kuitenkaan haluneet syyttää Pohjoismaiden Avun Suomen Keskusta, vaan halusivat kirjeellään vain valottaa lastensiirtojen kääntöpuoltakin. He uskoivat, ettei Suomessa oltu kaikista tapahtumista täysin selvillä.<sup>169</sup>

Avustusjärjestöt halusivat kuitenkin hidastaa neuvottelupäätöksen mukaisesti sotalasten kotiinpaluuta. CF antoi 30.3.1940 lääninkomiteoille ohjeet, joiden mukaan sotalapset saivat vielä jäädä Ruotsiin. Vain alle 9 kuukauden ikäiset lapset tulisi lähettää kotiin äitiensä kanssa. CF maksoi äitien matkat, jos paluu tapahtuisi 15.4.1940 jälkeen. Silloin oli suunniteltu aloitettavaksi ryhmäkuljetukset Suomeen. Ainoastaan poikkeustapauksissa CF olisi maksanut aiemman paluumatkan. Tällainen syy olisi ollut muun muassa omaisen kuolema tai sairaus. CF kehotti läänin- ja paikalliskomiteoita huolelliseen harkintaan näissä tapauksissa. CF laati suunnitelman asteittaisesta suomalaisten palauttamisesta. Evakuoituidut jaettiin viiteen eri ryhmään, ja heidät piti palauttaa vastaavassa järjestyksessä: 1) äidit, joiden aviopuoliso elää ja koti on vahingoittumaton; 2) äidit, joilla on vahingoittumaton koti; 3) ilman kotia olevat äidit; 4) sotalapset, joiden vanhemmat ovat elossa ja 5) orvot sotalapset. Lääninkomiteoiden tuli selvittää, miten monta kuhunkin ryhmään kuuluvaa kunkin läänin alueella oli. Tämän jälkeen laadittaisiin kuljetussuunnitelmat.<sup>170</sup>

Palautusjärjestys osoittaa, miten Suomi halusi ensiksi takaisin työkykyiset nuoret naiset ja vasta viimeiseksi täysin vailla huoltajaa olevat, yhteiskunnan tukea tarvitsevat orpolapset. Jälleenrakennus saneli nämä ehdot. Kaikki ruotsalaiset kasvatuskodit eivät olisi halunneet palauttaa suomalaisia sotalapsia, mutta CF halusi noudattaa Suomen toivomusta ja palautti heidätkin. Niin tehtiin, vaikka lapsen vanhemmatkin olisivat halunneet näiden jäävän Ruotsiin. Adoptiopyynnöt torjuttiin jälleen erittäin jyrkästi, Elsa Bruun oli jo helmikuussa 1940 ollut niihin nähden kielteisellä kannalla. Yksittäisissä tapauksissa lastenkotilasten kohdalla asiaa voitiin tarvittaessa kuitenkin harkita. Tällöin kyselijöitä kehoitettiin kääntymään Helsingissä olleeseen ”Koteja Kodittomille Lapsille” -yhdistyksen puoleen. Adoptiovas-taisuus lähti siitä ajatuksesta, että Suomi ei voinut luovuttaa yhtäkään tulevaa asukastaan ulkomaille. Taustalla vaikutti 1930-luvun näkemys Suomen väestön riittämättömyydestä, mikä aiheuttaisi muun muassa taloudellisen kehityksen hidastumista. Pyrkimykseksi asetettiin väestön määrän lisäämisen turvaaminen, mihin ei sopinut ajatus suomalaisten lasten luovuttamisesta ulkomaille.<sup>171</sup>

CF antoi huhtikuun alussa 1940 lääninkomiteoille tiedon siitä, miten suomalaisten sotalasten ja heidän äitiensä kotiuttamisen tuli tapahtua. Halukkaiden Suomeen palaajien tuli ilmoittautua lääninkomiteoille, jotka tekivät heistä sen jälkeen odotuslistat kotimatkaa varten. Suomi oli jaettu paluukuljetusten suhteen kahteen

alueeseen. Linjan Vaasa-Seinäjoki-Kuopio-Joensuu ja sen pohjoispuolisten alueiden pakolaiset palasivat koteihinsa junalla Haaparannan kautta. Junan huollosta vastasivat jälleen ruotsalaiset lotat. Etelämpänä asuneet kuljetettaisiin laivalla Tukholmasta Turkuun, josta he sitten jatkaisivat matkaansa kotiseuduilleen eri puolille Suomea. Laivakuljetuksille laadittiin huhtikuussa omat aikataulunsa. Suomesta oli CF:n mukaan ilmoitettu, että kouluikäisten sotilasten ei välttämättä tarvinnut palata takaisin ennen kesää. Lisäksi Ruotsiin oltiin valmiita ottamaan lapsia kesäksi 1940. Lääninkomiteat velvoitettiin etsimään uudet sijoituspaikat niille mahdollisesti maahan jääville suomalaisille lapsille ja äideille, joita ruotsalaiset perheet eivät enää voineet pitää luonaan.<sup>172</sup>

Suomessa olevat vanhemmat halusivat lapsiaan takaisin kotiin. Jotkut ruotsalaiset perheet halusivat myös lähettää pian suomalaiset pakolaiset pois luotaan, kun talvisota oli loppunut. Asunnot haluttiin takaisin kokonaan itselle, ja lisäksi sotilapset haluttiin pois ennen lomien alkua. Asiaa koskevia kirjeitä saapui evakuointikeskukseen. Lisäksi sotilaspoliittiset muutokset Skandinaviassa kiirehtivät kotiinpaluuta. Saksa miehitti huhtikuussa 1940 Norjan ja Tanskan, jolloin näissä maissa olleet suomalaiset sotilapset täytyi nopeasti palauttaa takaisin kotiin.

Ulkoasiainministeriö lähettikin Oslon ja Kööpenhaminan lähetystöille 17.4. 1940 tiedustelut evakuoitavien suomalaisten lukumääristä ja siitä, mikä heidän sen hetkinen tilanteensa oli. Lisäksi lähetystöjen tuli raportoida eri poispääsymahdollisuuksista. Kööpenhaminan lähetystö vastasi 20.4.1940, että pikkulasten kotiuttamista oli alettu valmistelemaan. Lähetystön mielestä sitä voitiin pitää suotavana toimenpiteenä, ei kuitenkaan välttämättömänä tekona. Oslon lähetystö puolestaan ilmoitti 22.4.1940 kehottaneensa kaikkia sellaisia Suomen kansalaisia, joilla ei ollut vakituista asuntoa Norjassa, poistumaan maasta takaisin Suomeen. Bertel Nyberg matkusti Tukholmasta Oslon organisoimaan paluukuljetuksia.

Myös Ruotsin osalta tilanne muuttui. Sieltäkin sotilapset haluttiin nyt suunniteltua nopeammin pois, sillä kansalliset näkökohdat muun muassa maanpuolustuksen suhteen alkoivat painottua aiempaa voimakkaammin. Pelko Ruotsin joutumisesta miehitettyksi oli myös muuttunut todellisuudeksi. Norjassa tehtävä muodostui melko vaikeaksi, koska lapset oli sijoitettu hajalleen eri puolille maata. Toukokuun alussa 1940 Oslon lähetystö raportoi vielä Helsinkiin, että yhä muutamia suomalaisia oli eri puolilla Norjaa. Eri retkikunnat ja lasten vanhemmat lähtivät hakemaan lapsia takaisin Suomeen. Viimeiset lapset palasivat Suomeen alkukesällä 1940. Maaliskuun puolivälissä 1940 oli Tanskaan vielä odotettu uutta suomalaisten sotilasten kuljetusta, mutta muuttunut tilanne johti sielläkin haluan palata Nästvedin alueelta kotiin. Lasten palautus Tanskasta sujui paljon Norjaa rauhallisemmin. Pormestari Ernst Kaperin suorittamat neuvottelut johtivat siihen, että kaikki noin 150 lasta ja 18 äitiä saapuivat Turkuun turvallisesti samalla kuljetuksella. Lähtö tapahtui 30.4.1940. Mukana seurasi matkanjohtajana Finlandshjaelpenin sihteeri Erik Andersen, joka kirjoitti tästä kuljetuksesta myöhemmin toukokuussa matkakuvausten tanskalaiseen sanomalehteen.<sup>173</sup>

Paluukuljetuksia varten vuokrattiin Tukholman–Turun laivareitille matkustajalaiva. Se pystyi kerrallaan kuljettamaan 300 lasta ja aikuista. Tämän lisäksi tavallisissa vuorolaivoissa palautettiin ryhmiä Suomeen. Laivakuljetusten suhteen syntyi ongelmia huhtikuussa 1940, kun Tukholmasta valitettiin laivayhtiöiden korottaneen matkalippujen ja ruoan hintoja. Vastauksessaan Tukholman lähetystölle ulkoasiainministeriö rauhoitteli asiasta syntynyttä kohua. Lisäkorvaukset johtuivat siitä, että kiireisen aikataulun takia laivat palaavat Turusta Tukholmaan tyhjinä, joten hintoja oli pitänyt korottaa. Sairaita sotalapsia ei kuitenkaan ollut lupa lähettää kotimatkalle.

Suomalaisten matka alkoi kokoamalla heidät majoituspaikkoihin, jossa heidät vaatetettiin ja muutenkin varustettiin kotimatkalle, jos sijoituskodit eivät olleet tehneet tätä. Kun sotalapset lähtivät pois sijoituspaikastaan, heillä oli mukanaan osoitelappu. Siitä ilmenivät henkilön nimi, sijoituspaikka ja osoite Suomessa. Majoituspaikassa sotalapset poistettiin CF:n luetteloista. Jälleen kerran jokaiselle jaettiin eriväriset merkkilaput määränpään mukaan: Turkuun meneville vihreä, Helsinkiin suuntaaville keltainen ja muualle Suomeen meneville valkoinen lappu. Myös Haaparannan kautta kulki ylimääräisiä junia niitä varten, jotka olivat kotoisin Pohjois-Suomesta. Vain CF:n lähettämät sotalapset ja mahdolliset äidit saivat ilmaisen junamatkan, muut maksoivat matkasta.

Vajaan kahden kuukauden aikana oli 7 000 suomalaista matkustanut takaisin koteihinsa. Kesäkuun alussa 1940 Ruotsissa oli jäljellä enää vain 800 sotalasta. Elokuuhun mennessä lähes kaikki heistä olivat jo Suomessa. Viimeinen lapsikuljetus tapahtui 21.8.1940, ja vuoden lopulla Ruotsissa oli vielä jäljellä noin 80 lasta. He saivat jäädä sinne talveksi 1940–1941. Kaikkiaan Suomeen palasi takaisin 9 852 henkilöä, joista 82 % oli sotalapsia. Palanneiden joukossa oli myös omatoimisesti etenkin Ruotsiin siirtyneitä. Kaikkiaan palanneista 43 % oli tyttöjä, 39 % poikia, 15 % äitejä sekä 3 % vanhuksia ja sairaita henkilöitä.

Suomi-toimiston työ sotalasten parissa jatkui siten, että se käänsi ruotsiksi suomalaisten lasten ruotsalaisille kasvatusvanhemmilleen lähettämiä kirjeitä. Lisäksi toimisto auttoi kuljetusten aikana kadonneiden matkatavaroiden etsimisessä ja perille toimittamisessa. Koska osa kotimaahan palanneista sotalapsista oli ilman huoltajaa, perustettiin heitä varten erityisiä vastaanottokoteja. Ne sijaitsivat osin Etelä-Suomessa, osin Tornio-Helsinki radan varrella. Lopulta näitä vastaanottokoteja oli 12 kappaletta Helsingissä, sekä yksi Turussa, Lapualla, Torniossa ja Kemissä. Paikkoja niissä oli 800 lapselle ja heidän äideilleen.<sup>174</sup>

## 3. Jatkosodan sotalapset

### 3.1. Uuden sodan puhkeaminen

Tammikuussa 1941 Lapin läänin maaherra Kaarlo Hillilä keskusteli luonaan käyneiden ruotsalaisten kanssa mahdollisista lastensirroista Suomesta Ruotsiin. Ruotsalaiset olivat tiedustelleet Hillilältä, olisiko ollut mahdollista lähettää huonossa kunnossa olleita lapsia saamaan lyhytaikaista hoitoa ruotsalaisiin perheisiin tai hoitolaitoksiin. Ruotsalaiset kääntyivät samaan aikaan myös Suomen Tukholman-lähetystön puoleen kysyen suomalaisten halukkuutta lähettää sotaorpoja hoidettavaksi Ruotsiin. Asia siirtyi Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan puheenjohtaja Åke Gartzille, jonka pyynnöstä sosiaaliministeriössä laadittiin tammikuussa 1941 siirtoja tarkastellut muistio. Tässä muistiossa lastensirtoja ei suositeltu, eikä haluttu muuttaa käytössä ollutta kummiavustusmuotoa. Muistion mukaan lasten sijoittaminen eri puolille Ruotsia yksityisperheisiin oli sopimatonta. Toiminnasta aiheutuisi paljon vaikeuksia, joista suurimpana olisi kieliongelma. Samalla muistiossa kuitenkin todettiin, että aliravittujen suomalaislasten sijoittaminen ruotsalaisiin hoitolaitoksiin olisi lasten kannalta hyvä asia.<sup>175</sup>

Varhain keväällä 1941 sai myös talvisodan lastensirtotyöhön osallistunut Elsa Bruun vastaanottaa muutamia kirjeitä, joissa tiedusteltiin miten lapsia saisi lähetetyksi Suomesta Ruotsiin. Bruun vastasi näille kyselijöille, että pääsääntöisesti lasten lähettäminen ei ollut mahdollista, sillä mitään laajempaa lastensirtoa ei ollut sillä hetkellä suunnitteilla. Poikkeuksen muodostivat vain fyysisesti heikossa kunnossa olleet lapset sekä ne lapset, jotka olivat talvisodan aikana olleet jo Ruotsissa sotalapsina. Heitä voitiin lähettää etenkin ruotsalaisen kesälapsikomitean avustuksella Ruotsiin kuntoutumaan sekä virkistäytymään.

Mannerheimin lastensuojeluliitto oli jo helmikuussa 1941 ilmoittanut valmiutensa kuljettaa heikkoja lapsia Ruotsiin. Kuitenkin asia pitkittyi kevään aikana, mikä aiheutti tyytymättömyyttä muissa lastensuojelujärjestöissä, ja valituksia sosiaaliministeriöön. Sosiaaliministeriössä oltiin huolissaan eripurasta, joka saattoi haitata suhteita Ruotsiin. Ministeriöstä ehdotettiin sosiaaliministeri K.A.Fagerholmin puuttumista asiaan.

Vihdoin 17.5.1941 perustettiin kesälapsivaliokunta, jonka tehtäväksi tuli siirtää lapsia kesäksi Ruotsiin. Kuljetukset alkoivatkin toukokuussa 1941, ja ne jatkuivat kesäkuussa. Myöhemmin kesällä 1941 Lars Östberg joutui ilmoittamaan kyselijöil-



le, että Ruotsiin saapuvat ns. kesälapset valitaan tietyin perustein, eikä ketään voitu mitenkään suosia valinnoissa. Ruotsalaiset perheet olivat pyytäneet luokseen luodaan aiemmin olleita suomalaisia sotalapsia, mutta tämä ei Östbergin mukaan ollut mahdollista. Heinäkuussa 1941 tuli ilmi Suomen viranomaisten kielteinen kanta lastensiirtoihin, mikä oli Östbergin mielestä valitettavaa. Tämä oli hänen mukaansa kesälapsikomitealle täydellinen yllätys. Samalla hän kuitenkin tulevaisuutta silmällä pitäen kehotti jatkamaan sopivien ruotsalaisten kasvatuserheitten etsintää suomalaisia lapsia varten.<sup>176</sup>

Tukholman Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus toimi myös aktiivisesti keväällä 1941 lastensiirtoasiassa. Suomesta oli saapunut Suomi-toimistolle runsaasti tiedusteluja siitä, miten pääasiassa kouluikäisille lapsille voisi järjestää kesäoleskelupaikan Ruotsissa tulevana kesänä 1941. Kirjoittaessaan asiasta Elsa Bruunille hän korosti keskitetyn toiminnan tärkeyttä. Ilman sitä lastensiirrot johtaisivat vain riitoihin ja sopeutumattomuuteen. Toiminnan johtoon Hjelt-Cajanus piti sopivimpana Pohjoismaiden Avun Suomen Keskusta. Samalla pitäisi Ruotsissakin perustaa organisaatio, joka hoitaisi siellä käytännön asiat. Ruotsista oli tuolloin esitetty Elsa Bruunille myös sitä, että Punainen Risti ottaisi hoitaakseen lastenkuljetukset Ruotsissa. Saatuaan Hjelt-Cajanuksen kirjeen tapasi Elsa Bruun sosiaaliministeri Fagerholmin, jolle hän kertoi kirjeestä. Tämä oli suhtautunut myönteisesti lastensiirtoasiaan, eikä ollut nähnyt mitään esteitä hankkeen toteutumiselle. Ruotsalaisten tuli kuitenkin tehdä aloite ja esittää kutsu jonkun järjestön nimissä. Vasta sitten suomalaiset voisivat ryhtyä toimenpiteisiin.

Suomessa ei kuitenkaan ollut mitään sellaista organisaatiota, joka olisi voinut tukea suunniteltua hanketta taloudellisesti. Myös Suomen Tukholman-lähetystö oli todennut, että saapuessaan Ruotsiin suomalaiset lapset olivat samalla hävinneet kaikenlaisen valvonnan ulkopuolelle. Tämä johtui siitä, että Suomessa oli vallalla väärä käsitys, ettei lasten matkustamisesta Ruotsiin pitänyt ilmoittaa kenellekään. Huhtikuun alkupuolen 1941 jälkeen Suomen Tukholman-lähetystö sekä Suomi-toimisto aikoivat kuitenkin tiukentaa valvontaa. Tavoitteena oli koota Suomi-toimistoon erityinen rekisteri Ruotsissa olleista suomalaisista lapsista. Matkat Ruotsiin alkoivatkin suuntautua yhä enemmän Suomi-toimiston kautta, samalla kun suomalaisten ns. kesälasten kuljetukset Ruotsiin olivat täydessä käynnissä. Kesäkuun alussa 1941 ilmoitti Suomen kesälasten komitea, että yksityisesti Ruotsiin saapuneiden valvonta siirtyisi Suomi-toimistolle. Komitea ei kyennyt valvomaan eri puolille maata hajaantuneita lapsia. Kesäkuussa 1941 Ruotsiin saapui neljässä eri kuljetuksessa yhteensä 726 suomalaista lasta.<sup>177</sup>

Jatkosodan puhkeaminen kesäkuussa 1941 vaikutti Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin. Suomi ei saanut aloittamalleen hyökkäykselle samanlaista tukea, kuin mitä se oli saanut Ruotsilta talvisodan aikana. Tämä näkyi myös lastensiirto-toiminnassa. Tunnelmat olivat erilaiset ja mielipiteet olivat jakautuneita Suomen avustamisen suhteen. Vähitellen kuitenkin heinäkuussa 1941 alettiin Ruotsissa keskustella Suomen elintarvike- ja huoltotilanteesta, sekä mieltä sitä, miten ruotsa-



K.A.Fagerholm toimi jatkosodan aikana sosiaaliministerinä, ja vaikutti ratkaisevasti lastensiirtojen aloittamiseen Ruotsiin vuonna 1941. Erottuaan sosiaaliministerin tehtävistä hänestä tuli Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean jäsen. – *Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.*

laiset voisivat parhaiten auttaa suomalaisia. Puolueeton Ruotsi halusi auttaa Suomea sen taistelussa Neuvostoliittoa vastaan. Samalla Ruotsi pyrki säilyttämään hyvät suhteet Saksaan. Ruotsissa olleet suomalaiset työntekijät pyrkivät palaamaan mahdollisimman pian takaisin Suomeen auttaakseen omalta osaltaan sotaa käynyttä isänmaataan. Loppukesällä 1941 pidettiin jo varmana asiana sitä, että Ruotsissa olleet suomalaiset lapset jäävät sodan alettua Ruotsiin. Tämä koski kuitenkin vain kesälapsikomitean lapsia, yksityisesti maahan tulleiden osalta tilanne oli toinen.

Ruotsalaiset perheet olivat alkaneet jo kysellä koska paluukuljetukset Suomeen olivat alkamassa. Taloudellinen tilanne alkoi Ruotsissakin olla vaikea, etenkin niissä perheissä, joista miehet oli kutsuttu reserviläisinä asepalvelukseen. Näin suomalaisten lasten pitäminen perheissä alkoi olla osalle jo vaikeaa. Päätös mahdollisista kotiinkuljetuksista tuli ratkaista pikimmiten. Syksyn alkaessa palasi Suomeen jokaisella vuorolaivalla pääasiassa kouluikäisiä lapsia. Ruotsalaisten järjestöjen keskuudessa esiintyi myös syksyllä 1941 eripuraisuutta suomalaisille annettavasta avustuksesta, vaikka Elsa Östberg Ruotsin Pelastakaa Lapset-järjestöstä toivoikin yhteistyön säilyvän. Lokakuussa 1941 Lars Östberg arvioi, ettei Ruotsissa ollut samanlaista tunnelmaa Suomea kohtaan kuin talvisodan aikana oli ollut. Hänen mielestään mielipiteisiin piti vaikuttaa, jotta apua Suomelle olisi saatu. Koska apu tuli

myös kohdentaa, oli lasten auttaminen luontevinta. Tällöin hän näki mahdollisuuksina lasten tuomisen Ruotsiin tai kummikuntatoiminnan Suomessa.<sup>178</sup>

Koska kesäkuun alussa 1941 uuden sodan uhka oli ilmeinen, ryhdyttiin jälleen toimenpiteisiin Helsingin evakuoimiseksi. Koteja Kodittomille Lapsille-yhdistys päätti 17.6.1941 ryhtyä auttamaan viranomaisia lasten evakuoimisessa Helsingistä maaseudulle. Tätä olivat yhdistykseltä toivoneet sosiaaliministeriön lastensuojelutoimisto sekä Helsingin lastensuojeluviranomaiset. Siten perustettiin lastensiirtotoimisto, joka toimi yhdistyksen pääsihteerin, Bertel Nybergin johdolla. Siellä työskenteli enimmillään lähes 30 työntekijää. Lastensiirtotoimisto päätti toimintansa 20.9.1941. Helsingin kaupunki ja sosiaaliministeriö myönsivät siirtoja varten rahoitusta. Maaseudulle perustettiin sijoituspaikoiksi lasten kesäsiirtoloita, pikkulapsille tarkoitettuja lastenkoteja, äideille asuntoja sekä sairaitten ja vanhusten sijoituskohteita. Kaikkiaan perustettiin 44 tällaista laitosta, joihin sijoitettiin yli 1200 lasta, äitiä ja vanhusta. Lisäksi yli 400 maalaiskotia oli valmis ottamaan lapsia luokseen. Lasten siirtämisen ohella Helsingin väestönsuojeluviranomaiset määräisivät yhdistystä valmistelemaan yksityisten lastenkotien, sairaaloiden ja huoltolaitosten siirtämistä maaseudulle.<sup>179</sup>

Jatkosodan alkuvaiheissa valtiovalta halusi jälleen kerran koordinoida eri järjestöjen suorittamaa huoltotyötä. Tätä varten perustettiin valtioneuvoston toimesta 30.7.1941 Suomen Huolto-Finlands Folkhjälp -niminen keskuselin, joka syrjäytti entisen Suomen Huolto-toimikunnan. Sen puheenjohtajana toimi Hämeen läänin maaherra S.Mattsson. Suomen Huollossa käyttivät äänivaltaa jäsenjärjestöt, jotka edustivat eri huoltojärjestöjä. Toiminnan takana olivat kaikki tärkeimmät kansalaisjärjestöt. Sitä perustamassa olivat muun muassa Koteja Kodittomille Lapsille-yhdistys sekä Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Suomen Huollon tehtävänä oli toimia yhteistyöelimenä valtion ja järjestöjen välillä, sekä valvoa erilaisten avustusten jakoa. Tällöin tuli etusija antaa eniten apua tarvitseville kohteille. Lisäksi Suomen Huollon tuli valvoa, että eri järjestöt eivät suorittaneet päällekkäistä toimintaa. Työssään Suomen Huolto tukeutui voimakkaasti Suomen Punaisen Ristin ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton osastoihin ja piireihin, jotka paljolti vastasivat järjestön suorittamasta kenttätöystä, sekä Vapaan Huollon paikalliskeskuksiin, joita oli yli 500 kappaletta. Vuonna 1942 Vapaan Huollon lääninkomiteat muutettiin Suomen Huollon lääninjaostoiksi. Samana vuonna perustettiin keräysorganisaatioksi Kansanapu huolehtimaan kotimaisesta varojen keräystoiminnasta. Sodan jälkeen Suomen Huollon kautta kulki ulkomailta Suomeen saapunut apu. Järjestö lopetti toimintansa vuonna 1952.<sup>180</sup>

Heinäkuussa 1941 tiivistyivät keskustelut suomalaisten lasten lähettämisestä Ruotsiin. Hämmennystä ruotsalaisissa aiheuttivat suomalaisten erilaiset mielipiteet asiassa. Kesälapsivaliokunnan jäsenet Elsa Bruun ja Bertel Nyberg tiedottivat heinäkuun alussa 1941 Tukholmaan, että lapset evakuoitaisiin Suomessa maan sisällä. Kuukauden evakuointileireillä olon jälkeen lapsia voitaisiin siirtää Ruotsiin. Tämän kuultuaan ruotsalaiset aloittivat valmistelut lasten vastaanottamiseksi. Sen

sijaan Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan puheenjohtaja, vuorineuvos Åke Gartz vastusti vielä 9.7.1941 lastensiirtoja Ruotsiin vedoten muun muassa kuljetusvaikeuksiin. Kuitenkin 14.7. mennessä hän oli tullut toisiin ajatuksiin, ja tällöin hän kannatti lasten nopeaa siirtoa Ruotsiin.

Käytännössä lastensiirrot varmistuivat 17.7.1941, kun sosiaaliministeri Fagerholm ilmoitti ruotsalaisille olevansa iloinen kuljetusten alkamisesta ja siitä, että etusija siirroissa tultaisiin antamaan pommituksissa kotinsa menettäneille lapsille. Fagerholm viittasi myös Suomessa vallitsevaan heikkoon elintarviketilanteeseen. Kuitenkin lastensiirtojen käynnistymiseen kului vielä useita viikkoja tämänkin jälkeen. Suomalaiset halusivat täydellisen varmistuksen siitä, että ruotsalaiset maksavat sotalasten kuljetuksista aiheutuneet kulut. Syyskuun alussa 1941 aika oli kypsä päätöksille Suomenkin puolelta. Päätökset lasten lähettämisestä Ruotsiin tehtiin siten pitkän ajan kuluessa ja suunnitelmallisesti vuoden 1941 aikana.<sup>181</sup>

Loppuvuotta 1941 kohden mentäessä Ruotsissa syntyi yhä enemmän keskustelua siitä, miten Suomea olisi tullut auttaa syntyneessä tilanteessa. Suomen vakava elintarviketilanne herätti Ruotsissa suurta huolestuneisuutta. Loppuvuonna 1941 oli Suomessa varastoituna keskeisiä elintarvikkeita ainoastaan korkeintaan kuu-kauden kulutusta varten. Syynä oli se, että sota oli pitkittynyt yli odotusten, ja asettanut samalla huoltotilanteen suurelle koetukselle. Ruotsin sanomalehdistössä esitettiin mielipiteitä siitä, että jos Ruotsin oma huoltotilanne ei sallinut tarvikkeiden toimittamista Suomeen, olisi ruotsalaisten tehtävä kaikkensa jotta suomalaisia lapsia voitaisiin siirtää turvaan Ruotsiin. Esimerkkinä tälle toiminnalle aloitti Svenska Dagbladet joulukuussa 1941 oman rahankeräyksensä Suomen lasten hyväksi. Lehti myös tiedotti koko ajan keräyksen edistymisestä ja lahjoitetusta rahamäärästä. Samaan aikaan tuomari Lars Östberg antoi julkisuuteen sanomalehtihaastattelun, jossa hän totesi, että Ruotsissa oli tarpeeksi koteja vastaanottamaan suomalaisia lapsia. Kuitenkaan kuljetuksiin ei tuossa vaiheessa ollut tarpeeksi varoja. Matkalla Tanskaan olleet suomalaiset sotalapset ylittivät myös uutiskynnyksen saavuttuaan Tukholmaan joulukuun alussa 1941. Ruotsalaiset sanomalehdet julkaisivat 14.12.1941 professori Arvo Ylpön haastattelun, jossa hän kiitti ruotsalaisia näiden antamasta avusta ja korosti sen suurta merkitystä Suomelle sen hetkisessä tilanteessa. Ruotsalaisille lukijoille annettiin myös tietoja muun muassa pohjoisen Suomen huonosta elintarviketilanteesta. Vähitellen kuitenkin julkisuudessa todettiin se, ettei Ruotsi voinut toimittaa elintarvikkeita Suomeen. Siksi ainoaksi mahdollisuudeksi jäi lasten siirtäminen Ruotsiin, joka nähtiin osana pohjoismaista yhteistyötä ja avustamista.

Kaiken kaikkiaan Suomen tilanne oli erittäin paljon esillä ruotsalaisessa julkisessa sanassa loppuvuonna 1941, joten Suomen Tukholman-lähetystö saattoikin 15.12.1941 tiedottaa ulkoasiainministeriölle Helsinkiin puhelinsanomana: ”*Suomen asioista on täysin etualalla kysymys suomalaisten lasten tulosta Ruotsiin.*” Nämä ulkoasiainministeriölle puhelinsanomina välitetyt sanomalehtikatsaukset jaettiin myös Suomen korkeimmalle johdolle, presidentti Risto Rytille, marsalkka Mannerheimille, päämi-

nisteri Rangellille, valtiovarainministeri Tannerille sekä puolustusministeri Waldénille. Näin ylin valtiojohto oli hyvin informoitu lastensiirtoihin liittyneissä kysymyksissä ja oli koko ajan tietoinen tilanteen kehittymisen eri vaiheista.<sup>182</sup>

Suomen olojen seuraamista varten ruotsalaisilla lehdillä oli Suomessa omia kirjeenvaihtajiaan, jotka seurasivat myös ruotsalaisten Suomeen suuntaamaa avustus-toimintaa ja sitä kautta myös syksyllä 1941 aloitettuja lastensiirtoja. Ruotsalaisille lukijoille kerrottiin hyvin tarkasti, miten Ruotsin antama apu oli huomioitu Suomen sanomalehdistössä ja miten vastaavasti suomalaisten kiitollisuus sen suhteen oli esitetty. Siksi myönteinen kirjoittelu Ruotsin antamasta avusta oli erittäin tärkeää.

Etenkin jatkosodan alkuvaiheessa ruotsalaiset kirjeenvaihtajat kuitenkin valittivat, että suomalaisten Ruotsin apua kohtaan antama huomio oli liian niukkaa. Heidän mielestään suomalaiset suosivat vain saksalaisia ja syrjäyttivät samalla ruotsalaiset. Lisäksi kirjeenvaihtajat olivat tyytymättömiä viranomaisten taholta annettujen tietojen niukkuuteen sekä suomalaisen sensuurin liialliseen tiukkuuteen. Suomen sensuuri oli tiukkana myös, kun kyseessä oli Ruotsia kohtaan suunnattu arvostelu. Elokuussa 1941 kiellettiin suomalaisilta lehdiltä kaikenlainen kielteinen suhtautuminen Ruotsiin. Samanlainen määräys annettiin uudestaan kesällä 1944.<sup>183</sup>

Ruotsin huoltoavun merkitys Suomelle oli niin suuri, että sitä ei haluttu vaarantaa. Sama seikka koski sotalaisten merkitystä maiden välisten poliittisten suhteiden sinettinä. Suomalainen sensuuri puuttui myös ruotsalaisten lehtien tuontiin Suomeen, jotta niiden vapaamman kirjoittelun mahdollinen vaikutus suomalaiseen mielipideilmastoon olisi saatu hillityksi. Ruotsalaisten sanomalehtien tuonnin supistamiseksi aloitettiin toimenpiteet jo heinäkuussa 1941, mikä johti voimakkaisiin vastalauseisiin. Syyskuussa 1941 ruotsalaiset lehdet asetettiin lopulta postisensuuriin. Lehtiä ei jaettu suomalaisille tilaajille ennen kuin sensuuri oli tutkinut ne. Sensuroituja uutisia sisältäneitä lehtiä ei jaettu tilaajille. Poikkeuksen muodostivat viranomaiset ja sanomalehtien toimitukset, jotka eivät kuitenkaan myöskään saaneet vapaasti käyttää lehtiä hyväkseen, ja siten esimerkiksi kommentoida ruotsalaisten lehtien kirjoittelua muun muassa lastensiirroista.

Aivan vuoden 1941 lopulla valtion tiedotuslaitos antoi ohjeen siitä, miten Ruotsista lähetettyjä ns. kesälapsia esittäneitä valokuvia tuli levittää ja julkaista Suomen lehdistössä. Niiden julkaiseminen katsottiin tärkeäksi toimenpiteeksi joka oli osa Ruotsiin suunnattua tiedotustoimintaa. Tammikuun alussa 1942 katsottiin ajankohdaiseksi propagandaa-aiheeksi juuri lasten lähettäminen Ruotsiin, sillä sen yhteydessä oli erittäin sopiva tilaisuus osoittaa kiitollisuutta Ruotsin toimintaa kohtaan. Lehtiartikkeleiden ohella tuli järjestää keskitetysti yksityisten kiitoskirjeiden lähettäminen Ruotsiin.<sup>184</sup>

## 3.2. Lastensiirtojen toteuttaminen

### 3.2.1. Lastensiirtojen organisaatiot

#### 3.2.1.1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea

Talvisodan alun tilanne toistui loppukesällä 1941: Suomalaiset viranomaiset vastustivat taas lastensiirtoja Ruotsiin. Suomen ulkomaanavun keskustoimikunnan mielestä rahat tuli ohjata muuhun avustustoimintaan kuin lastensiirtoihin. Myös Ruotsissa toiminut Rikskommittén för Finland eli Suomen avun valtionkomitea siirsi 50 000 kruunua Suomeen, jotta lapsia voitaisiin avustaa kotimaassa. Lopulta kuitenkin sosiaaliministeri K.A.Fagerholm asetti 3.9.1941 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean huolehtimaan lastensiirroista Ruotsiin sieltä saapuneen kutsun perusteella. Kutsussa luvattiin suorittaa kaikki kustannukset lastensiirroista, jos sosiaaliministeri vahvistaa sen, että siirrot ovat toivottuja. Lupausta vastata kaikista kuluista voidaan pitää erittäin ratkaisevana lastensiirtojen aloittamisen kannalta. Eduskunta sivuutettiin päätöstä tehtäessä sota-ajan tapaan, vaikka päätös koski Suomen kansalaisten siirtoa ulkomaille.<sup>185</sup>

Fagerholmin panos tehtyyn päätökseen nähden voidaan nähdä suurena, sillä hän oli kuljetusten kannalla. Kirjeessään Lars Östbergille heinäkuussa 1941 hän mainitsi tyytyväisyytensä jo suoritetuista ns. kesälasten siirroista. Fagerholmin mielestä lastensiirtojen tulisi etupäässä koskea niitä asutuskeskusten lapsia, jotka olivat venäläisten suorittamissa ilmapommituksissa menettäneet kotinsa. Hän viittasi myös Suomen vaikeaan elintarviketilanteeseen, joka pakotti harkitsemaan lastensiirtoja Ruotsiin. Fagerholm mainitsi myöhemmin lastensiirtojen aiheuttaneen sosiaaliministeriölle paljon työtä. Fagerholm kuitenkin katsoi lastensiirrot onnistuneiksi, koska lapsilla ja heidän vanhemmillaan oli tällä tavoin rauhallisempaa. Lisäksi lapset saivat tarpeeksi ravintoa. Samalla Fagerholm kuitenkin myönsi kotiinpaluuseen liittyneet ongelmat esimerkiksi kielen suhteen.

Maaliskuussa 1978 suoritetussa haastattelussa hän katsoi myös, että ruotsalaiset eivät olisi ymmärtäneet tarjouksensa hylkäämistä: *”Vaihtoehtoista lasten auttamista kotimaassaan en tässä yhteydessä harkinnut, vaan katsoin lasten siirtämisen Ruotsiin väliaikaiseen huoltoon kaikin puolin tyydyttäväksi ratkaisuksi. Ruotsalaiset eivät myöskään olisi ymmärtäneet heidän vieraanvaraisuutensa torjumista. Ruotsalaisten kutsu oli joko hyväksyttävä sellaisenaan tai sitten olisimme olleet ilman tätä apua. Alunperin oli tiedossa se, että osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Katsoin kuitenkin siirtoon liittyvät edut lasten enemmistön osalta niin suuriksi, että tämä riski otettiin. Myös kotien tilanne Suomessa helpottui huomattavasti, kun lapsi siirtyi Ruotsiin.”*<sup>186</sup>

Mitään tarkkoja määräyksiä toiminnasta ei annettu. Lastensiirtokomitealle määriteltiin yleisluontoiset tehtävät ja annetut toimintarahat. Lastensiirtokomitean puheenjohtajaksi kutsuttiin sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston päällikkö, ylitarkasta-

ja Kosti Pirjola. Toiminnanjohtajaksi nimitettiin eduskunnan kirjastonhoitaja, fil.maisteri Elsa Bruun. Sihteerinä toimi lastensuojelutarkastaja Aune Ståhlberg. Nämä henkilöt muodostivat samalla elokuusta 1942 lähtien työvaliokunnan, jonka jäsenenä toimi myös tohtori Huugo Huhtikangas. Huhtikangas nimitettiin samalla lastensiirtokomitean jäseneksi, mutta hän joutui pian armeijan palvelukseen ja joutui eroamaan jäsenyydestä. Muut lastensiirtokomitean jäsenet olivat tohtori Bertel Nyberg ja Mannerheimin Lastensuojeluliitossa työskennellyt rouva Impi-Liisa Kilpeläinen. Kun hallitus vaihtui suostui johtaja K.A.Fagerholm tulemaan lastensiirtokomitean jäseneksi. Hieman myöhemmin mukaan kutsuttiin myös rouva Lilli Pesonen. Lainopillisena neuvonantajana toimi vuodesta 1942 lähtien varatuomari Aune Mäkinen-Ollinen. Työvaliokunta kokoontui perustamisensa jälkeen pääasiassa keran viikossa.

Joulukuun aikana 1941 lastensiirtokomiteaa laajennettiin. Mukaan jäsenenä tulivat nyt professori Arvo Ylppö ja lääketieteen tohtori Viljo Rantasalo. Syynä näiden henkilöiden tuloon jäseniksi oli se, että koska oli alettu valmistella sairaiden lasten siirtoa Ruotsiin, piti lastensiirtokomiteaan saada mukaan lääketieteellistä pätevyyttä. Ylppö ja Rantasalo toimivat myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton edustajina lastensiirtokomiteassa. Rantasalo osallistui myöhemminkin lasten sosiaaliseen avustus-toimintaan, sillä hän oli 1950-luvulla Pelastakaa Lapset r.y.:n keskushallituksen jäsen. Aivan ensimmäisissä kokouksissaan lastensiirtokomitea mietti myös omaa virallista nimeään. Koska nimestä haluttiin näkyvän sosiaaliministeriön asettaneen komitean, katsottiin nimitys Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea sopivaksi. Ruotsiksi nimeksi sovittiin hieman myöhemmin Socialministeriets barnförflyttningskommitte. Toisinaan, joskin melko harvoin, lastensiirtokomitean kokouksiin osallistui myös ulkopuolisia vieraita. Tällaisia olivat muun muassa heinäkuussa 1944 silloinen sosiaaliministeri A.Aaltonen sekä syyskuussa 1941 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kesälapsivaliokunnan edustaja kouluneuvos Mandelin.<sup>187</sup>

Lastensiirtokomitea ja sen työvaliokunta keskittyivät lastensiirtojen periaatteelliseen ja suuntaviivat antaneeseen päätöksentekoon. Kumpikin elin täsmensi sosiaaliministeriön antamia ohjeita ja määräyksiä, lisäksi ne antoivat eri asioista lausuntoja sekä huolehtivat lastensiirtojen julkisen kuvan hoitamisesta. Sen ohella ne valitsivat tarvittavat toimihenkilöt sekä hyväksyivät rahavarojen käytön. Erityisen tärkeää oli toiminta sosiaaliministeriön kanssa, sillä se antoi muun muassa lasten valintaan ja matkoihin liittyviä yleisluonteisia ohjeita, joita toiminnassa tuli soveltaa. Lisäksi se määritteli periaatteet kasvattilapsisopimuksissa sekä adoptiotapauksissa. Sosiaaliministeriön kamreeri hyväksyi myös toimintaan saatujen varojen tilitykset. Lisäksi ministeri Fagerholmin henkilökohtainen aktiivisuus lastensiirtojen kohdalla vaikutti osaltaan tiivistävästi sosiaaliministeriön ja lastensiirtokomitean välisiin suhteisiin.

Lastensiirtoihin kriittisesti suhtautunut Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan puheenjohtaja, vuorineuvos Åke Gartz syrjäytettiin tehtävistään vuoden 1942 alussa osin Fagerholmin tuella. Fagerholm perehtyi myöhemmin myös henkilökohtaisesti sotalapsikuljetusten järjestelyihin, sillä hän matkusti 14.4.1942 lastensiirtokuljetuk-

sen mukana Arcturuksella Turusta Tukholmaan osallistuakseen siellä pidettyyn sotalapsikokoukseen. Mukana tällä matkalla oli myös lastensiirtotoimiston toiminnanjohtaja Elsa Bruun. Vaikka kyseessä olikin sota-aika, ei matkaa pidetty mitenkään salassa, vaan siitä uutisoitiin jo ennen lähtöä Suomen sanomalehdistössä. Sosiaaliministeriö hyväksyi siis alusta alkaen lastensiirrot Ruotsiin ja Tanskaan, ja vaikutti erittäin vahvasti niiden toimeenpanoon sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kautta. Lastensiirtoja propagointiin voimakkaasti julkisuudessa. Huhtikuussa 1943 esitettiin Helsingissä sotalasten matkoista tehty elokuva, joka oli kuvattu Ruotsissa ja Suomessa. Paikalle kutsutulle yleisölle puhuivat sosiaaliministeri Fagerholm ja Ruotsista Hjälppkommittén för Finlands Barn-järjestön edustajana tuomari Lars Östberg.<sup>188</sup>

Julkisuudessa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean perustaminen ei heti näkynyt. Sanomalehdet uutisoivat syksyllä 1941 aluksi pelkästään lastensiirroista mainitsematta lastensiirtokomiteaa, mutta vähitellen alkuvuoteen 1942 mennessä uutisointi lisääntyi siten, että lähes kaikki keskeiset lehdet kertoivat lukijoilleen lastensiirtojen eri vaiheista. Lehdistössä näkyi poliittisten puolueiden suhtautuminen siirtoihin. RKP, SDP ja edistyspuolue olivat lastensiirtojen kannalla, kun taas maalaisliitto, kokoomus ja IKL olivat niiden suhteen varauksellisempia. Porvarilliset puolueet kannattivat Ruotsin antamaa raha- ja materiaaliapua, sekä suosivat muun muassa kummitoimintaa. Suomen Sosialidemokraatti näki lastensiirrot pelkästään myönteisenä asiana. Lapset pääsivät parempiin oloihin, ja näin toteutui lehden mukaan sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Pohjoismaiden yhteistyö oli lehdelle myös tärkeä asia. Sosiaaliministeri Fagerholm sai Suomen Sosialidemokraatin kautta omat näkemyksensä lastensiirtoasiassa tehokkaasti esille. Kokoomuksen Uusi Suomi oli myös lastensiirtojen kannalla. Lehden mukaan Suomi tarvitsi Ruotsin tukea ja ymmärrystä, jonka yksi ilmaus sotalapset olivat. Yleisönosastollaan lehti salli myös lastensiirtojen arvostelun, mikä tammikuussa 1942 herätti Ruotsissa kritiikkiä ja syytöksiä aitosuomalaisuudesta. Hufvudstadsbladet ei pääkirjoituksissaan ottanut kantaa lastensiirtoihin, vaikka lehti kertoikin niistä myönteiseen sävyyn. Helsingin Sanomat antoi palstoillaan tilaa lastensiirtojen puolustajille ja arvostelijoille. Lehden mukaan lastensiirtojen ohella tuli muistaa myös muutkin avustusmuodot, joilla Ruotsi auttoi sotivaa Suomea. Maalaisliittolaisessa Ilkassa lehden pakinoitsijoiden lastensiirtoihin kohdistama kritiikki herätti huomiota. Lehti julkaisi kuitenkin myönteisiäkin arvioita lastensiirroista korostaen samalla syrjäseutujen asemaa. Isänmaallisen Kansanliikkeen äänenkannattaja Ajan Suunta tuomitsi puolestaan lastensiirrot pääkirjoituksessaan tammikuussa 1942. Lehden mukaan elintarvikepulaa liioiteltiin, ja lastensiirrot sitoivat liikaa kuljetuskalustoa. Ajan Suunta epäili myös lasten paluuta takaisin Suomeen.<sup>189</sup>

Lastensiirtojen käytännön toteuttamista varten perustettiin Helsinkiin lastensiirtokomitean alainen lastensiirtotoimisto, jonka tehtävänä oli lastensiirtokomitean määrittelemänä ”ministeriön antamien ohjeiden mukaan välittää eräitä ryhmiä lapsia talveksi Ruotsiin, siellä perheissä hoidettaviksi.” Muutoin organisaatiossa



Sosiaaliministeri K.A. Fagerholm matkusti huhtikuussa 1942 Ruotsiin perehtyäkseen sotalaisten oloihin. – Kuva julkaisusta *Suomen lapset kiittävät* 1949.



turvautettiin jo käytettävissä olleisiin viranomaisiin ja eri järjestöihin, etenkin lääninportaan tasolla. Niihin kuuluivat muun muassa Siirtoväen Huollon Keskus, Vapaa Huolto, Aseveliliitto, rautatiehallitus, sisäasiainministeriö, maaherrat sekä lääninhallitukset, joille kaikille lähti kiertokirje lastensiirroista heti syyskuun alussa 1941. Lisäksi lähti tiedote Ruotsiin Kommitten för finska sommarbarnille sekä Suomen Tukholman-lähetystöön.

Paikallisia kunnallisia lastensiirtoihin osallistuneita viranomaisia olivat kuntien kansanhuoltolautakunnat, siirtoväen huoltoa varten perustetut toimielimet sekä terveydenhoitohenkilöstö. Nämä kaikki toimivat yhteistyössä lääninportaan ja lastensiirtotoimiston kanssa. Kunnissa käytettiin hyväksi myös järjestöjen antamaa apua. Kuopion läänissä oli 55 kuntaa, joissa kussakin työskenteli lastensiirroista vastaanut henkilö. Heistä 51 edusti Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisosastoa. Jokaisessa Suomen läänissä toimi kolme jäsentä käsittänyt alakomitea, tosin Lapin lääni ei aluksi halunnut osallistua lastensiirtoihin, koska Lapin läänin maaherra Kaarlo Hillilä piti siirtoja tarpeettomina. Alakomiteoiden rinnalla toimivat alatoimistot, joita hoitivat lääninasiainmiehet (katso liite 5). Enemmistö heistä oli naisia. Ne, joiden ammatit tiedetään, olivat lähtöisin pääasiassa virkamieskunnasta. Pienimmissä läänin alatoimistoissa työskenteli vain lääninasiainmies. Turussa sijainneessa suurimmassa alatoimistossa työskenteli sen sijaan useita työntekijöitä lastensiirtojen parissa. Läänin alakomiteoiden puheenjohtajana toimi kunkin lääninhallituksen siirtoväen huollon esittelijä.<sup>190</sup>

Muita alakomiteoiden jäseniä olivat paikallinen Vapaan Huollon edustaja ja johtava terveyssisar. Nimenomaan oli annettu määräys siitä, että alakomiteaan kuuluisi vä-

hintään yksi nainen. Ensimmäiset alakomiteat perustettiin jo syyskuun alussa 1941 Mikkeliin ja Kuopioon Bertel Nybergin suorittamien järjestelymatkojen tuloksena.<sup>191</sup> Lisäksi jokaisen kunnan huoltoviranomaisten tuli avustaa tarvittaessa alakomiteoita näiden työssä. Suurin osa toiminnasta perustui alkuvaiheessa vapaaehtoiseen toimintaan, vain lääninasiamiehet ja osa lastensiirtotoimiston henkilökunnasta olivat palkattuja. Käytännön työ näyttää jääneen kuitenkin paljolti sihteereinä toimineiden henkilöiden harteille, ja alakomiteoiden työ jäi samalla osin symboliseksi. Näin oli ainakin Kuopiossa, jossa sihteerinä toiminut Tyyne Nyholm ilmoitti maaliskuussa 1942 kaikkien tehtävien jääneen hänen hoitoonsa. Tästä syystä ja työstä jo saamaansa kokemukseen viitaten hän esittikin lastensiirtokomitealle omaksi palkkiokseen 3000 markkaa kuukaudessa. Hänen jälkeensä Kuopiossa työskennellyt Eeva Astola sai keväällä 1944 palkkaa 2500 markkaa kuukaudessa. Bertel Nyberg valtuutettiin syyskuussa 1941 tiedottamaan Ruotsin Helsingin-lähettiläälle lastensiirtokomitean suorittamista toimenpiteistä toimintansa aloittamiseksi.<sup>192</sup> Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean koko organisaatio olikin melko paljon kopio ruotsalaisen osapuolen Hjälpkommittén för Finlands barn -järjestön organisaatiosta.

Lastensiirtotoimiston johdossa oli siis maisteri Elsa Bruun, josta muodostui vähitellen koko lastensiirto-operaation keskeisin henkilö. Hän oli ollut mukana jo talvisodan aikana Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toiminnassa. Myöhemmin hän oli jäsenenä Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnassa vuosina 1943–1964, sekä Pelastakaa Lapset r.y.:n johtokunnassa vuosina 1945–1963. Lastensiirtotoimisto sai aluksi ilman vuokraa toimitiloikseen sisäasiainministeriön suostumuksella ja Uudenmaan läänin maaherra Heleniuksen avustuksella Aleksanterinkatu 6-8:ssa sijainneesta rajavartioston esikunnan huoneistosta 4 huonetta. Melko pian toiminnan laajentuessa tilat kävivät ahtaiksi. Niinpä maaliskuussa 1942 vuokrattiin Vuorikatu 4:stä kuusi huonetta käsittäneet tilat.<sup>193</sup>

Lastensiirtotoimisto oli aluksi melko pieni. Bruunin ohella siellä työskenteli vain kolme palkattua kokopäiväistä toimistotyöntekijää. Heistä ensimmäisenä oli tehtäväänsä rahastonhoitajaksi valittu sosiaaliministeriön kirjanpitäjä Elli Latvio. Lisäksi saatavilla oli runsaasti vapaaehtoista työvoimaa, mm. oppikoulun-, kansakoulun- ja lastentarhaopettajia. Vähitellen kuitenkin lastensiirtojen lisääntyessä etenkin vuoden 1942 aikana henkilökunnan tarve vastaavasti kasvoi. Samalla lastensiirtotoimistoon muodostuivat 2–5 virkailijan osastot, jotka tehtävineen olivat seuraavat:<sup>194</sup>

- Sairaiden lasten siirto-osasto: Osasto huolehti sairaiden lasten siirroista etenkin vuoden 1942 aikana Ruotsiin. Käytettävissä osastolla oli lääkäri ja tämän avustajina terveystyöntekijä. Lisäksi ruotsalaisia lääkäreitä työskenteli ajottain suomalaisissa sairaaloissa avustamassa suomalaista henkilökuntaa. Osasto poikkesi muista lastensiirtotoimiston osastoista hoitaessaan myös oman kirjanpitonsa.
- Vastaanotto-osasto: Kyseinen osasto toimi Helsingissä lääninkomitean tehtävissä, valitsi sotalapsiksi lähetettäviä helsinkiläisiä lapsia ja toimi samalla

yleisenä informaation jakamisen keskuksena lasten vanhempien ja muun yleisön suuntaan. Osasto vastasi myös äitien tekemiin erilaisiin tiedusteluihin lapsistaan.

- Kortisto-osasto: Huolehti lastensiirtojen yhteydessä syntyneiden asiakirjojen järjestelystä ja säilytyksestä, joita olivat muun muassa lasten henkilö- ja lääkärikortit sekä siirrettävistä lapsista tehdyt lapsiluettelot.
- Diaario-osasto: Lastensiirtotoimiston kirjeenvaihdosta huolehtinut osasto, joka kuului osin kortisto-osaston piiriin.
- Kirjeiden käännösosasto: Osastolla käännettiin ruotsiksi tai tanskaksi vanhempien lapsilleen Skandinaviaan lähettämiä taikka suomeksi lasten Suomeen lähettämiä kirjeitä. Osaston henkilökunta oli vapaaehtoista. Osaston työ oli tärkeää, jotta vanhempien ja lasten välinen yhteys olisi säilynyt.<sup>195</sup>
- Matkojen järjestelyosasto: Osastolla oli erittäin laaja työtehtävä. Se huolehti kaikista sotalasten matkoihin liittyneistä asioista, kuten kuljetusvälineiden hankinnasta, kuljetusaikataulujen sekä muiden matkasuunnitelmien laatimisesta ja saattohenkilökunnan hankinnasta.
- Yksityislasten siirto-osasto: Avusti yksityisesti Ruotsiin siirrettäviä lapsia. Osasto ei toiminut kaiken aikaa, vaan vuonna 1942 ja uudelleen 1944–1945.
- Sosiaalihuoltajat Ruotsissa: Toimiston henkilökuntaan voidaan lukea nekin Ruotsiin lähetetyt sosiaalihuoltajat, joiden tehtävänä oli valvoa suomalaisten sotalasten etuja Ruotsissa, ja puuttua tarvittaessa kaikkiin esiintyneisiin epäkohtiin. Enimmillään heitä oli töissä neljä henkeä vuonna 1942.

Kun lastensiirtokomitean vastaanotto-osaston työ Helsingin seudun sotalasten valitsemisessa aikaa myöten muodostui ylivoimaiseksi tehtäväksi, antoivat kevästä 1942 lähtien apuaan seuraavat Helsingissä toimineet kansalaisjärjestöt ja viranomaiset, joiden tiloissa eri puolilla kaupunkia matkalle lähteneiden lasten vastaanotto tapahtui: Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton avustustoimisto, Helsingin Vapaan Huollon keskus, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsingin seurakuntien diakoniakeskus, Kaupunkilähetys sekä Siirtoväen toimisto. Vaikka työtä olikin erittäin paljon, joutui lastensiirtokomitea joulukuussa 1942 sosiaaliministeriön määräyksestä tuomaan Virossa 400 lasta Suomeen. Heidät tuotiin laivalla Tallinnasta ja sijoitettiin Helsingissä vastaanottokoteihin.<sup>196</sup>

Toiminnan ollessa käynnissä kiivaimmillaan sijaitsi lastensiirtotoimiston osastoja eri puolilla Helsinkiä. Jokaisen osaston johdossa oli toiminnasta vastannut henkilö. Kirjanpitoja ja tilityksiä hoiti 2–3 virkailijaa, osa oman toimensa ohella sosiaaliministeriöstä. Näiden toimistohenkilöiden lisäksi lastensiirtotoimistossa työskentelivät vahtimestari, juoksu-tyttöjä ja siivojia. Parhaimmillaan henkilökuntaa oli lähes 30, ja lisäksi tulivat tilapäisesti työssä olleet ja työvelvolliset. Toiminnan loppuvaiheissakin vakituista henkilökuntaa oli lastensiirtotoimistossa lähes 20 henkeä, vaikka henkilökuntaa oli jo supistettu silmälläpitäen tuleva lastensiirtokomite-

an toiminnan lakkauttaminen. (katso liite 6) Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea päätti viimeisessä kokouksessaan lopettaa toimintansa 1.10.1948 alkaen. Sen jälkeen toimintaa jatkoi Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitea vuosina 1948–1957. Tammikuussa 1950 entisen lastensiirtokomitean työvaliokunta lähetti sosiaaliministeriölle komitean jäsenten hyväksymän toimintakertomuksen vuosilta 1941–1948 sekä tilintarkastajien antaman loppulausunnon. Toimintakertomus ja sosiaalisen tutkimustoimiston laatima tilasto lastensiirroista julkaistiin myöhemmin Sosiaalisessa Aikakauskirjassa.<sup>197</sup>

Lastensiirtokomitean suorittamien lastensiirtojen kustannukset olivat vuosina 1941–1949 kaikkiaan lähes 63 miljoonaa markkaa. Ruotsin lupaus osallistua kustannusten kattamiseen oli erittäin suuriarvoinen asia Suomen sosiaaliministeriön taloudelle. Samalla Suomelle annettu ulkomainen apu saatiin maksimoiduksi, kun mukaan lasketaan myös Ruotsista saadut kummiavustukset. Vuosittain lastensiirtokomitean menot olivat seuraavat:

Taulukko 7. Lastensiirtokomitean menot vuosina 1941–1949

1941	1 000 000 mk
1942	7 141 807 mk
1943	3 708 740 mk
1944	5 090 293 mk
1945	12 148 230 mk
1946	10 928 938 mk
1947	9 632 021 mk
1948–1949	12 620 836 mk
Yhteensä	62 270 865 mk

Aluksi lastensiirtokomitean kulut oli tarkoitus kattaa lastensiirtorahaston saamista lahjavarjoista, jotka Suomen kesälasten komitea oli siirtänyt Suomeen. Vuosina 1942–1949 suoritti sosiaaliministeriö lastensiirtotoimiston toimistomenot. Pääasiallisimmat tulolähteet olivat matkamaksuista saadut suoritukset, valtionapu, Hjälpkommittén för Finlands Barnin antamat eri suuruiset avustukset, erilaiset lahjoitukset yksityisiltä ja yhteisöiltä, sekä arpajaisista ja myynneistä saadut tuotot.

Esimerkiksi alkuvuonna 1945 lastensiirtokomitea sai sotalasten Suomeen kuljetuksista palauttamismaksua 700 markkaa ensimmäisestä ja 350 markkaa toisesta kunkin perheen lapsesta. Kolmas lapsi matkusti jo ilmaiseksi. Hankkimalla varattomuustodistuksen saattoivat vanhemmat vapautua tarvittaessa kokonaan maksusta. Yksityisesti Ruotsiin menneiden osalta maksut olivat 1000 markkaa ensimmäisestä ja 500 markkaa jokaisesta muusta lapsesta. Suurimmat lastensiirtotoimiston menoerät olivat puolestaan matkakulut, muun muassa maksut laivayhtiöille sotalasten kuljetuksista, sekä lastensiirtotoimiston palkka- ja toimistomenot. Palkkakulut oli-

vat yli 12 miljoonaa markkaa. Suomessa olleiden lastenkotien kulut nousivat lähes 9 miljoonaan markkaan. Erikseen nimetyt tilintarkastajat suorittivat vuosittain sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean lastensiirtorahaston tilien tarkastuksen.<sup>198</sup>

### 3.2.1.2. Hjälpkommittén för Finlands Barn

Tukholman Suomi-toimisto sai keväällä 1941 paljon kyselyjä siitä, voisiko suomalaisille lapsille järjestää tulevaksi kesäksi 1941 kesäoleskelupaikkoja ruotsalaisissa perheissä. Vanhemmat olivat erittäin halukkaita lähettämään lapsiaan Ruotsiin. Suomi-toimiston mukaan useimmiten kyseessä olivat kouluikäiset lapset. Keväällä 1941 perustettiin Ruotsissa Kommittén för finska sommarbarn (Suomen kesälasten komitea). Sen tarkoitus oli omalta osaltaan täydentää tammikuussa 1941 alkanutta kummikuntatoimintaa siirtämällä halukkaita suomalaisia lapsia kesäksi Ruotsiin. Komitean aikomuksena oli viedä Ruotsiin korkeintaan 2 000 lasta. Rahoitus hankittiin suurlahjoittajilta ilman mitään näkyvää kampanjaa.

Jatkosodan alkuun mennessä oli Ruotsiin ehditty siirtää noin 700 lasta. Viimeiset heistä siirtyivät Ruotsiin vain pari päivää ennen jatkosodan puhkeamista kesäkuussa 1941. Lisäksi maahan oli Suomesta matkustanut ennen jatkosodan alkua noin 1 300 lasta yksityistä tietä. Useat näin maahan siirtyneistä suomalaisista lapsista olivat olleet siellä sotalapsina jo talvisodan aikana Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen kuljettamina. Suomessa kevään ja alkukesän 1941 lastensiirroista vastasi Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kesälapsivaliokunta.<sup>199</sup>

Tukholman Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus oli tyytymätön ruotsalaisten perustamaan kesälapsikomiteaan, minkä hän ilmaisi toukokuussa 1941 Elsa Bruunille lähettämässään kirjeessä. Hänen mukaansa jokaisella vuorolaivalla oli kuluneen kevään aikana Suomesta saapunut Tukholmaan lapsia ja nuoria, joita oli äärimmäisen vaikea rekisteröidä ja valvoa mitenkään. Tilanne pysyi kuitenkin samanlaisena aivan vuoden 1941 loppuun saakka. Hjelt-Cajanuksen mukaan Ruotsiin umpimähkään Suomesta saapuneilla lapsilla ei aina ollut mukanaan edes minikäänlaista kutsukirjettä keneltäkään ruotsalaiselta tai mitään osoitetta, johon he olisivat voineet mennä. Hän vaatikin painokkaasti joulukuussa 1941 lastensiirtokomiteaa toimimaan siten, että tällainen hallitsematon matkustelu loppuisi. Tuomari Lars Östbergin mukaan Ruotsiin saapuneet lapset olivat usein olleet fyysisesti huonossa kunnossa. Vuoden lopulla 1941 kesälapsikomitea muutti nimensä Hjälpkommittén för Finland Barn-järjestöksi. Kesäkuussa 1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ilmoitti ottavansa hoitoonsa Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kesälapsivaliokunnan sekä Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toimesta Ruotsiin viedyt lapset.<sup>200</sup>

Jatkosodan syytyminen Suomessa merkitsi kesälapsitoiminnan muuttumista. Tilanne oli myös Ruotsille ulkopoliittisesti hankala. Suomen avustaminen merkitsi tietynlaista kannanottoa käynnissä olleessa maailmansodassa, taistelihan Suomi nyt Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan. Tilanne oli aivan toinen kuin tal-

visodan aikana, jolloin Suomi taisteli aivan yksin. Kuitenkin Ruotsissa haluttiin yhä edelleen auttaa Suomea. Tällöin kyseeseen olisi tullut etenkin humanitaarinen apu, eli elintarvikkeet, vaatteet ja lääkkeet, joita Suomi toivoi saavansa. Tällaisen avun antaminen oli kuitenkin vastoin kansainvälisiä sopimuksia, mutta lasten auttaminen Ruotsissa ei sitä ollut. Liittoutuneet pelkäsivät lähetettävien tavaralähetysten joutuvan Suomessa saksalaisten haltuun, sekä lisäävän samalla Suomen kykyä suorittaa sotilasoperaatioita Saksan myötäsotijana.

Lisäksi Ruotsi ei voinut vaarantaa omaa kauppapoliittista asemaansa. Sen kauppa Euroopan ulkopuolisten puolueettomien maiden kanssa oli erittäin riippuvainen liittoutuneiden myötämielisyydestä, jota ei ollut varaa horjuttaa. Siksi lasten kutsuminen Ruotsiin ja myös Tanskaan sopi kaikille osapuolille parhaiten. Samalla tuli tyydytetyksi etenkin ruotsalaisten halu auttaa Suomea. Lastensiirtoihin Tukholmassa osallistunut tuomari Lars Östberg totesikin mainitun asian sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa Helsingissä pitämässään puheessa kesällä 1943.

Seuraavan vuoden kesällä Helsingissä pidetyssä kokouksessa ruotsalaiset painottivat voimakkaasti sitä, miten vahva halu Ruotsissa olisi auttaa suomalaisia lapsia myös kotimaassaan kaikin tavoin. Näin etenkin juuri siksi, koska Suomi tuolloin kesällä 1944 suoritti raivoisaa puolustustaistelua voimakkaasti hyökänneitä venäläisiä vastaan. Jälleen kerran kuitenkin todettiin parhaimmaksi antaa apu Ruotsissa.<sup>201</sup>

Lopputuloksena jatkosodan puhkeamisen jälkeen oli, että Suomen kesälasten komitea lähetti Suomen sosiaaliministeriölle 30.8.1941 kirjeen, jossa se ilmoitti olevansa valmis ottamaan vastaan Ruotsiin 300–1500 suomalaista sotalasta. Heidät sijoitettaisiin ruotsalaisiin yksityiskoteihin. Lisäksi ruotsalaiset olivat valmiita maksamaan suomalaisten lasten ja saattajien matkat kotipaikkakunnalta perille saakka, sekä osallistumaan mahdollisesti syntyviin hallintokuluihin. Syyskuun alussa ruotsalaiset siirsivät Suomen Pankkiin 200 000 markkaa käytettäväksi lastensiirroista aiheutuviin kuluihin. Lokakuun loppuun mennessä rahat olivat jo melkein lopussa. Samana ajankohtana oli Ruotsiin siirretty noin 1 200 sotalasta lastensiirtokomitean toimesta.

Loppuvuotta kohden Ruotsista saapui lisää pyyntöjä entistä suurempien lapsimäärien kuljettamiseksi sinne. Marraskuussa 1941 lastensiirtokomitea sai ottaa vastaan yhteensä 8 000 lapsen siirtoa koskeneet pyynnöt, joiden suhteen se asettui kokouksissaan myönteiselle kannalle. Lisäksi Ruotsista saattiin lisää rahallista avustusta lastensiirtokomitean toimintaa varten. Joulukuun alkupuolella 1941 oli Suomen Pankkiin siirretty jo 1,1 miljoonaa markkaa avustusta Ruotsista. Tammikuun alussa 1942 saattoi Tukholman Suomi-toimisto tiedottaa Helsinkiin lastensiirtokomitealle, että lastensiirtotoiminta oli Ruotsissakin saavuttanut Suomen tavoin laajat mittasuhteet. Etenkin kehuttiin tuomari Lars Östbergin osuutta Hjälpkommitén för Finlands Barn-järjestön toiminnassa. Hän oli Esther Hjelt-Cajanuksen mielestä kyennyt pitämään tiukasti tilanteen hallinnassaan. Siten asiat eivät olleet samalla tavalla hajonneet, kuin mitä oli tapahtunut talvisodan aikana Centrala Finlandshjälpens toiminnan kanssa, mainitsi Hjelt-Cajanus omana mielipiteenään.<sup>202</sup>

Kaksi suomalaista sotälasta ja tulkki. – *Rikssarkivet, Tukholma.*



Kesäkuussa 1942 piti sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean puheenjohtaja Kosti Pirjola Tukholmassa kiitospuheen ruotsalaisille, ja marsalkka Mannerheim sekä sosiaaliministeri Fagerholm lähettivät samaan aikaan Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle kiitossähkeen, jossa he kiittivät järjestön tekemää työtä lastensiirtojen hyväksi. Sosiaaliministeri Fagerholm oli arvioinnissaan myös vuonna 1943 tyytyväinen lastensiirtohenkilöstöön Ruotsissa: *”Ruotsalainen järjestelykyky on viettänyt riemuvoittojaan.”*

Lastensiirtojen määrän kasvu olikin ripeää, sillä maaliskuuhun 1942 mennessä Ruotsiin oli virallisten organisaatioiden kautta siirretty jo lähes 10 500 suomalaista sotälasta. Ruotsin elintarvikeviranomaiset eivät myöskään asettuneet maaliskuussa 1942 vastustamaan sotälasten lisätuontia maahan. Suomalaisten sotälasten saapuminen näkyi muun muassa ruotsalaisessa sanomalehdistössä, jotka seurasivat sotälasten vaiheita. Siten uutisoitiin esimerkiksi jouluna 1942 Tukholman kaupungintalolla pidetystä joulujuhlasta, jossa oli mukana kaikkiaan 300 suomalaista sotälasta. Myös muualla Ruotsissa pidettiin erilaisia tilaisuuksia, joissa sotälapset olivat mukana. Tällainen oli muun muassa Suomen lasten päivä Boråsissa syyskuussa 1945.<sup>203</sup>

Kaikenlainen julkisuus olikin Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle tarpeen, sillä toimintaansa tarvittavia varoja se sai myös suorittamalla erilaisia keräyksiä, arpajaisia sekä myyntikampanjoita. Lisäksi järjestö sai toimintaansa varten lahjoituksia. Tiedotustoiminta olikin eräs säännöissä määritelty toiminnan osa varojen keräyksen ohella muun muassa Föreningen Östgötahälpen till Finlands barn-avustusjärjestössä. Suomi ja suomalaiset sotälapset tuli siis pitää esillä ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Tämä onnistuikin jatkosodan alkuvaiheessa sekä lopussa. Vuonna 1942 Itä-Göötanmaalla Suomen hyväksi toiminut paikallinen avustusyhdistys sai alueen teollisuusyrityksiltä ja kauppiailta runsaasti taloudellista tukea. Samoin työpaikoilla perustettiin erilaisia avustusorganisaatioita, jotka lahjoittivat varoja toimintaa varten.

Sen sijaan vuosi 1943 näyttää olleen ongelmallinen. Asemasotaansa käynyt Suomi ei herättänyt samanlaista halua auttamiseen kuin esimerkiksi saksalaisten miehittämä Norja teki vastaavana aikana. Tuolloin Ruotsiin ei myös tuotu kuin pääasiassa sairaita lapsia. Tammikuussa 1943 avustuskomitea joutui toteamaan, että suomalaisille sotalapsille tarkoitettuja lastenkoteja oli suljettu. Osin tähän mainittiin syynä se, että lastenkoteja ylläpitäneet henkilöt halusivat jatkossa auttaa norjalaisia lapsia. Lisäksi varojen puute häiritsi lastenkotien toimintaa.<sup>204</sup>

Hjälpkommittén för Finlands Barn päättikin huhtikuussa 1943 aloittaa uudelleen propagandan Suomen asian herättämiseksi eloon. Samalla tuli kerätä varoja toimintaa varten. Lääninasiamiehille lähetetyssä kiertokirjeessä mainittiin lisäksi propagandalla haluttavan ilmoittaa järjestön olevan yhä olemassa. Lisäksi heille kerrottiin, että lojalisuudesta Norjalle annettua apua kohtaan on pidetty matalampaa profilia. Myös ruotsalaista sanomalehdistöä lähestyttiin. Lehdille korostettiin, että vaikka monet suomalaiset sotalapset olivatkin jo matkustaneet takaisin Suomeen, tarvittiin silti lisää avustuksia Ruotsissa yhä olleiden sotalasten auttamista varten.

Apu Suomelle ei ollut mikään itsestäänselvyys, sillä ruotsalaisten myötätunnosta kilpailivat myös muutkin apua tarvitsevat tahot. Suomalaisten sotalasten ohella muun muassa Itä-Göötanmaalle siirrettiin Pelastakaa Lapset r.y.:n toimesta turvaan 155 norjalaista, 53 hollantilaista, 12 belgialaista ja 77 ranskalaista 4–12 -vuotiasta lasta. Ruotsalaisten avustushalu kohdistui Suomen ohella siis muuallekin, sillä vuosina 1939–1950 Ruotsissa kerätyistä eri vapaaehtoisten avustusjärjestöjen avustuksista 90,5 miljoonaa kruunua meni Suomelle, Norjan saadessa 73,8 miljoonaa kruunua ja Saksan 43,3 miljoonaa. Kaikkiaan tuona aikana avustuksia kerättiin Ruotsissa 506 miljoonaa kruunua. Ruotsalaiset lähettivät vuosina 1940–1949 myös yli miljoona lahjapakettia Saksaan ja Itävaltaan.<sup>205</sup>

Hjälpkommittén för Finlands Barn kamppailikin vuodesta 1944 lähtien taloudellisten vaikeuksien kanssa. Sen tuli yhä vaikeammaksi kerätä varoja toimintaan suomalaisten sotalasten hyväksi. Ruotsiin syntyi sodan loppuvaiheissa sekä sen päätyttyä useita uusia avustusjärjestöjä, ja ruotsalaisten kiinnostus suuntautui usealle eri taholle. Svenska kommitén för internationell hjälpverksamheten eli Ruotsin kansainvälisen avun komitean yhteydessä työskenteli vuonna 1944 kaikkiaan 58 erilaista järjestöä.

Komitean sihteeri Henrik W.Beer luonnehti vuonna 1946 Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestöä Ruotsin kansainvälisen avun komitean sekä Ruotsin sosiaali- ja valtiovarainministeriöiden ongelmatapaukseksi. Hänen mukaansa avustuskomitea aloitti erilaisia avustusprojekteja keskustelematta kenenkään kanssa, ja melko pian se joutui kääntymään molempien ministeriöiden puoleen taloudellisten vaikeuksien johdosta: ”att utan konsultation sätta i gång ett antal hjälpprojekt och efter ett halvår komma med nödrop och räkningar direkt till departementen.” Koska Ruotsi painotti omassa politiikassaan pohjoismaista avustustoimintaa, ja samalla Suomella oli erityisasema Ruotsin ulkopoliitikassa, maksoivat ruotsalaiset ministeriöt avustuskomitean toiminnasta aiheutuneet kustannukset.<sup>206</sup>



Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön toiminnasta vastasi johtokunta, jonka puheenjohtajana toimi johtaja Hardy Göransson. Sihteerinä työskenteli tuomari Lars Östberg. Muita johtokuntaan kuuluneita henkilöitä olivat tohtori Gunnar Beskow, dosentti Curt Gyllenswärd, professori Einar Key, rouva Margit Levinson, rouva Maja Schmidt sekä kansakouluntarkastaja Karl Steenberg. Johtokunta vastasi toiminnan yleisten suuntaviivojen asettamisesta. Sen sijaan käytännön toimenpiteistä vastasivat kuitenkin komitean asettamat lääninasiamiehet. (katso liite 7) Lääninasiamiesten niukka enemmistö oli naisia. Ammatillisesti lääninasiamiehinä toimineet miehet muodostivat epäyhtenäisen ryhmän, joiden joukossa oli muun muassa ruotsalaista aatelia, konsuleja, virkamieskuntaa sekä vapaan ammatin harjoittajia. Sen sijaan lääninasiamiehinä toimineiden naisten ammatillinen tausta jää epäselväksi, koska heistä ilmoitetaan pääsääntöisesti vain siviilisäätty. Lääninasiamiesten tehtäviin kuului tutkia muun muassa kaikki sellaiset tapaukset, joissa sotalapsen suomalaiset vanhemmat olivat eri syistä johtuen moittineet ruotsalaisia kasvatusvanhempia. Lokakuussa 1943 suurin osa ruotsalaisista lääninasiamiehistä vieraili Helsingissä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kutsusta. Hjälpkommittén för Finlands Barn toimi yhteistyössä muiden ruotsalaisten organisaatioiden, muun muassa ruotsalaisten lottien kanssa. Tämä yhteistyö kuitenkin kariutui vuonna 1945, mitä tuomari Lars Östberg syvästi pahoitteli. Suomessa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ei halunnut ottaa kantaa syntyneeseen ongelmaan, vaan piti sitä tiukasti ruotsalaisten sisäisenä asiana.<sup>207</sup>

Järjestön toimisto sijaitsi Tukholmassa Herkuleskadun varrella. Sieltä johdettiin koko toimintaa, ja muun muassa sotalasten kortistoja säilytettiin siellä, lasten kuljetukset hoidettiin sieltä samoin kuin sairaiden lasten asioiden hoito. Toimisto jakaantui toiminnaltaan rekisteriosastoon, kuraattoriijaostoon, lääkäritoimistoon sekä rahaliikennettä hoitaneeseen kassaan. Toimiston tiloissa työskentelivät myös Ruotsissa olleet suomalaiset sosiaalikirjuriitit. Toimistossa muun muassa käännettiin suomalaisten vanhempien lastensa ruotsalaisille kasvatusvanhemmille lähettämiä kirjeitä ruotsiksi.

Lokakuussa 1947 toimistoa supistettiin toiminnan ollessa vähitellen loppumassa kokonaan. Suomalaisten sairaiden lasten asioita hoiti oma erityinen lääkärin johtama osasto, jolla oli hallussaan kortisto Ruotsiin tuoduista sekä siellä sairastuneista lapsista. Hjälpkommittén för Finlands Barn piti toimintansa lopettajaiskokouksen sekä vastaanoton virallisille edustajille sekä yksityishenkilöille Tukholmassa Hotel Gilletissä 14.–15.10.1948. Tällöin paikalle oli Suomesta kutsuttuna muun muassa sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson, jonka matkaa kokoukseen ulkoasiainvaliokunta oli puoltanut, sekä juuri toimintansa lopettaneen sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Elsa Bruun.<sup>208</sup>

Eniten työtä Hjälpkommitténille aiheutti sotalasten kuljetusten järjestäminen Ruotsin alueella. Tämä koski sekä lasten saapumista Ruotsiin kuin myös kotiuttamista takaisin Suomeen. Näissä tehtävissä tarvittiin paljon erilaista henkilökuntaa. Tässä työssä auttoi muun muassa Ruotsin Punainen Risti, jonka

avustuksella suoritettiin etenkin sairaiden lasten kuljetuksia. Tällöin juna-vaunujen kapasiteettia laajennettiin.

Helsingistä ilmoitti sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea Tukholmaan kaikkien niiden lasten nimet, joiden vanhemmat olivat pyytäneet näitä kotiin. Näin saatiin selville kulloinkin matkustavien sotalasten lukumäärä. Peruutukset aiheuttivat matkanjärjestäjille huolta, sillä useinkin ruotsalaiset kasvatusvanhemmat pyysivät lasten vanhemmilta lupaa lapsen edelleen jäämiselle heidän luokseen. Kultakin asemalta junaan saapuvista lapsista oli omat listansa. Lisäksi kuljetusten mukana oli aina matkatavaroista huolehtinut henkilö. Ruokailu eri paikkakunnilla piti tilata paikallisilta lottajärjestöiltä. Junamatkan aikana toimintaa junassa johti erityinen junapäällikkö. Apunaan hänellä oli ruotsalaisia lottia, jotka auttoivat matkan aikana lastensaattajia. Yhtä lastensaattajaa kohden oli aina hoidettavana 10 sotalasta. Junamatkan aikana lapsille saatettiin suorittaa myös lääkirintarkastuksia, ja mahdolliset sairaat lapset jäivät Bodeniin lisätutkimuksiin ja saamaan hoitoa. Lisäksi junassa saattoi olla mukana suomalaista henkilökuntaa, muun muassa sairaanhoitajia ja matkanjohtajia, jotka jatkoivat matkaa Haaparannan jälkeen Suomen puolella lasten mukana.<sup>209</sup>

Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestö osallistui sotalapsitoiminnan ohella muullakin tavoin Suomen auttamiseen jatkosodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina. Järjestö keräsi varoja lastenruokinnan järjestämiseksi Suomessa. Ruotsalaiset ostivat tätä toimintaa varten elintarvikkeita Tanskasta, Unkarista ja Sveitsistä. Tämä toiminta alkoi yksityisestä ruotsalaisaloitteesta jo syksyllä 1941. Käytännön työstä Suomessa vastasivat aluksi Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistys sekä Suomen Apu.

Vuonna 1943 perustettiin Lastenruokinnan keskustoimikunta. Siinä oli edustus Suomen Huollosta, Mannerheimin Lastensuojeluliitosta sekä Koteja Kodittomille Lapsille-yhdistyksestä, ja jäseninä toimivat muun muassa Bertel Nyberg ja Arvo Ylppö. Vuonna 1942 ruokaa tarjottiin suomalaisille lapsille 23 eri paikkakunnalla, pääasiassa kaupunkeihin ja teollisuuspaikkakunnille sekä jälleenrakennettavaan Karjalaan. Vuonna 1943 paikkakuntien lukumäärä oli 32, joista 19 sijaitsi Karjalassa. Päivittäin ruokittiin keskimäärin noin 7 000 lasta vuonna 1942. Seuraavana vuonna luku oli 9 000. Ruokapulan vaivaamille suomalaisille kodeille tämä oli suuri apu.

Lisäksi lapsiperheille Suomeen lähetettiin lahjapaketteja helpottamaan sota-ajan synnyttämää suurta aineellista pulaa. Niiden jakamisen apua tarvitseville perheille suorittivat sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean alatoimistot. Toisinaan äidit lähettivät lastensiirtokomitealle pyyntöjä saada paketteja lapsilleen, jotta lapset eivät olisi kokeneet eriarvoisuutta. Pakettien toimittaminen Suomeen jatkui vielä muutaman vuoden ajan sodan loppumisen jälkeenkin. Tämä avustamisen muoto olikin tarpeen, sillä vielä kesällä 1945 muun muassa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimisto mainitsi elintarviketilanteen olleen yhä edelleen melko huonon.<sup>210</sup>

Suomen Punainen Risti oli puolestaan saanut vuonna 1942 avustuskomitealta käyttöönsä kiertävän lastenklinikan, jonka avulla voitiin suorittaa terveystarkastuksia sellaisillakin seuduilla, joista muuten oli erittäin vaikeaa tai lähes mahdoton-



Hjälpkommittén för Finlands Barn lähetti vuonna 1942 Suomen Punaisen Ristin käyttöön kiertävän lastenklinikan, jolla oli suuri merkitys etenkin maaseudun syrjäisillä alueilla lasten terveydenhuollon parantumisen kannalta. – *Siirtolaisuusinstituutin kuvaarkisto.*

ta päästä terveystisaren tai lääkärin luokse. Etenkin maaseudun syrjäisillä alueilla tällä toiminnalla oli suuri merkitys lasten terveydenhuollon parantumisen kannalta. Tämä linja-autosta rakennettu lastenklonikka kiersikin vuonna 1942 Karjalassa, Itä-Karjalassa sekä Suomussalmen rajaseuduilla. Sen avulla tutkittiin vuosina 1942–1943 yhteensä 14 000 lasta. Kiertävässä lastenklonikassa voitiin lapsista ottaa myös röntgenkuvia, millä oli ratkaiseva merkitys muun muassa tuberkuloosin toteamisessa ja torjunnassa. Kaikkiaan 16 000 lasta röntgenkuvattiin vuosina 1942–1943. Lisäksi lastenklonikassa oli käytössä kuusi sairaansijaa.<sup>211</sup>

Suomelle annettu ruoka-apu noudatti Ruotsin omaksumaa kaksisuuntaista avustuslinjaa: apua annettiin Ruotsissa ottamalla vastaan lapsia, sekä kohdemaassa ruokkimalla paikallista väestöä. Vastaavanlaista ruokintatoimintaa Ruotsi järjesti Saksassa toisen maailmansodan jälkeen. Kyseessä oli liittoutuneiden miehitysvalan alainen toiminta, joka saavutti huippunsa vuosina 1947–1949, jolloin päivittäin ruokittiin 147 000 ihmistä. Hampurissa ruokittiin tuolloin 38 000, ja Berliinissä 28 000 ihmistä päivässä. Toiminnan taustalla oli Saksan sitominen länsimaihin, ja Neuvostoliiton vaikutusvallan torjuminen. Ruoka-avulla oli siis vahva poliittinen ja ideologinen merkitys. Neuvostoliitto vastustikin tätä avustustoimintaa omilla miehitysvyöhykkeillään Saksassa ja Itävallassa jo ennen ns. kylmän sodan alkamista. Sen mukaan toiminta tuki näiden maiden neuvostovihamielisiä piirejä.<sup>212</sup>

#### 3.2.1.3. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta

Kesäkuussa 1941 lähti Suomesta 100 lasta Tanskaan Det Frie Nordin kutsumana. Lapset palasivat Suomeen joulukuksi 1941. He olivat asuneet Helsingörin lähellä Horserödin lastensiirtolassa. Muutama lapsi sijoitettiin tanskalaisiin yksityiskoteihin, kun heidän kotinsa Suomessa eivät voineet ottaa heitä vastaan. Heinäkuun alussa 1941 kutsuttiin lisää 50 lasta Tanskaan. Tanskalaiset lupasivat maksaa heidän matkansa ja ylläpitonsa. Lisäksi mukaan kutsuttiin kaksi suomalaista lottaa Det Frie Nordin kustannuksella. Kuukauden kuluttua asia oli selvä, ja lapsille sekä neljälle lotalle voitiin antaa lupa matkustaa.

Syyskuun alussa 1941 kutsuivat tanskalaiset järjestöt Det Frie Nord ja Finlandshjaelpen 1 000 suomalaista lasta Tanskaan noin puolen vuoden ajaksi. Järjestöt kääntyivät Mannerheimin Lastensuojeluliiton puoleen pyytäen tätä avustamaan matkojen käytännön järjestelyissä. Det Frie Nord oli valmis kustantamaan lasten meno- ja paluumatkat Suomen rajalta Tanskaan. Finlandshjaelpen puolestaan hoiti lasten sijoittamisen tanskalaisiin koteihin. Suomen Kööpenhaminan-lähetystö mainitsi omassa lausunnossaan lokakuun alussa 1941, että suunniteltu lastensiirto vaati erittäin paljon valmisteluja, jotka tuli ottaa päätöksessä huomioon. Tällaisia olivat esimerkiksi kustannukset, lasten majoitus sekä viranomaisten suhtautuminen maahantuloon.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto asetti erityisen Tanskan-valiokunnan hoitamaan lastensiirtoihin liittyneitä käytännön toimenpiteitä. Valiokunnan puheenjohtajaksi tuli vapaaherra E.F.Wrede. Sen jäseninä olivat lastensuojelun tarkastaja Maja Ahlberg, nuorisohuollonjohtaja Impi-Liisa Kilpeläinen, tarkastaja Kosti Pirjola sosiaaliministeriön edustajana, Mannerheimin Lastensuojeluliiton toiminnanjohtaja Erik Mandelin sekä Nuorisohuollon Keskusjärjestön puheenjohtaja, ylilääkäri Viljo Rantasalo. Kosti Pirjolan varajäsenenä valiokunnassa toimi tarvittaessa maisteri Aune Ståhlberg. Kun Maja Ahlberg oli vuonna 1943 valittu sosiaalihuoltajaksi Ruotsiin, tuli hänen tilalleen valiokuntaan rouva Mila Schildt. Puheenjohtaja Wredeä lukuunottamatta lähes kaikki valiokunnan jäsenet olivat siis samalla sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean jäseniä, joten käytännössä koko lastensiirto-operaatiota hoitivat samat henkilöt sosiaaliministeriön valvonnassa.

Tanskalaiset avustivat Suomea myös muulla tavoin, muun muassa Tanskan kirkko antoi apuaan suomalaisille sotaorvoille. Myöhempinä vuosina Tanskan-valiokunnan kokoonpanossa tapahtui vielä muutamia muitakin muutoksia. Vuonna 1946 Maja Ahlberg palasi takaisin mukaan toimintaan yhtä aikaa rehtori Ebba Munsterhjelmin kanssa. Impi-Liisa Kilpeläisen kuoltua valittiin hänen tilalleen ylitarkastaja Paavo Virtanen. Samaan aikaan työt valiokunnassa aloitti rouva Astrid Appelgren. Puheenjohtaja E.F. Wrede kuoli helmikuussa 1952, ja ylitarkastaja Virtanen valittiin hänen jälkeensä valiokunnan uudeksi puheenjohtajaksi. Kosti Pirjola erosi jäsenyydestä samana vuonna, ja seuraavana vuonna 1953 kuoli Erik Mandelin. Hänen tilalleen valiokuntaan valittiin Mannerheimin Lastensuojeluliiton uusi toiminnanjohtaja, varatuomari Edvin Törmälä.<sup>213</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta kävi keskustelemassa 23.9. 1941 sosiaaliministeri K.A. Fagerholm kanssa. Tällöin Fagerholm ilmoitti valiokunnalle, että sosiaaliministeriöllä ei ole mitään sitä vastaan, että Tanskan-valiokunta ryhtyy johtamaan ja hoitamaan suomalaisten lasten siirtoja Tanskaan. Suomen Kööpenhaminan-lähetystö ilmoitti 13.10. 1941 ulkoasiainministeriölle, että suunniteltujen 1000 suomalaisen lapsen siirto Tanskaan oli varmistunut. Ulkomaisen Avun Keskustoimikunta myönsi valiokunnalle lokakuussa 1941 200 000 markkaa käytettäväksi lastensiiroista aiheutuviin kuluihin. Näistä varoista maksettiin sotalasten matkakulut Suomen rajalle saakka.

Tämä päätös herätti samana syksynä Ruotsissa pienoista ihmettelyä, koska vastaavanlaista avustusta ei Suomessa myönnetty Ruotsiin suuntautuneille lastensiiroille. Tällainen avustus kuitenkin myönnettiin 19.1.1942, kun sosiaaliministeriö sai 500 000 markkaa Ruotsiin suuntautuneiden lastensiirojen kustannuksiin. Suomen rautatiehallitus myönsi Tanskan-valiokunnalle 50 %:n alennuksen junalippujen hinnoista Tanskaan matkustaville lapsille. Yhtä suuren alennuksen myönsivät myös Suomen Höyrylaiva-Osaakeyhtiö laivamatkoille Turusta Tukholmaan sekä Ruotsin Valtionrautatiet junamatkalle Tukholmasta Kööpenhaminaan. Suomen sisäasiainministeriö myönsi 14.11.1941 valiokunnan kuljettamille lapsille oikeuden poistua maasta pelkillä esteettömyystodistuksilla. Esteettömyystodistuksista muodostuneet asiakirjat toimivat samalla Ruotsissa ja Tanskassa ryhmäpasseina. Ryhmäpassi oli edellytyksenä maahanmatkustusluvan saamiseksi Tanskaan. Lapsia seuranneilla matkanjohtajilla oli omat passinsa, jotka oli joka kerta uusittava. Maaliskuussa 1942 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta anoi sosiaaliministeriön lastensiirotokomitealta lupaa käyttää hyväkseen sen majoitustiloja Turussa siirtäessään lapsia Tanskaan. Tähän pyyntöön suostuttiinkin.<sup>214</sup>

Valiokunta sai korvauksetta käyttöönsä toimistotilat Teknillisestä Korkeakoulusta Hietalahdentorin varrelta Helsingistä sen rehtorin, professori M. Levonin myötävaikutuksella. Myöhemmin toimisto muutti Boulevardille Ruotsalaisen tyttölyseon tiloihin, Arkadiankadulle Ruotsalaisen tyttökoulun suojiin sekä vuokrahuoneistoon Kalevankadulle. Toimiston johdossa työskenteli rouva Ebba Munsterhjelm, ja passiasioita hoiti neiti Ester Ahlqvist. Toimiston erilaiset menoerien tilitykset muodostuivat posti-, puhelin- ja sähkökuluista, juoksevista kuluista sekä lasten matkoihin varatuista



Mannerheimin Lastensuojeluliiton toiminnanjohtaja Erik Mandelin oli Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan jäsen vuosina 1941–1953. Tanskan-valiokunta organisoivat lastensiirot Tanskaan jatkosodan aikana.

määrärahoista. Nämä käsittivät matkatilin, ruokintatilin, määrärahat lääkärintarkastuksiin sekä varoja vaatteiden hankkimista varten. Lisäksi matkanjohtajilla oli oma tilinsä. Varsinaiset toimiston kulut olivat kuitenkin melko vaatimattomia. Erikseen nimetyt tilintarkastajat suorittivat vuosittain tilintarkastuksen, eivätkä he milloinkaan havainneet minkäänlaisia epäkohtia valiokunnan tilinpidossa.<sup>215</sup>

Kun keväällä ja alkukesällä 1942 lastensiirot Tanskaan laajenivat, lisääntyi toimistonkin henkilökuntamäärä samalla aikaa. Rouva Mila Schildt tuli Ebba Munsterhjelm in apulaiseksi tämän suorittaessa mm. tarkastusmatkan Tanskaan kesällä 1942. Samalla Mila Schildt toimi varsinaisten Tanskan-valiokunnan suorittamien lastensiirotien johtajana. Palkattua henkilökuntaa oli toimistossa ajalla 15.2.–1.7.1942 yhteensä 7 henkeä. Lisäksi toimistossa työskenteli erilaisia vapaaehtoisia. Heistä maisteri Groundstroem vastasi suomalaisille sotalapsille Tanskaan suunnatuista radio-ohjelmista. Syksyllä 1942 toimistossa työskenteli kaikkiaan viisi henkilöä. Vuonna 1944 Mila Schildt seurasi Ebba Munsterhjelmia Tanskan-valiokunnan uutena toiminnanjohtajana. Sodan päättymisen jälkeen toimiston vakituinen henkilökunta käsitti jälleen vain yhden palkatun toimistotyöntekijän. Lisäksi toimistolla oli vieläkin käytössään runsaasti erilaista vapaaehtoista työvoimaa.<sup>216</sup>

Tanskan-valiokunnan talous joutui ahtaalle sodan jälkeen, kun lasten paluukuljetukset Suomeen olivat alkaneet. Vaikeiden kotiolojen vuoksi useita sotalapsia piti avustaa taloudellisesti. Pian tultiin siihen johtopäätökseen, että valiokunta tarvitsi pääomaa voidakseen järjestää lasten jälkihuollon tarkoituksenmukaisella tavalla. Valiokunnassa esitettiin tällöin julki ajatus siitä, että Finlandshjaelpen lähettäisi Suomeen sokeria ja suklaata, jotka sitten suomalaisten viranomaisten luvalla myytäisiin täällä ja saadut tulot käytettäisiin sotalasten hyväksi. Finlandshjaelpen suosituikin suomalaisten pyyntöön. Lopulta myyntiin päästiin helmi-maaliskuussa 1947 Helsingissä Stockmannin tavaratalon avustuksella. Kolmen kuukauden myynnin jälkeen Tanskan-valiokunta oli saanut tuloja kaikkiaan 10 miljoonaa markkaa. Tätä summaa täydennettiin myöhemmin kahden miljoonan markan arpajaistuloilla. Näistä varoista muodostettiin 9.8.1947 valiokunnan käyttöön erityinen rahasto, jonka pääomaa kasvatettiin sijoittamalla ja ostamalla arvopapereita. Tästä rahastosta jaettiin vuosina 1947–1949 stipendejä ja avustuksia. Vuonna 1949 jäännöspääomasta muodostettiin Tanskan-valiokunnan muistorahasto, jonka tuli jatkaa Tanskassa olleiden lasten avustamista. Muistorahaston ensimmäiseen hallitukseen valittiin tarkastaja Maja Ahlberg, rouva Astrid Appelgren, rehtori Ebba Munsterhjelm sekä rouva Mila Schildt.<sup>217</sup>

Valiokunta otti heti syksyllä 1941 yhteyttä Suomen Punaisen Ristin aluejohtoon eri lääneissä sekä Vapaan Huollon Uudenmaan läänikeskukseen, jotta nämä järjestöt auttaisivat valiokuntaa matkalle lähetettävien lasten valinnoissa. Valintakriteereinä pidettiin sosiaaliministeriön lastensiirotkomitean syyskuun alussa 1941 asettamia ohjeita siitä, mitkä eri lapsiryhmät oli mahdollista ottaa huomioon lapsia matkoille valittaessa. Punaisen Ristin 10 piirialuetta asettuivatkin avustamaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton 600 eri paikallisosastoa tässä työssä. Siten esimerkiksi Suomen

Punaisen Ristin Varsinais-Suomen piirin kanslia avusti lasten ilmoittautumisissa sekä muissa siirtoihin liittyneissä toimistotehtävissä. Piiri antoi työntekijöitä myös vastaanottokodin käyttöön. Viipurin läänin piirihallitus puolestaan avusti joulukuussa 1941 valitsemaan Kotkasta Tanskaan siirrettäviä sotalapsia.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto toimitti myös sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle Suomen Punaisen Ristin terveystietojen yhteystiedot. Kunkin paikkakunnan terveystietokortit valitsivat Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisyhdistysten johtokuntien avustamina matkalle lähetettävät lapset. Lasten paperit siirtyivät sitten Helsinkiin valiokunnan toimistoon, joka hoiti kaikki lastenkuljetuksiin tarvittavat käytännön toimenpiteet huolehtimalla yhteispasseista, kuljetusten järjestelyistä sekä matkanjohtajien hankinnasta. Lisäksi toimisto hoiti kirjeenvaihtoa tanskalaisten ja ruotsalaisten avustusjärjestöjen kanssa. Kirjeenvaihdon ohella avustustoiminta Tanskasta Suomeen edellytti myös henkilökohtaisia käyntejä puolin ja toisin.

Finlandshjaelpenin sihteeri Erik Andersen vieraili usein Suomessa, samoin kuin kummiasioista ja lahjapakettien lähettämisestä vastannut kapteeni Emil Lassen. Vuonna 1943 Suomessa vierailivat Finlandshjaelpenin työvaliokunnan edustajat, jotka käytyjen neuvottelujen ohella kävivät muun muassa Karjalan Kannaksella sekä tutustuivat Suomen Huollon toimintaan. Samaan aikaan vuonna 1943 paluukuljetusten mukana saapui Suomeen käymään tanskalaisia avustustoimintaan osallistuneita majoituspäälliköitä ja muita henkilöitä, jotka lyhyen aikaa tutustuivat näin muun muassa Helsinkiin ja Porvooseen. Suomen Huolto puolestaan kutsui Finlandshjaelpenin työvaliokunnan edustajat Suomeen loppukesällä 1949, kun tanskalaisen avustusjärjestön työ oli jo loppumassa. He saattoivat näin itse nähdä, mitä heidän antamallaan avulla oli saatu aikaiseksi. Samalla vierailulla silloinen pääministeri K.A.Fagerholm ilmaisi kiitollisuutensa Tanskan Suomelle antamaa apua kohtaan.<sup>218</sup>

Tanskalaiset avustusjärjestöt muodostivat suomalaisten sotalasten vastaanottamista silmälläpitäen yhteisen valiokunnan, jonka johtoon tuli kenraali E.With. Lisäksi tähän uuteen valiokuntaan kuului viisi muuta jäsentä sekä sihteeri. Valiokunnan perustamisesta ilmoitettiin Mannerheimin Lastensuojeluliitolle loka-kuussa 1941, jolloin myös ilmoitettiin kutsuttujen lasten voivan saapua Tanskaan. Tanskalaiset aloittivat samalla välittömästi valmistelut suomalaisten lasten saapumisen varalta. Kööpenhaminan teknilliseen kouluun perustettiin heitä varten vastaanottokeskus, joka saattoi kerralla ottaa vastaan 200–250 sotalasta.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta otti puolestaan yhteyttä Ruotsiin. Hjälpkommittén för Finlands barn -järjestö lupautui hoitamaan sotalasten vastaanoton Tukholmassa ja heidän edelleen lähettämisensä sieltä kohti Kööpenhaminaa. Samoin syksyn 1942 kotiuttamisten aikana Hjälpkommittén för Finlands barn -järjestö auttoi matkajärjestelyissä Ruotsissa. Varoja toimintaan saatiin muun muassa tanskalaisilta liikeyrityksiltä sekä yhdistyksiltä. Lisäksi Finlandshjaelpenin paikalliskomiteat auttoivat muun muassa sotalasten vaatteiden hankinnassa.

Suomalaisille lapsille ei saatu kuitenkaan hankituksi vapaalippuja matkoja varten. He saivat kuitenkin 50 %:n alennuksen lastenlipun hinnasta valtionrautateillä

Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa. Tanskassa yksityiset rautatiet antoivat puolestaan lapsille ilmaiset matkat. Perillä suomalaisia sotalapsia pidettiin juridisesti samanvertaisina tanskalaisten lasten kanssa. He saivat muun muassa elintarvikekortit ja saattoivat myös liittyä tanskalaisten kasvatusvanhempiensa sairaspukassaan. Tanskalaisille kasvatusvanhemmille jaettiin tanskalais-suomalaisia sanastoja, joiden avulla heidän toivottiin kykenevän kommunikoimaan lasten kanssa. Lisäksi lasten mukana Tanskaan saapui ruotsia puhuvia suomalaisia lottia.<sup>219</sup>

Aivan kuten talvisodankin aikana, oli Finlandshjaelpenin johdossa erityinen keskuskomitea, jonka puheenjohtajana toimi pankinjohtaja C.V.Bramsnaes. Keskuskomiteassa oli erilaisilla tanskalaisilla järjestöillä omat edustajansa, lisäksi mukana oli seitsemän yksityishenkilöjäsentä. Kokoonpano oli sama, kuin talvisodan aikana toiminnan ensimmäisessä vaiheessa. Varsinaiset päätökset teki kuitenkin Finlandshjaelpenin työvaliokunta, joka kokoontui määrääjoin. Se käsitti vuosina 1941–1949 kaikkiaan 17 henkilöä. Puheenjohtajana oli Poul Guildal ja sihteerinä Erik Andersen. Järjestön paikalliskomiteoita toimi 87 paikkakunnalla. Niiden johdossa olivat pääsääntöisesti alueen pormestarit. Paikalliskomiteat suorittivat alueillaan varojen keräystä, ohjasivat kummitoimintaa sekä majoittivat suomalaisia sotalapsia.<sup>220</sup>

Suomen Kööpenhaminan-lähetystö tiedotti tammikuussa 1942 ulkoasiainministeriölle Helsinkiin, että Tanskassa oli yhä kasvavaa halukkuutta ottaa vastaan lisää suomalaisia lapsia hoitoon. Lisäksi lähetystö mainitsi tanskalaisten olleen erittäin pettyneitä, kun Kööpenhaminassa kiertäneiden huhujen mukaan Ruotsi saisi seuraavina kuukausina vastaanottaa kaikki suomalaiset lapset. Lähetystön mielestä oli erittäin tärkeää, ettei tanskalaisten halu auttaa Suomea mitenkään loppuisi. Siksi lähetystö halusi, että lapsia tuli lähettää Tanskaan jatkuvasti ilman minkäänlaisia taukoja. Matkakustannukset tuli samalla saada niin alhaisiksi, etteivät ne olisi mitenkään esteenä lastensiiirroille Tanskaan.

Kun Tanskaan oli tammikuuhun 1942 mennessä kuljetettu sinne kutsutut noin tuhat sotalasta, saapui 7.1.1942 Tanskasta uusi kutsu Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle. Jälleen tanskalaiset tarjoutuivat ottamaan vastaan 1 000 pikkulasta. Heidät majoitettaisiin aiemmin saapuneiden tapaan tanskalaisiin yksityiskoteihin. Lisäksi maaliskuun alussa 1942 saapui Tanskasta ilmoitus, että tanskalaiset kodit olivat valmiita ottamaan vastaan suomalaisia koululaisia kolmen kuukauden ajaksi seuraavana kesänä. Näiden koululaisten määrää ei oltu mitenkään rajattu. Tanskan-valiokunnan toimisto ryhtyi heti toimiin pikkulasten ja koululaisten matkojen järjestämiseksi. Koululaiset eivät kuitenkaan saaneet matkustaa ennen kuin koulujen kevätlukukausi oli 13.5.1942 päättyneenä.

Sosiaaliministeriö asettui kirjelmässään huhtikuussa 1942 puoltamaan lastensiiirtojen jatkamista Tanskaan, sillä lastensiiirrot olivat merkittävä Suomelle annettu avustusmuoto kummikunta-avustustoiminnan ohella. Tanskan-valiokunnan laatiman kortiston mukaan siirrettiin sen toimesta Tanskaan kaikkiaan 3 847 sotalasta. Koska Tanska oli Saksan miehittävä maa, ei sen rajoja voitu ylittää aivan helposti.



Lapsilla tuli olla yhteispassit, joiden hankinnassa Suomen, Tanskan ja Saksan viranomaisten tuli neuvotella ja toimia yhteistyössä. Ilman tällaista yhteispassia matkustaminen ei onnistunut. Siten Tanskaan ei voitu matkustaa kovinkaan paljoa ohi ns. virallisten lastensiirtojen, toisin kuin Ruotsiin tapahtui.<sup>221</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto järjesti myös sotalapsitoimintaansa esittäviä tilaisuuksia. Elokvateatteri Adlonissa Helsingissä esitettiin lastensiirroista kiinnostuneille 30.7.1942 elokuva ”En liten finne reste”. Sen oli kuvannut Minerva Filmiyhtiölle tanskalainen Ingolf Boisen, jonka suomalaissyntyinen vaimo Ilta Boisen oli auttanut työssä miestään. Elokuvan avulla pyrittiin kertomaan niistä oloista, joissa suomalaiset sotalapset Tanskassa asuivat. Näin haluttiin osaltaan hälventää kaikenlaisia vanhempien mahdollisesti tuntemia epäluuloja lastensa olosuhteista. Samalla elokuvan voi nähdä myös Tanskan-valiokunnan tanskalaisille kasvatusvanhemmille ja viranomaisille kohdistettuna kiitoksena.

Sodan päättymisen jälkeen Tanskasta saapui lapsille useana vuotena lahjapaketteja, joita jaettiin muun muassa joulukuussa 1946 Helsingissä elokvateatteri Savoyssa pidetyssä lastenjuhlassa. Helmikuussa 1949 vietettiin Helsingissä ja muutamilla muillakin paikkakunnilla erityistä ”Tanskan päivää”. Sen oli järjestänyt Tanskan-valiokunta yhteistyössä Pohjola-Norden -järjestön sekä Tanskassa olleiden lasten omaiset r.y.:n kanssa. Paikalle oli kutsuttu myös tanskalaisia avustustoimintaan osallistuneita henkilöitä virallisten edustajien ohella. Suomen valtio esitti virallisesti kiitoksensa tanskalaisille kasvatusvanhemmille lyömällä erityisen kuparisen muistomitalin, jota Finlandshjaelpen jakoi saajille keväällä 1948 Suomen sosiaaliministeriön valtuuttamana.<sup>222</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan yhteistyökumppanin Finlandshjaelpenin toiminta joutui aivan uuteen vaiheeseen sen jälkeen, kun Tanska oli toukokuussa 1945 vapautunut saksalaisten miehityksestä. Tanskaan oli jo miehityksen viimeisten kuukausien aikana perustettu erityinen yhteistyövaliokunta, jonka tuli vapautumisen jälkeen koordinoida tanskalaisten apua ulkomaille, muun muassa Norjaan ja Hollantiin. Finlandshjaelpen kuului myös tähän yhteistyövaliokuntaan, mutta se piti matalaa profiilia toiminnastaan sodan jälkeen. Koska Suomea oli jo avustettu sodan aikana melko paljon, piti tanskalaisten avustushalun antaa nyt suuntautua muun muassa Norjaa kohtaan. Lisäksi Tanskan taloudellinen tilanne oli selvästi huonontunut sodan aikana, joten senkin takia avun lähettäminen ulkomaille oli vaikeutunut. Ihmisillä ei ollut enää samalla tavalla mahdollisuuksia osallistua keräyksiin kuin ennen.

Vuonna 1946 yhteistyövaliokunta antoi kuitenkin Finlandshjaelpenille miljoonan kruunun avustuksen, jolla se saattoi järjestää lasten ruokintaa Suomessa vuosina 1946 ja 1947. Tanskalaisten ruokailuavustustoiminta jatkui uusien määrärahojen turvin aina vuoteen 1949 saakka. Kyseessä oli samanlainen avustusmuoto, millä ruotsalaiset auttoivat Suomea. Vähitellen Suomen elintarviketilanteen parantua eivätkä suomalaiset enää katsoneet Tanskan apua tarpeelliseksi, vaan viranomaiset esittivät tanskalaisille toivomuksen, ettei Suomea enää pidettäisi hätäkä-

sivänä avustuskohteena. Niinpä Finlandshjaelpen lopettikin toimintansa Suomen avustamiseksi yli yhdeksän vuoden työskentelyn jälkeen heinäkuussa 1949.

Kaikkiaan on tanskalaisten arvioitu avustaneen Suomea kyseisinä vuosina 1940–1949 noin 35 miljoonalla Tanskan kruunulla. Tanskalaiset avustivat sodan jälkeen aina 1950-luvulle saakka myös suomalaisia soteleskiä sekä kummikuntaliikkeen kautta sotaorpoja suomalaisia lapsia. Kummikuntatoiminta oli alkanut keväällä 1941, jolloin Tanskassa kerrottiin laajasti Suomen sotaorvoista.<sup>223</sup> ”Tanskanruokaa sai isoperheiset korttia vastaan hakea maitokannujen kanssa kun lastentarhasta palattiin. Se oli pitkää päivää, kun äiti meni viideksi töihin.”<sup>224</sup>

Edellä mainittu Finlandshjaelpenin suorittama ruokailuavustustoiminta oli alkanut lokakuussa 1942, jolloin Kotkassa oli avattu ensimmäinen keittiö, johon tanskalaiset toimittivat ruokatarvikkeita. Vähitellen keittiöitä avattiin tasaisesti ympäri Suomea niin, että niitä oli lopulta toiminnassa kaikkiaan 49 kappaletta. Vuonna 1943 ruokittiin näin päivittäin 4 100 äitiä ja lasta, ja seuraavana vuonna 1944 jo 7 350 henkeä päivittäin. Toiminta jatkui aina vuoteen 1949 saakka, johon mennessä oli ruokittu yhteensä yli 64 000 suomalaista lasta ja äitiä. Tällöin suomalaiset viranomaiset kuitenkin katsoivat, ettei Suomi enää tarvitse tämän kaltaista avustustoimintaa.

Ruoka-annoksia jaettiin näiden vuosien aikana kaikkiaan 4,6 miljoonaa kappaletta. Pääasiassa ruokailu oli tarkoitettu köyhille 1–14 -vuotiaille lapsille, mutta rajoitetussa määrin myös lasten äidit saattoivat osallistua siihen. Viranomaiset valitsivat ruokittavat henkilöt. Tällä haluttiin tietenkin varmistaa, että ruoka-apu meni todella sitä tarvitseville. Jokainen lapsi sai erityisen elintarvikekortin, jossa oli tietty määrä kuponkeja. Niiden perusteella jokainen sai ruoka-annoksia. Syrjäisille seuduille voitiin toimittaa ruoka-annoksia vastaava määrä elintarvikkeita, jos sieltä ei päästy liikkumaan ruokailupisteisiin. Toiminnan johdossa Suomessa oli erityinen komitea, jossa olivat edustettuina Koteja kodittomille lapsille -yhdistys, Mannerheimin Lastensuojeluliitto sekä Suomen Kansanapu. Keittiöiden henkilökuntana toimivat suomalaiset lotat.

Tämän ruokailuavustustoiminnan ohella Tanskasta lähetettiin Finlandshjaelpenin välityksellä Suomeen myös erityisiä ruokapaketteja vuosina 1941–1949. Niiden sisältönä oli muun muassa makkaraa, juustoa, herneitä, marmeladia ja lihaa. Näitä ruokapaketteja lähetettiin Tanskasta Suomeen lähes 176 000 kappaletta.<sup>225</sup>

1950-luvun loppua lähestyttäessä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan toiminta alkoi lähestyä loppuaan. Virallisesti valiokunnan työ päättyi 31.1.1959. Viimeinen toimintavuosi oli pääsääntöisesti toiminnan alasajoa. Lisäksi keskityttiin entisten sotalasten avustamiseen heidän opinnoissaan. Valiokunnan irtain kalusto luovutettiin Mannerheimin Lastensuojeluliitolle. Rouva Mila Schildt lupautui jatkossakin ylläpitämään henkilökohtaisesti yhteyksiä Tanskaan. Jatkossa nuoria Tanskassa olleita sotalapsia auttoi tätä tehtävää varten perustettu Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan muistorahasto, joka taloudellisesti tuki mm. nuorten opintoja.<sup>226</sup>

### 3.2.2. Sotalasten siirrot

#### 3.2.2.1. Matkajärjestelyt

Ensimmäisessä kokouksessaan sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea määritteli ne ryhmät, joista lapsia voitiin lähettää Ruotsiin. Samoja kriteerejä sovellettiin myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnassa valittaessa Tanskaan lähetettäviä sotalapsia. Kyseeseen tulivat lähinnä varattomien perheiden lapset, joita muun muassa huonontunut elintarviketilanne vaivasi kaikkein pahimmin. Sotavuosina 1941–1945 syntyi Suomessa vuosittain 65 000–95 000 uutta lasta, ja kaikkiaan huollettavana oli samaan aikaan noin 1½ miljoonaa lasta. Siksi haluttiin tarkoin rajat siirtoihin oikeutettujen ryhmät. Sosiaaliin syihin painottuen sotalapseksi lähetettävän lapsen tuli kuulua johonkin seuraavista ryhmistä:<sup>227</sup>

- Karjalaan jälleenrakentamiseen tarvittavien evakkoperheiden lapset, joita ei voinut ottaa mukaan puutteellisiin elinolosuhteisiin. Näin saatiin koteihinsa takaisin palaaville, etupäässä karjalaisnaisille, mahdollisuus tehdä jälleenrakennustyötä kaikessa rauhassa. Takaisin valloitetuille alueille ei myönnettykään paluulupaa sellaisille henkilöille, joilla olisi ollut mukanaan liian pieniä lapsia. Nämä anoivatkin lastensa siirtämistä Ruotsiin tai Tanskaan. Esimerkiksi lokakuussa 1941 vietiin Ruotsiin 2 000 karjalaista lasta.<sup>228</sup> Yleensäkin katsottiin lastensiirtojen merkityksen olleen suurimman nimenomaan karjalaisen siirtoväen lasten keskuudessa. Karjalan turvallisuuskysymyksen takia Mikkelin päämajakin oli lastensiirtojen kannalla. Lisäksi rintamajoukkojen mielialoja kohotti tieto siitä, että kotirintaman asioita hoidettiin.
- Vihollisen pommituksissa kotinsa menettäneet lapset.
- Invalidien lapset.
- Sellaiset vuonna 1941 hyökkäysvaiheen aikana kaatuneiden sotilaiden lapset, jotka eivät saaneet kummiavustusta.

Ensimmäisten kuljetuserien lapset tulivat siten kodeista, joiden sen hetkiset vaikeudet ennen kaikkea johtuivat sodasta. Lapsia valittaessa lastensiirtokomitea painotti sitä, että etusija tulee antaa aliravituille lapsille. Tämä näkökohta tuli etenkin kyseeseen talvella 1941–1942, jolloin elintarviketilanne Suomessa oli erittäin huono. Etenkin suurimmissa asutuskeskuksissa ruoasta oli paikoin pulaa, mikä tulee esille helsinkiläisen Lempi Salinin kirjeessä Ruotsiin lähetetyn poikansa kasvatusvanhemmille kesäkuussa 1942: *”Viime talvi oli vaikea, mistään ei tahtonut saada yhtäkään perunaa. Maalla oli kyllä ruokaa, mutta talvi oli ankara ja yhteydet huonot sodan takia. Näinä aikoina ei ole helppoa olla kaupunkilainen.”*

Vaikka lasten korttiannosten on arvioitukin olleen melko riittäviä, esiintyi jo välirauhan aikana syksyllä 1940 osalla väestöstä ravinnon määrässä ja laadussa puutteita. Etenkin tämä koski varattomia, useita lapsia käsittäneitä perheitä, joiden osal-

ta tilanne oli ollut vaikea jo ennen sota-aikaa. Suuntaus huonompaan jatkui tultaessa vuoteen 1941. Alueellisesti tilanne oli huonoin Itä- ja Pohjois-Suomessa. Kuitenkaan mitään nälkäkatastrofia ei päässyt syntymään, vaan kaikki korttiannokset voitiin jakaa. Varattomuus aiheutti kuitenkin sen, että kaikki perheet eivät voineet täydentää ruokavaliotaan ns. mustasta pörssistä. Koululääkäri A.A.Lyytinen painotti alkuvuonna 1942 kouluikäisten lasten ravinnon merkitystä vällinnessä elintarviketilanteessa. Koululaisten terveydentila tuli pitää hyvänä. Kouluruokailussa ei saanut säästää, sillä sen merkitys korostui tilanteessa, jossa kodeissa tarjottu ravinto saattoi olla niukkaa ja puutteellista. Viipurissa todettiin kesäkuun alussa 1942 Ruotsiin matkustavien 2-7 -vuotiaiden lasten lääkärintarkastuksessa liian vähästä ravinnosta johtunutta aliravitsemusta.<sup>229</sup>

Sotalasten iäksi määriteltiin 2-7 vuotta. Vain poikkeustapauksissa voitiin lähettää vanhempiakin lapsia, jotka oli samalla vapautettu oppivelvollisuudesta. Myöhemmin ikärajoja täsmennettiin. Lasten tuli olla jo 2 vuotta täyttäneitä, eivätkä he saaneet täyttää 7 vuotta vuoden 1941 aikana. Myöhemmin yläikärajaksi tyttöjen osalta tuli 10 vuotta. Tätä vanhempia sotalapsia ei Ruotsi tahtonut, koska he eivät viihtyneet sijoituspaikoissaan. Lisäksi talvisodan kaatuneiden ja invalidien lapset päätettiin myöhemmin rinnastaa uuden käynnistyneen sodan sotaorpoihin. Epäselvissä tapauksissa lastensiirtokomitea tekisi sotalapsen siirtoasiassa päätöksen. Loppuvuodesta 1941 alettiin esittää siirtoehtojen lieventämistä koskemaan muun muassa monilapsisia ja varattomia perheitä. Siirtoehtoja tuli sosiaaliministeriön mielestä kuitenkin noudattaa, ja tammikuussa 1942 se huomauttikin siitä, ettei lapsia saanut lähettää liian heikoin perustein ulkomaille. Vaarana oli tällöin, että muuttaman viikon kuluttua lapsia aletaan haluta takaisin koteihinsa.

Helmikuussa 1942 korostettiin kiertokirjeellä, että oli tarkoin selvitettävä mitä mahdollisia avustuksia kunkin matkalle haetun lapsen perhe sai, ja missä kunnassa avustus maksettiin. Kyseeseen saattoi tulla joko sotilashuoltoavustus tai siirtoväen huoltoavustus. Kaiken kaikkiaan vuosina 1941–1943 sotalapset valittiin matkalle pääsääntöisesti sosiaalisin perustein. Vasta vuonna 1944 nousi etusijalle suoranainen evakointipakko, etenkin Helsingin voimakkaiden pommitusten jälkeen helmikuussa 1944. Epätietoisuus sodan lopputuloksesta vaikutti tuolloin myös päätöksiin lähettää lapsi pois Suomesta. Lastensiirtokomitea anoi myös lapsille heti toimintansa aluksi passihelpotuksia. Tuloksena tästä oli, että sisäasiainministeriön 8.9.1941 antaman kirjelmän mukaan lastensiirtokomitean kautta matkustaneet sotalapset saivat poistua Suomesta ja palata takaisin valokuvalla varustetulla esteettömyystodistuksella. Kaikille muilla siirtyvillä lapsilla tuli olla voimassa oleva tavallinen ulkomaanpassi. Samanlainen päätös passiasiassa tehtiin sisäasiainministeriössä myöhemmin syksyllä 1941 myös Tanskaan matkustaneiden suomalaisten sotalasten osalta.<sup>230</sup>

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea onnistuikin melko hyvin pitämään edellämainitut kriteerit sotalasten valinnoissa. Sodan jälkeen lastensiirtokomitean siirttämiä sotalapsia tilastollisesti tutkinut Margit Jalo esitti tutkimustensa perusteella seuraavat syyt vuosien 1941–1946 lasten siirroille Ruotsiin:

Taulukko 8. Syyt sotalasten siirtoihin Ruotsiin vuosina 1941–1946

Syy lasten siirtoon	Siirrettyjen lukumäärä	Osuus siirretyistä
Evakuointi	10 109	28,2 %
Lapsen sairaus	5 118	14,3 %
Monilapsinen perhe	4 491	12,5 %
Isä rintamalla	3 710	10,3 %
Isä kaatunut	2 732	7,6 %
Vaikeat kotiolot	2 520	7,0 %
Puoliorpo/Orpo	1 770	4,9 %
Vanhemmat töissä	1 630	4,6 %
Pommitustuhot	1 604	4,5 %
Isä sotainvalidi	1 351	3,8 %
Äiti töissä, isä rintamalla	832	2,3 %
Yhteensä	35 867	100,0 %

Yli neljäsosa sotalapsista oli siis sellaisia, jotka lähetettiin Ruotsiin sen takia, että he olivat menettäneet kotinsa luovutetulla alueella. Lukuun eivät sisälly ne lapset, jotka ilmapommitusten pelossa siirrettiin asutuskeskuksista muualle. Monilapsisten perheiden lapsia saapui eniten Oulun läänistä, yhteensä 1060 lasta. Luku oli 42,8 % kaikista läänin alueelta matkustaneista sotalapsista. Usean tuhannen lapsen kohdalla isän kaatuminen tai rintamalla olo johtivat sotalapseksi lähettämiseen. Erikseen Ruotsiin kutsuttuja lapsia oli 6 731. Sotalapseksi lähetetyt olivat useimmiten lähtöisin työläisperheistä. Jalon mukaan noin 66 % oli tällaisia lapsia. Maanviljelijöiden lapsia oli 10 % lähetetyistä, mitä voidaan pitää suurena määränä. He olivat useimmiten kotoisin Viipurin läänin luovutetulta alueelta. Ilmapommitusten uhka ja elintarvikkeiden niukkuus ei maaseudulla kuitenkaan ollut niin suurta kuin asutuskeskuksissa. Lisäksi asutuskeskuksissa miesten ollessa rintamalla äidit vapautuivat lastenhoidosta teollisuuden palvelukseen, kun he lähettivät edes osan lapsistaan Ruotsiin tai Tanskaan. Sota-aikana olikin sotatarviketeollisuuden työvoimasta 75 % naisia, ja raskaassa metalliteollisuudessa kolmannes.

Samaan aikaan myös palvelualoilla naisten osuus työvoimasta kasvoi. Keski-Suomessa suoritettiin kesällä 1998 sotalasten keskuudessa kysely, johon vastasi 133 sotalasta. Vastauksista ilmeni erittäin selvästi, miten sota oli koskettanut suurta osaa sotalapsia ja heidän perheitään. Ennen sotalapseksi lähtöään 20 % oli joutunut kokemaan pommituksia. Lisäksi 60 % vastaajista mainitsi, että isä tai joku muu sukulainen oli ollut rintamalla. 10 % vastaajista menetti isänsä kaatuneena. Evakkomatkan oli kokenut 30 % entisistä sotalapsista.<sup>231</sup>

- ”Jatkosodan aikana Lahden pommitukset olivat niin vakituksia, että nukuttiin vaatteet päällä. Puutalon alakerrassa oli pakariin, leivontahuoneeseen,

*tehty näennäinen sirpalesuoja, muutamia reidenpaksuisia parruja millä oli tuettu lattiaa ja kattoa. Se tuli niin tutuksi pienelle kaverille: kun hälytys soi, niin juostiin alakertaan ja siellä istui koko talon väki, kunnes soitettiin taas hälytys ohi. Tämä tapahtui pahimmillaan viisikin kertaa yössä.”<sup>232</sup>*

Sotalapsia koskeneet asiakirjat ja muut dokumentit tuli olla toiminnan sujuvuuden kannalta kirjoitettu sekä suomeksi että ruotsiksi. Tässä asiassa ei toiminnan alkuvaiheessa aina onnistuttu, ja lastensiirtokomitea ja -toimisto saivatkin asiasta moitteita. Marraskuussa 1941 ilmoitti Suomen Tukholman-lähetystöstä ministeri Jarl A. Wasastjerna asiasta Helsinkiin lastensiirtokomitealle. Hänen mukaansa olivat ruotsalaiset viranomaiset valittaneet lähetystöön siitä, että lasten mukana seuranneet asiakirjat olivat vain suomeksi. Tällainen asiointi aiheutti ongelmia etenkin Ruotsin maaseudulla, jossa ei aina ollut saatavilla käännöspalveluita. Lähetystö pyysikin lastensiirtokomiteaa huolehtimaan siitä, että vastaisuudessa kaikki asiakirjat ovat kahdella kielellä. Samaan aikaan asia tuli myös sosiaaliministeri Fagerholmin tietoon, kun Grillbyn kirkkoherra Einar Hjut kirjoitti hänelle siitä pyytäen muutosta asiaan. Fagerholm lupasikin tilanteen korjaantuvan.<sup>233</sup>

Sotalasten asiakirjojen suhteen esiintyi toisenlaisiakin ongelmia. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Juuan paikallisosasto arvosteli tammikuussa 1942 lastensiirtokomitean byrokratiaa. Sen mielestä lastensiirtojen käytännön toteuttaminen oli tehty liian vaikeaksi. Monien erilaisten lomakkeiden täyttäminen vaati harvaanasuilla seuduilla runsaasti työtä, koska siirrettävät lapset saattoivat asua laajallakin alueella. Maaseudulla ei myöskään aina ollut helppoa hankkia siirtoihin tarvittua lääkärintodistusta, koska lääkärit vierailivat toisissa maalaiskunnissa vain parina päivänä viikossa. Tämä viivästytti siten lääkärintodistusten saantia. Samoin passikuvien hankkiminen maaseudulla oli toisinaan melko hankalaa. Tästä asiasta valitettiin muun muassa lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle. Sivukyliltä piti matkustaa kirkonkylään kuvattavaksi. Sen jälkeen kuvien kehitys tapahtui puolestaan lähimmässä kaupungissa, mikä jälleen hidasti koko prosessia. Lisäksi huonojen keliolosuhteiden aikaan liikkuminen oli hankalaa.<sup>234</sup>

Syksyllä 1941 sai sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ottaa vastaan erittäin runsaasti kirjeitä äideiltä eri puolilta Suomea, joissa nämä pyysivät, että heidän lapsensa pääsisivät sotalapsiksi Ruotsiin tai Tanskaan.<sup>235</sup> Vaikka lasten pois lähettäminen olikin vaikea päätös ja aiheutti äideissä ikävää ja kaipausta, niin sodan tuomat toimeentulohuolet olivat usein ratkaiseva realiteetti. ”*Minun on äärimmäisen vaikeaa saada heille aina illaksi aterian kokoon*”, kirjoitti kolmen lapsen leskiäiti Tapanilasta, joka ei työssäkäynnin vuoksi aina ehtinyt olla jonottamassa ruokaa perheelleen. Perheellä oli myös vaatteista pulaa. Esimerkin voima vaikutti myös: omien lasten haluttiin pääsevän ulkomaille sukulais- ja tuttavaperheiden lasten tavoin.

Yksityishenkilöiden ohella eri viranomaiset ja järjestöt tiedottivat eri puolilta maata vanhempien halukkuudesta lähettää lapsiaan ulkomaille turvaan pois sodan

jaloista. Suomen Punaisen Ristin Kuopion läänin piirihallitus lähetti lokakuun alussa 1941 luettelon alueelta Ruotsiin lähtevistä lapsista. Samalla kirjeessä mainittiin, kuinka lasten isät oli lähes poikkeuksetta kutsuttu reserviläisinä armeijan palvelukseen ja miten alueen perheet elivät suuressa puutteessa. Äänekosken siirtoväen huoltojohtaja Yrjö Manström ilmoitti marraskuussa 1941, että Äänekosken alueella oli noin 1 100 karjalaista evakkoa. Vähävaraisissa perheissä oli runsaasti lapsia. Koska useat perheet olivat saaneet jo luvan palata entisiin kotikuntiinsa Karjalaan, tiedusteli Manström vanhempien toivomuksesta sitä, milloin lapset voi lähettää Ruotsiin. Heitähän ei haluttu lähettää jälleenrakennusvaiheessa takaisin Karjalaan. Tammikuussa 1942 hän ilmoitti, että paikkakunnalta oli lähdössä 60 lasta Ruotsiin.

Lastensiirtokomitean Lapin läänin asiamies pastori Armas Tolsa piti kesällä 1943 esitelmän lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa Helsingissä. Tällöin hän viittasi elintarvikkeiden niukkuuteen etenkin lasten kohdalla syksyllä 1941 ja keväällä 1942. Tuolloin asutuskeskuksissa oli pulaa muun muassa perunoista. Hän mainitsi tunteneensa itse henkilökohtaisesti pohjois-Suomessa perheitä, joilla ei ollut tuolloin viikkokausiin muuta ruokaa kuin leipää ja ruispuuroa. Tällainen ravinto ei voinut olla jättämättä jälkiään lasten terveyteen. Siksi hänestä siirrot Ruotsiin olivatkin olleet välttämätön ja hyvä asia. Hän myös kiitteli esitelmässään ruotsalaisten kasvatustöiden suorittamaa työtä sotalasten hyväksi. Sotalapset olivat hänen mukaansa fyysisesti voimistuneet Ruotsissa oleskelunsa aikana. Toisinaan myös Mannerheimin Lastensuojeluliitto toimi suoraan aloitteentekijänä lapsen lähettämiseksi Tanskaan.<sup>236</sup>

Äitien ohella myös vanhemmat lapset saattoivat itse kirjoittaa lastensiirtotoimistoon ja pyytää päästä kuljetusten mukana Ruotsiin. He olivat eri lähteistä kuulleet tästä mahdollisuudesta. Joissain tapauksissa vanhemmat eivät vastustaneet asiaa. Yleensä nämä tiedustelijat olivat kuitenkin yli 10-vuotiaita, joita ei matkalle lähetetty. Tämä sääntö oli ehdoton, vaikka kirjeissä kuvattiinkin muun muassa isättömyyttä ja taloudellista niukkuutta. Toisinaan myös äidit pyysivät päästä lastensa mukana Ruotsiin, aivan kuten talvisodan aikana oli lastensiirtojen yhteydessä tapahtunut. Nämäkin pyynnöt lastensiirtokomitea kuitenkin torjui. Samoin talvella 1941–1942 torjuttiin sellaisten lasten matkat Ruotsiin, joiden isät eivät olleet asepalveluksessa, vaan olivat esimerkiksi sotatarviketeollisuuden palveluksessa.

Toisinaan äidit myös taktikoivat lastensa matkalle lähettämisen suhteen. Maaliskuussa 1942 peruuntui Lapinlahdella muutaman lapsen lähtö Ruotsiin. Kyseiset lapset kuuluivat kaikki samaan tuttavapiiriin. Asiasta Kuopion alatoimistoon ilmoittanut Maija Törneblom oletti peruutuksen suurimmaksi syyksi sen, että äitien tarjottua myös kouluikäisiä lapsiaan matkalle, oli Törneblom vastannut heille näiden ehkä matkustavan seuraavana syksynä. ”*Ja silloin eukkojen järki leikkasi, että enpä anna tuon nuorimmankaan mennä ennenkuin vanhempi pääsee mukaan.*”<sup>237</sup>

Syyskuun lopulla 1941 matkustivat ensimmäisen sotalapsierän mukana laivalla Tukholmaan lastensiirtotoimiston toiminnanjohtaja Elsa Bruun sekä lastensiirtokomitean sihteeri Aune Ståhlberg. He neuvottelivat Tukholmassa Hjälpkommittén för Finlands Barn -järjestön edustajien puheenjohtaja Göranssonin ja tuomari Lars

Östbergin kanssa lastensiirroissa ja sijoituksissa noudatettavista periaatteista. Keskeisten tuloksena päätettiin sijoittaa suomalaiset lapset mahdollisuukien mukaan ensisijaisesti ruotsalaisiin perheisiin. Tätä perusteltiin kustannussyillä sekä sillä, että näin voitiin ottaa vastaan ja sijoittaa suurempi määrä lapsia, kuin jos heidät olisi pelkästään sijoitettu lastenkoteihin. Varsinaisesti lastenkoteihin aiottiin ainakin siirtojen alkuvaiheissa sijoittaa vain eriasteisesti vajaakuntoisia lapsia. Myöhemmin lastensiirtojen jatkuessa tämä periaate ei enää toiminut, vaan lastenkoteihin sijoitettiin täysin terveitäkin lapsia.

Lars Östbergin mukaan lasten oloaikaa Ruotsissa ei tässä vaiheessa määritellyt, vaan se riippui muun muassa Suomen elintarviketilanteesta. Arveltiin kuitenkin lasten olevan Ruotsissa yli seuraavan talven 1941–1942. Kehitysvammaisia lapsia Ruotsi ei edes halunnut ottaa vastaan. Lisäksi käydyissä keskusteluissa kosketeltiin muutamien yksityisesti Ruotsiin myöhemmin matkustavien ryhmien asioita sekä muun muassa ruotsalaisten yksityishenkilöiden perustamisen lastenkotien toimintaa. Näitä yksityisesti matkustaneita ryhmiä olivat muun muassa Pelastusarmeijan Espoon kodin 45 lasta, joiden matkakuluista huolehti Ruotsin Pelastusarmeija.

Suomi-toimisto ja sen johtaja Esther Hjelt-Cajanus katsottiin sopivaksi tahoksi huolehtimaan niistä lapsista, jotka saapuivat kutsun saatuaan yksityisesti Ruotsiin. Samoin neuvotteluissa sovittiin, että ryhmä lapsia lähetetään Ruotsiin junalla Tornion ja Haaparannan kautta. Matkasta huolehti Haaparannassa toiminut paikalliskomitea. Myöhemmin joulukuussa 1941 Bertel Nyberg esitti lastensiirtokomitean kokouksessa, ettei Haaparannan kautta Ruotsiin lähetettyjä sotalapsia siirrettäisi etelään. Vastaavasti Tukholman kautta saapuneita ei kuljetettaisi pohjoiseen. Näin olisi voitu vähentää lapsiin kohdistunutta matkustusrasitusta. Tämä Nybergin käytännöllinen esitys ei kuitenkaan toteutunut, vaan lapsia kuljetettiin jatkossakin ruotsalaisilla junilla Haaparannasta Tukholmaan. Tukholmasta pääosan matka jatkui vielä eteenpäin varsinaisiin sijoituskohteisiin. Siten matkoista muodostui hyvinkin pitkäaikaisia ja lapsia rasittavia.<sup>238</sup>

Myöhemmin tammikuussa 1942 Tukholmassa ruotsalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen sosiaaliministeri Fagerholm laajensi mahdollisten sotalasten joukkoa muutamalla uudella ryhmällä. Nyt annettiin lupa lähettää matkaan myös suurperheiden lapsia sekä niiden reserviläisten lapsia, joiden äidit olivat mukana ansiotyössä. Samoin voitiin lähettää sotalapsiksi sellaisia lapsia, joiden äidit odottivat uutta lasta eivätkä siten jaksaneet hoitaa perheen taloutta. Sosiaaliministeriön antamissa ohjeissa mainittiin myös, ettei lapsen syntyminen avioliiton ulkopuolella ollut este sotalapseksi pääsyyllä, jos vain muut siirtoon tarvittavat edellytykset olivat olemassa. Fagerholm oli myös Tukholmassa ilmaissut ruotsalaisille lastensiirtohenkilöille toiveensa siitä, että sotalapsiksi valittaisiin etenkin suurimpien asutuskeskusten lapsia, joita heikko elintarviketilanne vaivasi kaikkein pahiten juuri vuoden 1942 alkupuolella. Näillä uusilla päätöksillä potentiaalisten sotalasten määrä kasvoi usealla kymmenellä tuhannella hengellä.



Samalla uudistettiin määräys siitä, ettei kouluikäisiä saanut lähettää kuin ainoastaan poikkeustapauksissa. Tällöin vaadittiin lausunto lapsen opettajalta. Sairaitten lasten kohdalla ei ollut mitään ikärajaa lähettämislle, vaan ainoastaan lääketieteelliset perustelut olivat kunkin lapsen kohdalla ratkaisevia. Sairaiden lasten siirrosta aiheutuneet kustannukset oli Ruotsi luvannut maksaa. Jotta lastensiirtokomitean lastenvalintakriteerit tulisivat tunnetuiksi perheitten keskuudessa, päätettiin päivälehdissä julkaista asiaa koskevia tiedotteita. Tukholman neuvotteluista uutisoitiin ruotsalaisissa sanomalehdissä, ja niissä mainittiin erityisesti suomalaisten kiitollisuus ruotsalaisten avustushalukkuutta kohtaan.<sup>239</sup> ”*Sosiaalilautakunnassa oli tiedossa yksinhuoltajat ja suuret perheet, ja ne ryhtyivät kiertämään näissä paikoissa. Äiti epäröi, mutta varmaan se oli helpotus kun me nuoremmat lähdettiin.*”<sup>240</sup>

Tukholmassa käydyissä neuvotteluissa sovittiin samalla yleisemmälläkin tasolla noudatettavista lastensiirtojen periaatteista. Ensin tuli siirtää ne lapset, jotka olivat suurimman avun tarpeessa. Lisäksi sovittiin, että vastuu sotalasten siirroista keskitetään kummassakin maassa yhdelle järjestölle, jotka ovat yhteistoiminnassa vain toistensa kanssa. Suomessa tämä järjestö oli siis sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ja Ruotsissa Hjälpkommittén för Finlands barn. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea valtuutettiin samalla yksin määräämään, mitkä lapset hyväksyttiin siirrettäviksi sotalapsiksi. Yleisenä sääntönä sovittiin, että lasten tuli olla mieluiten alle kouluikäisiä.

Koska sotalapsia siirrettiin myös yksityisesti muun muassa erilaisten järjestöjen ja muiden tahojen avulla, piti näiden esittää siirrettävien luettelo lastensiirtokomitean leimattavaksi ennen viisumin anomista. Samalla jokaisesta lapsesta tuli luovuttaa tiedot lastensiirtokomitean kortistoon, samoin myöhemmin tapahtuvat muutokset. Saatua ryhmäpassi tuli hyväksyttäväksi lastensiirtokomitealla. Tällaisia yksityistä tietä lapsia siirtäviä tahoja olivat muun muassa Tekniska föreningen, Ruotsalainen kansanpuolue, Pelastusarmeija sekä Lohjan ja Paraisten kalkkitechtaat. Sen lisäksi, että yksityisesti matkustaneista sotalapsista piti raportoida lastensiirtokomitealle, tuli heidän ylläpitönsä ja paluumatkansa myös turvata.<sup>241</sup> Nämä toimenpiteet olivat seurausta siitä, että sosiaaliministeriö halusi lastensiirtokomiteansa kautta valvoa kaikkia lastensiirtoja muihin maihin. Muiden järjestöjen toimintaa ei haluttu kieltää, mutta niiden tuli toimia sosiaaliministeriön ehdoilla. Pyrkimys oli sodan ajan olojen mukainen. Yksityinen etu sai enemmän tai vähemmän väistyä yhteisen edun tieltä.

Aivan kaikenlaisia lastensiirtoja ei sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea halunnut suorittaa toimintansa aikana. Jo heti syksyllä 1941 nousi esille kysymys valloitetun Itä-Karjalan lasten mahdollisesta siirtämisestä Ruotsiin. Hämeen Sanomien pääkirjoituksessa 19.11.1941 esitettiin toive, että kyseisiä lapsia voitaisiin suomalaisten lasten ohella lähettää Ruotsiin. Lehtileikkeen lastensiirtokomitealle lähettänyt Hämeen lääninhallituksen lääninsihteeri Tauno Himmi mainitsi saatekirjeessään ettei hän tai muut lastensiirtoihin osallistuneet henkilöt olleet mitenkään vaikuttaneet julkaistuun pääkirjoitukseen. Se oli lehden päätoimittajalta saadun tiedon mukaan julkaistu lomalla olleiden sotilaiden aloitteesta. Saatuaan asian tie-

toonsa asettui lastensiirtokomitea heti vastustamaan lehdessä esitettyä ehdotusta ja laati asiasta kirjelmän Itä-Karjalan Sotilashallinnon Esikunnalle.

Uudelleen itä-karjalaisten lasten asema nousi esille vuonna 1944. Tällöin muun muassa lastensiirtokomitean Kotkan ja Kuopion alatoimistot joutuivat torjumaan paikallisten asiamiesten esittämät itä-karjalaisten lasten anomukset päästä Ruotsiin. Kielloissa korostettiin, että lastensiirtokomitea saattoi siirtää ulkomaille vain Suomen kansalaisia. Lisäksi mainittiin, että Ruotsi ei ottanut vastaan myöskään inkeriläisiä lapsia, joita oli Suomeen siirretty jatkosodan aikana. Jo aiemmin keväällä 1944 oli lastensiirtokomitea saanut tiedustelun siitä, olisiko ollut mahdollista siirtää Ruotsiin Suomessa olleita virolaisia lapsia. Siirtohanke kuitenkin raukesi ruotsalaisten viranomaisten kielteisen asenteen johdosta. Aivan aukotonta ei viranomaisten valvonta kuitenkaan ollut, sillä kesäkuun alussa 1944 Neuvostoliiton Tukholman-lähetystö ryhtyi toimenpiteisiin kun huomattiin, että Suomesta tuotujen lasten joukossa oli kaksi itäkarjalaista lasta, jotka olivat Neuvostoliiton kansalaisia.<sup>242</sup>

Suomalaisia sotalapsia olisi puolestaan haluttu ottaa myös Unkariin ja Sveitsiin vuonna 1942. Suomalaiset kuitenkin torjuivat tämän ajatuksen. Ulkoministeriö ja sosiaaliministeriö antoivat kummatkin kieltävän vastuksen tiedusteluun. Myös lastensiirtokomitea oli ministeriöiden kanssa samalla kannalla. Unkarilaiset palasivat asiaan uudelleen heinäkuussa 1944. Tuolloin Unkarin Valtakunnan Lastensuojeluliitto ja Lastensairaalayhdistys tarjoutuivat ottamaan vastaan sekä majoittamaan 100 suomalaista taloudellisesti heikoista oloista tullutta 6–14 -vuotiasta lasta Unkarin vuoristoalueella sijainneeseen metsäkouluun. Unkarilaiset olivat valmiita korvaamaan kaikki suomalaisten lasten matkoista aiheutuneet kulut sekä saattajista syntyneet muut kustannukset. Suomen ulkoasiainministeriö pyysi asiasta jälleen lausuntoa sosiaaliministeriöltä. Tämä vastasi 2.9.1944 kuultuaan lastensiirtokomiteaa, ettei niissä oloissa ollut mitään käytännön mahdollisuuksia siirtää lapsia Suomesta Unkariin. Koko itäinen Eurooppahan oli sotatoimialuetta ja etenevien neuvostojoukkojen tavoitteena. Unkarilaisilta tiedusteltiin eikö heidän avustushalukkuuttaan voisi käyttää taloudellisesti karjalaisten evakkojen lasten auttamiseksi Suomessa. Unkarilaiset kuitenkin katsoivat, että Suomen suoranainen rahallinen avustaminen olisi ollut vaikeammin järjestettävissä, joten koko asia raukesi siihen. Suomen Budapestin lähetystö esitti kirjeessään ulkoasiainministeriölle lopullisen arvionsa koko hankkeesta: *”Uusien tapahtumien johdosta täällä tuskin yleensäkään avustustoimintaa aikaan saatavissa, kun omia alueitakin on evakuoitava ja niiden pakolaisväestöä huollettava”*. Siirtoväen lapsia auttoivat puolestaan elokuussa 1944 lichtensteinilaiset, joiden vaatteiden tekoa varten lahjoittama kangaslahjoitus luovutettiin Suomen Huollolle.<sup>243</sup>

Vaikka sosiaaliministeriö olikin määritellyt tietyt kriteerit, joiden perusteella sotalapset valittiin matkalle, niin tyytymättömyyttä ja suoranaista kateutta esiintyi väestön keskuudessa lastensiirtojen alkuvaiheissa. Ne, joiden lapset eivät olleet päässeet matkalle Ruotsiin tai Tanskaan olivat kateellisia, ja purkivat tyytymättömyyttään lastensiirroista päättäneille viranomaisille. He kokivat joutuneen-

sa vääryyden kohteiksi, ja useimmiten perusteluksi mainittiin se, että matkalle olivat päässeet varakkaampien kansanosien jälkeläiset. Tällaisen perusteen esitti eräs nimetön kirjoittaja Helsingistä marraskuussa 1941. Mainiten erään perheen nimen ja osoitteen hän katsoo näiden huijanneen lastensiirtoviranomaisia, ja vain näytelleen varatonta. Kirjoittajan mielestä kyseisillä perusteilla olisi saman tien voinut kuljettaa kaikki suomalaiset lapset Ruotsiin. Kirjeensä lopussa kirjoittaja toteaa, että *”en voi laittaa nimeäni jos meinaan kulkea näillä kulmilla”*. Kirjoittaja maaseudulta Kristiinan läheltä syytti tammikuussa 1942 kylänsä sairaanhoitajaa siitä, että tämä suosi talollisten lapsia valittaessa sotalapsia Ruotsiin. Köyhiä ja karjalaisia siirtolaisia ei lainkaan hänestä huomioitu valinnoissa, vaan pääpaino oli ruotsinkielisillä talollisten lapsilla.<sup>244</sup>

Keväältä 1942 löytyy lastensiirtokomitean arkistosta muitakin kirjeitä, joissa syytetään varakkaiden perheiden suosimista lasten valinnoissa. Eräskin kirjoittaja kysyi suoraan lastensiirtokomitealta oliko köyhyys jopa esteenä pääsulle Ruotsiin. Kotkasta toukokuussa 1942 saapuneessa kirjeessä kirjoittaja oli katkera saatuaan sen käsityksen, että matkaan pääsivät vain koulutettujen väestönsien lapset. Hän ihmetteli saamaansa tietoa ja vertasi sitä maanpuolustukseen. Siihen kelpasivat aivan kaikki ilman mitään erityistä koulutusta. Usein tämä kritiikki sai alkunsa puhtaasta väärinkäsityksestä. Lapset olivat joko liian vanhoja sotalapsiksi, tai sitten sosiaaliset perusteet eivät heidän kohdallaan täytyneet.

Mutta toisinaan seula saattoi pettää. Terveysisar Fanny Nopsanen raportoi ke-  
säkuussa 1943 Nurmekselta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan ala-  
toimistolle, miten paikkakunnan äidit olivat suorastaan raivostuneet, kun Ruotsiin  
oli päässyt erään virkamiesperheen ainut lapsi. Nopsanen ei ollut suositellut lapsen  
lähettämistä matkaan. Jälleen viranomaisia syytettiin rikkaiden suosimisesta, mi-  
hin Nopsanen kirjeessään toteaa: *”mitäpä minulla oli siihen sanottavaa. Sattuuh-  
han sitä sellaista.”* Esitetystä melko voimakkaastakin arvostelusta huolimatta sosi-  
aaliministeriön lastensiirtokomitean arkistossa on myös etenkin vuoden 1942 koh-  
dalla sotalasten vanhemmilta saapuneita kirjeitä, joissa kiitetään lastensiirtokomi-  
teaa sen tekemästä työstä ja perheille antamasta avusta. Lastensiirtokomitea itse  
määritteli melko kriitikittömästi toukokuussa 1943 ulkoasiainministeriölle toimin-  
taansa mainiten, että *”tulokset ovat joka suhteessa suotuisat.”* Sen mukaan lasten  
vanhemmat ja toiminnassa mukana olleet lääkärit olivat tyytyväisiä suoritettuihin  
lastensiirtoihin.<sup>245</sup>

Sotalasten siirtojen käytännön toteutuksesta sovittiin heti lastensiirtokomitean  
ensimmäisessä kokouksessa. Heidät päätettiin lähettää etupäässä Turun kautta lai-  
valla Tukholmaan. Tätä varten pyydettiin hintatarjouksia laivayhtiöiltä. Vain Norr-  
lantiin sijoitettavat suomalaiset lapset kuljetettaisiin junalla Haaparannan kautta  
Ruotsista tulleen ehdotuksen mukaisesti. Yhdellä kertaa suunniteltiin kuljettavaksi  
noin 300 lasta, aivan kuten talvisodankin aikana. Lapset tuli lähettää matkaan lää-  
neittäin. Sitä varten heidät tuli kerätä läänien pääkaupunkeihin, jossa heille suori-  
tettaisiin myös lääkärintarkastus. Lääkärintodistuksesta tuli ilmetä, että lapsi oli

henkisesti aivan normaali, ettei hän sairastanut mitään tarttuvaa tautia (esimerkiksi tuberkuloosia), ettei lapsessa ollut ihottumaa tai syöpäläisiä ja että hänet oli rokotettu. Lisäksi tuli antaa selvitys aiemmista sairastetuista tartuntataudeista. Lääkärin tuli myös tarkastuksen jälkeen suositella lapsen lähettämistä ulkomaille.

Läänin pääkaupungeista lapset matkustaisivat saattajien seurassa eteenpäin Turkuun tai Tornioon. Saattajien tuli laatia luettelot lasten matkatavaroista ja toimittaa ne matkan järjestäjille. Siirtojen toteutusta varten tuli läänien pääkaupunkeihin ja Tornioon perustaa majoituspaikat. Elsa Bruun ja Bertel Nyberg valtuutettiin laatimaan lasten vanhemmille jaettavat kirjalliset ohjeet lastensiirroista. Aluksi muodostui ongelmaksi se, että useassa tapauksessa isän suostumus lapsen siirtoon oli vaikeasti saatavissa, koska postinkulku rintamalle syksyn 1941 hyökkäysvaiheen aikana oli hankalaa, sillä suomalaiset joukko-osastot olivat menestyksen myötä jatkuvassa liikkeessä eteenpäin. Asia ratkaistiin syyskuussa 1941 sisäasiainministeriössä. Sen päätöksellä lastensiirtokomitea sai oikeuden lasten lähettämiseen sotalapsiksi vain äidin suostumuksella. Ehtona oli kuitenkin se, että lastensiirtokomitea huolehtii lapsen kotiinpaluusta, mikäli lapsen isä sitä myöhemmin jostain syystä vaatii.<sup>246</sup>

Sotalapsia varten perustettiin Suomen Punaisen Ristin avustuksella Turkuun vastaanottokoti, jossa eri puolilta maata saapuneet lapset yöpyivät ennen merimatkaa Ruotsiin. Lastensiirtokomitea suoritti jokaisesta lapsesta maksuna 10 markkaa vuorokaudessa. Vastaanottokoti sijaitsi aluksi Sirkkalankadulla, mutta se siirrettiin vuonna 1942 Vähäväkisten taloon Aninkaistenkatu 1:een ja sieltä vuonna 1945 Tuureporinkatu 3:een Suomen Punaisen Ristin lastensiirtokomitean käyttöön antamiin tiloihin. Työntekijöitä Turun alatoimistossa oli vakituisesti kaksi henkilöä toimistossa sekä kaksi autonkuljettajaa. Lisäksi käytettiin tilapäistyövoimaa tarvittaessa. Vastaanottokodissa lapsia seuranneilla saattajilla oli myös mahdollisuus ruokailuun. Vastaanottokodin kautta kulkeneiden lasten määrä oli kuukausittainkin melko suuri. Tammikuussa 1945 Tuureporinkatu 3:n kautta meni Ruotsiin tai palasi sieltä kaikkiaan 1 733 sotalasta. He viipyivät paikalla vaihtelevan ajan. Sotalasten ja saattajien ohella myös sotalasten vanhemmat ruokittiin tarvittaessa, kun he olivat saapuneet muualta tuomaan tai noutamaan lapsiaan. Tällaisia vanhempia oli tammikuussa 1945 noin 300 kappaletta. Ruokittavien henkilöiden määrä saattoi siis nousta muutamaan tuhanteen kuukautta kohden.<sup>247</sup>

- *”Äiti evästi minua, että Turussa pitää mennä Vähäväkisten talolle ja keneltäkään muulta ei saa kysyä kuin poliisilta. Kyllä minä sen matkalla vielä muistin, varmaan hoinkin itsekseni että vähäväkistentalo vähäväkistentalo. Aamulla menin Turun torilla kysymään yhdeltä mummolta, että tietääkö se missä on Vähäjärkisten talo, ja mummo vastasi, että ei siellä semmoista ole, vaikka pitäisi. Kysyin samaa vielä poliisiltakin, niin että jätin jälkeeni ainakin kaksi nauravaa ihmistä.”*<sup>248</sup>

Turun vastaanottokodin vuokraksi oli 1.1.1945 sovittu 6 000 markkaa kuukaudessa. Se käsitti kaksi yhteenliitettyä huoneistoa, joissa oli neljä huonetta, kaksi eteistä ja keittiö, yhteensä 296 neliötä. Suomen Punainen Risti korotti kuitenkin vuokraa vuoden 1946 alusta 3 000 markalla, mitä lastensiirtokomitea ei halunnut hyväksyä. Se valitti asiasta Turun kaupungin huoneenvuokralautakunnalle. Asia ei kuitenkaan järjestynyt, vaan marraskuun alusta 1946 vastaanottokoti toimi vain toisessa huoneistossa. Tämänkin tila muodostui väliaikaiseksi, sillä helmikuussa 1947 lastensiirtokomitea anoi Turun huoneenvuokralautakunnalta uusia tiloja, koska vuokrasopimus oli jälleen irtisanottu. Komitea toivoi saavansa käyttöönsä ainakin kaksi huonetta ja keittiön läheltä Turun rautatieasemaa, sillä lasten paluukuljetukset olivat alkamassa. Anomus ei kuitenkaan johtanut tulokseen, ja syksyllä 1947 tehtiin uusi anomus yhden huoneen huoneiston saamiseksi vuokralle. Komitean työ väheni koko ajan, joten syksyllä 1947 Turun alatoimisto muutti Yliopistonkadulle, jossa se oli avoinna muutaman tunnin arkisin.

Helsingissä vastaavanlainen vastaanottokoti toimi kaupungin lastentarhassa Töölönkatu 47:ssä. Myös Tornioon perustettiin syksyllä 1941 vastaanottokoti. Siellä haittasi toiminnan järjestämistä kuitenkin se, että kaikki koulut oli muutettu sotasairaaloiksi, joten sopivan huoneiston löytäminen oli aluksi vaikeaa. Suomen Huolto lahjoitti marraskuussa 1941 lastensiirtokomitealle majoitustiloja Paltamosta Ruotsiin menijöitä varten.<sup>249</sup>

Rautatiehallitukselta anottiin matkalippujen alennuksia sotalapsikuljetuksille. Se myönsikin 50 % alennuksen meno-paluulippujen hinnoista lapsille ja lastensaatajilleen. Lisäksi rautatiehallitus myönsi rahtivapauden Ruotsista saapuneille lahjoituksille. Niille saatiin myös tullivapaus, jollainen saatiin myös joulukuksi 1941 Ruotsista lähetetyille 400–500 joulupaketille, joissa kussakin oli ruokatarvikkeita Ruotsissa jo olleille suomalaisille lapsille ja heidän vanhemmilleen. Joulukuussa 1942 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö uudisti ohjeet Ruotsista saapuneiden vaatelahetysten ja lahjapakettien rahtivapaudesta valtionrautateilla. Rahtikirjat tuli varustaa tätä varten lastensiirtokomitean leimalla. Ruotsissa puolestaan annettiin kasvatusvanhemmille määräyksiä siitä, minkä sisältöisiä lahja- ja joulupaketteja Suomeen sai lähettää sotalapsille ja heidän vanhemmilleen.

Kansanhuoltoministeriön kanssa aloitettiin heti syksyllä 1941 neuvottelut myös siitä, miten sotalasten elintarvikekorttien kanssa meneteltäisiin. Kansanhuoltoministeriössä tehdyn päätöksen mukaan jokaisen lapsen elintarvikekortti piti ennen matkalle lähtöä luovuttaa kuittia vastaan lapsen kotikunnan kansanhuoltolautakunnalle. Saatu kuitti piti puolestaan ennen lähtöä jättää Helsinkiin lastensiirtokomitealle, joka lapsen palattua takaisin Suomeen palautti kuitin takaisin kotikunnan kansanhuoltolautakunnalle. Tämä puolestaan antoi lapselle silloin uudet elintarvikekortit.<sup>250</sup> Järjestelmä oli siten erittäin byrokraattinen, mutta kantoi suuren vastuun lapsista.

Koska kyseessä oli melko suurten yksittäisten lapsimäärien siirtäminen junilla ja laivoilla pitkiäkin matkoja, tarvittiin matkojen käytännön toteutusta varten mel-

ko runsaasti saattajia, jotka matkojen aikana hoitivat sotalapsia ja huolehtivat kai- kista käytännön järjestelyistä. Mahdollisuuksien mukaan pyrittiin käyttämään sa- moja saattajia, jotta kokemukseen nojautunut työn perusta ei olisi kärsinyt. Koska etenkin laivamatkat saattoivat talvisaikaan jäästeiden vuoksi olla jopa melkein vii- kon pituisia, oli kokemuksesta runsaasti hyötyä tällaisissa tilanteissa. Lastensaatta- jien joukossa oli muun muassa lastentarhanopettajia, lottia, lastenhoitajia, sairaan- hoitajia sekä opettajia (katso liite 8). Muun muassa Helsingin kaupungin lastentar- hojen tarkastaja antoi lastensiirtokomitean käytettäväksi kaupungin palveluksessa olleita lastentarhanopettajia.<sup>251</sup>

Myöhemmässä vaiheessa vuonna 1945 mukaan otettiin lastensaattajiksi myös erilaisia huoltohenkilöitä huolto- ja lastensuojeluvirastoista. Myös vapaaehtoisia otettiin aika ajoin mukaan saattamaan lapsia. He tarjoutuivat pääosin itse suoraan kirjeitse lastensiirtotoimistoon, joka sitten sijoitti heidät eri kuljetuksiin ilmoittaen asiasta asianomaisille alatoimistoille. Lastensaattajille päätettiin järjestää ruokailu ja majoitus vastaanottokodeissa. Lisäksi lastensiirtokomitea päätti maksaa niiden saattajien passit, jotka seurasivat lapsia vähintään kahdella matkalla. Yhden kerran sotalapsikuljetuksissa mukana olleille saattajille päätettiin kustantaa passit siinä ta- pauksessa, jos heillä oli joitain vaikeuksia niiden lunastamisessa. Lisäksi saattajille suoritettiin 25 markan päiväraha. Tukholmaan saakka sotalapsia saattaneet saattoi- vat vaihtaa lastensiirtokomitealta 20 kruunua saattajaa kohden. Tukholmassa saat- tajille annettiin toisinaan myös pääsylippuja elokuvaan ja oopperaan. Saattajat saat- toivat tuoda Ruotsista Suomeen ns. lisenssillä myös tietyn määrän erilaisia tarvik- keita. Tavaroiden tuominen oli kuitenkin tiukasti säänneltyä, ja joskus siitä aiheutui ongelmia viranomaisten kanssa.<sup>252</sup>

- *”Niin pitkää juna en ollut nähnyt. Kaksi veturia oli edessä ja kaksi takana, varmaan juna oli puolitoista kilometriä pitkä. Ja täynnä lapsia. Matkan ai- kana tuli vielä lisää, niin että meidät isommat lapset piti siirtää härkä- vaunuihin. Siinä minä hukkasin äidin tekemät eväät, ruisleipää ja siansiivua. Sitä minä murehdin vieläkin.”*<sup>253</sup>

Kustakin siirtomatkasta kanto vastuun matkanjohtaja. Apunaan hänellä oli kaksi sih- teeriä, joiden tehtävänä oli huolehtia lapsilistojen paikkansa pitävyydestä. Kullakin las- tensaattajalla oli noin 15 sotalasta hoidettavanaan. Matkatavaroista vastasi oma henki- lönsä apulaisineen. Vuonna 1946 lastensiirtokomitean matkoilla työskenteli yhteensä 25 matkatavarainhoitajaa, joista 18 oli miehiä. Koska etenkin käytössä ollut sairaalaju- na saattoi ottaa mukaansa väliasemilta vain osan sinne lapsia saattaneista henkilöistä, syntyi tästä pettymyksiä maaseudulla. Saattajat kokivat toisinaan tulleensa petetyiksi, kun lupauksista huolimatta eivät voineet seurata lapsia perille saakka. Tällaista vastak- kainasettelua etenkin helsinkiläisten ja maaseudulla asuneiden välillä oli toisinaan myös valittaessa vapaaehtoisia lastensaattajiksi.

Eräs uudelleen valitsematta jäänyt rouva purki kiukkuaan lastensiirtokomitealle keväällä 1942: *”Meitä maaseutulaisia peloitellaan täällä jo etukäteen kauhujutuil-*

*la miten yliolkaisesti helsinkiläiset kohtelevat maaseutusaattajia.*” Kirjoittajasta saattajat olivat useinkin olleet vain erittäin väsyneitä pitkästä junamatkasta Turkuun, eikä heidän suorittamastaan ensimmäisestä saattomatkasta olisi saanut tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Hän myös muistutti siitä, miten tärkeää on lasten äitien luottamus saattajia kohtaan: *”Mutta siellä suuressa Helsingissä ei jakseta käsittää mitä merkitsee näille yksinkertaisille äideille, että tuttu henkilö saattaa heidän lapsensa.*” Kirjoittaja myös korosti tehneensä työtään ilman palkkaa, mutta että hän nyt aikoo luopua kokonaan osallistumisesta lastensiirtoihin. Hänestä oli väärin sotkea lastensiirtojen kaltainen tärkeä asia yksityisten ihmisten antipatioihin ja sympatioihin.

Yksi valinnoista valittaneista katsoi, että tuttavuussuhteet olivat aivan liikaa vaikuttaneet. Kirjoittajan mielestä oli väärin valita tehtävään työssäolevia ja siten palkkaa saaneita naisia, jotka valituksi tultuaan joutuivat olemaan poissa päätyöstään. Lisäksi nuorien ylioppilaiden valinta oli hänestä väärin. Kirjoittaja kehotti lastensiirtokomiteaa harkitsemaan hieman iäkkäämpien, työelämästä poissaolleiden naisten palkkaamista. He olivat kirjoittajan mukaan tottuneita matkustamaan, osasivat hoitaa lapsia ja saattoivat joissain tapauksissa tuntea Tukholmaa entuudestaan.<sup>254</sup>

Vaikka näissä reaktioissa oli varmasti mukana ylilyöntejäkin, niin ongelmia kuljetusten aikana kuitenkin todettiin. Turun vastaanottokeskuksessa lääkärinä työskennellyt Bertil Sourander arvosteli lastensaattajien valintaa maaliskuussa 1942 katsoen, ettei asiaan oltu kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Koska laivamatka Tukholmaan kesti kauan kovan talven johdosta, olisi hänestä pitänyt saattajiksi valita lastenhoitoon tottuneita henkilöitä, kuten sairaanhoitajia ja lääkintälöitä. Ylipäätään hän puolestaan kaipasi saattajiksi nuorempia naisia. Loppukesällä 1944 lastensiirtokomitean jäsen, rouva Lilli Pesonen oli ollut mukana muutamalla lastensiirtomatkalla, ja hän oli ollut tyytymätön siihen asenteseen jolla matkanjohtajat suhtautuivat lastensaattajiin. Myös matkoista tehdyissä raporteissa saatettiin yksilöidysti viitata tiettyyn saattajaan, jota ei enää haluttu matkoille mukaan. Raporttien mukaan toisinaan lastensaattajien oli vaikeaa noudattaa kuljetusten aikana voimassa olleita rajoituksia.<sup>255</sup>

Lasten matkatavaroiden hoito ei aina sujunut ilman kummelluksia. Keväällä 1945 lapsia kuljetettiin laivoilla Tukholmasta Turkuun. Turusta he jatkoivat matkaa junilla pohjoiseen. Tällöin lasten vanhemmat valittivat useasti lastensiirtotoimistolle siitä, että lasten matkatavarat olivat junamatkan aikana kadonneet. Lastensiirtokomitea huomauttikin huhtikuussa 1945 Turun alatoimistoa siitä, että saattajien tuli pitää listoja lasten matkatavaroista sekä samalla huolehtia niistä.<sup>256</sup>

Lastensiirtokuljetusten alkuvaiheissa syksyllä 1941 ja keväällä 1942 oli yhtä sotalapsikuljetusta kohden mukana noin 55–70 lastensaattajaa. Selvää oli, että huippuvaiheissa vuosina 1941–1942 ja uudelleen vuonna 1944 myös saattajia tarvittiin runsaasti huolehtimaan lapsista ja heidän matkatavaroistaan kuljetusten aikana. Myös kuljetettavien lasten ikä vaikutti osaltaan lastensaattajien määrään. Pienemmät lapset vaativat enemmän huolenpitoa matkan aikana, ja silloin lastensaattajia-

kin tarvittiin enemmän. Sen sijaan paluukuljetusten aikana vuonna 1946 toimi lastensiirtokomitean matkoilla lastensaattajina enää kaikkiaan vain 147 henkilöä, jotka jakautuivat eri läänien alueille seuraavasti:<sup>257</sup>

Taulukko 9. Lastensaattajat vuonna 1946

Lääni	Saattajia
Uudenmaan lääni (Helsinki)	85 (84)
Lapin lääni	17
Hämeen lään	11
Kymen lääni	11
Turun ja Porin lääni	7
Mikkelin lääni	6
Vaasan lääni	6
Kuopion lääni	3
Oulun lääni	1
Yhteensä	147

Kuljetusten parissa työskennelleet saattajat tulivat siis vuoden 1946 aikana pääosin Uudeltamaalta, ja sieltä nimenomaan Helsingistä. Huomionarvoista on se, että käynnissä olleet paluukuljetukset suuntautuivat runsaasti myös saksalaisten suorittamasta hävityksestä toipuvaan Lapin lääniin, jonka lastensaattajista kuusi henkeä oli peräisin jälleenrakennuksen piirissä olleelta Rovaniemeltä. Saattajat olivat edelleen ammateiltaan pääosin lastentarhanopettajia, sairaanhoitajia, opettajia sekä terveysisaria. Saattajien joukossa toimi myös lastensiirtokomitean asiamiehiä viiden läänin alueelta: Turun ja Porin läänistä Regina Iivonen, Hämeen läänistä Alli Nordlund, Oulun läänistä Ester Paasiolahti, Kymen läänistä Liisi Ahola sekä Vaasan läänistä Kaisu Kauppinen ja Impi Mirkkola.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan sotalapsikuljetuksissa lapsia hoitivat matkan aikana erityiset lastensaattajat, joilla oli jo aiempaa kokemusta lastenhoidon alalta. Lisäksi jokaisen kuljetuksen mukana oli yksi tai kaksi sairaanhoitajaa huolehtimassa lapsista. Joulukuun 1941 ja tammikuun 1942 sotalapsikuljetuksissa toimivat pääsaattajina Maja Ahlberg, Anna Donner, Mila Schildt sekä M. Tegström. Heillä oli myös kokemusta matkanjohtajana sekä lastensaattajana toimimisesta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Ruotsiin järjestämiltä lastensiirtomatkoilta. Kevään ja alkukesän 1942 kuljetusten pääsaattajina toimi kaikkiaan 8 eri henkilöä, nimittäin Mila Schildt, Huber, Myrberg, M. Tegström, Munsterhjelm, Simonsén, Mary Wrede ja Niemi.

Esimerkkinä kuljetuksista voidaan mainita 10.1.–14.1.1943 tapahtunut kuljetus Kööpenhaminasta Tornion kautta Helsinkiin, jossa mukana matkusti kaikkiaan 355 sotalasta sekä heidän 27 saattajaansa. Saattajille antamissaan ohjeissa Tanskan-



liokunta korosti, miten nämä olivat vastuussa järjestön maineesta Suomessa ja ulkomailla. Siksi heiltä tuli työssään edellyttää täsmällisyyttä ja itsekuria. Heidän tuli kaikissa tilanteissa vastata hoidettavaksi osoitetuista lapsista, näiden mahdollisimman hyvästä puhtaudesta, heidän vaatteistaan sekä mukana seuranneista matkatavaroista. Erityisesti Tanskan-valiokunta korosti ohjeissaan, ettei lapsia saanut missään vaiheessa jättää yksin. Ohjeissa korostettiin myös sitä, että matkat olivat aina virkamatkoja, joiden aikana erilaisten yksityisten asioiden hoito ei ollut sallittua. Ohjeiden mukaan saattajat eivät myöskään saaneet ottaa matkalle mukaan liikaa henkilökohtaisia matkatavaroita. Turhien katoamisilmoitusten minimoimiseksi vaati Tanskan-valiokunta puolestaan lasten vanhemmilta kuittausta vastaanotetuista matkatavaroista.<sup>258</sup>

Lähtövalmisteluista monelle sotalapselle ovat jääneet mieleen suoritettu terveystarkastus, erilaiset rokotukset, sekä valokuvaus passia tai esteettömyystodistusta varten. Annettujen ohjeiden mukaan lapset tuli pukea lämpimästi matkaa varten. Sen lisäksi heille oli varattava mukaan 1–2 ylimääräistä alusvaatekertaa. Koska vaatetustilanne oli Suomessa paikoin erittäin huono, saattoivat lapsen kotipaikkakunnan Vapaan Huollon Keskukset auttaa tarvittaessa vaatteiden hankinnassa. Usealla oli myös mukanaan vanhoista vaatteista korjattuja ”uusia” vaatteita. Vanhemmat ottivat nämä vaatetusohjeet joskus liiankin konkreettisesti, sillä oltuaan mukana lastensiirtomatalla Haaparantaan keväällä 1942 totesi lastensiirtokomitean puheenjohtaja Kosti Pirjola lasten olleen melkein liian hyvin vaatetettuja: *”Erikoisesti oli silmiin pistänyt lasten järjettömän lämmin vaatetus, jossa olisi paljon valistamisen varaa.”*<sup>259</sup>

- *”Molemmilla meillä oli kaksi pientä pahvista mustaa matkalaukkuja. Meille oli äiti laittanut keitettyjä kananmunia, toisilla oli makkaraleipiä, niitä sitten vaihdettiin. Ruskeat paikatut kumisaappaat, polvihousut ja paksut villasukat ja tunturilakki päätä myöten ja leuan alta kiinni, kotikutoiset tumput... Siinä oli varusteet ensimmäiselle ulkomaanmatkalle.”*<sup>260</sup>

Vaikka lapset ruokittiinkin matkan aikana, tuli heille laittaa silti mukaan kahden päivän eväät. Lasten ruokkimiseksi matkan aikana esitettiin Lotta-Svärd -järjestölle pyyntö, että se järjestäisi lasten ruokinnan määrättyillä asemilla. Tähän järjestön keskusjohtokunta suostuikin. Kansanhuoltoministeriö puolestaan myönsi ostolupia muonituspaikkakunnille elintarvikkeiden hankkimista varten. Jokaisella lapsella sai olla mukanaan vain yksi matkalaukku, johon tuli kiinnittää nimilappu. Sen sisäkanteen tuli liimata nimi- ja osoitelappu sekä luettelo niistä tavaroista, joita laukussa oli. Päällystakin sisäpuolelle oli myös kiinnitettävä nimi- ja osoitelappu.

Edelleen tuli jokaisella lapsella olla mukanaan postikortti tai kirjekuori, johon oli kirjoitettu äidin tai isän nimi ja kotiosoite. Tämän avulla voitiin ilmoittaa vanhemmille lapsen uusi asuinpaikka ja osoite. Toisinaan tämä ilmoitus saatiin kirjoittaa jo laivassa tai junassa menomatalla Ruotsiin. Aina tätä ilmoitusta ei kylläkään kirjoitettu ja postitettu Suomeen, sillä koko ajan huolestuneet

vanhemmat tiedustelivat sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealta lastensa olinpaikkoja Ruotsissa.<sup>261</sup>

- *”Me saimme kauraryynivelliä pakinkannesta. Siinä piti yrittää pehmentää hirveän kovaa vanikkaa. Matkan aikana meillä oli kaulassamme tunnustelaput, joihin äidit oli laittaneet tunnustetiedot. Niitä järsittiin ikävään. Kai niissä oli jotakin tärkkelystä, eikä ne maistuneet pahalle. Pian oli monilta laput syöty, oli vaan narut kaulassa.”*<sup>262</sup>

Jokaisesta sotalapsesta tehtiin ennen matkaa erityinen kantakortti. Niihin merkittiin lapsen nimi ja syntymäaika, osoite ja seurakunta Suomessa, mahdollinen ruotsin kielen taito, lapsen terveydentila, vanhempien nimet ja ammatit, isän mahdollinen haavoittuminen tai kaatuminen sodassa ja tapahtuman ajankohta sekä perheen pommituksissa mahdollisesti kärsimät tuhot ja kuuluminen siirtoväkeen. Korttiin merkittiin myös lähtö- ja paluuaajat, kulkuväline sekä sijoituspaikat. Tämän lisäksi jokaisella lapsella tuli olla esteettömyystodistus, jonka liitteinä oli usein papintodistuksia sekä valokuva lapsesta.<sup>263</sup>

Jokaisen sotalapsen kaulassa roikkui matkan aikana pahvinen nimilappu, josta vähitellen muodostui suoritettujen lastensiirtojen symboli. Useat sotalapset muistavat kaulassaan olleen lapun, ja osa liittyy siihen kokemansa ikävätkin kokemukset. Lappuun oli merkitty kunkin lapsen lapsiluetteloissa ollut numero, nimi kokonaisuudessaan sekä kotiosoite Suomessa. Nimilappu aiheutti toisinaan lisätyötä lastensaattajille, sillä lapset saattoivat ottaa lapun pois kaulastaan ja hävittää sen. Lisäksi syntyi sekaannusta, kun he vaihtoivat niitä keskenään. Joskus nimilappu oli saatettu jopa pureskella aivan tunnistamattomaksi. Tämän takia nimilappu tulikin annettujen määräysten mukaan solmia niin tiukasti lapsen kaulaan, ettei tämä saanut solmua itse auki ja siten hukkaamaan nimilappua. Lapun nauhan tuli myös olla niin lyhyt, ettei lappua saanut otettua pois yli pään. Ruotsalaiset miettivät erilaisia vaihtoehtoja tälle pahviselle lapulle sen aiheuttamien ongelmien takia, jotka tulivat esille etenkin alkuvuonna 1944, kun suomalaisia lapsia alettiin suuremmissa määrin siirtää Ruotsiin. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin lapun materiaalin vaihtamista kestävämpään. Eräässä vaiheessa harkittiin jopa lasten leimaamista esimerkiksi jalapohjiin. Tästä suunnitelmasta kuitenkin luovuttiin.<sup>264</sup>

#### 3.2.2.2. Laivalla ja junalla Ruotsiin sekä Tanskaan

- *”Mieleeni on jäänyt tuo hetki kun kuvattiin ja pantiin lappu kaulaan ja sitten muiden lasten kanssa vietiin satamaan ja sen jälkeen laivassa siirryimme Ruotsin puolelle. Pysähdyimme Maarianhaminassa. Muistan katselleeni ikkunasta Maarianhaminan rantoja ihmetellen, että missä oikein olimme kun emme olleet vielä perillä. Ja sitten Ruotsissa yövyimme yön ruotsalaisen merimieskirkon seurakuntatalossa ja sieltä sitten lähdimme junalla etelään päin.”*<sup>265</sup>

Vuoden 1941 syksyllä sotalasten siirrot tapahtuivat pääasiassa meriteitse. Kuljetukset Ruotsiin alkoivat 23.9.1941, kun 125 lasta lähti Turusta Tukholmaan Arcturus-laivalla. Alus oli korjattu varta vasten lastensiirtoihin siten, että yksi sen lastiruumista sisustettiin sotalasten majoittamiseksi matkan ajaksi. Tähän uudelleen sisustettuun keularuumaan voitiin sijoittaa 150 lasta. Tämän jälkeen kuljetuksia oli joka viikko. Kuljetukset eivät olleet mitenkään helppoja suorittaa, sillä vihollinen ahdisteli laivoja matkan aikana. Kesäkuussa 1943 Arcturus kuljetti jälleen erästä siirtoerää sotalapsia sekä haavoittuneita suomalaisia sotilaita, kun sen kimppuun kävi neuvostoliittolainen lentokone Föglön selällä Storgrundetin luona hieman ennen kahta yöllä. Kone pudotti laivaa kohden yhden torpedon, joka kuitenkin peräsintä hipaisten ohitti aluksen.<sup>266</sup>

Lastensiirrot herättivät heti alusta lähtien myös sanomalehtien mielenkiinnon. Marraskuun alkuun 1941 mennessä oli Turun kautta kuljetettu Ruotsiin 1 660 lasta. Ensimmäisen lapsierän mukana matkustivat Tukholmaan myös toiminnanjohtaja Elsa Bruun ja lastensiirtokomitean sihteeri Aune Ståhlberg. Joulukuussa 1941 muutettiin vielä yksi Arcturuksen lastiruuma lastenkuljetuksia varten. Tämän jälkeen voitiin yhdellä kertaa kuljettaa 500 lasta. Tornion kautta Ruotsiin siirrettiin alkuvaiheessa etupäässä Oulun seudun lapsia, joita oli siirtynyt Ruotsiin kaikkiaan 81 marraskuuhun 1941 mennessä. Paine kuljetuksia kohtaan oli koko ajan kasvamassa. Sen takia rautatiehallitus ilmoittikin lastensiirtokomitealle marraskuussa 1941 asettaneensa viikottain kaksi ylimääräistä vaunua Helsingistä ja Kuopiosta Tornioon meneviin juniin. Lastensiirtokomiteassa katsottiinkin junamatkojen olevan lapsille vähemmän rasittavia kuin laivamatkojen. Lisäksi juna oli halvempi kulkuneuvo. Ongelmaksi oli kuitenkin muodostunut se, että Ruotsin rautatiet olivat ylikuormitetut muun muassa saksalaisten lomakuljetusten johdosta. Lasten kuljetus Haaparannasta etelään oli siten vaikeaa. Siksi jouduttiin turvautumaan myös laivoihin lastensiirroissa. Matkat olivat lapsille erittäin rasittavia, mikä huomattiin jo heti lastensiirtojen alkuvaiheessa syksyllä 1941, jolloin Ruotsista tiedotettiin lastensiirtokomitealle, että *”moni lapsi oli järkyttynyt matkakokemuksista, joten paljon hermostuneisuutta oli ollut todettavissa”*.

Tukholman Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanuksen arvion mukaan alkuaikojen lastensiirrot sujuivat Ruotsin puolella erittäin hyvin ja sujuvasti. Hänen mielestään ero talvisodan aikaiseen toimintaan oli olennainen. Silloin Centrala Finlandshjälpenin työntekijät kyllä yrittivät parastaan, mutta eivät aina kuitenkaan saavuttaneet hyvää tulosta. Nyt henkilökunta oli paljon ammattimaisempaa. Samoin sosiaaliministeri Fagerholm kiitteli myöhemmin erityisesti ruotsalaisten naisten toimintaa lastensiirtojen yhteydessä.<sup>267</sup>

- *Matkat olivat pienille sotalapsille vaikeat: ”Niin lähdimme junalla kolistelemaan Seinäjoelta kohti Turkua. Vaunut olivat täynnä eri-ikäisiä lapsia, joista suurin osa itki. Äitiä oli ikävä, niin mahdoton ikävä. Sisarellani ja minulla oli turva ja lohtu toisissamme. Se helpotti oloamme. Meitä hoitavat tädit teki-*

*vät varmasti parhaansa, mutta meitä oli aivan liian paljon tullaksemme kaikkine tarpeinemme huomioiduiksi. Se oli pitkä ja raskas matka ja toinen samanlainen alkoi satamaan päästyämme. S/S Arcturus lastattiin suomalaislapsilla ja matka jatkui kohti Tukholmaa. Olimme lastiruumassa kuin siltilit suolassa. Asuimme ja nukuimme samoilla patjoilla, ja varsinkin vessoista oli pulaa. Monet housut jouduttiin vaihtamaan silläkin matkalla. Pari kertaa pääsimme kannelle katselemaan jäistä merta. Miehistö oli ystävällistä, ja koko valtava lapsikatras tuli hoidetuksi hyvin, ainakin kehon tarpeita ajatellen; henkisestä puolesta en ole niinkään varma. Minulle ei matkasta ole jäänyt pahoja muistoja.”<sup>268</sup>*

Tanskan luvattua ottaa vastaan 1000 suomalaista lasta alkoivat heidän kuljetuksensa laivoilla 2.12.1941. Kuljetukset jatkuivat hieman yli kuukauden ajan, ainoastaan jouluna ja uutena vuotena pidettiin tauot. Siirrettyjä lapsia oli lopulta 986 sekä näiden lisäksi 63 yksityisesti Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kuljetusten mukana matkustanutta sotalasta. Matkat Turusta Tukholman kautta Kööpenhaminaan maksoivat kaikkiaan 463 972 markkaa. Lokakuussa 1941 Tanskan-valiokunta pyysi Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön apua lasten vastaanotossa näiden saapuessa Tukholmaan. Ruotsalaiset lupautuivatkin auttamaan lasten hoitamisessa ennen kuin heidät lähetettiin edelleen kohden Kööpenhaminaa. Kaikkiaan 13.1.1942 mennessä suoritettiin seitsemän lastensiirtomatkaa Tanskaan seuraavan aikataulun mukaisesti:<sup>269</sup>

Taulukko 10. Sotalasten kuljetukset  
Tanskaan 2.12.1941–13.1.1942

Kuljetuspäivä	Lasten lukumäärä
2.12.1941	121
6.12.1941	112
9.12.1941	39
13.12.1941	117
16.12.1941	257
10.1.1942	88
13.1.1942	252
Yhteensä	986

Kuljetusten ollessa käynnissä raportoi 31.12.1941 Suomen Kööpenhaminan lähettiläs, ministeri Paavo Pajula Helsinkiin ulkoasiainministeriölle Tanskassa Finlandshjaelpenia kohtaan osoitetusta tyytymättömyydestä. Järjestön katsottiin tanskalaisten mielestä toimineen ponnottomasti suomalaisten lasten saamiseksi Tanskaan. Monet tanskalaiset perheet olisivat olleet halukkaita ottamaan vastaan suomalaisia lapsia, mutta he olivat saaneet vain vastauksen, jonka mukaan Suomesta ei pyydetty saada

lähettää lisää sotalapsia Tanskaan. Pajulan mielestä nyt tuli päättää lähetettäisiinkö lapsia lisää Tanskaan, vai ei. Hänen mielestään suuremmat lastensiirrot olisivat olleet tarpeen, koska Suomessa oli huono elintarviketilanne. Pajula kehotti kirjeessään miettimään mahdollisuutta saada ruotsalaiset jotenkin osallistumaan matkakuluihin. Pajula toimi siis erittäin pontevasti lastensiirtojen puolesta, ja hän myös torjui helmikuussa 1942 häntä kohtaan esitetyn arvostelun siitä, että hän olisi ollut lastenkuljetuksia vastaan. Päinvastoin hän mainitsee koko ajan olleensa sitä mieltä, että lapsia tulee lähettää Suomesta Tanskaan laajemmassa mittakaavassa.<sup>270</sup>

Lastenkuljetukset Ruotsiin herättivät myös vastustusta syksyn 1941 aikana. Artturi Leinonen kirjoitti lokakuussa 1941 nimimerkillä ”Karhuvainion Esa” Ilkka-lehdessä, että ruotsalaiset pyrkivät käynnissä olleiden lastensiirtojen avulla vain kasvattamaan omaa väkilukuaan. Lapset tulisivat jäämään Ruotsiin. Leinosen mielestä Ruotsin olisi tullut lähettää apuaan suoraan Suomeen, jos se kerran halusi maataamme auttaa. Tätä kirjoitusta siteerattiin muun muassa Kainuun Sanomissa, mikä johti siihen, että kainuulaiset alkoivat perua jo sovittuja lastensa matkoja Ruotsiin, eikä esimerkiksi Nurmeksesta löytynyt Ruotsiin lähtijöitä. Lisäksi lastensiirtoihin osallistuneita henkilöitä kohtaan kohdistui painostusta. Paikallinen lääkäri ja siirtoväen huoltojohtaja pyrkivät Kajaanin Sanomiin antamallaan haastattelulla hälventämään ihmisten lastensiirtoihin kohdistuneita epäluuloja.

Samaan aikaan julkaistiin Ilkka-lehdessä myös muutamien äitien kirjoitus, jossa he ihmettelivät miksi ns. kesälapsia ei pyynnöistä huolimatta palautettu kotiin Ruotsista. Asian johdosta päätti lastensiirtokomitea määrätä tohtori Bertel Nybergin laatimaan äideille selvityksen lasten palauttamisen viivästyisestä. Lastensiirtokomitea joutui samalla toteamaan, että kyseisen sanomalehtikirjoituksen johdosta noin 10 Ruotsiin jo ilmoitettua lasta ei ollut lähtenytäkään matkalle. Lisäksi lastensiirtokomitea joutui myöntämään, ettei kesälasten palauttaminen takaisin Suomeen ollut sujunut odotetulla tavalla.

Marraskuussa 1941 asettuessaan myönteiselle kannalle ruotsalaisten anomukseen ottaa vastaan 6 000 sotalasta, lastensiirtokomitea totesi kokouksessaan lastensiirtojen aiheuttaneen osin ankaraakin kritiikkiä eri tahoilta. Lastensiirtoihin liittyneen tiedottamisen edistämiseksi keskusteltiin komiteassa vuoden 1942 alussa mahdollisuudesta lähettää Ruotsiin suomalainen toimittaja, joka selostaisi suomalaisissa lehdissä muun muassa sotalasten elinoloja ja muita olosuhteita. Asiallisen tiedon lisäämisellä haluttiin vähentää kaikenlaisten huhujen ja puolitotuuksien vaikutusta sotalasten vanhempiin.<sup>271</sup>

Tanskassa käydessään tohtori Paavo Virkkunen pahoitti maaliskuussa 1942 lausunnoillaan Suomen hyväksi työtä tehnyttä Finlandshjaelpenia. Virkkunen asettui Kööpenhaminassa kummiavustusten puolelle lastensiirtoja vastaan, ja väitti, ettei Suomessa ollut sellaista elintarvikepulaa, joka olisi pakottanut lähettämään lapsia Tanskaan. Hän toivoi sen sijaan kerättäväksi Suomeen rahaa, jolla sitten olisi voitu ostaa väestölle ruokaa. Lastensiirtokomitean jäsen Arvo Ylppö joutui esittämään omassa haastattelussaan suomalaisten virallisen näkemyksen asiasta, jotta tanska-

laiset rauhoittuivat, ja kirjoittelu asiasta sanomalehdistössä olisi saatu loppumaan. Tanskalaisille kerrottiin suomalaisten toivovan lastensiirtojen voivan jatkua. Silloinen sosiaaliministeri Fagerholm kertoo myös väitelleensä muun muassa juuri Paavo Virkkusen kanssa suoritettujen lastensiirtojen oikeutuksesta, sillä Virkkunen pelkäsi lasten jäävän ulkomaille. Fagerholmin mukaan Suomen oikeistolaiset piirit eivät hyväksyneet suoritettuja lastensiirtoja Ruotsiin ja Tanskaan.<sup>272</sup> Perustellutkin kriittiset näkemykset lastensiirroista torjuttiin. Sosiaaliministeri Fagerholm ja sosiaaliministeriö eivät pitäneet lainkaan toimintaansa kohdistetusta arvostelusta, sillä sen katsottiin vaarantavan ulkomailta annetun avun saannin.

Tammikuussa 1942 jatkuivat lastensiirtoihin kriittisesti suhtautuneet sanomalehtikirjoitukset. Oikeistoa edustaneen Isänmaallisen kansanliikkeen äänenkannattajan Ajan Suunnan mielestä ei ollut mitään syytä siirtää suomalaisia lapsia Ruotsiin. Lehti myönsi elintarvikkeiden niukkuuden, etenkin asutuskeskuksissa, mutta katsoi kuitenkin ettei suoranaista hätää ollut olemassa. Siksi sen mielestä lastensiirrot olivat täysin turhia. Osin kauaskantoisesti lehti viittasi myös lasten mahdollisiin psyykkisiin ongelmiin: *”Lasten siirtäminen vieraisiin oloihin ei voi olla tuottamatta näille sielullisia kokemuksia, joiden kääntämistä yksinomaan myönteisiksi he eivät sillä ikäkaudella vielä kykene hallitsemaan. Heillä on koti-ikävää vaikka olot vieraassa maassa järjestettäisiin kuinka hyväksi.”* Samoilla linjoilla oli porvarillinen Hämeen Sanomat. Sen mielestä lastensiirroissa oli kyse myös vanhempien mukavuudenhalusta: *”Lapsiansa eivät Ruotsiin ole lähettäneet edes vain köyhimmät. Sinne ovat lähettäneet lapsiaan aivan hyvin toimeentulevat perheet ja se on toisille jo tullut tavaksi. Perhe vapautuu silloin mukavasti lasten huollosta. On siis myös mukavuussyitä.”*

Ruotsissa Göteborgin kirkkoherra, hovisaarnaaja Isaac Béen arvosteli lastensiirtoja alkuvuonna 1942. Hänen mielestään apua olisi tullut toimittaa suoraan Suomeen, eikä siirtää lapsia Ruotsiin. Hänestä se oli väärä lapsirakkauden muoto. Ainoastaan sairaat lapset olivat hänestä poikkeus. Béen tuki itse sotakummitoimintaa Suomen auttamiseksi. Béen oli myös Paavo Virkkusen hyvä ystävä, ja he toimivat yhdessä kummiavustusten keräämiseksi Suomeen. Suomessakin esitettiin alkuvuodesta 1942 ajatuksia lasten sijoittamisesta omaan maahan. Maatalousseurojen Keskusliittoon kuulunut Maatalousnaisten keskusjohtokunta katsoi helmikuussa 1942 tekemässään aloitteessa, että lapsia voisi siirtää kaupungeista eri puolille maaseutua yksityistiloille. Keskusjohtokunta esitti myös, että sosiaaliministeriö ryhtyisi johtamaan tätä toimintaa.<sup>273</sup>

Sosiaaliministeriö ei hyväksynyt esitettyä arvostelua. Se myönsi, että olisi tietenkin ollut parasta, jos lapset olisivat voineet saada apua omissa asuinympäristönsään. Mutta antamassaan lausunnossa huhtikuussa 1942 eivät lastensiirrot olleet sosiaaliministeriön mielestä aiheuttaneet mitään ongelmia. Sitävastoin tuhannet suomalaiset lapset olivat päässeet parempiin elinolosuhteisiin. Ministeriön mukaan jo syksyllä 1941 nähtiin elintarviketilanteen olleen huonon. Samoin seuraava talvi ja kevät tiedettiin vaikeiksi. Erityisen vaikea tilanne oli suurimmissa asutuskeskuksissa, sekä köyhillä syrjäseuduilla. Koska tässä tilanteessa Ruotsi ja Tanska tarjosi-

vat Suomelle apuaan, ei sosiaaliministeriö katsonut voivansa vastustaa sen ottamista vastaan. Näin oli voitu auttaa etenkin alle kouluikäisiä lapsia. Lastensiirtokomitean puheenjohtaja, ylitarkastaja Kosti Pirjola näki lastensiirtoihin kohdistuneen arvostelun johtuneen etupäässä kahdesta seikasta. Osa arvostelijoista pelkäsi lasten vähitellen ruotsalaistuvan, ja sitä myöten unohtavan suomalaisen identiteettinsä. Toisaalta vallalla oli myös käsitys siitä, että suomalaisten lasten avulla Ruotsi aikoi kohentaa omaa huonontunutta väestöpoliittista tilannettaan pyrkien saamaan maahan lisää uusia siirtolaisia, jotka myöhemmin rakentaisivat ruotsalaista yhteiskuntaa. Pirjola puhui näistä seikoista Helsingissä marraskuussa 1941 pidetyssä neuvottelukokouksessa.<sup>274</sup>

Myös Ruotsissa huomattiin lastensiirtoihin Suomessa kohdistettu arvostelu, ja asiaan puututtiin muun muassa sanomalehdissä. Svenska Dagbladet näki tammi-kuun lopulla 1942, että lastensiirtoihin kohdistuneen arvostelun taustalla oli aito-suomalainen nationalismi. Lehti katsoi, että kritiikin olisi voinut kaikessa rauhassa sivuuttaa, mutta Suomen sensuurin toiminta aiheutti kuitenkin epäilyksiä. Muuten niin ankara suomalainen sensuurilaitos oli lehden mielestä suvaitsevaisuudellaan esitettyä arvostelua kohtaan saattanut suomalaiset päättäjät huonoon valoon. Hjälpkommittén för Finlands Barn katsoi puolestaan maaliskuussa 1942, että esitettyyn kritiikkiin ei tullut kiinnittää mitään huomiota suoritettaessa humanitaarista avustustyötä. Järjestö kuitenkin kehotti lastenkoteja ja muita laitoksia olemaan tarkkana suhteessa lehdistöön ja noudattamaan suurta varovaisuutta luovutettaessa tietoja lastenkotien toiminnassa sanomalehdistölle.<sup>275</sup>



Suomalaisia sotalapsia makuutiloissaan siirtolaivan ruumassa. – Kuva julkaisusta *Suomen lapset kiittävät* 1949.

Suomen sensuuriin kohdistettu kritiikki ei kuitenkaan ainakaan kaikilta osin ollut oikeutettua, sillä sensuuriviranomaiset tarkkailivat ja ohjailivat koko ajan lastensiirtoihin liittynyttä lehtikirjoittelua ja yleistä keskustelua suomalaisessa yhteiskunnassa alkuvuonna 1942. Valtion tiedotuslaitoksen tiedotusjaosto antoi 21.1.1942 ohjeita Ruotsiin suuntautunutta tiedotustoimintaa varten. Sen mielestä tiedotusta oli syytä niissä oloissa tehostaa, koska Ruotsin poliittinen ja taloudellinen merkitys Suomelle oli erittäin suuri. Etenkin tuli kiittää ruotsalaisten antamaa elintarvikeapua, Suomen Huollon saamaa avustusta sekä sotalasten vastaanottamista hoitoon Ruotsiin. Ruotsia ei saanut arvostella. Lisäksi lastensiirtoihin kohdistuneen kasvavan kriikin johdosta lähetettiin tarkastustoimistoille 22.1.1942 kirje, jossa osin sallittiin arvostelun esittäminen: *”Jos lehdet haluavat esittää epäilyksiään siitä, onko suomalaisten lasten siirto Ruotsiin tarpeen vaatima toimenpide, on tällaisten kirjoitusten hyväksymisen ehtona, että niissä annetaan täysi tunnustus Ruotsin hyväntahtoisille aikeille. Väheksyviä, epäluuloisia tai arvostelevia lausuntoja Ruotsin suhtautumisesta Suomeen ei saa tuoda julki, vaan on rajoitettava käsittelemään huolestumista, johon lasten maastavienti saattaa antaa aiheita.”*

Kirjoittelu ei kuitenkaan kulkenut sensuurin haluamalla tavalla, joten 26.1.1942 kiellettiin kaikki lastensiirtoihin kohdistuneet negatiiviset kirjoitukset Suomen lehdistössä. Tämä tapahtui sen jälkeen, kun lastensiirtokomitean edustajat olivat käyneet sensuuria johtaneen Kustaa Vilkunan luona keskustelussa asiasta. Määräys ulotettiin 17.2.1942 koskemaan myös eduskuntaa, sillä silloin määrättiin poistettavaksi sanomalehdistä kansanedustajien puheenvuoroista kaikki kielteiset lausunnot lastensiirroista. Sensuurin jyrkkä määräys esti avoimen keskustelun asiasta, ja esti tiedonkulun muun muassa sotalasten vanhemmille. Lisäksi sensuurin asettaman kiellon piiriin kuuluivat Ruotsissa vierailleet suomalaiset, jotka pitivät puheita ruotsalaisten avustusjärjestöjen kutsusta. Määräystä kuitenkin kierrettiin, ja siten esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton edustajat eivät pyytäneet ruotsalaisia ottamaan suomalaisia lapsia koteihinsa, vaan kehottivat auttamaan kummikuntatoiminnan avulla. Viranomaisten tapa tiedottaa lastensiirtoihin liittyneistä seikoista oli myös valikoivaa. Siten ei julkisuuteen kerrottu, miten kesällä 1941 Ruotsiin siirrettyjen lasten palauttamisessa esiintyi vaikeuksia, eikä sitä, että vuoden 1941 lopulla Ruotsissa oleskeli vielä talvisodan jäljiltä suomalaisia sotalapsia.<sup>276</sup>

Helmikuussa 1942 Isänmaallinen Kansanliike esitti eduskunnassa toivomusaloitteen vuoden 1931 pohjoismaisen adoptiosopimuksen muuttamiseksi kiireellisesti siten, että suomalaisen lapsen adoptioon ulkomaille tarvittaisiin aina Suomen oikeusministerin lupa. Näin olisi voitu estää ulkomaille tapahtuneet adoptiot. IKL pelkäsi Suomen menettävän adoptioiden avulla Ruotsiin siirretyt lapset. Voimassa olleen sopimuksen mukaan Suomen viranomaiset eivät voineet estää esimerkiksi Ruotsissa tapahtuneita mahdollisia adoptioita. Suomesta jo Ruotsiin siirretyt sotalapset tekivät asiasta siten erittäin ajankohtaisen.

Keskustelun jälkeen asia siirtyi eduskunnan lakivaliokuntaan. Siellä kuullut asiantuntijat totesivat, että sopimusta tuli joko muuttaa tai se tuli sanoa irti. Irti-



sanominen saattaisi kuitenkin vaarantaa pohjoismaisen yhteistyön. Valiokunnassa käydyn keskustelun jälkeen lakivaliokunnan toisessa äänestyksessä voitti Ruotsille myönteisempi ponsi, jossa Suomen hallitusta kehoitettiin harkitsemaan sitä, voitiinko suomalaisten lasten adoptioita rajoittaa muulla tavoin kuin irtisanomalla pohjoismainen sopimus. Ratkaiseva oli kokoomuksen Oskari Heikinheimon ääni. Hän oli ensimmäisessä äänestyksessä vielä kannattanut sopimuksen muuttamista, mutta toisessa äänestyksessä hän vaihtoi mielipidettään, ja äänesti SDP:n sekä RKP:n edustajien mukana. Eduskunta hyväksyi lopulta 27.3.1942 keskustelun jälkeen ilman äänestystä tämän lakivaliokunnan ehdotuksen.

Tasavallan presidentti Risto Ryti määräsi huhtikuussa 1942 valtioneuvoston ryhtymään eduskunnan esittämän toivomuksen mukaisiin toimenpiteisiin. Lopulta asia ratkaistiin noottien vaihdolla Ruotsin kanssa. Näin syntyneen sopimuksen mukaan Suomen ulkoministeriön oli haettava Suomen huoltoviranomaisten lausuntoa aina, kun suomalaisesta lapsesta haettiin Ruotsissa adoptiota. Suomalaiset saattoivat siis kontrolloida ja valvoa käynnissä olleita adoptiotapauksia. Ruotsissa tuomioistuimet saivat asiaa koskeneen kiertokirjeen. Yleinen ajatus kuitenkin tässä vaiheessa oli se, että lastensiirrot tulisivat olemaan luonteeltaan väliaikaisia, eivätkä adoptiot tulleet kyseeseen.<sup>277</sup>

Lasten joukkokuljetukset jatkuivat lyhyen tauon jälkeen jälleen 12.1.1942. Alkuvuoden aikana junakuljetukset tehostuivat huomattavasti, kun rautatiehallitus asetti ylimääräisen junavaunun Helsingistä Tornioon menevään junaan kolme kertaa viikossa etupäässä sairaiden lasten kuljetusta varten. Samoin päämaja luovutti erityisen sairaalajunan henkilökuntineen ja keittiövaunuineen vastaavaan tarkoituksen. Koko ajan jatkuivat terveiden lasten kuljetukset myös laivoilla Ruotsiin. Kemistä kuljetettiin lapsia myös Ruotsin Punaisen Ristin autoilla Ruotsiin, mutta nämä kuljetukset päättyivät maaliskuun lopulla 1942 polttoainepulan takia.

Lastensiirtokomitea tiedotti vanhemmille huhtikuussa 1942, että Ruotsiin siirretyt lapset jäävät sinne seuraavaan syksyyn asti. Silloin kotiutettaisiin ainakin kouluikäiset lapset ennen koulujen syyslukukauden alkua. Tieto kotiinpaluusta tulettiin antamaan vanhemmille hyvissä ajoin. Jos vanhemmat halusivat lapsensa aiemmin kotiin, tuli heidän kääntyä asiassa lastensiirtotoimiston puoleen. Lapsille ei saanut suoraan kirjoittaa asiasta.

Viimeinen suurempi ryhmä sotalapsia lähti matkalleen 11.6.1942. Siihen voidaan katsoa päättyneen lastensiirtokomitean suorittamat terveiden lasten joukkosiirrot Ruotsiin vuonna 1942. Jo aiemmin oli tehty päätös, että lapsia viedään Ruotsiin korkeintaan juhannukseen 1942 saakka. Joillakin seuduilla halukkuus lähteä Ruotsiin muodostui ajoittain todella suureksi. Forssan työväenopiston johtaja Elli Laurila kirjoitti kesäkuussa 1942 Elsa Bruunille forssalaisten siirtohalukkuudesta: *”Täällähän tuli lasten kesken Ruotsiinmeno vimma. Jokainen olisi mennyt, kun olivat saaneet sellaisen mielikuvan, että siellä saa mielinmäärin pullaa, karamelleja ja hedelmiä sekä kauniita vaatteita.”*<sup>278</sup>

Toiminnanjohtaja Elsa Bruun mainitsi eräässä haastattelussa vuonna 1976 omana mielipiteenään, että lyhyessä ajassa lastensiirroista kehittyikin todellinen kansainvälisyys, joka sai aivan toiset mittasuhteet, kuin mitä oli ajateltu. Myös Arvo Ylppö oli myöhemmin sitä mieltä, että tuli melkein muotiasiaksi lähettää lapsia Ruotsiin niiltäkin paikkakunnilta, joissa nälkä tai pommitusten uhka eivät näyttäneet suurilta. Suomen Haaparannan konsuli Tornberg ilmoitti lastensiirtokomitealle alkukesällä 1942, että Pohjois-Suomen vaikea elintarviketilanne pakotti lapsia koko ajan siirtymään Ruotsin puolelle. Tämän johdosta lastensiirtokomitea valtuutti konsuli Tornbergin toimimaan lastensiirtokomitean edustajana Torniossa ja Haaparannassa. Ruotsalaiset viranomaiset toimivat Haaparannan konsuliviraston kanssa kiinteässä yhteistyössä muun muassa tarkastaessaan niiden kotien olosuhteita, joihin oli sijoitettuna suomalaisia sotalapsia. Suomalaiset sotalapset olivat pääsääntöisesti lähtöisin kodeista, joiden taloudellinen tilanne oli huono. Siksi Suomen konsulivirasto olikin kesällä 1942 sillä kannalla, että ruotsalaisten esittämiin adoptiopyyntöihin olisi tullut suostua. Näin etenkin pienet lapset olisivat päässeet parempiin elinolosuhteisiin.

Hyvin usein toivottiin, että saman perheen sisarusten tuli päästä samaan sijoituspaikkaan Ruotsissa. Tämä pyyntö ei kuitenkaan suinkaan aina toteutunut. Myöskään Haaparannan konsulivirasto ei aina halunnut sijoittaa lapsia kaikkiin tarjolla olleisiin ruotsalaisiin koteihin. Koska ruotsalaiset kommunistit vastustivat suomalaisten lasten siirtoja Ruotsiin, mikä näkyi myös Pohjois-Ruotsin kommunistisissa sanomalehdissä, eväsi konsulinvirasto kesällä 1942 kolmelta Kolarista kotoisin olleelta pojalta passit. Heidät olisi konsulinviraston mukaan sijoitettu ruotsalaisiin kommunistikoteihin, eivätkä ne konsulinviraston mielestä olleet sopivia paikkoja lasten kasvatukseen.<sup>279</sup>

Jo loppuvuonna 1941 oli ruotsalaisissa sanomalehdissä ollut kirjoituksia Lapin läänin hädästä, muun muassa Posion kunnan alueella. Ruotsalaiset olivat tarjoutuneet ottamaan vastaan lapsia, mutta Lapin läänin maaherra Hillilä oli pitänyt siirtoja tarpeettomina. Kuitenkin heti tammikuun alusta 1942 ilmoitti Suomen konsulaatti Haaparannasta, miten ruotsalaiset valitsevat suomalaisia lapsia kasvateikseen. Ruotsalaiset olivat kääntyneet konsulaatin puoleen ja ilmoittaneet, montako ja minkä ikäistä lasta he halusivat. Konsulaatti otti yhteyttä kuntien köyhäinhuoltolautakuntiin. Nämä valitsivat lapset aivan köyhimmistä kodeista usein diakonityöntekijöiden avustuksella.

Myöhemmin tammikuussa 1942 konsulaatti ilmoitti lastensiirtokomitealle, että ruotsalaiset olivat avaamassa Luulajan lähistölle suomalaisille lapsille lastenkotia, johon oli suunniteltu otettavaksi lapsia Lapin läänistä. Lisäksi oli pyydetty hankkimaan paikalle suomalaista henkilökuntaa keittäjiksi ja lastenvalvojiksi. Asiasta oli ilmoitettu myös maaherra Hillilälle, joka oli todennut, ettei Lapista tarvinnut siirtää Ruotsiin kuin vain sairaita lapsia. Konsulaatin ja kuntien huoltoviranomaisten mielestä tällainen mielipide oli outo, koska puutetta oli Lapissa erittäin paljon, ja esim. pienten lasten kuolleisuus oli sota-aikana Lapin läänissä muuta maata selvästi korkeampaa. Lopulta Lapista vietiinkin vuonna 1942 Ruotsiin kaikkiaan 1 777 lasta,

Suomalaisia sotalapsia. – Kuvat julkaisusta *Suomen lapset kiittävät 1949*.



mikä oli 63 % Lapin läänistä lähetettyjen lasten kokonaismäärästä 2 833, ja samalla 10 % koko vuoden 1942 aikana Ruotsiin siirrettyjen lasten määrästä. Heikon elintarviketilanteen, lasten sairastavuuden, perheiden monilapsisuuden, evakuoinnin ja työvoimapulan ohella lastensiirtojen syyksi Lapin läänin osalta mainitaan myös läänin sotilaspoliittisen tilanteen muuttuminen vuoden 1942 alussa, jolloin rintamavastuu pohjoisessa jäi kokonaan saksalaisten haltuun. Lapset haluttiin viedä turvaan saksalaisten vastuualueelta Lapin läänistä ja osista Oulun lääniä.<sup>280</sup>

Sosiaaliministeriökin oli tietoinen vaikeasta elintarviketilanteesta keväällä 1942. Ministeriö oli aloittanut jo neuvottelut maatalouden keskusjärjestöjen kanssa, jotta mahdollisimman moni kaupunkien lapsi voitaisiin siirtää maaseudulle kesäksi 1942. Vaikka ratkaisu olikin hyvä, ei kuitenkaan löytynyt tarpeeksi sellaisia maalaiskoteja, jotka olisivat voineet ottaa vastaan kaupunkilaislapsia. Myöskään elintarviketilanteen paranemisesta ei ollut mitään varmuutta. Kummiavustuksillaakaan ei kyetty hankkimaan tarpeeksi suuria määriä elintarvikkeita. Lisäksi kaikki suomalaisia lapsia vastaanottaneet tanskalaiset ja ruotsalaiset perheet eivät suinkaan voineet antaa apuaan kummiavustusten maksamisen muodossa. Siten entistä harvemmat perheet voisivat saada elintärkeää ulkomaista apua. Nämä näkökulmat tuli ottaa ministeriön mielestä huomioon päätettäessä lastensiirtojen jatkosta.

Tästä syystä sosiaaliministeriö katsoikin huhtikuussa 1942, että lastensiirtoja Tanskaan ja Ruotsiin tuli jatkaa. Ministeriö toivoi samalla, että lastensiirrot kumpaankin maahan olisi saatu suoritetuksi kesäkuuhun 1942 mennessä. Sen jälkeen

syksyllä alkaisivat sotalasten kotiutukset. Ruotsin sanomalehdistö kirjoitti myös Suomen huonosta huoltotilanteesta ja sen vaikutuksista lapsiin. Vuonna 1942 aloitettiin Ruotsissa kampanja teemana: ”Rädda ett barns liv! Ett finskt barn i varje hem.”<sup>281</sup>

Suomen huono huoltotilanne näkyikin erittäin selvästi lastensiirtokomitealle vuoden 1942 aikana saapuneista tiedusteluista ja pyynnöistä saada lähettää lapsia turvaan Ruotsiin. Lisäksi jo aiemmin sinne lähetettyjen sotalasten kohdalla pyydettiin useasti oleskeluajan pidentämistä. Lisäksi Ruotsista saapui kirjeitä, joissa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat pyysivät luokseen suomalaisia lapsia. Näiden kirjeiden mukana saattoi seurata ruotsalaisten kasvatusvanhempien allekirjoittamia sitoumuksia ottaa tietty lapsi hoitaakseen. Osa näistä kutsutuista oli ollut Ruotsissa sotalapsena jo talvisodan aikana.

Joillain seuduin Suomessa huoltotilanne oli syksyllä 1941 ja alkutalvesta 1942 erittäin huono. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Juuan paikallisosasto lähetti tammikuussa 1942 lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle tietoja Ruotsiin lähtevistä lapsista. Kaikki lapset olivat aliravittuja ja kotoisin erittäin köyhistä oloista. Kukaan heistä ei käynyt koulua, koska joko koulua ei kaikkien lasten asuinalueilla ollut tai sitten jos sellainen oli, niin se kärsi tilanahtaudesta. Myös vaatteista oli pulaa, joskus jopa pyydettiin Kuopion alatoimistolta lapsille kenkiä, jotta nämä voisivat lähteä matkalle Ruotsiin. Maaliskuussa paikallisosasto ilmoitti, että lihaa ei paikkakunnalla ollut saatavilla lainkaan, jauhojen saantikin oli ajoittain vaikeaa.

Myös Kuusamon kunnasta raportoi huoltotoimentarkastaja samaan aikaan elintarvikepulasta ja köyhyydestä. Sota-aika oli entuudestaan vaikeuttanut monilapsisten perheiden taloudellista asemaa. Siksi kunnasta tuli huoltotoimentarkastajan mielestä siirtää lapsia Ruotsiin, mikäli sitä ”*pidetään tarkoituksenmukaisena toimenpiteenä vallitsevan elintarvikepulan takia*”. Myös asuinsijoilleen palanneen karjalaisen siirtoväen keskuudessa oli halukkuutta lähettää lapsia Ruotsiin tai Tanskaan. Näin oli muun muassa Suojärven alueella.<sup>282</sup>

Kevään 1942 aikana tilanne ei juuri muuttunut. Lastensiirtokomitean Kuopion alatoimisto raportoi toukokuussa 1942, että ei ole syytä palauttaa lapsia Ruotsista takaisin liian aikaisin, koska edes kaikkia korttiannoksia ei kyetty väestölle jakamaan. Puute koski muun muassa maitoa. Tästä syystä lasten paluu kotiin ei ollut aiheellista kuin vasta seuraavana syksynä, jolloin uusi sato olisi jo korjattu talteen. Samanlaista tietoa huoltotilanteesta lastensiirtokomitea sai muun muassa Mikkelin lääninhallitukselta keväällä 1942. Kuitenkaan syksykään ei tuonut helpotusta tilanteeseen, sillä yhä lastensiirtokomitea ja sen alatoimistot saivat runsaasti kirjeitä äideiltä. Niissä nämä ankaraan pula-aikaan vedoten pyysivät, että heidän Ruotsissa olevat lapsensa saisivat jäädä sinne vielä seuraavaksi talveksi 1942–1943.

Tammikuussa 1943 lastensiirtokomitean Kuopion alatoimisto ilmoitti Outokummussa olevan vaikean ruokatilanteen, etenkin maidon saaminen oli erittäin vaikeaa. Vanhemmat pyysivät myös lapsilleen Ruotsiin lähettämissään kirjeissä toimittamaan Suomeen muun muassa vaatteita, eikä tämä ollut lainkaan suomalaisten

viranomaisten mieleen. Tähän asiaan kiinnitti huomiota Suomen Göteborgin pääkonsulinvirasto joulukuussa 1942 ulkoasiainministeriölle lähettämässään kirjeessä. Lisäksi Göteborgista valitettiin sitä, että kirjeissä kerrottiin kotioloista Suomesa liian pessimistisesti, ja muutenkin käsiteltiin liian arkaluonteisia aiheita. Pääkonsulinviraston mielestä suurelle yleisölle tuli selvittää, että kirjeissä tuli välttää kaikkien asiattomien ja tarpeettomien seikkojen esilletuomista. Ulkoasiainministeriö ei kuitenkaan halunnut ohjailla kansan kirjekäyttäytymistä esimerkiksi sanomalehdistön avulla. Sen sijaan päätettiin kokeilla asian esille ottamista yleisradion ohjelmissa, ja siten varovasti ohjailla kansan toimintaa. Lisäksi ulkoasiainministeriö mainitsi omana vihjeenään pääkonsulinvirastolle, että se tarvittaessa ”voi poistaa yliviiwaamalla haltuunsa joutuneista kirjeistä sopimattomat kohdat.”<sup>283</sup>

Sotalasten kasvatuskodeista lähetettiin kuitenkin paketteja Suomeen, vaikka viranomaiset eivät olisikaan pitäneet siitä. Niiden avulla ruotsalaiset perheet koettivat auttaa suomalaisia perheitä: *”Äiti tiesi, että kerran kuussa tulee se valtava paketti, missä oli kaikkea mitä sai laittaa. Kahvia ja sokeria sai olla tietyt määrät, mutta sitten oli säilykepurkkeja ja kuivaa muonaa, makaroneja ja riisiä. Ja oli vaatteita ja kenkiä siskoille, tuntui että sieltä käsin autettiin heitäkin elämään kunnollista elämää.”*<sup>284</sup>

On kuitenkin todettava, että samaan aikaan vuoden 1942 aikana kun lasten vanhemmat lähettivät lastensiirtokomitealle pyyntökirjeitä saada lapsensa Ruotsiin, sai lastensiirtokomitea myös sotalasten Ruotsista palauttamista koskeneita pyyntöjä. Nämä tulivat tietenkin sotalasten äideiltä, jotka eri syistä halusivat lapsensa takaisin kotiin. Odottavat äidit pyysivät lapsiaan kotiin, koska pelkäsivät oman tilanteensa vaarantuvan ikävänsä takia. Jotkut kertoivat mielenterveytensä osin järkkyneen lastensa poissaolon takia, ja saamiinsa lääkärintodistuksiin vedoten halusivat lapsensa kotiin. Myös suoranaisia fyysisiä sairauksia mainitaan kirjeissä syyksi takaisinpaluupyyntöihin. Tällaisia olivat muun muassa sydänoireet. Lisäksi jotkut perheet olivat muuttaneet tai muuttamassa kaupungeista maaseudulle, jolloin he katsoivat elintarviketilanteensa parantuvan omavaraisuuden kasvaessa. Jotkut äidit halusivat Ruotsissa sairastuneita lapsiaan takaisin luokseen, koska he katsoivat sairastumisen johtuneen pelkästään lapsen kokemasta voimakkaasta koti-ikävästä. Myös erilaiset perheiden sisäiset ristiriidat, muun muassa vanhempien avioliiton kariutuminen, olivat toisinaan kotiuttamispyyntöjen taustalla. Äidit halusivat tällöin lapset luokseen omaksi turvakseen ja elämänsä sisällöksi.<sup>285</sup>

Toisinaan äitien kokema epätoivo purkautui suoranaiseksi katkeruudeksi koko lastensiirtotoimintaa kohtaan. Eräs lapsensa Ruotsiin lähettänyt äiti halusi hakea heidät kotiin kesällä 1942. Lasten lähettäminen oli hänestä ollut erehdys. Edes elintarvikepula ei hänen mukaansa ollut syynä, koska hänellä oli maalla omavaraistalous. Kyseinen nainen oli soteleski, joka kirjeessään lastensiirtokomitealle mainitsi kokevansa tilanteensa erittäin ahdistavana. Hän kuitenkin pelkäsi, ettei saa lapsiaan pois Ruotsista, koska ruotsalaiset kasvatustavanhemmat olivat kiintyneet heihin niin paljon. Nämä olivat jo esittäneet hänelle lasten adoptoinnin mahdollisuutta, mihin hän ei halunnut suostua. Ruotsalaisia kohtaan tässä kirjeessä esitetty arvostelu oli

erittäin voimakasta: ”*Yhä he uskaltavat aliarvioida meitä suomalaisia. Kuinkapa nuo toisten selän takana piileskelevät, vuosisatojen aikana aina vaan meidän kustannuksellamme hyötyneet ruotsalaiset tietävät meidän todellisesta olemuksestamme.*”<sup>286</sup>

Lastensiirtoihin käytettyyn sairaalajunaan mahtui kerralla useita satoja lapsia, kuten muun muassa huhtikuussa 1942, jolloin sairaalajuna numero 2 matkusti Kouvolasta Itä-Suomen halki Haaparantaan. Sotalapsia oli tuolloin junassa mukana kaikkiaan 403 kappaletta. He olivat kotoisin Keski- ja Itä-Suomesta, suurimmat ryhmät tulivat Jyväskylästä, Mikkelistä, Pieksämäeltä, Varkaudesta ja Kajaanista. Lastensiirtokomitean lastensaattajia oli mukana 19 henkeä, joukossa mm. pääsaattaja, sairaanhoitaja sekä matkanjohtaja.

Lisäksi sairaalajunalla oli oma henkilökuntansa. Tämä käsitti kaksi lääkintäupseeria, joista toinen toimi junapäällikkönä, ylihoitajana toimineen sairaanhoitajan sekä muita sairaanhoitajia. Sairaalajunissa oli aina myös mukana muonittaja- ja lääkintälottia. Henkilökuntaa oli siis aivan riittävästi. Niinpä lapsia väliasemille kuljettaneet hoitajat eivät enää mahtuneet junaan mukaan saattajiksi, mistä he olivat hieman pettyneitä. Matkaselostuksessa mainitaankin, että tulisi jo etukäteen määrätä, kuinka moni saattaja seuraa lapsia koko matkan, jotta turhia lupauksia ei tulisi annetuksi saattajille.

Kaikki matkalle aikoneet lapsetkaan eivät päässeet mukaan, sillä tämän matkan aikana Rautavaaran pitäjän lapset olivat kelirikon takia eristettyjä muusta maailmasta, eivätkä he voineet matkustaa sovitulle asemalle. Tällaiset äkilliset matkasuunnitelmien muutokset aiheuttivatkin suurta päänvaivaa lastensiirtomatkojen järjestäjille. Pääsaattaja ja ylihoitaja organisoivat kaikki lasten parissa junassa tapahtuneet erilaiset työt, ja jakoivat kutakin junavaunua kohden tarpeellisen määrän saattajia. Lapset matkustivat kuudessa junavaunussa, joissa he myös yöpyivät matkan aikana. Ruokailu matkan aikana tapahtui kolme kertaa päivässä, lisäksi lapset saattoivat nauttia mukaansa saamiaan omia eväitä. Ruokana tarjottiin velliä, keittoa, voileipiä ja maitoa.<sup>287</sup>

Sotalapsikuljetusten kuljetussuunnitelmien laatiminen ei ollut mikään helppo tehtävä, koska sota-aika asetti kuljetuskapasiteetin toimintakykynsä ääri rajoille. Ruotsalaiset olivat ehdottaneet loppuvuonna 1941 viikottaisten kuljetettavien lapsimäärien lisäämistä, mutta suomalaiset joutuivat ilmoittamaan sen olevan mahdotonta. Rautatiekalustoa ei ollut tehtävään tarpeeksi saatavilla. Sotalapsikuljetusten lisäksi rautateillä liikkui tavalliset junavuorot, puolustusvoimien kuljetukset sekä teollisuuden- ja muut huoltokuljetukset. Lisäksi vihollisen aiheuttama ilmavaara tuli jatkuvasti ottaa huomioon kuljetuksia suunniteltaessa. Sotalapsikuljetusten koordinointi edellytti minuuttiaikatauluun perustunutta suunnitelmaa.

Hämeen alueelta siirrettiin 10.2.1942 kaikkiaan 292 sotalasta kotiseuduiltaan Turkuun. Lapset saapuivat junilla Toijalaan kolmelta eri suunnalta. Lahden suunnalta saapui kymmenen kunnan alueelta 104 sotalasta, joista 30 oli Lahdesta. Jämsän suunnalta kuljetettiin seitsemän kunnan alueelta kaikkiaan 91 sotalasta, heistä 40 lähti

matkaan Mäntästä. Lisäksi Tampereen suunnalta saapui Toijalaan omassa vaunusaan viiden kunnan 97 sotalasta, joista tamperelaisia oli 50. Toijalassa nämä kolmelta suunnalta sinne saapuneet sotalapset liitettiin Turkuun menneeseen junaan. Kaikki näin kuljetettiin Turkuun laivakuljetusta odottamaan 292 sotalasta sekä heidän 31 saattajaansa matkatavaroineen kolmessa makuuvaunussa. Lähetys suunnitelman siihen sisältyneine makuuvaunupyynnöineen oli lähettänyt lastensiirtokomitealle sen asiamies, Hämeenlinnan lääninhallituksen tarkastaja C.E.Sjöblom.<sup>288</sup>

Annettujen ohjeiden mukaan tuli lastensaattajien ryhmitellä lapset junassa nimi-luetteloiden mukaan. Ennen Turkuun saapumista tuli lasten ja saattajien matkatavarat kerätä eri vaunuissa lähelle ovea tai ikkunaa, josta ne saadaan nopeasti ulos. Sotalasten lukumäärä tuli tarkistaa, kun he poistuvat vaunuista. Maaseudulta tulleiden saattajien oli seurattava lapsia tulliin saakka, eivätkä he saaneet poistua satamasta ennen kuin kaikki matkalle lähteneet lapset olivat kuljetusaluksessa. Mutta kaikesta suunnitelmallisuudesta huolimatta eivät tietenkään kaikki suomalaiskansalliseen tapaan olleet lainkaan tyytyväisiä lastensiirtokomitean työskentelyyn. Kaikki lasten vanhemmat eivät halunneet ymmärtää sitä, että kun lapsia kerättiin ympäri Suomea kuljetuksia varten, niin aina ei ollut mahdollista järjestää matkoja haluttuina ajankohtina. Kärsimättömyys johti valituksiin ja ihmettelyihin siitä, eikö ilmoittautumisjärjestystä lainkaan otettu huomioon lähetettäessä lapsia matkalle.<sup>289</sup>

Lasten saavuttua Turkuun heidät kuljetettiin vastaanottokotiin. Se sijaitsi aluksi syksyllä 1941 Kristillisen kansanopiston tiloissa Sirkkalankadulla, mutta siirrettiin myöhemmin Vähäväkisten taloon Aninkaistenkatu 1:een. Siellä lapset saivat ruokaa ja tarvittaessa he viettivät siellä yhden yön, lisäksi heille suoritettiin lääkärintarkastus sekä toisinaan tuberkuloosikoe. Lepo olikin pienille matkalaisille tarpeen, sillä usein lapset olivat jo matkanneet junassa pitkän ajan ennen saapumistaan perille Turkuun.

Junamatkan aikana lapsia otettiin lisää junaan tarvittaessa väliasemilta, joihin paikalliset lastensaattajat olivat heidät tuoneet. Siten esimerkiksi Arcturuksella 24.3.1942 suoritettuun kuljetukseen saapuivat lapset eri puolilta maata seuraavilta paikkakunnilta: Sortavala 55 lasta, Loviisa 36, Jyväskylä 38, Vaasa 90, Kuusankoski 32, Helsinki 28, muu Uusimaa 48, Seinäjoki 58, Äänekoski 45 ja vielä Rovaniemeltä 2 lasta. Kun lisäksi matkassa oli 11 yksityisesti matkustanutta lasta, niin kaiken kaikkiaan 443 saapui Turkuun.

Turun satamassa lapset siirtyivät saattajien johdolla kuljetusalukseen. Majoitus matkan aikana oli joko laivan ruumassa, kuten Arcturuksessa, tai sitten siten, että useampi lapsi matkusti samassa hytissä. Tällaiseen ratkaisuun päädyttiin Heimdal-aluksella. Tarvittaessa sairaat lapset eristettiin laivalla omiin hytteihinsä tartuntavaaran takia. Ruokailu junassa ja laivalla käsitti lasten omien eväiden ohella pääasiassa keittoa, velliä, voileipiä ja maitoa. Jos laiva jäästeiden takia joutui viipymään matkalla pidempään, saattoi se toisinaan aiheuttaa ongelmia vedensaannin suhteen. Tukholmaan saavuttua siirrettiin lapset heille varattuihin vastaanottopisteisiin ja sieltä heidät siirrettiin joko ruotsalaisiin kasvatuskoteihinsa taikka suomalaisille lapsille tarkoitettuihin lastenkoteihin. Sotalapsia seuranneet lastensaattajat

majoitettiin Tukholmassa hotelliin. Osa heistä saattoi jäädä samalla kertaa Ruotsiin töihin, joko Tukholmaan tai muualle työskennellen sotalasten hoidon parissa pääasiassa lastenkodeissa. Paluumatkalla takaisin Turkuun oli laivassa mukana usein myös joitain eri syistä Suomeen palautettavia sotalapsia.<sup>290</sup>

Tanskasta saapui maaliskuussa 1942 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle kutsu ottaa vastaan suomalaisia koululaisia seuraavaksi kesäksi kolmen kuukauden ajaksi hoitoon tanskalaisiin koteihin. Näiden lisäksi olivat tanskalaiset huhtikuussa 1942 valmiita ottamaan vastaan vielä 1 000 pikkulasta. Jo helmikuun lopulla 1942 oli Mannerheimin Lastensuojeluliitto ilmoittanut ulkoasiainministeriölle pyrkivänsä voittamaan vallitsevat kuljetusesteet. Lopulta kuitenkin erilaisista vaikeuksista johtuen, mm. jäättilanne Itämerellä oli keväällä 1942 erittäin vaikea, saattoivat kuljetukset alkaa vasta 24.3.1942.

Kaikkiaan ajalla 24.3.–23.6.1942 suoritettiin 18 lastensiirtomatkaa. Näillä matkoilla kuljetettiin yhteensä 2 203 sotalasta, joista koululaisia oli 1 717 ja pikkulapsia 486. Lisäksi kuljetettiin 68 yksityisesti kutsuttua lasta sekä 78 eri järjestöjen ja yritysten Tanskaan kutsumaa sotalasta. Kuljetusaluksina matkalla Turusta Tukholmaan toimivat Heimdall, Bore I, Vellamo ja Aeolus. (katso liite 9) Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestö oli suhtautunut kielteisesti Arcturuksen käyttöön näissä kuljetuksissa, sillä silloin alus olisi poissa Ruotsiin suuntautuneista kuljetuksista. Tämä ei ollut ruotsalaisille mieluisa asia. Sen sijaan Heimdallin käyttämiseen Tanskaan suuntautuneissa lapsikuljetuksissa he suostuivat.

Kuljetuskustannukset olivat yhden sotalapsen osalta kotiseudulta Kööpenhaminaan 617 markkaa. Oman ongelmansa kuljetuksille muodosti Tanskan ja Ruotsin lääkintöviranomaisten toukokuussa 1942 esittämä vaatimus siitä, että ennen saapumista Ruotsiin ja Tanskaan tuli suomalaisten sotalasten olla kunnollisesti desinfioituja. Asia kuitenkin ratkesi, kun Suomen lääkintöhallitus nopeasti perusti Turkuun erityisen desinfiointikeskuksen.<sup>291</sup>

- ”Junalla mentiin Haaparantaan, Tukholmaan, Göteborgiin ja Helsingöriin. Semmoinen jäi mieleen Göteborgista, että siihen tuli sievä rouva ja nätti tyttö, Suomen ja Ruotsin liput kädessä. He tulivat viereeni ja yrittivät jutella, tulivat junaankin ja puhuivat ja puhuivat. Missään ei näkynyt lottaa, joka olisi ollut tulkiksi. Minulle jäi semmoinen mieli, että ne varmaan halusivat minut luokseen. Helsingörissä mentiin lauttaan. Kööpenhaminaan saapumista en muista. Juna lähti kohti Själlandin saarta ja Korsör oli päätepiste. Siellä sijaisvanhemmat tulivat hakemaan lapsia, summanmutikassa kai, kuka sai ketkin. Minun ja Paula-tädin katseet kohtasivat. Paula-täti oli kuulemma sanonut: Tuon tytön minä haluan!”<sup>292</sup>

Yhteensä vuonna 1942 siirrettiin Tanskaan 2606 sotalasta, kun sen sijaan seuraavana vuonna 1943 sinne siirrettiin enää vain 303 lasta, ja vuonna 1944 vain kolme lasta. Eri vuosina Tanskaan lähetettyjen ja jääneiden lasten lukumäärä selviää oheisesta taulukosta:



Taulukko 11. Tanskaan lähetetyt ja jääneet lapset vuosina 1941–1948

Vuosi	1941	1942	1943	1944	1945-1948	Yhteensä
Palannut	707	2 377	225	2	2	3 313
Jäänyt	451	229	78	1	-	451
Yhteensä	850	2 606	303	3	2	3 764

Lisäksi yhteensä 135 lasta matkusti uudelleen Tanskaan palattuaan välillä kotiin Suomeen. Tanskan-valiokunnan mukaan koko toiminta vuoden 1944 aikana oli ollut vähäistä johtuen muuttuneista poliittisista olosuhteista. Maaliskuun lopulla 1942 arvioi Suomen Kööpenhaminan lähettiläs Pajula salaisessa raportissaan tanskalais-suomalaisten suhteiden parantuneen syksystä 1941 lähtien. Tämä ilmeni hänestä muun muassa siinä, että Tanskassa kerättiin Suomelle rahaa ja erilaisia tarvikkeita. Mutta erityisesti kaikkialla Tanskassa toimittiin hänen mukaansa suomalaisten lasten hyväksi ”*englantilaismielisimpiä ehkä lukuunottamatta*”. Perheet olivat halukkaita ottamaan vastaan lapsia ja matkakuluihin kerättiin rahaa. Kaikki tämä oli Pajulan mukaan lisännyt ymmärtämystä Suomen sodankäyntiä kohtaan.<sup>293</sup>

Kokouksessaan toukokuun alussa 1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea päätti, että kaikki kouluikäiset lapset tuli palauttaa takaisin Suomeen ennen koulujen syyslukukauden alkua. Muut sotalapset tuotaisiin kotiin myöhemmin olosuhteista riippuen. Sotalasten vanhemmat alkoivat tosin lastensiirtokomitealle lähettämässään kirjeissä pyytää alle kouluikäisten lasten palauttamista koteihinsa. Heille vastattiin lasten paluukuljetusten tapahtuvan elokuussa 1942. Kesä- ja elokuussa antamissaan kirjelmässä sosiaaliministeriö antoi ohjeet kotiuttamisesta lastensiirtokomitealle ja sen alakomiteoille. Ministeriön mielestä ruotsalaiset koulukurssit eivät vastanneet sisällöltään Suomen koulujen asettamia vaatimuksia. Edes suomalaisten opettajien käyttäminen opetuksessa ei auttaisi asiaa, sillä se ei olisi sama asia kuin koulunkäynti Suomessa. Lisäksi koulunkäynnin laiminlyöminen vaikuttaisi haitallisesti lasten kehitykseen, lisäksi joutilaisuutta ja välinpitämättömyyttä. Näistä syistä johtuen sosiaaliministeriö kehotti lastensiirtokomiteaa ryhtymään toimiin kaikkien vuonna 1935 tai sitä ennen syntyneiden lasten kotiuttamiseksi Ruotsista ennen 1.10.1942, jolloin koulujen syyslukukausi alkoi.<sup>294</sup>

Heinäkuun lopulla vuonna 1942 Helsingissä pidetyssä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa saattoi kokouksen avannut sosiaaliministeri Fagerholm ilmoittaa, että kouluikäisten sotalasten kotiuttaminen alkaisi kuukauden kuluttua eli elokuun 1942 lopulla. Alle kouluikäisten paluu Suomeen alkaisi 1.10.1942 lähtien. Nämä sotalapset kotiutettaisiin kuitenkin vain siinä tapauksessa, jos heidän vanhempansa sitä halusivat. Neuvottelukokous oli nimittäin sitä mieltä, että alle kouluikäisten lasten tulisi saada jäädä Ruotsiin yli talven 1942–1943, jos heidän vanhempansa katsoivat sen olevan tarpeellista. Kotiuttamista ei siis koettu täysin totaalisenä toimenpiteenä.

Esille tuotiin myös näkemyksiä siitä, missä järjestyksessä lapsia tuli kotiuttaa. Erityisesti haluttiin, että myöhemmin Ruotsiin vietyt sotalapset saisivat siellä olos- taan maksimaalisen hyödyn. Siksi aiemmin vietyt tulikin kotiuttaa ensiksi. Jokai- sen sotalapsikuljetuksen mukana tuli olla lääneittäin järjestetty luettelo mukana seuranneista lapsista. Tästä luettelosta piti lähettää yksi kappale lastensiirtotoimis- ton välityksellä lastensiirtokomitean lääninasiاميةhille. Nämä puolestaan ilmoitti- vat lasten paluusta paikallisille kansanhuoltolautakunnille, jotta kotiin saapuneet lapset saisivat elintarvikekorttinsa.

Neuvottelukokouksessa mukana olleet eri läänien edustajat ilmoittivat myös, et- teivät he voineet ottaa vastuulleen palanneiden lasten huoltamista, koska huoltoti- lanne maassa oli heikko. Heidän ehdotuksestaan päätettiin, että tarvittaessa kou- luikäiset saattoivat vielä jäädä Ruotsiin, jos perheen taloudellinen tilanne niin vaati. Kokouksen päätteeksi pyydettiin paikalla olleita ruotsalaisia vieraita välittämään lastensiirtokomitean kiitokset ja terveiset Ruotsiin. Lisäksi lastensiirtokomitea lau- sui ilonsa siitä, että sotalapset saapuisivat syksyllä Suomeen ”*terveinä ja reippaina eikä aliravittuina ja heikkohermoisina*”.<sup>295</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta sai vastaanottaa 4.5. 1942 sosiaaliministeri Fagerholmin toiveen, jossa tämä kehotti valiokuntaa riittä- vän ajoissa aloittamaan valmistelut kouluikäisten Tanskassa olleiden suomalaisten sotalasten kotiuttamiseksi. 10.6.1942 valiokunta sai asiasta sosiaaliministeriön kir- jallisen ilmoituksen. Pyyntö tapahtui samaan aikaan, kun lastensiirrot Tanskaan olivat vielä täydessä käynnissä. Valiokunta vastasi sosiaaliministeriölle, että se aloittaa heti erityisesti kouluikäisten lasten paluukuljetusten suunnittelun, kun kul- jetukset Tanskaan olisivat päättyneet. Valiokunta otti yhteyttä myös Finlandshjael- peniin Kööpenhaminassa. Sieltä vastattiin 3.7.1942, että paluukuljetuksia ei voitu ajatella suoritettavaksi elokuussa, koska se oli tanskalaisten lomakuukausi. Aikai- sin mahdollinen paluukuljetusten aloituspäivä oli tanskalaisten mukaan 29.8.1942.

Heinäkuussa 1942 tanskalaiset majoituspäälliköt saivat Finlandshjaelpenilta ohjeet sotalasten kotiuttamisesta. Samaan aikaan Tanskasta saapui myös uusi kutsu ottaa vastaan 2 000 uutta pikkulasta kouluikäisten kotiuduttua. Kaikkiaan kesällä 1942 Tanskaan oli siirretty Suomesta noin 3 800 sotalasta. Tanskan sanomalehdis- tössä puolestaan arvioitiin kesän 1942 alussa, että vuoden loppuun mennessä maa- han voisi saapua jopa 10 000 suomalaista sotalasta. Myöhemmin saman vuoden syksyllä uutisoitiin laajasti sopimuksesta, jolla jatkettiin tanskalaisten suomalaisil- le sotaorvoille suuntaamia sotakummiavustuksia kevääseen 1943 saakka. Nämä tanskalaisen arviot jäivät kuitenkin vain haaveiksi, sillä helmikuussa 1943 sosiaali- ministeri Fagerholm ja Tanskan-valiokunta katsoivat, ettei ajankohta ollut lainkaan sopiva uusien lasten lähettämiseksi Tanskaan. Fagerholm nimenomaan halusi isommat lapset takaisin Tanskasta Suomeen, koska hän katsoi heidän voivan auttaa elintarviketilanteelle tärkeissä maanviljelys- ja puutarhatöissä.<sup>296</sup> Rintamalla val- linnut asemasota loi osaltaan turvallisuuden tunnetta, mikä ei edellyttänyt lasten siirtämistä ulkomaille.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea aloitti heti sotalasten Ruotsista kotiuttamisen suunnittelun. Lapset päätettiin kotiuttaa ryhmittäin Suomessa olleen kotipaikkakunnan mukaan. Entisille asuinsijoilleen palanneiden karjalaisten siirtolaisperheiden lapset tuli palauttaa perheittensä pariin. Suomeen paluun yhteydessä lapsille tuli tehdä lääkärintarkastus ja kunkin lapsen terveystarkastus piti lähettää oman kotikunnan kunnanlääkärille. Viikottain suunniteltiin noin 1 000 sotalapsen kotiuttamista laivoilla Turkuun tai junalla Haaparannan kautta. Tarvittaessa voitiin lapsia kotiuttaa myös Helsingin kautta. Neuvottelut Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön kanssa aloitettiin heti.

Heinäkuun alussa 1942 rautatiehallitus myönsi 50 %:n alennuksen sotalasten ja heidän saattajiensa junalippuihin. Alennus oli voimassa vuoden loppuun saakka. Lastensiirtokomitea alkoi saada myös runsaasti kirjeitä, joissa tarjouduttiin saattajiksi paluukuljetuksiin Ruotsista. Orpojen ja kodittomien lasten tuottamista vaikeuksista keskusteltiin myös lastensiirtokomiteassa. Heidän osaltaan päätettiin turvautua eri viranomaisiin sekä lastensuojelujärjestöjen ja yksityisperheiden antamaan apuun.

Lastensiirtokomitea lähetti kesäkuussa 1942 alatoimistoilleen tiedustelun siitä, missä järjestyksessä sotalapset olisi tuotava takaisin. Suunnitelmissa tuli ottaa huomioon se, että samalta seudulta kotoisin olleet sotalapset tulisivat palaamaan koitehinsa yhdessä. Alatoimistojen tuli liittää kuljetusehdotuksiinsa täydellinen luettelo jokaisen paikkakunnan Ruotsiin siirretyistä vuonna 1935 tai aiemmin syntyneistä lapsista, joiden tuli aloittaa seuraavana syksynä koulunkäynti Suomessa. Kotiosoitteet tuli myös tarkistaa mahdollisten sekaannusten välttämiseksi. Tämä koski etenkin karjalaiseen siirtoväkeen kuuluvia, jotka olivat vuoden 1941 jälkeen saattaneet muuttaa toiselle paikkakunnalle. Osa oli myös palannut takaisinvalloitetuun Karjalaan suorittamaan jälleenrakennusta.<sup>297</sup>

Kesäkuun loppupuolella 1942 takaisinkuljetussuunnitelmat olivat jo pääosin selkiintyneet. Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön oli tarkoitus aloittaa kouluikäisten paluukuljetukset Arcturuksella 15. elokuuta. Jokaisessa kuljetuksessa olisi ollut mukana 600 matkustajaa. Elokuussa olisi ollut kaikkiaan viisi kuljetuserää. Syyskuusta alkaen matka Tukholmasta Turkuun olisi suoritettu joka neljäs päivä niin kauan, kuin se olisi ollut tarpeellista. Tornioon piti perustaa vastaanottokeskus. Pohjois-Suomea varten suunniteltiin myös kuljetusauton hankintaa, jolla lapsia olisi siirretty kotipaikkakunnilleen.

Paluukuljetusten suhteen määrättiin täydellinen uutissulku. Alatoimistoille lähettämässään kirjeessä lastensiirtokomitea ilmoitti, ettei lasten palauttamisesta ja siirroista saanut laittaa uutisia sanomalehtiin. Lisäksi sotalasten vanhempia kiellettiin menemästä satamiin lapsiaan vastaan. Heidän tuli odottaa kotona, kunnes takaisin palaavat lapset saapuisivat sinne. Myös ruotsalaisten ja tanskalaisten toivottiin vallinneiden olosuhteiden takia olevan hiljaa suoritettavien sotalasten paluukuljetusten suhteen.

Elokuun lopulla kiinnitettiin Valtion Tiedotuslaitoksen taholta huomiota venäläisten sukellusveneiden muodostamaan uhkaan Itämeren alueella. Ne saattoivat toimin-



Saavuttuaan Ruotsiin sotalapset yöpyivät väliaikaisissa majoitustiloissa ennen siirtoaan sijoituskohteisiinsa. – Kuva julkaisusta *Suomen sotalapset kiittävät* 1949.

nallaan erittäin paljon haitata lasten kotiinkuljetuksia. Tämän takia paluukuljetusten reiteistä ja ajankohdista ei saisi vuotaa lainkaan tietoja julkisuuteen. Ulkoasiainministeriö kehottikin Suomen Tukholman-lähetystä huolehtimaan siitä, ettei Ruotsin sanomalehdistö vaarantaisi kirjoittelullaan sotilasten kuljetuksia takaisin Suomeen.

Oman ryhmänsä palautettavien joukossa muodostivat ne Suomeen palaavat sotalapset, joiden vanhemmat olivat jo palanneet takaisin vallatuille alueille Karjalaa. Näille lapsille tuli hankkia matkustuslupa, jolla he saivat matkustaa muun Suomen yhteyteen palautetulle sotilashallintoalueelle. Tämä lupa annettiin Päämajan sotilashallinto-osaston suostumuksella. Myös niille aikuisille tuli hankkia samanlainen lupa, jotka saattoivat lapsia kyseisille alueille.<sup>298</sup>

Lastensiirtokomitea tiedusteli alatoimistoilta loppukevällä 1942 näiden ehdotuksia kouluikäisten sotilasten kotiuttamisesta. Kuopion alatoimisto lähti heinäkuussa 1942 Helsinkiin lähettämässään vastauksessa siitä, että sotalapset kotiutetaan Ruotsista meriteitse Turun tai jonkin muun satamakaupungin kautta. Tätä varten Kuopion alatoimisto ehdotti, että sotilapsia olisi satamassa vastassa Kuopion läänistä kaksi pääsaattajaa, joiden tehtävänä olisi ollut huolehtia toiminnan johdosta, sotilasten papereista jne. Toinen näistä pääsaattajista olisi ollut Kuopion ja toinen Joensuun kaupungista. Sen lisäksi olisi jokaista 10 sotilasta kohden ollut yksi varsinainen saattaja. He olisivat vieneet sotalapset kotiinsa asti, jos kaikki 10 olisivat olleet samalta paikkakunnalta kotoisin.

Kuopioon ja Joensuuhun suunniteltiin perustettaviksi erityiset vastaanottokodit. Niissä olisivat voineet majoittua ne sotalapset, joiden vanhempia jostain syystä ei heti olisi voitu tavoittaa. Samoin ne lapset olisivat odotelleet vastaanottokodeissa,

joita oli vähemmän kuin 10 samalta paikkakunnalta. Heidät olisi noutanut koteihinsa paikallinen kotiinsaattaja. Vastaanottokodeissa olisi huolehdittu siis kotiutettavien sotalasten majoituksesta, ruokinnasta sekä muusta tarpeellisesta hoidosta. Lisäksi Kuopion alatoimisto toivoi, että ennen sotalasten saapumista vastaanottokoteihin heistä olisi tehty tarpeeksi tarkat luettelot. Tämä helpottaisi lastan vastaanoton suunnittelua, eivätkä he silloin joutuisi viettämään aikaansa tarpeettoman kauan vastaanottokodeissa, vaan voisivat siirtyä sujuvasti koteihinsa. Lopuksi Kuopion alatoimisto totesi, että tarkempien vastaanottosuunnitelmien tekeminen riippuisi erittäin paljon siitä, tulisivatko sotalapset vastaanottokoteihin sairaalajunalla vai tavallisen reittiliikenteen mukana.<sup>299</sup>

Viipurin lääninkanslian lääninnotaari oli jo toukokuussa 1942 ilmoittanut lastensiirtokomitealle, ettei hän puolla lasten vanhempien anomuksia saada lapset kotiin Ruotsista. Hänen mielestään vanhemmat halusivat lapsensa vain kesääjäksi kotiin ja syksyllä lähettäisivät nämä taas takaisin Ruotsiin. Hän ei kuitenkaan lausunnossaan halunnut asettautua vastustamaan sotalasten palautuksia, jos näin päätetään. Lastensiirtokomitean tietoon tuotiin myös tapauksia, joissa lapset haluttiin takaisin kotiin vain sen takia, että perhe saisi siinä tapauksessa yhteiskunnalta erilaisia avustuksia. Ruotsissa uutisoitiin syksyllä 1942 myös tapauksista, joissa lasten palattua Suomeen olivat ruotsalaiset kasvatusvanhemmat vaatineet heidän laittamistaan ruotsinkieliseen kouluun. Jos vanhemmat eivät olleet suostuneet tähän, lopettivat ruotsalaiset kasvatusvanhemmat avustusten maksamisen. Tällainen toiminta sai Ruotsin lehdistöltä kuitenkin tuomion, sillä sen katsottiin olleen epäviisasta ja rajoittaneen suomalaisten vanhempien päätösvaltaa omien lastensa asioissa. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea tuomitsi myös menettelyn ja vaati asiasta selvitystä lokakuussa 1942.<sup>300</sup>

Tilanne vaikutti hieman kaoottiselta alkuvuonna 1942, sillä samaan aikaan uusiin kuljetusten kanssa palasi lapsia jo myös takaisin koteihinsa. Aina ei kuitenkaan kaikki sujunut ongelmattomasti. Äänekosken siirtoväen huoltojohtaja Yrjö Manström raportoi lastensiirtokomitealle huhtikuussa 1942 eräästä tapauksesta, jossa karjalaiseen siirtoväkeen kuulunut nainen oli pyytänyt kaksi Ruotsissa ollutta lastaan takaisin Suomeen. Asiassa ei lainkaan tiedusteltu Manströmin mielipidettä. Manström kertoi äidin itse vapaaehtoisesti halunneen lähettää lapset Ruotsiin. Kyseinen äiti oli sairas, leski ja taloudellisesti huonossa asemassa. Hän ei Manströmin mukaan kyennyt hoitamaan lapsiaan. Normaaleissakin oloissa kunnan huoltolautakunnan olisi tullut puuttua tilanteeseen ja ehkä jopa ottaa lapset huostaansa. Tämä johdosta oli ollut erittäin hyvää saada nämä kaksi lasta Ruotsiin, koska siellä oli mm. parempi elintarviketilanne. Nyt kyseinen äiti aikoi lähettää lapsensa uudelleen Ruotsiin, mitä Manström piti ongelmana. Tähän yksittäiseen tapaukseen viitaten hän ilmoitti närkästyneenä omana kantanaan sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, että jatkossa tällaisten anomusten kohdalla ”*meiltä tiedusteltaisiin, jolloin voisimme vanhempain kanssa asiasta neuvotella ja kenties saada asianomaisen järkiinsä*”.<sup>301</sup>

Lasten Tanskasta kotiuttamisten suunnittelu teetti Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle työtä koko kesäksi 1942. Tämä suunniteltu kotiuttaminen koski etenkin vuonna 1935 tai sitä ennen syntyneitä koululaisia. Tämä sosiaaliministeriön tekemä päätös herätti lasten vanhempien keskuudessa Suomessa melko voimakastakin vastarintaa. Tanskan-valiokunnalle saapuikin suuri määrä hakemuksia lasten Tanskassa oloajan pidentämiseksi erilaisin perustein. Samoin tanskalaiset kasvatusvanhemmat olivat tilanteesta erittäin hämmentyneitä. Tanskassa vallinneen näkemyksen mukaan lapset olisi tullut kotiuttaa vasta olojen Suomessa rauhoituttua ja muun muassa elintarviketilanteen parannuttua.

Tanskalaiset kasvatusvanhemmat puolestaan lähettivät lääkärintodistuksia, joiden perusteella he anoivat lasten jäämistä Tanskaan. Jokainen anomus jouduttiin käsittelemään yksilöllisesti. Kysymystä kouluikäisten sotalasten palauttamisesta kosketeltiin myös tanskalaisessa sanomalehdistössä. Nationaltidenin pääkirjoituksen 15.7.1944 mukaan siihen, että Suomi halusi lapset takaisin tuli olla olemassa painavat syyt. Tämä siksi, että tanskalaiset kasvatusvanhemmat olivat erittäin kiintyneitä lapsiinsa, ja samoin lapset ovat tyytyväisiä lehden mielestä oloihinsa. Lehden mukaan kukaan ei kuitenkaan halunnut epäillä suomalaisia siitä, että he kutsuisivat lapset takaisin koteihinsa sellaisiin oloihin, jotka voisivat vaarantaa heidän terveytensä.

Virallisesti Tanska kuitenkin katsoi kyseessä olleen puhtaasti Suomen oman sisäisen asian, ja tanskalaisten tuli vain noudattaa suomalaisten asiassa tekemiä päätöksiä. Kirjeessään 2.7.1942 sosiaaliministeriölle Tanskan-valiokunta saattoi ilmoittaa järjestäneensä Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön kanssa kaikkiaan 2 328 sotalapsen kotimatkan takaisin Suomeen. Heinäkuussa 1942 Tanskan-valiokunta lähetti muun muassa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean alatoimistoille kiertokirjeen, jossa se pyysi näitä kuntien huoltoviranomaisten kanssa tarkistamaan erikseen nimettyjen perheiden taloudellisen ym. tilanteen. Tämä koski etenkin karkjalaista siirtoväkeä. Kotien olosuhteista tuli ilmoittaa Tanskan-valiokunnalle, ja jos ne olivat huonot, ei lasta kotiutettaisi Tanskasta.<sup>302</sup>

Laaditun kuljetussuunnitelman mukaan sotalapset olisi siirretty ensin Tanskasta halki Ruotsin Tukholmaan, josta heidät olisi kuljetettu laivoilla Turkuun. Aluksina olisivat toimineet Aeolus ja Wellamo. Kuljetusten oli määrä alkaa elokuun lopulla 1942 ja niiden tuli kestää kaikkiaan lähes kaksi kuukautta. Viikottain olisi ollut aina kaksi lastenkuljetusta Tukholmasta Turkuun, torstaisin ja lauantaisin. Lähtöaika olisi ollut Tukholmasta iltaisin kello 19.00. Kaikkiaan näin olisi suoritettu 15 laivamatkaa Turkuun.<sup>303</sup>

Vähitellen alettiin Suomessa kuitenkin miettiä uudelleen sosiaaliministeriön päätöstä kutsua syksyllä 1942 kotiin kaikki kouluikäiset sotalapset. Ruotsista oli saapunut lastensiirtokomitealle anomuksia, joissa kasvatusvanhemmat toivoivat lasten vielä jäävän heidän luokseen. Jo kevästä 1942 lähtien oli lastensiirtokomitealle saapunut lasten vanhempien kirjeitä, joissa he antoivat luvan lastensa olla Ruotsissa yli kesän 1942 ja jopa kauemminkin. Ruotsin julkinen mielipide ei myös-

kään ymmärtänyt vaatimuksia sotalasten kotiuttamisesta. Muun muassa Dagens Nyheter torjui epäilyt lasten vieraantumisesta kotimaastaan, ja katsoi monien ruotsalaisten kasvatusvanhempien arvelevan, että olisi parempi antaa lasten jäädä vielä seuraavaksi talveksi Ruotsiin.

Lopulta sosiaaliministeriö määritteli elokuun alussa 1942 uudelleen ne sotalapsiryhmät, jotka saivat toistaiseksi jäädä edelleen Ruotsiin sekä Tanskaan. Näitä olivat ne vuonna 1935 syntyneet lapset, joiden holhooja anoi kirjallisesti lastensiirtokomitealta lupaa jäämiseen Ruotsiin; sellaiset sairaat lapset, jotka lääkärintodistuksen mukaan eivät voineet käydä koulua; ne lapset, joiden kotipaikkakunnalla Suomessa koulut eivät olleet toiminnassa; sekä sellaiset lapset, joilla ei todistettavasti ollut Suomessa omaa kotia tai kasvatuskotiä. Erittäin pakottavissa tapauksissa saattoi lastensiirtokomitea sallia oman harkintansa mukaan lapsen jäädä Ruotsiin. Päätösvalta oli Elsa Bruunilla yhdessä lastensiirtotoimiston lääkärin Huugo Huhtikankaan kanssa. Vaikeat tapaukset tuli siirtää käsiteltäväksi työvaliokunnassa.<sup>304</sup>

Tanskan-valiokunnan osalta vastaavat mahdolliset päätökset tekivät tohtori Viljo Rantasalo sekä rouva Ebba Munsterhjelm. Annettuja sosiaaliministeriön määräyksiä tuli soveltaa myös yksityisesti tai jonkun järjestön kautta Ruotsiin sekä Tanskaan matkustaneisiin sotalapsiin. Syksyinen elintarviketilanne vaikutti myös hillitsevästi kotiuttamisiin ja niiden valmisteluihin. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimisto suositti elokuussa 1942, että kaikki Tanskassa tuolloin olleet lapset Kuopion läänistä saisivat vielä jäädä sinne. Etenkin Varkauden kauppalan elintarviketilanne oli huono, eikä sen uskottu mitenkään paranevan tulevan loppusyksyn aikana. Tämä oli selvinnyt, kun paikalliset lastensiirtoviranomaiset olivat keskustelleet asiasta Varkauden kauppalan huoltoviranomaisten ja A.Ahlström Oy:n edustajien kanssa. Lisäksi Tanskan-valiokuntaa muistutettiin siitä, että Tanskaan jo siirretyt lapset olivat yleensä lähtöisin heikossa taloudellisessa asemassa olleista perheistä. Näin ollen heidän kotiuttamisensa ei silloisessa vaikeassa huoltotilanteessa ollut mitenkään tarpeellista, vaan lapsille oli parempi jäädä vielä Tanskaan.<sup>305</sup>

Kaiken ollessa valmista tuli 2.9.1942 kielto kuljettaa lapsia Suomeen meriteitse. Arcturukseen jo menossa olleet sotalapsen lapset kuljetettiin junalla kotiin Haaparannan kautta. Koko kotiuttamishanke joutuikin aivan uuteen valoon muuttaman päivän kuluttua 7.9.1942, kun sosiaaliministeriö antoi asiaa koskeneen kirjelmän. Siinä todettiin, että vain ne sotalapsen lapset tultaisiin palauttamaan takaisin Suomeen, joiden vanhemmat sitä halusivat. Kaikkien lasten kotiuttamisen lykkyäytymiseen suhtauduttiin ruotsalaisten sanomalehtien uutisosastoilla suurella helpotuksella. Päätöksen taustalla voidaan myös nähdä sosiaaliministeri Fagerholmin halu pitää suhteet Ruotsiin hyvinä, eikä rasittaa niitä sotalasten kotiuttamisella ja siihen liittyvällä kritiikillä. Samalla turvattiin Suomeen suuntautuneen avustustoiminnan jatko Ruotsissa, kun Hjälpkommittén för Finlands Barn saattoi jatkaa toimintaansa.

Taulukko 12. Sotalasten kotiuttamissuunnitelma  
Tanskasta syksyllä 1942

Kuljetuspäivä	Alus	Lasten lukumäärä
29.8.1942	Wellamo	200
3.9.1942	Aeolus	125
5.9.1942	Wellamo	200
10.9.1942	Aeolus	125
12.9.1942	Wellamo	151
17.9.1942	Aeolus	125
19.9.1942	Wellamo	151
24.9.1942	Aeolus	125
26.9.1942	Wellamo	151
3.10.1942	Wellamo	200
8.10.1942	Aeolus	125
10.10.1942	Wellamo	200
15.10.1942	Aeolus	125
17.10.1942	Wellamo	200
22.10.1942	Aeolus	125
Yhteensä kuljetettavia lapsia		2 328

Kotimatkat Suomeen tehtiin tämän jälkeen laivalla Uumajasta Vaasaan, josta lapset vietiin junalla omille kotiseuduilleen. Vaasaan perustettiin samalla vastaanottokoti, jossa lapset odottivat junakuljetusta koteihinsa. Pian jouduttiin kuitenkin turvautumaan uudelleen junareittiin Tornion-Haaparannan kautta, koska syysmyrskyt ja merikuljetusten vaarallisuus haittasivat liikaa laivakuljetuksia Merenkurkussa. Merivoimien esikunta oli antanut lastensiirtokomitealle syyskuun lopulla 1942 oman lausuntonsa laivaliikenteestä. Sen mukaan liikennöinti Ahvenanmerellä oli erittäin uhanalaista venäläisten mahdollisten hyökkäysten johdosta. Se suositteli lausunnoissaan, että lapset saisivat matkustaa vain vanhempiensa kanssa, joille tuli tehdä selkoa matkan riskeistä. Tilapäisesti lapset saivat matkustaa yksin, jolloin mahdollisen onnettomuuden sattuessa laivan muun väen tuli auttaa heitä. Myöhemmin tehtiin päätös, että korkeintaan 10 lasta saattoi matkustaa yksin ilman vanhempiään. Päätös oli kuitenkin turha, sillä paluukuljetukset suunnattiin nyt pohjoisen kautta rautateitse Suomeen. Näitä takaisin Suomeen vuonna 1942 kutsuttuja sotalapsia alettiin myös melko pian kutsua uudelleen kasvatusvanhempien luokse Ruotsiin. Lastensiirtokomitea suhtautui tähän toimintaan kielteisesti. Se kuitenkin päätti huolehtia jatkossa näistäkin Ruotsiin menneistä lapsista, jotta he pysyisivät tällä tavoin lastensiirtokomitean kontrollin alaisina. Ruotsalaisten kasvatusvan-



hempien tuli kuitenkin lastensiirtokomitean päätöksen mukaan maksaa lasten matkakulut Suomesta takaisin Ruotsiin.<sup>306</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta sai vastaanottaa myös vastaavat kiellot kuljettaa sotalapsia Suomeen. Aluksi kiellettiin helsinkiläisten lasten palauttaminen, koska Helsinki oli juuri kokenut venäläisten suorittamia ilmapommituksia. Tieto tästä sosiaaliministeriön päätöksestä toimitettiin Kööpenhaminaan, jossa sille toivottiin ymmärtämystä. Sen jälkeen kiellettiin liian vaarallisina laivakuljetukset Tukholmasta Turkuun. Hieman myöhemmin kiellettiin käyttämästä Uumaja-Vaasa -reittiä, joten käytössä oli tämän jälkeen vain junareitti Hälsingborg-Haaparanta-Tornio. Kun sosiaaliministeriö antoi 7.9.1942 uuden määräyksen sotalasten kotiuttamisesta, piti Tanskan-valiokunnan suunnitella koko toiminta aivan uudestaan. Nyt piti ottaa vastaan lasten vanhempien pyyntöjä saada lapset Tanskasta takaisin kotiin. Osa halusikin lapsensa kotiin jatkamaan koulunkäyntiä Suomessa, toiset taas antoivat syksyllä 1942 luvan siihen, että lapset saivat vielä jäädä Tanskaan.

Tanskan-valiokunta tiedotti muuttuneesta tilanteesta ympäri maata mm. sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean alatoimistojen kautta. Jos lapsi oli sairas ja hänet haluttiin sillä perusteella pitää vielä Tanskassa, tuli kasvatusvanhempien hankkia lääkärintodistus lapsen terveydellisestä tilasta. Vasta sen jälkeen asiassa tehtäisiin päätös. Jos vanhemmat halusivat lapsensa takaisin Suomeen, tuli sitä ennen kodista ja sen tilanteesta saada lausunto, jonka saattoi antaa esim. terveysisär. Paluumatkoihin liittyneet vaikeudet tajuttiin myös Tanskan-valiokunnassa, sillä lastensaattajille annetuissa ohjeissa korostettiin sitä, ”*että nämä paluumatkat ovat ilmeisesti aikaisempia matkoja raskaammat, mikä seikka tässä huomauttattakoon, jotta myöhempiä pettymyksiä vältettäisiin*”. Tanskan-valiokunta pahoitteli syyskuussa 1942 sekavan tilanteen aiheuttamia ongelmia tanskalaisille kasvatusvanhemmille ja lastensiirtohenkilöstölle. Det Frie Nordille lähetetyssä kirjeessä toivottiin kuitenkin, että Tanskassa ymmärrettäisiin syyt suomalaisten viranomaisten antamiin uusiin ohjeisiin.<sup>307</sup>

Syksyn 1942 aikana kuljetettiin osa Tanskassa olleista sotalapsista takaisin Suomeen. Kuljetukset alkoivat 8.9.1942 Uumajasta Vaasaan aiotun Tukholma-Turku-reitin sijasta. Vaasasta lapset siirtyivät junalla Turkuun. Suomeen palasi tällä kuljetuksella yhteensä 50 sotalasta, suurin osa heistä oli kotoisin nimenomaan Turun alueelta. Matkalla oli mukana myös 8 lastensaattajaa. Matkanjohtajana toiminut Marguerite Gripenberg piti reittiä erittäin pitkänä ja hankalana, eikä suositellut sen käyttöä jatkossa lastensiirroissa. Seuraava lapsiryhmä lähti Kööpenhaminasta 23.9.1942 ja saapui perille Helsinkiin Tornion kautta 27.9.1942. Kaikkiaan tässä kuljetuksessa palasi Suomeen 46 sotalasta, joita hoiti 5 lastensaattajaa. Lisäksi 16 Harald Kjaers & Co:n Tanskaan kutsumaa lasta palasivat koteihinsa, kun siirtokunta Dronningemöllessä oli hajonnut. Kolmas ja suurin paluukuljetus tapahtui loka-kuussa 1942. Se käsitti 428 sotalasta, jotka Tanskan-valiokunta oli siirtänyt Tanskaan. Lisäksi mukana saapui myös yksityisesti matkustaneita sotalapsia, muun

muassa Lohjan Kalkki Oy:n työntekijöiden lapsia. Lastenkuljetus tapahtui Kööpenhaminasta Hälsingborgiin, josta matka jatkui erikoisjunalla Haaparannan kautta Suomeen. Perillä Helsingissä juna oli 12.10.1942. Matkanjohtajana toimi Mila Schildt ja lastensaattajien joukossa työskenteli myös 13 tanskalaista naista, joilla oli suomalainen tausta. Suomalaisia lastensaattajia oli junassa kaikkiaan 23 henkeä.

Yhteensä näissä syksyn 1942 kolmessa paluukuljetuksessa tuotiin Suomeen 524 sotalasta, sekä näiden lisäksi 113 yksityisesti Tanskaan mennyttä lasta. Marraskuussa 1942 Suomeen palasi vielä 55 sotalasta. Seuraavana vuonna 1943 Suomeen siirrettiin Tanskasta takaisin loputkin kaivosteollisuuden työntekijöiden ns. sementtilapset. Nämä 47 lasta palasivat koteihinsa syyskuussa 1943. Heidän juna-matkaansa halki Ruotsin takaisin Suomeen seurattiin Tanskan sanomalehdistössä. Paluukuljetusten kustannuksista vastasivat F.L.Smidth & Co A/S sekä Aalborg Portland-Cement. Muutama lapsi jäi kuitenkin vielä Tanskaan. Heidät siirrettiin yksityiskoteihin, sillä Olsbaekin, Kolkaerin ja Höjkolin lastensyhteisöt suljettiin. Jo aiemmin tammikuussa 1943 Suomeen oli palautettu 355 lasta. Myöhemmin lapsille lähetettiin Suomeen säännöllisesti elintarvikepaketteja aina vuoteen 1948 saakka. Lisäksi lapsille lähetettiin Tanskasta myös muitakin tarvikkeita.<sup>308</sup>

Vuoden 1943 aikana Ruotsiin siirrettiin lastensiirtokomitean toimesta pääasiasa sairaita lapsia. Jo helmikuussa 1943 lastensiirtokomitea varautui siihen, että koulujen kevätlukukauden päätyttyä lasten lähettäminen Ruotsiin tulee lisääntymään. Lastensiirtokomitea ilmoitti, ettei se varojen puutteen takia voi siirtää terveitä lapsia Ruotsiin. Jos ruotsalainen kutsujaperhe on sitoutunut maksamaan matkat, on lapsi voinut matkustaa. Kaikkiaan 1 333 lasta matkusti Ruotsiin.

Vuoden 1942 lopulla teki lastensiirtokomitea päätöksen, jonka mukaan se kotiuttaisi vuoden 1943 keväällä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kesälapsivaliokunnan jo 1½ vuotta aiemmin Ruotsiin lähettämät lapset, jotta nämä voisivat aloittaa koulunkäynnin kotikunnissaan. Alatoimistojen tuli tarkistaa kotiutettavien lasten kotien kyky ottaa lapset vastaan. Tammikuun lopulla 1943 ennen Tukholman neuvotteluja lastensiirtokomitea tiedusteli asiamiesten mielipiteitä sotalasten kotiuttamisten suhteen, muun muassa mitä mahdollisia poikkeuksia kouluikäisten kotiuttamisessa pitäisi tehdä sekä miten pienten lasten kotiuttamisen kanssa tehtäisiin.

Ruotsissa puolestaan Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön lääninasiainmiehet ilmaisivat helmikuun alussa 1943 tyytymättömyytensä suunniteltuja sotalasten kotiuttamisia kohtaan. Lars Östberg ilmaisi tyytyväisyytensä tästä lääninasiainmiesten esittämästä mielipiteestä. Se osoitti hänestä sitä, että ruotsalaiset kasvatuskodit olivat valmiita pitämään lapset luonaan vielä pidemmänkin aikaa. Hänen mukaansa ruotsalaiset eivät aikoneet olla aktiivisia suunniteltujen kotiuttamisten suhteen, vaan suomalaisten kotien ja viranomaisten oli hoidettava asia.<sup>309</sup>

Tukholmassa pidettiin siis helmikuun alussa 1943 neuvottelut suomalaisten ja ruotsalaisten lastensiirtoihin osallistuneiden tahojen kesken. Suomesta paikalla olivat muun muassa sosiaaliministeri Fagerholm ja toiminnanjohtaja Bruun. Käytyjen keskustelujen tuloksena esitettiin toivomus, että kouluikäiset sotalapset kotiutetta-

siin kevätlukukauden 1943 loputtua ja pienemmät lapset sen jälkeen. Asiasta keskusteltiin myös lastensiirtokomiteassa saman kuukauden lopulla. Se päätti esittää ministeri Fagerholmille kantanaan, että kaikki ennen vuotta 1942 Ruotsiin siirretyt lapset tuli kotiuttaa, sekä lisäksi kaikki kouluikäiset ja sitä vanhemmat lapset. Tämä oli myös lastensiirtokomitean maaseutuasiamiesten enemmistön mielipide asiasta. Samalla kokouksessa päätettiin, että Ruotsissa toimineet suomalaiset koulut lopettavat toimintansa 10.5.1943 tienoilla, jotta opettajat ja oppilaat ehtisivät ajoissa kesätöihin Suomeen.

Kotiuttaminen oli kuitenkin hitaampaa, sillä kesäkuussa 1943 kouluikäisten paluun takarajaksi asetettiin lokakuun alku. Heinäkuussa 1943 palautusten katsottin ajoittuvan elo- ja lokakuulle, jolloin tuotaisiin aina kerrallaan 500 sotalasta kotiin. Lievennyksenä mainittiin se seikka, että jos kouluikäisen sotalapsen kotiolot olivat erittäin huonot, hän saattoi jäädä vielä Ruotsiin. Suunnitelmat sotalasten palauttamisesta heijastivat selvästi sotilaallisen yleistilanteen rauhallisuutta Suomen osalta. Rintamalla vallinnut asemasota ja Karjalan jälleenrakentaminen toivat viranomaisiin ja vanhempiin uskallusta tuoda lapsia kotiin. Kevättalven 1943 aikana Ruotsista tuotiin lapsia kotiin myös lentokoneella, joka vei takaisin Ruotsiin lentäessään mukanaan sairaita lapsia.<sup>310</sup>

- ”Jo ensimmäinen paluu kesäkuussa -43 oli kipeä, itkua täynnä. Vaikka aikaa ei ollut kulunut kuin hiukan runsas vuosi, minä olin unohtanut suomen kielen. Siitä paluusta ja ajasta taas Lahdenpohjassa en muista juuri mitään. Sen muistan, kuinka äiti itki kun huomasi, että puhuimme Antin kanssa keskenämme ruotsia. Oltiin niin kuin vihaisia siitä, että oli pitänyt palata, eikä haluttukaan puhua suomea.”<sup>311</sup>

Tuomari Lars Östberg uskoi kesällä 1943 jokaisen sotalapsen voivan palata pian kotiin. Elsa Bruunkin toivoi lokakuussa 1943 lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa Helsingin Säätytalolla, että kaikki suomalaiset lapset palaisivat Ruotsista koteihinsa. Asiasta syntyneessä keskustelussa ruotsalaiset ymmärsivät suomalaisten toiveen saada kaikki sotalapset takaisin Suomeen, ensi sijassa etenkin kouluikäiset. He kuitenkin huomauttivat, että ruotsalaisten kasvatusvanhempien oli erittäin vaikeaa luopua lapsista. He olivat useinkin kiintyneet heihin erittäin paljon, ja tahtoivat pitää heidät luonaan siihen saakka, kunnes Suomessa olisi jälleen rauha.

Kouluikäisten kotiuttaminen ei sujunutkaan lokakuun alkuun mennessä, sillä marraskuun lopulla lastensiirtokomitea mietti mahdollisuutta tuoda yli 7-vuotiaita sotalapsia takaisin Suomeen lentokoneilla. Kaikkiaan koko vuoden 1943 aikana saapui silti Suomeen takaisin Ruotsista 9 255 sotalasta. Jo näiden kotiuttamisten yhteydessä tuli lastensiirtokomitean tietoon useiden sotalasten vanhempien ihmettely siitä, miten lapset olivat unohtaneet täysin suomenkielen ja puhuivat vain ruotsia. Samana vuonna kotiutettiin Tanskasta kaikkiaan yli 2 000 sotalasta takaisin Suomeen. Useimmat heistä olivat kouluikäisiä, ja he aloittivatkin syksyllä 1943 uudelleen koulunkäyntinsä Suomessa.<sup>312</sup>

Sotalasten kotiuttamisten suunnittelua varten lähetti lastensiirtokomitea kesäkuussa 1943 alatoimistoilleen luettelot vuonna 1936 tai sitä aiemmin syntyneistä sotalapsista. Heidät piti siis kotiuttaa kesän 1943 aikana, jotta he olisivat ehtineet omaksua suomenkielen ennen kuin koulujen syyslukukausi olisi alkanut. Sotalapsiluetteloihin tuli alatoimistojen kunkin lapsen kohdalle merkitä lausuntonaan se, voitiinko lapset kotiuttaa vai tuliko heidän jäädä vielä Ruotsiin. Jos kotiolot eivät sallineet kotiuttamista, tuli siitä antaa selvitys lastensiirtotoimistolle. Kouluikäisten nuoremmat sisarukset oli päätetty kotiuttaa samalla kertaa, jos lasten vanhemmat sitä halusivat. Tarvittaessa tuli näiden alle kouluikäisten sotalasten nimet lisätä luetteloihin. Sotalapset aiottiin kuljettaa Suomeen junilla Haaparannan kautta. Taroituksena oli tuoda suuremmissa erissä saman läänin tai paikkakunnan lapsia kotiin. Kuitenkin rajaseutujen sekä etelärannikon sotalapset oli päätetty kotiuttaa turvallisuussyistä aivan viimeisissä Suomeen tuotavissa ryhmissä.<sup>313</sup>

Kaikki vanhemmat eivät kuitenkaan halunneet lapsiaan takaisin kotiin. Heinäkuussa 1943 lastensiirtokomitea laati luettelon niistä helsinkiläisistä lapsista, joiden vanhemmat halusivat heidän vielä jäävän Ruotsiin. Lapsia oli kaikkiaan 168. Enemmistön heistä muodostivat ikäluokat 1933–1936, joihin kuului 149 lasta. Vanhin lapsista oli jo 15-vuotias, eli sotalapseksi melko vanha.

Vanhempien perustelut anomuksilleen pitää lapset edelleen Ruotsissa olivat kirjavat. Asunto Helsingissä saattoi olla perheelle liian ahdas, eikä siihen haluttu enää lisää asukkaita. Lapsen vanhemmat saattoivat olla sairaita, tai jopa sairaalassa. Sotalapsella saattoi olla myös Ruotsissa hankittu lääkärintodistus, jonka nojalla haettiin hänen jäämistään kasvatusvanhempiansa luokse. Joissain tapauksissa lapsen isä oli kaatunut rintamalla, eikä soteleski katsonut voivansa huolehtia kaikista lapsistaan. Myös avioerotapauksia sotalasten vanhempien kesken esiintyi. Vuoden 1943 aikana ilmeni myös, että jotkut ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat lähettäneet lapsia Suomeen ilmoittamatta siitä Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle. Toisinaan myös sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea oli asiasta tietämätön. Tämän johdosta suoritettiin Ruotsissa loppuvuonna 1943 sotalapsiluetteloiden tarkistus, jotta ne olisivat vastanneet vallinnutta tilannetta.<sup>314</sup>

Koska kaikki vuoden 1943 aikana kotiutettavat sotalapset eivät eri syistä joutu voineet mennä heti omiin koteihinsa, hankki lastensiirtokomitea syksyllä 1943 heitä varten vastaanottokodiksi Urjalasta Honkolan kartanon sivurakennuksen. Rakennus luvattiin korvauksetta lastensiirtokomitean käyttöön, myös sähkö oli ilmainen. Se kunnostettiin ja kalustettiin. Sinne voitiin sijoittaa noin 40 lasta odottamaan kotiinpääsyä. Kouluikäisiä varten oli kansakoulu noin kilometrin päässä Honkolasta. Varat toimintaa varten saatiin ruotsalaisten lahjavaroista, osin lasten hoitomaksuista sekä anotusta valtionavusta. Hoitomaksu lapsesta oli 15 markkaa päivässä. Lastensiirtokomitea tiedusteli syksyllä alatoimistoilta, oliko niiden tiedossa Honkolaan mahdollisesti sijoitettavia sotalapsia. Ruotsalaisten kasvatusvanhempien rahalahjoituksia varten avattiin samaan aikaan tili Pohjoismaiden Yhdyspankissa nimellä ”Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kasvattiaivustusrahas-

to”. Ruotsalaiset esittivät toiveenaan, että määrätyn ruotsalaisen perheen lahjoitusvarat ohjautuisivat aina tietyille sotalapselle. Lastensiirtotoimisto veloitettiin huolehtimaan lasten siirroista näiden kotikuntiin. Lokakuun lopulla 1943 Honkolassa oli jo 17 lasta, ja seuraavan vuoden tammikuussa 21 lasta. Honkolan ohella myös Virroilta oli loppuvuonna 1943 varattuna palaaville sotalapsille sijoituspaikkoja. Myös Suomen Huollolta pyydettiin majoitusapua kotiutetuille sotalapsille. Varoja majoitusta varten anottiin valtiolta.<sup>315</sup>

Toiminnanjohtaja Elsa Bruun ilmoitti tammikuun alussa 1944 Kuopion alatoimistolle, ettei mitään laajamittaista sotalasten kotiuttamista Ruotsista oltu ajateltu suoritettavaksi. Päinvastoin: kuin tulevia tapahtumia ennakoiden todettiin lastensiirtokomitean kokouksessa tammikuun loppupuolella 1944, että Ruotsi oli tarvittaessa luvannut ottaa vastaan 100 000 sotalasta. Muutenkin suunniteltiin lastensiirtojen jatkamista osana evakointisuunnitelmia muun muassa vaikean vaateustilanteen takia. Etusija haluttiin antaa lapsille, jotka eivät vielä olleet käyneet Ruotsissa. Kouluikäisten tuli kuitenkin käydä kevätlukukausi 1944 loppuun saakka ennen lähtöään. Lapset aiottiin rokottaa jo Suomessa kurkkumätää vastaan.

Mutta suursodan käänneet muuttivat koko tilanteen. Saksan itärintaman tappioiden myötä paine alkoi kasvaa Suomenkin rintamilla. Leningradin motin murtuminen muutti sotilaallista tilannetta Karjalan Kannaksella sekä Suomenlahden etelärannalla. Neuvostoliiton ilmavoimien suorittamat voimakkaat ilmahyökkäykset Helsinkiä vastaan helmikuussa 1944 aiheuttivat heti sen, että tuhannet lapset lähetettiin Suomesta lähes ryntäksenomaisesti Ruotsiin. Aluksi julkisuuteen saatettiin tieto siitä, että vain Helsingistä siirrettiin sotalapsia Ruotsiin. Hjälpkommittén för Finlands Barn saattoikin 10.2.1944 kokouksessaan todeta saaneensa tiedon jonka mukaan Ruotsin hallituksella ei ollut mitään sitä vastaan, että suomalaisia lapsia saapuisi maahan suuria määriä. Kaksi päivää myöhemmin 12.2.1944 Hjälpkommittén för Finlands Barn lähetti asiamiehilleen kiertokirjeen, jossa tiedotettiin Helsingin pommitusten aiheuttamista lastenkuljetuksista. Sotalapset aiottiin lähettää vanhoihin sijoituskoteihinsa, jos se vain suinkin oli mahdollista.<sup>316</sup>

Helmikuun lopulla 1944 sosiaaliministeri Aleksi Aaltonen antoi Ruotsin lehdille haastattelun liittyen lasten evakuointiin Etelä-Suomen kaupungeista, ja kuukautta myöhemmin hän saapui Tukholmaan neuvottelemaan lastensiirroista. Julkisuuksessa väestöä kehoitettiin poistumaan etenkin Helsingistä. Ensimmäisten pommitusten jälkeen lähti helmikuussa 1944 Ruotsiin kaikkiaan noin 7 600 sotalasta. Siirtoon halukkaita ilmoittautui useita satoja päivittäin, ja lastensiirtotoimisto joutui työskentelemään suuren paineen alaisena, koska vanhempien tiedusteluja lastensiirroista tuli runsaasti. Etenkin rannikkokaupunkien lapsia siirrettiin muun muassa Helsingistä, Turusta, Kotkasta ja Oulusta pois vaaravyöhykkeeltä. Siten ajanjaksolla 12.2.–3.3.1944 siirrettiin Helsingistä Haaparannan kautta Ruotsiin yhteensä 4 989 lasta yhdeksässä junakuljetuksessa, Oulusta 508 lasta, sekä Turusta ja Kotkasta yhteensä 493 sotalasta. Elsa Bruun ilmoitti lastenkuljetusten tärkeysjärjestyksestä alatoimistoille lähettämässään kirjeessä. Alatoimistot saivat myös koko ajan

Helsingistä Ruotsiin pyydettyjen lasten nimilistoja. Painetta lähettää lapsia Ruotsiin turvaan oli muun muassa Kuopion seudulla, mutta vielä huhtikuussa 1944 Bruun totesi, että vaaravyöhykkeen ulkopuolella olevalta maaseudulta ei lapsia vielä siirretä pois: ”toistaiseksi lähetetään vain Helsingin ja sitten ensi sijassa etelä-Suomen rannikkoseutujen lapsia”.

Myöskään vaaranalaisista kaupungeista maaseudulle muuttaneita lapsia ei päästetty matkustamaan Ruotsiin. Kuopion alatoimistosta pyydettiin etenkin pienten lasten pääsyä Ruotsiin, sillä öiset ilmapommitukset olivat rasittaneet erittäin paljon lasten hermoja. Lisäksi pommisuojaan oli pitkä matka, ja lasten kanssa niihin meneminen oli äideille siksi useinkin huomattavan hankalaa. Vaikka maaseudulta ei heti päästyäkään lähtemään Ruotsiin, kehoitettiin vanhempia hankkimaan lapsilleen kaiken varalta kurkkumätärrokotus, joka vaadittiin joka lapselta. Tässä vaiheessa torjuttiin ponnekkaisesti mahdolliset toiveet saada lapsia adoptoiduksi Ruotsiin, ”sillä Suomi tarvitsee itse jokaisen lapsensa”, kuten Kuopion alatoimisto mainitsi eräässä kirjeessään helmikuussa 1944. Vihdoin kesäkuun alkupäivinä voitiin Kuopiosta lähettää yli 200:n Ruotsiin lähtevän lapsen henkilötiedot Helsinkiin. Halukkaita matkalle olisi ollut vieläkin enemmän. Ruotsalainen lehdistö seurasi kirjeenvaihtajiensa avulla kevään 1944 lapsikuljetuksia, ja välitti näin syntyneiden artikkelien avulla tietoa tapahtumista ruotsalaiselle yleisölle.<sup>317</sup>

Äidit lähettivät kevästä 1944 alkaen runsaasti kirjeitä lastensiirtokomitean alatoimistoille pyytäen näitä järjestämään matkoja lapsilleen. Osassa kirjeistä oli mukana ruotsalaisten kasvatuskotien kutsukirjeitä saada aiemmin luonaan ollut suomalainen sotalapsi uudelleen luokseen hoidettavaksi. Syntyneessä tilanteessa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea katsoi tarpeelliseksi antaa selkeät ohjeet suoritettavien lastensiirtojen suhteen. Siirrettävien lasten tuli olla vähintään kaksi vuotta vanhoja, mutta samalla alle 10-vuotiaita. Lastensiirtokomitean asiamiehille ilmoitautumisen jälkeen heille määrättiin matkapäivä. Lapset matkustivat ryhmäpassilla. Ruotsalaiselta kutsujaperheeltä vaadittiin sitoumus kustantaa sotalapsen oleskelu Ruotsissa.

Lasten vanhemmille tuli erityisesti huomauttaa siitä, että koska kuljetusvaikeudet rautateillä olivat erittäin suuret kesällä 1944, saattoi kestää jonkin aikaa ennen kuin matkalle päästiin lähtemään. Lastensiirtokomiteassa todettiinkin heinäkuussa 1944, että muun muassa rautatievaunujen hankinnassa oli ogelmia. Vanhempien ei siis tullut hermostua asiasta, vaan odottaa matkalle lähtöä kaikessa rauhassa. Lastensiirtokomitea huomautti painokkaasti siitä, että 10 vuotta täyttäneet lapset eivät saaneet matkustaa yhteispassilla. Poikkeuksia tästä säännöstä voitiin tehdä vain erittäin painavien syiden takia. Jos lapsille kuitenkin oli myönnetty yksityiset passit, he saattoivat seurata pienempien lasten kuljetusten mukana. Lisäksi lasten mukana mahdollisesti matkustaneet äidit saivat järjestää matkansa aivan itse ilman lastensiirtokomitean myötävaikutusta. Lasten äideille korostettiin myös hygienian tärkeyttä lähetettäessä lapsia matkalle Ruotsiin, joka oli tiukentanut suomalaisten lasten karanteenimääräyksiä kulkutautien pelossa. Äideille tuli tähdentää,

että jos he halusivat saada lapsensa matkalle Ruotsiin, tuli kaikenlaiset ”pöpöjussit” jättää pois matkasta, ”*niin että alkakootkin putsauksen ajoissa*”, kuten lastensiirtokomitean Kotkan alatoimisto neuvoi kyselijöitä.

Samaan aikaan, kun tuhannet suomalaiset lapset siirtyivät Ruotsiin, esiintyi myös joissain tapauksissa suomalaisten vanhempien keskuudessa halukkuutta saada lapset takaisin Ruotsista. Tämän takia lastensiirtokomitea tiedottikin alatoimistoille heinäkuussa 1944, ettei silloisissa oloissa järjestetty lainkaan lasten paluukuljetuksia tai matkoja kotiin.<sup>318</sup>

Merikuljetuksia ei turvallisuussyistä voitu aluksi suorittaa, lisäksi keväällä jäätilanne olisi haitannut matkustamista. Siksi turvaututtiinkin junakuljetuksiin Tornion kautta sekä lentokuljetuksiin. Ajalla 9.2.–12.6.1944 siirrettiin lastensiirtokomitean kuljetuksilla Ruotsiin kaikkiaan 16 131 sotalasta. Heistä valtaosa eli 15 045 meni junalla, kun taas lentäen matkan teki 1 086 sotalasta. Lisäksi kuljetettiin erilaista hoitohenkilöstöä 250 henkeä. Sosiaaliministeri Aleksi Aaltonen oli 16.6.1944 kirjeitse pyytänyt Ruotsin hallitusta myötävaikuttamaan suomalaisten lasten jatkuvaan siirtoon Ruotsiin. Hieman myöhemmin hän kävi henkilökohtaisesti Ruotsissa neuvottelemassa lastensiirroista.

Usean sotalapsen matka alkoi vuonna 1944 Helsingin rautatieasemalta, jossa Helsingin lottapiirin lotat auttoivat junavaunujen lastauksessa. Kokoontuminen oli tapahtunut rautatieaseman viereisessä postitalon pommisuojaissa. Rautatieasemalla suoritettiin lääkärintarkastus ja annettiin lapsille tarvittaessa kurkkumätärrokotus, jos he eivät olleet annettujen suositusten mukaisesti saaneet sitä jo ennen matkaa. Syksyllä 1944 tulivat käyttöön myös laivakuljetukset Turusta Tukholmaan. Käytössä oli suomalaisten alusten ohella ruotsalaista kalustoa. Kuljetuksiin oli hankittu lisäkapasiteettia rakennuttamalla Arcturus-alukseen lisäpaikkoja lapsia varten. Kaikkiaan vuoden 1944 aikana siirrettiin Ruotsiin lastensiirtokomitean toimesta 28 728 lasta.<sup>319</sup>

- *Rautatiematka ja saapuminen Ruotsiin olivat monelle mieliinpainuva kokemus: ”Saapumisen Tornioon ja Haaparantaan muistan välähdyksittäin. Oli aurinkoinen pakkasaamu. Katselin ruotsalaisen junanvaunun ikkunasta nauravia, iloisen näköisiä miehiä, joiden hengitys huurusi kirpeässä pakkasilmassa, päässä heillä oli ruotsalaismalliset turkislakit. Siinä uudenlaisessa ruotsalaisvaunussa istuessani alkoi tajuntaani nousta tietoisuus, että olimme siirtyneet nuhjuisesta hämärästä valoisaan nykyaikaan, laihasta kauravellistä riisiomenapuuroon, sodasta rauhaan. Ei siinä ollut mitään väheksyttävää. Oli vain elämyksellinen tietoisuus siitä, että ahdistunut olo, häilytysten pelko, jäätyneet lantut ja paleltuneet perunat, makean nälkä – kaiken nälkä oli ohi.”<sup>320</sup>*

Oman ryhmänsä muodostivat karjalaiset lapset, joiden siirto alkoi toden teolla yleisen karjalaisten väestönsiirron myötä Karjalan Kannaksen puolustuksen murruttua kesäkuussa 1944. Ruotsin kanssa neuvoteltiin kaikkiaan 10 000 karjalaislapsen siirrosta,



Osalle suomalaisista sotalapsista jaettiin Ruotsiin tultua uudet vaatteet. – Kuva *julkaisusta Suomen lapset kiittävät 1949*.

joita varten piti maalaiskansakouluihin perustaa erityisiä majoituskeskuksia. Lastensiirtokomitea piti hanketta erittäin kiireellisenä ja siirtoihin tuli sen mielestä ryhtyä nopeasti. Tarvittaessa tuli palkata lisää suomalaista henkilökuntaa työskentelemään Ruotsissa karjalaisten sotalasten parissa. Henkilökunnan lisätarpeeksi arvioitiin 250 työntekijää. Hanke kuitenkin myöhästyi, kun Siirtoväen huollon keskus ei ollut toimittanut kaikille omille asiamiehilleen määräystä auttaa asiassa.

Heinäkuussa 1944 ilmoitettiin, että Ruotsi ottaa vastaan 15 000 karjalaislasta seuraavaksi talvikaudeksi. Matkalle lähtevien lasten valinnoissa lastensiirtokomitea korosti inhimillisten tekijöiden merkitystä, siten muun muassa sisarukset tuli mahdollisuuksien mukaan yrittää pitää yhdessä. Evakuoitavat lapset piti sijoittaa kesäsiirtoloihin, lastenkoteihin sekä erityisiin parakkikyliin. Näissä parakkikyliissä kukin rakennus olisi mahdollisten tarttuvien tautien takia elänyt täysin omaa elämänsä. Jokaisessa rakennuksessa oli muun muassa oma keittiönsä. Lapsia hoitamaan suunniteltiin saatavan Tanskasta Ruotsiin pakolaisiksi siirtyneitä lastenlääkäreitä, joita olisi ollut 20 henkeä. Karjalaisten evakkolasten vaikea asema herätti huomiota myös ruotsalaisessa sanomalehdistössä, mikä osaltaan ruokki myötätuntoista mielialaa puolustustaistelua käynnystä Suomea kohtaan.<sup>321</sup>

Sisäasiainministeriön siirtoväenasiain osasto antoi 12.7.1944 kaikille lääninhalituksille ohjeet siitä, kuinka paljon ja miten pakkoevakuoitujen kuntien lapsia voi-



tiin lähettää Ruotsiin. Etupäässä annettu määräys koski siis karjalaisia lapsia, jotka oli sijoitettu evakuoinnin jälkeen eri lääneihin usean kunnan alueelle. Ainoastaan terveitä lapsia sai lähettää matkalle. Matkalle valinnan teki siirtoväen huoltoviranomainen tai tämän avuksi määrätty siirtoväkeen kuulunut henkilö. Tarvittaessa apuaan antoivat muun muassa Lotta-Svärd -järjestö ja Martta-Liitto paikallisosastoineen. Jokaisella lähtijällä tuli olla voimassa ollut rokotus kurkkumätää vastaan. Lapsille suoritettiin ennen lähtöä lääkärintarkastus, ja vain sen läpäisseet saattoivat lähteä matkalle. Annettujen ohjeiden mukaan tuli lasten vanhemmille korostaa sitä, että lapset sijoitetaan lastenkoteihin eikä ruotsalaisiin perheisiin.

Matkat tapahtuivat Vaasasta tai Turusta laivalla Ruotsiin, pääsatamana oli kuitenkin Vaasa, josta lapset kuljetettiin Ariadnella Uumajaan. Vaasaan lapset siirrettiin lastensiirtokomitean käyttöön annetulla viisi vaunua käsittäneellä junalla. Jokaisesta lapsesta täytettiin normaalit rekisteri- ja lääkärikortit, ja sen lisäksi heistä tehtiin matkaluettelot. Matka maksoi 600 markkaa ja lisäksi matkalipun hinnan kotipaikkakunnalta lähtösatamaan. Lasten vanhemmat maksoivat matkat, mutta siirtoväen huoltoviranomaisille annettiin kuitenkin mahdollisuus harkintansa mukaan vapauttaa heidät maksuista, jos se oli taloudellisista syistä tarpeellista. Kun lähtöpäivä oli selvinnyt ja se oli ilmoitettu lasten vanhemmille, tuli siirtoväen huoltoviranomaisten pitää huolta siitä, että jokainen lapsi oli määräaikaan mennessä lähtösatamassa. Joko vanhemmat tai muut sopivat henkilöt saattoivat matkaan lähtevät lapset sinne. Lapsilla tuli olla mukanaan vaatteita ja eväät, sekä hygieniasyistä jokaisella oma juomamukinsa.<sup>322</sup>

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea siirsi vuosina 1941–1946 Ruotsiin kaikkiaan 48 628 sotalasta. Heistä kaksi matkaa teki 5 367 lasta ja jopa kolme matkaa 20 lasta. Matkoja kertyi kaikkiaan 54 015. Eniten lapsia siirtyi Ruotsiin vuonna 1944, sillä Ruotsissa olleista lapsista 60,2 % lähetettiin matkalle kyseisenä vuonna. Vuonna 1942 matkusti myös paljon sotalapsia yli Pohjanlahden. Sen sijaan vuonna 1943 siirrettiin pääasiassa vain sairaita lapsia saamaan hoitoa. Vuosittain lapsia siirtyi Ruotsiin seuraavasti:<sup>323</sup>

Taulukko 13. Lastensiirtokomitean Ruotsiin siirtämät sotalapset vuosina 1941–1946 (kaikki matkat)

Vuosi	1. matka	2. matka	3. matka	Yhteensä
1941	4 002	-	-	4 002
1942	17 172	38	-	17 210
1943	1 055	128	3	1 186
1944	24 179	5 075	14	29 268
1945	1 372	125	2	1 499
1946	848	1	1	850
Yhteensä	48 628	5 367	20	54 015

Kaiken kaikkiaan suomalaiset sotalapset olivat etenkin vuonna 1944 osa sitä kokonaispakolaisaaltoa, joka keväästä 1944 alkaen yhä kiihtyvällä tahdilla suuntasi kulkunsa Suomesta turvaan Ruotsiin. Kesällä 1944 Suomen tulevaisuus itsenäisenä valtiona oli uhattuna, ja etenkin lapsia haluttiin siirtää turvaan Ruotsiin mahdollisen miehityksen varalta. Ruotsalainen lehdistö uutisoi pakolaisten saapumiset yli Pohjanlahden Ruotsin puolelle. Etenkin Uumajaan saapuneita ja siellä karanteeniin joutuneita suomalaisia haastateltiin sanomalehdistössä.

Suomalaisten pakolaisten määrä Ruotsissa kasvoi syksyllä 1944 erittäin paljon, kun Lapin ja Oulun läänien väestöä evakuoitiin pohjoiseen Ruotsiin tarkoitusta varten perustetuille leireille. Lapin läänistä siirtyi Ruotsiin 56 417 henkeä ja Oulun läänistä noin 18 000. Näiden evakuoitujen joukossa oli myös lapsia, joiden keskuudessa puhkesi loppuvuonna 1944 kulkutautiepidemia. Tämä epidemia vaati myös kuolonuhreja. Osaynä epidemialle nähtiin Ruotsin lehdistössä se, että asunto-olot evakuoitujen keskuudessa eivät kaikkialla olleet tyydyttävät. Kesällä 1944, kun Suomen sotilaallinen luhistuminen ja antautuminen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen takia näytti yhdeltä mahdolliselta vaihtoehdolta, ilmaantui ruotsalaiseen lehdistöön myös pakolaisten valikointia painottaneita äänenpajoja. Joidenkin kirjoitusten mukaan Ruotsin olisi tullut Suomen luhistuessa ottaa vastaan etupäässä suomenruotsalaisia pakolaisia, äärimielipiteiden mukaan koko suomenruotsalainen väestö olisi siinä tilanteessa tullut siirtää turvaan Suomesta Ruotsiin. Tämän mielihiteen taustalla oli näkemys siitä, että suomenruotsalaisten kohtalo liikutti ruotsalaisia kaikkein eniten.<sup>324</sup>

- ”Kun sitten tiedettiin että Venäjä painoi päälle, se Ruotsiin lähteminen oli jotenkin tiedossa. Äiti ja isä olivat sopineet, kun äidillä oli sentään viisi lasta siellä ruokittavana. Olen aina innostunut kaikesta helposti ja koin, että nyt lähdetään vain jonnekin missä ei tarvitse pelätä, vähäksi aikaa, ja sitten tullaan taas takaisin. Kun minulla oli kaksi veljeä matkassa, sen tuntui ihan turvalliselta. Siitä oli niin selvästi puhuttu, että tullaan takaisin. Heti kun olin Ruotsissa kieltä oppinut, minä olin hirveästi selittänyt tädillekin, että me ollaan vain käymässä, että minä olen Suomi-tyttö ja menen takaisin äidin ja isän luo.”<sup>325</sup>

#### 3.2.2.3. Sairaita lapsia hoitoon Ruotsiin

Erityisen lukunsa sotalasten siirtojen yhteydessä muodostavat ne sairaat suomalaislapset, joita siirrettiin vuodesta 1942 alkaen Ruotsiin saamaan hoitoa sairauksiinsa. Tällaisia lapsia siirrettiin Ruotsiin ajalla 1.1.1942–30.9.1944 kaikkiaan 3 269. Aluksi lastensirroissa olikin ollut kyse vain terveitten lasten lähettämisestä Ruotsiin. Tähän oli toiminnanjohtaja Bruunin mukaan ollut syynä se, ettei haluttu liikaa rasittaa ruotsalaisten halukkuutta avustaa Suomea. Mutta melko pian ruotsalaiset ilmaisivat valmiutensa ottaa vastaan myös sairaita lapsia.

Sairaitten lasten siirrot alkoivat sen jälkeen, kun professori Arvo Ylppö oli joulukuussa 1941 vierailut Tukholmassa lastenlääkärien kokouksessa. Siellä pidettyjen neuvottelujen tuloksena arvioitiin, että Ruotsiin voitiin sijoittaa noin 1 000 sairasta suomalaista lasta. Ruotsin lastenlääkärien liitto aloitti heti kampanjan, jolla kerättiin varoja ja tiloja suomalaisia lapsipotilaita varten. Tilapäisiä sairaaloita perustettiin ympäri maata siten, että suurimmillaan ylimääräisiä sairauspaikkoja oli 1 921 kappaletta. Luku oli suuri, sillä rauhan aikana Ruotsin sairaaloissa oli tuohon aikaan lapsia varten kaikkiaan 750 ja Suomessa vain 350 potilaspaiikkaa.

Tammikuussa 1942 Hjälpkommittén för Finlands Barn päätti maksaa sairaitten lasten matkakulut, mutta Ruotsiin siirrettävien lasten valinta jäi suomalaisten hoidettavaksi. Arvo Ylppö arvioi tuhannen sairaan lapsen siirron tulevan maksamaan 1,1 miljoonaa markkaa. Sota-aika muodostui kuitenkin Suomessa erittäin vaikeaksi lasten sairaalapaikkojen kannalta. Sairaalakapasiteetti oli pääosaltaan huolehtimassa puolustusvoimien tarpeesta.

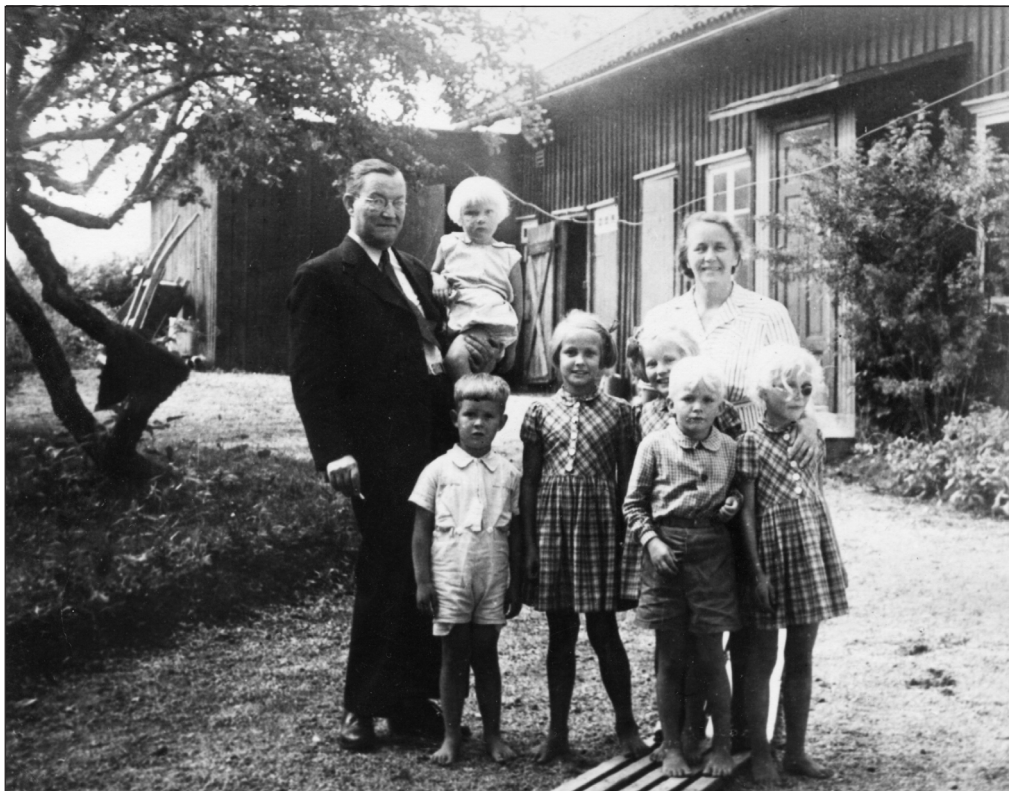
Kuitenkin samaan aikaan lasten sairastavuus muun muassa karjalaisen siirtoväestön keskuudessa kasvoi, ja siksi tilanne muodostui kestävämmäksi. Mahdollisuutta kotihoitoon ei ollut ja sairaalapaikkoja oli käytössä rajallisesti. Tämä väestönsiirtojen ohella heijastui imeväiskuolleisuuteen, joka kohosi jo talvisodan aikana ja alkoi alentua vasta jatkosodan päättymisen jälkeen vuonna 1946, kun lasten sairaalapaikkojen määrä nousi. Tämän johdosta Ruotsin tarjoama apu talvella 1941–1942 oli erittäin tarpeellista.<sup>326</sup>

Joulukuun lopulla 1941 lähetti Hjälpkommittén för Finlands Barn kyselyn ruotsalaisille sairaaloille ja hoitolaitoksille siitä, voisivatko ne ottaa vastaan suomalaisia sairaita lapsia. Lisäksi tiedusteltiin sitä, miten kauan lapset voisivat viipyä hoidettavina niissä laitoksissa, jotka olivat halukkaita ottamaan vastaan lapsia. Vastauksia alkoi saapua vuoden 1942 alusta lukien. Muutamat sairaalat asettivat omia ehtojaan lasten iän, sairauksien laadun, lapsista suoritettavien korvausten sekä mahdollisen suomalaisen hoitohenkilökunnan suhteen. Joissakin vastauksissa torjuttiin ajatus suomalaisten lasten saapumisesta potilaiksi, koska sairaaloiden hoitotilat olivat jo kokonaan muiden potilaiden käytössä. Lopulta vappuun 1942 mennessä oli saatu käyttöön yhteensä 1047 sairaansijaa. Suomalaisia potilaita otti vastaan 63 hoitolaitosta. Erilaisten tuberkuloosien hoitoon näistä sairaansijoista oli varattu 735 kappaletta.<sup>327</sup>

Professori Ylppö ja lääketieteen tohtori Viljo Rantasalo nimitettiin lastensiirtokomitean jäseniksi joulukuussa 1941. Tällä toimenpiteellä haluttiin lisätä lääketieteellistä asiantuntemusta lastensiirtokomiteassa samaan aikaan, kun alettiin valmistella sairaiden lasten siirtoa Ruotsiin. Arvo Ylppöllä oli vankka kokemus lastenlääkinnän ja –suojelun alueelta. Opiskeltuaan Saksassa lastenlääkintää hän toimi Lastenlinnan ylilääkärinä vuosina 1920–1963. Ylppö oli myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton hallituksen puheenjohtaja vuosina 1920–1960, Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan jäsen vuodesta 1927 alkaen, Pohjoismaisen lastenlääkäriyhdistyksen johtokunnan jäsen vuosina 1921–1957, sekä Kansainvälisen lastenlääkäriliiton Suomen osaston puheenjohtaja vuodet 1930–1937.

Osallistuessaan ensimmäiseen lastensiirtokomitean kokoukseen Ylppö kertoi kokemuksistaan Ruotsin matkansa ajalta. Hän painotti ruotsalaisten valmiutta asettaa suomalaisten lasten käyttöön sairaansijoja. Samalla hän halusi lisää lääketieteellistä henkilökuntaa lastensiirtokomitean organisaatioon. Lastensiirtotoimistoon perustettiin erityinen sairaiden lasten siirto-osasto, jonka lääkäriksi kutsuttiin tohtori Huugo Huhtikangas. Hän joutui kuitenkin jättämään paikkansa heinäkuun alussa 1942, kun hän sai kutsun armeijan palvelukseen. Tämä seikka häiritsi osaston toimintaa.<sup>328</sup>

Siirto-osaston sihteerinä toimi sairaanhoitajakoulutuksen saanut henkilö. Siirto-osaston toimisto sijaitsi alkuvuoden 1942 Helsingin yliopiston tiloissa. Heinäkuun alussa 1942 se siirtyi Vuorikadulle lastensiirtotoimiston tiloihin. Siirto-osasto huolehti sairaiden lasten siirroista Helsinkiin ja edelleen Ruotsiin sen jälkeen, kun lastensiirtokomitean lääkäri oli käsitellyt lääkäreiden ja terveyssisarten lähettämät sairaita lapsia koskeneet anomukset. Tarvittaessa kysyttiin lastensiirtokomitean lääkärijäsenen Ylpön ja Rantasalon mielipidettä käsitellyistä tapauksista. Anomuksessa sairaan lapsen lähettämiseksi Ruotsiin tiedusteltiin lapsen sairautta ja yleistilaa, mitä hoitoja hän oli saanut ja missä hoitolaitoksessa, henkistä kehitystä sekä aikaisempia sairauk-



Ulla Roine (Lahdesta) 4-vuotiaana sotalapsena Ruotsin Årjängessä kesällä 1944 tai 1945. Kuvassa Ulla Roine miehen sylissä. – *Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.*

sia ja perheen sairastavuutta. Lisäksi anomukseen tuli määritellä sairaan lapsen matkustuskunto, saattoiko hän matkustaa istuen vai vuodepotilaana.

Siirto-osasto oli koko ajan yhteistoiminnassa ruotsalaisten kanssa, sillä Ruotsista saatiin aina tiedot kaikista vapaista hoitopaikoista. Vuoden 1942 alkupuolella Ruotsista saapui kulkutautisairaalaan Helsinkiin lastenlääkäreitä huolehtimaan sairaiden lasten tutkimuksesta ja hoidosta. Kaikkiaan heitä työskenteli vuorollaan Helsingissä viisi henkeä. Kukin viipyi Suomessa kerrallaan noin kuusi viikkoa, ja heidän lähdettyään työtä kulkutautisairaalassa jatkoivat suomalaiset lääkärit ylilääkäri Rantasalon johdolla.<sup>329</sup>

Ensimmäiseksi sairaiden lasten siirto-osasto joutui määrittelemään niiden sairaiden lasten ryhmät, jotka lähetettäisiin Ruotsiin saamaan hoitoa. Aivan kuten terveittenkin lasten kohdalla päätettiin etusija antaa sodassa kaatuneiden ja invalidien, siirtoväkeen kuuluvien karjalaisten perheiden sekä monilapsisten perheiden lapsille. Sosiaaliset olosuhteet otettiin siis tarkasti huomioon valittaessa lapsia siirtoa varten. Lisäksi päätettiin Ruotsiin lähettää vain sellaisia sairastapauksia, joiden laskettiin sopivalla hoidolla parantuvan. Neuvotteluissa helsinkiläisten lastenlääkäreiden kanssa päädyttiin siihen, että eniten hoitoa tarvitsivat muun muassa tuberkuloosia, anemiamia, muita pitkäaikaisia sairauksia sekä erilaisia ihottumia sairastavat lapset. Lisäksi vaikeiden kirurgisten tapausten, jotka vaativat erikoishoitoa, katsottiin kuuluvan siirrettävien ryhmään.

Erityisesti tuberkuloosi oli yleistä sairaiden lasten keskuudessa. Ruotsista ilmoitettiin siirtojen alkuvaiheessa maaliskuussa 1942, että peräti puolet saapuneista sairasta lapsista sairasti tuberkuloosia. Monen lapsen kohdalla sairaus todettiin vasta Ruotsissa, vaikka Suomessa oli lähtiessä tehtykin lääkärintarkastus. Näin oli tapahtunut aivan heti lastensiirtojen käynnistyttyä syyskuussa 1941. Tällöin jo korostettiin sitä, että kyseisen taudin hoito Suomessa oli vaikeaa. Tuberkuloosia sairastaneilla lapsilla oli vielä sodan päättymisen jälkeenkin etusija päästä saamaan hoitoa Ruotsiin. Tautia sairastaneille lapsille perustettiin Ruotsiin erityisiä toipilaskoteja, joista yksi oli Tukholman lähistöllä sijainnut Balingstan toipilaskoti, jonka Ruotsin Pelastusarmeija oli luovuttanut tähän käyttöön.

Kehitysvammaisia lapsia ei haluttu lainkaan lähettää Ruotsiin, samoin diabetes- ja epilepsiaa sairastaneet haluttiin jättää Suomeen. Tällaisten lasten sijoittaminen ruotsalaisiin koteihin olisi ollut lähes mahdotonta. Marraskuussa 1941 lastensiirtokomitea päätti kokouksessaan myös ”*korostaa yökastelijoitten lähettämiskieltoa*”, saatuaan sitä ennen selostuksen eräästä lastenkodista Ruotsissa, jossa yökastelijat oli koettu ongelmana. Maan kaikille siviililääkäreille ja terveysisärisille lähetettiin kiertokirje, jonka mukana olivat lasten siirrossa tarvittavien lomakkeiden mallikapaleet.

Oman ryhmänsä muodostivat ne lapset, jotka olisivat tarvinneet sairautensa takia muun muassa erikoisruokavaliota. Tällaisia olivat esimerkiksi diabetesta sairastaneet lapset. Heidän kohdallaan talvikausi 1941–1942 oli erittäin vaikea, koska elintarvikkeista oli pulaa ja mitään ylimääräisiä annoksia ei voitu heille tarjota,

vaikka heidän yleiskuntonsa olisivatkin niitä vaatineet. Näiden lasten kohdalla pyydettiin lastensiirtokomitealta vanhempien taholta, että he saisivat olla Ruotsissa jatkossa.<sup>330</sup>

Vuonna 1942 Ruotsiin lähetettiin yhteensä 1 805 sairasta lasta saamaan hoitoa siikäläisissä hoitolaitoksissa. Näistä lapsista 777 sairasti tuberkuloosia. ”*Yleinen heikkous*” oli diagnoosi 185:llä lapsella, ja ”*huonokuntoisia koululaisia*” lähetettiin matkaan 100. Suolistotauteja sairasti 120 lasta, anemioita 72, ja ihotauteja 70 potilasta. Synnynnäisiä epämuodostumia oli 78 siirretyllä sairaalla sotalapsella. Näiden ohella lapsilla esiintyi muun muassa riisitautia, hengityselintautia sekä lapsihalvauksen jälkitiloja. Lähetetyt lapset edustivat melko tasaisesti kaikkia ikäryhmiä. Alle kouluikäisiä heistä oli 845, ja kouluikäisiä puolestaan 960. Pääsääntöisesti sairast sotalapset olivat alle 13-vuotiaita, tätä vanhempien lähettäminen oli poikkeuksellista.<sup>331</sup>

Taulukko 14. Ruotsiin lähetettyjen sairaiden lasten ikä

0–1 vuotta	23
1–2 vuotta	183
2–3 vuotta	137
3–4 vuotta	129
4–5 vuotta	136
5–6 vuotta	138
6–7 vuotta	119
7–8 vuotta	131
8–9 vuotta	156
9–10 vuotta	139
10–11 vuotta	165
11–12 vuotta	112
12–13 vuotta	111
13–14 vuotta	45
14–15 vuotta	17
yli 15 vuotta vanhat	6
Högsandin parantolan lapset	59
<b>Yhteensä</b>	<b>1 805</b>

Aluksi suunniteltiin kaikkien, paitsi Lapin läänistä tulevien, Ruotsiin lähetettävien sairaiden lasten kokoamista Helsinkiin. Siellä heidät olisi vastaanotettu ja tutkittu kaupungin kulkutautisairaalassa, jonne Ruotsi oli siis luvannut lähettää avuksi lastenlääkärin. Ankara talvi 1942 pakotti kuitenkin luopumaan suunnitelluista laivakuljetuksista, ja lapset siirrettiin Ruotsiin junalla pohjoisen kautta. Sairaille lapsille

matka Helsingistä Tornioon olisi kuitenkin ollut liian rasittava, joten siksi päätettiin perustaa maan pohjoisosiin paikallisia keskuksia, joista sairaat lapset lähetettiin suoraan Ruotsiin.

Maaliskuun alussa 1942 avattiin siten Kajaanin, Oulun ja Seinäjoen keskuksat. Toimintaa oli käynnistämässä lastensiirtokomitean avuksi tullut ruotsalainen lastenlääkäri U.Nordvall, joka saapui ensimmäisenä ruotsalaisena lastenlääkärinä kulkutautisairaalaan Helsinkiin. Hän kävi jokaisessa avatussa keskuksessa, ja neuvotteli tässä yhteydessä lastensiirtojen yksityiskohdista paikallisten viranomaisten kanssa. Lapin läänin osalta oli jo päätetty, että lastensiirrot keskitetään Rovaniemeltä junalla Haaparannan kautta tapahtuviksi. Seinäjoen keskuksen toimintaa johti tohtori V.Saari, Oulun keskusta tohtori H.Lahdensuo ja Kajaanin keskusta tohtori J.A.Uoti. Kaikissa keskuksissa sairaat lapset sijoitettiin lääkärintarkastusta varten Suomen Huollon tarjoamiin tilapäissairaaloihin. Keskusten toiminta oli kuitenkin lyhytaikaista, sillä toimittuaan kolme kuukautta ne lakkautettiin 15.6.1942 sen jälkeen, kun suurin osa sairaista lapsista oli saatu siirretyksi. Sen jälkeen lapset lähetettiin Helsinkiin, josta he sitten siirtyivät Ruotsiin. Sen sijaan Rovaniemen keskus jatkoi toimintaansa.<sup>332</sup>

Sairaiden lasten siirrot käynnistyivät ripeästi ja vuoden 1942 alkupuoliskolla Ruotsiin saapui 1 527 potilasta. Koska talvi 1941–1942 oli poikkeuksellisen ankara ja laivaliikenne vaikeutui jäästeiden takia, niin rautatiehallitukselta anottiin heti tammikuussa 1942 käyttöön makuuvaunua Helsingistä Tornioon menevään junaan. Rautatiehallitus asettikin kolme kertaa viikossa ylimääräisen makuuvaunun lastensiirtokomitean matkojen järjestelyosaston käyttöön. Helmikuussa päämajan lääkintöosasto luovutti anomuksesta sairaitten lasten kuljetuksiin erityisen sairaalajunan sillä ehdolla, että puolustusvoimien oma kuljetustilanne sallii sen lainaamisen.

Samassa kuussa alkoivat myös lasten lentokuljetukset. Niitä hoitivat suomalainen Aero ja ruotsalainen Aerotransport. Siten esimerkiksi Aero kuljetti touko-kesäkuussa lapsia Helsingistä kaksi kertaa viikossa Tukholmaan. Kullakin lennolla siirrettiin noin 25 lasta, mukana seurasi myös 2–3 lastenhoitajaa. Lapsia sijoitettiin usein kaksi samalle istuinpaikalle vierekkäin. Yhden lennon hinta oli 2 300 Ruotsin kruunua. Eräksi siirtoihin liittyneeksi ongelmaksi nousi kevään 1942 aikana se, että ruotsalaisten sairaaloiden sairaista lapsista Suomeen lähettämät tiedot olivat ajoittain puutteellisia, tai ne saattoivat puuttua kokonaan. Asiaan kiinnitti lastensiirtokomiteassa huomiota tohtori Rantasalo.<sup>333</sup>

Kesäkuussa 1942 pidettiin Tukholmassa suomalaisten ja ruotsalaisten lastensiirtoviranomaisten neuvottelu. Täällä päätettiin jatkaa sairaitten lasten lähettämistä vielä vuoden 1942 jälkipuoliskollakin, sillä Ruotsilla oli hyvät valmiudet ottaa vastaan lisää suomalaisia lapsipotilaita. Jo keväällä siirtoihin halukkaita oli ollut niin paljon, että noin 200 hakemusta oli pitänyt hylätä. Nyt lapsia siirrettiin Helsingistä lentokoneella Ruotsiin. Yksi junakuljetus tapahtui Rovaniemeltä käsin. Tuolloin Ruotsiin matkusti 39 lasta. Kaikkiaan vuoden 1942 loppupuolella siirtyi Suomesta pois 239 sairasta lasta. Yhteensä Ruotsiin siirrettiin vuonna 1942 1805 sairasta lasta, joista pääsi 68 % saman vuoden aikana terveenä pois sairaalasta.

Kuljetuseriä oli yhteensä 75 kappaletta, joten keskimäärin yhdellä kerralla kuljettiin noin 24 lasta. Lapsista suurin osa, eli 1 019 henkeä, siirtyi Ruotsiin junalla. Lentokoneella vietiin 636 ja laivalla 150 sairasta sotalasta. Yhteiskunnalliselta taustaltaan lapset olivat lähtöisin maaseudulta sekä kaupunkien työväestöstä, sillä 1 431 (80 %) sairaan lapsen isä lukeutui näihin sosiaaliryhmiin. Ylivoimaisesti eniten lapsia lähetti matkaan Helsingin keskus, 1 170 kappaletta. Rovaniemeltä lähti 339, Seinäjoelta 72, Oulusta 83 sekä Kajaanista 80 lasta. Lisäksi Högsandin parantolasta siirrettiin Ruotsiin 59 potilasta. Suurin osa matkalle lähteneistä sotalapsista oli kotoisin Helsingistä, Uudeltamaalta, Lapista tai entisen Viipurin läänin alueelta.<sup>334</sup>

Taulukko 15. Ruotsiin vuonna 1942 siirrettyjen lasten asuinpaikka

Helsinki ja Uudenmaan lääni	432
Turun ja Porin lääni	177
Hämeen lääni	133
Mikkelin lääni	34
Viipurin lääni	217
Kuopion lääni	76
Vaasan lääni	147
Oulun lääni	176
Lapin lääni	354
Högsandin parantola	59
Yhteensä	1 805

Ruotsissa suomalaiset sairast sotalapset sijoitettiin sekä sairaaloihin ja heitä varten perustettuihin erityisiin hoitokoteihin. Eräs tällainen erityishoitolaitos oli Tukholman lähistöllä sijainnut Eugeniahemmet, jossa oli lapsihalvauspotilaita sekä muita vaikeasti liikuntarajotteisia suomalaisia lapsia. Siellä heidät tutkittiin, ja he saivat apuvälineikseen erilaisia tukia ja muun muassa ortopedisiä kenkiä. Erilaisia hoitoyksiköitä Ruotsissa oli yhteensä 88 kappaletta. Kaikkiaan hoitopaikkoja oli käytössä noin 1 000 kappaletta.

Näiden lisäksi perustettiin kaikkiaan 15 hoitokotia, joissa oli 500 paikkaa. Ruotsin kuninkaallinen lääkintöhallitus tarkasti ja hyväksyi jokaisen hoitolaitoksen. Lasten parannuttua sairauksistaan heidät siirrettiin lastenkoteihin tai sijoitusperheisiin. Osa palasi myös vuoden 1942 puolella takaisin Suomeen. Tällaisia lapsia oli kaikkiaan 261 kappaletta. Suomalaisista lapsista 18 kuoli vuonna 1942 Ruotsissa olonsa aikana, heistä 10 menehtyi tuberkuloosiin ja kolme kurkkumätään. Kaksi lapsista kuoli munuaisvian takia, muut menehtyivät sydänvikaan, ripuliin ja vesirokkoon. Heidän kuolintodistuksensa lähetettiin Suomeen lastensiirtokomitealle.



Ruotsissa järjestelyistä vastanneen Hjälpkommitten för Finlands barn -järjestön johtavana lääkärinä toimi 15.6.1942 saakka tohtori L.G.Sterner. Hänen jälkeensä tehtävään valittiin tohtori Olle Elgenmark. Komitean muita lääkärijäseniä olivat joulukuussa 1941 tehtävään nimitetyt professori Einar Key ja dosentti Curt Gyllenswärd, jotka toivat sen toimintaan tarvittavaa lääketieteellistä asiantuntemusta. Suomalaiset sairaut sotalapset saivat myös ruotsalaisessa sanomalehdistössä osakseen huomiota vuonna 1942.<sup>335</sup>

Ruotsin valtio avusti paikallisia avustuskomiteoita ja -järjestöjä taloudellisesti näiden huolehtiessa ja järjestäessä sairaiden suomalaisten lasten hoitoa. Itä-Göötanmaalla toiminut avustujärjestö oli vuoteen 1948 mennessä saanut sairaiden lasten hoitoa varten avustusta kaikkiaan yli 700 000 kruunua. Toiminta sairaiden lasten hyväksi päättyi kesällä 1948. Vimeiset sairaaloissa olleet lapset siirrettiin takaisin Suomeen keväällä 1949. Vielä vuonna 1947 alueelle saapui Suomesta yhteensä 85 sairasta lasta. Kaikkiaan Itä-Göötanmaalla hoidettiin vuosina 1942–1948 yhteensä 1 175 sairasta sotalasta.

Kokonaiskustannukset nousivat näinä vuosina lähes 1,2 miljoonaan kruunuun, joten Ruotsin valtion avustus oli toiminnan kannalta erittäin tärkeä. Keskimääräinen hoitajakso oli puoli vuotta yhtä potilasta kohden. Yhteensä hoitopäiviä kertyi 243 623. Läänin alueella työskennelleet lääkärit asettivat ammattitaitonsa avustujärjestön käyttöön, ja hoitivat lapsia sairaaloissa sekä tarvittaessa myös kasvatusperheissä. Myös kaupungit ja kunnat, sekä yksityiset järjestöt avustivat sairaiden lasten hoidossa. Norrköpingin kaupunki antoi vuonna 1942 sairaalastaan 25 hoitopaikkaa suomalaisten lasten hoitoa varten. Myös Norrköpingin lottajärjestö ja Punainen Risti osallistuivat toimintaan. Linköpingissä puolestaan muutettiin muun muassa eräs entinen ravintola osaksi kaupunkiin sotalapsia varten perustettua sairaalaa. Lääkintä- ja sosiaaliviranomaisten tuli hyväksyä nämä tilapäiset sairastilat ennen kuin ne voitiin ottaa käyttöön.<sup>336</sup>

Suomalaiset kävivät myös Ruotsissa katsomassa miten sinne lähetettyjä sairaita lapsia hoidettiin. Tohtori Paavo Leisti matkusti vaimoineen 25.5.1942 junalla Rovaniemeltä Haaparannan kautta Tukholmaan sotalapsikuljetuksen mukana. Hänen tehtävänä oli tutustua Lapin läänistä siirrettyjen sairaiden lasten oloihin eri hoitolaitoksissa. Matka kesti kaikkiaan kaksi viikkoa. Tuohon mennessä Lapin läänistä oli lähetetty Ruotsiin lähes 300 lasta. Heidät oli sijoitettu pääasiassa etelä- ja keski-Ruotsiin sairaaloihin, lastenkoteihin ja yksityisperheisiin. Tukholmassa Leisti seurasi lasten vastaanottoa ja lääkärintarkastuksia hotelli Englaisissa. Samalla hän tutustui Karlshällin ja Tjänstemännens´in lastensairaaloihin, jotka oli perustettu nimenomaan suomalaisia varten. Tukholmasta Leisti matkusti muun muassa Göteborgiin, Boråsiin, Malmöseen ja Värnamoon. Jokaisella paikkakunnalla hän tutustui lastensairaaloihin ja lastenkoteihin, sekä pääasiassa tuberkuloosiparantoloihin, joissa oli suomalaisia lapsipotilaita. Lastensiirtokomitealle matkansa jälkeen antamassa selostuksessa hän toteaa lasten olleen hyvin hoidettuja. Useat heistä olivat toipuneet tai toipumassa sairauksis-

taan. Ruotsalaisen hoitohenkilökunnan suhtautuminen suomalaisiin lapsiin oli ollut hyvää.<sup>337</sup>

Sairaiden lasten siirrot jatkuivat myös seuraavina vuosina. Vuonna 1943 Ruotsiin siirtyi 980 ja seuraavana vuonna 1944 vielä 665 sairasta suomalaista sotalasta, joiden joukossa oli runsaasti karjalaisperheiden lapsia. Arvo Ylpön ehdotuksesta lastensiirtokomitea päätti maaliskuussa 1944 tehostaa sairaiden lasten lähettämistä Ruotsiin mahdollisuuksien mukaan. Ruotsissa suoritettiin vuoden 1943 aikana yhteistyössä Suomen Tukholman-lähetystön kanssa tiedotustoimintaa Suomen sairaiden lasten hyväksi. Tukholman-lähetystön lähetystösihteeri Heikki Brotherus suoritti tammikuussa 1944 kiertokäynnin Itä-Göötanmaalla. Raportissaan hän toteaa halun auttaa Suomea olleen edelleen erittäin suuren. Avustustoiminnan keskipisteenä oli sairaiden lasten hoito. Toimintaa haluttiin jatkaa ja jopa laajentaa. Vaikeutena olivat varojen keräämisen vaatima työmäärä sekä huoneistovaikkeudet. Hoitolaitosten vuokrasopimukset olivat päättymässä keväällä 1944, ja mahdollinen uusien tilojen hankinta tuotti ylimääräistä vaivaa. Jatkosodan päättymisen jälkeenkin lähetettiin Suomesta potilaita Ruotsiin saamaan hoitoa, sillä vielä vuonna 1945 lähes 500 lasta matkusti Ruotsiin. Terveinä Suomeen palasi takaisin 1 287 lasta, heistä vuoden 1943 aikana 743 lasta. Ongelmaksi muodostui se, että toisinaan lasten vanhemmat halusivat nämä liian aikaisin hoidon jälkeen takaisin kotiin, mikä ei ollut toipumisen kannalta aina suotavaa. Kaikkiaan Ruotsissa kuoli 78 suomalaista lasta elokuun loppuun 1945 mennessä.<sup>338</sup>

Etenkin vuonna 1944 ilmeni välillä suuriakin ongelmia suomalaisten lasten terveydentilassa. Aluksi lääkärintarkastukset Suomessa olivat sujuneet melko hyvin. Mutta vuonna 1944 yleistilanteen kiristyessä Suomessa ne muuttuivat ylimalkaisiksi. Ruotsin lääkintöhallitus kiinnitti tällöin asiaan huomiota. Kulkutautien pelossa suomalaisille lapsille määrättiin ensin kuuden päivän, myöhemmin kahden viikon karanteeni. Pelkoon olikin aihetta, sillä Ruotsiin pääsi matkustamaan kaikkiaan noin 6 000 sairasta suomalaista lasta, joiden luultiin olleen terveitä lähtiessään. Lääkärintarkastuksia Suomenkin puolella tiukennettiin samaan aikaan.

Kaiken kaikkiaan Suomessa oltiin sodan jälkeen tyytyväisiä sairaiden lasten kuljetusten onnistumiseen vaikeissa sotaoloissa: ”Yleisenä toteamuksena kuitenkin näinkin suuren ja vaikeissa olosuhteissa suoritetusta lastensiirrosta voitane sanoa, että terveydellisessä suhteessa se onnistui kutakuinkin hyvin.” Lastensiirtokomitean jäsenet, professori Arvo Ylppö ja ylilääkäri Viljo Rantasalo kävivät helmikuussa 1943 Ruotsissa tutustumassa suomalaisten sotalapsipotilaiden oloihin Tukholman, Linköpingin ja Göteborgin hoitolaitoksissa. He olivat erittäin tyytyväisiä matkansa tuloksiin, ja kehuivat myöhemmin ruotsalaisten tarjoamia sairaalaoloja sekä niissä lapsille annettua asianmukaista hoitoa.<sup>339</sup>

Syksyllä 1944 sairaiden lasten kuljetukset siirtyivät jälleen merille. Tämä johtui siitä, että Malmin lentokenttä Helsingissä oli liittoutuneiden valvontakomission käytössä ja siviililentoliikenne piti hoitaa Hyvinkään lentokentän kautta. Sen varustelutaso oli kuitenkin huono, joten oli turvallisempaa siirtää laivakuljetuksiin.

Tungosta kuljetuksiin oli, ja Ruotsissa hoitopaikat täyttyivät viimeistä sairaansijaa myöten. Arvo Ylppö toivoikin tervehtyneiden lasten nopeaa siirtoa kasvatuskotiin ja näin syntyneiden vapautuneiden sairaalapaikkojen täyttämistä uusilla potilailla.

Suomessa lasten kuolleisuus kohosikin vuonna 1944 vuoden 1940 tasolle osin karjalaisten ja Lapin väestön evakuoitien johdosta, joten tarvetta hoitoon oli. Joulukuussa 1944 Ruotsin lääkintöhallitus esitti muun muassa elintarvikeavun toimitamista Suomeen, sekä kiinnitti uudelleen huomiota tartuntariskeihin. Samalla tuotiin esille mahdolliset psyykkiset haitat, joita lapset mahdollisesti olivat saaneet ollessaan erossa normaalista elinympäristöstään. Tuomari Lars Östberg välitti tammikuussa 1945 lehtihaastattelussa julki suomalaisten toiveen saada yhä edelleen lähettää sairaita lapsia Ruotsiin. Ylppö esitti lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa huhtikuussa 1945 kaikkien tervehtyneiden sotalasten palauttamista Suomeen ja sairaiden lähettämistä tilalle, koska maassa oli vielä arvion mukaan noin 700 ruotsalaisten antamaa hoitoa tarvinnutta lasta. Tämä oli Ylppön mukaan kaikkien suomalaisten lääkäreiden kanta asiassa. Toukokuussa 1945 kotiutettiinkin noin sata tervehtynyttä sotalasta ja heidän tilalleen lähetettiin laivalla Turusta Tukholmaan uusia tapauksia hoidettaviksi. Kaiken kaikkiaan sairaista sotalapsista hieman yli puolet eli 55,4 % oleskeli Ruotsissa korkeintaan kaksi vuotta, heistä 379 lasta ainoastaan vajaa puoli vuotta. Ruotsiin siirretyistä 5 118 sairaasta sotalapsesta 182 kuoli Ruotsissa ollessaan, 121 adoptoitiin ruotsalaisiin perheisiin ja 344 lapsesta tehtiin kasvattilapsisopimus. Siten 4 471 sairaana lähetettyä lasta palasi tervehtytyään takaisin Suomeen.<sup>340</sup>

Keväällä 1945 Arvo Ylppö vieraili jälleen Ruotsissa tutustumassa sairaalaloihin. Hänen arvionsa mukaan ruotsalaisten lääkärien halu auttaa suomalaisia lapsia oli suuri. Lisäksi hänestä ”*opetus- ja harjoitusmateriaalina Suomen lapsista on Ruotsille hyötyäkin*”, kuten hän asian ilmaisi lastensiirtokomitean kokouksessa toukokuussa 1945. Ruotsalaiset lastenlääkärit kävivät vielä samana vuonna tutustumassa Suomen oloihin. Maaliskuussa 1946 Ruotsin sanomalehdissä olleessa kiertoartikkelissa arvioitiin, että sairaitten lasten hoitoa Ruotsissa tultaisiin jatkaamaan vielä kaksi vuotta. Syksyllä 1946 lastensiirtokomitea esitti lääkintöhallitukselle Arvo Ylppön ja Viljo Rantasalon esityksestä, että yhä edelleen siirrettäisiin lapsipotilaita Ruotsiin. Vaikka Helsingissä oli tuolloin viisi lastensairaala, katsoivat he hoidon ja ravinnon olevan Ruotsissa parempaa. Samalla pyydettiin lääkintöhallitusta suorittamaan siirroista aiheutuvat kulut. Joulukuussa 1946 Ruotsissa olikin vielä eri puolilla maata 59 sairaalassa ja toipilaskodissa paikkoja suomalaisille lapsille (katso liite 10).

Näin oli siitäkin huolimatta, että lastensiirtokomitea oli alkuvuonna 1946 lähettänyt asiamiehilleen tiedon siitä, että Ruotsissa olevat hoitolaitokset tullaan pääosin sulkemaan. Lapset oli päätetty lähettää kotiin, osa jopa toipilaina. Sitä varten piti asiamiesten ottaa selkoa lasten kotioloista. Tiedote oli kuitenkin erittäin ristiriitainen todellisuuden kanssa, sillä joulukuussa 1945 lastensiirtokomitea kokouksessaan nimenoamaan totesi, että sairaiden lasten siirtoja jatketaan. Lisäksi tammikuun alussa

1946 lastensiirtokomitea lähetti asiamiehilleen kiertokirjeen, jossa ilmoitettiin Ruotsiin vietävän enää vain sairaita lapsia saamaan hoitoa. Samaa tietoa viestittivät alatoimistotkin kyselijöille. Ja tammikuun lopulla 1946 kirjoittivat ruotsalaiset sanomalehdet laajasti uusien sairaitten suomalaisten lasten saapumisesta Ruotsiin. Kyseessä oli tuolloin 33 Kemin, Kuusamon ja Sodankylän tuberkuloottista lasta.

Kesäkuussa 1946 Elsa Bruun ilmoitti jopa kolmen uuden sairaskodin avaamisesta samalla, kun Suomessa noin 1 000 lasta odotti yhä pääsyä Ruotsiin. Sairaiden sotalasten jälkihuollostakin pidettiin huolta, sillä vuonna 1948 työskenteli Helsingissä kolme sairaanhoitajaa tutkimassa lasten kotioloja. Toimintaa ohjasi Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitea. Lisäksi suurin osa Suomeen koteihinsa palanneista lapsista oli lääkärin valvonnan alaisina. Maaseudulla turvaututtiin puolestaan terveysisarten ja muiden huoltoviranomaisten apuun. Tarvetta jälkihuoltoon olikin, sillä Ruotsissa oli vielä muun muassa tammikuussa 1948 lähes 400 suomalaista tuberkuloosia sairastanutta lasta, jotka aiottiin kotiuttaa saman vuoden aikana. Aluksi heidät sijoitettiin väliaikaiseen lastenkotiin. Jälkihuoltoa ja hoitoa kotimaassa saivat Suomessa myös ne 500–600 sotalasta, jotka olivat Ruotsissa saaneet ns. tukisiteet. Näitä tukisiteitä tuli tarkastaa ja uusida aika ajoin. Tätä tarkoitusta varten näitä sotalapsia hoidettiin Oulun Diakonissalaitoksella sekä Helsingin Invalidisäätiössä.<sup>341</sup>

Sairaitten sotalasten palauttamiseen liittyi myös eräitä käytännön ongelmia. Tuomari Lars Östberg oli helmikuussa 1947 huolissaan siitä, että lapsia ei kotiutettaisi takaisin Suomeen, ennen kuin he olivat täysin parantuneet ruotsalaisissa hoitolaitoksissa. Lisäksi palautettaville kroonisesti sairaille lapsille tuli löytää Suomesta hoitopaikka. Samoin tuli ottaa huomioon taudinkantajat, jotka Suomeen palattuaan tarvitsivat eristystä. Ruotsissa oli myös kuljetusongelmia, koska rautateiden kuljetuskapasiteetti oli maksimaalisessa käytössä. Näin ollen sotalasten paluukuljetusten järjestäminen ei ollut mikään helppo tehtävä. Suomeen tultuaan osa lapsista siirrettiin muun muassa Knipnäsän vastaanottokotiin, jossa näin ollen oli asumassa myös lastensairaaloista tuotuja sairaita lapsia.

Ongelmana oli kuitenkin tässä vaiheessa se, että sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean määrärahoja oli jo vähennetty. Siksi kuljetusten kustantaminen Suomen sisällä oli vaikea kysymys. Syksyllä 1947 Östberg joutui ilmoittamaan Helsinkiin lastensiirtotoimistoon, että uusia sairaita lapsia ei enää voitu ottaa vastaan. Tämä kosketti etenkin tuberkuloosia sairastaneita lapsia. Tällaisen sairaan lapsen hoito saattoi olla melko pitkäaikaista, eikä sellaiseen enää ollut varoja. Varojen riittävyys Ruotsissa jo olleidenkin suomalaisten lapsipotilaiden hoitoon oli tuossa tilanteessa uhattuna. Lisäksi Ruotsiin jäävät terveet lapset aiheuttivat erittäin paljon työtä ruotsalaisille, joten sairaiden lasten asioiden hoito vaikeentui.<sup>342</sup>

#### 3.2.2.4. Yksityisesti Ruotsiin ja Tanskaan siirretyt sotalapset

Oman erityisen ryhmänsä muodostivat ne suomalaiset sotalapset, jotka siirtyivät Ruotsiin yksityistä tietä, ohi virallisen sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean organisaation. Jo ennen jatkosodan alkua kesäkuussa 1941 oli Ruotsiin matkustanut yksityistä tietä noin 1 300 suomalaista lasta. Monet heistä olivat olleet siellä sotalapsina jo talvisodan aikana. Lisäksi sinne oli jäänyt talvikaudeksi 1940–1941 muutama kymmenen suomalaista sotalasta. Näiden ryhmien ohella oli jatkosodan alkuun mennessä Ruotsiin siirretty noin 700 ns. kesälasta, joiden alkuperäinen tarkoitus oli viettää siellä vain kesä 1941, ja palata sen jälkeen takaisin Suomeen. Suomen viranomaiset esittivät kuitenkin syyskuussa 1941 toiveen siitä, että nämä lapset saisivat yhä jäädä Ruotsiin kasvatusperheittensä luokse. Yhteydet Ruotsiin olivat muutenkin vilkkaat jatkosodan alussa, sillä Ruotsista lähetettiin paljon yksityiskirjeitä Suomeen, joissa tuotiin esille ihailu ja ymmärtämys suomalaisten taistelua kohtaan.<sup>343</sup>

Näin siis oli jo ennen jatkosodan puhkeamista ja syksyn 1941 lastensiirtojen aloittamista luotu pohja sille, että erilaiset yksityiset yhdistykset, yhtiöt ja yhteisöt tulivat siirtämään jäsentensä lapsia Ruotsiin siellä olleiden vastaavien järjestöjen ja erilaisten yhteisöjen kutsusta ja avustuksella. Kaikkiaan Ruotsiin siirtyi yksityistä tietä Tukholman Suomi-toimiston mukaan 26.3.1949 mennessä yhteensä 24 731 sotalasta. Luku oli kuitenkin epätarkka, sillä tilastoissa saattoi sama lapsi olla laskettuna useampaan kertaan. Tämä riippui siitä, oliko sotalapsi välillä käynyt kotonaan Suomessa ja sitten taasen palannut takaisin Ruotsiin. Kuitenkin on todettava, että joka tapauksessa merkittävä määrä lapsia siirtyi virallisten organisaatioiden ohella yksityistä tietä sotalapsiksi Ruotsiin ja Tanskaan. Tälläkin suomalaisten sotalasten ryhmällä on kansainväliset esikuvansa, sillä Englannista siirrettiin yksityisesti lapsia toisen maailmansodan aikana Yhdysvaltoihin. Tätä toimintaa hoitivat muun muassa sellaiset suuryhtiöt kuin Ford, Kodak ja Hoover, joiden toimesta noin 17 000 lasta kuljetettiin Yhdysvaltoihin.<sup>344</sup>

Tällaisia jäsentensä lapsia Ruotsiin sotalapsiksi lähettäneitä uskonnollisia yhteisöjä olivat muun muassa Pelastusarmeija, baptistit, metodistit ja lähetysseurat, sekä erilaisista yhtiöistä ja yhteisöistä mm. merivakuutusyhtiö, Asea, Metsänhoitoyhdistys, Suomen Virkamiesliitto sekä Suomen Paperitehtaiden Yhdistys. Ruotsalaiset myös kutsuivat suomalaisten kollegoidensa lapsia Ruotsiin. Eräs tällaisen kutsun saanut järjestö oli säveltaiteilijaliitto Teosto. Lokakuussa 1941 Svenska Teknologföreningen kutsui Ruotsiin Suomen teknisen alan henkilöstön lapsia. Vastaanottoperheitä oli ilmoittautunut lokakuuhun mennessä jo 55. Perheet olivat sitoutuneet ottamaan lapsen huostaansa vähintään puoleksi vuodeksi eli tulevaksi talveksi 1941–1942. Tarvittaessa kouluikäiset saattoivat saada opetusta. Ruotsalaiset olivat myös valmiita osallistumaan sotalasten matkasta aiheutuneisiin kuluihin. Suomalaisia lapsia kutsuttiin ensin 19, myöhemmin 300 eri insinööriperheistä. Näiden lasten suhteen pyysi Tukholman Suomi-toimisto ohjeita lastensiirto-

toimistolta, koska se oli päättänyt avustaa kyseisten lasten huoltamisessa. Ohjetiedustelut koskivat muun muassa lasten ikää tai muita rajoituksia matkustamiselle, lääkärintarkastusten toimeenpanemista sekä saattajien saamista kuljetusten ajaksi. Siirrettäväksi oli suunniteltu etupäässä isättömiä sekä kodittomia lapsia.

Hieman myöhemmin eli joulukuussa 1941 Skånska Cementaktiebolaget kutsui Latorpiin Örebron lähelle olevalle maatilalleen Paraisten ja Lohjan Kalkki Oy:n työntekijöiden lapsia. Tilan päärakennuksessa oli noin 20 huonetta, ja se oli tyhjiällä. Lapset lähtivät matkalle 14.2.1942. Paraisten Kalkki Oy:n lähettämiä lapsia oli yhteensä 46 ja Lohjan Kalkki Oy:n vastaavasti 24. Matkanjohtajana toimi vuorineuvoksetar Edith Sarlin. Maatilalle lähti sotalasten mukana myös neljä suomalaista sairaanhoitajaa ja kaksi kotiapulaista. Heidän työlupa-asiansa hoiti kuntoon Skånska Cementaktiebolaget. Kuljetukset hoiti Tukholman Suomi-toimisto. Ruotsalainen Skogvårdsstyrelsen kutsui syksyllä 1941 suomalaisen Metsänhoitoyhdistyksen jäsenten lapsia hoidettavaksi Ruotsiin. Kutsuttuja oli kaikkiaan 60 lasta, joiden isät olivat kaatuneet sodassa tai joiden perheillä oli suuria taloudellisia vaikeuksia., eivätkä he näin ollen olleen kyenneet aina huolehtimaan lapsistaan.<sup>345</sup>

Myös Tanskaan siirtyi yksityistä tietä sotalapsia Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan joukkokuljetusten mukana. Lohja Kalkki Oy:n työntekijöiden 44 lasta lähti jo marraskuun lopulla 1941 Tanskaan. Seuraavan joulukuun alussa matkalle lähtivät myös Paraisten Kalkki Oy:n työntekijöiden 67 lasta. Tässä 2.12.1941 lähteneessä kuljetuksessa matkustivat myös Tanskaan ne 50 tyttöä, jotka oli kutsuttu asumaan eräälle yksityiselle maatilalle. Iältään nämä ns. Nielsenin työtöt olivat 7–14 -vuotiaita. Lohjan Kalkki Oy:n ja Paraisten Kalkki Oy:n työntekijöiden lapset oli Tanskaan kutsunut toiminimi F.L.Schmidt & Co A/S, joka oli järjestänyt lapsille kolme sijoituspaikkaa Olsbaekiin omien työntekijöidensä lomakotiin 20 kilometriä Kööpenhaminasta etelään, Kolkaeriin Aalborg Portland-Cementin työntekijöiden lomakotiin sekä Höjkoliin. Lasten parissa työskenteli myös suomalaista henkilökuntaa, muun muassa lottia, ja heille suoritettiin majoituspaikassa lääkärintarkastus. Näiden lastensiirotojen aloitteentekijänä oli Tanskan silloinen kulkulaitosministeri Gunnar Larsen, joka oli aiemmin työskennellyt kyseisten tanskalaisten kaivosyritysten hallintoelimissä ja oli samalla ystäväystynyt suomalaisten yritysten johtajien kanssa. Paraisilta saapuneita lapsia johti jälleen vuorineuvoksetar Edith Sarlin.

Tammikuussa 1942 matkusti Kotkasta 29 lasta, joiden isät olivat puutavarayritysten Enso-Gutzeitin tai Oy Halla Ab:n palveluksessa. Kutsun saapua Tanskaan oli esittänyt kööpenhaminalainen puutavara-alan yritys Harald Kjaer & Co, joka oli käynyt kauppaa kyseisten suomalaisten yritysten kanssa. Yritys ilmoitti tammikuun alussa 1942 avanneensa lastenkodin suomalaisille lapsille. Saavuttuaan perille Tanskaan lapset siirrettiin lastenkotiin Dronningmölle, jossa tanskalaisen henkilökunnan ohella oli töissä kaksi suomalaista lastenhoitajaa. Osa lapsista palasi takaisin Suomeen jo joulukuussa 1942. Koko vuoden 1942 ajan lastenkodista lähetettiin seurantaraportteja Tanskan-valiokunnalle Suomeen.



Suomalainen sotalapsi ja ruotsalainen kasvatusäiti. – Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.

Tanskan ohella Mannerheimin Lastensuojeluliitto lähetti ryhmän lapsia myös Ruotsiin saatuaan sieltä kutsun. Kutsun oli esittänyt Nedre Fryksdalens Röda Kors. Ennen lasten lähettämistä kysyi Mannerheimin Lastensuojeluliitto sosiaaliministeriön mielipidettä matkasta. Kaikkiaan Ruotsiin lähetettiin lopulta 27 lasta. Myöhemmin keväällä ja alkukesällä 1942 lähti Suomesta Tanskaan Tanskan-valiokunnan lastensiirtokuljetusten mukana yhteensä 68 yksityisten kutsumaa lasta sekä näiden lisäksi 78 eri järjestöjen ja yritysten vastaanottamaa suomalaista lasta. Lähtijöiden joukossa oli muun muassa lisää Lohjan Kalkki Oy:n sekä Karhulan tehtaiden työntekijöiden lapsia.<sup>346</sup>

- ”Me Tanskaan lähtijät olimme ”sementtilapsia”, Kalkkivuori Oy:n työntekijöiden lapsia. Matkan oli kustannanut vastaava firma siellä ja Mannerheimiliitto oli kai mukana. Kokoonnuttiin Lappeenrannan Marttalassa ilta-pimeällä. Toisenlaisia vatsavaivoja tuli yhdelle ja toiselle kun päästiin Tanskaan. Puuro ei ollut akanapuuroa ja sokerikuppi oli vapaasti käytössä. Oli monta aterialla päivässä ja välipalaa, niin että pikku masut joutuivat koetukselle. Olsbäkissä, mihin mentiin, oli sementtilapsia muualtakin, yli neljäkymmentä. Paikka oli sikäläisen tehtaan työläisten lomakoti. Kesällä siellä oli ihana uimaranta. Laiturikin oli varmaan viisikymmentä metriä. Meidän ryh-

*män hoitajana oli Ellen-täti. Oli seitsemän poikaa ja saman verran tyttöjä. Siellä oli lottapukuisia hoitajia ja yksi sairaanhoitajakin. Hoitajat olivat kaikki suomalaisia.”<sup>347</sup>*

Yksityisesti Ruotsiin matkustaneista sotalapsista laadittiin myös kantakortit, joihin merkittiin siirrettävien lasten henkilötietojen ohella heidän vanhempinsa henkilötiedot. Lisäksi kortteihin merkittiin se, oliko lapsen isä sotainvalidi tai kaatunut sodassa, kuuluiko perhe karjalaiseen siirtoväkeen ja oliko perheen koti kärsinyt venäläisten suorittamista ilmapommituksista. Joidenkin kantakorttien mukana seurasi lääkärintodistus tai todistus koulunkäynnistä. Yksityisesti matkustaneiden lasten terveystarkastukset eivät kuitenkaan olleet täysin aukottomia syksyllä 1941. Asiaan kiinnitti huomiota Turun seudun tarkastuslääkäri Bertil Sourander keväällä 1942. Lasten joukossa ilmenikin eräitä tarttuvia tauteja sen jälkeen, kun he olivat siirtyneet Ruotsiin. Sourander ihmettelikin sitä, miten ruotsalaiset olivat saattaneet hyväksyä niin heikon kontrollin terveystarkastusten suhteen, kun he yleensä olivat hyvin tarkkoja kyseisissä asioissa.<sup>348</sup>

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea halusi myös itselleen vuonna 1942 luettelot yksityisesti Ruotsiin matkustaneista suomalaisista sotalapsista. Lastensiirto-toimisto laati myös itse viranomaisilta saamiensa tietojen perusteella luettelot ulkomaille matkustaneista lapsista. Tukholmassa Suomi-toimisto teki vastaavanlaisen luettelon ruotsalaisten viranomaisten antamien tietojen avulla. Suomi-toimisto sai vuonna 1943 nimenomaan tähän tehtävään varoja lastensiirtokomitean toimistomehoihin varatuista rahoista. Luettelointi ei kuitenkaan ollut aivan aukotonta, sillä lastensiirtokomitea totesi helmikuussa 1943 1400 sotalapsen puuttuvan Suomi-toimiston luetteloista. Heidän asuinpaikkansa Ruotsissa oli sillä hetkellä tuntematon. Lastensiirtokomitea piti tätä vartoittavana esimerkkinä siitä, mitä voi tapahtua, kun lastensiirtoja ei hoidettu keskitetysti sen johdolla. Syyskuussa 1942 lastensiirtokomitea ilmoitti alatoimistoille, että se yhdessä Hjälpkommitten för Finlands barn’in kanssa huolehti lokakuun loppuun saakka yksityisesti matkustaneiden matkoista. Matkan hinta oli 450 markkaa, mikä kattoi kaikki matkakustannukset Suomessa ja Ruotsissa. Lapset kuljetettiin perille junalla Tornion kautta.<sup>349</sup>

Alkuvuoteen 1943 mennessä ilmoitti lastensiirtokomitea Ruotsiin siirtyneen yksityisesti noin 10 000 sotalasta. Paluukuljetukset alkoivat aluksi Tukholman Suomi-toimiston hoitamina, mutta myöhemmin vuonna 1942 Hjälpkommitten för Finlands barn otti ne hoitaakseen. Yksityisesti matkustaneiden paluuseen sovellettiin vuonna 1942 samoja sosiaaliministeriön asettamia määräyksiä, kuin lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin vietyihin lapsiin. Palanneiden lasten henkilötiedot tuli toimittaa lastensiirtokomitean lääninasiamehille. Lastensiirtokomitea katsoi loppukesällä 1942, ettei se voinut huolehtia yksityisesti matkustaneiden sotalasten paluusta takaisin Suomeen, joten huoltajien tuli kääntyä Suomi-toimiston puoleen. Helmikuussa 1943 Suomi-toimisto onnistui hankkimaan yksityisesti matkustaneille sotalapsille vapaat matkat Ruotsin rautateillä. Siten paluukuljetusten hoito siirtyi



## Taalainmaalle ja takaisin

Vähäväkisten salista elokuussa 1944 aloitti Kyllikki Orvasto matkansa sotalapseksi. Linja-autolla Angelniemeltä äitinsä kanssa Turkuun matkannut Kyllikki oli jo aiemmin tehnyt kaksi evakkomatkaa Karjalasta, joten matkustaminen sodan runtelemassa Suomessa ei ollut uutta. Uutta oli tällä kertaa se, että matkalle piti lähteä ilman äitiä ja toiseen maahan.

Laivan rantauduttua Ruotsin puolelle matka jatkui junalla kohti Taalainmaata. Nyhammarissa kodiksi tuli ensin Finska Barnhemmet Risgården (lastenkoti suomalaisille lapsille). Kuukauden päästä 10-vuotias Kyllikki kuitenkin pääsi rakennusmestari Petrus Anderssonin ja hänen vaimonsa Annan perheeseen, jossa omat lapset olivat jo kasvaneet aikuisiksi. Kyllikki viihtyi hyvin Ruotsin kodissaan, ja uudessa paikassa hän tutustui niin ruotsalaisiin kuin suomalaisiin tyttöihin. Far Petruksen mielestä Kyllikin oli parempi opiskella suomeksi, joten tyttö aloitti siellä suomenkielisen koulun. Rauhan tultua Suomeen syksyllä 1945 tuli kotituumisen aika, mutta Kyllikki ei olisi halunnut lähteä takaisin kotimaahansa. Kaikesta huolimatta takaisin oli matkattava. Alkuvaikeuksien jälkeen suomen kielikin palautui.

Kyllikki Orvasto sai vieraita heti seuraavana kesänä Ruotsista, kun far Petrus tuli vierailulle Kokkilaan, johon perhe oli muuttanut Angelniemeltä. Myöhemmin Anderssonin pariskunta tuli yhdessä vierailulle Suomeen ja Kyllikki Orvastokin teki vastavierailuja Ruotsin puolelle.



Suomalaisten sotalasten ryhmä Ruotsin vastaanottokodin edustalla elokuussa 1944. – *Kyllikki Orvaston yksityiskokoelma.*

taas sille, vaikka lastensiirtokomitea olikin nyt valmistautunut huolehtimaan näiden sotalasten palauttamisesta takaisin Suomeen.

Alkuvuonna 1944 Helsingin pommitusten jälkeen kasvoi Ruotsiin turvaan pyrkivien yksityislastenkin määrä. Matkojen järjestäminen ei kuitenkaan sujunut aivan ongelmitta, mikä sai lastensiirtokomitean kokouksessaan taas kerran korostamaan sitä, ettei siirtojen toteuttamista saanut hajauttaa liiaksi. Kesäkuussa 1944 lastensiirtokomitea ilmoitti välittäneensä 250 yksityisen sotalapsen siirron Ruotsiin. Toiminnasta oli kuitenkin aiheutunut ikävyyksiä, koska kaikki viranomaiset eivät olleet noudattaneet määräystä, jonka mukaan näidenkin lasten tuli matkustaa lastensiirtokomitean kautta.

Lastensiirtokomitea antoi kesäkuun lopulla 1944 uudet määräykset yksityislapsista. Asiamiehille tuli ilmoittaa kaikista kutsutuista 2-10 -vuotiaista lapsista. Ilman kutsua Ruotsista matkaa ei voinut tehdä. Ruotsalaisen kutsujaperheen tuli sitoutua hoitamaan kaikki lapsen oleskelusta aiheutuvat kustannukset. Yli 10 vuotta täyttäneet lapset eivät voineet matkustaa ryhmäpassilla, vaan heidän tuli hankkia yksityispassi kyseiseltä lääninhallitukselta. Mukana seuraavien sotalasten äitien tuli järjestää matkansa aivan itse. Lisäksi korostettiin, että kaikki lapset joutuivat Ruotsissa tartuntavaaran johdosta karanteeniin, paitsi äitiensä seurassa matkustaneet pikkulapset. Syksyllä 1944 haittasi kuljetusalusten puute yksityislastenkin kotiuttamista, sillä käytössä oli vain ruotsalaisia aluksia. Pyrkimyksenä oli saada myös vain kesäksi 1944 Ruotsiin kutsutut lapset takaisin kotiin.<sup>350</sup>

Koska lastensiirtokomitea joutui keväällä 1944 huolehtimaan aluksi suurempien asutuskeskusten ja rannikkoseutujen lasten siirroista Ruotsiin, oli muualta maasta mahdollista päästä vain yksityisesti matkustaen sotalapseksi. Elsa Bruun neuvoi Kuopion alatoimistoa keväällä 1944 opastamaan lasten vanhempia hankkimaan näille ulkomaanpassi mahdollista matkaa varten. Lisäksi lapsi tuli saattaa joko Tornioon tai Turkuun, josta matka jatkui eteenpäin. Ruotsalaisten kasvatusvanhempien kanssa tuli sopia lapsen vastaanotosta Ruotsissa. Matkakustannukset Ruotsin puolella olivat 40 kruunua ja Suomessa 600 markkaa. Jos ruotsalaiset kasvatusvanhemmat halusivat maksaa lapsen matkat myös Suomessa, tuli heidän suorittaa maksu Tukholman Suomi-toimistoon.

Kesällä 1944 kuljetettiin Oulusta ja Kemistä kahdesti viikossa junavaunullinen yksityisesti matkustavia sotalapsia Tornion kautta Ruotsiin. Karhula Oy:n Karhulan tehtaitten työläisten lapsia lähti Ruotsiin 50 lasta aiemmin jo lähteneiden 200 lisäksi. Näiden kesällä 1944 lähteneiden lasten oli nimenomaan pyydetty pääsevän Ruotsiin, jotta tehtaalla mieliala olisi säilynyt rauhallisena, olihan rintamatilanne tuolloin melko uhkaava.

Keväällä 1945 Ruotsissa ilmeni, että osa henkilökohtaisen kutsun saaneista sotalapsista oli matkustanut Ruotsiin tietämättä mitään voimassa olleista lääkintömääräyksistä. Lisäksi he olivat vailla karanteenipaikkaa. Ruotsalaiset viranomaiset joutuivat huomauttamaan asiasta lastensiirtokomiteaa, joka päätti ryhtyä toimenpiteisiin asian hoitamiseksi. Se piti ainoana ratkaisuna sitä, että Turusta ja Tornion

ei päästetä lapsia jatkamaan matkaansa, jollei heillä ole mukanaan lastensiirtokomitean kirjallista todistusta karanteenipaikasta sekä lääkärikorttia. Kouluikäisten, terveitten lasten siirtymistä Ruotsiin ei lastensiirtokomitean taholta myöskään puолlettu. Oli epävarmaa se, palaisivatko he takaisin riittävän ajoissa ennen koulujen syyslukukauden alkua syksyllä 1945.<sup>351</sup>

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean suhde yksityisesti Ruotsiin siirtyneisiin suomalaisiin sotalapsiin oli alusta saakka suhteellisen vastahakoinen, joskin joissain tapauksissa muun muassa syksyllä 1941 se neuvoi kyselijöitä lähettämään lapsensa yksityisesti Ruotsiin. Yksityinen toimeliaisuus ei kuitenkaan sopinut valtiollisten organisaatioiden paremmuutta korostaneiden henkilöiden ajatteluun. Lisäksi sota-aika poikkeusoloineen edesauttoi valvontaa ja keskittämistä suosintta mielialaa. Tukholman Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus hämmästeli kirjeessään Elsa Bruunille elokuun lopulla 1941 sitä, miten paljon suomalaisia lapsia oli jo saapunut Ruotsiin yksityisesti viettämään kesää 1941.

Lisäksi lasten paluu Suomeen aiheutti ongelmia. Samaan aikaan, kun Suomessa suunniteltiin aloitettavaksi laajamittaisia lastensiirtoja Ruotsiin, palasi jokaisella vuorolaivalla Tukholmasta Turkuun lapsia takaisin koteihinsa. Ruotsalaiset kodit eivät kaikki enää halunneet pitää ns. kesälapsia luonaan, ja toisaalta lasten vanhemmat halusivat heidät takaisin kotiin Suomeen. Lisäksi aivan pienimpien lasten kohdalla kuljetusta oli vaikea järjestää, koska lasten hoitaminen matkan aikana oli ongelmallista.

Cajanus esittikin kirjeessään toivomuksen, että Turkuun voisi järjestää palaaville lapsille jonkinlaisen vastaanottopisteen. Myöhemmin syksyllä 1941 hän toivoi Suomi-toimiston saavan lapsilistojen kopiot itselleen. Kaiken kaikkiaan toimintaan tuli siis saada aikaiseksi jonkinlainen järjestys. Samaan lopputulokseen päätyi lastensiirtokomiteakin kokouksessaan joulukuussa 1941. Sen mielestä yksityisten sotalasten siirrot tuli järjestää aiempaa paremmin. Kokouksessa sivuttiin myös muun muassa Teknillisen Seuran Ruotsista saamaa kutsua lähettää lapsia turvaan, sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton päätöstä lähettää 35 lasta Ruotsiin sikäläisen Punaisen Ristin esittämästä kutsusta. Lastensiirtokomitea katsoi kuitenkin, että nämä asiat eivät sille kuuluneet. Komitea sai myös tiedon siitä, ettei Ruotsissa ymmärretty miksi yksityisesti matkustavia lapsia ei haluttu auttaa viralliselta taholta. Anomuksia ottaa suomalaisia lapsia vastaan oli esitetty kuitenkin runsaasti.<sup>352</sup>

Vuoden 1941 lopussa lastensiirtokomitea esitti vihdoinkin vaatimuksensa siitä, että kaikkien sotalasten kuljetukset tuli keskittää sen haltuun. Etenkin juuri lastensiirtokomiteaan valittu professori Arvo Ylppö oli aktiivinen tässä asiassa. Hän esitti kokouksessa lausuntonaan, että *”lastensiirrot Ruotsiin ja muihin maihin järjestetään yhtenäisesti ja koko siirtotoiminta keskitetään yhteen elimeen, joka järjestää kuljetukset ja jonka luetteloihin kaikki lähetetyt suomalaiset lapset merkitään”*.

Lisäksi lastensiirtokomitea päätti esittää puheenjohtajansa Kosti Pirjolan esityksestä vetoituksen Ruotsin viranomaisille, jotta nämä eivät myöntäisi maahantulo- viisumeita suomalaisille lapsille liian helpolla. Lapsia vastaanottavien ruotsalaisten

perheiden tuli antaa tarvittavat takuut lasten hoidosta ja matkojen maksusta. Näinkin lastensiirtokomitea halusi siis hankaloittaa yksityisten lasten siirtymistä Ruotsiin. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea tiedotti kannastaan myös Tukholmaan lastensiirroista vastanneille ruotsalaisille vastuuhenkilöille. Päämääränä oli kuljetusten yhtenäistäminen ja keskittäminen, joista oli tarkoitus keskustella tammikuussa 1942 Tukholmassa, kun sosiaaliministeri Fagerholm matkustaisi sinne neuvotteluihin.<sup>353</sup>

Tammikuun alussa 1942 sosiaaliministeriössä pidetyssä neuvottelussa uudistettiin vaatimus lapsikuljetusten keskittämisestä sekä siitä, että siirtoihin liittyneet järjestelyt tuli eri järjestöjen kesken yhdenmukaistaa. Ministeriössä haluttiin myös Ruotsin puolella tapahtuvan toiminnan keskittämistä. Sosiaaliministeriö ei ollut tyytyväinen sen hetkiseen tilanteeseen. Kaikkiaan 15 eri järjestöä lähetti sillä hetkellä lapsia ulkomaille. Jokainen toimi eri periaatteiden mukaan. Osa lähetti vain pienituloisten perheitten lapsia, toiset taas varakkaampienkin perheitten lapsia, jos perheellä oli ongelmia mm. ruoansaannin suhteen. Koska lastensiirtokomitea oli pyytänyt Turun-Tukholman vuorolaivoja varamaan kaikki mahdolliset paikat omille kuljetuksilleen, oli yksityisesti matkustaville lapsille erittäin vaikeaa saada paikkoja. Tämä myös ilmoitettiin mahdollisille kysyjille. Ministeriön oman mielipiteen mukaan *”lastensiirtokomitea ei ole mikään matkatoimisto, vaan yhteiskunnallista tehtävää hoitava laitos”*. Sen tähden sosiaaliministeriö katsoikin, että lastensiirtokomitean tuli keskittyä vähävaraisten perheitten lasten siirtämiseen turvaan. Siten lastensiirrot nähtiin pitkälti sosiaalisen avustustoiminnan muotona. Samalla sosiaaliministeriö kuitenkin katsoi, että lastensiirtokomitean tuli saada kortistoonsa tiedot kaikista ulkomaille menneistä suomalaisista sotalapsista.<sup>354</sup>

Sosiaaliministeri Fagerholm neuvotteli lastensiirroista Tukholmassa 10.–12.1. 1942 Hjälpkommitten för Finlands barn’in edustajien kanssa. Keskusteluissa todettiin lapsikuljetusten keskittämisen tarpeellisuus. Yksityisesti kutsutuista sotalapsista tuli vastaisuudessa raportoida lastensiirtokomitealle, jolle tuli myös toimittaa kaikki tiedot ulkomaille menneistä lapsista. Muutokset lasten olosuhteissa tuli ilmoittaa lastensiirtokomitealle. Ruotsalaisten kasvatusvanhempien tuli taata lasten ylläpito ja kustantaa aikanaan heidän paluumatkinsa Suomeen. Matkojen rahoituksesta päätettiin, että yksityiset organisaatiot maksavat ne itse. Muiden matkat maksoi lastensiirtokomitea Ruotsista saadun rahallisen avustuksen turvin. Lasten matkakulujen ohella maksettiin lisäksi lastensaattajien matkat, sairaiden lasten tutkimukset sekä erilaisia toimistokuluja.

Lisäksi kokouksessa päätettiin, että yksityisten toimesta ulkomaille lähetettävien lapsiryhmien nimiluettelot tuli varustaa lastensiirtokomitean leimalla. Tämä oli ryhmäpassin saamisen edellytyksenä. Tehdyt päätökset olivat myös Tukholman Suomi-toimiston mukaan hyviä. Esther Hjelt-Cajanus oli jo ennen sosiaaliministeri Fagerholmin käyntiä Tukholmassa ollut tyytyväinen siihen, että sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea aikoi ottaa toiminnassaan huomioon myös yksityisesti Ruot-

siin matkustaneet lapset. Erityisesti Suomi-toimistossa oltiin tyytyväisiä siihen, että kaikkien Ruotsiin matkustaneiden lasten tuli ilmoittautua lastensiirtokomitealle. Tämä määräys koski siis myös yksityisesti maahan matkustavia lapsia. Näin voitiin saada aikaiseksi kattavat lapsiluettelot Ruotsiin siirtyneistä lapsista.<sup>355</sup>

Tukholmassa oleskelunsa aikana tammikuussa 1942 sosiaaliministeri K.A. Fagerholm esitteli ruotsalaisille Suomen sosiaaliministeriön uusia linjauksia lastensiirtoasiassa. Nämä edellä mainitut linjaukset herättivät ruotsalaisten keskuudessa pienoista hämmennystä, koska niiden perusteella katsottiin ministerin ja ministeriön päättäneen suosia työläiskotien lapsia muiden, koulutetumpien väestöryhmien lasten kustannuksella. Ruotsissa oli jo syksyllä 1941 esiintynyt elitistisiä ajatuksia siitä, mitkä väestöryhmät saattoivat lähettää lapsiaan Suomesta turvaan Ruotsiin. Syyskuussa 1941 kreivitär Ebba Bonde oli esittänyt käydyissä keskusteluissa toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kanssa, että lastensiirrot olisi tullut kohdistaa Suomen varakkaimpiin yhteiskuntaluokkiin, joiden elintaso oli hänen mielestään eniten uudessa tilanteessa muuttunut. Bruun torjui tämän esitetyn ajatuksen, samoin kuin paikalla olleet Hjälpkommittén för Finlands Barn -järjestön edustajat, joiden joukossa oli muun muassa tuomari Lars Östberg.<sup>356</sup>

Myös Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus oli Fagerholmin esiintymisen jälkeen tammikuussa 1942 ihmeissään tämän linjauksista. Hjelt-Cajanuksen mielestä koulutettujen perheiden lapset edustivat ”*eräällä tavalla kalliimpaa materiaalia kuin muut*”, lisäksi he kantoivat suomalaista kulttuuriperintöä eteenpäin. Tällaisten perheiden lapset olivat hänen mukaansa tottuneet vaihtelevaan ruokavalioon, ja siksi he nopeasti kärsivät muita enemmän niukkuudesta ja olivat aliravittuja. Sen sijaan ne lapset, joilla jo aiemminkin oli ollut niukempi ruokavalio, tulisivat nytkin selviytymään sellaisella, koska olivat siihen aiemmin jo tottuneet. Kuitenkin Hjelt-Cajanus näki asian moniulotteisuuden todetessaan, että ”*frågan är ju diskutabel ur flera håll*”. Hän suositteli kuitenkin yksityisesti matkustavien lasten kuljetusten jatkamista, kunhan lastensiirtokomitea ensin antaa siihen suostumuksensa. Hän myös mainitsee, että lastensiirtokomitean matkojen mukana saapuneet yksityisesti matkustaneet sotalapset olivat toisinaan aiheuttaneet ongelmallisia tilanteita. Lapsia oli saatettu viedä väärille paikkakunnille, eikä heitä vastassa olleita henkilöitä oltu aina huomattu.<sup>357</sup>

Tukholman neuvottelun tuloksia alettiin heti toteuttaa lastensiirtokomitean ja yksityisten yhteisöjen sekä järjestöjen välisissä suhteissa. Sosiaaliministeri Fagerholm määräsi 26.1.1942, että kaikkien lapsia Ruotsiin lähettävien yhteisöjen ja järjestöjen tuli jättää täydelliset lapsiluettelot lastensiirtokomitealle, jotta se voisi tarkistaa ne ja leimata ne. Vasta sen jälkeen lapsia Ruotsiin lähettävät tahot saattoivat anoa Ruotsin lähetystöstä viisumia matkaa varten. Lisäksi järjestöt ja yhteisöt veloitettiin antamaan kaikki tiedot lapsista lastensiirtokomitealle, joka liitti ne Ruotsiin siirretyistä sotalapsista pitämänsä keskuskortistoon. Lastensiirtokomitea päätti myös, että Ruotsiin kutsutut yksityisesti matkustavat sotalapset saivat matkustaa ryhmittäin Ruotsiin sillä ehdolla, ettei lastensiirtokomitealle varattuja mat-

kustuspaikkoja oteta käyttöön. Näistä uusista ohjeista, sekä kuljetusten keskittämisen tarpeellisuudesta käydystä keskustelusta informoitiin myös ruotsalaisia.

Ensimmäisenä nämä uudet määräykset joutui kokemaan Suomessa pelastusarmeija, joka helmikuussa 1942 aikoi lähettää lapsia Ruotsiin ohi virallisten lastensiirto-organisaatioiden. Se velvoitettiin antamaan selostus toiminnastaan lastensiirtokomitealle sekä samalla myös jättämään kuljetettavista lapsista nimiluettelon. Lastensiirtokomitean negatiivista asennetta yksityisiin lastensiirtoihin kuvastaa hyvin toiminnanjohtaja Elsa Bruunin Lars Östbergille esittämä mielipide maaliskuulta 1942. Hänestä tuli jatkossakin pitää selvä ero yksityisesti ja sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toimesta matkustaneiden lasten välillä. Bruun ei halunnut, että yksityisesti matkustaneet lapset olisivat saaneet samoja etuja osakseen. Vastauksessaan Östberg ilmoitti olevansa samaa mieltä Bruunin kanssa.<sup>358</sup>

Sisäasiainministeriö uusi yhteispasseja koskeneet ohjeet yleiskirjeessään heinäkuussa 1944. Sen mukaan yhteispasseja vastanneet yksityisesti matkustaneiden sotalasten luettelot voitiin varustaa lastensiirtokomitean leimalla ilman, että yhteispassiin merkittyjen sotalasten matkojen tarpeellisuutta tuli mitenkään laittaa harkinnanalaiseksi. Lisäksi alle 12-vuotias lapsi sai matkustaa Ruotsiin yksityisellä passilla, jos joku yksityinen Ruotsin kansalainen tai ruotsalainen järjestö oli kutsunut hänet maahan. Ehtona oli kuitenkin se, ettei matkaan tai oleskeluun Ruotsissa tarvittu lainkaan ulkomaan valuuttaa. Kutsujan tuli lisäksi tallettaa 40 kruunua Tukholman Suomi-toimistoon Ruotsin puolella aiheutuvien matkakulujen kattamiseksi. Lisäksi tuli esittää ruotsalaisten lastensuojeluviranomaisten lausunto siitä, että sotalapsen tuleva ruotsalainen kasvatuskoti oli sopiva tehtävään. Jos lapsen äiti oli saanut myös kutsun Ruotsista, sai hän matkustaa sinne, jos hän oli vapaa työvelvollisuudesta tai hänellä oli muutoin työvoimaviranomaisten lupa matkustaa pois Suomesta. Lisäksi matkalle lähteivistä äidin lapsista vähintään yhden tuli olla alle 8-vuotias. Äiti saattoi myös saada luvan saattaa lapsensa Ruotsiin, jos lapsi oli alle 2-vuotias tai jos se oli terveydellisistä syistä aivan välttämätöntä.<sup>359</sup>

Sisäasiainministeriön mukaan matka Ruotsiin ei ollut välttämätön, jos sotalapsen omainen halusi vain käydä tervehtimässä siellä olevaa sotalasta. Poikkeustapauksissa matkustuslupa voitiin kuitenkin myöntää, kunhan ei rikottu mm. säännöksiä työvelvollisuudesta. Äitien suorittamat vierailut Ruotsissa tulivat joissain tapauksissa jopa ongelmalliseksi. Suomalaisten ja ruotsalaisten lastensiirto-organisaatioiden yhteiskokouksessa Helsingissä huhtikuussa 1945 toiminnanjohtaja Elsa Bruun toi julki kielteisen kantansa siihen, että sotalasten äidit matkustivat Ruotsiin hakemaan lapsiaan kotiin. Syynä olivat valuutta- ja kuljetusongelmat.

Mutta äitien matkustaminen Ruotsiin vain jatkui. Hjälpkommitten för Finlands Barn-järjestön sosiaalikirjuri Elsa Könönen arvosteli asiaa kesällä 1945. Hänen mielestään samaan aikaan ryhmissä tapahtunut lasten kotiuttaminen sitoi paljon kuljetuskapasiteettia. Laivat olivat aivan täynnä. Siinä tilanteessa ei hänestä kenenkään olisi pitänyt matkustaa Suomesta Ruotsiin sekä takaisin vain muutaman viikon takia, ja aiheuttaa siten ylimääräisiä kuljetusvaikeuksia.<sup>360</sup>

### 3.3. Suomalainen sotalapsi sijoituskohteessaan

#### 3.3.1. Sotalapset Ruotsissa

- *”Länsi-Göötanmaalla sijaitsevalla Ljungsarp-nimisellä paikkakunnalla oli vastassa lapseton maanviljelijä-kauppias pariskunta, joka otti sotalapsensa hyvin ystävällisesti ja luontevasti vastaan. Rupesin kutsumaan heitä mamaksi ja papaksi ja elämään tavallista arkista maalaislapsen elämää. Ruotsi oli vauraampi maa kuin Suomi, sen tulin huomaamaan myöhemmin, mutta ei sille ole lapselle merkitystä. Lapsihan kiintyy enemmän hoitajiinsa kuin ulkoihin olosuhteisiin, ja niin minäkin koin ympärillä olevat ihmiset ihmisinä, ystävinä, en niinkään minkään kansan tai kansallisuuden edustajina. Kasvoin sisälle uuteen perheeseen, uuteen sukuun ja kiinnyin näihin ihmisiin. Aluksi yhteydenpito oli hankalaa kielivaikeuksien takia. Tarvittiin tulkkia. Koko ajan vanhempani olivat kuitenkin tietoisia tilanteestani. Heiltä myös pyydettiin lupa saada adoptoida meidät Ruotsiin, mihin vanhempani eivät suostuneet”<sup>361</sup>*

Suomalaisten sotalasten saavuttua laivalla tai junalla Tukholmaan luovuttivat mukana seuranneet suomalaiset lastensaattajat heidät ruotsalaiselle henkilökunnalle. Lapsiluettelot ja muut mukana seuranneet dokumentit jätettiin Hjälpkommittén för Finlands barnin edustajille. Myös Ruotsissa oli annettu tarkat ohjeet lastensiirtoihin osallistuneelle henkilökunnalle. Kuljetusten johdossa oli kuljetuspäällikkö, joka suunnitteli kuljetukset ja toimi samalla koko henkilökunnan työnjohtajana. Suurempien kuljetusten yhteydessä hänen apunaan toimi erityinen junapäällikkö sekä 1-2 assistenttia. Tässä yhteydessä junapäällikkö toimi tarvittaessa myös kuljetuspäällikön sijaisena.

Ryhmänjohtajat olivat vastuussa lapsista koko matkan ajan siihen saakka, kunnes heidät oli luovutettu vastaanottajille eri paikkakunnilla. Ryhmänjohtajilla oli vastuullaan 1–2 junavaunua tai yksi linja-auto. Yhdellä lastensaattajalla oli huollettavanaan 10–15 sotalasta. Heidän apunaan toimi hoitajia. Lasten matkatavaroista huolehtivat omat hoitajat. Ruotsalaiset lotat avustivat Hjälpkommittén för Finlands Barnia lastenkuljetuksissa. Vielä vuonna 1945 kaikkiaan 147 lottaa oli ollut työskentelemässä lastensiirtojen yhteydessä.<sup>362</sup>

Ylimääräistä työtä aiheuttivat matkoilta poisjäänneistä sekä muista syistä syntyneet puutteelliset luettelot, sekä muun muassa joiltain lapsilta puuttuneet lääkärintodistukset. Myös Tukholman Suomi-toimisto valitti lastensiirtojen alkuvaiheissa, ettei se ollut aina saanut luetteloita saapuneista lapsista. Lastensiirtojen alkuvaiheissa valitettiin myös siitä, että lasten kotiosoitteet Suomessa puuttuivat luettelosta. Pelkkää tietoa kotipaikkakunnasta ei katsottu riittäväksi tiedoksi. Toisinaan ei myöskään kaikkia lasten papereita ollut käännetty ruotsiksi, vaikka niin olisi pi-



Suomalaisia sotalapsia väliaikaisessa majoituspaikassaan Ruotsissa. – *Siirtolaisuus-instituutin kuva-arkisto.*

tänytkin tehdä. Luetteloidut matkatavarat sekä tavaraluettelo luovutettiin sotlasten vastaanottajille. Lapset vietiin seuraavaksi eri vastaanottokeskuksiin, joista heidät myöhemmin siirrettiin eri puolille Ruotsia kasvatusvanhempiensa luokse tai suomalaisille lapsille tarkoitettuihin lastenkoteihin. Eräs tällainen vastaanottokeskus oli hotelli Anglais Tukholmassa, johon voitiin läheisen Sturebyn hoitolaitoksen kanssa ottaa vastaan noin 700 lasta. Näiden vastaanottokeskusten perustaminen oli tohtori Lars-Gösta Sternerin ansiota. Hänet määrättiin Ruotsiin sijoitettavien lasten vastaanottolaitosten ylläkäriksi vuodenvaihteessa 1941–1942. Hotelli Anglaissa työskenteli sotlasten parissa ruotsalaisia lääkäreitä, Punaisen ristin henkilökuntaa sekä lottia.

Kun pohjoisen reitin kautta Ruotsiin saapui talvella 1941–1942 runsaasti sotalapsia, perustettiin heitä varten Bodeniin vastaanottokeskus, jossa heille tehtiin lääkärintarkastus. Lapset viipyivät Bodenissa 3–4 päivää ennen siirtoa eteenpäin. Muita vastaanottokeskuksia sijaitsi muun muassa Örebrossa, Göteborgissa, Gävlessä ja Karlstadissa. Vuonna 1944 sotalapsi joutuivat lisäksi kahden viikon karanteeniin tartuntatauti pelon johdosta. Huhtikuussa 1942 tehtiin Tukholmassa sosiaaliministeri Fagerholmin, toiminnanjohtaja Bruunin ja suomalaisten sosiaalikirjuri neuvottelujen tuloksena päätös siitä, että suomalaisia sotalapsia ei enää sijoitettaisi lastenkoteihin.<sup>363</sup>



Tämä päätös jäi kuitenkin toteutumatta, sillä jatkossakin osa sotalapsista jouduttiin sijoittamaan lastenkoteihin. Näin tapahtui etenkin vuonna 1944. Myös Ruotsin kuningashuone osallistui suomalaisten sotalasten avustamiseen. Kruununprinsessa Louise perusti Ulriksdaliin Rådanin lastenkodin. Sen menoista vastasivat Ruotsin kuningas sekä kruununprinssipari. Suomalaiset lastensaattajat majoittuivat hotelliin ennen lähtöä takaisin Suomeen. Tukholmassa olonsa aikana he osallistuivat myös työskentelyyn eri vastaanottokodeissa. Osa heistä saattoi jäädä Ruotsiin työskentelemään sotalasten hoidon parissa etupäässä lastenkodeissa. Lastensaattajien lähtiessä paluumatkalle Suomeen saattoi heillä olla mukanaan takaisin kotimaahan eri syistä palaavia sotalapsia.<sup>364</sup>

Ensimmäiset suuremmat sotalapsierät saapuivat Ruotsiin tammikuussa 1942. Kuljetusten käynnistyminen oli ruotsalaisten sanomalehtien keskeisiä uutisaiheita alkuvuonna 1942. Svenska Dagbladet jatkoi rahakeräystään Suomen lasten hyväksi. Lisäksi lehti alkoi julkaista suomalaisia yksittäisi sanoja ja lauseita, joita ruotsalaiset kasvatusvanhemmat saattoivat lehdestä opetella käyttämään. Samoin julkaisiin uutisia eri teollisuusyritysten sekä yksityishenkilöiden tekemistä suurimmista rahalahjoituksista. Lehdissä selostettiin myös, miten suomalaisia sotalapsia varten perustettiin lastenkoteja, sekä kerrottiin Ruotsin kuningashuoneen jäsenten vierailuista niissä.

Eräs aktiivinen henkilö sotalapsiasiassa oli Munkedalın kirkkoherra Carl Norborg, jonka toimesta järjestettiin syksyllä 1941 ja keväällä 1942 keräys Suomen hyväksi. Hän myös järjesti sotalapsille perheitä sijoituspaikoiksi, ja lopulta vuonna 1942 kuljetti Bohusläänin alueelle yksityisesti sotalapsia eri lastenkoteihin sekä yksityisperheisiin. Vuonna 1942 hän perusti Munkedaliin pappilansa lähettyville myös oman lastenkodin, johon oli vuoden 1943 loppuun mennessä sijoitettu kaikkiaan 32 suomalaista sotalasta. Norborgin antamien ohjeiden mukaan lasten tuli olla iältään 2–12 -vuotiaita, ja heidät tuli valita sellaisista väestöryhmistä, jotka eivät vielä olleet päässeet osallisiksi ruotsalaisten antamasta avusta. Norborg johti itse lastenkotiaan, ja siellä työskenteli suomalaisia lastenhoitajia. Lasten saapuessa lastenkotiin heille suoritettiin lääkärintarkastus. Aluksi suunniteltiin lasten olevan lastenkodissa puoli vuotta, mutta vähitellen tämä aika piteni.

Bohusläänin alueelle oli myös perustettu paikalliskomiteoita järjestämään varojen keräystä, hankkimaan perustettaville lastenkodeille asianmukaisia tiloja sekä niihin sopivat varusteet. Tammikuussa 1942 tapahtunut sosiaaliministeri Fagerholmin Tukholman-vierailu oli myös lehtien ykkösaihe. Hän kiitti Ruotsia sen antamasta avusta, ja mainitsi erityisesti kuljetusongelmien haitanneen sotalasten siirtoa Suomesta Ruotsiin. Koko kevään 1942 jatkuivat ruotsalaisissa sanomalehdissä uutiset avustustoiminnasta Suomen hyväksi sekä sotalasten sijoittamisesta eri puolille Ruotsia. Lisäksi lehdissä yhä edelleen kosketeltiin Suomessa vallinnutta vaikeaa elintarviketilannetta.<sup>365</sup>

Ennen matkalle lähtöä tuli jokaiselle suomalaiselle sotalapselle suorittaa lääkärintarkastus. Tarkastus voitiin suorittaa vastaanottokodeissa sekä juna- tai laiva-

## Parantolasta paratiisiin

Kaikille sotalapsille muutto toiseen maahan ei alkanut yhtä onnellisesti. Ruotsiin tammikuussa 1945 muuttanut Arnevi Hellman joutui jäämään aluksi Yngsjöön Finska Barnsjukhusetiin (suomalaisille sotalapsille perustettu parantola). Vuosi parantolossa keuhkovarjostuman takia oli pitkä ja raskas aika vasta 6-vuotiaalle Arneville. Hyvinä puolina muistoihin on jäänyt se, että ruokaa oli kylliksi ja sitä sai syödä niin paljon kuin halusi. Noilta ajoilta Arnevilla on säilynyt kirjeitä, joita hän lähetti äidilleen Suomeen.

Kasvattikodin löytyminen parantola-ajan jälkeen ei käynyt tytölle aivan helposti. Ensimmäisessä paikassa hän viipyi vain viikon verran. Koska perheen lähipiirissä oli lapsia, viranomaiset eivät halunneet sijoittaa toipilasta tuohon kohtiin. Arnevin onneksi hän pääsi sen jälkeen lapsettoman pariskunnan, Anna-tädin ja Nisse-sedän, luo. Niin alkoi elämä paratiisissa:

*"Aamuisin join kaakaota isosta kupista, jonka kyljessä oli siniset kohokukat, ja söin appelsiinimarmeladilla siveltyä valkoista leipää, ja kananmuna piti myös syödä joka aamu. Ja tietysti minä söin, kun Nisse-setäkin söi".*

Elämä uudessa kodissa oli pienelle Arnevi-tytölle yhtä juhlaa ja olo kuin prinsessalla, sillä niin hyvin häntä Anna-tädin ja Nisse-sedän luona kohdeltiin. Sunnuntaisin käytiin autorekillä sedän hienolla autolla, jonka pehmeällä takapenkillä Arnevi sai istua.

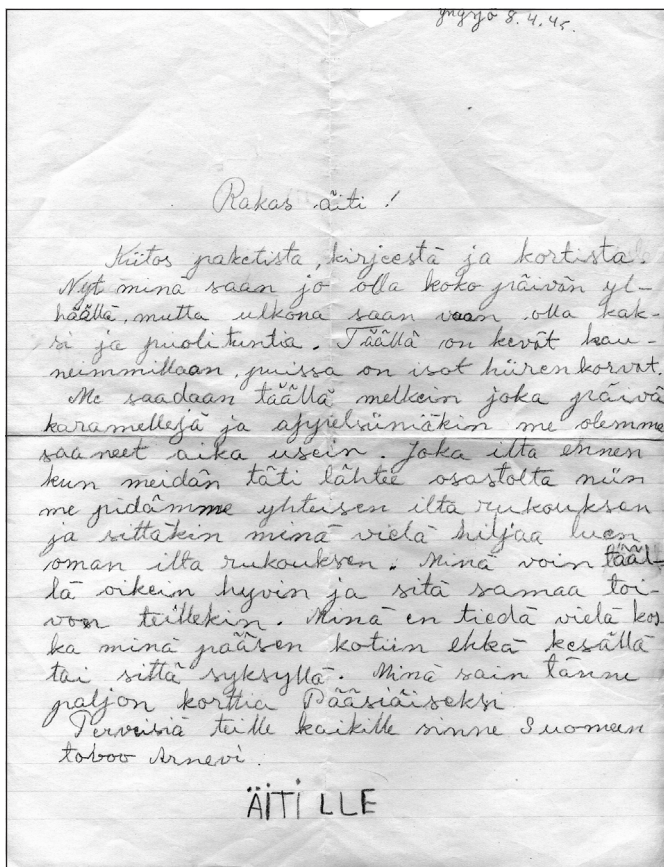
Tuli kuitenkin aika, jolloin oli palattava takaisin Suomeen. Arnevi keksi piiloutua kukka-aidan ja naapurin kiviaidan väliin, jotta häntä ei lähetettäisi Suomeen. Parin tunnin etsinnän tuloksena tyttö sitten löydettiin ja lähdettävä oli. Sopeutuminen kotimaassa vei aikansa, mutta Arnevi palasi vielä monena kesälomana Ruotsiin tädin ja sedän luo.

matkan aikana. Tästä huolimatta jo heti alusta alkaen melko monen sotalapsen huomattiin vasta Ruotsissa suoritetussa uudessa lääkärintarkastuksessa olevan sairautta. Jo syksyllä 1941 ensimmäisten laivakuljetusten jälkeen todettiin sotalasten keskuudessa kurkkumätää. Lastensiirtokomitea antoi tiukat määräykset siitä, että kuljetuksiin käytetyt alukset tuli puhdistaa huolellisesti tartuntavaaran takia. Samoin tuli menetellä Turun Sirkkalankadulla sijainneessa vastaanottokodissa. Turussa sotalapsia tarkastanut tohtori Bertil Sourander arvosteli keväällä 1942 sitä, ettei lääketieteellisiä näkökohtia oltu otettu tarpeeksi huomioon terveitä sotalapsia siirrettäessä. Tarttuvien tautien ehkäisyyn ei hänen mielestään ryhdytty riittävän ajoissa, joten ne saattoivat levitä. Tähän oli hänestä syynä se, että siirtoihin osallistuneiden tahojen lääketieteellinen asiantuntemus ei ollut tarpeeksi hyvä. Ylipäätään lastensiirtokomitean sai ruotsalaisilta tietoja siitä, että suomalaiset lapset olivat liikkaisia ja täisiä. Siksi Haaparantaan perustettiin sen kautta kuljetettavia lapsia varten erityinen peseytymispaikka.

Keväällä 1942 löytyi taas näennäisesti terveitten lasten joukosta runsaasti sairaita sotalapsia. Tukholmassa oli tutkittu 10 000 suomalaista lasta, ja heistä viidennes



Aarnevi Hellman joutui sotalapsena viettämään Ruotsissa vuoden Yngsjön parantolassa. Pienen tytön elämä muuttui täysin, ja Suomen koti alkoi häipyä mielestä, kun hän pääsi Anna-tädin ja Nisse-sedän kasvatiksi. Kuvassa hymyilevä Aarnevi kasvattiperheensä kanssa sunnuntairetkellä Villands Vångassa elokuussa 1946. – Aarnevi Hellmanin yksityiskokoelma.



Parantola-aika Ruotsissa on jäänyt Aarnevi Hellmanin mieleen pitkänä ja raskaana. Tuosta ajasta ennen paratiisia hänelle on jäänyt muistoksi kirjoittamansa kirjeet äidille Suomeen. – Aarnevi Hellmanin yksityiskokoelma.

eli 1 990 oli sijoitettava saamaan hoitoa sairaaloihin. Näistä sairaaloihin otetuista lapsista 300 sairasti tuberkuloosia. Myös muissa vastaanottopisteissä Ruotsissa suuntaus oli samanlainen. Hjälpkommittén för Finlands barnin lääkäritoimiston päällikön, tohtori Olle Elgenmarkin mukaan Ruotsiin kesään 1943 mennessä saapuneista 22 000 sotalapsesta yli 4 000:n yleistila oli heikko. Hänestä oli ollut olemassa vaara, että he ilman saamaansa hoitoa olisivat menehtyneet Suomessa.<sup>366</sup>

Vuonna 1944 suuret joukot suomalaisia lapsia lähetettiin sotaa pakoon Ruotsiin. Tässä tilanteessa Suomessa suoritettut lääkärintarkastukset eivät ruotsalaisten mielestä enää täyttäneet tehtäväänsä. Evakuoitujen lasten joukossa oli jälleen paljon sairaita, ja esimerkiksi maaliskuussa 1944 kuoli Uumajassa neljä sotalasta kurkkumätään. Kulikutautien pelossa Ruotsin lääkintöhallitus asetti suomalaisille lapsille ensin kuuden päivän, sittemmin kahden viikon karanteenin. Ruotsi edellytti, että lapset tuli rokottaa kurkkumätää vastaan. Haaparantaan perustettiin jälleen lapsia varten erityinen puhdistuslaitos. Ruotsista saapui kevään 1944 aikana ilmoituksia Suomeen sairastuneista lapsista, joiden vanhemmille tuli ilmoittaa asiasta. Lääkärintarkastuksia Suomessa päätettiin tiukentaa, jotta taudinkantajat saataisiin paremmin seulotuksi.

Ruotsalaisten päätös herätti Suomessa myös närää, koska se oli tehty neuvottelematta suomalaisten lääkäreiden kanssa. Nämä pitivätkin koko ruotsalaisten suostuttamaa karanteenihoitoa täysin turhana toimenpiteenä. Asiaa pohdittiin sosiaaliministeri Aaltosen koolle kutsumassa lastensiirtokomitean toimintaa käsitelleessä kokouksessa maaliskuun lopulla 1944. Suomalaisten johtavien virkamiesten keskuudessa oli kuitenkin asiassa erimielisyyttä.

Lääkintöhallituksen pääjohtaja Reinikainen ymmärsi omasta puolestaan Ruotsin ottaman tiukan kannan kulikutautien suhteen. Hän halusi myös tiiviimpää yhteistyötä lääkintöhallituksen ja lastensiirtokomitean välille. Lastensiirtokomitean lääkärijäsen, tohtori Rantasalo oli täysin eri mieltä asiasta. Hänestä Ruotsi oli aivan tarpeettomasti säikähtänyt Suomesta tulevaa tartuntavaaraa. Hänen mielestään kevään kuluessa eteenpäin ja ilmojen lämmitessä tartuntavaara vähenisi. Hän kuitenkin myönsi kurkkumädän olevan vaarallisin tartuntataudeista. Tämä reaktio voidaan nähdä haluna torjua lääkintöhallituksen taholta esitetty arvostelu ja pyrkimys puuttua lastensiirtokomitean työhön.<sup>367</sup>

- ”Karanteenissa meiltä vietiin vaatteet ja leikattiin tukka. Alastomina kuljettiin kuin vangit jonossa, käsi toisen olalla. Oli lääkäriä ja hoitajaa ja alkoi tulla rokotuspiikkejä. Kun oltiin surkeassa kunnossa ja laihoja, se sattui joka kerta. Sitten kun saatiin pyjamat ja sängyt, elämä alkoi tuntua ihanalta. Puhuttiin keskenämme, että ollaan tultu taivaaseen.”<sup>368</sup>

Käydyn keskustelun päätteeksi sosiaaliministeri Aaltonen esitti yhteenvedon, että Suomen ja Ruotsin lääkintöhallitusten välille tuli saada aikaiseksi aikaisempaa kiinteämpi yhteistyö tartuntatautien vaaran torjunnassa. Lisäksi hän toivoi myös yhteistyötä Suomen lääkintöhallituksen ja sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean

välillä. Sotalasten lääkärintarkastuksia tuli heti tehostaa ja tarvittaessa tuli pyytää Ruotsista avuksi lastenlääkäreitä. Myös Ruotsiin yksityisesti matkustaneiden lasten kontrollia tuli entisestään tiukentaa.

Ruotsin lääkintöhallituksen pääjohtaja Höjer kutsuttiin Suomeen keskustelujäsen varten. Huhtikuun alussa 1944 hän neuvotteli Helsingissä Suomen korkeimpien lääkintö- ja lastensiirtoviranomaisten kanssa. Yhteisymmärrys syntyi karanteeniasiassa sekä suomalaisen henkilökunnan hankinnassa hoitamaan suomalaisia lapsia Ruotsissa. Ruotsin Helsingin-lähetystö lupasi auttaa suomalaisia viranomaisia kaikin tavoin. Erityisesti tässäkin kokouksessa korostettiin tarpeellisuutta suorittaa yksityisesti Ruotsiin matkustaville myös tehokas lääkärintarkastus. Heidät haluttiin myös karanteenin piiriin. Lastensiirtokomitea lähetti myös huhtikuun alussa 1944 sisäasiainministeriölle kirjeen, jossa se pyysi kaikkia lääninhallituksia ottamaan sotalasten matkalupia myöntäessään huomioon sen, että lapset joutuivat kahden viikon karanteeniin saavuttuaan Ruotsiin. Näin ollen riippui karanteenileirien suuruudesta paljonko matkalupia voitiin viikottain myöntää.<sup>369</sup>

Karanteenimääräysten noudattaminen ei kuitenkaan ollut mikään itsestäänselvyys, vaan epäselvyyksiä ja laiminlyöntejä tapahtui kaiken aikaa. Niihin joutuivat ruotsalaiset viranomaiset jatkuvasti puuttumaan. Syyskuussa 1944 aktiivisesti suomalaisten sotalasten auttamiseen osallistunut kirkkoherra Carl Norborg Munkdalaista oli saanut luokseen noin 30 suomalaista lasta. Osalla heistä oli äiti mukanaan. Suomalaiset pakolaiset olivat tulleet laivalla Turusta Tukholmaan. Heitä ei kuitenkaan oltu ilmoitettu ruotsalaisille lääkintöviranomaisille karanteenia varten. Koska karanteenipaikkoja ei voitu nopeasti järjestää, vaati Ruotsin lääkintöhallitus Hjälpkommittén för Finlands Barnin tukemana, että kyseiset suomalaiset tuli palauttaa takaisin Suomeen. Tuomari Lars Östberg halusi tämän yksittäisen tapauksen varoittavaksi esimerkiksi, koska kirkkoherra Norborg oli jo aiemmin hänen mukaansa osoittanut piittaamattomuutta lastensiirtoja koskeneista määräyksistä. Lisäksi Östberg katsoi, ettei karanteenimääräyksiin kiinnitetty Suomessa suinkaan tarpeeksi huomiota. Suomen Tukholman-lähetystö onnistui kuitenkin torjumaan suomalaisten palauttamisen, mutta Ruotsin lääkintöhallitus päätti antaa kirkkoherra Norborgille vakavan varoituksen määräysten rikkomisesta.

Seuraavana kesänä 1945 valitti Hjälpkommittén för Finlands Barn, että Suomesta saapui koko ajan lapsia Ruotsiin ilman, että karanteenipaikkaa oli etukäteen varmistettu. Samoin usein puuttuivat ruotsalaisten lastenhuoltolautakuntien lausunnot ruotsalaisten kutsujaperheiden sopivuudesta lasten vastaanottamiseen. Suomen Tukholman-lähetystö raportoi myös Helsinkiin saaneensa toiminnanjohtaja Elsa Bruunilta tietoja, joiden mukaan vain Helsingin, Vaasan ja Kuopion lääninhallitukset noudattivat täysin annettuja ohjeita myöntäessään matkustuslupia lapsille. Bruunin mukaan myös Suomen Pankin toiminnassa valuutta-asioissa oli ollut puutteita.<sup>370</sup>

Rauhoittaakseen Ruotsiin lapsiaan lähettäneitä vanhempia ja holhoojia lähetti lastensiirtokomitea näille huhtikuussa 1942 kirjeen, jossa kerrottiin lasten sen hetkisestä yleistilanteesta. Kirjeen mukaan lapset oli sijoitettu joko ruotsalaisiin per-

heisiin tai sitten lastenkoteihin. Näissä paikoissa heille oli järjestetty hyvä hoito. Erityisesti muistettiin mainita, että lastenkodeissa työskenteli suomenkielisiä lastenhoitajia, joten lasten vanhempien ei tarvinnut pelätä, että lapset joutuivat täysin vieraskieliseen ympäristöön. Mitään ei kuitenkaan mainittu siitä, että perheisiin sijoitetut sotalapset pääsääntöisesti joutuivat vieraaseen kieliympäristöön, mikä aiheutti heille ensi alkuun suuriakin henkilökohtaisia ongelmia.

Sotalasten vanhempia informoitiin myös siitä, kenen puoleen heidän tuli kirjallisesti kääntyä, kun he halusivat tietoja lapsistaan. Näitä tahoja olivat Helsingissä lastensiirtotoimisto ja Tukholmassa työskennellyt sosiaalityöntekijä. Samoin vanhemmille kerrottiin mahdollisuudesta käännättää lapsille tai heidän ruotsalaisille kasvatusvanhemmilleen lähetettävät kirjeet ruotsiksi lastensiirtotoimiston avulla. Lastensiirtokomitean vanhemmille lähettämä kirje tulikin suureen tarpeeseen, sillä jo heti syksystä 1941 lähtien saapui lastensiirtotoimistoon runsaasti vanhempien lähettämiä tiedusteluja lastensa oloista Ruotsissa. Vanhemmat kysyivät jopa lastensa olinpaikkoja, sillä kaikissa tapauksissa heillä ei ollut mitään tietoa Ruotsiin lähettämiensä lasten osoitteista eikä siitä, minkälaiseen perheeseen sotalapset olivat sijoittuneet. Samanlaiset vanhempien suorittamat kyselyt jatkuivat vuonna 1942. Lastensiirtotoimistosta vastattiin tiedusteluihin heti, kun tieto lasten olinpaikasta oli saapunut Suomeen.<sup>371</sup>

Vuosien varrella ajoittaiset yhteydenpitovaikkeudet säilyivät, sillä vielä vuonna 1945 välitti lastensiirtokomitean Turun alatoimisto Helsinkiin vanhempien huolestuneita tiedusteluja lapsistaan. Toisinaan tiedon puute lasten kohtaloista saattoi jopa johtaa luuloihin siitä, että lasten sijoituspaikka ei ollut hyvä heille. Tämä puolestaan tuotti ylimääräistä työtä lastensiirtojen parissa työskennelleille tahoille Suomessa ja Ruotsissa. Tiedonsaantia sotalasten oloista Ruotsissa tyydyttivät myös suomalaisten sanomalehtien juttusarjat sotalapsista. Tällaisen sarjan julkaisi muun muassa Hufvudstadsbladet loka- ja marraskuussa 1944.

Mutta ei tieto toisinkaan päin aina kulkenut. Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat lähettivät lastensiirtokomitealle tiedusteluja luonaan olleiden sotalasten tilanteesta Suomessa, kun nämä olivat palanneet takaisin koteihinsa. Lastensiirtokomitea lähettikin marraskuussa 1943 kiertokirjeen asiamiehilleen tästä asiasta. Siinä mainittiin, että ruotsalaiset lastensiirtoihin osallistuneet henkilöt olivat esittäneet aiemmin samana syksynä suomalaisille toivomuksenaan, että kun sotalapset ovat palanneet takaisin koteihinsa Suomeen, heidän vanhempansa lähettäisivät ruotsalaisille kasvatusvanhemmille viivyttämättä tiedon lasten saapumisesta turvallisesti perille.

Ruotsalaisten mielestä oli ymmärrettävää, että kasvatusvanhemmat olivat kiintyneet erittäin paljon lapsiinsa, kun olivat näitä jopa lähes kaksi vuotta hoitaneet ja kasvattaneet. He olivat tietenkin huolestuneita siitä, olivatko kotimatkalta lähetetyt sotalapset päässeet turvallisesti perille Suomeen. Sen tähden lastensiirtokomitea kehotti kotiin palanneiden lasten vanhempia heti lasten saavuttua ilmoittamaan asiasta Ruotsiin ja kiittämään kaikesta ruotsalaisten kasvatusvanhempien osoittamasta huo-

lenpidosta lastaan kohtaan. Tarvittaessa lastensiirtotoimiston kirjeiden käännösoasto auttoi sotalasten vanhempia kirjeiden kääntämisessä suomesta ruotsiksi.<sup>372</sup>

- *Lasten valinta perheisiin on jäänyt sotalasten mieliin: ”Monet yksityiskohdat ovat haihtuneet mielestä, mutta pysyvästi jäivät mieleen ”ihmismarkkinat”, jotka seurasivat ruokailua. Ruotsalaisia perheitä ja tätejä tuli saliin valitsemaan itselleen suomalaista sotalasta. Me lapset istuimme tai seisoiimme pitkin seinänvieruksia. Ihmiset kiersivät salia ja valitsivat ”sopivia”. Ensin menivät pienet, nätit tytöt. Me pojankoltiaiset jäimme rupusakkina loppupäähän.” Toinen sotalapsi kertoo samasta tilanteesta: ”Lapset olivat yhdessä ulkona, jonne oli kerääntynyt suuri joukko ihmisiä ottamaan meitä vastaan. Tilaisuus muistutti lapsinäyttelyä. Vieraat ihmiset katselivat meitä, kuin olisimme olleet ulkoavaruudesta tulleita. Ympärillä oli melkoinen hässäkkä. Vähän väliä joku vieras täti tai setä lähti lasta taluttaen. Lasta ei sen jälkeen nähty. Joukko väheni uhkaavasti. Pikkuveli vietiin, minä jäin. Tuli kauhea hätä, mitä sanon kotona, kun hukkasin veljen?”<sup>373</sup>*

Toisinaan ruotsalaiset perheet pyysivät Suomesta luokseen joitain tiettyjä suomalaisia lapsia, jotka toisinaan olivat olleet Ruotsissa sotalapsina jo talvisodan aikana talvella 1939–1940. Tällaisissa tapauksissa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea tarkasti kotien tilanteen ja päätti saattoiko lapset lähettää ruotsalaisille kasvatustalouksille. Myös jo kertaalleen jatkosodan aikana kotiutettuja sotalapsia saatettiin pyytää uudelleen Ruotsiin samaan perheeseen kuin missä he olivat ennen kotiuttamista olleet. Lisäksi suomalaiset vanhemmat kyselivät jo heti vuonna 1942 mahdollisuutta, että lapset saisivat olla kauemmin Ruotsissa. Eräs ongelma oli sama seikka, mikä oli havaittu jo talvisodankin aikana: ruotsalaiset kasvatustaloukset olisivat mielellään ottaneet luokseen vain tyttöjä. Asia sai huomiota aina ruotsalaista sanomalehdistöä myöten.

Sotalapset saattoivat joutua myös eri syistä toisinaan vaihtamaan ruotsalaisia kasvatustalouksia, mikä joissain tapauksissa aiheutti suomalaisissa vanhemmissa pelkoa mahdollisista sekaannuksista, jotka saattaisivat haitata myöhempää kotiuttamista. Erään kerran tällainen vaihdos tapahtui jopa siitä syystä, että perhe oli muuttamassa toiseen asuntoon, ja sotalapsi olisi ollut siinä tilanteessa ollut perheen mielestä vain haitaksi (!). Eräs toinen ruotsalainen perhe halusi luopua luonaan olleesta työstä, koska tämä oli heidän mielestään tottelematon. Joissain tapauksissa tuli ilmi, ettei ruotsalainen perhe ollut sopiva hoitamaan lasta. Syynä saattoi olla muun muassa liiallinen alkoholinkäyttö, kuten ilmeni lokakuussa 1945 turkulaisen 2-vuotiaan pojan kasvatustalouksien kohdalla. Kyseisessä tapauksessa päätettiin, ettei lapsen suomalaisille vanhemmille kerrota asian todellista luonnetta.

Jos puolestaan sotalapsen vanhemmat olivat tyytymättömiä ruotsalaisiin kasvatustalouksiin, niin Hjälpkommittén för Finlands Barn- järjestö suoritti ruotsalaisten kasvatustalouksien luona tutkimuksen ja tiedotti sen tuloksesta sitten Suomeen. Jos sotalapsi todettiin ruotsalaisessa perheessä jollain tavalla kehityksessä

jälkeenjääneeksi, siirrettiin hänet tarvittaessa asianmukaiseen hoitolaitokseen. Örebron läänin lastenhoitoviranomaisena ja vuodesta 1942 Ruotsin sosiaalihuollituksen lastenhoidon tarkastajana toiminut Göta Rosén mainitsee erääksi perhesijoituksen ongelmaksi sen, että lapsia vastaanottaneet ruotsalaiset perheet olivat useimmiten keski- ja yläluokan perheitä, kun sen sijaan ns. tavalliset perheet olivat harvinaisempia.. Kun sotalapset puolestaan tulivat useinkin melko köyhistä oloista, syntyi heille toisinaan suuria sopeutumisongelmia ja vaikeuksia.<sup>374</sup>

*”Keittiössä ja huoneessa oltiin, minulla oli pinnasänky, mutta muuten kaikki oli erilaista. Oli säännölliset ruoka-ajat ja pöydässä istuttiin pitkään ja juteltiin, kaikki oli lämmintä ja läheistä. Pienemmästäkin asiasta kiitettiin kukkakimpulla. Papa Fritz piti erityisesti kielloista.”*<sup>375</sup>

Eric De Geerin mukaan Kopparbergin läänin Norrbärkenin seurakunnan kirkonkirjojen perusteella vuonna 1942 ruotsalaisen kasvatusperheen aviomiehen ikä oli 43 ja vaimon 38 vuotta. He olivat olleet naimisissa 14 vuotta, ja omia lapsia heillä oli keskimäärin kaksi, joiden keski-ikä oli 15 vuotta. Tutkituissa perheissä nuorin lapsista oli 8- ja vanhin 24-vuotias. Norrbärkenin seurakunnassa tavallisin kasvatustavanhemman ammatti oli tilallinen. Skaraborgin ja Göteborgin alueiden kasvatustavanhempia tutkinut Paul Epäily toteaa kasvatustavanhempien tulleen pääosin keski- ja yläluokan, sekä maanviljelijöiden parista. Työväenluokka oli aliedustettu, mikä hänen mukaansa johtui kasvatustavanhemmille asetetuista kriteereistä taloudellisen aseman ja asumisen tason suhteen. Paul Epäily katsoo kasvatustavanhempien toiminnan motiiveina olleen muun muassa velvollisuuden tunnetta, sekä humanitaarista, romanttista ja tunteellista ajattelua.<sup>376</sup>

*”Ruotsin koti oli maalaistalo, jossa oli monta huonetta ja palvelijoita. Minusta tuli herrasväen lapsi, jota vain hoidettiin, sain uudet vaatteet ja oman huoneen. Talo oli mäellä, jossa oli isoja kiviä ja katajia. Puusta katseltiin kun käärmeet synnytti. Joka lauantai haravoitiin piha, portille johtava V:n muotoinen hiekka-alue. Se oli tärkeää, että siihen jäi haravanjäljet.”*<sup>377</sup>

Vuonna 1944 suoritettujen suurten massakuljetukset aiheuttivat ongelmia kasvatustavanhempien sijoittamisen suhteen. Koska lapsia tuli paljon pienessä ajassa Ruotsiin, aiheutti kiire omat ongelmansa. Hjälpkommittén för Finlands Barn kehottikin asiamiehiään varmistumaan siitä, että sijoituskodit olivat sopivia kyseiseen tehtävään. Annetussa ohjeessa korostettiin sitä, ettei sotalasta saanut sijoittaa huonoihin olosuhteisiin. Ruotsalaisilta perheiltä tiedusteltiin myös valmiutta ottaa vastaan toinen lapsi, jos kutsuttu lapsi ei ollut jostain syystä saapunutkaan.

Jotta lapset olisivat tunteneet olonsa turvalliseksi, annettiin keväällä 1944 suomalaisille hoitajille lupa seurata sotalapsia aina sijoituspaikkakunnalle saakka. Sen sijaan suomalaisen työvoiman palkkaamisen suhteen komiteassa esiintyi aluksi vastustusta, joka kuitenkin myöhemmin poistui. Kuljetukset olivat asettaneet toiminnassa mukana olleet vapaaehtoiset työntekijät todella suurelle rasitukselle, minä avustuskomiteakin totesi kesällä 1944. Uuden ongelman muodosti kesällä 1944 se, että joidenkin ruotsalaisten kasvatustavanhempien isät oli kutsuttu Ruotsin armeijan



palvelukseen. Tämän seurauksena perheen taloudellinen asema heikkeni, eikä kaikille ollut helppoa hoitaa jatkossa suomalaista sotalasta.<sup>378</sup>

Kaikki suomalaiset sotalapset eivät siis sijoittuneet ruotsalaisiin kasvatusperheisiin, vaan osa sijoitettiin varta vasten suomalaisia lapsia varten perustettuihin lastenkoteihin. Jotkut sotalapset viettivät niissä jopa useita vuosia. Heidän kokemuksensa ovat tietenkin erilaiset kuin kasvatusperheissä olleiden sotalasten. He eivät aina välttämättä oppineet puhumaan ruotsia, koska he oleskelivat suomenkielisessä seurassa. Lisäksi syntyi irrallisuuden tunnetta, sillä lastenkodeissa ei syntynyt samanlaista kiintymistä muihin kuin kasvatuskodeissa.

Lastenkoteja olivat perustaneet yksityishenkilöt, erilaiset yhtymät sekä Hjälpkommittén för Finlands Barn -järjestö. Yksityishenkilöistä voidaan mainita prinssi Vilhelm sekä ministeri Einar Ekstrand, jotka olivat mukana komiteassa, joka hoiti Flenin lähellä Warbron kartanossa sijainnutta prinssi Vilhelmin lastenkotia. Ruotsalaisten into perustaa lastenkoteja oli lastensiirtojen alkuvaiheissa erittäin suuri. Tämän johdosta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ilmoittikin helmikuussa 1942 Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle, ettei lastenkoteja tulisi suunnitella ennen kuin oli varmaa, voitiinko jokaiseen uuteen lastenkotiin saada tarvittava määrä sotalapsia. Tämä tieto tuli saattaa lastenkoteja perustaville tahoille. Suomalaista työvoimaa lastenkoteihin oli tarjolla jo heti alusta alkaen niin runsaasti, että kaikki halukkaat eivät päässeet mukaan. Myös Ruotsissa asuneet suomenkieliset naiset tarjoutuivat työskentelemään lastenkodeissa. Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestöllä oli käytössään lastenkoteja ympäri koko Ruotsia. Mukana oli muun muassa ruotsalaisten lottien, eri ammattiryhmien ja -kuntien, yritysten sekä kuntien ylläpitämiä lastenkoteja. Samoin sairaaloiden yhteydessä toimi sotalapsia varten lastenkoteja (katso liite 11).<sup>379</sup>

Suomalaiset kaupalliset kirjakustantamot lahjoittivat lapsia varten erilaisia kuvakirjoja ja pelejä. Lapsille annettiin joissain lastenkodeissa suomenkielistä kouluopetusta, kuten muun muassa Hällnäsissä kesällä 1942. Siellä opetusohjelmaan kuului kaksi tuntia päivittäin lukemista, kirjoittamista, matematiikkaa sekä laulua. Annettu opetus olikin tarpeen, sillä opettajien mukaan lasten suomenkielen taito oli jo heikentynyt. Kielitaidon ylläpitämiseksi lapsille hankittiin tämän lisäksi keväällä 1945 kirjeenvaihtovereita Suomesta. Kukin lapsi sai lähettää yhden kirjeen kuukaudessa.

Kun suomalaisia sotalapsia oli siirtynyt tuhansittain Ruotsiin kesällä 1944, oli kaikille mahdotonta järjestää sijoittamista yksityiskoteihin. Kuitenkin lasten suomalaiset vanhemmat olisivat halunneet juuri tätä, joten toisinaan sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean alatoimistojen tehtäväksi jäi rauhoitella lasten vanhempia tilanteen suhteen. Saadakseen taloutensa turvatuksi joutuivat lastenkodit toisinaan esittämään sanomalehdistössä vetoamuksia suurta yleisöä kohtaa, jotta toimintaa olisi voitu jatkaa. Göteborgissa paikalliset sanomalehdet julkaisivat helmikuussa 1944 tällaisen vetoamuksen, jossa pyydettiin yksityisiä kansalaisia avustamaan lastenkoteja ja ottamaan lapsia luokseen koteihinsa. Näin toimi myös muun muassa

elokuussa 1944 Ruotsin Kuninkaallisen Aeroklubin perustama lastenkoti. Lastenkotien lopettaminen alkoi tulla ajankohtaiseksi vuodenvaihteessa 1945–1946, kun sotalasten kotiuttamiset Suomeen olivat täysimittaisesti alkamassa.<sup>380</sup>

Kaikkiaan sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean välityksellä lähetettiin Ruotsiin vuosina 1941–1946 yhteensä 48 628 lasta. Heistä oli tyttöjä 24 911 (51,2 %) ja poikia 23 717 (48,8 %). Lääneittäin sotalapsia lähti matkaan seuraavasti:

Taulukko 16. Ruotsiin lastensiirtokomitean toimesta siirretyt sotalapset lääneittäin

Lääni	Kaupungit	Maalaiskunnat	Yhteensä
Uudenmaan	10 410	3 544	13 954
Turun ja Porin	2 124	1 668	3 792
Ahvenanmaa	6	9	15
Hämeen	1 581	2 357	3 938
Viipurin	4 005	10 202	14 207
Mikkelin	319	497	816
Kuopion	543	1 573	2 116
Vaasan	1 326	1 359	2 685
Oulun	2 226	2 046	4 272
Lapin	1 295	1 538	2 833
Koko maa	23 835	24 793	48 628

Kaupunkien osalta eniten lapsia lähti matkaan Helsingistä, yhteensä 9 159 lasta. Lisäksi Helsingin ympäristöstä matkusti Ruotsiin 1651 sotalasta. Siten Helsingin seudun osuus oli 22,2 % kaikista sotalapsista. Muista kaupungeista todettakoon, että muun muassa Oulusta lähti 1790, Turusta 1688, Kemistä 1152, Kotkasta 1017, Tampereelta noin 800 ja Vaasasta 601 lasta. Noin puolet eli 44,2 % Ruotsiin lähetetyistä lapsista oli matkalle lähtiessään 5–8-vuotiaita. Alle kouluikäisiä seitsemän vuotta nuorempia oli sotalapsista 49,3 %. Vanhempia lapsia ei ollut sotalasten joukossa kovinkaan paljon, sillä yli 13-vuotiaita oli vain 3,5 % kaikista sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin lähetetyistä lapsista.

Yli puolet (57,6 %) sotalapsista oleskeli Ruotsissa vähemmän kuin kaksi vuotta, 1730 lasta ei edes puoltakaan vuotta. Toisaalta kaikkiaan 6 739 lasta oli Ruotsissa yli neljä vuotta, ja heistä 3 496 joko adoptoitiin tai sitten heistä tehtiin kasvattilapsisopimus. Terveinä lähteneistä sotalapsista kuoli 94 ollessaan Ruotsissa. Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön laskelmien mukaan olivat suomalaiset sotalapset viettäneet syksyyn 1948 mennessä ruotsalaisissa kasvatuskodeissa, sairaaloissa ja lastenkodeissa yhteensä lähes 43 miljoonaa vuorokautta. Rahallisesti tämän avun suuruudeksi arvioitiin noin 210 miljoonaa kruunua, eli noin 6,3 miljardia Suomen markkaa.<sup>381</sup>

Osa suomalaisista sotalapsista sijoitettiin lastenkoteihin eri puolille Ruotsia. Niiden henkilökunta oli osittain suomalaista. – *Kuva julkaisusta Suomen lapset kiittävät 1949.*



Vuonna 1942 suomalaisia sotalapsia siirrettiin Ruotsissa eniten Hallannin lääniin. Seuraavana oli Norrbottenin lääni, joten talvisodan aikaiset sotilaspoliittiset syyt olla sijoittamatta lapsia tähän lääniin olivat nyt väistyneet. Sama seikka koski myös Gotlantia, jonne sijoitettiin vuonna 1942 suomalaisia sotalapsia. Seuraavana tulivat muutamat Itä-Sveanmaan läänit, sekä Västerbottenin ja Jämtlannin läänit. Syksyllä 1942 oli Göteborgin alueella yhteensä 615 sotalasta.

Vuonna 1946 eniten suomalaisia sotalapsia oli Kristianstadin läänissä, jonne heitä oli sijoitettu kaikkiaan 816. Seuraavana tulivat Hallannin, Älvsborgin, Malmöhusin sekä Göteborgin sekä Bohusin läänit. Suhteutettuna väestömäärään oli eniten sotalapsia Hallannin läänissä. Sen sijaan Norrbottenissa ei enää vuonna 1946 ollut runsaasti sotalapsia. Tähän on voinut vaikuttaa se, että lääni otti syksyllä 1944 vastaan runsaasti suomalaisia pakolaisia Pohjois-Suomesta, jotka olivat Norrbottenin läänin alueella syksyyn 1945.<sup>382</sup>

Talvisodan sotalasten tavoin myös jatkosodan aikana Ruotsiin siirretyistä sotalapsista osa kävi siellä koulua, joko ruotsalaisessa koulussa tai sitten erityisesti suomalaisille sotalapsille tarkoitetuissa kouluissa. Lastensiirtojen alussa asian ei pitänyt olla ajankohtainen, koska sotalasten iäksi oli määritelty 2–7 vuotta, eli he olivat alle kouluikäisiä. Vain poikkeustapauksissa Ruotsiin piti lähettää kouluikäisiä lapsia, jotka samalla oli vapautettu oppivelvollisuudesta.

Kuitenkin vanhempiakin lapsia oli jo siirtynyt Ruotsiin, koska maaliskuussa 1942 lastensiirtokomitealle esitettiin ehdotus, jonka mukaan helsinkiläisiä kansakoulunopettajia tulisi lähettää seuraavana kesänä Ruotsiin ohjaamaan kouluikäisten sotalasten opintoja. Palkkioksi opettajille aiottiin maksaa matkat ja ylöspito Ruotsissa. Ehdotuksen taustalla oli saatu tieto siitä, että Ruotsissa oli noin 300 kouluikäistä lasta, mikä herätti kummastusta lastensiirtokomitean piirissä. Ehdotusta vastustettiin sillä perusteella, että lastensiirtokomitean sääntöjen mukaan Ruotsissa ei olisi saanut olla kouluikäisiä sotalapsia.

On kuitenkin outoa, ettei lastensiirtokomitea ollut tietoinen muun muassa siitä, että Härnösandissa oli jo tammikuusta 1942 lähtien toiminut suomalainen koulu siskäläisen KFMU:n tiloissa. Asiasta oli muun muassa Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus kirjoittanut Elsa Bruunille pyytäen kouluun opettajia Suomesta. Koulussa oli oppilaita kaikkiaan 11, ja se oli saanut suomenkielisiä oppikirjoja lastensiirtokomitealta. Koulun opetusohjelma sisälsi tavallisen suomalaisen koulun oppiaineet, kuten esimerkiksi kirjoittaminen, lukeminen, historia, laulu, uskonto ja maantieto. Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat kouluun erittäin tyytyväisiä ja se sai osakseen julkisuutta ruotsalaisessa lehdistössä. Tämän lisäksi oli Hjelt-Cajanus tammikuussa 1942 viitannut kirjeessään Elsa Bruunille siihen seikkaan, että suomalaisten lasten määrän Ruotsissa koko ajan kasvaessa tuli samalla koulukysymys polttavammaksi päivä päivältä.<sup>383</sup> Siksi on erittäin outoa, ettei lastensiirtokomitea ollut tietoinen koululaisten todellisesta määrästä Ruotsissa. Siirtojen toteuttaminen alkuvuonna 1942 näyttää vieneen tältä osin komitean koko huomion.

Seuraavana syksynä lukuvuoden 1942–1943 alkaessa piti Ruotsissa olevien suomalaisten sotalasten koulunkäynti järjestää jo aivan toisella tavalla. Tässä tilanteessa Helsingin kaupunki toimi aktiivisesti, vaikka asia oikeastaan olisikin kuulunut valtiovallan hoidettaviin. Helsingin kaupungin kansakoulujen tarkastajien tohtori Huuskosen ja maisteri Aarno Saarensivun aloitteesta Helsingin kaupunki ilmoitti lokakuun alussa 1942 sosiaaliministeriölle päättäneensä lähettää Ruotsiin korkeintaan 10 ja Tanskaan korkeintaan neljä kansakoulunopettajaa.

Perusteluina päätökselleen Helsingin kaupunginhallitus mainitsi, että vaikka sotalapsia aiottiinkin kotiuttaa takaisin Suomeen, kouluikäisiä jäisi kuitenkin vielä kumpaankin maahan. Heidän suomenkielinen koulunkäyntinsä tuli siksi jollakin tavalla laittaa käyntiin. Palkattavien kansakouluopettajien avulla voitiin järjestää lähinnä helsinkiläisille sotalapsille kansakouluopetusta sijoituskohteessaan. Sosiaaliministeriön kanssa saavutetun sopimuksen mukaan myös muidenkin paikkakuntien sotalapset saattoivat ottaa osaa opetukseen. Helsingin kaupunki lupasi hankkia myös suomenkieliset oppikirjat sekä muut tarvittavat koulutarvikkeet koululaisia varten.

Myös ruotsalaiset olivat aktiivisia, sillä elokuussa 1942 Hjälpkommittén för Finlands Barn päätti aloittaa suomalaisten lasten koulunkäynnin suunnittelemisen. Lääninasiamehille lähetettiin syyskuussa 1942 kiertokirje, jossa heitä kehoitettiin

omalta osaltaan huolehtimaan lasten koulunkäynnistä omilla alueillaan, koska lasten paluukuljetukset takaisin Suomeen eivät toteutuneet suunnitellussa laajuudessa.<sup>384</sup>

Lopulta kaikkiaan 11 helsinkiläistä kansakoulunopettajaa lähti työskentelemään Ruotsiin lokakuussa 1942. He kaikki olivat kaksikielisiä ja seitsemän koulutukseltaan filosofian maistereita. Heidän palkkansa maksoi Helsingin kaupunki. Lisäkorvauksena opettajat saivat 185 kruunua kuukaudessa. Hjälpkommitten för Finlands Barn kustansi heille täysihoidon, joka vastasi asunto- ja ruokamenoja. Koulujen sijoituspaikkakunnat antoivat puolestaan koulutilat ja tarvittavat kouluvälineet ilmaiseksi suomalaisten käyttöön. Koulujen sijainnit eri puolilla Ruotsia ja niiden oppilasmäärät olivat seuraavat:<sup>385</sup>

Taulukko 17. Suomenkielistä opetusta antaneet koulut Ruotsissa syksyllä 1942

Paikkakunta	Opettajan nimi	Oppilaitten lukumäärä
Tukholma	Mirja Vesanen, Alli Nurmio	89
Eskilstuna	Mirjam Lauha	42
Borås	Työne Löw	33
Norrköping	Maikki Pulkkinen	29
Grängesberg	Hilma Mäkelä	21
Lindesberg	Airi Valli	20
Linköping	Alli Lujala	18
Motala ja Vadstena	Esteri Alanko	16/17
Osby	Aili Leponiemi	15
Falun	Kerttu Venjoki	--

Tukholmassa työskennelleet Mirja Vesanen ja Alli Nurmio toimivat viidessä eri paikassa: Gustaf Vasan (43 oppilasta) ja Katarina Södran (12) kansakouluissa sekä Söderbergin (19), St.Göranin (11) ja Lilla Hemmetin (4) sairaaloissa. Etenkin Tukholmassa oppilasmäärät vaihtelivat aina sen mukaan, kuinka sotalapsia paljon oli kulkemassa Suomen ja Ruotsin väliä, sekä kuinka kauan he matkallaan Tukholmassa viipyivät.

Opetuksen perustana oli kaikissa kouluissa suomalainen kansakoulun oppimäärä. Oppikirjat tulivat Suomesta. Lähes kaikki opettajat korostivat vuosikertomuksissaan sitä, miten tärkeää opetus oli lasten suomen kielen säilymisen kannalta. Tukholmassa äidinkielen ja kirjoituksen opetus käsittikin puolet viikottaisesta opetusajasta.

Mirja Vesanen ja Alli Nurmio olivat Tukholmassa huomanneet lasten jo puolen vuoden jälkeen ruotsalaistuneen. Työne Löw kertoi Boråsissa osan sotalapsista jo unohtaneen täysin oman äidinkieltensä. Samoin oli käynyt myös Linköpingissä ja Falunissa. Esteri Alanko katsoi, että äidinkielen täydellisen menettämisen myötä sotalapset olisivat vieraantuneet ”omasta köyhästä kodistaan Suomessa”. Aili Leponiemen mielestä lapsilla oli Ruotsissa ollut jopa liian hyvät oltavat ja heistä oli

tullut jopa liikaakin hemmoteltuja. Annettu opetus nähtiin opettajien mielestä tärkeänä myös isänmaallisuuden ja suomalaisuuden säilyttämisen kannalta.<sup>386</sup>

- ”*Aamupäivisin pidin koulua suuressa huoneessa alemmassa kerroksessa. Se oli myöskin suurten poikien huone. Oppilaat olivat aloittelijasta meidän vanhimpaan oppilaaseemme, joka sitä paitsi halusi oppia myös vähän englantia. Se oli todellakin yksilöllistä opetusta! Mutta lapset olivat valtavan kiinnostuneita saamaan tietoa eri aineissa, joita tavalliset lapset lukivat koulussa. Me lauloimme myöskin esim. suomalaisia kansanlauluja ja isänmaallisia lauluja tavallisten lastenlaulujen lisäksi. Oppikirjat saimme Finlands Barnilta.*”<sup>387</sup>

Vuonna 1943 suomalaisten sotalasten kouluopetuksen parissa työskenteli Ruotsissa kaikkiaan 23 kansakoulunopettajaa. Keväällä 1943 Suomen Tukholman-lähetystö pyysi ulkoasiainministeriötä toimittamaan lehtiä ja kirjoja suomalaisille lapsille, koska lähetystöön oli saapunut paljon niitä koskeneita tiedusteluja. Seuraavana vuonna opetusta oli tästä edelleen laajennettu, ja työssä oli nyt yli kaksinkertainen määrä, eli 56 kansakoulunopettajaa.

Toimintaa häytti tuolloin kuitenkin yhä puute suomenkielisistä koulukirjoista. Huhtikuussa 1944 Tukholman-lähetystö pyysi toimittamaan oppikirjoja Filipstadissa koulua käyville suomalaisille lapsille. Pyynnön lähetystölle oli lähettänyt yliopettaja Erland Jerrholm. Koululaisia oli koulussa noin 30, ja heille haluttiin luku- ja oppikirjoja sekä kielioppeja. Ulkoasiainministeriö saikin lahjoituksena 30 oppikirjaa. Kirjaongelma ei kuitenkaan hellittänyt vuoden 1944 aikana. Syyskuussa 1944 oli Tukholmassa 75 lasta ilmoittautunut kouluun. Heille tarvittiin eri aineiden oppikirjoja yli 600 teosta. Opetusministeriö velvoitti kouluhallituksen toimittamaan kyseiset teokset Tukholmaan lokakuussa 1944. Samassa kuussa eräs yksityinen suomalainen kustantamo lahjoitti Ruotsiin 1 100 luku- ja satukirjaa.

Vuonna 1945 Helsingin kaupunki palkkasi yhä lastensiirtokomitean käyttöön kansakoulunopettajia. Alkuvuonna heitä oli kaikkiaan 15. Loppuvuonna 1945 suomalaislasten toipilaskodeissa työskenteli 10 helsinkiläistä opettajaa. Näiden lisäksi Helsingin kaupunki oli luovuttanut lastensiirtokomitean käyttöön 10 lastentarhanopettajaa, joiden palkkamenoista se huolehti kokonaan. Lasten- ja toipilaskodeissa saatettiin antaa kouluopetusta, vaikka opettajakoulutuksen saanutta henkilöä ei ollutkaan paikalla. Flikenin toipilaskodissa kyseinen suomea ja ruotsia taitanut henkilö toimi opettajan tehtävien ohella avustavana johtajana ja esikouluopettajana. Lisäksi hän avusti kirjeenvaihdossa lasten ja heidän vanhempiansa välillä. Hän myös käänsi paikkakunnalla perheisiin sijoitettujen lasten ja kasvatusvanhempien saamia kirjeitä suomesta ruotsiksi.<sup>388</sup>

Ruotsissa olleiden suomalaisten sotalasten parissa työskenteli myös erityisiä sosiaalihuoltajia, jotka tarkastivat ja valvoivat lasten olosuhteita. Hjälpkommitten för Finlands Barn oli esittänyt jo lastensiirtojen alkuvaiheissa toivomuksen siitä, että suomalainen sosiaalihuoltaja tulisi sijoittaa Tukholmaan avustamaan ruotsalaisia



Esa Terkkilä (sylissä oikealla) oli alle 3-vuotias, kun hänet vuoden 1942 keväällä lähetettiin Ruotsiin. Hän ei ollut niiden onnekkaiden sotalasten ryhmässä, jotka saivat ensimmäisestä paikasta pysyvän kasvattikodin. Vuosien 1942–1945 aikana Terkkilän kasvattikoti ehti vaihtua useaan otteeseen ennen Suomeen paluuta. – *Esa Terkkilän yksityiskokoelma.*

2/9 43 Omplaceras. Barnhemmet upphör. Enl. <sup>1870</sup> ~~1870~~ <sup>28/9</sup> ~~1870~~ <sup>J-m</sup>

Reg. nr. **12010** Namn **Terkkilä, Esa Mauri Oskar**

Född den **12.11.39** Föräldrar **Kerttu, far död**

Adress **Åbo 3, Suomalantie 3,**

Syskon reg. nr \_\_\_\_\_

Ankomst **15.4.42** Aterresa **6.20.3.45 med båt enl. färd. 1057**

Adress i Sverige ~~Skansberg 599~~ **Älvsborg Borås**  
**25.4.42. J.S. Fridberg, Prästgården, Essunga Essunga 22.**

**19.10.42. Nat. Magnusson, Haraldsg. Hovby, Lidköping Tel Bronäs 38**

**Röda Korsets Barnhem, Almnäs, Hjo 4.5.43. enl. läkarrapport**

**30.9.43 enl. kol.m.b. Finska Barnhemmet, Linnaröd**

työntekijöitä. Sosiaalihuoltajat suorittivat muun muassa käynnejä lastenkodeissa ja muissa sotalasten sijoituskohteissa.

Jo aivan toimintansa alussa lokakuussa 1941 lastensiirtokomitea valitsi tehtävään maisteri Thyra Winckelmanin, jonka valinnasta tiedotettiin ruotsalaisille. Hän matkusti 21.10.1941 Tukholmaan hoitamaan tehtävää. Ruotsalaiset maksoivat hänen palkkansa. Hänen valinnastaan ja tehtävistään annettiin samalla tiedote lääninhallituksille, siirtoväen huollolle, alakomiteoille sekä sanomalehdille. Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus ilmaisi heti tyytyväisyytensä sosiaalihuoltajan palkkaamisesta. Hän lupasi auttaa tätä työssään kaikin mahdollisin tavoin. Etenkin hän toivoi sosiaalihuoltajan auttavan myös yksityislapsia. Siinä tapauksessa tämän apuna olisi Suomi-toimiston luettelo maahan saapuneista sotalapsista.<sup>389</sup>

Heti Ruotsiin tulonsa jälkeen Thyra Winckelman joutui Örebrossa kohtaamaan sotalapsikuljetusten varjopuolet, kun hän oli saattamassa seudulle siirrettäviä sotalapsia. Paikkakunnalle oli jo aiemmin sijoitettu viisi suomalaista poikaa, jotka olivat iältään 8–10 -vuotiaita. Heidä ei oltu sijoitettu ruotsalaiskotiin, koska heidän käytöksensä oli ollut erittäin huonoa. Winckelman joutui jopa sensuroimaan heidän Suomeen lähettämiään kirjeitä. Omassa kirjeessään Elsa Bruunille hän pyysi, ettei Suomesta lähetettäisi Ruotsiin enää lainkaan yli 6-vuotiaita poikia. Heidät olisi Winckelmanin mielestä parempi sijoittaa suomalaisiin maalaistaloihin, jos perheen tilanne on niin vaikea. ”*Me emme voi rasittaa ruotsalaisia koteja tällaisilla indiviideillä*”, hän totesi kirjeensä lopuksi.

Lastensiirtokomitea käsitteli asiaa kokouksessaan marraskuussa 1941. Tuolloin tehtiinkin päätös siitä, ettei Suomesta lähetetä ulkomaille yli 6-vuotiaita poikia. Mainitut viisi poikaa palautettiin takaisin Suomeen, lisäksi marraskuussa palautettiin vielä neljä muutakin poikaa Ruotsista kotiin. Palautettujen poikien tapaus ei jäänyt kuitenkaan kokonaan vaille jälkiepisodia. Yhden pojan äiti oli syyttänyt erästä ulkopuolista henkilöä koko tapauksesta, koska tämä ei ollut ottanut selvää Ruotsiin lähetettävien lasten ikärajoista. Pojat olivat kertoneet vanhemmilleen Suomessa palauttamisensa syyksi sen, että he olivat olleet liian vanhoja sotalapsiksi. Thyra Winckelman joutuikin pyytämään, että lastensiirtokomitea kertoisi asianosaisille palauttamisen oikean syyn. Pojat eivät olleet lainkaan sopeutuneet oloihin Ruotsissa, he olivat olleet röyhkeitä ja tavoiltaan huonoja. ”*Jos heitä on kuritettu, he kyllä sen ansaitsevat*”, mainitsi Winckelman omana kasvatuksellisena mielipiteenään poikien palauttamisesta.<sup>390</sup>

Thyra Winckelman suoritti vielä marras- ja joulukuussa 1941 kaksi laajaa tarkastusmatkaa Etelä- ja Keski-Ruotsissa. Näillä matkoilla hän joutui muutaman keran sijoittamaan sotalapsia uusiin koteihin, sekä puuttumaan eräässä lastenkodissa ruotsalaisen johdon ja suomalaisten työntekijöiden väliseen riitaan. Lastensiirtokomitean puheenjohtajalle Kosti Pirjolalle lähettämässään kirjeessä hän raportoi kiertomatkastaan 15.–25.11.1941.

Winckelman selosti Sandvikenin tehtaanjohtajan rouvan tavasta sijoittaa suomalaisia sotalapsia asumaan paikkakunnalle. Kaikki 20 sotalasta oli sijoitettu teh-



taan työläisten koteihin. Tehdas maksoi perheille lapsista tietyn rahallisen korvauksen. Sisarukset eivät saaneet asua samassa perheessä, eivät edes lähellä toisiaan olevissa perheissä. Syynä tähän olivat kokemukset talvisodan aikaisista sotalapsista. Vasta noin kuukauden oleskelun jälkeen sisarukset saivat tavata toisiaan, kun olivat ensin sopeutuneet kasvatuskoteihinsa ja oppineet ruotsinkielen. Lapset kaipasivat Winckelmanin mukaan suomalaisia kirjoja. Lisäksi lasten vanhempien ja kasvatusvanhempien välinen yhteydenpito ei toiminut tyydyttävästi. Winckelman alkoi myös suunnitella erityistä verkostoa, joka olisi koostunut suomea puhuvista henkilöistä koko Ruotsissa. Näitä henkilöitä olisi voitu käyttää siten apuna lastensiirroissa. Winckelmanin mielestä ruotsalaiset eivät kuitenkaan pitäneet hänen työtään tarpeellisena ja aikoivat lopettaa sen liian kalliina. Lastensiirtokomitea katsoi kuitenkin sosiaalihuoltajan olevan ehdottoman välttämättömän Ruotsissa. Kuitenkin Winckelman jätti tehtävänsä Ruotsissa ja palasi Suomeen 2.1.1942.

Tässä tilanteessa lastensiirtokomitea päätti, että seuraavien sosiaalihuoltajien palkat maksetaan kokonaan Suomesta. Heidät katsottiin siten erittäin tarpeellisiksi toiminnan kannalta, eikä heistä haluttu siksi luopua. Seuraaviksi sosiaalihuoltajiksi valittiin Maja Ahlberg ja Edith Stolt, jotka lähtivät Ruotsiin helmikuun alussa 1942. Edith Stolt siirtyi myöhemmin Tukholmasta Linköpingiin avustamaan Itä-Göötanmaan paikallisen lastensiirtokomitean työskentelyssä.

Toukokuussa 1942 oli esillä myös ajatus perustaa jokaiseen Ruotsin lääniin sosiaalihuoltajan virka. Sosiaaliministeri K.A.Fagerholm ja toiminnanjohtaja Elsa Bruun neuvottelivat tuolloin Tukholmassa suomalaisten sosiaalihuoltajien kanssa. Syyskuussa 1942 Tukholmassa aloitti työskentelynsä Hilde Spranger, joka kuitenkin siirtyi toukokuussa 1943 Turkuun. Hänen tilalleen tuli toimintaa sotalasten parissa Ruotsiin jatkamaan Brita Mickwitz.<sup>391</sup>

Sosiaalihuoltaja Maja Ahlberg laati heinäkuussa 1943 lastensiirtokomitealle muistion suomalaisten sotalasten sen hetkisestä tilanteesta Ruotsissa. Hänen mukaansa kukaan ei aluksi uskonut siihen, että lapset olisivat olleet näinkin kauan aikaa Ruotsissa. Nyt olivat suomalaiset vanhemmat alkaneet kutsua lapsiaan takaisin koteihinsa. Kouluikäisten ohella tulisi Ahlbergin mielestä myös pienempien lasten palata koteihinsa, sillä suomalaiset eivät voineet ikuisesti käyttää hyväkseen ruotsalaisten osoittamaa vieraanvaraisuutta, ”*eikä lapsille ole ollenkaan terveellistä elellä liian kauan aivan toisissa oloissa, joissa vallitsee paljon korkeampi elintaso*”.

Mitä kauemmin lapset olisivat Ruotsissa, sitä vaikeampaa heidän kotiuttamisensa olisi. Paras paikka jokaiselle lapselle olisi oma koti. Siellä heidän tuli Ahlbergin mielestä mukautua siihen ympäristöön, jossa he jatkossakin eläisivät ja osallistuisivat yhteiskuntaelämään. Suomi myös tarvitsi vähälukuisena kansana jokaisen lapsensa itse.

Lisäksi ruotsalaisten kasvatuskotien vuosien aikana muuttuneet olosuhteet olivat johtaneet siihen, että lapset tulisi kotiuttaa. Näiden muutosten takana olivat perheisiin syntyneet uudet lapset, miesten kutsuminen asepalvelukseen, erilaiset kuolemantapausket, perheiden huonontunut taloudellinen asema, säännöstelyn aiheuttama elintarvikkeiden ja vaatetustilanteen heikkeneminen sekä asuntopula.



Marjatta Nygård on syntynyt Ruotsin Falkenbergissä vuonna 1940, jossa hänen äitinsä oli sodan aikana töissä. Perhe kuitenkin palasi takaisin Suomeen. Alkuvuodesta 1944 Marjatta lähetettiin sotalapseksi Falkenbergiin ruotsalaisten kummiensa luo. Etelä-Skånen kasvattikoti on jäänyt Marjatta Nygårdin mieleen mieluisana ja kauniina paikkana. Hän on ottanut kasvattikodin tapoja ja perinteitä omaankin kotiinsa. Kuvassa 3-vuotias Marjatta lähdössä Ruotsiin. – *Marjatta Nygårdin yksityiskoelma.*

Näistä syistä johtuen ruotsalaisten valmius hoitaa suomalaisia sotalapsia oli osin Ahlbergin mielestä heikentynyt. Lisäksi suomalaisten asuttamat lastenkodit potivat rahapulaa ja niitä piti sulkea. Lastensiirtokomitean tulisi hänen mukaansa tukea kotiuttamisia, järjestää valvontaa ja jälkihuoltoa. Tarvittaessa lapsille tuli järjestää Suomessa uusi koti, ja aivan aluksi osalle tulisi järjestää mahdollisuus asua erityisessä vastaanottokodissa. Lisäksi ruotsalaisten kasvatusvanhempien tuki tuli ottaa vastaan, sillä usein he halusivat esimerkiksi hoitamansa sotalapsen kummeiksi.<sup>392</sup> Nämä Ahlbergin esittämät toimenpiteet toteutuivat jatkossa. Jälkihuollosta keskusteltiin ja myöhemmin perustettiin erityinen jälkihuoltokomitea. Lisäksi muun muassa Urjalassa toimi sotalasten vastaanottokoti.

Suomalaisten sotalasten parissa työskenteli Ruotsissa myös lastenkodeissa ja sairaaloissa suomalaista henkilökuntaa. He osallistuivat lastenhoitoon sekä auttoivat lasten ja heidän vanhempiensa välisen kirjeenvaihdon hoidossa. Jo heti lastensiirtojen alkaessa syyskuussa 1941 tarjoutui vapaaehtoisia töihin lastensaattajiksi ja hoitajiksi Ruotsiin. Alkuvuonna 1942 jouduttiin toteamaan, että etenkin lastenkodeissa oli suuri suomalaisen työvoiman tarve.

Hjälpkommitten för Finlans barn pyysi tammikuussa 1942 sosiaaliministeri Fagerholmin apua, jotta Ruotsiin olisi saatu suomalaista palkattua työvoimaa. Etenkin eräät ruotsalaiset teollisuusyritykset ajoivat asiaa. Ne halusivat suomalaisia työntekijöitä työntekijöidensä koteihin sijoitettujen sotalasten avuksi muun muassa yhteydenpidossa ruotsalaisen kasvatuskodin ja suomalaisten vanhempien välillä. Vuonna 1943 Ruotsissa työskenteli sosiaalihoitajien ja kansakoulunopettajien ohella 13 lastentarhanopettajaa, 34 lastenhoitajaa, 4 sairaanhoitajaa sekä suomenkielisiä naisylioppilaita. Viimeksimainitut työskentelivät kesäajan lastenkodeissa.

Ruotsiin töihin lähteminen ei kuitenkaan sota-ajan Suomessa ollut mitenkään yksinkertainen asia. Hakijan tuli saada työpaikastaan todistus siitä, ettei mitään estettä muualle töihin siirtymiselle ollut olemassa. Se jälkeen tuli paikalliselta työvoimalautakunnalta hankkia todistus josta ilmeni, ettei hakijaa sijoitettu Suomessa muuhun työhön. Koska työvoiman tarve maataloudessa ja puolustusteollisuudessa oli Suomessa tuolloin suuri, pidettiin huolta siitä, etteivät näiden alojen työntekijät poistuneet maasta. Näiden todistusten ohella tuli hakemukseen liittää myös suosituskirje ”tunnetulta, luotettavalta henkilöltä”.

Kaikki hakupaperit tuli lopuksi toimittaa lastensiirtokomitean kyseisen läänin asiamiehelle. Hakijan alaikäraja sai olla 20 vuotta. Ruotsinkielentaitoa pidettiin suotavana, mutta se ei ollut kuitenkaan pakollinen. Hakijan tuli sitoutua vähintään kolmen kuukauden ajaksi työskentelemään Ruotsissa. Rahapalkan ohella etuihin kuului täysihoido. Työpisteissä, muun muassa lastenkodeissa, tuli työntekijän osallistua kaikkiin siellä suoritettuihin työtehtäviin. Vain siirtoväkeen kuuluneet äidit saattoivat saada oman lapsensa mukaan, kun he menivät työskentelemään Ruotsiin. Äitejä ja heidän lapsiaan ei kuitenkaan sijoitettu samaan lastenkotiin. Tällä haluttiin ilmeisesti välttää kiusallisten tilanteiden syntyminen muun henkilökunnan ja toisten lasten kanssa.<sup>393</sup>

Vuoden 1944 aikana kasvoi suomalaisen työvoiman tarve Ruotsissa edelleen. Syynä tähän olivat tietenkin helmikuun 1944 Helsingin pommitusten jälkeiset suuret lastensiirrot. Kuljetuksiin tarvittiin lastensaattajia ja erilaisiin laitoksiin työvoimaa. Ruotsalaisessa sanomalehdissä oli maaliskuun alussa 1944 tietoja siitä, että suomalaisten lasten sijoittamista Ruotsiin haittasi työvoiman puute. Tämä näkyi etenkin Tukholman alueella, koska tukholman lottapiiri ei ollut voinut asettaa käytettäväksi tarvittuja sataa lottaa. Samassa kuussa arvioitiin suomalaisen työvoiman tarpeeksi 360 henkilöä. Sosiaaliministeri Aaltosen johdolla tehtiinkin päätös, että lastensiirtokomitea hankkii Ruotsissa tarvittavan työvoiman. Ruotsalaisten pyydettiin maksavan ylläpidon ja päivärahan. Varsinainen palkka maksettaisiin työntekijöille Suomesta.

Lisäksi Ruotsiin lähetettäville työntekijöille tuli tarvittaessa järjestää ammattitaitoa lisäävää pikakoulutusta. Huhtikuussa 1944 Ruotsista anottiin lisää työvoimaa muun muassa kauttakulkukoteihin. Tässä tilanteessa suomalaiset viranomaiset ehdottivat, että Ruotsiin lähetettäisiin lisää lastentarhanopettajia. Lisäksi erilaisten oppilaitosten oppilaiden katsottiin soveltuvan työhön Ruotsissa. Tällaisia henkilöitä opiskeli

muun muassa Järvenpään kotitalousopistossa, Tammisaaren seminaarissa. Samoin heitä oli Töölön Lastenmajan, Folkhälsanin sekä Ebeneserin oppilaiden joukossa.<sup>394</sup>

Heinäkuussa 1944 antoi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osasto ohjeet siitä, miten lastensiirtokomitea sai värvätä työvoimaa Ruotsiin. Ohjeiden mukaan työvoimaviranomaisten tuli avustaa lastensiirtokomiteaa työvoiman hankkimisessa. Kuitenkaan mitään työmääräyksiä ei voitu tässä tilanteessa antaa, vaan kaiken tuli perustua vapaaehtoisesti tehtävään sopimukseen. Työvoima Ruotsiin tuli ottaa niistä ryhmistä, joita ei voitu käyttää työvelvollisuustöihin Suomessa.

Suomessa alkava sadonkorjuu kysyi runsaasti työvoimaa. Samoin kesän 1944 aikana perustetut uudet sotasairaalat sekä puolustusteollisuus vaativat runsaasti työntekijöitä. Näistä syistä johtuen tuli Ruotsiin lähtevien joukkoa rajoittaa. Kyseeseen tulivatkin etupäässä henkilöt seuraavista ryhmistä: a) siirtoväkeen kuuluneet, etupäässä kaupungeissa taikka taajamissa asuneet äidit, joiden lapsia siirrettiin sotalapsiksi Ruotsiin; b) sellaiset Itä-Karjalasta ja Karjalan Kannakselta sotilaskomennuksilta tai Itä-Karjalan Sotilashallintopiirin alaisista tehtävistä vapautuneet naiset, etenkin opettajat, joista ministeriön taholta oli jo lastensiirtokomitealle ilmoitettu; c) muut yli 45-vuotiaat opettajat ja lastentarhaopettajat; d) ne helsinkiläiset ja muiden kaupunkien naiset, jotka lapsiansa tai terveytensä vuoksi olivat onnistuneet välttämään maataloustyömääräyksiä, mutta olivat kuitenkin valmiita lähtemään töihin Ruotsiin.

Erikseen annetuissa ministeriön ohjeissa lueteltiin ne ryhmät, jotka eivät saaneet poistua Suomesta. Näitä olivat maatilojen tyttäret, maatalous-, uitto- tai puolustusteollisuuden töissä olleet koululaiset tai opiskelijat. Lisäksi muut työkykyiset nuoret naiset eivät saaneet poistua Ruotsiin töihin, jos he eivät kuuluneet edellä mainittuihin erityisryhmiin. Ministeriön mielestä Ruotsiin jo aiemmin siirtyneitä suomalaisia naisia tuli saada töihin suomalaisten sotalasten pariin.

Tässä asiassa lastensiirtokomiteaa kehoitettiin kääntymään Suomen Tukholman-lähetystön puoleen, jotta se voisi tavoittaa kyseiset henkilöt. Elsa Bruun neuvottelikin asiasta Suomen Tukholman-lähetystössä elokuussa 1944. Ulkoasiainministeriö päättikin ottaa kyseisen näkökulman huomioon ratkaistessaan passien pidennysanomuksia. Tosin jokaisen henkilön kohdalla luvattiin asiaa harkita tapauskohtaisesti. Lastensiirtokomitean ja sen alatoimistot tiedottivat annetuista ohjeista myös työhön pyrkineille kyselijöille.<sup>395</sup>

Kesällä 1944 tiedotettiin radiossa ja sanomalehdissä työvoimatarpeesta Ruotsissa. Halukkaiden tuli ottaa yhteyttä omaan työvoimapiiriinsä, josta sopivaksi katsotut henkilöt ohjattiin ottamaan yhteys lastensiirtokomiteaan. Pyyntöjä päästä töihin Ruotsiin tulikin alatoimistoille runsaasti kesällä 1944. Ennen kuin lastensiirtokomitea saattoi hyväksyä hakijan työhön, tuli tällä olla kotikuntansa työvoimapäällikön lausunto siitä, että hän sai ryhtyä hoitamaan hakemaansa tehtävää. Alatoimistot tiedottivat töihin valituille siitä, miten näiden tuli menetellä viranomaisten kanssa.

Töihin valitun tuli hankkia passi asianomaisesta lääninhallituksesta. Passien ja viisuminen saannissa raportoitiin pienistä ongelmista kesällä 1944. Passia varten

tarvittiin esteettömyystodistus, työvoimalautakunnan todistus sekä lastensiirtokomitean alatoimiston antama todistus. Saatu passi tuli sitten lähettää Helsinkiin lastensiirtokomitealle. Lisäksi Ruotsiin lähtijällä tuli olla voimassa oleva kurkkumätärrokotus sekä lääkärintodistus siitä, ettei hän sairastanut mitään tarttuvaa tautia kuten esimerkiksi tuberkuloosia.

Lastensiirtokomitea ilmoitti viikottain kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle tiedot Ruotsiin lähtijöistä. Lisäksi tuli lähettää tiedot myös niistä henkilöistä, joita lastensiirtokomitea ei voinut käyttää toiminnassaan. Miehiä ei työtehtäviin hyväksytty. Useimmathan olivat tosin asepalveluksessa, mutta kyselijöille ilmoitettiin, ettei miesopettajia valittu töihin. Syynä mainittiin se, että koska varsinaista kouluopetusta ei aivan heti aloitettu, tuli opettajien osallistua muihin töihin, ”*jopa siivoukseenkin*”.<sup>396</sup>

Töihin ilmoittautuneita tuli lopulta niin paljon, että lastensiirtokomitea joutui heinäkuussa 1944 ilmoittamaan muun muassa Kotkan alatoimistolle, ettei se tarvinnut niin paljon ihmisiä töihin, kuin mitä alatoimiston taholta oli tarjottu. Etenkin erilaista kouluttamatonta työvoimaa kuten siivoojia oli ilmoittautunut tarvetta enemmän. Heidät piti kuitenkin lastensiirtokomitean ohjeiden mukaan pitää kortistossa mahdollista myöhempää tarvetta varten. Myös lastenhoitajien kohdalla oli samanlaista ylitarjontaa. Kaikkiaan vuoden 1944 aikana työskenteli Ruotsissa sotlasten parissa suomalaista henkilökuntaa seuraavasti:

Taulukko 18. Suomalainen henkilökunta Ruotsissa vuonna 1944

Koulutetut lastenhoitajat	96
Kouluttamattomat lastenhoitajat	9
Lastentarhanhoitajat	23
Kansakoulunopettajat	56
Sairaanhoitajat	12
Eri ammattitaustaiset hoitajat	343
Yhteensä	539

Määräysten mukaan lastensiirtokomitean tehtävänä oli huolehtia siitä, että Ruotsiin töihin lähetetyt henkilöt osallistuivat siellä ”*kiinteästi ja tehokkaasti*” kaikkiin heille määrättyihin töihin. Jos työntekijä poistui hänelle määrätystä sijoituskohteesta jonnekin muualle Ruotsiin, esim. tapaamaan sukulaisiaan, tai syyllistyi johonkin muuhun laiminlyöntiin, tuli lastensiirtokomitean tehdä tästä asiasta ilmoitus passin myöntäneelle lääninhallitukselle Suomessa. Lisäksi asiasta tuli ilmoittaa kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle.

Rikkomukseen syyllistynyt henkilö tuli aikanaan palauttaa takaisin Suomeen, jossa hänen oli heti velvollisuus ilmoittautua kotikuntansa työvoimapäällikölle käytettäväksi erilaisiin työtehtäviin Suomessa. Ruotsiin töihin halukkaita löytyi vielä sodan päättymisen jälkeenkin. Lastensiirtokomitea ja sen alatoimistot saivat silloinkin kirjeitä töihin tahtovilta naisilta.<sup>397</sup>



Oili Sausti (os.Leino) sijoitettiin Flenin lähellä sijainneeseen Varbron lastenkotiin vuonna 1942. Lastenkoti, jossa oli useita suomalaisia lapsia, oli prinssi Wilhelmin toimesta sijoitettu vanhaan kartanoon. Kartanomiljöö olikin mieluisa paikka, sillä siellä eläimiä ja iso piha leikkiä. Oili ehti aloittaa koulunkäynnin Ruotsissa, sillä hän palasi 8-vuotiaana kesällä 1945 takaisin Suomeen. Kotona Turussa hän jatkoi ruotsinkielisessä koulussa. Ruotsissa vietettyä aikaa Oili muistaa lämmöllä. Mieluisa hetki oli silloin, kun itse prinssi Wilhelm tuli käymään lastenkodissa. Lapset lauloivat prinssille ja Wilhelm vietti aikaa heidän kanssaan. Muistona tapaamisesta on tämä kuva, jossa Outi Sausti istuu prinssi Wilhelmin sylissä. – *Oili Saustin yksityiskokielma.*

Huolimatta sota-ajan luomista ongelmista matkustamisen suhteen, pyrkivät muutamat sotalaisten vanhemmat matkustamaan Ruotsiin joko käymään lastensa luona ruotsalaisten kasvatusvanhempien kutsusta taikka sitten itse hakemaan lapsensa takaisin kotiin. Aina matkat eivät kuitenkaan onnistuneet. Kesällä 1942 jouduttiin lastensiirtokomitean taholta ilmoittamaan kysyjille, ettei minkäänlaisia matkoja ole lastensiirtokomitean taholta järjestettävissä.

Jotkut kysyjistä tiedustelivat mahdollisuutta päästä matkustamaan Haaparannan kautta sotalapsikuljetusten mukana Ruotsiin. Kysyjille vastattiin, että lapset tultaisiin kotiuttamaan muiden suomalaisten sotalaisten joukossa syksyllä 1942 suunniteltujen palautusten yhteydessä. Sotalaisten vanhempien joukossa esiintyi myös tyytymättömyyttä lastensiirtokomitean lastensaattajia kohtaan. Joidenkin lapset olivat menomatkoilla sairastuneet, ja tästä syystä vanhemmat halusivat hakea lapsensa itse Ruotsista takaisin Suomeen. Pääsääntöisesti tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista.<sup>398</sup>

Myös korpikirjailija Ilmari Kianto olisi halunnut toukokuussa 1942 käydä tapaamassa Ruotsissa ollutta noin 8-vuotiasta tytärtään, joka oli sijoitettuna Södermanlandiin. Kianto kirjoitti asiasta sosiaalityöntekijä Maja Ahlbergille Tukholmaan, joka toimitti kirjeen lastensiirtokomitealle Helsinkiin. Kianto mainitsee kirjeessään olleensa kolme kuukautta erittäin tiiviissä kirjeenvaihdossa tyttärensä ja tämän ruotsalaisten kasvatusvanhempien kanssa. Tytöllä ei ollut Suomeen ikävä, vaan hän kävi ruotsinkielistä koulua ja oppi siten puhumaan ruotsia.

Kianto tiedusteli kirjeessään sitä, millainen mahdollisuus hänellä olisi ollut kesän 1942 loppupuolella elokuussa lähteä Ruotsiin, jossa hän ei ollut käynyt vuoden 1904 jälkeen. Ajankohta oli valittu, koska Kiannon mukaan lapset pari kolme viikkoa myöhemmin ”*pääsevät laumassa kotimaahan*”. Hän olisi halunnut tutustua tyttärensä kotiin Sköldingessä, sekä sen ohella käydä prinssi Wilhelmin lastenkodissa Warbrossa ja muissa suomalaisten sijoituspaikoissa. Kotiin hän olisi saapunut yhdessä tyttärensä kanssa. Lopuksi Kianto tiedusteli voisiko hän saada lastensiirtokomitean välityksellä ilmaiset matkat Suomessa ja Ruotsissa, koska hänen taloudellinen tilanteensa oli heikko. Matkasuunnitelma ei kuitenkaan toteutunut monien muiden samanlaisten pyyntöjen tavoin.<sup>399</sup>

Aina sotalasten vanhempien vierailut Ruotsissa eivät sujuneet toivotulla tavalla. Vaikka suomalaiset lastensiirtoviranomaiset varoittelivat vanhempia lähtemistä liian herkästi tapaamaan lapsiaan Ruotsiin, eivät nämä kuitenkaan aina uskoneet heitä. Seurauksena oli erilaisia ongelmia.

Yksittäistapauksena voi mainita erään kuopiolaisen rouvan matkan Sundsvalliin alkukesällä 1944. Hän oli matkustanut paikkakunnalle tapaamaan 4-vuotiasta poikaansa tämän kasvatusvanhempien luokse mukanaan 2½-vuotias toinen poikansa. Kutsu oli saapunut kasvatusvanhemmilta. Ruotsalaisella kasvatusperheellä oli kuitenkin asuttavanaan vain yksi huone, joten he eivät voineet majoittaa suomalaista äitiä ja tämän lasta luokseen. Lopulta Hjälpkommittén för Finlands barn järjesti äidille majoituksen 10 päiväksi erääseen suomalaisten käyttämään lastenkotiin, jossa puolestaan asui jo entuudestaan naisen 10-vuotias poika.

Tapaus sai Elsa Bruunin kirjoittamaan ohjekirjeen lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistoon. Bruunin mielestä sotalasten äitejä tuli tapahtuneen johdosta varoittaa matkustamasta Ruotsiin vain jonkun epämääräisen kutsun perusteella. Kyseinen esitetty kutsu saattoikin olla ruotsalaisten taholta vain puhdasta ystävällisyyttä ilman minkäänlaista todellista tarkoitusta saada sotalapsen äiti käymään lapsensa luona. Lisäksi Bruunin mielestä kutsukirjeissä tuli aina olla maininta siitä, että ruotsalainen kutsujaperhe huolehtii kaikista syntyvistä kustannuksista.

Välillä Ruotsiin lapsiaan kotiin hakemaan menneet suomalaiset äidit työllistivät omatoimisuudellaan myös lastensiirtokomitean alatoimistoja. Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat epäilivät ajoittain suomalaisten kotien oloja, eivätkä olisi halunneet luopua hoitamisestaan sotalapsista. Tämän johdosta joutuivat alatoimistot tarkastamaan, olivatko perheiden olot sellaiset, että lapset saattoivat palata takaisin Suomeen.<sup>400</sup>

#### 3.3.2. Sotalapset Tanskassa

Tanskaan joulukuussa 1941 ja tammikuussa 1942 viedyt sotalapset sijoitettiin aluksi vastaanottokeskukseen Kööpenhaminassa. Ensimmäisten sotlasten tulo Tanskaan uutisoitiin sanomalehtien etusivuilla. Vastaanottokeskuksessa lapset viettivät noin kolme vuorokautta, jona aikana heille suoritettiin muun muassa lääkärintarkastus ja heidät rokotettiin tulirokkoa vastaan. Sairaat lapset siirrettiin Blegdamin tai Fuglebakkenin sairaaloihin.

Vastaanottokeskuksena toimi Öresundsgaden nuorisomaja Österbrossa. Siellä oli majoitustilat 200 hengelle. Lastensaattajat majoitettiin yleensä Hoejskolehotelliin Helgolandsgaden varrelle. Tanskalaiset lotat (Danske Kvinders Beredskab) avustivat lasten vastaanottamisessa. Kööpenhaminan kaupunki avusti sotlasten muonituskustannuksissa.

Vastaanottokeskuksesta lapset siirrettiin ryhmittäin maaseutukaupunkeihin sekä maaseudulle omille sijoitusalueilleen. Sijoitusalueita oli kaikkiaan kymmenen: Roskilde I ja II, Holbaek I ja II, Praestö, Naestved, Stege, Hilleröd, Slagelse sekä Haslev. Siirrettyjen lasten terveydentila oli pääsääntöisesti hyvä. Yksi sotalapsi kuoli kuitenkin 27.12.1941 lavantautiin Holbaekissa.

Kutakin 100 suomalaista lasta kohden työskenteli Tanskassa erityinen sosiaalikirjuri. Heidän tuli olla jatkuvassa yhteydessä alueelleen sijoitettuihin sotalapsiin sekä toimia samalla yhteyshenkilönä sotlasten ja heidän Suomessa olleiden kotiensä välillä. He lähettivät selostuksia Mannerheimin Lastensuojeluliitolle, sekä veivät lapsia suomenkielisiin jumalanpalveluksiin ja juhliin, jotta näiden suomenkielen taito olisi säilynyt.

Myös yksityisesti Tanskaan siirtyneillä suomalaisilla lapsilla oli mukanaan omia hoitajia. Harald Kjaer & Co.:n Tanskaan kutsumilla lapsilla oli mukanaan kaksi lastenhoitajaa, ja ns. Nielsenin tyttöjä oli seurannut Suomesta kolme hoitajaa. (katso liite 12) Myös Paraisten ja Lohjan kaivostyöläisten lasten parissa työskenteli Tanskassa muun muassa suomalaisia lottia. Lisäksi tanskalaisten kaivosyhtiöiden henkilökunta otti näitä suomalaisia sotalapsia erityisiksi kummeikseen, joita he muistivat esimerkiksi näiden syntymäpäivinä.

Suomalaisten sotlasten sijoitussuunnitelman Tanskaan oli laatinut jo talvisodan aikaisia lastensiirtoja varten Kööpenhaminan pormestari Erns Kaper. Hänen lähtökohtanaan oli ollut se ajatus, ettei lapsia saanut pysyvästi sijoittaa Kööpenhaminaan, koska mahdollisessa sotatilanteessa siellä olisi taisteluita. Lapset sijoitettiin siis tämän takia Tanskan maaseudulle, joka nähtiin turvallisempaan sijoituspaikkana. Tosin myös tanskalaisiin kaupunkeihin sijoitettiin osa heistä.

Jokaista 100 tanskalaista kotia kohden työskenteli tanskalainen majoituspäällikkö, jonka apuna olivat suomalaiset sosiaalikirjurit. Majoituspäälliköt saivat Finlandshjaelpenilta ohjeet suomalaisten lasten majoittamisesta. Sotalapset merkittiin väestörekisteriin, jotta he saivat omat elintarvikkeiden säännöstelykupongkinsa.<sup>401</sup>



Suomalaiset sosiaaliku-raattorit työskentelivät Tanskaan sijoitettujen suomalaisten sotalasten parissa. – Siirtolaisuusinstituutin kuva-arkisto.



Sisarukset pyrittiin sijoittamaan samaan tanskalaiseen perheeseen, mikä oli eri periaate kuin Ruotsiin siirrettyjen sotalasten kohdalla. Jos tämä ei kuitenkaan onnistunut, niin sitten heidät sijoitettiin samalle paikkakunnalle ja silloinkin mahdollisimman lähellä olleisiin perheisiin. Yleensä tämä onnistuikin hyvin, koska tanskalaisten majoitusjärjestelmä oli tarpeeksi joustava.

Puolella Tanskaan lähetetyistä lapsista olikin sisaruksia mukanaan. Tanskaan siirretyistä sotalapsista 45 % tulikin perheistä, joissa oli vähintään viisi lasta, joten sisaruksia siis riitti jopa tarvittaessa matkalle mukaan. Kaikkiaan 31 sotalasta tuli perheistä, joissa oli enemmän kuin 10 lasta, 280 lasta tuli yli kuuden laspen perheistä, 367 lasta 5–6 lapsen perheistä, ja 536 oli kotoisin 3–4 lapsisista perheistä.

Lapsen sijoittamisesta tanskalaiseen kasvatuskotiin tehtiin erityinen sopimus. Valtaosa 3 847 suomalaisesta sotalapsesta oleskeli Tanskassa vain lyhyen ajan. Kolmannes heistä viipyi siellä vain vajaan vuoden, vain 20 % oli sijoituspaikassaan vähintään kaksi vuotta tai kauemmin. Näihin eivät lukeutuneet adoptoidut tai kasvattisopimuksella maahan jääneet lapset joita oli 451. Heistä adoptoituja oli 216 ja kasvattisopimuksen piirissä 235. Näistä Tanskaan jääneistä sotalapsista 43 % oli kotoisin kaupungeista ja 57 % maaseudulta.

Finlandshjaelpenin paikalliskomiteoiden toimesta jaettiin 3 421 suomalaista sotalasta eri Tanskan paikkakunnille seuraavasti:<sup>402</sup>

### 3. Jatkosodan sotalapset

Taulukko 19. Suomalaisien sotalasten sijoituspaikat Tanskassa

Åbenrå	100	Nyköping F.	125
Århus	207	Nyköping S.	49
Bagsvaerd	22	Naestved	135
Frederiksvaerk	29	Praestö	113
Frederikssund	53	Ringsted	65
Gråsten	41	Roskilde	230
Haderslev	102	Rudköping	60
Haslev	56	Skelsör	70
Helsingör	52	Slagelse	109
Hilleröd	152	Sorö	59
Holbaek	236	Stege	73
Holstebro	51	Store Hedinge	54
Jaegerspris	35	Struer	51
Kalundborg	98	Stubbeköping	81
Kolding	97	Sönderborg	109
Korsör	66	Tönder	59
Köge	53	Vejle	111
Maribo	89	Viborg	101
Middelfart	103	Vordingborg	53
Nakskov	72		

Lapset olivat pääsääntöisesti Tanskassa vain kerran ja palasivat sitten takaisin Suomeen. Noin 140 lasta palasi myöhemmin Tanskaan oltuaan välillä käymässä kotonaan Suomessa. Oman ryhmänsä muodostivat myöhemmin kesälomillaan tanskalaisten kasvatusvanhempiensa luona uudelleen vierailleet lapset. Carin Kinnunen tutki tanskalaisten kasvatuskotien sosiaalista taustaa vuonna 1959. Enemmistö hänen kartoittamistaan kodeista kuului keskiluokkaan eli 35 %, maanviljelijöitä oli 28 % sekä työväestöön kuuluneita 17 %. Suoranaiseen yläluokkaan hän sijoitti vain 1 %:n kasvatusvanhemmista.<sup>403</sup>

Joissain paikoin Tanskaa tulevia kasvatusvanhempia pyrittiin opastamaan tulevaan tehtäväänsä. Heille selostettiin suomalaisten tottumuksia ja tapoja. Suomalaisien huonot elinolot olivat uutisten aihe Tanskan radiossa ja sanomalehdissä vuonna 1942. Uutiset antoivat perheille kimmokkeen ottaa luokseen suomalainen sotalapsi. Myös talvisota vaikutti yhä tanskalaisten mielissä. Useimmat kasvatusperheet olisivat halunneet ottaa luokseen tytön. Tämä johti Finlandshjaelpenin toivomukseen siitä, että perheet ottaisivat vastaan lapsia sukupuoleen katsomatta. Osissa tapauksista valinta suoritettiin vasta, kun lapset olivat saapuneet paikkakunnalle. Perheissä suomalaiset lapset tulivat hyvin toimeen tanskalaisten lasten kans-

sa. Kieli opittiin nopeasti, mutta samalla pidettiin kirjeitse yhteyttä myös Suomeen omiin vanhempiin.<sup>404</sup>

Keväällä ja alkukesällä 1942 Tanskaan siirrettyjen sotalasten parissa työskenteli siis myös sosiaalikirurgattoreja. Koska Tanskaan siirrettyjen suomalaisten lasten määrä oli kasvanut, katsoi Tanskan-valiokunta sopivaksi lähettää paikan päälle sosiaalikirurgattoreiksi niin paljon henkilöstä, kuin voitiin lähettää. Erityisesti valiokunta halusi voimistelunopettajia kyseisiin tehtäviin. He voisivat sitten kesällä 1942 järjestää vanhemmille lapsille erilaisia kursseja sekä opastaa heitä muun muassa urheilussa ja uinnissa.

Sosiaalikirurgattorina toiminut Meri Harmovuori-Jansson muistelee päässeensä vuonna 1942 Tanskaan sillä ehdolla, että jäisi huolehtimaan lapsista kolmen kuukauden ajaksi. Lopulta Tanskaan lähetettiin kaikkiaan 17 henkilöä työskentelemään sosiaalikirurgattoreina. Lisäksi entiset sosiaalikirurgattorit jatkoivat omaa työtään, samoin kuin Harald Kajer & Co:n sekä Nielsenin tyttöjen lastenhoitajat, joskin henkilövaihdoksia tapahtui muun muassa Suomeen palaamisten takia.(katso liite 13)<sup>405</sup>

Sosiaalikirurgattorina Tanskassa vuonna 1942 työskennellyt voimistelunopettaja Anita Roos näki itse toimineensa yhdyssiteenä sotalasten suomalaisten vanhempien ja tanskalaisten kasvatustavanhempien välillä, sekä toisaalta Tanskaan siirrettyjen lasten ja Suomen välillä. Sotalasten terveystilanne oli Tanskassa ollut hyvä. Jos jonkinlaista lääkärinhoitoa oli tarvittu, niin se oli heti annettu. Tanskan yleinen lääkäriyhdistys oli luvannut, että sen jäsenlääkärit hoitaisivat suomalaiset lapset ilmaiseksi. Samoin tanskalaiset apteekkarit lupasivat heille ilmaiset lääkkeet ja hammaslääkärit ilmaisen hoidon.

Toukokuussa 1942 kuoli kuitenkin yksi suomalainen poika Slagelsessa aivokalvontulehdukseen. Myös tuberkuloosia esiintyi suomalaisten sotalasten keskuudessa Tanskassa. Sairastuneet lapset siirrettiin sairaalaan ja myöhemmin tuberkuloosiparantoloihin toipumaan sairaudestaan. Tanskan kansallinen tuberkuloosin vastustamisyhdistys (Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekaempelse) suostui hoitamaan lapset parantoloissaan. Hoitomaksu oli sama kuin tanskalaisille lapsille.

Syksyllä 1942 suoritettujen paluukuljetusten aikana osa suomalaisista sosiaalikirurgattoreista saapui lasten mukana Suomeen hoitamaan entisiä työtehtäviään. Tämä johti kuitenkin siihen, että kirjeet Tanskasta lasten suomalaisiin koteihin harvenivat, mitä suomalaiset vanhemmat alkoivat valittaa Tanskan-valiokunnalle.<sup>406</sup>

Tanskassa työskennelleiden sosiaalikirurgattorien tehtäväkenttä oli melko laaja. Omalla toiminta-alueellaan heidän tuli työskennellä yhteyshenkilönä suomalaisten ja tanskalaisten lastensiirto-organisaatioiden välillä. Heidän piti olla säännöllisessä yhteydessä tanskalaisiin koteihin ja auttaa tarvittaessa tanskalaisia kasvatustavanhempia kieli- ym. ongelmissa. Sotalasten saaminen tanskalaisiin lastentarhoihin ja kouluihin kuului myös heidän työhönsä, samoin kuin erilaisen kerhotoiminnan suunnittelu ja järjestäminen lapsille.

## Tanskalaisia omenapuita hoitamassa

Kirsti Strömberg lähetettiin tamperelaisen lastenlääkäri Vassin kehotuksesta sotalapseksi vuonna 1942. Aluksi tarkoitus oli lähteä Ruotsiin, mutta sinne oli kiintiötä täynnä. Niinpä vaihtoehdoksi nousi Tanska. Tuolloin 7-vuotias pikku-Kirsti matkasi Turun kautta Tanskaan yhdessä pari vuotta vanhemman veljensä kanssa. Päämääränä oli Fyenin saarella sijaitseva Middelfartin kaupunki.

Middelfartissa Kirsti Strömbergin kasvatustaloksi tulivat omenapuutarhuri Edvard Poulsen ja hänen opettajavaimonsa Ida. Poulsen oli itsekin kokenut evakon, sillä hän oli ensimmäisessä maailmansodassa joutunut jättämään maatilansa Saksan puolelle. Perheeseen kuului lisäksi sedän edellisestä avioliitosta aikuinen poika, Frode. Kirstin isovelji taas pääsi lähellä asuneiden Rasmussenin pariskunnan perheeseen, josta omat lapset olivat jo muuttaneet pois.

Kirsti tunsikin olonsa uudessa kodissa kotoiseksi, ja naapurin Aase-tyttärestä löytyi heti ystävä. Tuo ystävyys onkin säilynyt läpi elämän. Kirsti oppi tanskan kielen parissa viikossa. Veli sen sijaan oppi sen hitaammin, koska puhui suomea samaan kylään lähetettyjen suomalaispoikien kanssa. Yhteensä Middelfartissa ja sen lähiympäristössä oli kaikkiaan 103 suomalaislasta.

Tanskan kodissa Kirsti hoiti 5 000 omenapuun omenatarhaa yhdessä sedän kanssa aina kun koululta ehti. Tanskan omenoita setä sitten lähetti Suomeenkin koko elinaikansa Kirsti Strömbergin muutettua takaisin kotimaahan.

Kirsti Strömberg muistaa Tanskan ajoiltaan myös varsin mieluisan tilanteen, joka tapahtui ennen joulua:

*„Istuin puoliunessa sedän sylissä. Setä oli avannut radion, ja silloin yhtäkkiä olin aivan hereillä. Radiosta kuului äitini ääni: ”Kirsti ja Kalervo Salmi Tanska, rakkaat terveiset lähettää äiti, isä ja pikkusisko Pirkko”. Meillä oli ilo ylimmillään, kun kerroin, että se oli äitini joka lähetti terveisiä.”*

Poulsenin perheessä Kirstiä hemmoteltiin, koska hän oli ainoa lapsi. Jouluna syötiin hyvin ja nautittiin olosta. 8-vuotispäivänään hän sai tanskalaisilta koulukaveriltaan muistolahjaksi hopeisen ruokalusikan, jonka taakse oli kaiverrettu: ”fra de danske skolekammerrater” (tanskalaisista koulutovereilta). Lusikasta tuli Kirstille kallisarvoinen muisto.

Aikanaan oli kuitenkin palattava takaisin Suomeen. Yhdessä veljensä Kaleron kanssa takaisin matkannut Kirsti sai Tanskasta mukaansa painavan matkailukullisen tuijiaisia. Kirsti Strömberg ei muista, että ero Tanskan vanhemmista olisi ollut vaikeaa. Kuoreveden Halliin muuttanut Suomen perhe ei tuntunut vieraalta, ja Poulsenin pariskunta tuli sinne sodan jälkeen vierailulle.

Kun Kirsti Strömberg oli nukkunut ensimmäisen yön uudessa Tanskan kodissaan, seuraava aamu oli ollut ikimuistoinen:

*„kun herättyäni istahdin potalle pissille, se halkesi ja siinä tuli ensimmäinen poru. Ehkäpä ainoakin”. Tanskassa vietetty aika onkin jäänyt hänen muistoihinsa onnellisena. Tanskaan Kirsti on palannut useita kertoja sota-ajan jälkeenkin.*

Kirsti Strömberg matkasi 7-vuotiaana yhdessä pari vuotta vanhemman Kalervo-veljensä kanssa sotalapseksi Tanskaan, koska Ruotsin kiintiö oli täynnä. Matka Tanskassa jatkui Middelfartin kaupunkiin, jossa heidät sijoitettiin lähemmäksi asuviin perheisiin. Yhdessä he myös palasivat myöhemmin takaisin Suomeen. Kuvassa iloinen Kirsti Tanskan kasvatitperheen pojan, Frode Poulsenin, sylissä. – *Kirsti Strömbergin yksityiskokoelma.*



Tanskan Middelfartiin ja sen ympäristöön sijoitettiin yhteensä 103 sotalasta Suomesta. Kirsti Stömbergin kasvattivanhemmiksi tuli Poulsenin pariskunta. Edvard Poulsen omisti suuren omenatarhan, jossa oli noin 5 000 omenapuuta. Kasvattiäiti Ida taas toimi kansakoulunopettajana. Ilmakuvasssa näkyvä tiilitalo vasemmassa alalaidassa oli Kirstin kasvattikoti. – *Kirsti Strömbergin yksityiskokoelma.*

Koska kontaktit Suomeen olivat erittäin tärkeitä, tuli sosiaalikuraattorien avustaa kirjeenvaihdossa suomalaisten vanhempien, sotalasten ja tanskalaisten kasvatustavanhempien välillä. Lopuksi heidän tuli seurata kunkin lapsen henkistä ja ruumiillista kehitystä, raportoitava näistä asioista kuukausittain ja puututtava mahdollisiin epäkohtiin niiden korjaamiseksi. Kuukausiraporteissa seurattiin muun muassa sitä, miten paljon sotalapsi oli ollut yhteydessä kotiinsa Suomessa sekä millainen lapsen terveydentila oli ollut. Lisäksi raportoitiin vanhempien ja kasvatustavanhempien välisestä mahdollisesta kirjeenvaihdosta.

Myös sotalapsen koulunkäyntiin, kerhotoimintaan osallistumiseen, leikkimiseen sekä mahdolliseen muuhun sosiaaliseen aktiviteettiin kiinnitettiin huomiota. Tavoitteena oli myös sotalasten yhteistapaamisten avulla säilyttää lasten suomenkielen taito, mutta tässä ei aina onnistuttu, sillä osa sotalapsista puhui jo keskenäänkin vain tanskaa. Sotalapset muistelevatkin oppineensa tanskankielen hämmästyttävän nopeasti, parhaimmillaan vain muutamassa viikossa, korkeintaan muutamassa kuukaudessa. Kielitaito mahdollisti myös koulunkäynnin aloittamisen.<sup>407</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan toimeksiannosta teki rouva Ebba Munsterhjelm 16.6.–10.7.1942 pitkän tarkastusmatkan Tanskassa, etupäässä Jyllannin alueella. Hän vieraili Praestössä, Århusissa, Viborgissa, Holstebrossa, Tönderissä, Graastenissa, Sønderborgissa, Aabenraassa, Haderslevissa sekä Middelfartissa. Jokaisella paikkakunnalla rouva Munsterhjelm tutustui tanskalaisiin sotalasten majoituksesta vastanneisiin henkilöihin sekä paikkakunnalla työskennelleisiin suomalaisiin lottiiin. Lisäksi hän kävi useassa kasvatuskodissa tarkistamassa lasten tilanteen. Hänen havaintonsa oli, että suomalaiset sotalapset olivat sopeutuneet hyvin uusiin olosuhteisiin ja he saivat tanskalaisten taholta osakseen hyvää huolenpitoa. Suomalaisen työvoiman, etenkin lottien antamaa panosta rouva Munsterhjelm kiitteli erittäin paljon. Ebba Munsterhjelm teki näitä tarkastusmatkoja vuoteen 1944 saakka. Niiden yhteydessä hän piti myös tanskalaisille Suomea ja Suomen oloja käsitelleitä esitelmii. Myös Suomessa hän piti matkoistaan Tanskaan esitelmii, muun muassa radiossa maaliskuussa 1942 alkuvuoden tarkastusmatkastaan Tanskaan.<sup>408</sup>

Kiinnostus suomalaisia lapsia kohtaan oli Tanskassa suurta, sillä kesällä 1942 oli 5 000 tanskalaista kotia ilmoittanut viranomaisille halukkuutensa ottaa vastaan suomalainen sotalapsi. Syksyllä 1942 Tanskaan saapui kolme suomalaista kansakoulunopettajaa järjestämään kouluopetusta suomenkielellä niille kouluikäisille sotalapsille, joita ei oltu kotiutettu Suomeen. Opettajina toimivat Sirkka Gustafsson, Maija Leppo ja Siiri Sahlman. He työskentelivät Kööpenhaminan alueella, Nyköpingissä sekä Struer-Holstebrossa.

Samalla Tanskan opetusministeriö antoi määräyksen siitä, että tanskalaisissa kouluissa tuli järjestää tarvittaessa tilaa suomalaisille koululuokille. Lisäksi suomalaisille lapsille annettiin oikeus käydä tanskalaista koulua. Kaikkiaan vuonna 1942 työskenteli suomalaisten lasten parissa sosiaalikuraattoreina ja opettajina yhteensä 40 henkeä. Sodan päättymisen jälkeen ja kotiuttamisten alettua suomalaisten vanhempien tuli antaa lupa siihen, että heidän lastensa koulunkäynti Tanskassa päättyi.<sup>409</sup>



Vester Sötrupin kansakoulussa Tanskassa oli oppilaina 14 suomalaista sotalasta. – Siirtolaisuusinstituutin kuva-aristo.

Opettajista Maija Leppo työskenteli lukuvuoden 1942–1943 Bagsvaerdissä ja Gentoftassa toimineessa suomalaisessa koulussa. Koulu toimi vuoropäivinä kummallakin paikkakunnalla, ja oppilaita oli yhteensä 27. Heistä 15 opiskeli Bagsvaerdissä ja 12 Gentoftassa. Valtaosa oppilaista oli kotoisin Etelä-Suomen kaupungeista, suurimman ryhmän muodostivat yhdeksän turkulaista ja kolme helsinkiläistä sotalasta. Lisäksi lapsia oli muun muassa Lappeenrannasta, Kotkasta, Tammisaaresta ja Imatralta.

Kummallakin paikkakunnalla koulu käsitti ala- ja yläkoulun opetusta. Lapset saivat opetusta muun muassa äidinkielessä, maantiedossa, matematiikassa, lukemisessa sekä kirjoittamisessa. Käytetyt oppikirjat olivat suomalaisia. Lukuvuosi alkoi marraskuussa 1942, ja päättyi kesäkuun alussa 1943. Tilanpuute häiritsi koulun toimintaa molemmilla paikkakunnilla. Lisäksi lapset olivat iältään 6–14 -vuotiaita, mikä osaltaan tuotti vaikeuksia opetuksen toteuttamisen kannalta. Osa lapsista oli Lepon mukaan unohtanut jo suomenkielen, mikä hidasti heidän kohdallaan koulunkäyntiä.<sup>410</sup>

Vaikka suomalaiset sotalapsi sijoitettiin Tanskassa pääasiassa maaseudulle, oli heidän niukka enemmistönsä (52,2 %) kuitenkin lähtöisin Suomen kaupungeista. Syynä tähän olivat elintarvikepula, pelko asutuskeskusten pommituksista sekä niissä vallinnut asuntopula. Pelkästään Helsingistä lähti kaikkiaan 926 lasta. Kun mukaan lasketaan Helsingin ympäristöstä lähteneet 240 lasta, niin pääkaupunkiseudulta lähetettiin Tanskaan yhteensä 1166 sotalasta. Kyseessä oli 31 % Tanskaan lähetettyjen sotlasten kokonaismäärästä 3 847. Muista kaupungeista mainittakoon, että Turusta

### 3. Jatkosodan sotalapset

lähti 204, Oulusta 75, Vaasasta 44, Viipurista 207 sekä Kotkasta ja Lappeenrannasta yhteensä 153 lasta. Suurin osa oli siis kotoisin Etelä-Suomesta. Uudenmaan läänistä lähti 1581, Turun ja Porin läänistä 507, Kymen läänistä 527 ja Viipurin läänistä 458 lasta. Kaikkiaan eri lääneistä lapsia lähti matkalle seuraavasti:

Taulukko 20. Tanskaan siirretyt sotalapset lääneittäin

Lääni	Kaupungit	Maaseutu	Yhteensä	%
Uudenmaan	1 050	531	1 581	42,0
Turun ja Porin	240	267	507	13,5
Hämeen	109	134	243	6,5
Kymen	169	358	527	14,0
Viipurin	223	235	458	12,2
Mikkelin	7	17	24	0,6
Kuopion	26	101	127	3,4
Vaasan	63	108	171	4,5
Oulun	75	49	124	3,3
Lapin	2	-	2	0,0
Yhteensä	1 964	1 800	3 764	100,0

Hieman yli puolet lähetetyistä lapsista oli poikia. Iältään lapsista 44 % oli alle 7-vuotiaita, 7–9 -vuotiaita oli 20 % ja 9–12 -vuotiaita 33 %. Yli 13-vuotiaat lapset olivat siis poikkeuksia, ja heitä olikin vain 95 lasta. Lapsista 76 %:lla oli molemmat vanhemmat elossa siirtohetkellä. Täysin orpoja oli vain 25 lasta, ja 19 %:lla oli vain äiti enää elossa. Äidittömiä oli noin sata lasta.

Kurikasta Tanskaan lähetettyjä sotalapsia tutkinut Emilia Anttila mainitsee yleisimmäksi lähtösyiksi perheiden monilapsisuuden. Se aiheutti asuntojen ahtautta, ravinnon puutetta sekä varattomuutta. Myös paikallinen aktiivisuus oli ratkaisevaa: Kurikassa toimivat aktiivinen Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisosasto sekä lottajärjestö. Siten paikallinen aktiivinen järjestökoneisto vaikutti toiminnal- laan lasten lähettämiseen sotalapsiksi.

Tanskasta palanneiden ja sinne jääneiden sotalasten kohdalla ei ole olemassa ratkaisevaa eroa poikien ja tyttöjen kesken, kuten ei myöskään kaupungeista ja maaseudulta lähtöisin olleiden sotalasten välillä, mikä käy ilmi oheisesta taulukosta:<sup>411</sup>

Taulukko 21. Tanskasta palanneet ja sinne jääneet sotalapset

	Kaikki	Poikia	Tytöjä	Kaup.	Maalta	Poikia	Tytöjä	Kaup.	Maalta
Takaisin	3 313	1 683	1 630	1 769	1 544	50,8 %	49,2 %	53,4 %	46,6 %
Jääneet	451	236	225	195	256	50,1 %	49,9 %	43,2 %	56,8 %
Kaikki	3 764	1 909	1 835	1 964	1 800	50,7 %	49,3 %	52,2 %	47,8 %



### 3.4. Kotiinpaluu

- ”Lähtö oli ankea, niin kuin aina ja jäähyväiset karut. En osannut pukea sanoiksi kaikkea kaipaustani ja niin en osannut sanoa juuri mitään. Sain paljon läksiäislahjoja, mm. leikkitoiverini keräsivät keskuudestaan rahaa ja ostivat minulle kunnan sukset, jollaisia minulla ei aikaisemmin ollut. Ensimmäiset päivät kotona menivät kuulumisia kertoessa ja huomion keskipisteessä paistattellessa. Pian kuitenkin havaitsin, että olen taas suurperheen jäsen sen vähäisimmästä päästä ja että joudun jakamaan puutteen kuuden muun suun kanssa. Se oli kova paikka. Olin puolentoista vuoden ajan ollut hyvinvoivan perheen ainoa lapsi, nyt jouduin jakamaan hienot vaatteeni sisarusteni kanssa ja ruokaa oli lasketut suupalat. Luulo siitä, että olin jotakin erinomaista ulkomaanmatkoineni, karisi hyvin pian. Vei aikansa ennen kuin sopeuduin ajatukseen, että tämä on nyt minun elämäni tästä eteenpäin, eikä muuta vaihtoehtoa ole. Hyvä niin, sillä kaikkiaan elämä kotona oli monessa suhteessa rikkaampaa kuin Ruotsin kodissani.”<sup>412</sup>

Heti syyskuussa 1944 Neuvostoliiton kanssa tapahtuneen välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen alkoivat paineet sotalasten kotiuttamiseksi Ruotsista ja Tanskasta. Etenkin lasten vanhemmat ja kouluviranomaiset halusivat lapset mitä pikimmin takaisin kotiin. Turun alatoimisto ilmoitti aivan vuoden 1944 lopulla, että monet sotalasten vanhemmat olivat tiedustelleet mahdollisuutta saada sotalapset takaisin kotiin. Heille oli vastattu, ettei lapsia vielä kotiuteta, ennenkuin heitä pyydetään Suomesta käsin palauttavaksi kotiin. Koska suomalaisten piti riisua saksalaiset aseista, oli tilanne etenkin Lapissa sellainen, ettei sotalapsia sitä kautta voitu palauttaa takaisin Suomeen.

Suomen hallituksen antamien ohjeiden mukaisesti pyrittiin kotiuttamisia jarruttamaan, vaikka lapsia pyydettiinkin kotiin Ruotsista. Poikkeuksen muodostivat vain ne 12 vuotta täyttäneet lapset, joita pyydetään kotiin Suomeen. Samoin ne lapset voitiin kotiuttaa, jotka haluttiin lähettää Ruotsista pois. Ulkoasiainministeriön tiedusteluun vastasi sosiaaliministeriö syyskuussa 1944, ettei ollut olemassa mitään ns. varttuneitten lasten ikärajaa, jonka jälkeen suomalainen sotalapsi olisi automaattisesti kotiutettu Suomeen. Pääsääntöisesti ruotsalaiset kuitenkin toivoivat suomalaisten lasten jäävän Ruotsiin ainakin kevääseen 1945 saakka.

Kotiuttamisten sijaan pyrittiin lapsia yhä kuljettamaan Ruotsiin, etenkin pakkoevakuoitujen alueiden alle kouluikäiset lapset kuuluivat tähän ryhmään. Samoin sairaiden lasten kuljetuksia jatkettiin koko vuoden 1945 ajan. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimisto nimenomaan esitti tammikuussa 1945, että Ruotsiin olisi voitu vielä siirtää muitakin kuin sinne erikseen kutsuttuja tai karjalaiseen siirtoväkeen kuuluneita lapsia. Monien lasten kotiolut olivat kuitenkin huonot, muun muassa äiti saattoi olla sairas. Joissain tapauksissa jopa siirtoväen asema oli parempi kuin tällaisten lasten. Lisäksi kaiken aikaa henkilökohtaisen kutsun saaneita

lapsia oli lähetetty matkaan. Tällöin oli esitettävä Ruotsista tullut kutsukirje, josta ilmenivät kutsujaperheen nimi ja osoite. Lisäksi kutsutulla tuli olla isän tai kummankin vanhemman suostumus matkaan, jonka hinta oli 700 markkaa. Yli 12 vuotta täyttäneillä tuli olla henkilökohtainen passi.<sup>413</sup>

Vaikka siis viranomaisten suhtautuminen sotalasten paluuseen oli kielteinen, niin silti lastensiirtokomitea kotiutti vuonna 1944 kaikkiaan 1 428 lasta Ruotsista. Pääosa heistä oli kouluikäisiä. Vanhemmat joutuivat itse kustantamaan lastensa matkakulut, jotka olivat 700 markkaa lasta kohden. Vasta yleiset lastensierrot olisivat jälleen vapaamatkoja. Marraskuussa 1944 jouduttiin kotiuttamiset kuitenkin liikennevaikeuksien takia keskeyttämään. Koko syksyn ajan kotiuttamista oli haitannut myös se, että käytössä oli ollut liian vähän aluksia.

Tammikuun alussa 1945 Suomen sosiaaliministeri Ralf Törngren koetti ruotsalaisille lehdille antamassaan haastattelussa jarruttaa intoa kutsua lapsia kotiin. Hän korosti etenkin sitä, että asunto- ja vaatetustilanne olivat Suomessa huonoja, ja siten olisi vaikeaa kotiuttaa lapsilla sillä hetkellä. Keväällä 1945 Hjälpkommittén för Finlands Barn ilmoitti kaikille lastaan kotiin pyytäneille vanhemmille, että näiden tuli kääntyä asiassa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean puoleen.

Ruotsista käsin lapsen kotimatkaa ei ruotsalaisten mukaan voitu jouduttaa. Siirtoon vaadittiin Suomen sosiaaliministeriön antaman määräys. Myös kuljetusvaikeudet Ruotsissa haittasivat tässä vaiheessa kotiuttamisia. Samaan aikaan tosin Suomesta ilmoitettiin Ruotsiin tapauksia, joissa peruutettiin kotiin pyydettyjen sotalasten palauttaminen. Tällöin suomalaiset vanhemmat olivat suostuneet ruotsalaisten kasvatusvanhempien pyyntöihin saada pitää lapset luonaan vielä tietyn lisäajan.<sup>414</sup>

Tanskassa Suomen aselevon solmiminen Neuvostoliiton kanssa syyskuussa 1944 aiheutti ongelmia Finlandshjaelpenin toiminnalle, koska Suomen tuli katkaista kaikki suhteensa Saksaan ja karkoittaa määräajan jälkeen alueellaan olleet saksalaiset joukot. Vastatoimenpiteenään saksalaiset miehitysjoukot katkaisivat kaikki kirje- ja sähkösanomayhteydet Tanskasta Suomeen. Syyskuussa 1944 Suomen Kööpenhaminan lähettiläs Paavo Pajula esitti omana mielipiteenään Tanskan-valiokunnalle, etteivät saksalaiset uhanneet Tanskassa olleita suomalaisia lapsia. Sen sijaan jos Tanskasta tulisi sotatoimialue, niin tilanne tietenkin hänestä muuttuisi.

Samaan aikaan syksyllä 1944 suomalaisten laivojen miehistöjä internoitiin saksalaisissa satamissa. Tanskassa ei tätä vaaraa ollut, mutta maassa oleili vielä kolme suomalaista lottaa, jotka siirtyivät tanskalaisten avustuksella piiloon saksalaisilta. Lausunnonsaan suomalaisten tilanteesta ulkoasiainministeriölle lokakuun alussa 1944 oli sosiaaliministeriö vielä toiveikas muun muassa kyseisten lottien Tanskasta poistumisen suhteen.

Lapsia ei sosiaaliministeriön mukaan edes ajateltu siirrettävän Tanskasta pois, ellei tilanne olisi jollain tavalla muuttunut. Mutta vaikka tilanne olisi nopeastikin muuttunut, olisi lasten siirtäminen joka tapauksessa ollut hyvin vaikeaa. Ruotsin Kööpenhaminan-lähetystö alkoi valvoa Suomen etuja Tanskassa. Se oli auttanut jo

sen jälkeen, kun Tanskan hallitus oli joutunut elokuussa 1943 eroamaan tehtävästään. Marraskuun lopulla 1944 pyysi ulkoasiainministeriö Kööpenhaminan lähetystyä ruotsalaisten avustuksella tiedustelemaan, saisivatko ne suomalaiset lapset matkustusluvan, joita oli jo pyydetty takaisin kotiin. Saksalaiset kuitenkin eväsivät tämän suomalaisten esittämän pyynnön. Lisäksi he olivat esittäneet tilanteen ruotsalaisille siten, että saksalaiset ja suomalaiset muka kävivät neuvotteluja lasten ja Suomessa olleiden saksalaisten vaihtamisesta keskenään.

Finlandshjaelpen onnistui olemaan yhteydessä Suomen viranomaisiin ilman saksalaisten miehittäjien mukana oloa. Koska normaalit postiyhteydet olivat maiden välillä katkenneet, sopi Finlandshjaelpen Tanskan Punaisen Ristin avustuksella, että kirjeenvaihtoa sotalasten ja heidän suomalaisten kotiensa välillä voitiin käydä Punaisen Ristin välityksellä. Suomen Kööpenhaminan-lähetystö oli lisäksi syksyllä 1943 toimittanut Suomeen sotalasten kirjeitä vanhemmilleen ja tanskalaisten perheitten kirjeitä entisille kasvateilleen. Pakettien lähettäminen Suomeen sen sijaan päättyi. Vasta toukokuussa 1945 Tanskan vapauduttua saksalaisten miehityksestä palautuivat yhteydet ennalleen. Tällöin Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta esitti tanskalaisille heti toiveensa siitä, että sotalasten paluukuljetukset Suomeen olisivat alkaneet mahdollisimman pian.<sup>415</sup>

Keväällä 1945 sotalasten kotiuttamiset jatkuivat. Alatoimistojen pyyntökirjeitä saada tietyt lapset kotiin Ruotsista saapui lastensiirtotoimistoon koko ajan. Lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa huhtikuussa 1945 Elsa Bruun toivoi yhtenäisten sotalapsiryhmien palauttamista Ruotsista. Tällaisia olisivat olleet koululaiset, maaseudulla asuneet sekä kaupunkilaiset. Lisäksi vanhempien toivomukset alle kouluikäisten kohdalla tuli hänen mielestään ottaa huomioon.

Pohjoisessa saksalaisia vastaan käyty Lapin-sota häittäsi kuitenkin yhä palautuskuljetusten järjestelyjä, sillä rataosa Tornioista Kemiin ei kaiken aikaa ollut käytössä. Siten alkuvuonna 1945 käytössä olivatkin melkein yksinomaan laivakuljetukset Tukholmasta Turkuun. Kalustona oli ruotsalaisten alusten ohella muun muassa jo aiemminkin sotalapsikuljetuksissa mukana ollut Arcturus, joka kuljetti yhdellä kerralla takaisin Suomeen 80–100 lasta. Palautustahti oli toukokuussa 1945 noin 400 sotalasta viikossa.

Koska palautuspyyntöjä oli lastensiirtokomitealle tullut erittäin paljon, pyrittiin laajempaan kotiuttamiseen elokuusta 1945 alkaen. Tilanteen pohjoisessa uskottiin tuolloin jo rauhoittuneen. Lapin väestön palattua takaisin evakkomatkaltaan voitiin suunnitella paremmin pohjoisen junareitin käyttöä sotalasten kotiuttamisessa. Tavoitteena oli suorittaa kaksi junakuljetusta viikossa. Huhtikuussa 1945 ruotsalaiset ilmoittivat, että Ruotsin rautatiet saattoivat ottaa paluukuljetukset hoitaakseen 15.8.1945 lähtien. Myös yksityisesti Ruotsiin menneet lapset kotiutettaisiin lastensiirtokomitean toimesta.

Lastenkoteihin ilmoitettiin huhtikuussa 1945, että katsottaessa jonkun sotalapsista voivan lähteä kotiin Suomeen, tuli kääntyä Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön puoleen. Tämä puolestaan otti yhteyden sosiaaliministeriön lasten-

siirtokomiteaan. Se tutki sen jälkeen sotalapsen kotiolot Suomessa sekä sen, halusivatko vanhemmat lapsen kotiin. Ehdottomasti kiellettiin kaikki suorat yhteydet sotalasten ja heidän vanhempiansa välillä. Sotalapsen sai lähettää kotiin vasta, kun sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea oli lähettänyt asiaa koskeneen kutsukirjeen. Yhtenäisten sotalapsiryhmien palauttamisesta esimerkiksi lääneittäin, jouduttiin kuitenkin kesällä 1945 luopumaan, koska Suomessa oli pulaa rautateiden kalustosta.<sup>416</sup>

Tanskassa tilanne sotalasten ympärillä kiristyi oleellisesti keväällä 1945, kun saksalaiset estivät ruotsalaisten yrityksen kotiuttaa 60 suomalaista lasta. Heidän vanhempansa Suomessa olivat huolissaan lastensa tilanteesta. Saksalaiset eivät kuitenkaan antaneet lasten matkustaa Suomeen, koska saksalaiset siviilit eivät saaneet matkustaa pois Suomesta. Maaliskuussa 1945 saksalaiset pyrkivät saamaan tietoonsa niiden tanskalaisten kotien osoitteet, joihin oli sijoitettu suomalaisia lapsia. Tämä synnytti vaaran siitä, että suomalaisia sotalapsia olisi käytetty myöhemmin saksalaisten toimesta panttivankeina. Saksalaiset myös vaativat, että suomalaisten lasten mahdollisesti lähdettyä pois piti heidän tilalleen tanskalaisiin perheisiin sijoittaa saksalaisia lapsia.

Finlandshjaelpen kehotti majoituspäälliköitä torjumaan tämän hankkeen ja nämä onnistuivatkin siinä. Lisäksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta päätti tässä tilanteessa luopua vaatimasta sotalapsia välittömästi kotiin, jottei Suomelle apuaan tarjonneita tanskalaiskoteja pakotettaisi ottamaan vastaan miehitysvallan lapsia. Suomalaiset pelkäsivät koko ajan kuitenkin myös sitä, että Tanska muodostuu sotatoimialueeksi, eikä lapsia siinä tapauksessa ehditä tarpeeksi ajoissa siirtää turvaan Ruotsin puolelle. Kaikkiaan keväällä 1945 Tanskassa oli vielä 911 suomalaista sotalasta.<sup>417</sup>

Koska alkuvuonna 1945 sotalasten paluukuljetusten käytössä oli vain laivareitti Tukholmasta Turkuun, asetti se suuria paineita Turun alatoimiston työskentelyä kohtaan. Ruokittavia ja majoitettavia lapsia oli paljon. Esimerkiksi maaliskuussa 1945 Turun alatoimisto ruokki kaikkiaan 1 418 sotalasta, sekä heidän lisäksi yli 200 lastansaattajaa ja lasten vanhempaa. Kunkin kuukauden osalta alatoimisto joutui suorittamaan selvityksen Turun kansanhuoltolautakunnalle. Selvitysten teko jatkui alatoimiston toiminnan päättymiseen saakka.

Lisäksi kansanhuoltolautakunnalta jouduttiin anomaan ostoluvat myös kaikille ruokailun järjestämistä varten tarvituille elintarvikkeille. Määrät eivät olleet mitenkään pieniä, muun muassa tammikuussa 1945 anottiin lupaa ostaa pehmeää ja kovaa leipää yhteensä 600 kiloa, maitoa yli 1 000 litraa, juustoa yli 10 kiloa sekä lisäksi 2 000 markalla lihaa. Näistä aineksista Turun Osuuskaupan ravintola valmisti ruokittaville sotalapsille velliä ja lihakeittoa. Lisäksi piti hankkia muitakin tarvikkeita kuten polttopuita, joita anottiin Turun kaupungin polttoainepäälliköltä. Turun sataman kautta saapui Ruotsista Suomeen myös Hjälpkommitteén för Finlands Barn-järjestön lahjatavaralahjoituksia sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle. Niissä oli mukana muun muassa elintarvikkeita.<sup>418</sup>

Syyskuussa 1945 lastensiirtokomitea saattoi kokouksessaan todeta kotiuttamisen lähteneen hyvin käyntiin. Ainoastaan matkatavaroiden kuljettamisessa oli esiintynyt ongelmia. Ruotsin valtio oli luvannut kustantaa kotiutettavien laivamatkat. Yhden laivamatkan hinnaksi muodostui 18 000 kruunua. Matkat Suomen alueella maksoi puolestaan Suomen valtio. Tarkoitus oli syksyn aikana kotiuttaa kaikki ne sotalapset takaisin Suomeen, joiden vanhemmat olivat kutsuneet heidät kotiin. Lastensiirtokomitean toimesta kotiutettiin Ruotsista vuoden 1945 aikana kaikkiaan 17 756 sotalasta.

Helsingin kaupunki luovutti sotalasten vastaanottokodiksi Bertha-Maria kodin. Tilapäisesti Heimolan taloa käytettiin vastaanottokotina. Sen sijaan Helsingin kaupunki ei myöntänyt lastensiirtokomitean anomaa määrärahaa oman vastaanottokodin perustamista varten. Helsinkiläisten sotalasten vanhempia kehoitettiin rokotamaan kotiin palaavat lapsensa pikkulavantautia (paratyfusta) vastaan.

Ruotsissa olleet 15 kehitysvammaista lasta olivat jo syksyllä 1944 aiheuttaneet keskustelua. Ruotsi halusi että nämä lapset tuodaan takaisin Suomeen, sillä lastensiirtokomitean mukaan ”*Ruotsissa ei voida pitää vähä-älyisiä lapsia*”. Näiden lasten sijoittaminen oli kuitenkin vaikea tehtävä, sillä suurin osa heistä oli evakkoja, joilla ei ollut enää jäljellä kotia Suomessa. Syksyllä 1945 vihittiin lopulta käyttöön Oulunkylässä kultaseppä Lauri Sundqvistin lahjoittama ”Laurinkoti”, johon kehitysvammaisista lapsista voitiin sijoittaa valtaosa.

Sotalasten sijoittamiseen käytettiin myös Helsingin lähistöllä sijainnutta Väes-töliiton Kotisisaropistoa, johon voitiin sijoittaa 20 sellaista sotalasta, joita ei heti voitu eri syistä viedä koteihinsa. Sama määrä sotalapsia sijoitettiin myös Strömman kartanoon. Sitä mukaa kun lapsia siirrettiin Suomessa sijoituskoteihin tai muihin laitoksiin, saapui heidän tilalleen uusia Ruotsista kotiutuneita sotalapsia. Strömman kartano oli myös käytössä kesällä 1946, jolloin siellä sijaitsi helsinkiläisten sotalasten toipilaskoti.<sup>419</sup>

Marras- ja joulukuussa 1945 lastensiirtokomitea suoritti Helsingissä kyselyn helsinkiläiskotien suhtautumisesta ennen vuotta 1944 lastensiirtokomitean välityksellä Ruotsiin siirrettyjen sotalasten palauttamiseen. Lastensiirtokomitean oman määritelmän mukaan tiedustelu johti ”*ikävään ja odottamattomaan tulokseen*”. Tiedustelu käsitti kaikkiaan 606 taloutta, joista 546 vastasi siihen. Loput 60 olivat muuttaneet pois Helsingistä. Vastanneista vain 199 oli halukas palauttamaan lapsensa takaisin kotiin kevään tai kesän 1946 kuluessa. Loput kertoivat haluavansa jättää lapsensa yhä Ruotsiin. Perussyynä tähän mainittiin kotien vapautuneen taloudellisesta ja kasvatuksellisesta vastuusta Ruotsissa olevien sotalasten suhteen. Lapsista oli samalla vieraannuttu, mistä seurasi eriasteinen välinpitämättömyys heidän tulevaisuudestaan.

Tämän Helsingissä suoritetun kyselyn suuntaisia tietoja lastensiirtokomitea oli saanut Elsa Bruunin mukaan myös muun muassa Turusta ja Porista. Mietinnössä muistutettiin myös siitä, että kun lastensiirrot aloitettiin vuonna 1941, niin toiminta kohtasi eräiltä tahoilta vastarintaa. Tällöin pelättiin sitä, että lapsia ei aikanaan pa-

lautettaisiin takaisin Suomeen. Samalla oltiin oltu huolestuneita siitä seuraavasta väkiluvun vähenemisestä. Juuri tämän takia lasten vanhemmilta otettiin kirjallinen sitoumus siitä, että he eivät jätä lapsiaan lopullisesti sijoitusmaahan. Samoin Ruotsin taholta oli useasti korostettu, että kyseessä on ”*kallis laina*”, joka aikanaan palautetaan takaisin Suomeen. Olosuhteiden aiheuttaman pakon johdosta sotalasten oleskeluaika Ruotsissa oli pidentynyt. Samalla lasten vanhemmat olivat päätyneet siihen tulokseen, että lasten oleskelu ulkomailla oli enää vain heidän ja ruotsalaisten kasvatustahojen välinen asia.<sup>420</sup>

Tällaista näkemystä lastensiirtokomitea ei kuitenkaan halunnut omasta puolestaan lainkaan hyväksyä, vaan se ehdotti sosiaaliministeriölle, että kaikki sotalapset tuli palauttaa takaisin Suomeen riippumatta siitä, mitä mieltä lasten vanhemmat olivat asiasta. Lastensiirtokomitean mielestä kotiuttamisesta tuli julkaista virallinen ilmoitus, jotta olisi välttytty kaikenlaisilta väärinkäsityksiltä sekä ikäviltä kiistoilta: ”*Tässä tarkoituksessa olisi ehkä asiallista, jos Sosiaaliministeriö (tai Valtioneuvosto) antaisi määräyksen, että Komitean on palautettava kaikki Ruotsiin siirretyt lapset kuluvan vuoden kuluessa. Tämä määräys olisi samanaikaisesti julkaistava Suomen ja Ruotsin lehdistössä ja esitettävä kummankin maan radiossa, jotta välttyttäisiin ikäviltä juoruilta, huhuilta ja turhilta kommentaarioilta.*”

Samalla lastensiirtokomitea huomautti kotiuttamisen vaativan varoja, joiden saaminen oli turvattava. Muuten kotiuttaminen vaikeutuisi, ja muodostuisi samalla vaikeammaksi operaatioksi. Kyselyihin lastenkotiuttamisesta vastattiin vuoden 1946 alussa, että tarkoitus oli palauttaa takaisin Suomeen kaikki sotalapset. Samalla mainittiin, ettei oltu tehty mitään päätöksiä niiden lasten suhteen, jotka ruotsalaiset kasvatuskodit vielä halusivat pitää luonaan.<sup>421</sup>

Joulukuussa 1945 päätettiin, että talven aikana kotiuttamisia jatketaan pienemmissä erissä. Vasta keväällä 1946 suunniteltiin siirryttävän laivakuljetuksiin, jolloin sotalapsia voitaisiin kotiuttaa nopeammassa tahdissa. Lapin läänin osalta suurta haittaa kotiuttamiselle tuotti saksalaisten suorittama maakunnan lähes totaalinen hävittäminen. Asuntopula Lapissa oli sen vuoksi erittäin suuri, samoin lastenkodit olivat vielä evakuoituina muualla Suomessa.

Tammikuun alussa 1946 lastensiirtokomitea lähetti alatoimistoille luettelot Ruotsiin vuoden 1944 aikana siirretyistä sotalapsista. Tarkoitus oli kotiuttaa lapset vuoden 1946 kuluessa. Luetteloihin tuli alatoimistoiden merkitä kunkin lapsen kohdalle sen, voiko tämä palata takaisin kotiinsa vai pitääkö hänet sijoittaa lastenkotiin taikka muuhun perheeseen hoitoon. Jos sotalapsen vanhemmat olivat valmiita luopumaan lapsestaan, tuli siihen saada heidän kirjallinen suostumuksensa.

Lastensiirtokomitean sosiaaliministeriölle antamassaan mietinnössä ehdottamia lastenkotiuttamistoimia ei kuitenkaan hyväksytty sellaisenaan valtioneuvostossa. Maaliskuun 28. päivänä 1946 päätti valtioneuvosto vihdoin, että kaikki lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin siirretyt terveet sotalapset tuli palauttaa takaisin Suomeen. Kuitenkaan kotiuttaminen ei ollut aivan täydellistä, sillä poikkeuksen muodostivat sellaiset vielä Ruotsissa olleet sotalapset, jotka kuuluivat johonkin seura-

vista valtioneuvoston päätöksessään erikseen nimeämistä lapsiryhmistä, ja joille lastensiirtokomitea saattoi harkintansa mukaan myöntää luvan saada jäädä yhä Ruotsiin.<sup>422</sup>

- Orpolapset
- Lapsen suomalaisessa kodissa esiintyi sairautta tai kotiolot olivat muuten lapselle sopimattomat
- Sotalapsi oli aloittanut ammatilliset opinnot Ruotsissa ja ne olivat vielä kotiuttamisten alettua kesken
- Vanhempien erittäin heikko taloudellinen tila, tämä koski etenkin suurperheitä
- Lapsen koti oli Suomessa asumiseen soveltumaton tai asuntoa ei ollut lainkaan

Siten lastensiirtokomitean mietinnössään sosiaaliministeriölle esittämä jyrkkä näkemys kaikkien sotalasten kotiuttamisesta ei toteutunut. Osasyynä tähän oli Ruotsissa asian suhteen herännyt keskustelu, mikä johti ruotsalaisten entistä kriittisempään asenteeseen kotiuttamisten suhteen. Lastensiirtokomitea totesikin myöhemmin syyskuussa 1947 kokouksessaan, että se olisi halunnut tiukempia kotiuttamisvaatimuksia, mutta *”tunnetut olosuhteet ovat tehneet tyhjiksi nämä suunnitelmat”*. Niille sotalapsille, jotka saattoivat jäädä edellä mainittujen syiden johdosta yhä Ruotsiin, tuli lastensiirtokomitean harkintansa mukaan hankkia jäämiseen oikeutettava yksityispassi Suomen Tukholman-lähetystön kautta. Lisäksi sotalasten vanhempien ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien välillä tuli laatia sopimus, jolla lasten oikeudellinen asema Ruotsissa tulisi turvatuksi.

Asiasta tiedotettiin yleisölle sanomalehdistössä sekä radiossa. Neuvottelujen jälkeen Ruotsin sosiaalihallituksen kanssa kasvattisopimusmalli oli valmiina joulukuussa 1946 (katso liite 14). Sopimuksen piiriin kuuluneita sotalapsia lastensiirtokomitea arvioi tuolloin olleen Ruotsissa noin 1 000–1 500. Sopimuksen allekirjoituksen jälkeen vastuu sotalapsesta siirtyi ruotsalaisille kasvattivanhemmille ja lastensiirtokomitean vastuu lapsista katsottiin samalla lakanneeksi. Lastensiirtokomiteassa arvioitiin valtioneuvoston päätöksen tuovan kotimaahan noin puolet vielä Ruotsissa olleista sotalapsista.<sup>423</sup>

Elokuussa 1946 lastensiirtokomitea lähetti kaikille alatoimistoille kiertokirjeen, joissa se arvioi sotalasten palauttamisen saatavan päätökseen syyskuun loppuun mennessä. Sen jälkeen se uskoi sotalapsia kotiutettavan tarpeen vaatiessa pienemmissä ryhmissä. Knipnäsiin Tammisaareen keskitettiin niiden kotiutettujen sotalasten hoito, jotka eivät heti voineet mennä koteihinsa tai muuhun sijoituskohteeseen. Jos kotiolot olivat huonot, tuli alatoimistojen ilmoittaa asiasta lastensiirtokomitealle, joka sijoitti lapsen sitten lastenkotiin. Varattomien perheiden lapsille hoito oli ilmaista, muiden osalta maksu riippui huoltajan tuloista. Enimmäismaksu oli kuitenkin 2 000 markkaa kuukaudessa. Lapsia Knipnäsiin oli noin 100. He kävivät Tam-

misaareissa kansakoulua, ja opetusta oli sekä suomen- että ruotsinkielellä. Näin myös suomenkielen unohtaneet sotalapset saattoivat saada kouluopetusta. Knipnäsien lastenkoti lopetettiin keväällä 1948. Viimeiset lapset siirtyivät silloin joko omiin koteihinsa, uusien kasvatusvanhempien luokse tai oman kotikuntansa huollettaviksi. Lastensiirtokomitea oli vuokrannut myös Vuosaaresta huvilan kesäksi 1946, jossa toimineessa lastenkodissa asui 50 lasta. He joutuivat myös tutustumaan liittoutuneiden valvontakomission jäseniin, jotka kesäkuussa 1946 ilmestyivät huvilan alueelle huviretkelleen liikkuen mm. sisällä huvilassa. Lastensiirtokomitea ilmoitti asiasta heti sosiaaliministeri Matti Janhuselle.<sup>424</sup>

Suomen valtioneuvoston 28.3.1946 tekemä päätös herätti ruotsalaisissa lastensiirtoihin osallistuneissa tahoissa sekä kasvatuskodeissa ihmettelyä ja tyytymättömyyttä. Tuomari Lars Östberg matkusti heti Suomeen, ja antoi matkalle lähtiessään haastattelun, jossa hän ihmetteli suomalaisten taholla vallinnutta suurta kiirettä saada lapset takaisin koteihinsa. Hän ei kieltänyt sitä, että lasten tuli aikanaan palata Suomeen. Mutta hän viittasi Suomessa yhä vallinneeseen huonoon huoltilanteeseen kysyen, eikö kuitenkin olisi ollut parempi antaa lasten olla vielä edes vähän aikaa Ruotsissa. Hän kuitenkin myönsi, että kotiuttamispäätös oli viime kädessä Suomen viranomaisten ja lasten vanhempien ratkaistavissa.

Suomesta pyrittiin myös antamaan melko huono kuva ruotsalaiselle yleisölle. Maaliskuun lopulla 1946 lehdissä oli artikkeleita, joiden mukaan suomalaisissa synnytyslaitoksissa, sairaaloissa ja yksityiskodeissa vallitsi ”*suoranainen kurjuus*”, kuten Suomen Tukholman-lähetystö sanomalehtikatsauksessaan kertoi ruotsalaisten määritelleen Suomen oloja. Ruotsissa sanomalehdet uutisoivat huhtikuun alussa 1946 kotiuttamispäätöksen näkyvästi korostaen uutisissaan sitä, että Suomi tahtoi lapset takaisin vaikeasta tilanteestaan huolimatta. Tuolloin myös Suomesta palannut Östberg kertoi lehdille vaikutelmiaan Suomesta, jossa hänen mielestään vallitsi puute.

Heti kotiuttamispäätöksen jälkeen Ruotsin sanomalehdissä eri puolilla maata oli ilmoituksia sotalasten lähettämisestä takaisin Suomeen. Toukokuussa 1946 lastensiirtoihin sosiaaliministerinä keskeisesti vaikuttanut silloinen eduskunnan puhe mies K.A. Fagerholm antoi ruotsalaisille lehdille haastattelun. Hän korosti sitä, että Suomen hallitus teki päätöksensä kotiuttaa lapset Ruotsista vasta pitkän epäröinnin jälkeen. Kuitenkin lopulta katsottiin tarkoituksenmukaisimmaksi tuoda kotiin ne sotalapset, joiden kotiolut olivat jo suhteellisen hyvässä kunnossa. Sen sijaan ne sotalapset, joiden kotiolut eivät olleet kunnossa, sairaat lapset, sekä varttuneemmat Ruotsissa ammattiopetuksessa mukana olleet lapset saivat Fagerholmin mukaan vielä toistaiseksi jäädä Ruotsiin.

Kesäkuussa 1946 Ruotsissa oli Suomen Huollon edustajien mukaan havaittavissa lasten kotiuttamisten heikentävän ruotsalaisten halua auttaa Suomea. Myös Mannerheimin Lastensuojeluliitto pelkäsi ruotsalaisten avustushalun heikkenevän. Ruotsalaiset lehdet puuttuivat hanakasti vuonna 1946 myös sel-laisiin yksittäisiin tapauksiin, joissa niiden mielestä Suomeen palautettujen



sotalasten ei annettu mennä ruotsinkielisiin kouluihin. Tämäkin kirjoittelu voidaan nähdä merkkinä siitä, että kotiuttamispäätös ei ollut ruotsalaisille lainkaan mieluinen asia. Lehdissä kerrottiin, miten lapset eivät päässeet ruotsinkielisiin kouluihin muun muassa Tampereella. Ruotsalaisten lehtien mielestä tällainen toiminta ei ollut yhteisymmärryksessä pohjoismaitten lähentämisen ajatuksen kanssa. Lisäksi syksyllä 1946 lehdissä oli juttuja, jotka koskettelivat muun muassa Helsingin huonohkoa asuntotilannetta. Lopulta vuoden 1946 aikana kotiutettiin yhteensä 9 339 sotalasta.<sup>425</sup>

- ”Suomesta ei juuri puhuttu. Sieltä tuli kortteja joskus ja mummon kuolema suretti minua. Kun sota oli loppunut ja minä olin täyttänyt yhdeksän vuotta, mamma otti minut syliin ja kertoi, että oli tullut kirje. Että minun täytyy lähteä Suomeen, vaikka he olisivat halunneet pitää minut. Järkytys se oli. Minulle oli tullut kortteja, että olen matkalla jonkin aikaa, mutta en minä ollut sitä ymmärtänyt. Paluu takaisin oli paljon pahempi kuin meno Ruotsiin.”<sup>426</sup>

Kotiuttaminen ei kuitenkaan ollut aina suinkaan helppoa. Jokainen sotalapsi oli yksittäinen tapauksensa, johon vaikuttivat monet ristikkäiset paineet. Näitä olivat muun muassa lasten suomalaisten vanhempien toiveet sekä ruotsalaisten kasvatusvanhempien käsitykset asioista. Lastensiirtokomitean Kuopion alatoimisto ei toukokuussa 1946 katsonut voivansa puoltaa erään jo 16-vuotiaan tytön jäämistä vielä Ruotsiin. Alatoimiston ilmoituksen mukaan tyttöä pidettiin kasvatusvanhempien luona vain halpana työvoimana, jolla ns. koulutuksen varjolla teetettiin kaikki kasvatusvanhempien luona tehdyt kotitaloustyöt. Kahden kuopiolaisen sisaruksen tapauksessa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat eivät halunneet päästää heitä palaamaan takaisin Suomeen, vaan olivat aina esittäneet erilaisia esteitä kotiinpaluulle. Alatoimiston ilmoituksen mukaan ”*tulee hyvin vaikeaksi saada heitä myöhemminkään kotiin*”, jos he eivät palaa suunniteltujen yleisten kotiinkuljetusten mukana.

Samankaltainen tapaus tuli ilmi Turussa, jossa erään yksityisesti Ruotsiin siirtyneen tytön palauttaminen Suomeen tuotti suuria ongelmia. Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat kieltäytyneet palauttamasta lasta, vaikka lapsen vanhemmat olivat jo maksaneet paluumatkankin. Koska lapsi oli siirtynyt yksityistietä, saattoi lastensiirtokomitea vain neuvoa vanhempia kääntymään Tukholman Suomi-toimiston puoleen. Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön toimihenkilöillä ei ollut mahdollisuutta tai aikaa puuttua kyseiseen tapaukseen. Suomen valtioneuvoston päätös ei ulottunut koskemaan tätä sotalasta.

Tällaisia tapauksia oli muun muassa Turun alatoimistolla muitakin sodan jälkeisinä vuosina. Suomalaiset vanhemmat olivat etukäteen jo maksaneet lastensa paluumatkan, mutta ruotsalaiset kasvatusvanhemmat eivät kuitenkaan halunneet päästää lapsia kotiin, vaan eri syihin vedoten pitivät heitä luonaan. Seurauksena oli, että suomalaiset vanhemmat hermostuivat tähän tilanteeseen, ja alkoivat tiedustella lastensa perään. Nämä tapaukset johtivat vilkkaaseen kirjeenvaihtoon Turun, Tukholman ja Helsingin välillä.<sup>427</sup>

Kun sotalapsi siirrettiin takaisin Suomeen, hänet tietenkin poistettiin Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön lapsiluetteloista. Jos sotalapsen äiti haki tämän itse Ruotsista, hän allekirjoitti samalla todistuksen lapsen hakemisesta sekä poistamisesta lapsiluetteloista. Elokuusta 1947 lähtien loppui suomalaisten lasten ilmainen sairaanhoito Ruotsissa. Jatkossa kasvatusvanhempien tuli itse maksaa mahdollinen sairaanhoito.

Vuoden 1947 jälkeen tuli kaikilla Ruotsissa olleilla sotalapsilla olla oma henkilökohtainen passi. Kyseinen passi tuli sen hankkimisen jälkeen jättää kasvatusvanhempien huostaan. Tuomari Lars Östberg esitti helmikuussa 1947 omana toiveenaan, että Ruotsiin jääneiden lasten passien tulisi olla myönnetty tarpeeksi pitkäksi ajaksi, jotta ruotsalaisille kasvatusvanhemmille ei olisi koitunut tarpeetonta vaivaa ja kustannuksia niiden uusimisen takia. Lisäksi hän toivoi, että Suomen passiviranomaisille annettaisiin ohjeet siitä, että mitään esteitä lasten Ruotsiin jäämiselle ei ollut.<sup>428</sup>

- ”*Paluumatka oli painajaista. Hirmuinen hätä mihin sitä joutuu. Huollettavana oli taas pikkuväli, kuten tulomatkallakin. Meidät nivottiin yhteen Kööpenhaminan satamassa, jonne meidät toi kasvattivanhemmat. Ero oli elämäni vaikein hetki. Kun meidät vietiin laivaan, laiturille jäi kasvattiväli ja -vanhemmat itkemään.*”<sup>429</sup>

Tanskaan oli siis jäänyt keväällä 1945 tietyllä tavalla ”loukkuun” kaikkiaan 911 suomalaista sotalasta. Tanska vapautui saksalais miehityksestä toukokuun alussa 1945 Saksan antauduttua ehdoilla liittoutuneille. Tämän jälkeen kotiutettiin vanhempien pyynnöstä Suomeen 364 sotalasta loppujen jäädessä Tanskaan seuraavan talven 1945–1946 ajaksi. Lisäksi Suomesta siirrettiin muutamia sairaita lapsia Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan toimesta takaisin Tanskaan. Kaikkien Tanskaan jääneiden ja sinne siirrettyjen lasten osalta tehtiin erityinen kasvattisopimus, aivan kuten Ruotsissa olleiden lasten osalta oli myös tehty. (katso liite 15) Sopimuksen oli laatinut Tanskan-valiokunta Suomen sosiaaliministeriön kehotuksesta. Sen oli hyväksynyt sosiaaliministeri Lennart Heljas. Sen tarkastivat tanskalaisten taholta Finlandshjaelpenin sihteeri Erik Andersen sekä tanskalainen lakimies.<sup>430</sup>

Tällä kasvattisopimuksella tanskalaiset kasvatusvanhemmat sitoutuivat huolehtimaan suomalaisen lapsensa kasvatuksesta sekä kouluttamisesta. Lisäksi lapsen suomalaisiin vanhempiin tuli pitää yhteyttä. Viime kädessä sotalapselle itselleen annettiin sopimuksen mukaan vapaus päättää siitä, jääkö hän Tanskaan vai palaako takaisin Suomeen. Näin tapahtui ainakin siinä tapauksessa, jos lapsen vanhemmat eivät pyytäneet tätä takaisin Suomeen. Kasvatusvanhemmat lupautuivat myös kustantamaan lapsen mahdollisesta Suomeen paluusta aiheutuneet kustannukset. Viimeinen virallinen Finlandshjaelpenin kustantama lastenkuljetus Suomeen tapahtui toukokuussa 1946. Sen jälkeen matkakustannukset siirtyivät kasvattisopimuksen mukaisesti siis tanskalaisille kasvatusvanhemmille.

Kasvattisopimusta tehtiin jokaisesta suomalaisesta lapsesta neljä kappaletta. Kaksi näistä meni kumpaankin kotiin sekä yhdet kappaleet Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan ja Finlandshjaelpenin arkistoiavaksi. Loka-kuussa 1946 Tanskan valiokunta toivoi ulkoasiainministeriölle osoittamassaan kirjeessä, että sotalasten passien voimassaoloaikaa pidennettäisiin, koska tanskalaiset kasvatusvanhemmat monessa tapauksessa halusivat kouluttaa suomalaiset lapset. Suomen Kööpenhaminan-lähetystö saikin ulkoasiainministeriöltä luvan pidentää lasten passien voimassaoloaikaa aina yhdeksi vuodeksi kerrallaan siihen saakka, kunnes heitä ryhdyttäisiin kotiuttamaan. Marraskuussa 1947 Finlandshjaelpen kii-rehti uudelleen passiasiaa oleskelulupien saantia varten. Samalla haluttiin rauhoittaa tanskalaisia kasvatusvanhempia.<sup>431</sup>

Hyväksyessään Tanskaan jääneiden sotalasten kasvattisopimusluonnoksen edellytti Suomen sosiaaliministeriö samalla, että kaksi Tanskan-valiokunnan jäsentä tuli matkustaa Tanskaan. Siellä heidän tuli neuvotella sotalasten asioiden käytännön hoitamisesta tanskalaisten lastensuojeluviranomaisten kanssa. Tähän tehtävään valittiin elokuussa 1947 Maja Ahlber ja Mila Schildt. Nämä suomalaisten tekemät tarkastusmatkat Tanskaan jatkuivat aina koko 1950-luvun ajan. Ahlbergin ja Schildtin ohella niihin otti osaa myös Astrid Appलगren. Tanskassa suomalaiset tekivät vierailuja kasvatuskoteihin tarkistaen niitä. Samalla he selvittivät erilaisia epäselvyyksiä ja antoivat ohjeita mahdollisissa kasvatusongelmissa. 1950-luvun lopulla Tanskan-valiokunta solmi näiden vierailujen aikana uudelleen suhteet sodanaikaisiin tanskalaisiin avustustyöntekijöihin.<sup>432</sup>

- ”Minustahan ehti tulla melkein tanskalainen, kasvattivanhemmat jo kansalaisuuttakin minulle meinasivat, kun päätin lähteä. Ei minusta ehkä oikeata tanskalaista olisi koskaan tullut, se oli niin kuin viidentoista vuoden kyläreissu. En tuntenut sinne kuuluvani. Minulla oli siellä koulukavereita, mutta ei sydänystäviä, ei sellaisia joille olisin voinut kertoa, ettei minulla ollut hyvää olla.”<sup>433</sup>

Vuoden 1947 alussa Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnassa esiintyi eriäviä mielipiteitä sotalasten kotiuttamisten suhteen. Helmikuussa 1947 valiokunnan kokouksessa puhunut ylilääkäri Viljo Rantasalo toi julki omana mielipiteenään, ettei Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta ollut tehnyt kaikkea voitavaa lasten Tanskasta palauttamisen hyväksi. Hänen mielestään oli pikku hiljaa tyydytty siihen tilanteeseen, että osa sotalapsista tuli jäämään Tanskaan.

Samasta syystä oli hänen mielestään laiminlyöty sijaiskotien hankkiminen Suomesta niille sotalapsille, jotka eri syistä johtuen eivät voineet palata takaisin entisiin koteihinsa. Rantasalolle kokouksessa vastannut Mila Schildt torjui tämän esittämän kritiikin. Hän huomautti samalla myös siitä, että sotalasten suomalaiset vanhemmat olivat monessa tapauksessa valmiimpia antamaan lastensa jäädä Tanskaan kasvatusvanhempiansa luokse, kuin luovuttamaan heidät kasvattilapsiksi johonkin toiseen suomalaiseen perheeseen.<sup>434</sup>



Sotalasten paluu Suomeen muodosti oman ongelma-kohtansa. Vaikka jälleennäkeminen oli riemukasta, niin kaikki eivät sopeutuneet ja osa palasikin myöhemmin takaisin Ruotsiin.

Uudelleen Tanskassa olleiden sotilasten passikysymys ajankohtaistui keväällä 1948. Tällöin ulkoasiainministeriö pyysi lausunnot sosiaaliministeriöltä sekä sisäasiainministeriöltä. Sosiaaliministeriön mielestä oli tarkoituksenmukaisinta myöntää kaikille lapsille yksityispassit. Tämän edellytyksenä tuli kuitenkin olla se, että tehdyn sopimuksen mukaisesti lapset palautetaan aikanaan takaisin Suomeen.

Sisäasiainministeriö muistutti omassa lausunnossa, että aikanaan lapsia oli viety Tanskaan ja Ruotsiin siinä mielessä, että oleskelu on tilapäistä. Kaikki lapset tuli siten aikanaan kotiuttaa Suomeen, ainakin tämän piti koskea sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan viemiä lapsia. Nämä tahot olivat antaneet asiasta lupauksen, kun oli pyydetty sisäasiainministeriötä myötävaikuttamaan siihen, että lastensiirroissa voitiin ottaa käyttöön passiasetuksen määräyksistä poiketen luettelon muotoon laaditut yhteispassit.

Ministeriön lausunnon seuraava kohta on erittäin mielenkiintoinen: ”*Kaikkien lastensiirtokomitean Ruotsiin toimittamien lasten palauttamisesta kotimaahan on jo aikaisemmin luovuttu.*” Jos nyt myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta vapautetaan velvollisuudesta palauttaa lapset takaisin Suomeen, katsoi sisäasiainministeriö, että lapsille oli tarkoituksenmukaisinta myöntää tavallinen ulkomaanpassi. Erikoista on kuitenkin ministeriön esittämä arvio siitä, että

kaikkien lasten palauttamisesta Ruotsista Suomeen olisi jo maaliskuussa 1948 luovuttu. Kun samaan aikaan kuitenkin julkisuudessa yhä yleisölle annettiin kuva siitä, että jokainen lapsi tuodaan kotiinsa. Ulkoasiainministeriö ilmoitti huhtikuussa 1948 Kööpenhaminan lähetystölle, että lapsille voitiin myöntää yksityispassit koulunkäynnin ajaksi. Kuitenkin yhä ulkoasiainministeriö edellytti sitä, että kaikki lapset palautettaisiin koteihinsa aiemmin tehdyn sopimuksen mukaisesti.<sup>435</sup>

Koska kaikki sotalapset eivät palanneet Tanskasta sodan jälkeen takaisin Suomeen, muodostui maahan jääneiden osalta tilanne ongelmalliseksi siinä vaiheessa, kun Finlandshjaelpen vuonna 1949 aloitti alasajamaan toimintaansa. Maahan yhteispassilla tulleille lapsille tuli jokaiselle hankkia oma passi. Tämä määräys koski niin kasvattisopimuksella maahan jääneitä kuin tanskalaisiin kasvatusperheisiin adoptoitujakin lapsia. Adoptoidut lapset olivat yhä Suomen kansalaisia, eivätkä he ennen 18 vuoden ikää voineet anoa Tanskan kansalaisuutta. Sosiaaliministeriön lausunnon mukaan useimpien Tanskassa olleiden suomalaisten lasten kotiolut Suomessa olivat varsin huonot. Vain kuuden lapsen kohdalla katsottiin, että heillä oli kotiolojen suhteen mahdollisuus palata takaisin Suomeen.

Passikysymys ratkaistiin lopulta siten, että Suomen ulkoministeriö sai Tanskan-valiokunnalta luettelon kaikista niistä lapsista, jotka olivat jääneet Tanskaan. Sen jälkeen Suomen Kööpenhaminan-lähetystö sai helmikuussa 1949 ulkoasiainministeriöltä oikeuden myöntää niitä tarvitseville uudet passit ja jatkaa tarvittaessa vanhojen passien voimassaoloaikaa. Ainoastaan aiemmin mainittujen kuuden suomalaisen lapsen kohdalla tehtiin päätökseen poikkeus. Heille myönnettiin vain lyhytaikaiset passit, koska heidän haluttiin koulujen loputtua palaavan takaisin Suomeen.

Lapsen oleskeluluvan pidennykseen tuli saada lapsen suomalaisten vanhempien kirjallinen lupa siihen, että lapsi yhä edelleen jää Tanskaan. Suomalaiset vanhemmat eivät kuitenkaan aina toimittaneet näitä lupia tanskalaisille kasvatusvanhemmille, mistä aiheutui paljon ylimääräistä työtä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan toimistolle. Tämä kiusallinen käytännön ongelma poistui lopullisesti vasta, kun passipakko Pohjoismaiden välillä päättyi kesällä 1952 ja liikuminen maasta toiseen tuli vapaammaksi.<sup>436</sup>

Samaan aikaan, kun sotalapsia tuotiin takaisin Suomeen, oli myös liikennettä Ruotsin suuntaan. Alkuvuonna 1945 kyselijöille vastattiin, että kaikki henkilökohdallisen kutsun saaneet pääsevät matkustamaan Ruotsiin. Edellytyksenä oli kuitenkin se, että lapset olivat terveitä. Vuoden kuluttua tilanne oli jo aivan toinen. Lastensiirtokomitea ilmoitti asiamiehilleen tammikuussa 1946, ettei se enää järjestä matkoja Ruotsiin pyrkiville. Periaatteenaan komitea ilmoitti, ettei ”*yleensä ole suotavaa, että lapsi heti uudelleen palaa kasvatusvanhempiansa luo*”. Lastensiirtokomitean alatoimistot ilmoittivatkin kyselijöille alkuvuonna 1946, ettei Ruotsiin viedä enää lapsia kuin vain poikkeustapauksissa. Vain rajoitettu määrä sairaita lapsia voitiin kuljettaa Ruotsiin.

Elsa Bruun totesi kesäkuussa 1946, että Ruotsiin pyrkijöitä oli paljon. Koulujen kesälomien ajaksi lapset haluttiin lähettää entisiin ruotsalaisiin kasvatuskoteihin,

jotka olivat halukkaita ottamaan lapset vastaan. Helsingin kansakouluissa suorite-  
tussa kyselyssä kävi ilmi, että 80–90 % oppilaista halusi itse päästä kesäksi Ruot-  
siin. Paine matkustaa Ruotsiin ja Tanskaan oli aiheuttanut jo aiemmin samana ke-  
väänä toimenpiteitä viranomaisten taholta. Sisäasiainministeri Yrjö Leino oli maaliskuussa 1946 korostanut lääninhallituksille, että tarvittiin erityissyitä lasten pääs-  
tämiseksi Ruotsiin taikka Tanskaan. Koska sodan aiheuttamia syitä ei enää ollut,  
piti viranomaisten padota suurta halua matkustaa takaisin kasvatusvanhempien  
luokse. Asia mainittiin myös Ruotsin sanomalehdissä, joissa seurattiin tuolloin tar-  
koin suomalaisten viranomaisten päätöksiä sotalasten suhteen, haluttiinhan Ruot-  
sissa pitää yhä edelleen siellä olleet tuhannet sotalapset.<sup>437</sup>

Toukokuussa 1946 lastensiirtokomitea ilmoitti alatoimistoille, ettei sen kautta  
enää siirretty lapsia Ruotsiin. Jos joku kuitenkin halusi lapsensa sinne, tuli siinä tapauksessa suorittaa yksityistietä siirrettyjen lasten siirtomaksua vastaava summa, joka oli 1 600 markkaa. Matkoja kysyneille ilmoitettiin, että laivayhtiöt eivät myyneet matkalippuja alle 12-vuotiaille lapsille, jos näillä ei ollut mukanaan saattajaa. Lisäksi matkaan lähtijöillä tuli olla mukanaan voimassa ollut passi.

Vaikka lastensiirtokomitea ei ollutkaan saanut keväällä 1946 lävitse näkemystään siitä, että kaikkien sotalasten tuli palata Ruotsista kotiin Suomeen, se ei kuitenkaan halunnut mitenkään kommentoida Helsingin Sanomissa elokuussa 1946 ollutta mielipidekirjoitusta. Tällöin nimimerkki ”Sivustakatsoja” esitti, että kaikkien Ruotsissa olleiden sotalasten tuli jäädä sinne, jos näillä ei ollut Suomessa kotia tai jos vanhemmat antoivat siihen luvan. Edellytyksenä jäämiselle tuli kirjoittajan mukaan olla se, että lapset säilyttäisivät Suomen kansalaisuutensa. Näiden sotalasten avulla voitaisiin Ruotsissa lisätä myötätuntoa Suomea kohtaan.<sup>438</sup>

Tammikuussa 1946 Lars Östberg oli raportoinut Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön hallitukselle, että yleinen sotalasten kotiuttaminen alkaisi pian. Huhtikuussa 1946 hän mainitsi kuitenkin odottavansa aloitetta kotiuttamisiin suomalaisilta. Hän myös mainitsi Suomen hallituksen maaliskuussa 1946 tekemän päätöksen kotiuttamisten suhteen johtaneen vastustukseen Suomessa ja Ruotsissa. Östberg palasi tässä yhteydessä uudestaan Suomen heikkoon elintarviketilantee-  
seen, joka oli ruotsalaisille erittäin keskeinen argumentti vastustettaessa sotalasten palauttamista takaisin koteihinsa Suomeen.

Hjälpkommittén för Finlands Barn aktivoi alkuvuonna 1946 tiedotustaan Suomen auttamiseksi, sillä rahantarve oli suuri. Etuna järjestön kannalta oli se, että järjestön ei enää tarvinnut kilpailla Norjalle annetun avun kanssa, koska Norjan avustusjärjestö oli lopettanut toimintansa. Avustuskomitea antoi lääninasiainmiehille ohjeita adoptioista lokakuussa 1946. Ohjeissa korostettiin, että mahdollinen adoptio ei tuonut lapselle automaattisesti Ruotsin kansalaisuutta. Sitä piti aina anoa erikseen jokaisessa tapauksessa. Ruotsalaisia kasvatusvanhempia myös kehoitettiin tekemään näin, koska muussa tapauksessa sotalapselle tuli hankkia Suomen passi. Siitä aiheutuisi kuluja. Lisäksi lapsesta tuli ulkomaan kansalaisena tehdä ilmoitus oman asuinalueen poliisiviranomaisille, kun hän oli täyttänyt 16 vuotta. Poikien

kohdalla vaikutti kansalaisuuden vaihtamiseen se, että Suomen kansalaisina he joutuivat suorittamaan asevelvollisuuden Suomessa.<sup>439</sup>

Hjälpkommittén för Finlands Barn joutui sodan jälkeen kamppailemaan ruotsalaisten avustushalusta, sillä maahan saapui lapsia muualta sodan runtelemasta Euroopasta. Elokuusta 1945 vuodenvaihteeseen 1946/1947 Ruotsiin saapui yli 11 000 lasta Norjasta, Belgiasta, Hollannista, Ranskasta ja Tsekkoslovakiasta. Hollantilaiset lapset olivat pääasiassa kotoisin Rotterdamista ja muista kaupungeista, joissa vallitsi maan vapautumisen jälkeen vuonna 1945 suoranainen nälänhätä. Kunkin maan viranomaiset olivat valinneet matkalle lähetetyt lapset. Suomalaisten tavoin he joutuivat aluksi karanteeniin, jonka jälkeen heidät sijoitettiin ruotsalaiseen yksityiskoteihin. Osa jouduttiin majoittamaan kuitenkin lastenkoteihin, sillä he eivät sopeutuneet yksityismajoitukseen. Lastenkodit sijaitsivat Kumlassa, Boråsissa ja Växjössä. Lapset viipyivät Ruotsissa 3–6 kuukautta, ja he oppivat sinä aikana muun muassa puhumaan ruotsia. Kehitysvammaisia lapsia ei Ruotsiin haluttu.<sup>440</sup>

Sodan päättymisen jälkeen Ruotsiin saapui myös saksalaisia lapsia. Vuosina 1946–1954 maassa oleili yhteensä 11 507 saksalaista lasta, mikä oli suomalaisten määrää huomattavasti pienempi. Lapset saapuivat siitäkin huolimatta, että joulukuussa 1946 oli eräässä ruotsalaisessa raportissa todettu, ”att Tysklands barn bäst hjälpas i sitt eget land”. Lisäksi edellisenä vuonna oli katsottu peruseriaatteena olevan, että lapsia tuli ensisijaisesti auttaa heidän kotimaassaan. Tämä poikkesi täysin suomalaisten lasten kohtelusta. On esitettykin arvelu siitä, että suomalaisten lasten kotiinpaluuseen liittyneet ongelmat olisivat vaikuttaneet ruotsalaisten halukuuteen ottaa vastaan saksalaisia lapsia. Saksalaisten lasten avustamista varten oli keväällä 1944 perustettu Hjälpkommittén för Tysklands barn-järjestö, joka joutui alusta saakka natsisyytösten kohteeksi.<sup>441</sup>

Saksalaisten lasten siirtäminen muistutti paljon suomalaisten sotalaisten siirtoa Ruotsiin. Lapsille suoritettiin ennen matkalle lähtöä lääkarintarkastus. Matka Saksasta Ruotsiin tapahtui junalla, laivalla tai linja-autolla. Matkan aikana lapsista huolehti vapaaehtoinen henkilökunta Saksasta, Tanskasta ja Ruotsista. Alkuaikoina lapset joutuivat Ruotsiin saavuttuaan karanteeniin, koska ruotsalaiset pelkäsivät heidän tuovan mukanaan tarttuvaa tauteja.

Lapset sijoitettiin useimmiten maaseudulle tai pikkukaupunkeihin kasvatuskoteihin. Viranomaiset tarkastivat kodit ennen kuin niille annettiin lupa ottaa vastaan saksalaisia lapsia. Perheissä lapset oppivat melko pian puhumaan ruotsia, ja alun ikävöinnin jälkeen lasten elämä muodostui tavalliseksi ruotsalaisen lapsen arjeksi. Ero kasvatusperheestä ja paluu Saksaan oli useimmiten näille lapsille vaikea. He olivat unohtaneet saksan kielen, minkä johdosta heillä oli vaikeuksia muun muassa saksalaisessa koulussa paluunsa jälkeen.

Saksalaisten lasten siirtäminen Ruotsiin ei ollut Neuvostoliitolle mieluinen asia. Ruotsi rajoittikin lasten tuloa maahan Neuvostoliiton arvostelun pelossa. Suhteita suurvaltaan ei haluttu asettaa uhanalaiseksi humanitaarisenkaan toiminnan takia. Vuodesta 1950 lähtien myös DDR esti omalta alueeltaan lastensierrot läntisille mie-

hitysvyöhykkeille ja Ruotsiin. Seuraavana vuonna DDR alkoi tarjota länsisaksalaisille lapsille mahdollisuutta kesänviettoon omalla alueellaan. Saksalaisista lapsista tuli siis ideologisen kamppailun välineitä. Asia tiedostettiin myös Ruotsissa, jossa länsisaksalaisten lasten oleilu maassa tajuttiin osaksi tätä tilannetta.<sup>442</sup>

Kesäkuussa 1946 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ilmoitti alatoimistoille, että lapset palautetaan Ruotsista siten, että kaikki ne lapset jotka oli sijoitettu samaan lääniin, palautetaan yhdessä Suomeen riippumatta siitä, miltä paikkakunnalta he olivat Suomessa kotoisin. Kaikki ne sotalapset, joita ruotsalaiset kasvatusvanhemmat eivät enää voineet pitää luonaan, kotiutettaisiin kesän ja syksyn 1946 kuluessa lasten kotioloista riippumatta. Lisäksi kotiutettaisiin kaikki lastenkoteihin sijoitetut terveet lapset, koska lastenkotien toiminta oli taloudellisista syistä loppumassa. Ensimmäisenä aiottiin Ruotsissa tyhjentää Tukholman lääni 20.6.1946 mennessä. Lapsia oli tarkoitus palauttaa Suomeen Turun ja Tornion kautta.<sup>443</sup>

Ruotsalaiset ihmettelivät suomalaisten halua kotiuttaa sotalapset. Julkisuudessa he muun muassa epäilivät, oliko Suomessa lapsille tarjolla tarpeeksi ruokaa. Vuoden 1946 aikana kotiuttaminen sujui niin, että syyskuun loppuun mennessä noin 8 500 sotalasta oli saapunut takaisin Suomeen. Samalla kesän ajan suurimmat joukkosiirrot päättyivät.

Lastensiirtokomitean mukaan Ruotsiin jäi vielä 10 000 sen sinne kuljettamaa sotalasta. Heidän siirrostaan Suomeen esitti Ruotsin sosiaalihallitus toivomuksenaan, että se tapahtuisi kokonaan kesällä 1947. Suomessa tähän suhtauduttiin hieman epäillen. Realistisempaan arvion pidettiin syksy 1947. Kuitenkaan kotiuttamiset eivät vuonna 1947 sujuneet aivan toivotulla tavalla. Valtionrautatiet ei ollut enää vuodeksi 1947 myöntänyt lastensiirtokomitealle tavanomaista 50 %:n alennusta lastenkuljetusmatkoista.

Lastensiirtokomitean mukaan Ruotsissa oli vielä elokuun lopussa 1947 lähes 6 400 sen sinne toimittamaa sotalasta. He koostuivat seuraavista ryhmistä: kasvatuskodeissa ilman kasvattisopimusta oli 1074 ja kasvattisopimuksen tehneinä 3 205 lasta, sairaina ja lastenkodeissa yhteensä 471 sotalasta, yksityisesti myöhemmin palaavia 146 henkeä, ratkaistujaa adoptioita 750 ja ratkaisemattomia adoptioita 674 tapausta. Lisäksi oli kesän kuluessa myönnetty ulkomaanpassi 3 000 yksityisesti Ruotsiin menneelle lapselle. Siksi on yllättävää Lars Östbergin ilmoitus syyskuussa 1947, että paluukuljetukset ovat päättyneet.<sup>444</sup>

Vuoden 1947 kuluessa kotiutettiin 3 910 sotalasta. Lastensiirtokomitea halusi myös selkiinnyttää kokonaistilannetta. Se päätti lähettää kirjeen niiden sotalasten vanhemmille, joiden lapset olivat yhä Ruotsissa ilman kasvattisopimusta tai mitään muuta selitystä. Vanhempia kehoitettiin heti kotiuttamaan lapsensa. Lisäksi lastensiirtokomitea lähetti syyskuun lopulla 1947 asiamiehilleen kiertokirjeen, jossa heille kerrottiin komitean toiminnan olevan loppumaisillaan. Lasten paluumatkoista aiheutuneet kulut tuli periä ja tilittää lastensiirtokomitealle. Valtioneuvosto oli antanut lastensiirtokomitealle hallintomenoja varten varoja vain 1.10.1947 saakka. Lastensiirtotoimisto jatkoi toimintaansa jälkiselvittelyjen ajan.



Kasvattisopimusten piiriin siirtyneistä sotalapsista tulivat huolehtimaan vastaisuudessa yksinomaan ruotsalaiset kasvatusvanhemmat. Tammikuuhun 1948 mennessä oli jo tehty kaikkiaan noin 3 500 kasvattisopimusta. Ruotsiin jäi vielä joukko sotalapsia, joiden tulevaisuus oli epäselvä. Tässä vaiheessa ei voitu sanoa jäisivätkö he sinne vai palaisivatko he myöhemmin takaisin Suomeen. Sen sijaan asiamiehille tiedotettiin, että kaikki sairaat sotalapset palaavat takaisin kotiin, kunhan ovat toipuneet ensin täysin sairauksistaan. Lastensiirtokomitea kiitti samalla asiamiehiään kaikesta vuosien varrella tapahtuneesta yhteistyöstä ja pyysi heitä samalla edelleenkin seuraamaan niiden sotalasten vaiheita, jotka oli kotiutettu Ruotsista.<sup>445</sup>

1942

# F I N S K A B A R N R E S A



Doktor Douglas Lindahl med några av sina skyddslingar i Stureby.

## OCH TRIVAS I SVERIGE.

*Hjälpkommittén för Finlands barn har begärt att de pengar som samlats in inom skolöverstyrelsen, kartverket och byggnadsstyrelsen till ett "Ämbetshusets barnhem" i stället få användas till barnens över- och återtransport.*

Det har visat sig överflödigt att upprätta barnhem, då för närvarande omkring 15.000 hem i Sverige erbjudit sig ta emot barn utan kostnad för kommittén. Dessutom ha industrier, bruk och institutioner under egen regi ordnat barnhem som kunna rymma flera tusen barn.

"Arcturus" och "Heimdall" kommo på lördagen till Stockholm med över 500 finska barn, och med dem är det nu 8.200 finska småttingar som förts över till Sverige. Genomgångsförläggningarna i Stockholm fingo på lördagsförmiddagen motta det största antal finska barn som hittills härbärgerats här.

— I början av året startade Personalföreningen vid Statens vattenfallsverk i samarbete med Statens vattenfallsverks tjänstemannaförbund, Svenska elektriska arbetarförbundet och Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetarförbundet en insamling för hjälp till Finlands och Norges barn.

Suomalaisia sotalapsia koskeva uutinen ruotsalaislehdessä 1942. Siinä viitataan myös Ruotsiin tuotuihin norjalaisiin sotalapsiin. – *Olli Saustin yksityiskokoelma.*

## 3.5. Suomeen palanneiden lasten jälkihuolto

### 3.5.1. Jälkihuollon aloittaminen

- *”Kaveripiireihin oli vaikea päästä. Tuntui siltä, että olin silmätikkuna sekä vaatetukseni että suomenkielen puutteeni perusteella. Aluksi yritin kertoa Ruotsissa olostani, mutta kun huomasin, ettei se ketään kiinnostanut, lopetin nämä höpinät. Koulussakin kieli tuotti vaikeuksia. Minua ei ymmärretty, kun puhuin suomea ja ruotsia sekaisin. Muista oppilaista se oli naurun aihe. Eivätkä kaikki opettajatakaan näyttäneet tajuavan tunteitani. Kaikki tuntuivat käsittävän minua kuin härskiä muukalaista.”<sup>446</sup>*

Heti ensimmäisten lapsiryhmien palatessa takaisin Ruotsista ja Tanskasta nousi kaikilla tahoilla esille kysymys siitä, minkälaista jälkihuoltoa nämä sotalapset Suomeen saavuttuaan tulevat mahdollisesti tarvitsemaan. Kesällä 1943 pidetyssä lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa katsottiin, että lastensiirtokomitean tuli johtaa kotiutettujen sotalasten jälkihuoltoa. Lisäksi Ruotsista toivottiin saatavan muun muassa ruoka-apua sekä ammattikoulutusapua sotalasten tulevaa kouluttamista varten. Vuoden 1943 aikana pääasiassa Ruotsista kotiutetuille sotalapsille perustettiin mm. lastenkoteja, kuten edellä on jo ilmennyt. Jälkihuoltoasiaa koskeltiin myös lastensiirtokomitean neuvottelukokouksessa Helsingin Säätytalolla lokakuussa 1943.

Ruotsissa kannettiin myös huolta suomalaisten sotalasten jälkihuollosta. Asialla oli muun muassa Ruotsin Pelastakaa lapset-yhdistys, kuten tarkastaja Maja Ahlberg raportoi Helsinkiin heinäkuussa 1943. Ruotsalaiset halusivat myös keskustelua siitä, miten jälkihuolto tuli tarkoituksenmukaisimmin järjestää ja kuka sen rahoittaa. Tammiukuussa 1944 lastensiirtokomitea lupautui ottamaan hoitaakseen myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan Tanskasta Suomeen palauttamien sotalasten jälkihuollon. Lastensiirtokomitea lähetti alatoimistoille tiedusteluja siitä, millaiset kotiolot mahdollisesti palaavilla sotalapsilla olivat ja voitiinko heidät turvalisesti palauttaa koteihinsa. Alatoimistojen tuli suorittaa kaikki tarpeelliset tiedustelut ja lähettää sitten saamansa tiedot lastensiirtotoimistoon Helsinkiin.<sup>447</sup>

Kuitenkin pian tämän jälkeen sotatapahtumat kehittyivät vuoden 1944 aikana siten, että jälkihuoltoa tärkeämmäksi tuli lasten mahdollisimman nopea ja laajamittainen evakuointi pois sodan tieltä. Koko kevään ja kesän 1944 aikana tuhannet suomalaiset lapset matkustivat turvaan Ruotsiin. Osa näistä lapsista oli jo aiemminkin ollut siellä jatkosodan aikana, mutta heidät oli kotiutettu rauhallisemman asematavaiheen aikana. Tanskasta palanneiden sotalasten parissa ei vuoden 1944 kevään ja kesän aikana voitu olosuhteiden pakosta järjestää minkäänlaista jälkihuoltoa. Helmikuussa 1944 Helsingin suurpommitusten jälkeen oli Tanskan-valiokunta myös ilmoittanut Finlandshjaelpenille Kööpenhaminaan, ettei lapsia tuo-

taisi suuressa mitassa Suomeen, jos se vain sopi tanskalaisille. Tanskan-valiokunta uskoi myös siihen, että jos tilanne Tanskassa kärjistyisi, niin lapset voitaisiin siirtää turvaan Ruotsiin. Vaikka Ruotsiin lapsia vietiinkin keväällä 1944, niin Tanskan-valiokunta teki helmikuussa 1944 päätöksen, ettei lapsia lähetetty edes lomalle Tanskaan kasvatusvanhempien toivomuksesta huolimatta. Tanskaa ei selvästikään pidetty enää turvallisena maana suomalaisille sotalapsille. Vasta välirauhan solmimisen jälkeen syksyllä 1944 voitiin aloittaa uudelleen lasten jälkihuollon järjestelyn suunnitteleminen, joskin sotilaallinen tilanne Itämeren alueella ja toisaalta Lapissa asetti omat rajoituksensa välittömälle kotiuttamiselle. Keväällä 1945 kotiuttamiseen liittyneet seikat annettiin Lasten- ja nuorisohuollon keskusliiton pohdittavaksi.<sup>448</sup>

Huhtikuussa 1945 Helsingissä pidetyssä lastensiirtokomitean järjestämässä neuvottelukokouksessa Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön edustaja rouva Enqvist korosti voimakkaasti omissa puheenvuorossaan, että oli tarkoin tutkittava voivatko kodit ottaa vastaan kotiutettavia sotalapsia. Hän piti tätä toimenpidettä kotiuttamisten ehtona. Lastensiirtokomitean taholta todettiin tuolloin, että kaikki kodit tutkitaan ennen kuin sotalapsia aletaan kotiuttaa Ruotsista. Ruotsalaiset olivat kuitenkin äärimmäisen hätäisiä, sillä jo toukokuun lopulla 1945 Hjälpkommittén för Finlands Barn valitti, ettei se ollut saanut mitään tietoja lasten kotioloista.

Lastensiirtokomitea lähetti kuitenkin alatoimistoille runsaasti tiedusteluja niiden sotalasten kotioloista, jotka aiottiin kotiuttaa vuoden 1945 aikana. Nämä tiedustelut eivät suinkaan olleet mitään muodollisuuksia, sillä tarvittaessa lastensiirtokomitealle ilmoitettiin tarkastuksen tuloksena olleen, ettei sotalapsia voida kotiuttaa. Toisinaan alatoimistot suosittelivat myös, ettei lapsia kotiuteta, vaikka vanhemmat olisivat sitä pyytäneetkin. Yleisin syy näissä tapauksissa oli köyhyys ja puute, joka sotalapsen suomalaisessa kodissa vallitsi. Näissä tapauksissa pyrittiin sotalapselle löytämään tarvittaessa Ruotsista toinen sijoituskoti. Eräissä tapauksissa alatoimiston taholta toivottiin, että sotalapset saisivat olle vielä talven 1945/1946 Ruotsissa, sillä heidän katsottiin sopeutuvan vaikeisiin kotioloihin paremmin kesäaikana.<sup>449</sup>

Lastensiirtokomitean ja sen alatoimistojen suorittamat tiedustelut eivät kuitenkaan vakuuttaneet ruotsalaisia. Hjälpkommittén för Finlands barn toi uudelleen julki tyytymättömyytensä sotalasten kotiuttamisiin heinäkuussa 1945. Sen mielestä sotalasten koteja ei vielääkään tutkittu riittävän tarkoin, mikä oli johtanut siihen, että osa kotiutetuista sotalapsista halusi palata takaisin Ruotsiin. Huhtikuun neuvottelukokouksessa asetetut tavoitteet eivät siten ruotsalaisten mielestä olleet mitenkään täyttyneet. Ruotsalaiset halusivat jatkossa kotiuttaa vain ne sotalapset, joiden kohdalla on varmuus siitä, että heidän vanhempansa haluavat ja voivat ottaa heidät takaisin kotiin.

Ruotsalaisten taholta esitettiin lokakuussa 1945 Elsa Bruunille toivomus siitä, että suomalaiset tekisivät jotain sotalasten jälkihuollon hyväksi. Jotta Ruotsissa lasten kotiuttamiseen liittynyt epä tietoisuus olisi saatu hälvenemään, olisi Hjälpkom-

mittén för Finlands barnin sosiaalikirjuri Elsa Könösen mielestä ollut syytä tutkia jokaisen Ruotsissa olleen suomalaisen sotalapsen kotiolot. Lisäksi vallitsi osittain epätietoisuus siitä, millaista apua ja miten paljon Suomi tarvitsi sodan päättämisen jälkeen.<sup>450</sup>

- ”Suomessa äiti tuli asemalle vastaan. Me lähdimme kävelemään, minä edessä ja äiti perässä. Mitään ei puhuttu, koska minä olin unohtanut suomen kielen. Kodin kohdalla kävelin ohi, koska en tuntenut sitä enää. Kaikki oli vierasta. Kotona minä kirjoitin ensimmäiseksi kirjeen Ruotsiin: ”Täällä ei anneta sokeria.” Koulussa olin päivän toisella luokalla ja minut lennätettiin takaisin ensimmäiselle kun en osannut suomea. Meitä oli useampiakin, muut nauroivat meidän suomen kieltämme.”<sup>451</sup>

Sotalasten kotiuttamisiin liittyneet ongelmat oli kyllä tiedostettu suomalaisten viranomaisten taholta toisin kuin myöhemmin on väitetty. Kun lapsia alettiin palauttaa Ruotsista takaisin Suomeen, esitti sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea vetoomuksen sotalasten omaisille ja muillekin kansalaisille. Sen mukaan lasten tuominen takaisin koteihinsa oli erittäin vaikea tehtävä. Tässä tilanteessa oli etukäteen tarkoin mietittävä, ”mitä pienokaisille merkitsee tulla runsaitten ruokapöytien äärestä ja pehmeiltä vuoteilta, suruttomasta elämästä vauriissa kodeissa takaisin niukalle leivälle ja kovalle vuoteelle rauhattomaan ja jännittyneeseen ympäristöön, olkoonpa että se on oma koti.”

Tämän johdosta sotalapsia tuli kaikin tavoin auttaa voittamaan kohtaamansa sopeutumisvaikeudet. Tälle oli yhtenä edellytyksenä lastensiirtokomitean mukaan se, että kukaan ei olisi ivallinen heidän oudolle kielelleen, sekä uusille oppimilleen tavoille ja totumuksille. Lasten tuli tuntee tullessaan takaisin omaan kotiin ja omaan maahansa.

Tämä ei kuitenkaan aina toteutunut, sillä jopa opettajat saattoivat kouluissa arvostella sotalapsia heidän huonon suomenkielensä johdosta. Koulutoverien asenne oli myös usein negatiivinen, sillä suhtautuminen vaihteli: ”Aluksi ihailtiin ja ihmetellen sekä narraten meitä jakamaan mukamme tuomiamme kalleuksia, kuten kiiltokuvia ja tinasotilaita. Sen jälkeen kadehtien ja lopulta pilkaten huonoa suomen kielen taitoamme, joka vaikeutti koulunkäyntiä.” Eräs sotalapsi muistelee paluutaan pommitettuun Kouvolaan seuraavasti: ”Kouvolaan palattua koulukaverit sitten pilkkasivat minua siitä ruotsin kielestä... Toinen järkytys oli nähdä kotikaupunki pommitusten jäljiltä, en voinut ymmärtää, mitä siellä oli tapahtunut.”<sup>452</sup>

Myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta suoritti vuonna 1945 lastensiirtokomitean kautta tiedusteluja Tanskasta kotiutettavien sotalasten kotien olosuhteista. Valiokunta suhtautui lastensiirtokomitean tavoin kielteisesti sotalasten paluuseen Suomesta takaisin sijoituskoteihinsa. Sen periaatteena oli, ettei vanhempiensa pyynnöstä kotiutettuja lapsia palauteta takaisin. Se johtaisi valiokunnan mukaan vain sellaiseen tilanteeseen, jossa sotalasten vanhemmat ”katse-lisivat heitä kerran ja lähettäisivät heidät takaisin”. Valiokunnan toimisto joutui

toisinaan sodan jälkeen puuttumaan suomalaisten vanhempien ja tanskalaisten kasvatusvanhempien välisiin kiistoihin lapsista, jotka saattoivat puhjeta muun muassa vierailukäynneistä Tanskassa. Näissä tapauksissa toimisto pyrki mahdollisimman puolueettomasti tutkimaan kummankin perheen ja samalla lapsen olot ennen päätöksen tekemistä asiassa.

Valiokunta toivoi voivansa kesällä 1946 järjestää lomamatkoja lapsille Tanskaan. Sisäasiainministeriö asettui kuitenkin kiertokirjeessään lääninhallituksille vastustamaan tätä suunnitelmaa. Sen mielestä ulkomaanpasseja tuli antaa vain erikoistapauksissa. Tällaisiksi katsoi sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ”heikot lapset”. Lopulta noin 750 suomalaista lasta lähti Tanskaan kesäksi 1946. Määrä oli vähemmän, kuin mitä tanskalaiset itse olivat toivoneet. Syynä olivat kuitenkin muun muassa Tanskan viranomaisten tiukat valuuttamääräykset. Vain 750 lasta sai Tanskasta rahaa matkustaakseen halki Ruotsin. Suomessa viitattiin myös kuljetusvaikeuksiin, joiden takia matkalle oli voitu valita vain ne sotalapset, jotka olivat eniten loman tarpeessa. Tanskan-valiokunta lähetti toukokuussa 1946 asiaa koskeneen kiertokirjeen tanskalaisille kasvatusvanhemmille.<sup>453</sup>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta pyrki myös seuraamaan Tanskasta kotiutettujen lasten myöhempiä vaiheita laatimalla erityisen lomakkeen, johon voitiin merkitä tietoja lasten olosuhteista. Tammikuussa 1946 valiokunnassa tehtiin päätös, että jokaisessa kodissa tuli tehdä vähintään yksi kotikäynti, jotta saataisiin selville ne tapaukset, joissa lapsiin kohdistunut jälkihuolto oli tarpeellista. Kotikäyntiraportteja tuli muun muassa terveystietosivulta yhteensä noin 2 200.

Kuitenkin työntekijöillä oli muun muassa Helsingissä niin kova kiire, etteivät tiedot olleet täydellisiä. Maaseudulla puolestaan välimatkat haittasivat tehtävän suorittamista. Saadut tiedot auttoivat kuitenkin valiokuntaa muun muassa silloin, kun tanskalaiset kasvatusvanhemmat tiedustelivat suomalaisten hoidokkiensa vaiheita kotiinpaluun jälkeen. Sopeutuminen kotioloihin Suomessa ei kaikilta sotalapsilta käynytkään aina sujuvasti. Lopulta kaikkiaan 107 sotalasta jouduttiin voittamattomien sopeutumisvaikeuksien, vanhempien kuoleman tai sairauden johdosta lähettämään takaisin Tanskaan aiempien kasvatusvanhempiensa luokse. Nämä jouduivat sitä ennen allekirjoittamaan kasvattisopimuksen lapsen hoidosta.<sup>454</sup>

Suomeen palanneiden ja jääneiden lasten jälkihuolto käsitti Tanskan-valiokunnan toimesta pääosin pakettien ja kirjeitten välittämistä sekä koulutustukea. Tätä varten Tanskan-valiokunta perusti vuonna 1947 erityisen rahaston, josta jaettiin vuodesta 1948 lähtien 10 000–30 000 markan apurahoja sotalasten ammattikoulutusta varten. Kotiin palanneet lapset saivat Tanskasta myös elintarvikepaketteja, jotka olivat samanlaisia, kuin tanskalaisten suomalaisille kummilapsilleen vuodesta 1941 lähettämät paketit. Pakettien lähettäminen tapahtui Finlandshjaelpenin avustuksella vuoteen 1949 saakka, jolloin toiminta päättyi. Sen jälkeen kasvatusvanhempien tuli lähettää mahdolliset pakettinsa yksityisesti Suomeen. Kummilapset mukaanluettuina Suomeen lähetettiin yli 175 000 lahjapakettia, joista kotiutetuille sotalapsille lähes 80 000.

Oman ryhmänsä jälkihuollossa muodostivat Tanskan-valiokunnalle erityiset ns. ”vaikeat” lapset. He olivat sellaisia jo murrosikään kasvaneita sotalapsia, jotka lähetettiin takaisin Suomeen vuoden 1949 jälkeen, kun Finlandshjaelpen oli lopettanut toimintansa. Näitä lapsia oli kaikkiaan 34, heistä 16 tyttöä ja 18 poikaa. Heillä oli ollut ongelmia tanskalaisten kasvatustavojen kanssa, eivätkä he Suomessa enää menneet vanhempiansa luokse. Siten vastuu heidän kasvatuksestaan siirtyi viranomaisille. Tanskan-valiokunta sijoitti heidät koulutukseen poika- tai tyttökoteihin sekä kansalaisopistoihin. Tämän jälkeen he siirtyivät normaalisti ammatilliseen koulutukseen asianomaisiin oppilaitoksiin.<sup>455</sup>

Tanskan-valiokunnan suorittamat kotikäynnit olivat erittäin perusteellisia. Niissä kiinnitettiin huomiota moniin eri sotalasten koteihin liittyneisiin tekijöihin. Aluksi tarkasteltiin kotiolosuhteita taloudellisessa ja ”siveellisessä” suhteessa, sekä sitä, montako henkeä perheessä oli ja moniko kävi töissä. Perheenjäsenten terveydentila merkittiin muistiin. Kodin yleinen järjestys ja asunnon suuruus merkittiin korteille. Kotikäynnin suorittaja arvioi vanhempien ja lasten suhdetta.

Sotalapsen kohdalla tuli raporttiin se, kävikö hän koulua, millainen hänen käytöksensä, terveydentilansa ja henkinen tilansa oli. Myös vaatetukseen tuli kiinnittää huomiota, ja yleensä siihen hoidettiin lasta huolellisesti. Jos lapsi teki jo jotain työtä, piti määrittellä oliko hän siitä innostunut ja voisiko se johtaa tulevaisuudessa ammatin. Kotikäynnin aikana tuli myös ottaa selvälle pidettiin perheestä yhteyttä tanskalaisiin kasvatustavoihin ja miten usein tämä tapahtui. Kotikäyntiselostuksissa on suorasukaisiakin arvioita eri kohdissa. Niiden perusteella kotikäynnin suorittanut henkilö saattoi esittää erilaisia toimenpide-ehdotuksia. Eräs tällainen oli ehdotus lapsen pääsystä käymään kesäksi Tanskaan, jos kotiolot olivat huonot.<sup>456</sup>

Tanskan-valiokunta joutui melko pian huomaamaan, että sen voimavarat eivät riittäneet jälkihuoltoon liittyneiden kotikäyntien suorittamiseen. Siksi valiokunta kääntyiikin apua saadakseen sellaisten eri laitosten ja ammattiryhmien puoleen, jotka tunsivat lasten kotioloja ja pitivät yhteyttä lasten vanhempiin. Helmikuussa 1946 Tanskan-valiokunta lähetti kirjeen helsinkiläisten koulujen rehtoreille saadakseen sitä kautta apua jälkihuoltotyöhön. Kirjeen mukana seurasi kotikäyntiselostuslomake, johon Tanskan-valiokunta pyysi lasten luokanvalvojia merkitsemään pyydytetyt tiedot. Maaliskuussa 1947 samanlainen kirje lähetettiin myös koulusairaanhoidajille sekä terveysisärisille.

Syksyllä 1947 Tanskan-valiokunta määritteli kolme oman toimintansa keskeisintä aluetta vuoteen 1950 saakka. Nämä päätoiminta-alueet olivat Tanskaan jääneiden sotalasten oikeudellisen aseman vakiinnuttaminen, Suomeen palanneiden sotalasten jälkihuolto, sekä tanskalaisten ja suomalaisten kotien välisen yhteyden ylläpitäminen. Jälkihuoltoa varten elokuussa 1947 perustettu stipendirahasto jakoi ammattikoulutusta varten mm. vuosina 1950–1954 kaikkiaan 277 stipendiä. Lisäksi joka vuosi Tanskan-valiokunnan toimisto suoritti kirjeiden käännoistyötä, mikä edesauttoi yhteyksien ylläpidossa suomalaisten ja tanskalaisten vanhempien välillä. Samoin toimisto käänsi myös adoptioanomuksia.<sup>457</sup>



Tanskassa toimineen Finlandshjaelpenin työvaliokunta viimeisessä kokouksessaan 28.6.1949. Seisomassa vasemmalta ylilääkäri Erik Anderssen, johtaja H.W.Spechler, varustaja Knud Lauritzen, insinööri T.K.Thomsen, pääkassa Aksel Olsson, kapteeni E.V.S.Lassen, herra August Bech, insinööri Ove Holma ja konttoripäällikkö Tornoe. Istumassa vasemmalta rouva Katrine Kjaer, pankinjohtaja Olaf Hedegård, ylilääkäri Poul Guidal ja rouva Ingrid Larsen.

Hjälpkommittén för Finlands Barn ruokki ruotsalaisten kasvatusvanhempien huolta Suomen tilanteesta kiertokirjeellään kesäkuussa 1945 kasvatusvanhemmille. Kirjeessä todettiin, että vaikka Suomessa olikin välirauha, oli tilanne jopa vaikeampi kuin sodan aikana. Elintarvikkeiden ohella pulaa oli vaatteista ja polttoaineesta. Lisäksi kirjeessä esitettiin sensaatiomainen väite siitä, että syksyllä 1945 jouduttaisiin suuret osat Helsinkiä evakuoimaan. Kaikki tällaiset väitteet olivat omiaan ruokki-  
maan epäluuloja suomalaisten kyvystä hoitaa kotiutettujen sotilasten jälkihuoltoa.

Lastensiirtokomitea pyrki aktiivisuudellaan vastaamaan ruotsalaisten esittämään melko jyrkkäänkin kritiikkiin jälkihuollon järjestämisen suhteen. Aiemmin mainittujen sotilasten kotiolojen tiedustelujen lisäksi se lähetti elokuun lopulla 1945 sotilasten jälkihuoltoa koskeneen kirjelmän Väestöliitolle, Mannerheimin Lastensuojeluliiton sotakummivaliokunnalle, Pelastakaa lapset r.y.:lle, Sotainvalidi-  
dien veljesliitolle, Invalidien keskusliitolle, lääkintöhallitukselle sekä Svenska Befolkningsförbundetille pyytäen näiltä jokaiselta taholta apua toiminnan järjeste-

lyissä. Lisäksi tarvittaessa tuli kääntyä Suomen Huollon puoleen avunsaannissa. Väestöliitto kiinnittikin sodan jälkeen huomiota sotalasten kotiuttamiseen Ruotsista, samalla kun se alkoi kiinnittää huomiotaan siirtolaisuuteen.<sup>458</sup>

Sotalasten vanhemmille päätettiin lastensiirtokomitean toimesta jakaa kotiuttamisen yhteydessä erityinen lehtinen, jossa olisi neuvoja ja kehotuksia lasten hoitamiseksi heidän saavuttuaan takaisin Suomeen. Toiminnanjohtaja Elsa Bruun piti myös aiheesta esitelmiä radiossa. Loppuvuonna 1945 antoi Helsingin kaupunki määräyksen, jonka mukaan tarkastaja Maja Ahlberg kaupungin lastensuojelulautakunnasta ryhtyi hoitamaan palautettujen helsinkiläisten sotalasten asioita. Lastensiirtokomitea päätti lisäksi lähettää tammikuussa 1946 tarkastaja Toini Kurkian laajalle tutkimusmatkalle muun muassa Kuusamon ja Kajaanin seuduille.<sup>459</sup>

Ruotsalaisten esittämä kritiikki tuntuu kohtuuttomalta, koska esimerkiksi sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkistossa on jo vuodelta 1945 lähtien selvityksiä sotalasten kotioloista. Alatoimisto oli siis ollut erittäin aktiivinen tarkastaessaan kotiutettavien ja jo kotiutettujen sotalasten oloja. Eivätkä tarkastukset aina suinkaan olleet mitään muodollisuuksia.

Helmikuussa 1945 alatoimisto oli tarkastanut maakunnassa erään sotalapsen kodin. Kotiolot olivat raportin mukaan erittäin huonot, isä oli alkoholisti ja äidillä oli mielenterveysongelmia. Lisäksi lapsia oli yli 10. Alatoimisto suosittelee lastensiirtokomitealle, ettei kyseistä lasta palautettaisi kotiinsa, vaan lapsen tuleva asema tuli järjestää jollakin toisella tavalla.

Taalintehtaalla jouduttiin syksyllä 1945 tarkastamaan kahden pojan kotiolot, koska heidän vanhempansa olivat sairastuneet ja sen takia ruotsalaiset kasvatustavanhemmat olivat huolestuneet poikien tilanteesta. He olisivat halunneet lapset takaisin Ruotsiin, mitä lastensiirtokomitea vastusti. Pojat oli kuitenkin sijoitettu jo toiseen perheeseen ja he voivat hyvin, joten asia ei vaatinut jatkotoimia.

Lisäksi esiintyi tapauksia, joissa kotiutettavan lapsen äiti pyysi ettei lasta tuotaisi eri systä johtuen takaisin kotiin, vaan sijoitettaisiin esim. johonkin lastenkotiin. Esiintyi myös tapauksia, joissa vanhemmat eivät osanneet päättää halusivatko he lapsensa kotiin. Asia jouduttiin silloin ratkaisemaan viranomaisten toimesta. Joskus myös jo hieman vanhemmat sotalapset itse kirjeissään Ruotsiin valittivat olojaan Suomessa, jolloin jouduttiin suorittamaan tarkastuskäyntejä kodeissa, ja arvioimaan lasten osakseen saama kohtelu.

Aina ei voitu välttää traagisiakaan yksittäistapauksia. Lokakuussa 1945 erään sotalapsen äiti oli kuolemassa ja halusi vielä nähdä Ruotsissa olleen lapsensa. Naisen sisar oli kuitenkin esittänyt toivomuksen, ettei lapsi näkisi sairasta äitiään. Lisäksi tartuntavaara katsottiin liian suureksi, koska äiti oli ollut parantolassa sairautensa johdosta. Tässä tilanteessa katsottiinkin, että oli parasta antaa lapsen olla Ruotsissa.<sup>460</sup>

Helsingissä 15.10.1945 pidetyn lastensiirtokomitean neuvottelukunnan kokouksen jälkeen antoi lastensiirtokomitea ohjeet lääninasiainmiehilleen komitean toimeenpanemasta jälkihuollosta kotiutetuille sotalapsille. Ohjeiden mukaan lastensiirtokomitea työskenteli koko toiminnan keskuselimenä. Kussakin läänissä jäl-



kihuollon johto oli lääninasiamiesten käsissä. Tässä työssä heidän tuli käyttää apunaan paikallisia asiamiehiä, terveystyöntekijöitä ja opettajia, sekä muita toimintaan osallistumaan halukkaita henkilöitä. Lääninasiamiehille lähetettiin listat kotiutettavista lapsista. Ne lapset, jotka eivät kuuluneet minkään huoltojärjestön avun piiriin, olivat lääninasiamiehen valvonnan alaisia.

Mahdollisimman pian sen jälkeen, kun sotalapsi oli kotiutunut, tuli tämän kotona käydä. Erityisesti korostettiin, että Ruotsiin tuli lähettää ilmoitus kiitoskirjeineen lapsen saapumisesta kotiinsa. Yhteyttä kasvatusvanhempiin ei saanut katkaista. Samalla tuli tarkkailla lapsen sopeutumista kotiinsa. Lisäksi piti ilmoittaa siitä, miten perhettä mahdollisesti voitiin avustaa vaate- ja ruokatarvikkein, sekä mitä ongelmia lapsilla oli esiintynyt. Lapsen koulunkäyntiin tuli myös kiinnittää huomiota. Kodeissa käynnit tuli suorittaa osoittamalla ”*mahdollisimman suurta tahdikkautta ja hienotunteisuutta*”. Kaikista havainnoista tuli ilmoittaa lääninasiamiehille. Mahdollinen avustus lähetettiin suoraan Helsingistä asianomaiselle perheelle. Asiamiesten tuli valvoa, että avustus käytettiin oikein. Ohjeiden lopussa korostettiin sitä, että annettu avustus oli luonteeltaan tilapäistä, ei missään tapauksessa pysyvää.<sup>461</sup>

Kuntien huoltolautakunnat antoivat puolestaan lastensiirtokomitealle tietoja sotalasten oloista sekä heidän perheidensä varallisuudesta kasvatusavustusta varten. Muutama vuoteen eivät perheiden olot kuitenkaan merkittävästi parantuneet. Syksyllä 1948 Hämeen lääninhallitus oli tiedustellut toimialueensa kuntien huoltolautakunnilta kasvatusavustusta saaneiden perheiden taloudellista tilannetta. Suurin osa kuntien huoltolautakunnista oli ollut sitä mieltä, että annetut kasvatusavustukset olivat tulleet suureen tarpeeseen. Avustustoimintaa tuli myös jatkaa, koska avustettujen perheiden taloudellisessa asemassa ei ollut tapahtunut mitään oleellista muutosta parempaan suuntaan. Lastensiirtokomitean lääninasiamiehet toimittivat lastensiirtotoimistoon Helsinkiin kuitit kaikista niistä kasvatusavustuksista, jotka sotalasten vanhemmat olivat kuitanneet.<sup>462</sup>

Samansuuntaisia ohjeita annettiin kotiinpalaavien sotalasten vanhemmille lastensiirtokomitean toimesta. Kun sotalapsi oli palannut kotiin Ruotsista, tuli ruotsalaisille kasvatusvanhemmille heti ilmoittaa kotiintulosta ja samalla kiittää kaikkea siitä hoidosta ja huolenpidosta, jota he olivat sotalasta kohtaan osoittaneet. Myös jatkossa tuli pitää yhteyttä Ruotsiin, ja kertoa muun muassa sotalapsen kehityksestä ja kaikista hänen vaiheistaan. Erityisesti lastensiirtokomitea kehotti lähettämään ruotsalaisille kasvatusvanhemmille valokuvia sotalapsesta. Jos sotalapsella tullessaan Suomeen oli mukanaan vaatteita ja muita tuomisia, piti niistä kiittää ja huolehtia.

Kuitenkin lastensiirtokomitea kielsi jyrkästi sotalasten vanhempia lähettämästä Ruotsiin minkäänlaisia kerjuukirjeitä, joissa olisi pyydetty ruotsalaisia kasvatusvanhempia lähettämään Suomeen ruokaa tai vaatteita: ”*Emme saa vaatimuksilla vaarantaa hyviä suhteitamme Ruotsiin.*” Myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle annettiin samanlaiset ohjeet kerjuukirjeiden suhteen.

Lastensiirtokomitea kielsi myös lähettämästä yhtäkään kotiutettua sotalasta takaisin Ruotsiin, vaikka tällä alussa olisi ollut suuriakin sopeutumisvaikeuksia.

Vanhempia kehoitettiin vain kärsivällisyyteen, sillä kun lapselle antoi tarpeeksi aikaa, niin tämä vähitellen kotiutuisi taas entiseen suomalaiseen kotiinsa. Joissain tapauksissa kielitaidottomuus aiheutti väärinkäsityksiä, vaikka lasten vanhemmat olisivatkin kirjoittaneet Ruotsiin, ja kertoneet lasten päässeen turvallisesti perille.

Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat saamistaan kirjeistä huolimatta lasten kotiolosuhteiden takia levottomia, ja lastensiirtokomitea joutui tutustumaan koteihin voidakseen saamiensa tietojen perusteella rauhoitella ruotsalaisia. Toisinaan tämä koteihin tutustuminen muodostui lähes salapoliisityöksi. Erään Ruotsista Turkuun palautetun pojan ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat saaneet kesällä 1946 pojan vanhemmilta kerjuukirjeitä ja olivat niiden johdosta erittäin huolestuneita. Turun alatoimisto suoritti tällöin lastensiirtotoimiston pyynnöstä kotikäynnin, joka oli naamioitu jälkihuoltoasiaksi. Lopputuloksena oli, että kyseinen perhe katsottiin syyttömäksi kirjeisiin. Joku muu oli todennäköisesti käyttänyt perheen nimeä ja muita tietoja hyväkseen, sekä lähettänyt kirjeitä Ruotsiin.<sup>463</sup>

Lastensiirtokomitea joutui kuitenkin toteamaan loppuvuonna 1946, että Ruotsista koteihinsa palautettujen sotalasten jälkihuolto oli kaikista toimenpiteistä huolimatta jäänyt vaillinaisemmaksi kuin mitä oli suunniteltu ja toivottu. Suurimpana syynä tähän tilanteeseen katsottiin rahan puute. Ruotsista luvattuja varoja ei saatu käyttöön, mistä seurasi muun muassa erilaisia materiaalisia puutteita. Huolimatta näistä vastoinkäymisistä jatkettiin palautettavien sotalasten kotien arviointeja myös vuonna 1947.

Maaliskuussa 1947 lastensiirtokomitea lähetti kaikille alatoimistoille luettelot seuraavana kesänä Ruotsista palaavista sotalapsista. He olivat sellaisia lapsia, jotka eivät enää voineet jäädä Ruotsiin, mutta joiden kotioista ei ollut mitään tietoa. Lastensiirtokomitea pyysi ilmoittamaan kotiuttamisosoitteen, jos koti oli sellainen, että lapsi voitiin sinne palauttaa. Jos sotalasta ei voitu palauttaa kotiinsa, piti hänet siinä tapauksessa sijoittaa lastenkotiin. Alatoimistojen tuli ilmoittaa silloin se, mihin lastenkotiin lapsi sijoitetaan.

Tammikuussa 1948 lastensiirtokomitea päätti mahdollisuuksiensa mukaan tukea tohtori Varpu Lepon tutkimusta, joka koski noin 200:n Ruotsista palautetun sotalapsen sopeutumista kotioihin ottaen huomioon mm. sosiaaliset olot ja ympäristövaikeudet. Samaan aikaan Suomeen palanneiden sotalasten kysymys nousi myös lehtien palstoille. Myöhemmin samana syksynä 1948 tohtori Varpu Leppo katsoi lastensiirtokomitealle antamassaan tiedonannossa, että sotalasten psyykinen huolenpito olisi erittäin tärkeä toimenpide.<sup>464</sup>

Huhtikuussa 1947 Hjälpkommittén för Finlands Barn tiedotti asiamiehilleen, että ennen kasvattisopimuksen solmimista tuli ruotsalaisille kasvatusvanhemmille selvittää millä perusteilla he voivat sen tehdä. Näitä olivat tieto sotalapsen heikoista kotioista Suomessa, sekä lapsen jääminen käymään koulua tai suorittamaan ammatillisia opintoja.

Alkukesällä 1947 Hjälpkommittén för Finlands Barn lähetti kiertokirjeen kaikille niille ruotsalaisille kasvatusvanhemmille, jotka olivat aiemmin huhtikuussa 1947

ilmoittaneet haluavansa vielä pitää suomalaisen sotalapsen luonaan. Tällä kierto-  
kirjeellä pyrittiin rauhoittamaan kasvatustahojen mieltä lasten tulevaisuuden  
suhteen. Kirjeessä kerrattiin lyhyesti lastensiirtojen historia. Siinä korostettiin, että  
jo alkujaan oli tarkoitus se, että lapset ovat Ruotsissa vain lyhyen aikaa. Mutta vasta  
nyt kuuden vuoden kuluttua oli tilanne Suomessa sellainen, että sosiaaliministeriön  
lastensiirtokomitea saattoi kotiuttaa loputkin lapset Ruotsista ja samalla lopettaa  
toimintansa. Kasvatustahojen korostettiin, että lastensiirtokomitea oli tutki-  
nut palautettavien kotiolot ja todennut ne sellaisiksi, että kasvatustahot saattoivat  
palata koteihinsa seuraavan kesän 1947 aikana. Hjälpkommittén för Finlands Bar-  
nin mukaan tätä toimenpidettä ei saanut ottaa minään kiittämättömyyden osoituk-  
sena suomalaisten taholta. Koska lapset olivat saattaneet olla jo kauankin ruotsa-  
laisten kasvatustahojensa luona, oli kiertokirjeen mukaan erittäin ymmärrettä-  
vää, että näiden oli siksi joissain tapauksissa vaikea luopua heistä. Mutta lasten kan-  
nalta oli parasta palata Suomeen niin pian kuin se oli mahdollista ja lisäksi vielä  
lämpimänä vuodenaikana.<sup>465</sup>

Näin Hjälpkommittén för Finska Barn toimi omalta osaltaan tyyntyynteevästi  
ruotsalaisiin kasvatustahoihin päin samalla, kun järjestö pyrki muiden ruotsa-  
laisten tahojen kanssa aktiivisesti turvaamaan kotiin siirrettyjen suomalaisten sota-  
lasten jälkihuollon järjestämisen sitä tyydyttävällä tavalla. Mutta ruotsalaisten kas-  
vatustahojen huoli ei ottanut laantuakseen, vaan lasten olosuhteita koskeneita  
kyselykirjeitä saapui viranomaisille ja suomalaisille vanhemmille. Erityisen huol-  
lissaan oltiin siitä, riittääkö lapsille tarpeeksi ruokaa, kuten eräs Ruotsin ”mamma”  
kirjeessään: *”Oikein näemme sinut menossa kauppaan maitopulloinesi, mutta  
kuinka maidon saanti onnistui, saitko sitä niin paljon kuin halusit, pikku sydänpä-  
pyseni? Toivottavasti teidän ei tarvitse nähdä puutetta kovin paljosta, äiti voisi kir-  
joittaa ja kertoa, onko jotain, jota ei ole tarpeeksi, antaisi meidän tietää, miten  
korttiannokset riittävät.”*

Lokakuussa 1947 ruotsalaiset asiamiehet saivat ohjeet keskustella kasvatustahojen  
kanssa, jotta nämä suostuisivat lähettämään lapset takaisin Suomeen. Hjälpkommittén för Finlands Barn toivoi kasvatustahojen ymmärtävän tilan-  
teen, sillä muussa tapauksessa asiamiesten tuli kääntyä lääninhallitusten puoleen ja  
pyytää apua lasten kotiuttamiseksi. Ruotsissa lastensiirtoihin osallistunut Elsie  
Mannerheim oli myös joulukuussa 1949 sitä mieltä, että sotilaiden kotiinpaluuseen  
tuli suhtautua rauhallisesti.

Hänestä oli ymmärrettävää, että lasten sopeutuminen oli aluksi vaikeaa. Näin  
lapsetkin joutuivat ympäristönvaihdoksen kautta omalta osaltaan maksamaan käy-  
dystä sodasta. Mannerheimin mielestä lapset kuitenkin sopeutuivat melko nopeasti  
uusiin oloihin, jos koti ei ollut aivan ala-arvoinen. Hän korosti samalla ruotsalaisil-  
le sitä, että vaikka suomalaiset kodit olivatkin ruotsalaisiin verrattuna köyhiä, ei se  
merkinnyt sitä, että ne olisivat samalla olleet mitenkään huonompia koteja. Man-  
nerheim korosti Suomen lähettäneen lapsiaan vain tilapäisesti ulkomaille, eikä hei-  
tä siten ruotsalaisten kasvatustahojen taholta voitu omia itselleen.<sup>466</sup>

Syyskuun alussa 1948 joutui lastensiirtokomitea ruotsalaisten asettamien paineiden johdosta lähettämään asiamiehilleen kiertokirjeen, joka käsitteli sotalasten jälkihuollon lopullista järjestämistä Suomessa. Kirjeessä esitettiin neljä eri kysymystä, joihin toivottiin vastausta. Aluksi kysyttiin sitä, mitä kielteisiä kokemuksia asiamiehillä oli ollut jo Suomeen kotiutetuista sotalapsista? Seuraavaksi heidän tuli arvioida se, tuliko nämä lapset edelleenkin pitää tietyssä erikoisasemassa muihin lapsiin nähden. Lisäksi asiamiesten tuli esittää käsityksensä siitä, tuliko sotalapsia jatkuvasti avustaa. Jos heitä tuli avustaa, niin lastensiirtokomitea halusi kuulla ehdotuksen siitä, missä muodossa tämän avustamisen olisi tullut tapahtua ja kenen toimesta. Lopuksi asiamiehille annettiin vapaa sana. He saivat kertoa toivomuksensa ja ehdotuksensa sotalasten jälkihuollon suhteen. Saamissaan vastauksissa korostettiin etenkin sairaiden sotalasten jälkihuollon tärkeyttä. Antamassaan omassa vastauksessaan sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimisto näki asian vaikeana ja laajakantoisena. Näin varsinkin, jos aiottiin ottaa huomioon jokainen kotiutettu sotalapsi yksilöllisesti.

Turun alatoimisto katsoi, että jos lapset lähetettiin Ruotsiin pelkästään turvaan sodalta ja pommituksilta, niin tämä tarkoitus oli täyttynyt. Sillä perusteella lapsia ei tulisi pitää missään erikoisasemassa muihin lapsiin nähden. Samoin heitä ei tullut mitenkään erityisesti avustaa. Poikkeuksena Turun alatoimisto piti kuitenkin sairaita lapsia, joita tuli koko ajan tarkkailla, jotta Ruotsissa saatu hoito ei olisi mennyt hukkaan. Jos kuitenkin haluttiin ottaa huomioon sotalasten kohdalla sosiaaliset syyt, niin tilanne muuttui huomattavasti vaikeammaksi. Jo lasten lähtiessä oli osalla heistä kotiolot huonot ja rikkinäiset. Monen kohdalla tilanne oli palattuaan aivan samanlainen. Sosiaalisten perusteiden kannalta jälkihuolto vaikutti osin vaikealta ja ylivoimaiseltakin tehtävältä Turun alatoimiston mielestä.<sup>467</sup>

Samaan aikaan suoritettiin lastensiirtokomitean työvaliokunta vastaavanlaisen kiertokyselyn maan huoltolautakunnille. Näiltä kysyttiin olivatko ne kokouksissaan joutuneet käsittelemään sotalapsia koskeneita asioita. Huoltolautakuntien tuli myös arvioida sitä, olivatko lapset sopeutuneet hyvin tai huonosti koteihinsa, vai oliko lapsia otettu huostaan ja sijoitettu esim. lastenkoteihin. Lastensiirtokomitea halusi myös tietää pitikö sotalasten avustustoimintaa huoltolautakuntien mielestä jatkaa, ja jos piti, niin missä muodossa tämä toiminta silloin olisi tapahtunut?

Pääsääntöisesti huoltolautakuntien vastauksista ilmenee, että sopeutuminen takaisin kotioloihin Suomessa oli ollut ongelmatonta tai vaikeuksia oli esiintynyt jonkin aikaa. Lappeenrannasta tosin arvioitiin, että kaikesta sopeutumisesta huolimatta lapsille jää erilaisia psyykkisiä vammoja ja häiriöitä, jotka saattoivat myöhemmin aiheuttaa ongelmia. Mutta kaikkien kuntien kohdalla ei tilanne kuitenkaan ollut aivan ongelmaton. Oulusta raportoitiin, että sotalasten sopeutuminen oli ollut vaikeaa huonon ravinto- ja vaatetustilanteen johdosta. Savonlinnassa osa lapsista oli ikävöinyt varakkaampiin ruotsalaisiin kasvatuskoteihinsa. Juukan kunnan huoltolautakunta valitteli, että lapset suorastaan kärsivät kodeissaan totuttuaan Ruotsissa ”yllelliseen elämään”.<sup>468</sup>

Suomen kielen unohtuminen oli myös tuottanut sotalapsille suuria sopeutumisongelmia. Moni ruotsalaisein perheisiin sijoitettu sotalapsihan unohti vähitellen kokonaan suomenkielen, mikä aiheutti lapsille Suomessa hankaluuksia. Jotkut kotiin palanneet sotalapset salasivat ruotsin taitonsa. Harjavallassa osa lapsista oli ollut alakuloisia ja ikävöinyt takaisin Ruotsiin. Muut lapset saattoivat myös kiusata sotalapsia näiden kielitaidottomuuden takia, kuten Kymissä oli tapahtunut. Lahdesta todettiin, että kieliongelmat olivat suurin syy sopeutumattomuuteen. Sieltä myös todettiin, että sotalapsia ei tulisi pitää missään erikoisasemassa toisiin lapsiin nähden, vaan sopeutumisen nopeuttamisen kannalta tasaveroinen kohtelu muiden kanssa on paikallaan. Helsingistä valitettiin siitä, että ruotsalaiset kasvatusvanhemmat haluavat aktiivisesti lapsia takaisin luokseen. Tästä oli lasten vanhempien kasvatuksellinen asema kärsinyt.

Jyväskylästä puolestaan ilmoitettiin vastauksena kyselyyn, että lasten sopeutuminen oli lähes täysin epäonnistunut, ja muutama sotalapsi oli jo palautettu takaisin Ruotsiin. Parkanossa lasten huoltajien varattomuus aiheutti ongelmia sopeutumiselle. Savitaipaleella kotiin palanneet sotalapset olivat ”*aluksi olleet hyvin vaateli-aita vaatetuksen ja ruoan suhteen*”, mutta myöhemmin sopeutuminen oli sujunut jo paremmin. Kemissä puolestaan etenkin kauan Ruotsissa olleilla sotalapsilla oli suuria ongelmia Suomeen sopeutumisessa. Vaasasta vastattiin niillä sotalapsilla olleen vaikeaa, jotka eivät lainkaan muistaneet Suomessa ollutta kotiaan ja biologisia vanhempiaan.<sup>469</sup>

Ruotsista oli esitetty toivomuksena, että suomalaisten sotalasten jälkihuolto siirrettäisiin erityisen komitean johdettavaksi sen jälkeen, kun lastensiirtokomitea tulee lopettamaan toimintansa. Lars Östberg kirjoitti asiasta Kosti Pirjolalle elokuussa 1948. Hänen mukaansa Ruotsissa toivottiin, ettei kotiutuvia lapsia jätetä vaille jälkihuoltoa, jos esimerkiksi kotiolut eivät olekaan lapsen kannalta suotuisat.

Ruotsissa tunnettiin yhä edelleen vastuuta sotalapsista, eikä yhteyttä heihin haluttu katkaista aivan heti kotiinpaluun jälkeen. Kuitenkin katsottiin, että olisi parempi jos yhteydet lapsiin kulkisivat jonkun elimen kautta eivätkä suoraan. Östbergin mukaan oli tärkeää saada myös lasten suomalaiset vanhemmat tajuamaan mahdollisten ongelmien syntyminen, sillä lapset oli jo kaksi kertaa irrotettu omasta tutusta ympäristöstään. Toiminnanjohtaja Elsa Bruun kannatti tätä ruotsalaisten näkemystä.

Myös Edith Stolt esitti oman näkemyksensä asiasta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle syyskuussa 1948. Hän katsoi, ettei ollut milloinkaan saanut sellaista käsitystä, että ruotsalaiset olisivat toivoneet kotiutetuille sotalapsille jonkinlaista erikoiskohtelua. Stoltin mukaan ruotsalaisilla oli kuitenkin oikeus asettaa omia toiveitaan sotalasten jälkihuollon suhteen, koska he olivat asettaneet niin paljon aikaansa ja taloudellisia resurssejaan sotalasten käyttöön.

Lisäksi Suomen sosiaaliministeriössä haluttiin sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larssonin toimesta lopettaa erilaisten tilapäisten sota-ajan komiteoiden toiminta yhteiskunnan siirryttyä takaisin rauhantilaan. Käydyssä keskustelussa tuli esille

myös ajatus, että tuleva jälkihuoltokomitea toimisi jonkin suuremman järjestön yhteydessä. Tässä yhteydessä mainittiin muun muassa Pelastakaa Lapset r.y. Kuitenkin lopulta päädyttiin itsenäisen komitean kannalle. Siten päättäessään lopettaa 1.10.1948 toimintansa siirsi lastensiirtokomitea sotalasten jälkihuollon valvonnan ja toteuttamisen erilliselle Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitealle.<sup>470</sup>

#### 3.5.2. Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitea

Sotalasten jälkihuollon tehokasta toteuttamista varten perustettu jälkihuoltokomitea piti ensimmäisen kokouksensa marraskuussa 1948. Sen jäsenistä osa oli jo aiemmin osallistunut sotalasten siirtoihin. Komitean puheenjohtajana toimi rouva Mary Lavonius ja varapuheenjohtajana sosiaaliministeriön lastensuojelutarkastaja Niilo Kotilainen. Muut komitean jäsenet olivat tarkastaja Maja Ahlberg, tohtori Niilo Hallman, maisteri Elsa Könönen sekä rouva Edith Stolt, joka samalla toimi komitean sihteerinä.

Komitea valitsi samalla keskuudestaan erityisen työvaliokunnan, johon kuuluivat Kotilainen, Ahlberg ja Stolt. Nämä kolme valtuutettiin samalla kuittaamaan ja nostamaan rahaa komitean määrärahoista. Kulkulaitosministeriölle jätettiin anomus vapaakirjeoikeudesta sekä alennuksesta, joka koskisi niitä lastensiirtokomitean siirtämiä sotalapsia, jotka vielä olivat Ruotsissa ja palasivat takaisin Suomeen.<sup>471</sup>

Koska jälkihuoltokomitealla ei ollut tarpeeksi palkattua työvoimaa, pyysi Mary Lavonius muutamia entisiä sotalastensaattajia työskentelemään vapaaehtoisina jälkihuollon parissa. Näin tapahtuikin ja osa heistä työskenteli komitean toimistossa tehden uutta kortistoa niistä kodeista, joissa piti käydä tarkastamassa tilanne. Osa puolestaan suoritti varsinaisia kotikäyntejä. Kotikäyntien tarkoitus oli selvittää se, miten Ruotsissa hoitoa saaneet sotalapset olivat tervehtyneet. Jos kaikki oli kunnossa eikä kotiin palannut sotalapsi tarvinnut enää mitään hoitoa, niin hänet poistettiin kortistosta.

Marraskuussa 1948 Helsingissä työskenteli kolme sairaanhoitajaa tutkimassa sotalasten kotioloja. Lisäksi käytössä olivat tarvittaessa lääkäripalvelut. Keväällä 1949 Helsingin kaupunki palkkasi tehtävään kolmen kuukauden ajaksi terveysisaren, koska alkuvuonna lähes 700 helsinkiläiskotia oli vielä tarkastamatta eikä vapaaehtoinen työvoima enää riittänyt tehtävään.

Muulla maassa turvaututtiin myös terveysisarten ja huoltoviranomaisten antamaan apuun. Tämä tapahtui siten, että kunkin läänin johtava terveysisari sai luettelon ja henkilökortit kyseisessä läänissä olevista sotalapsista, joiden luona oli käytävä. Eri pitäjissä työskentelevät terveysisaret suorittivat sitten kotikäynnit ja raportoivat niiden tuloksista johtavalle terveysisarelle palauttaen samalla lasten henkilökortit.<sup>472</sup>

Jälkihuoltokomitean tarkastajilla ja muulla henkilökunnalla riittikin työtä vuoden 1949 aikana, sillä valmistuneen uuden kortiston mukaan koko maassa oli kaik-

kiaan 4 077 sotalasten kotia, joissa piti käydä tarkastuskäynnillä kartoittamassa kotien sen hetkinen tilanne. Kodit jakautuivat koko maan alueella seuraavasti:<sup>473</sup>

Taulukko 22. Tarkastettavat kodit lääneittäin vuonna 1949

Helsinki	828
Lapin lääni	620
Turun ja Porin lääni	482
Uudenmaan lääni	446
Vaasan lääni	399
Kuopion lääni	389
Hämeen lääni	365
Oulun lääni	273
Kymen lääni	185
Mikkelin lääni	90
Yhteensä	4 077

Kuten luettelosta ilmenee, niin Helsingin kaupungin ja Uudenmaan läänin osuus tutkittavista kodeista oli noin kolmannes eli kaikkiaan 31 %. Pelkästään Helsingissä tutkittavista kodeista sijaitsi 20 % eli viidennes. Työmäärä oli siis erittäin suuri, eikä jälkihuoltokomitea yksinään kyennytkään siitä kaikkialla suoriutumaan. Vaikka jälkihuoltokomitea palkkasikin terveystieteen Helsingin alueelle, päätettiin työhön kuitenkin pyytää apua Helsingin lastensuojelulautakunnalta. Sen tuli tarkastaa kodit aluksi, ja jos jotain jatkotoimia sen jälkeen tarvittiin, niin silloin jälkihuoltokomitea vastaisi niistä. Tällä pyrittiin tehokkaampaan jälkihuoltoon sekä niukkojen resurssien parempaan käyttöön.<sup>474</sup>

Vuoden 1949 aikana jälkihuoltokomitea tarkasti kaikkiaan 2 965 sotalapsen kotien sen hetkisen tilanteen. Tämä oli 73 % kaikista kortistossa olleista lapsista, eli työ oli käynnistynyt erittäin ripeästi. Suoritetun tarkastuksen tulos muodostui eri ryhmittäin Helsingin ja muun Suomen osalta seuraavanlaisiksi:<sup>475</sup>

Taulukko 23. Tarkastetut sotalasten kodit vuonna 1949

	Helsinki	Muu Suomi	Yhteensä
Voitu poistaa	493	1 291	1 784
Siirretty jälkihuoltoon	263	592	855
Ruotsiin palanneita	30	18	48
Kuollut	7	47	54
Osoite tuntematon	35	189	224
Yhteensä	828	2 137	2 965

Kaikkiaan siis 1784 sotalasta eli 44 % jälkihuoltokomitean kortistossa olleista tapauksista voitiin poistaa jo ensimmäisen tarkastuskäynnin jälkeen, Helsingin osalta jopa yli puolet tutkituista kodeista. Sopeutuminen kotioloihin ja lasten tervehtyminen Ruotsissa saadun hoidon jälkeen näyttävät siis näiden lukujen valossa sujuneen hyvin. Varsinaisen jälkihuollon piiriin piti siirtää vain 855 sotalasta, mikä oli 21 % kaikista tutkittavista tapauksista. Ruotsiin palanneita oli joukossa melko vähän. Yllättävän monen lapsen osoite oli tuntematon. Olihan jatkosodan päättymisestä kulunut jo viisi vuotta, joten muun muassa karjalaisten evakoiden uusien osoitteiden olisi luullut olleen jo viranomaisten tiedossa.

Tehtyjen kotikäyntien kuluessa jälkihuoltokomitea totesi, että sotalasten terveydentila oli melko hyvä. Suurimman ongelman muodostivat tuberkuloosia sairastaneet lapset. Heidän hoitamaisensa kaupungeissa ja Etelä-Suomessa onnistui vielä lääkäreiden ja parantoloiden avulla, mutta Pohjois-Suomessa tilanne oli vaikeampi. Oulun ja Lapin lääneissä haittasivat pitkät välimatkat käyntejä lääkäreiden ja terveysisarten luona. Siksi monen kotiinsa palanneen sotalapsen tuberkuloosi oli uusiutunut.

Komitean jäsen Edith Stolt kävi syksyllä 1949 tutustumassa Pohjois-Suomen tilanteeseen. Komitealle antamassaan matkaraportissa hän ehdotti lisärahoituksen antamista Pohjois-Suomen auttamiseksi. Jälkihuoltokomitea myönsikin tästä syystä marraskuussa 1949 100 000 markan määrärahan Lapin läänin johtavalle terveysisarelle Elina Kokille käytettäväksi lääkärinhoidon ja lääkkeiden hankintaan, sekä jalkineiden ostoon. Lisäksi sairaille lapsille tuli hankkia lisäravintoa sellaisissa tapauksissa, joissa lasten omat kodit eivät sitä pystyneet antamaan. Muutamia Pohjois-Suomen sairaita lapsia sijoitettiin myös Kiljavannummen ja Högsandin parantoloihin saamaan hoitoa.

Muita jälkihuoltokomitean käyttämiä hoitolaitoksia olivat Diakonissalaitos, Samfundet Folkhälsanin toipilaskodit Espoon Sandåkerissa ja Kallvikin Ljunghe-dassa. Lisäksi heikkokuntoisia helsinkiläislapsia sijoitettiin kesällä 1949 Lohjalle erääseen yksityiseen kesäsiirtolaan. Näihin hoitolaitoksiin sijoitettiin myös alkuvuonna 1949 Ruotsista kotiutetut loputkin sairaat sotalapset. Jos lapsen kotikunta ei ajoissa maksanut hoitomaksuja hoitolaitoksille, niin jälkihuoltokomitea hoiti kulut ja velkoi myöhemmin kotikuntaa. Maksuvalmiudesta johtuen jälkihuoltokomitea saikin kuntia paremmin lapset hoitoon. Rahapulaa jälkihuoltokomitealla ei ollut, ja Lars Östbergille Tukholmaan voitiinkin loppuvuonna 1949 ilmoittaa jälkihuollon jatkuvan seuraavana vuonna aivan samalla tavalla.<sup>476</sup>

Sotalasten vanhemmat pyysivät myös jälkihuoltokomitean toimiston kautta takaisin kotiin Ruotsista siellä vielä kasvattisopimuksilla olleita lapsiaan. Tällaisia tapauksia oli vuoden 1949 aikana 107. Kotiin palasi 18 sotalasta, joista kuitenkin kaksi palasi heti takaisin kasvatusvanhempiansa luokse Ruotsiin. Kotiinkutsutuista kolme oli ollut adoptoituna Ruotsiin jo muutaman vuoden ajan. Viidessä tapauksessa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat itse halunneet lähettää luonaan olleen sotalapsen takaisin Suomeen.



Kotiuttamisten aluksi jälkihuoltokomitea kehotti sotalasten vanhempia kirjoittamaan ruotsalaisille kasvatusvanhemmille ja kertomaan, koska he haluavat lapsensa kotiin. Sotalapsen kotiuttamisesta ilmoitettiin Tukholmaan asianajaja Lars Östbergille sekä myös kotiutuvan sotalapsen kotikunnan huoltalautakunnalle. Sen tuli ennen lapsen paluuta tutkia, voiko koti huolehtia lapsesta asianmukaisella tavalla. Usein pyydettiin myös paikkakunnan terveystieteiden lausuntoa asiasta.

Jos sotalapsi aiottiin sijoittaa Suomessa toiseen perheeseen, pyysi jälkihuoltokomitea asianomaisen kunnan huoltalautakunnan tai huoltosihteerin lausuntoa perheen sopivuudesta kasvatusvanhemmiksi. Ennen lapsen sijoittamista suomalaiseen kasvatuskotiin tuli tämän vanhempien allekirjoittaa asiaa koskeva sitoumus. Toimintansa alkuvaiheissa jälkihuoltokomitea antoi Lars Östbergin tehtäväksi tarkastaa, että kaikki ruotsalaiset kasvatuskodit olivat ruotsalaisten lastensuojeluviranomaisten tiedossa ja luetteloissa.

Elokuussa 1949 jälkihuoltokomitea pyysi apua ruotsalaisilta, koska lähes päivittäin vanhemmat esittivät pyyntöjä palauttaa vielä Ruotsissa olevat lapsensa kotiin. Syyskuussa 1949 Östberg puolestaan ilmoitti jälkihuoltokomitealle tapauksista, joissa kasvatusvanhemmat eivät olleet adoptoineet taikka tehneet sitoumusta sotalapsen hoidosta. Hän mainitsi kehottaneensa näitä ruotsalaisia kasvatusvanhempia allekirjoittamaan kyseisen sitoumuksen, jossa he lupasivat vastata lapsesta syntyneistä kustannuksista Ruotsissa sekä paluumatkan kuluista. Lapsen vanhemmilta tuli samalla pyytää suostumus tämän jäämiselle Ruotsiin.<sup>477</sup>

Toimintansa aluksi jälkihuoltokomitea rajasi itse tehtävänsä siten, että se päätti olla puuttumatta sotalasten mahdollisiin siirtoihin takaisin Ruotsiin. Se katsoi tehtävänänsä olevan vain niiden lasten huoltamisen ja hoidon valvonnan, joiden kotiolut Suomessa sitä vaativat. Jälkihuoltokomitea esitti myös oman näkemyksensä niistä syistä, miksi vielä vuonna 1949 Ruotsissa oli suuri määrä suomalaisia sotalapsia.

Osa lasten vanhemmista oli niin ilahtunut ruotsalaisten kasvatusvanhempien halusta auttaa, etteivät he siksi pyytäneet lapsiaan takaisin kotiin. He eivät halunneet loukata ruotsalaisten kasvatusvanhempien mieltä, ”ymmärtämättä millaisen vaikutuksen tämä kaikki tulee tekemään lapsiin heidän kerran vuosien kuluttua palatessa takaisin isänmaahansa”. Toisena ryhmänä ovat kodit, joissa on erilaisia taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia.

Oman ryhmänsä muodostavat sotelesket, jotka ovat yrittäneet kohentaa taloudellista asemaansa voidakseen kutsua lapsensa kotiin Ruotsista. Näiden äitien on ollut vaikea ymmärtää sitä, miten ongelmallista lapsen kotiuttaminen tulee olemaan useiden vuosien jälkeen. Ylipäänsä jälkihuoltokomitean mielestä vanhempien oli vaikea tajuta, että heidän lapsensa eivät voisi sopeutua kotioloihin, joihin he joutuvat palaamaan. Joissain tapauksissa sotalapsen vanhemmat saattoivat kuitenkin antaa lapsen jopa itse päättää siitä, halusiko tämä palata takaisin Ruotsista Suomeen. Tällöin ajateltiin nimenomaan sitä, että alhaisempaan elintasoon tottuminen olisi lapselle vaikea, osittain suorastaan jopa ylivoimainen tehtävä.<sup>478</sup>

Vuoden 1950 aikana jälkihuoltokomitea jatkoi toimintaansa samojen periaatteiden mukaan. Sotalasten kotioloja käytiin tarkastamassa, etenkin juuri Ruotsista tulleiden oloihin kiinnitettiin huomiota. Tarvittaessa perheille annettiin avustusta. Toimintaansa tehostaakseen jälkihuoltokomitea palkkasi toukokuussa 1950 kaksi sosiaalihuoltajaa. Asiasta oli komiteassa käyty keskusteluja koko kevään ajan. Lapin läänin palkattiin sairaanhoitaja Ester Harjapää sekä Kymen, Mikkelin ja Kuopion lääneihin lääketieteen ylioppilas Maija Kotilainen. Heidän tuli kesän aikana suorittaa matkoja toimialueilleen sekä suorittaa samalla kotikäyntejä, tehdä selostus jokaisesta käynnistä sekä sijoittaa ja valvoa lasten hoitoa lastenkodeissa.

Ruotsissakin oltiin tyytyväisiä sosiaalihuoltajan palkkaamisesta Lapin läänin. Myös sotalapsia suomalaisiin kasvatuskoteihin välittäneet järjestöt tarkistivat perheitä ennen sijoitus päätöstä. Pelastakaa Lapset r.y. otti huomioon muun muassa mahdollisten kasvatusvanhempien ammatit ja heidän terveydentilansa. Lisäksi arvioitiin asunnon kunto ja siisteys, sekä maaseudulla viljelysten suuruus ja kotieläinten määrä. Sijoituskodin läheisyys kansakouluun oli eräs tärkeä peruste. Lisäksi kasvatusvanhemmilta tiedusteltiin otettiinko sijoitettava lapsi kasvattilapiseksi, hoitomaksulla tai hoitomaksutta sijoitettavaksi, vai ottolapiseksi.<sup>479</sup>

Lapin läänin sosiaalihuoltaja Ester Harjapää kävi kaikkiaan 121 kodissa. Hän toimi yhteistyössä läänin terveydenhuoltoviranomaisten sekä kuntien huoltolautakuntien kanssa. Yleinen terveydentila Lapin läänin lasten keskuudessa oli ollut melko hyvä. Vuoden 1949 aikana Ruotsista palanneista sotalapsista yksi oli kuollut tuberkuloosiin. Tarvittaessa lapset lähetettiin Ouluun jatkotutkimuksiin. Alueen köyhyyttä kuvaa se, että usein jouduttiin lapsille hankkimaan uudet vaatteet, ennen kuin matkalle tutkimuksiin voitiin lähteä.

Alkuvuonna 1950 suunniteltiin Lapin läänistä kotoisin olleiden lasten sijoittamista Högsandin parantolaan. Lapin läänin kunnille suoritetun kyselyn perusteella lapsia sijoitettiin kuitenkin virkistäytymään ja saamaan hoitoa uusiin perustettuihin lastenkoteihin Sallaan, Posiolle, Sodankylään, Ranualle ja Kittilään. Tämä katsottiin heille henkisesti miellyttävämmäksi vaihtoehdoksi, sillä näin he saivat olla lähempänä kotiseutujaan. Kaikkiaan näissä lastenkodeissa hoidettiin 34 lasta. Muutama lapsista sai jäädä lastenkotiin koko tulevaisuudeksi talveksi perheen heikon taloudellisen tilan takia. Toisaalta jälkihuoltokomiteassa tehtiin se havainto, että kaikkein huonoimmassa taloudellisessa asemassa olleet perheet olivat ennakkoluulojen vuoksi myös haluttomimpia lähettämään lapsiaan lastenkoteihin.<sup>480</sup>

Toinen sosiaalihuoltaja Maija Kotilainen suoritti siis työtään Kymen, Mikkelin ja Kuopion läänien alueella. Kaikkiaan hän teki kesän 1950 aikana 106 kotikäyntiä. Täälläkin työskenneltiin yhteistyössä terveyssisarien ja kuntien huoltolautakuntien kanssa. Syksyllä 1950 kyseisissä kolmessa läänissä oli vielä 56 sotalasta jälkihuollon piirissä. Yleisarvionaan jälkihuoltokomitea totesi, että suurin avuntarve oli Kuopion läänin syrjäisimmillä seuduilla. Siellä jouduttiin antamaan jopa suoranais- ta raha-avustustakin. Näillä seuduilla myös lasten terveydentila muun muassa tuberkuloosin suhteen oli huonompi kuin muualla tarkastettujen läänien alueilla.

Asuntopulaa sen sijaan esiintyi kaikkialla tarkastetuissa lääneissä. Lisäksi vanhempien sairastuvuus aiheutti perheille toisinaan suuriakin taloudellisia ongelmia. Yhteenvetona jälkihuoltokomitea totesi vuoden 1950 lopulla, että yleisesti kuitenkin lasten terveystilanne oli kehittynyt melko suotuisasti. Paljon sotalapsia oli voitu poistaa jälkihuoltokomitean kortistosta. Sairaita lapsia oli hoidettu muun muassa Kiljavannummen parantolassa sekä Diakonissalaitoksella Helsingissä. Varattomille perheille oli tällöin jälkihuoltokomitean puolesta maksettu matkat sekä lääkärintutkimukset. Jälkihuoltokomitea oli myös tyytyväinen sosiaalihuoltajien suorittamaan työhön.<sup>481</sup>

Jälkihuoltokomitean jäsen Edith Stolt kävi vuoden 1950 aikana muutamissa sellaisissa kodeissa ympäri maata, joissa oli tullut ongelmia sotalapsen kotiin paluun jälkeen. Yleensä muutamien viikkojen alkuvaikeuksien jälkeen ongelmat olivat hellittäneet, kun muun muassa kielivaikeudet oli voitettu ja lapsi pystyi kommunikoimaan perheensä kanssa. Sellaisilla paikkakunnilla, joilla sotalapset ovat saaneet seurakseen ruotsia puhuvia lapsia, mukautuminen on sujunut parhaiten.

Helsingin osalta voitiin vuoden 1950 aikana poistaa kortistosta melkein kaikki Ruotsissa hoitoa saaneet sotalapset. Koska lapset olivat kouluikäisiä, he olivat jo koululääkäreiden ja kouluhoitajien valvonnassa. Muutamat lapset pääsivät kesäajaksi maaseudulle. Kuitenkaan sijoittaminen maaseudulle ei sujunut siinä laajuudessa kuin oli toivottu. Yksityiskoteja ei saatu hankituksi ja kesäsiirtolat olivat aivan täynnä.<sup>482</sup>

Jälkihuoltokomitea sai vuoden 1950 aikana 74 pyyntöä sotalasten vanhemmilta saada Ruotsissa oleva lapsi takaisin kotiin. Asioista yritettiin aina ensin sopia ruotsalaisten kasvatusvanhempien kanssa. Jos nämä ovat kieltäytyneet lähettämästä lasta Suomeen, on asianajaja Lars Östbergin välityksellä pyritty saamaan asia ratkaistuksi. Kirjeissään Östbergille jälkihuoltokomitea selvitti muun muassa kotien olosuhteita, asuntojen kuntoa sekä vanhempien työtilannetta. Kaikkiaan 34 sotalasta palasi vuoden 1950 aikana Suomeen. Heistä kuitenkin kuusi lähti melko pian takaisin.

Vuoden 1950 alussa Ruotsissa oli kaikkiaan 3 904 sotalasta kasvatussopimuksella. Toisinaan Ruotsissa vielä olleiden sotalasten vanhemmat antoivat luvan jatkaa lastensa oleskelua ruotsalaisten kasvatusvanhempiansa luona. Tällöin asiasta tehtiin kirjallinen sopimus. Siinä lapsen vanhemmat antoivat lapsensa jäädä Ruotsiin sillä edellytyksellä, että tämä sai palata heti pyydettyä Suomeen ilman oikeustoimia tai muita sen kaltaisia ongelmia, jotka saattaisivat viivyttää paluumatkaa. Lisäksi ruotsalaisten kasvatusvanhempien tuli ylläpitää kirjeilyä Suomeen, jotta lapsen vanhemmat saattoivat seurata lapsensa kehittymistä. Jälkihuoltokomitean tietoon tuli myös tapauksia, joissa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat tarjonneet sotalasten suomalaisille vanhemmille rahaa siitä, että lapsi saisi jäädä heidän luokseen Ruotsiin. Tällaisissa tapauksissa pyydettiin asiassa Ruotsista Lars Östbergiltä selvitys lapsen tilanteesta.<sup>483</sup>

Jälkihuoltokomitea suunnitteli keväällä 1951 palkkaavansa jälleen kaksi sosiaalihuoltajaa työskentelemään kotiutettujen sotalasten parissa. Suunnitelmat eivät kuitenkaan täysin toteutuneet, sillä lopulta vain Oulun läänin alueelle palkattiin sosiaalihuoltaja. Tehtävään valittiin Ester Paasiokivi, joka oli aiemmin toiminut sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean asiamiehenä Oulun läänissä. Hän siis tunsikin hyvin sotalasten asiat. Paasiokivi aloitti työnsä toukokuussa 1951 ja työsuhde kesti syyskuun loppuun. Hän oli yhteydessä kaikkiaan 205 kotiin, joista 35 jäi jälkihuollon piiriin. Osassa tapauksista suositeltiin sotalapsen siirtoa sairaalahoitoon Ouluun tai Helsinkiin. Loput 170 kotia poistettiin jälkihuoltokomitean kortistosta. Henkilökohtaisesti Paasiokivi kävi etenkin niissä kodeissa, joissa epäiltiin sotalapsella olevan sopeutumisvaikeuksia. Useimmissa tapauksissa epäilyihin ei kuitenkaan ollut aihetta.

Jälkihuoltokomitea toimi edelleenkin paikallistasolla yhteistyössä muiden vieranomaisten kanssa. Se kehotti kuntien huoltolautakuntia terveysisarten tai sosiaalisihiteerien avulla tutkimaan sotalasten terveydentilaa sekä kotioloja. Komitean jäsenistä Edith Stolt suoritti myös vierailuja sotalasten kodeissa vuoden 1951 aikana. Näistä käynneistä kerrottiin myös sotalasten ruotsalaisille kasvatustalouksille, jotka joissain tapauksissa olivat huolissaan lasten tilanteesta.<sup>484</sup>

Osa sotalapsista alkoi vuonna 1951 olla jo sen ikäisiä, että heidän tuli aloittaa ammattiin johtavat opinnot eri oppilaitoksissa. Jälkihuoltokomitea pyrki auttamaan näitä nuoria ammatin valinnassa sekä myöhemmin haettaessa valtion avustusta heidän ammattiopinnoilleen. Orpoja sotalapsia jälkihuoltokomitea auttoi myös suoraan taloudellisesti. Työvaliokunta päätti kokouksissaan kunkin yksittäisen sotalapsen kohdalla, paljonko tälle voidaan maksaa avustusta opintojen saattamiseksi loppuun saakka. Sotalapset olivat ikäryhmä, johon ensimmäisenä vaikutti Suomessa sodan jälkeen tapahtunut koulutuksen laajeneminen ja ammattirakenteen muutos, joka vaati koulutettumpaa työvoimaa.

Jälkihuoltokomitea antoi myös vuoden 1951 aikana vaateavustusta Pohjois-Suomen köyhimmille perheille. Sairaitten lasten hoitomaksuista kustannettiin osa sellaisissa tapauksissa, joissa perheen taloudellinen asema oli huono. Samoin maksettiin matka-avustusta niille vähävaraisten perheiden sotalapsille, joiden tuli käydä lääkärintarkastuksissa Invalidisäätiössä Helsingissä, ja jotka eivät saaneet sosiaaliministeriön avustusta. Parantoloissa oleville sotalapsille järjestettiin myös kansakoulukursseja kirjeenvaihto-opetuksena. Kesän ajaksi järjesti Samfundet Folkhälsan muutamille heikkokuntoisille lapsille mahdollisuuden viettää aikaa maaseudulla vahvistumassa. Pohjois-Suomen huoltoa tarvinneet lapset päätettiin sijoittaa kesäksi alueen uusiin lastenkoteihin.<sup>485</sup>

Vuoden 1951 lopulla jälkihuoltokomitean puheenjohtaja vaihtui. Koska Mary Lavonius ei asunut vakituisesti Helsingissä, hänanoi ja sai eron puheenjohtajuudesta. Hän jäi kuitenkin komitean jäseneksi. Uudeksi puheenjohtajaksi tuli Niilo Kotilainen. Toukokuussa 1952 jälkihuoltokomitea valitsi sosiaalihuoltajaksi seuraavan kesän ajaksi lääketieteen ylioppilas Martti Kotilaisen,

vaikka jälleen oli aluksi suunniteltu kahden sosiaalihuoltajan palkkaamista. Kotilaisen tuli tehdä ajalla 15.5.–15.7.1952 kotikäyntejä länsi- ja keski-Suomessa sellaisissa kodeissa, joiden lapset olivat olleet sairauden takia hoidettavana Ruotsissa. Tarkastettavien kotien ohella hän oli yhteistyössä kuntien lastensuojelu- ja terveystyöntekijöiden kanssa.<sup>486</sup>

Kaikkiaan Kotilainen tarkasti 116 kotia 35 kunnan tai kaupungin alueella. Jälkihuoltokomitealle laatimassaan muistiossa hän toteaa yhteenvetona, että Ruotsissa olleet sotalapset olivat sopeutuneet hyvin uusiin oloihin Suomessa ja päässeet elämänsä alkuun. Kotilaisen mukaan tämä johtui siitä, että kotiuttamisesta oli jo aikaa kulunut vuosia. Haastateltuaan vanhempia sotalapsia hän mainitsee, ettei oleskelua Ruotsissa paljoakaan enää muisteltu, ja että kotiinpaluu oli tuntunut sotalapsista mukavalta sekä luonnolliselta.

Jälkihuoltokomitea katsoikin kertomuksessaan, ettei etenkin sairaaloissa olleilla sotalapsilla ollut ”*sellaisia tunnepohjaisia liittymiskohtia Ruotsiin*”, kuin mitä yksityisperheissä olleilla oli eräissä tapauksissa ilmennyt. Suurin osa sotalapsista oli myös toipunut sairauksistaan. Vielä hoitoa vaativista lapsista oli huolehdittu tyydyttävästi. Ylipäättään vanhemmat olivat tyytyväisiä Ruotsissa saatuun hoitoon. Tyytymättömyyttä esiintyi pääasiassa lasten Ruotsin aikaista sijoituspaikkaa kohtaan. Nämä lapset olivat olleet sijoitettuna lastenkoteihin, joita Ruotsiin oli perustettu suomalaisia lapsia varten. Vanhemmat puolestaan olisivat halunneet heidät yksityisperheisiin tai sairaalahoitoon.<sup>487</sup>

Jälkihuoltokomitea pyrki myös vuoden 1952 aikana sovitteluun niissä ristiriitatilanteissa, joissa sotalapsen vanhemmat halusivat lapsensa takaisin Suomeen, mutta ruotsalaiset kasvatusvanhemmat eivät halunneet luovuttaa tätä pois. Sovittelu oli kuitenkin menestyksetöntä usein, kuten jälkihuoltokomitea itsekin totesi. Siksi piti turvautua oikeusprosessiin niitä ruotsalaisia kasvatusvanhempia kohtaan, jotka eivät halunneet itsekkäistä syistä luovuttaa suomalaisia sotalapsia takaisin näiden omille vanhemmille. Suomalainen julkinen sana katsoi myös kirjoituksissaan, että ruotsalaiset olivat sitoutuneet palauttamaan lapset takaisin Suomeen, eikä lasten vanhempia voitu siten missään tapauksessa pakottaa jättämään lapsiaan Ruotsiin. Ruotsista pyydettiin suomalaisten psykiatrien lausuntoa siitä, miten Ruotsista Suomeen siirretyt lapset ovat sopeutuneet. Jälkihuoltokomitea pyysikin lausuntoa asiassa psykiatrian professori Martti Kailalta.<sup>488</sup>

Kaila totesi, että sopeutumiseen kotioloihin Suomessa vaikuttivat seuraavat tekijät: 1) Lapsen ikä muutoksen hetkellä, mitä nuorempana sotalapsi on sijoitettu uuteen kotiin Ruotsissa tai Tanskassa, sitä voimakkaammin hän on kiintynyt kasvatusvanhempiansa; 2) Kasvatuskodissa vietetyn ajan pituus, jos sotalapsi ei ollut viettänyt koko lapsuuttaan Ruotsissa, niin hänelle ei yleensä pitänyt olla vaikeuksia sopeutua takaisin kotiin Suomeen; 3) Aiemman ja myöhemmän kasvatusmiljöön voimakas erilaisuus, etenkin eettisesti ja emotionaalisesti. Kaila tarkasti tarkemmin seitsemän eri sotalapsen tapaukset. Ainoastaan yhdessä tutkitussa tapauksessa sotalapsi ei ollut sopeutunut oloihin Suomessa.

Kaiken kaikkiaan Kailan mielestä ei ollut todennäköistä, että Ruotsista omien vanhempiensa luokse palautetuille sotalapsille syntyisi mitään pysyviä henkisiä häiriöitä. Tämä edellytti kuitenkin sitä, että sotalapsi sai omilta vanhemmiltaan osakseen rakkautta, huolenpitoa ja ymmärtämystä. Lisäksi lapsen tuli olla henkisesti kehitykseltään aivan normaali. Aivan ongelmitta ei Kailan mukaan näissäkään tapauksissa päästä, sillä *”ohimenevät käytöshäiriöt ja neuroottiset reaktiot ovat sitävastoin luonnollisesti odotettavissa”*. Tutkimuksen tulos toimitettiin Suomen Tukholman lähetystön kautta Ruotsiin käytettäväksi sotalasten huoltajuutta koskevia riita-asioita ratkottaessa.<sup>489</sup>

Professori Arvo Ylppö antoi myös sosiaaliministeriölle tammikuussa 1952 arvionsa sotalasten sopeutumisesta paluuseen Ruotsista. Hän totesi omaavansa yli 30 vuoden kokemuksen lasten oleskelusta lastenkodeissa ja sairaaloissa. Vain pieni vähemmistö ei ajan myötä sopeutunut näihinkään. Samoin lapset ovat jälleen pitkäkökin poissaolon jälkeen asettuneet koteihinsa ilman mitään suurempia ongelmia. Suomalaisten sotalasten kohdalla hän ei katsonut huomanneensa mitään merkittäviä sopeutumisongelmia Suomeen palaamisen osalta. Kieliongelmanikin tuli aina lopulta voitetuksi.

Nuoremmat lapset olivat sopeutuneet vanhempia paremmin kotioloihin, vaikka ne usein materiaalisesti olivatkin heikommät kuin kasvatusvanhemmilla Ruotsissa oli ollut. Sen sijaan vanhemmat lapset olivat herkemmin verranneet elinoloja keskenään. Kuitenkin hekin olivat Ylppön mukaan melko pian sopeutuneet tilanteeseen. Hän mainitsi tehneensä saman havainnon niiden pakolaislasten osalta, joita hän hoiti ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen Saksassa työskennellessään siellä lastenlääkärinä. Myös karjalaiset lapsieväkot olivat sodan aikana joutuneet olemaan erossa kodeistaan epämääräisiä aikoja, eikä heidänkään kohdalla voitu havaita sopeutumisvaikeuksia.

Johtopäätöksensä Ylppö toteaa lasten sopeutuvan aikuisten tavoin yhtä hyvin ympäristön muutoksiin. Häiriöt johtuivat hänestä muun muassa ympäristöstä sekä sairauksista. Tilapäiset sopeutumisvaikeudet eivät kuitenkaan Ylppön mielestä mitenkään haitanneet lapsen henkistä kehitystä. Myöhemmissä muistelmissaan Ylppö mainitsi liioitteluksi väitteen suomalaisten lasten yliherkkyydestä lastensiirtojen yhteydessä. Hänen omat kokemuksensa lastenlääkärinä eivät tukeneet kyseistä näkemystä. Lastensiirroista Ylppö mainitsi myöhemmin, että jos hän olisi ymmärtänyt niiden laajentuvan niin suureksi muuttoliikkeeksi, niin hän ei olisi suhtautunut niihin samalla tavalla myönteisesti.<sup>490</sup>

Myös jälkihuoltokomitean sihteeri Edith Stolt antoi alkuvuodesta 1952 oman selvityksensä Ruotsista takaisin Suomen palanneiden sotalasten selviytymisestä ja sopeutumisesta uuteen elämäntilanteeseensa. Hänen mielestään suurimmalla osalla, eli 95 %:lla sotalapsista ei ollut lainkaan ongelmia, tai sitten heillä oli joitain pieniä ja ohimeneviä ympäristönvaihduksesta johtuvia oireita. Vähäiset vaikeat tapaukset Stolt jakoi kahteen ryhmään. Toisessa näistä lasten sopeutumisvaikeuksia ruokkivat ruotsalaiset kasvatusvanhemmat, jotka eivät

halunneet palauttaa lapsia koteihinsa. Toisen ryhmän lapset kokivat itse kotiin-tuloon sopeutumisen ongelmaksi.

Stolt arvosteli melko jyrkästi osaa ruotsalaisista kasvatusvanhemmista. Etenkin iäkkäämmät, lapsettomat pariskunnat olivat hänen mukaansa olleet tottumattomia kasvattamaan lasta, ja tämä oli saanut elää aivan liian vapaasti kasvatuskodissaan. Koska tarvittava lujuus lapsen kanssa oli Ruotsissa puuttunut, oli hänen Suomeen palattuaan vaikeaa tottua tiukempaan kuriin sekä myös mahdollisiin sisaruksiinsa. Lisäksi lapsi oli usein ollut Ruotsissa kaikenlaisen materiaalsen hemmottelun keskipisteenä, joten Suomen paljon alempi elintaso saattoi tuottaa pettymyksiä.

Stoltin mielestä sopeutusvaikeuksia kokeneille lapsille ei ollut riittävän tarpeeksi korostettu sitä tosiasiaa, että sotalapsen koti oli Suomessa ja hänen tuli aikanaan palata sinne takaisin. Tämä oli johtunut ruotsalaisten kasvatusvanhempien pelosta menettää lapsi. Nämä olivat myös saattaneet pitää lapsiin liikaa yhteyttä näiden paluun jälkeen. Stoltin mukaan kaikkein vaikeimmin olivat sopeutuneet avioerolapset, sotaorvot, alkoholistiperheiden lapset, vähemmän lahjakkaat sekä jo Ruotsissa epäsosiaalisuutta osoittaneet lapset.<sup>491</sup>

Stolt myös muistutti, että jo etukäteen oli pelätty kotiuttamisiin liittyviä vaikeuksia. Siksi oli ryhdytty muun muassa yhteistyöhön lastensuojeluviranomaisten sekä kuntien huoltoviranomaisten kanssa. Ne sotalapset, jotka olivat tulleet takaisin Suomeen vastoin vanhempiensa tahtoa, olivat olleet erityisen tarkkailun kohteena. Etukäteen oli myös arvioitu sopeutumiseen kuluva aikaa. Siihen oli laskettu kuluvan yhden vuoden, mutta todellisuudessa se oli ollut valtaosalla palanneista lyhyempi. Muutamien viikkojen jälkeen tilanne oli yleensä Stoltin mukaan jo rauhoittunut.

Suomen kieli oli muodostanut suurimman ongelman, sillä erittäin moni lapsista oli unohtanut äidinkielenensä. Vaikeinta oli niillä lapsilla, jotka palasivat täysin suomenkieliseen ympäristöön. Heille oli aluksi koulunkäyntikin tuottanut suuria vaikeuksia. Mutta ajan myötä oli suomen kieli kuitenkin opittu uudelleen, ja sitä kautta lasten koulumenestyskin tuli paremmaksi. Lisäksi suomalaisiin sisaruksiin sopeutuminen oli toisinaan ollut vaikeaa osalle palanneista sotalapsista. Lopuksi Stolt arvioi lastensiirottojen sujuneen kitkattomammin, kuin mitä olisi voinut uskoa toiminnan alkaessa. Hänen mielestään positiivista kokonaiskuvaa eivät häirinneet siirtoihin liittyneet ongelmat.<sup>492</sup>

Vuonna 1953 jälkihuoltokomitea ei enää palkannut erityistä sosiaalihuoltajaa. Sairaitten sotalasten jälkihoitoa annettiin muun muassa Heinolan Reumasairaalassa sekä Diakonissalaitoksella Helsingissä. Jälkihuoltokomiteaa työllistivät paljon sellaiset lasten vanhemmat, jotka olivat kadottaneet yhteytensä lapsiinsa ja heidän kasvatusvanhempiinsa. Näiden tapausten selvittely tuotti runsaasti työtä. Ruotsissa oli asianajaja Lars Östberg tiedustellut kasvatusvanhemmilta syitä yhteyksien katkeamiseen ja pyrkinyt omalta osaltaan luomaan yhteyksiä uudelleen. Erilaisia väärinkäsityksiä oli jouduttu oikomaan melko paljon. Usein ne olivat johtuneet puutteellisesta kielitaidosta ja siksi jälkihuoltokomitean toimistosta oli luvattu apua mm. kirjeitten kääntämisessä. Positiivista oli toisaalta se, että Ruotsiin adoptoidut

sotalapset olivat edelleen kirjeilyssä vanhempiinsa, samoin kuin ruotsalaiset vanhemmat lasten suomalaisiin vanhempiin.

Ongelmallisia jälkihuoltokomitealle olivat myös sellaiset tapaukset, joissa kasvatussopimuksen tehneet ruotsalaiset kasvatusvanhemmat eivät olleetkaan halunneet kantaa vastuutaan sotalapsesta. Tällöin lapset oli lähetetty takaisin Suomeen vastoin omaa tahtoaan, ja samalla pääsääntöisesti ilman kielitaitoa tai ammattikoulutusta. Jälkihuoltokomitea oli yrittänyt näissä tapauksissa auttaa sotalasta ja tämän vanhempia pyrkien saamaan lapsia ammatillisen koulutuksen piiriin. Tyttöjä oli sijoitettu opiskelemaan kansanopistoihin ja erityisille lastenhoitajakursseille, joiden pituus oli 8 kuukautta. Tehdaspaikkakunnilla asuneet pojat olivat puolestaan päässeet tehtaisiin harjoittelijoiksi, jos he vain olivat halunneet sitä.<sup>493</sup>

Vuodenvaihteessa 1952–1953 Ruotsissa oli vielä sosiaaliministeriön lastensiirto-  
komitean välityksellä sinne siirrettyjä sotalapsia kaikkiaan 3 702, joista 18-vuotiaita oli 1025 ja sitä nuorempia 2 677. Ruotsiin oli adoptoitu 2 232 lasta. Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimisto ilmoitti vuosittain jälkihuoltokomitealle Ruotsiin adoptoitujen sotalasten nimet. Tanskassa oli puolestaan vastaavana aikana vielä 252 sotalasta, ja sinne oli adoptoitu kaikkiaan 156 lasta.

Ruotsissa oli kymmeniä riitautettuja tapauksia, kun taasen Tanskassa niitä oli vain muutamia. Kun jälkihuoltokomitea oli tehnyt vuonna 1953 pistokokeita sellaisissa suomalaisissa kodeissa, joilla oli ollut ns. kasvatussopimus, niin oli ilmennyt, että useat sotalapset olivat olleet kotona ja sitten palanneet takaisin Ruotsiin. Vanhempien mukaan näin oli sovittu, jotta lapset kävisivät koulunsa loppuun ja saisivat ammattikoulutusta. Joissain tapauksissa lapset olivat sopeutuneet niin hyvin kotiin, että he olivat jääneet tänne.<sup>494</sup>

Vuoden 1954 aikana Ruotsista kasvatusvanhempiansa luota palanneet sotalapset aiheuttivat jälkihuoltokomitealle edelleen eniten työtä. Kun jälkihuoltokomitea sai tiedon sotalapsen paluusta kotiinsa, se otti heti yhteyttä lapsen vanhempiin ja tämän kotikunnan sosiaalilautakuntaan. Sosiaalilautakuntaa pyydettiin valvomaan kotia ja lapsen sopeutumista sinne ainakin paluun alkuaikoina. Samoin tuli seurata, että lapsi käy koulua tai on jossain ammatillisessa koulutuksessa. Kuitenkin jälkihuoltokomitea totesi niiden sotalasten tilanteen hankalaksi, jotka eivät enää osaa suomenkieltä. Heidän ammatillinen koulutuksensa saattoi jäädä heikoksi. Erityisen paljon huolta aiheuttivat sellaiset kotiutuvat lapset, jotka olivat täysin orpoja tai joilla oli elossa vain toinen vanhemmista. Jälkihuoltokomitean mukaan heidän tulevaisuutensa näytti verraten huonolta.

Pitkäaikainen oleskelu Ruotsissa vaikeutti tilannetta, koska minkäänlaista kiintymistä Suomeen ei heillä enää ollut. Lisäksi suomenkieli oli heiltä pääsääntöisesti täysin unohtunut jopa 10–12 Ruotsissa vietetyn vuoden jälkeen. Koska heidät oli myös kotiutettu vastoin omaa tahtoaan, oli heidän motivaationsa oppia suomenkieli erittäin alhainen. Tämä seikka haitsi taas kanssakäymistä mahdollisten omaisten kanssa. Kuitenkin juuri näitä sotalapsia tuli hoitaa, sillä näkemyksenä oli, että ”syy ei ole lapsen, joka lähetettiin toiseen maahan sodan ja nälänhädän kohdatessa



*maatamme*”. Jälkihuoltokomitea päätti tarkastella jokaista tällaista lasta erillisenä tapauksena, aivan kuten se oli siihenkin saakka tehnyt. Tarvittaessa voitiin sotalapsia auttaa muun muassa jakamalla stipendejä ammattikoulutusta varten, joskin jälkihuoltokomitean taloudelliset resurssit tällaista toimintaa ajatellen olivat rajalliset.<sup>495</sup>

Loppuvuonna 1952 jälkihuoltokomitea joutui toteamaan, että sen toiminta alkoi olla loppumassa. Sotalapsia koskevat asiat olivat siirtyneet yhä enemmän lasten kotikuntien hoidettaviksi. Kuitenkin jälkihuoltokomitea epäili näiden asiantuntemusta lastensiirroissa ja sotalasten asioissa. Kunnallisilla virkamiehillä ja lautakunnilla ei ollut tarvittavaa tietoa kaikista niistä ongelmista, joita sota-ajan lastensiirrot perheille olivat aiheuttaneet. Lisäksi sosiaalilautakunnat työskentelivät kunnissa melko hitaasti, kun taas sotalasten yhteydessä esille tulevat asiat olivat yleensä melko kiireellisiä.

Huolimatta näistä epäilyistä toimintaa jouduttiin kuitenkin supistamaan varojen koko ajan vähentyessä. Komitean toimiston vuokrasopimus Vuorikatu 4:ssä oli irtisanottu 1.5.1955 alkaen, ja joulukuussa 1954 jälkihuoltokomitea joutuikin pohtimaan toimintansa tulevaa suuntaa. Päämääräksi asetettiin menojen vähentäminen, koska lisärahoituksen saaminen oli erittäin epätodennäköistä. Esille nousi ehdotus siitä, että jälkihuoltokomitean sihteeri Edith Stolt hoitaisi kotoaan käsin kirjeenvaihtoa ja vastaisi samalla erilaisiin puhelintiedusteluihin. Hän kuitenkin torjui ajatuksen, koska hänen asuntoonsa eivät mahtuneet jälkihuoltokomitean arkisto ja kortisto, jotka olivat välttämättömiä vastattaessa tiedusteluihin. Tässä tilanteessa päätettiin kääntyä sosiaaliministeriön puoleen avun saamiseksi.

Lopputuloksena olikin, että keväällä 1955 sosiaaliministeriö otti haltuunsa jälkihuoltokomitean kortiston. Jälkihuoltokomitean toimiston kalusteet myytiin. Samalla sihteeri Stolt alkoi hoitaa kotoaan käsin jälkihuoltokomitean kirjeenvaihtoa sekä vastaamaan esitettyihin puhelinkyselyihin. Tämän ohella kustannusten alentamiseksi hänen tehtävänsä muuttui puolipäiväiseksi. Hänelle kuitenkin korvattiin kustannusten mukaan oman puhelimen käyttö ja muut mm. erilaisista tiedusteluista aiheutuneet kulut. Näin toimittiin vajaat kaksi vuotta toiminnan koko ajan vähitellen supistuessa, kunnes tammikuussa 1957 jälkihuoltokomitea päätti siirtää valtioneuvostoon kaiken toiminnan myötä syntyneen materiaalin, muun muassa kirjeenvaihdon, kokousten pöytäkirjat, toimintakertomukset sekä erilaiset kortistot sotalapsista, ja lopettaa samalla toimintansa.<sup>496</sup>

Ruotsalaiset olivat erittäin huolissaan jälkihuoltokomitean toiminnan vähittäisestä loppumisesta. Kun Edith Stolt ilmoitti Lars Östbergille joulukuussa 1954, että komitealla ei ollut toimistoa 1.5.1955 alkaen, kirjoitti Östberg asiasta K.A. Fagerholmille tammikuun alussa 1955. Östberg ilmaisi tällöin huolensa varojen loppumisesta. Hän viittasi siihen, että yhä edelleen oli ongelmatapauksia, jotka vaativat muun muassa viranomaisten välistä kirjeenvaihtoa. Östberg toivoi, että kauan toiminnassa mukana olleet henkilöt saisivat jatkaa, koska viranomaiset kuitenkin pyysivät lastensiirroista erilaisia lausuntoja. Hän pyysi etsimään jonkinlaista mahdoli-

suutta saada toiminnalle lisää rahaa. Östberg korosti Fagerholmille, että päivittäin jouduttiin vielä hoitamaan 2–3 tapautta, jotka vaativat kirjeenvaihtoa. Hän ei myöskään uskonut Stoltin voivan hoitaa asioita kotoaan käsin, koska siellä ei ollut tilaa arkistolle. Nämä Ruotsista tulleet vetoamukset eivät kuitenkaan auttaneet, vaan toiminta loppui, mitä Östberg myöhemmin pahoitteli Edith Stoltille. Hän pelkäsi asioimisen viranomaisten kanssa nyt vaikeutuvan.<sup>497</sup>

Lilla Stigen 4. Kristianstad den 8/6 1952.

Våra Kära Finlads-Vänner.

Tack för brevet, som för längesedan kom, tiden går så fort o man blir inte färdig att skriva. Nu måste jag, känner på mig att Ni längtar efter brev. Nu har Ni fått Sverige-besök fast hon är finska, jag läste just i brevet att Siris syster skulle resa över, nog kan man bli lite res-sjuk när man hör hur mycke Ni har i Finland denna sommar, men vi hoppas att få vara med fler sommar.

Jag har legat sjuk en vecka, Dokt. var här pingstdagen, han konstaterade att jag hade lungingflamation, jag fick sex st. insprutningar så det gick fort över. för övrigt har vi varit friska hela våren.

Den 16 dennes skall vi och tant Olga bila till Stockholm, liteskall vi röra på oss. Sen skall Nisse klä huset i sommar med eternit -plattor (sido-plattor) så det skall bli fint o vackert här.

Hur är det med Dig Arnevi? nu har Du slutat skolan med stora A i Ditt betyg, vad skall Du sen göra i sommar, ska Du vara i Din lilla kiosk o sälja götter? funderar Du inte på att komma hit till Sverige någon gång, Du må tro att här ändrar de gatorna de lägges om, även lilla Stigen skall bli fin fin.

Hälsa från Strid han fyllde 50 år härom dagen, med fäst och flaggan i topp. Du har väl snart glömt alla Dina svenska vänner?

Tant Ask brukar fråga efter Dig. Du ska tro Britta har en liten rar pojke, han är ett och ett halft år gammal, såg Du Britta kände Du säkert inte igen henne, hon är så mager, bara skinn o ben.

Det var roligt att höra att Din Mamma har blivit bra igen, alltid tråkigt när sjukdom kommer i huset, Hur har Ni det med sommaren, vi har kallt o regnit, i april månad hade vi riktig högsommar varmt och skönt.

Nu har Karin o Ingemar flyttat till Kallinge, nära Ronneby i Blekinge. Vi ska nog åka Dit i denna vecka.

Hälsningar till Eder Samtliga

*Tant Anna, Fabrice Nisse.*

Monet sotalapset ovat pitäneet yhteyttä sijaisperheidensä jäseniin viime vuosiin asti. Kuvassa Aarnevi Hellmanin Ruotsista vuonna 1952 saama kirje.

### 3.6. Lastenkotiuttamiskomitea ja adoptiot

- *”Mamma ja pappa eivät olisi halunneet minua päästää. He olisivat adoptoineet minut, mutta biologiset vanhempani eivät suostuneet. Ruotsin perheeseen tuli vain ilmoitus, että silloin ja siellä pitää sotalasten kokoontua kotiinpaluuta varten.”*<sup>498</sup>

Samaan aikaan, kun sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea lokakuun alussa 1948 lopetti oman työskentelynsä sotalasten asioiden parissa ja Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitea aloitteli marraskuusta 1948 lähtien oman toimintansa käynnistämistä, asetti sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson 17.3.1949 erityisen lastenkotiuttamiskomitean puheenjohtajanaan A.Alanen ja sihteerinä O.Backström selvittämään esille tulleita suomalaisten sotalasten kotiuttamisiin liittyneitä erilaisia oikeudellisia kysymyksiä.

Tämä ns. Alasen komitea saattoi muutaman kuukauden työskentelyn jälkeen esittää mietintönsä sosiaaliministerille 13.6.1949. Mietintö valmistui samaan aikaan, kun Ruotsissa oli vielä muutamia tuhansia sellaisia suomalaisia sotalapsia, joita ei palautettu takaisin Suomeen omiin koteihinsa, vaikka asiasta oli jo tehtykin päätöksiä. Lisäksi oli adoptiokysymyksissä syntynyt oikeusprosesseja sotalasten suomalaisten vanhempien ja ruotsalaisten kasvatustahojen välillä. Mietintöön sisältyivät myös professori Martti Kailan antama lausunto sotalasten kotiuttamisiin liittyneistä psyykkisistä riskeistä, sekä lakitieteen tohtori Tauno Ellilän antama muistio koskien oikeudellista menettelyä lapsen luovuttamisasioissa. Myös ulkoministeriö oli antanut oman lausuntonsa komiteamietintöön.<sup>499</sup>

Lastenkotiuttamiskomitea kuunteli kokouksissaan asiantuntijoina sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työhön osallistuneita henkilöitä. Entinen toiminnanjohtaja Elsa Bruun katsoi omana mielipiteenään, että sotalasten kotiuttaminen oli sujunut hyvin. Vaikeita sopeutumattomuustapauksia oli ollut vain vähän. Hän kuitenkin kritisoi komitealle Arvo Ylppöä, joka hänen mielestään sivuutti psykologiset tekijät tarkasteltaessa lastensiirtoja. Bruun itse mainitsi myöhemmin, miten *”Monta kertaa mietin sitä, millaisia lapsuudenmuistoja nämä lapset saivat kantaa koko elämänsä, ja miten he kokivat sen, että heitä ikään kuin paketteina kuljettiin edestakaisin. Mutta kaikki me, jotka hoidimme hallinnollista puolta ja kuljetuksia, olimme niin työllä kuormitettuja, ettemme koskaan kunnolla ehtineet istahda ajattelemaan lapsia juuri lapsina.”*

Entinen lastensiirtokomitean lääkärijäsen Viljo Rantasalo katsoi lasten sopeutuneen nopeasti takaisin Suomeen. Hän ei nähnyt asiassa mitään suuria psyykkisiä ongelmia. Rantasalo mainitsi vastustaneensa laajamittaisia lastensiirtoja, ja halunneensa nopeaa kotiuttamista. Hänestä ruotsalaiset kasvatustahot tahallaan pitkittivät kotiuttamisia pyrkien samalla antamaan lapsille liian negatiivisen kuvan Suomen oloista. Hän toi esille lausunnossaan mielipiteenään, että osaa lapsista oli kohdeltu Ruotsissa huonosti ja käytetty hyväksi muun muassa liian raskaissa töissä.

Jo ennen komiteamietinnön julkistamista komitea antoi julkisuuteen tietoja omaksumistaan periaatteista. Lähtökohtana tuli olla kaikki Ruotsissa olleiden sotalasten kotiuttaminen, jos sosiaaliministeriö piti heidän kotiolojaan riittävän hyvinä. Kotiutusten viivyttäminen aiheuttaisi vain ongelmia. Julkisuuteen annetuissa tiedoissa korostettiin kuitenkin, että kotiintulo ei saanut aiheuttaa lapsille psyykkisiä ongelmia.<sup>500</sup>

Lastenkotiuttamiskomitea totesi mietinnössään, että suomalaiset lapset olivat joutuneet olemaan kauan ruotsalaisissa kasvatuskodeissaan. Sopeutuminen vieraaseen kasvuympäristöön ja heikot yhteydet omiin suomalaisiin vanhempiin olivat johtaneet komitean mukaan siihen, että sotalapset olivat osin vieraantuneet kodeistaan ja omista vanhemmistaan. Lisäksi kasvatustahot olivat kiintyneet luokseen ottamiinsa lapsiin. Tästä oli jo aiemmin seurannut erilaisia ongelmia lasten palauttamisten yhteydessä, mutta talvella 1948–1949 tilanne oli muutamissa tapauksissa kärjistynyt. Ruotsalaiset kasvatustahot eivät enää kaikissa tapauksissa halunneet palauttaa lapsia takaisin Suomeen. Peruslähtökohtana oli kuitenkin koko ajan ollut se, ettei suomalaisten vanhempien oikeutta lapsiinsa voitu kiistää, ja siten vallinneen oikeuskäsityksen mukaan lapsen erottamista omasta kodistaan tuli viimeiseen saakka välttää.

Lastenkotiuttamiskomitean mukaan eron omasta lapsesta oli täytynyt olla vanhemmille äärimmäisen raskas asia. Kaikki vanhemmat eivät kuitenkaan olleet voineet ottaa lapsiaan takaisin luokseen sodan aikana, vaikka paluukuljetuksia järjestettiin. Syynä tähän olivat muun muassa elintarvike- ja vaatetuspuula, jotka olivat vaivanneet sota-ajan Suomea erittäin pahasti. Sodan päättymisenkään ei ollut mitenkään nopeasti parantunut yleistä huoltotilannetta. Lisäksi asiaan olivat vaikuttaneet ruotsalaisten kasvatustahojen esittämät pyynnöt saada pitää lapset luonaan. Yhteydenpito lapsiin oli myös ollut melko hankalaa. Matkustaminen heitä katsomaan oli ollut passivaikauksien takia lähes mahdotonta sekä myös viranomaisten taholta pääsääntöisesti ei-toivottavaa. Lisäksi kielivaikkeudet olivat haitanneet vanhempien ja heidän lastensa, sekä kasvatustahojen välistä kirjeenvaihtoa. Tämä siitäkään huolimatta, että tarvittaessa oli saatavissa käänösapua.<sup>501</sup>

Komitean jättämän mietinnön mukaan sotalapsen kannalta oleellisinta oli kasvuympäristön laatu Suomeen paluun jälkeen. Jos se ei täyttänyt kaikkia taloudellisia, kasvatuksellisia sekä terveydellisiä kriteerejä, piti asioita silloin tarkastella lastensuojelullisten periaatteiden kautta. Komitean mukaan oli toisinaan tapahtunut, että vanhemmat olivat pyytäneet lastaan takaisin luokseen, vaikka eivät sitten kyenneetkään huolehtimaan heistä. Motiiveina tällaisiin pyyntöihin mainitaan komitean taholta perheavustusten ja lapsilisien nosto, sekä lapsen käyttö työvoimana.

Lisäksi oli esiintynyt tapauksia, joissa ruotsalaisilta kasvatustahoilta oli haluttu saada erilaisia taloudellisia etuja. Joissain äärimmäisissä tapauksissa oli lapsi jouduttu Suomessa ottamaan kunnan huoltolautakunnan huostaan sekä sijoittamaan takaisin Ruotsiin entisten kasvatustahojensa luokse. Vaikeuksia kotiuttamiselle oli aiheuttanut myös se, että sotalapset itse olivat kiintyneet kasvatustahoihinsa.

vanhempiinsa. Komitean mukaan ne ruotsalaiset kasvatusvanhemmat, jotka eivät olleet halunneet lähettää lapsia pois luotaan, olivat itse ohjanneet lasten ajatuksia tähän suuntaan.

Kuitenkin pääsääntöisesti kotiuttamiset olivat sujuneet hyvin, ja ongelmia oli voitu helpottaa jälkihuollon avulla. Komitean käsitys olikin se, että sotalasten kotiuttamisesta oli aiheutunut näille vain harvoin ylitsepääsemättömiä psyykkisiä ongelmia. Jos oli tarpeeksi hyviä syitä sille, että lapsi kärsii Suomeen paluusta, ei häntä komitean mukaan saanut silloin tuoda kotiin. Samoin tuli menetellä, jos lapsi todella oli täysin vieraantunut suomalaisesta kodistaan ja vanhemmistaan. Näissä tilanteissa tuli kuitenkin taata lasten oikeudellinen asema kasvatteina.

Joissain riitatapauksissa voitiin lapsille Ruotsissa suorittaa myös psykiatrien tutkimus. Siihen tuli saada ruotsalaisten kasvatusvanhempien antama lupa, ja näissä tapauksissa tuomari Lars Östberg neuvotteli asiasta kasvatusvanhempien kanssa. Sen sijaan lasten omien vanhempien lupaa ei tarvittu, ei myöskään lasten omaa suostumusta kyseisiin tutkimuksiin. Kuitenkin katsottiin, ettei yli 15-vuotiaille lapsille tehty enää psykiatrista tutkimusta. Suomen ulkoasiainministeriö ilmoitti kuitenkin marraskuussa 1951 oman kielteisen kantansa näihin psykiatriin tutkimuksiin Suomen Tukholman-lähetystölle neuvoteltuaan asiasta sosiaaliministeriön kanssa. Perusteluna mainittiin, että jos tutkimustulokset olisivat epäsuotuisat lasten vanhemmille, olisi tuskin mahdollista siinä tilanteessa ryhtyä oikeustoimiin. Lisäksi viitattiin mahdollisiin virheellisiin johtopäätöksiin psykiatrien taholta.<sup>502</sup>

Lastenkotiuttamiskomitea katsoi myös ruotsalaisten kasvatusvanhempien liiaksi yleistäneen koskemaan kaikkia sotalapsia joitakin sellaisia tapauksia, joissa lasten kotiolot Suomessa olivat olleet huonot. Tämä oli luontaisen kiintymyksen ohella vaikuttanut siihen, että kasvattisuhteen tilapäisyys oli päässyt unohtumaan, eivätkä kasvatusvanhemmat osanneet katkaista suhdettaan hoitamaansa sotalapseen. Siksi kasvatusvanhemmat olivat olleet toisinaan jatkuvasti huolissaan sotalasten elämisestä suomalaisessa kodissaan. Jotta tällainen turha huoli lasten oloista olisi poistunut, piti lastenkotiuttamiskomitea parhaimpana, että jokin puolueeton taho olisi tutkinut lasten kotiolot Suomessa paluun jälkeen.

Siihen asti tämän asian olivat hoitaneet asianomaisen kunnan huoltoviranomaiset sekä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean alatoimistot. Niiden työtä jatkoi jälkihuoltokomitea. Näiden kotikäyntien yhteydessä ilmeni, miten vaikeita saattoivat olla sopeutuminen kotiin sekä ero ruotsalaisista kasvatusvanhemmista. Turun alatoimisto tarkasti muun muassa toukokuussa 1948 kahden turkulaisen pojan kotiolot, eikä todennut niissä mitään huomautettavaa. Sen sijaan oli ilmennyt, että poikien isä oli hakenut pojat kotiin Ruotsista, ja ero ruotsalaisista kasvatusvanhemmista oli ollut pojille katkera paikka. Tämän johdosta poikien vanhemmat eivät halunneet lähettää heitä käymään Ruotsiin, vaikka heitä oli sieltä kutsuttukin. Vanhemmat pelkäsivät poikien vieraantuvan liikaa omasta kodistaan, eivätkä halunneet tuottaa pojille uutta ikävää kokemusta.<sup>503</sup>

Komitealle antamassaan lausunnossa psykiatrian professori Martti Kaila tarkasteli sitä, miten sotalasten palauttaminen Ruotsista takaisin Suomeen olisi voinut olla vaaraksi heidän myöhemmälle psyykkiselle tilalleen. Kailan mukaan monet pysyvät, vaikeat neuroosit pohjautuvat lapsuudessa koettuihin vaikeisiin järkytyksiin sekä pitkällisiin jännitystiloihin. Toisaalta lasta kuitenkin suojaa erittäin suuri sopeutumis- ja unohtamiskyky, jonka avulla lyhytaikaisten järkytysten aiheuttamat haitat jäävät vähäisiksi.

Ero tutuksi tulleesta elinympäristöstä saattaa hetkellisesti olla lapselle järkytys, mutta jos lapsen uusi asuinpaikka on hänelle sopiva, eivät häiriöt jää mitenkään pysyviksi. Kailan mukaan vain poikkeustapauksissa lapsen palauttaminen omien biologisten vanhempiensa luokse aiheutti sellaista järkytystä, että se vaikutti lapsen terveyteen ja henkiseen kehitykseen. Tällaisissa poikkeustapauksissa lapsi oli yliherkkä henkiseltä rakenteeltaan. Lisäksi jos entinen ja uusi ympäristö taloudellisesti tai henkisesti poikkesivat paljon toisistaan, saattoi tämä aiheuttaa ongelmia lapsen sopeutumisen suhteen.<sup>504</sup>

Näinhän nimenomaan kuitenkin tapahtui sotalasten kohdalla, sillä monet sotalapset kokivat suomalaisen kotiinsa sopeutumista haitanneena tekijänä Suomen alhaisen elintason verrattuna kokemuksiinsa oloihin Ruotsissa tai Tanskassa. Lapsella oli saattanut olla Ruotsissa tai Tanskassa jopa oma huone, kun sen sijaan Suomessa samankokoisessa tilassa asui koko perhe. Ruoka- ja vaateustilanne olivat myös Suomessa heti sodan jälkeen erittäin huonot. Lisäksi sopeutuminen jälleen uuteen kieleen oli joidenkin sotalasten kohdalla erittäin vaikeaa, joillekin jopa mahdotonta. Arvostelua esitettäessä tulee kuitenkin muistaa, että useat sotalapset ovat kokeneet sotalapsiaikansa hyvänä ja onnellisena ajanjaksona elämässään.<sup>505</sup>

Sosiaaliministerille antamassaan mietinnössä lastenkotiuttamiskomitea teki myös eräitä käytännön huomioita ja ehdotuksia Ruotsissa vielä olleiden suomalaisten sotalasten tilanteen johdosta. Komitean mielestä oikeudellisia avustustoimenpiteitä ei tullut suorittaa Suomesta Ruotsiin yksityisesti siirrettyjen sotalasten kohdalla. Näissä tapauksissa oli kyseessä komitean mielestä sotalasten suomalaisten vanhempien ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien välinen yksityisasiasia. Sama tilanne vallitsi, vaikka viranomaiset olisivatkin jotenkin myötävaikuttaneet yksityisesti siirrettyjen lasten siirtoihin. Komitean mukaan viranomaisten velvollisuus oli kuitenkin seurata näiden tapausten kulkua, ja tarpeen mukaan auttaa sekä avustaa lasten vanhempia sellaisten sotalasten palauttamiseksi takaisin Suomeen, jotka oli vietty virallisten lastensiirtojen yhteydessä Ruotsiin.

Kaikissa oikeustapauksissa sotalasten vanhemmat olivat voineet kääntyä Suomen ulkoministeriön puoleen, jonka toimeksiannosta Suomen Tukholman-lähetystö oli yhdessä Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön kanssa hoitanut tapauksia. Ulkoministeriöllä ei ollut kuitenkaan asianajajien palkkaamiseen määrärahaa, mikä oli lastenkotiuttamiskomitean mukaan selvä puute. Samaan aikaan komitea katsoi riitatapausten lisääntyvän lasten vanhempien ja kasvatusvanhempien välillä. Siksi komitea ehdotti 1,25 miljoonan markan määrärahan varaamista suomalaisille

vanhemmille oikeudenkäyntejä varten. Raha tuli antaa ulkoministeriölle, ja sen laskettiin riittävän noin 50 oikeusjutun hoitoon. Avustaminen tuli myös rajoittaa vain sellaisiin tapauksiin, joissa sotalapsi oli viranomaisten myötävaikutuksella siirretty Ruotsiin. Samalla vanhempien vaatimuksia tuli pitää sosiaaliselta ja oikeudelliselta kannalta puolustettavina. Lisäksi kun arvioitiin suomalaisten vanhempien oikeutta saada huostaansa Ruotsissa tilapäisesti hoidossa olleet lapsensa, tuli jokainen tapaus komitean mielestä ratkaista Suomen lain perusteella. Lisäksi oikeussäännösten tulkinnassa tuli ottaa huomioon Suomessa omaksutut katsomukset lasten ja heidän vanhempiansa keskinäisistä suhteista. Ennen mahdollisia oikeudenkäyntejä komitea katsoi kuitenkin mielipiteenään, että riitajutut tuli pyrkiä sovitteluun neuvottelemalla.<sup>506</sup>

Vaikka siis Ruotsiin oli jo lastenkotiuttamiskomitean mietinnön julkistamisen aikaan kesäkuussa 1949 adoptoitu sotalapsia, oli suomalaisten viranomaisten kanta adoptioihin ollut aiemmin tyrmäävän kielteinen. Lastensiirrot oli nähty vain täysin väliaikaisena toimenpiteenä, jonka jälkeen lapset palaisivat takaisin koteihinsa. Myös sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea oli tiukasti edustanut kyseistä näkemystä tässä asiassa. Lastensiirtokomitea myös puuttui yksittäisiin tapauksiin niiden tullessa esille. Sosiaalihuoltaja Thyra Winckelman oli jo marraskuussa 1941 torjunut ruotsalaisten toiveita saada adoptoida suomalaisia sotalapsia.

Tammikuussa 1943 tuomari Lars Östberg oli ilmoittanut lastensiirtokomitealle erään varkautelaisen sotalapsen vanhempien olleen halukas antamaan lapsensa adoptoitavaksi Ruotsiin. Lastensiirtokomitea reagoi hyvin jyrkästi tähän suunnitelmaan: *”Meikäläiset viranomaiset ja varsinkin lastensiirtokomitea ei missään tapauksessa tule antamaan suostumustaan tähän, sillä lastensiirron ensi vaiheessa sovittiin, että kaikki lapset palautetaan kotimaahan.”* Kuopion alatoimiston tuli tutkia tilannetta ja ilmoittaa lapsen vanhemmille, ettei heidän kannattanut ryhtyä hankkeeseen, *”sillä asia ehkäistään joka tapauksessa”*. Lasten vanhemmille suositeltiin näissä tapauksissa lapsen sijoittamista Suomessa johonkin toiseen perheeseen. Useasti tässä yhteydessä lasten vanhemmille mainittiin, että Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistys välitti lapsille hyviä kasvatuskoteja. Toiminnanjohtaja Elsa Bruun kommentoi adoptioita elokuussa 1943 seuraavasti: *”Adoptionen av barn bekymrar mig mycket, ty antalet ökas städigt.”*<sup>507</sup>

Myös jatkosodan päättymisen jälkeen lastensiirtokomitea johdonmukaisesti korosti neuvoissaan alatoimistoille, että lapsia ei saanut antaa adoptoitaviksi Ruotsiin. Sen mielestä ei ollut mitenkään suotavaa, että tulevat sukupolvet siirtyvät pois Suomesta. Vanhemmille tuli siksi korostaa, että lapsi oli kuitenkin kotimaassa heitä paljon lähempänä kuin vieraalla maalla.

Tällainen jyrkkyys oli kuitenkin ristiriidassa lastensiirtokomitean syyskuussa 1947 alatoimistoille esittämän arvion kanssa. Tuolloin lastensiirtokomitea arvioi, että Ruotsiin tulee jäämään noin 1 500 adoptiolasta. Tämän lisäksi Elsa Bruun oli kesällä 1946 eräässä alustuksessaan maininnut, että Ruotsiin tulee jäämään noin 8 000 siellä vielä ollutta suomalaista sotalasta. Tammikuun alussa 1948 todettiin

lastensiirtokomitean kokouksessa, että Ruotsiin oli jo adoptoitu kaikkiaan 900 suomalaista sotalasta ja samaan aikaan 500 adoptioprosessia oli vielä kesken. Syksyllä 1949 Ruotsissa oltiin kuitenkin yhä sitä mieltä, että suomalaiset lastensuojeluviranomaiset suhtautuivat erittäin vieroksuen adoptiokysymyksiin. Ruotsalaisten mielestä niissäkin tapauksissa, joissa suomalaiset vanhemmat ja ruotsalaiset kasvatustanvanhemmat olivat päässeet keskenään yhteisymmärrykseen adoptiosta, olivat suomalaiset lastensuojeluviranomaiset kieltäytyneet antamasta puoltolausuntoja tai sitten he olivat ruotsalaisten mielestä suorastaan painostaneet lasten suomalaisia vanhempia perumaan tehtyjä adoptiosopimuksia. Kuitenkin syyskuussa 1949 suomalaisten adoptiolasten lukumäärä Ruotsissa oli jo 1330. Samaan aikaan kasvatissopimuksia oli tehty 3 769 kappaletta.<sup>508</sup>

Suomen valtioneuvosto oli tehnyt 28.3.1946 päätöksen siitä, että lukuunottamatta tiettyjä poikkeuksia piti kaikki suomalaiset sotalapset kotiuttaa takaisin Suomeen. Tämän valtioneuvoston päätöksen jälkeen Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliitto halusi kesällä 1946 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealta tietoja sotalasten tilanteesta. Keskusliitto halusi tietää paljonko mahdollisia adoptoitavia lapsia Ruotsissa ja Tanskassa yhteensä oli sekä sen, minkälaisista kodeista lapset olivat lähtöisin. Lisäksi tuli selvittää voivatko lapset palata takaisin koteihinsa.

Keskusliitto halusi aloittaa kampanjan lasten kotiinpaluun puolesta. Se toivoi jokaiselle lapselle löytyvän Suomesta sijoituspaikan voidakseen tehdä työtä kaikkien sotalasten palauttamiseksi takaisin Suomeen. Kuitenkin kuin varauksena tuleviin tapahtumiin nähden keskusliitto siteerasi kirjeessään Kuusankosken kunnan huoltosihteerin lausuntoa: ”*Onhan vähän sääli puoltaa suomalaisten lasten jättämistä vieraaseen maahan, mutta kun niille ei voida järjestää vastaavia huolettomia oloja täällä, niin täytynee kai puoltaa. Korkeimmissa instansseissa evätkööt, jos on tarpeellista!*”

Näiden yhteydenottojen jälkeen sosiaaliministeriön lastensiirtokomiteakin päätti katsastaa suomalaisten sotalasten tilanteen Ruotsissa. Syyskuussa 1946 päätettiin hankkia jokaisesta Ruotsissa olleesta lapsesta kaikki käytettävissä olleet tiedot tehtävien päätösten pohjaksi. Samalla tuli ottaa henkilökohtainen yhteys lasten huoltajiin Suomessa, joille tuli selvittää mahdollisten adoptioiden varjopuolia. Lisäksi tuli kartoittaa kaikki mahdollisuudet hankkia tarvittaessa Suomesta lapsille kasvatuskoteja, jos lasten omat vanhemmat eivät voineet jostain syystä ottaa lapsiaan vastaan.

Vaikka Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön toiminta olikin loppumassa syksyllä 1948, ilmoitti tuomari Lars Östberg Elsa Bruunille elokuussa 1948, että hän yhä edelleen oli mukana auttamassa sotalasten kotiuttamisasioissa. Tämä koski etenkin sellaisia tapauksia, joissa ruotsalaiset kasvatustanvanhemmat eivät halunneet luovuttaa vapaaehtoisesti lasta takaisin omien vanhempiensa luokse Suomeen.<sup>509</sup>

Tukholman kaupungissa tuomioistuin käsitteli vuosina 1946–1947 yhteensä 53 ruotsalaisten kasvatustanvanhempien tekemää adoptiohakemusta. Tapauksia tutki-



neen Suvi Virkamäen mukaan kasvatusvanhemmat olivat keskimäärin 40-vuotiaita lapsettomia aviopareja, jotka olivat peräisin pääasiassa ylemmistä sosiaaliryhmistä. Sotalasten vanhemmat kuuluivat puolestaan alempiin sosiaaliryhmiin. Kasvatusvanhemmat halusivat adoptoida etenkin nuoria lapsia, jotka olivat olleet heidän luonaan jo pidemmän aikaa. Kasvatusvanhemmat käyttivät erilaisia motiiveja adoptiohakemuksissaan. Kieli oli eräs argumentti: sotalapsi oli unohtanut äidinkielen, ja osasi vain ruotsia, joten hänen oli parasta jäädä Ruotsiin. Yleistä oli vetoaminen lapsen terveydentilaan, etenkin psyykkisiin tekijöihin.

Lisäksi kasvatusvanhemmat painottivat halukkuuttaan ja mahdollisuuttaan kouluttaa sotalapsi Ruotsissa, samalla kun todettiin Suomessa sodan jälkeen vallinnut huono taloudellinen tilanne. Taloudelliset aspektit olivat siten hallitsevia adoptiohakemuksissa. Virkamäen mukaan Ruotsi myös muutti adoptiolainsäädäntöään vuonna 1944, koska sotalapsiadoptiot olivat ajankohtaistuneet. Aiemman vuoden 1917 adoptiolain mukaan hakijoilla ei saanut olla omia lapsia. Vuoden 1944 adoptiolaisissa sallittiin adoptiot myös pareille, joilla oli omia biologisia lapsia. Tämä lainmuutos mahdollisti samalla useamman suomalaisen sotalapsen jäämisen Ruotsiin.<sup>510</sup>

Lars Östberg oli sotalapsia koskeneista oikeustapauksista antamassaan haastattelussa elokuussa 1949 sitä mieltä, että oikeusviranomaiset ja muutkin asioita käsitelleet viranomaistahot eivät olleet voineet kunnolla paneutua käsiteltyihin tapauksiin: *”Olen jokseenkin varma, että näitä tapauksia käsittelevät viranomaiset ovat pakotettuja tekemään ratkaisunsa kirjoituspyödylleen kasautuneitten asiapapereitten nojalla voimatta syventyä eri yksityiskohtiin.”*

Haastattelun yhteydessä viitattiin esimerkkinä käynnissä olleista riidanalaisista lastenkotiuttamisista tapaukseen, jossa kahdeksan vuotta Ruotsissa ollut 10-vuotias poika oli kotiutettu Suomeen. Palattuaan hän oli saanut shokin ja joutunut sen johdosta Helsingin lastensuojeluviranomaisten huostaan. Pojan tutkineen lääkärin ja lastensuojeluviranomaisten mielestä tämä tuli palauttaa kasvatusvanhempiansa luokse Ruotsiin, mutta muut suomalaiset viranomaiset olivat tätä toimenpidettä vastaan.

Kesällä 1951 Östberg katsoi lastensiirtojen onnistuneen ruotsalaisten näkökulmasta. Hän kuitenkin vertasi niistä saatuja kokemuksia siihen lausuntoon, jonka kreivi Folke Bernadotte oli antanut muutamaa vuotta aiemmin koskien saksalaisten lasten siirtoa Ruotsiin sodan jälkeen. Tuolloin Bernadotte oli lausunut, että lapsia tulisi mieluummin auttaa kotonaan kuin tuoda toiseen ympäristöön. Östberg kuitenkin totesi, että tällaista mahdollisuutta ei suomalaisten lasten kohdalla ollut.

Tarkastellessaan lastensiirtoja vuonna 1953 Östberg mainitsi, että jos olisi tiedetty lasten joutuvan viipymään jopa pitkiäkin aikoja poissa kotoaan, ei siirtoja ehkä olisi milloinkaan suoritettu. Samalla hän kuitenkin korosti, että vuonna 1941 ei voitu nähdä tulevaisuuteen, vaan piti toimia sen hetkisen tietämyksen ja näkemyksen varassa. Östberg itse muutti näkemystään adoptioista ajan myötä: vuonna 1942 hän ei katsonut adoptioita tarpeellisiksi, mutta vuonna 1948 hän painotti ruotsalaisten tuomioistuinten rajoittamatonta päätösoikeutta adoptioasioissa.<sup>511</sup>

Lastenkotiuttamiskomitean esittämä näkemys sotalapsiin kohdistuneiden riitakysymysten ratkaisusta Suomen kansallisen lainsäädännön perusteella ei kuitenkaan toteutunut. Asioiden käsittelyn pohjaksi otettiin Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin sekä Tanskan kesken 6.2.1931 solmittu sopimus avioliitosta, lapseksiotosta ja holhouksesta. Tässä sopimuksessa määriteltiin se, minkä valtion lakia holhousasioita käsiteltäessä tuli noudattaa. Suomalaisten sotalasten kohdalla lähtökohdaksi otettiin Ruotsin laki. Tällöin suomalaisilla viranomaisilla oli vain oikeus antaa oma lausuntonsa kulloinkin käsiteltävänä olleesta tapauksesta.

Oikeudenkäynnit ja niitä seurannut julkisuus jatkuivat kuitenkin aina 1950-luvulle saakka. Helmikuussa 1952 totesi Edith Stolt yhä ratkaisemattomista lapsiin kohdistuneista riidoista, että suomalaiset vanhemmat eivät milloinkaan olleet halunneet luopua lapsistaan lopullisesti. Hänen mukaansa lasten vanhemmat olivat pelkästä kiittollisuudesta ruotsalaisia kasvatusvanhempia kohtaan antaneet lastensa jäädä näinkin pitkäksi ajaksi Ruotsiin.<sup>512</sup>

Samaan aikaan suomalaisessa sanomalehdistössä julkaistiin useita artikkeleita sotalapsista käydyistä oikeusjutuista. Ruotsissa oli tuolloin vielä edessä uusia oikeudenkäyntejä. Ruotsalaisessa lehdistössä puolestaan kyseltiin muun muassa sen seikan selvittämistä, mitä lapselle merkitsi vaihtaa elinympäristöään usean Ruotsissa vietetyn vuoden jälkeen. Kirjoituksissa korostettiin myös, että lapsen etu oli tärkein asia. Ruotsissa oikeuslaitos ottikin huomioon päätöksissään tämän oletetun sotalapsen edun.

Siten esimerkiksi lokakuussa 1952 vahvisti Svean hovioikeus kolmessa sotalasten kotiuttamistapauksessa alioikeuksien päätökset lasten jättämisestä ruotsalaisten kasvatusvanhempien huollettaviksi. Perusteluna mainittiin se, että lasten palauttaminen Suomeen omien biologisten vanhempiensa luokse olisi tuottanut heille niin suuria psyykkisiä vaurioita, ettei kyseinen palautus ollut siitä syystä hovioikeuden mielestä suotava toimenpide. Oikeuteen joutuneista sotalapsista tehtiin omat kansionsa, joihin kerättiin muun muassa eri viranomaisten asian johdosta antamat lausunnot, opettajien arviot kustakin lapsesta sekä sosiaaliviranomaisten raportteja suoritetuista kotikäynneistä.<sup>513</sup>

Toukokuussa 1950 eduskunnassa keskusteltiin edellisessä maaliskuussa eronneen K.A.Fagerholmin sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen sisä- ja ulkopoliitikasta. Tässä yhteydessä otettiin keskustelun kohteeksi myös sotalasten kotiuttaminen Ruotsista. Tosin kukaan ei viitannut eduskunnan maaliskuussa 1942 esittämään toivomukseen, jossa ajatuksena oli adoptioiden rajoittaminen. Ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja von Born katsoi, että Ruotsille tuli antaa sen toiminnasta jokin julkinen tunnustus. SKDL arvosteli rajusti Fagerholmin hallituksen toimintaa lastensiirtoasioissa. Puolueen mielestä hallitus ei ollut tehnyt kaikkia toimenpiteitä lasten kotiuttamisen suhteen. Vanhemmilla oli oikeus saada lapsensa takaisin Suomeen, ja vähävaraisia vanhempia olisi puolueen mielestä tullut auttaa tässä asiassa.

Entinen sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson torjui nämä kommunistien esittämät syytökset. Hän katsoi toimineensa ministeriaikanaan lasten kotiuttamisten

puolesta, ja hänen mielestään lapset olisi tullut kotiuttaa jo aikaisemmin takaisin Suomeen, lähinnä vuosina 1945–1946. Leivo-Larssonin mukaan kaikki lapset tuli nyt saada takaisin Suomeen, mutta asiaan ei kuitenkaan hänen mielestään saanut sotkea puoluepoliittisia seikkoja. Käydyn keskustelun yhteydessä maalaisliiton kansanedustaja Annala ehdotti perustuslakivaliokunnan mietintöön lisättäväksi kohtaa, jonka mukaan olisi tullut edelleen taloudellisesti tukea niitä suomalaisia vanhempia, jotka halusivat saada sotalapsensa Ruotsista kotiin.

Esitys sai kannatusta, mutta lopulta äänin 86–81 eduskunta hylkäsi kotiuttamista koskeneen toivomuksen. Eduskunta valitsi siis passiivisemmän tavan hoitaa sotalapsiasiaa, ja samalla koko kysymyksen poliittinen käsittely oli loppumassa. Sosiaalidemokraatit, RKP ja edistyspuolue äänestivät alkuperäisen perustuslakivaliokunnan mietinnön puolesta, kokoomuksessa tapahtui kansanedustajien kesken hajontaa puolesta ja vastaan. Selkeimmin alkuperäistä mietintöä vastaan äänestivät maalaisliitto sekä SKDL. Käyty keskustelu eduskunnassa ja sitä seurannut äänestys pantiin merkille Ruotsissakin, jossa nyt todettiin suomalaisten luopuneen suunnitelmistaan kotiuttaa kaikki lapset koteihinsa.<sup>514</sup>

Suomen ulkoasiainministeriö joutui myös ottamaan kantaa lapsista Ruotsissa syntyneisiin riitajuttuihin. Elokuussa 1950 laaditussa muistiossa jaoteltiin ulkoasiainministeriön tietoon tulleet tapaukset kahteen eri ryhmään. Toisaalta olivat varsinaiset adoptiot, kun taas toisen ryhmän muodostivat ne tapaukset, joissa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat haluamatta adoptoida suomalaista lasta eivät kuitenkaan suostuneet luovuttamaan tätä takaisin suomalaisille vanhemmille. Ulkoasiainministeriön mukaan edellinen ryhmä ei ollut aiheuttanut mitään ongelmia. Sen sijaan jälkimmäiset tapaukset olivat tuottaneet työtä suomalaisillekin viranomaisille.

Riitautettuja tapauksia oli aluksi yritetty hoitaa virka-aputeitse, mutta se ei ollut tuottanut toivottua tulosta. Siksi oli jouduttu turvautumaan oikeudenkäynteihin, joita varten Suomen Tukholman-lähetystö oli hankkinut asianajajan. Oikeudenkäyntejä varten sotalasten molempien vanhempien tuli Suomessa allekirjoittaa asianajovaltakirja, jonka Tukholman lähetystö lähetti sitä varten Suomeen. Vaikka ulkoasiainministeriö ei kiistänyt suomalaisten vanhempien oikeutta haluta lapsensa takaisin kotiin, niin muistiossa kuitenkin kyseenalaistettiin automaattinen virallinen tuki lasten vanhemmille kaikissa niissä tapauksissa, joissa lasten vanhemmat ja kasvatusvanhemmat eivät olleet päässeet sopuun.<sup>515</sup>

Viranomaisten päätökset Ruotsissa perustuivat paljolti kasvatusvanhempien lasten vanhemmista hankkimaan aineistoon, josta ilmeni, että nämä eivät jostain syystä olleet sopivia hoitamaan ja kasvattamaan lapsiaan. Ulkoasiainministeriö myönsi muistiossa, että tällaisia sotalasten vanhempia esiintyi. Siksi tulikin miettiä sitä, oliko suotavaa vaikuttaa jotenkin tällaisiin prosesseihin, jotka muun muassa sanomalehdistön kautta saivat runsaasti julkisuutta. Lisäksi huomioon tuli ottaa se, milloin lapsen vanhemmat olivat alkaneet vaatia lastaan kotiin. Jos he olivat antaneet lapsen olla Ruotsissa, vaikka olisivatkin voineet ottaa takaisin kotiin, niin näis-

sä tapauksissa Suomen viranomaisten antama tuki tulisi jäämään oikeudenkäynneissä heikommaksi.

Suomen valtio myönsi nyt myös rahaa syntyneitä oikeudenkäyntikuluja varten. Syksyllä 1951 ja keväällä 1952 myönnettiin tähän tarkoitukseen kaikkiaan puoli miljoona markkaa. Asiasta käytiin keskustelua eduskunnassa maaliskuussa 1952. Tällöin kansanpuolueen kansanedustaja Tenhiälä kysyi hallitukselta mihin toimiin se oli päättänyt ryhtyä, jotta lapsensa kotiin haluavat suomalaiset vanhemmat saisivat viranomaisilta tarvittavaa apua. Lisäksi kyselyn allekirjoittaneet kansanedustajat halusivat kuulla, oliko Suomen hallitus tietoinen niistä suurista epäkohdista, jotka vallitsivat niiden suomalaisten keskuudessa, jotka pyynnöstään huolimatta eivät olleet saaneet lapsiaan takaisin Ruotsista.

Vastauksessaan sosiaaliministeri Lauri Murtomaa kertoi jo aiemmin myönneystistä määrärahoista, joilla voitiin avustaa oikeudenkäynneissä. Valtioneuvosto oli päättänyt tukea virallista tietä Ruotsiin lähetettyjen lasten palauttamista koskeneita oikeusjuttuja niissä tapauksissa, joissa lastensuojeluviranomaisten lausuntojen mukaan lapsen kotiolut eivät olleet esteenä kotiin palauttamiselle. Kuitenkin Murtomaan mielestä riitajuttuja oli lähetettyjen sotalasten kokonaismäärään nähden vähän, ja tapaukset olivat saaneet osakseen julkisuudessa suurta huomiota.<sup>516</sup>

Vuoteen 1950 mennessä Ruotsissa oli adoptoitu 1424 sotalasta ja solmittu kasvattisopimus 3 956 lapsesta. Adoptoiduista 792 oli tyttöjä ja 632 poikia. Sosiaaliministeriö lähetti Ruotsiin listat niistä lapsista, jotka oli hyväksytty adoptiolapsiksi Ruotsiin. Kasvattisopimukset oli puolestaan tehty 2 109 tytöstä ja 1847 pojasta. Näistä sotalapsista 60 % oli kotoisin Suomen maaseudulta ja 40 % kaunpungeista. Suurin osa molempiin ryhmiin kuuluneista lapsista oli lähetetty Ruotsiin jo sodan alussa ja oli viettänyt jo vuosia Ruotsissa, kuten oheisesta selviää:

Taulukko 24. Ruotsiin adoptoidut ja kasvattisopimuksella jääneet sotalapset

Lähtövuosi	Adoptoidut sotalapset		Kasvattisopimukset	
1941	197	13,8 %	423	10,7 %
1942	690	48,5 %	1 393	35,2 %
1943	45	3,2 %	114	2,9 %
1944	466	32,7 %	1 871	47,3 %
1945	20	1,4 %	105	2,6 %
1946	6	0,4 %	50	1,3 %
<b>Yhteensä</b>	<b>1 424</b>	<b>100,0 %</b>	<b>3 956</b>	<b>100,0 %</b>

Adoptoiduista lapsista oli 62,3 % lähtenyt Ruotsiin jo ennen vuoden 1942 loppua. Kasvattisopimuslasten osalta vastaava luku oli 45,9 %. Sotalapset olivat siis oleskelleet Ruotsissa suhteellisen kauan, ennenkuin tehtiin päätös heidän sinne jäämisestään. Adoptoiduista sotalapsista 69,9 % oli Margit Jalon mukaan ollut yli neljä vuotta kasva-

tusvanhempiansa luona, ennenkuin heidät virallisesti adoptoitiin ruotsalaiseen perheeseen. Kasvattisopimuslasten osalta 55,8 % oli asunut Ruotsissa vähintään neljä vuotta ja 39,3 % 3–4 vuotta ennenkuin sopimus oli tehty.

Sotalapset olivat myös lähteneet Ruotsiin melko pieninä, sillä 25 % adoptoiduista lapsista oli ollut alle 2-vuotiaita lähtiessään Ruotsiin. Kasvattisopimuslapset olivat olleet hieman vanhempia, sillä alle 2-vuotiaina matkaan lähteneitä oli 12,5 % koko ryhmästä. Kouluikäisiä oli kasvattisopimuslapsista 35,7 %. Adoptoiduista lapsista 25 % ja kasvattisopimuslapsista 29,1 % oli evakkojen lapsia. Runsaasti oli myös sellaisia sotalapsia, jotka oli vanhempien kuoleman takia lähetetty Ruotsiin. Sairaus, vaikeat kotiolut ja monilapsisuus olivat myös Ruotsiin lähettämisen taustalla. Nämä syyt ilmenevät hyvin tarkasteltaessa syitä kasvattilapsisopimusten tekoon.<sup>517</sup>

Taulukko 25. Syyt kasvattilapsisopimuksen tekoon

Syy kasvattilapsisopimuksen tekoon	Sotalasten lukumäärä	
Lapsen koulunkäynti Ruotsissa	516	13,1 %
Vanhempien sairaus	418	10,6 %
Monilapsinen perhe	416	10,5 %
Vanhempien kuolema	408	10,3 %
Vanhemmat huonoja kasvattajia	388	9,8 %
Huonot kotiolut, lapsi hoito laiminlyöty	383	9,7 %
Asunto puutteellinen tai ahdas	352	8,9 %
Evakuointi	319	8,1 %
Heikko taloudellinen tilanne	298	7,5 %
Lapsen sairaus	195	4,9 %
Äidin ansiotyössä olo	144	3,6 %
Muu syy	119	3,0 %
<b>Yhteensä</b>	<b>3 956</b>	<b>100,0 %</b>

Sotalapsen koulunkäynti muodosti siis suurimman yksittäisen syyn kasvattilapsisopimuksen tekoon. Samoin vanhempien sairaus tai kuolema oli usein taustalla muiden sosiaalisten syiden ohella solmittaessa kasvattilapsisopimusta. Suomessa vallinneet huonot asunto-olot olivat myös yleinen syy sotalasten jäämiselle Ruotsiin.

Helmikuussa 1952 ruotsalainen sanomalehdistö suoritti voimakkaan hyökkäyksen sotalasten kotiuttamisista vastaan. Etenkin iltapäivälehdet olivat asialla. Kimmokkeena tälle toimenpiteelle olivat olleet kolme tuoretta kotiuttamisriitaa, jotka olivat puhjenneet lasten vanhempien ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien välille. Lasten tilanne kuvattiin vaikeaksi ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien kokema shokki erittäin suureksi. Tämä Ruotsin lehdistön kampanja

huomattiin myös saman tien tietenkin Suomessakin, jossa sitä selostettiin oikeudenkäynti uutisten rinnalla.

Suomalaisten näkökantoja selosti kummankin maan lehdistölle antamassaan haastattelussa entinen sosiaaliministeri Tyne Leivo-Larsson. Hän totesi, että jokaisen ruotsalaisen kasvatuskodin tienneen jo alusta alkaen, että lastensiirroissa oli kyse tilapäisestä toimenpiteestä, joten kotiuttamiset eivät voineet tulla kenellekään minään yllätyksenä. Lapsen biologisilla vanhemmilla oli oikeus saada nämä takaisin luokseen. Leivo-Larssonin mukaan suomalaiset tunsivat kiitollisuutta ruotsalaisia kohtaan, mutta tämä kiitollisuus ei missään tapauksessa saanut mennä niin pitkälle, että suomalaiset vanhemmat pakotettaisiin jättämään lapsensa Ruotsiin. Hänen mukaansa Suomi tarvitsi jokaisen lapsensa takaisin, eivätkä ruotsalaiset kasvatusvanhemmat saaneet itsekkäällä suhtautumisellaan estää tämän toteutumista.

Lastensiirtokomitean entinen lääkärijäsen, professori Viljo Rantasalo esitti puolestaan syksyllä 1953 Lars Östbergille huolensa siitä, että niin moni sotalapsi ei ollut palannut takaisin Suomeen. Östberg mainitsee korostaneensa Rantasalolle, että kyseessä oli kuitenkin vain vähemmistö kaikista lähetetyistä suomalaisista lapsista. Tämä näkökanta oli yleinen pyrittäessä lieventämään lastensiirroista syntyneitä ongelmia.<sup>518</sup>

Kotiuttamiskysymyksen käsittely jatkui vielä jonkin aikaa. Joulukuussa 1953 Suomen Tukholma-lähetystö ehdotti ulkoasiainministeriölle, että koko asian ratkaisemiseksi tulisi käyttää henkilökohtaista sovittelumenetelmää. Tämän olisi suorittanut lastenhuoltotyöhön koulutettu henkilö. Hänen tehtävänään olisi lähetystön mukaan ollut vaikuttaa oikealla tavalla ruotsalasiin kasvatusvanhempiin, ja antaa samalla kulloisestakin tapauksesta selostus lasten suomalaisille vanhemmille.

Ulkoasiainministeriö pyysi asiasta lausuntoa sosiaaliministeriöltä. Se saatiin maaliskuussa 1954. Ministeri Irma Karvikon allekirjoittamassa lausunnossa sosiaaliministeriö otti huomioon tuolloin vielä Ruotsissa asuneiden sotalasten suhteellisen korkean iän sekä sen, että kiistatapauksia oli ollut kuitenkin suhteellisen vähän ja nekin olivat hajautuneet eri puolille Ruotsia. Siksi sosiaaliministeriö ei katsonut aiheelliseksi puoltaa ehdotetun järjestelmän käyttöönottoa. Varmuutta sen tuloksista ei olisi sen mielestä ollut, ja se olisi aiheuttanut Suomen valtiolle liikaa kustannuksia.<sup>519</sup>

Tanskaan siirretyistä suomalaisista sotalapsista oli vuodenvaihteeseen 1958–1959 mennessä adoptoitu 216 lasta. Ennen adoptointeja suoritettiin Suomessa ja Tanskassa kotikäynnit, joissa tutustuttiin lasten elinympäristöihin. Lisäksi 235 lasta oli jäänyt maahan kasvattisopimuksen tai jonkin muun sopimuksen kautta. Näin lapsia jäi siis yhteensä 451 Tanskaan. Poikia ja tyttöjä jäi maahan saman verran. Poikia oli adoptoitu hieman enemmän, kun taasen tytöt olivat useammin jääneet maahan kasvattisopimuksen perusteella. Erot eivät kuitenkaan olleet suuria, kuten käy ilmi oheisesta taulukosta:

Taulukko 26. Tanskaan adoptoidut sotalapset

	Kaikki	Pojat	Tytöt	Kaup.	Maalta	Pojat	Tytöt	Kaup .	Maalta
Adopt.	216	111	105	78	138	51,4 %	48,6 %	36,1 %	63,9 %
Muut	235	115	120	117	118	48,9 %	51,1 %	49,8 %	50,2 %
Kaikki	451	226	225	195	256	50,1 %	49,9 %	43,2 %	56,8 %

Lapsista 71 % oli ottanut jo Tanskan kansalaisuuden. Taustaltaan lapset olivat useimmiten suomenkielisiä tai sitten kaksikielisiä, vain ruotsinkielisiä jäi ainoastaan 48 lasta. Lapsista niukka enemmistö oli kotoisin maaseudulta, sillä 43 % heistä oli kaupungeista ja 57 % maalta lähtöisin. Adoptoiduista lapsista peräti lähes 64 % oli kotoisin maaseudulta. Eniten lapsia oli kotoisin Helsingistä ja sen ympäristöstä, kaikkiaan 108. Luovutetun Viipurin läänin alueelta oli peräisin 47 lasta.

Useimmat Tanskaan jääneistä olivat saapuneet sinne jo vuosina 1941–1942 melko pieninä, 66 % oli ollut 3–6 -vuotiaita. Noin 25 % (107 lasta) heistä oli käynyt välillä Suomessa, mutta oli palannut viihtymättömyyden vuoksi takaisin Tanskaan. Useimmiten syynä olivat olleet erittäin huonot kotiolot, sillä Tanskaan jääneitten valtaosa eli 45 % tuli perheistä, joissa oli vähintään viisi lasta. Peräti 15 % oli lähtöisin perheistä, jossa oli vähintään kahdeksan lasta. Suomalaiset vanhemmat elivät toisinaan aivan liian köyhissä oloissa ja ahtaasti huonoissa asunnoissa, lisäksi nämä olivat saattaneet erota tai toinen vanhemmista oli vuosien varrella kuollut. Siten lapsista 20 % oli vailla isää ja 7 % ilman äitiä.<sup>520</sup>

## 4. Sotien jälkeen

### 4.1. Myöhemmät vaiheet sotalapsitoiminnassa

- *”Valtavia paketteja kuitenkin tuli Ruotsista, myöhemminkin vielä, ihania vaatteita ja sitten ruokatarpeita, kuivatavaraa, mutta oli voitakin. Kerran oli kahvipaketissa minulle kellokin. Tulli niitä tarkasti, kerrankin oli isot paketit hajalla kun niitä oli nurkista tongittu. Niitä tuli paljon, kun meitä neljä siellä oli, ja kauan.”* <sup>521</sup>

Useimmilla sotalapsilla oli Suomeen paluun jälkeen enemmän tai vähemmän kiinteä kirjeenvaihtoyhteys entiseen kasvatusperheeseensä Ruotsissa tai Tanskassa, toisinaan myös siellä asuviin ystäviinsä. Samoin sotalasten vanhempia kehoitettiin kirjoittamaan kasvatusvanhemmille, jotka usein valittivat, etteivät saaneet tietoja suojateistaan. Muun muassa Tanskan-valiokunta mainitsi kiertokirjeessään, että *”tahtoo Mannerheimliitto kehottaa kaikkia vanhempia kirjoittamaan usein, vaikka vain muutaman rivin.”* Lasten vanhemmat ja kasvatusvanhemmat saattoivat myöhemminkin olla kosketuksissa toisiinsa. Toisinaan nämä yhteydet kuitenkin katkesivat, joissain tapauksissa ne kestivät kauemminkin. Kasvatusvanhempien kuoleman jälkeen yhteyttä saatettiin pitää yhä ruotsalaisiin tai tanskalaisiin sisarpuoliin.

Perheet saivat sodan jälkeen myös paketteja Ruotsista ja Tanskasta aina 1950-luvulle saakka, jolloin Suomen sodanjälkeinen taloudellinen tilanne alkoi palautua normaaliksi. Paketteja saapui yleensä sotalasten syntymäpäiviksi sekä ennen suuri juhlapyhä. Niiden sisältönä oli yleensä säilykkeitä, kahvia, kuivattuja hedelmiä ja tupakkaa. Suomesta lähetettiin vastaavasti muun muassa sotalasten valokuvia kasvatusvanhemmille. Toisinaan kasvatusvanhemmat saattoivat antaa suoraista taloudellista tukea, jonka avulla voitiin esimerkiksi maksaa sotalapsen koulutus.

Mutta sotien jälkeen näkyi toisinaan myös sekin, että jälleenrakennusajan Suomen elintaso alkoi hiljalleen parantua. Tästä heijastumana voidaan pitää keväällä 1949 Tanskaan matkustaneiden sotalasten suomalaisille vanhemmille annettua ohjetta siitä, että lasten mukaan tuli laittaa tarpeeksi vaatteita, jotta tanskalaisten kasvatusvanhempien ei tarvinnut ostaa heille uusia, *”koska Tanskassa nyt on vaatepuola ja meillä on paremmat ajat.”* <sup>522</sup>

Melko pian sodan päättymisen jälkeen alkoi osa sotalapsista viettää kesälomiään entisten kasvatusvanhempiensa luona Ruotsissa ja Tanskassa. Hjälpkommittén



för Finlands Barn ilmoitti keväällä 1946, ettei se osallistu mitenkään näiden matkojen järjestelyihin tai kustannuksiin. Lapset eivät myöskään saaneet ilmaista sairaanhoitoa. Kutsujen tuli olla lasta vastassa Ruotsissa. Kasvatusvanhemmat maksoivat nämä matkat. Vierailut päättyivät koulujen alkaessa syksyisin Suomessa. Kasvatusvanhemmat saattoivat myös vieraila sotalasten luona Suomessa. Muutamina vuosina heti sodan päättymisen jälkeen entisten sotalasten paluumatkat Ruotsiin koettiin ajoittain ongelmallisiksi.

Kesäkuussa 1947 Tukholman Suomi-toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus valitti Tukholmaan yksinään saapuvien suomalaisten lasten suurta määrää. Hän mainitsee kirjeessään Suomen Tukholman-lähetystölle, että kesäkuun alusta 1947 lähtien oli Tukholmaan tullut päivittäin yli 100 lasta Suomesta, ennätyspäivänä 10.6. jopa yli 200 lasta. Useimmat näistä oli aikanaan kotiutettu Suomen sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toimesta. Suomi-toimisto pyrki auttamaan näitä pääosin ilman hoitajia matkustaneita lapsia, mutta se koettiin erittäin vaikeaksi. Siksi Hjelt-Cajanus vaati, ettei Suomesta saanut lähettää matkalle yhtään ainutta lasta, jolla ei ollut takeita huolenpidosta Ruotsissa. Usein lapsilla ei ollut edes mukanaan selviä osoitteita tai vastaanottajien nimiä. Suomen lähetystö ilmoitti kirjeessään ulkoasiainministeriölle olevansa asiassa Suomi-toimiston kanssa samaa mieltä.<sup>523</sup>

- ”Sitten kahden vuoden päästä lähdin takaisin Ruotsiin. Siellä minä jatkoin Alva-tädin linjaa ja menin hotelli- ja ravintolakouluun. Mutta kyllä siitä katkeruus jäi. Kun vuonna -50 sinne tuli suomalaisia pyrkimään töihin, minulle nousi kapinahenki, että nyt kyllä tullaan tänne, miksei me saatu silloin jäädä. Miksi se elämä piti silloin katkaista, kun elämä olisi ollut täynnä huoempittoa ja koulutus turvattu.”<sup>524</sup>

Sodan jälkeen esiintyi myös tapauksia, joissa entiset alaikäiset sotalapset karkasivat Suomesta takaisin Ruotsiin. Tapaukset uutisoitiin, etenkin jos ne olivat jollain tavalla poikkeuksellisia. Toisinaan sorruttiin kuitenkin sensaatiohakuisuuteen: toukokuussa 1952 väitettiin erään 19-vuotiaan entisen sotalapsen muka karanneen kävelleen Ruotsiin Helsingistä Haaparannan kautta. Matkaa kerrottiin kertyneen 1 500 kilometriä.<sup>525</sup>

Vähitellen sotalasten aikuistuesssa he alkoivat hankkia seuraavina vuosina kesätöitä Ruotsista tai Tanskasta. Tämä saattoi aikaa myöten johtaa lopulliseen muuttoon siirtolaiseksi pois Suomesta. Osittain tämän taustalla oli myös viihtymättömyys oloihin Suomessa. Haluttiin palata takaisin sinne, missä oli viihdytty, ja minne muun muassa kaikki ystävät olivat jääneet. Tämä sotalasten muutto pysyvästi takaisin Ruotsiin ennakoiti osaltaan sitä suurta suomalaisten muuttoa maahan, joka tapahtui 1960- ja 1970-luvuilla. Samalla sotalapset edesauttoivat Suomi-kuvan muodostumisessa Ruotsissa.

Joulukuussa 1945 perustettiin Tanskassa olleiden lasten omaiset r.y. (Finlands danska barn r.f.), joka toimi yhdyssiteenä suomalaisten ja tanskalaisten kotien välillä. Sen ensimmäinen puheenjohtaja oli kapteeni Sven Harno, joka myös osallistui

vuosina 1947–1951 Tanskan-valiokunnan johtokunnan kokouksiin. Yhdistys järjesti erityisiä kerhoiltoja lapsille ja heidän vanhemmilleen, joissa opiskeltiin muun muassa tanskaa. Niiden ohjelma oli muutoinkin tanskalaispitoinen. Tämän ohella Suomeen Tanskasta palanneille lapsille pidettiin Helsingissä erityisiä vastaanottojuhlia. Lisäksi avustettiin tanskankielisten kirjeitten kirjoittamisessa kasvatusvanhemmille, sillä tanskalaiset kasvatusvanhemmat olivat usein toivoneet saavansa jatkossakin tietää luonaan olleiden sotalasten myöhemmistä vaiheista. Varoja näihin eri tilaisuuksiin hankittiin jäsenmaksuilla sekä myyjäisillä ja juhlilla.

Esimerkiksi maaliskuussa 1947 päätettiin pitää julkiset arpajaiset, joissa voittona oli Tanskasta saatua sokeria ja suklaata, sekä Ruotsista lahjoitettua kahvia. Arpajaisten tuotto päätettiin suunnata osin myös kotiutettujen lasten jälkihuoltoon, muun muassa ammattikoulutuksen kustannuksiin. Myös sotaorpoja autettiin näin saaduilla tuotoilla. Yhdistys järjesti myös ryhmämatkoja Tanskaan kesällä 1948 ja 1949. Isäntänä Tanskassa oli De Finske börne venner -yhdistys (Suomalaisten lasten ystävät), jonka edustajat avustivat lasten kuljettamisessa entisten kasvatusvanhempiansa luokse.<sup>526</sup>

Vuonna 1947 järjestettiin yhdistyksen toimesta yhdessä Nuorten Talkoot-järjestön kanssa Suomessa ns. puolukkakeräys, josta Tanskaan toimitettiin 40 tonnia puolukoita jaettavaksi kasvatusvanhempien kesken. Keräystä mainostettiin vahvasti nuorisolle suunnatuissa julkaisuissa. Puolukkalähetykset jatkuivat myös seuraavina syksyinä. Joulukuussa 1948 yhdistys järjesti Suomen ja Tanskan yleisradioiden avustuksella suoran radio-ohjelman Helsingistä, jossa lapset saattoivat lähettää Tanskaan uudenvuodenterveisensä. Keväällä 1949 vietettiin erityistä Tanskan päivää useilla paikkakunnilla. Pääjuhla pidettiin Helsingissä, ja paikalla oli myös tanskalaisia avustustoimintaan osallistuneita henkilöitä virallisten edustajien lisäksi. Juhlien järjestelyihin osallistui myös Pohjola-Norden -järjestö, jonka jäsen Tanskassa olleiden lasten omaiset r.y. oli.<sup>527</sup>

Tanskalaiset kasvatusvanhemmat esittivät jo melko varhaisessa vaiheessa, että Suomeen palanneet lapset olisivat voineet käydä heidän luonaan kesäisin. Kuitenkin tilanne oli poliittisesti ja sotilaallisesti sellainen, että tämä ei ollut aivan heti jatkosodan päättymisen jälkeenkään mahdollista. Vasta vuonna 1946 pystyivät Finlandshjaelpen ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta järjestämään sotalasten matkan Tanskaan tapaamaan sikäläisiä perheitään. Tanskalaiset kasvatusvanhemmat olivat lupautuneet maksamaan tämän suojattiansa matkan.

Matkan järjestelyissä oli paljon kuljetus- ja valuuttavaikeuksia, mutta lopulta 400 valittua lasta lähti matkaan 2.6.1946. He olivat Tanskassa kolme kuukautta. Viranomaiset suhtautuivat myös hieman nihkeästi matkan järjestelyihin, koska he pelkäsivät lasten jäävän matkan myötä lopullisesti Tanskaan. Matkalle päässeiden lasten valinta oli myös ollut vaikea tehtävä, koska halukkaita oli paljon. Kesällä 1947 tanskalaiset kasvatusvanhemmat olivat esittäneet tyytymättömyytensä sen johdosta, että kaikki halukkaat lapset eivät olleet aina päässeet käymään Tanskassa. Tanskan-valiokunnan mukaan syynä oli Suomen viranomaisten asenne matkuste-

lua kohtaan. Seuraava samanlainen järjestetty matka Tanskaan tapahtui vuonna 1948, jolloin matkalle lähti 240 lasta. Matkojen tarpeellisuus oli ilmeinen, sillä va-luuttatilanteen takia yksityisten matkojen järjestäminen oli yhä vaikeaa. Seuraavien vuosien aikana Tanskan-valiokunta järjesti yhä pienempiä matkoja kesälomien ai-kana, koska osalla vanhemmista oli vaikeaa hoitaa matkajärjestelyjä itse. Kesällä 1949 150 lasta pääsi jälleen Tanskaan kolmen kuukauden ajaksi, samoin sitä seu-raavana kesänä.

Myös tanskalaiset kasvatusvanhemmat alkoivat vieraillla lasten luona Suomes-sa. Koska kaikilla suomalaisilla perheillä ei ollut varaa kutsua heitä Suomeen, kut-sui Tanskan-valiokunta kesällä 1950 kaikki kasvatusvanhemmat Suomeen. Asia oli ollut vireillä jo edellisenä syksynä 1949, jolloin Tanskan-valiokunnan toimin-nanjohtaja Mila Schildt piti kyseistä ideaa hyvänä tapana ylläpitää läheisiä yhteyk-siä Suomen ja Tanskan kesken. Kesällä 1950 saapuikin vierailulle kahdella aluksel-la lopulta 220 tanskalaista kasvatusvanhempaa, joita tapaamaan kutsuttin myös eduskunnan silloinen puhemies K.A.Fagerholm.

Sotalasten vanhemmille ilmoitettiin etukäteen tanskalaisten vieraiden tulosta kat-somaan entisiä hoidokkejaan. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Pohjola-Norden-yhdistys toimivat näiden vieraiden isäntinä, ja antoivat vierailun aikana kaikkea käy-tännön apua suomalaisille perheille muun muassa hankkimalla tulkkeja. Matkan jäl-keen Tanskan-valiokunta sai Tanskasta kasvatusvanhemmilta useita kiitoskirjeitä. Myöhemmin myös Tanskaan jääneet sotalapset alkoivat vieraillla Suomessa vanhem-piensa luona. Jotkut yrittivät vielä uudelleen sopeutua Suomen oloihin, mutta jonkun ajan kuluttua he palasivat kuitenkin pääsääntöisesti takaisin Tanskaan.<sup>528</sup>

Tanskan-valiokunta pyrki myös aktiivisesti selvittämään Tanskaan jääneiden suomalaisten sotalasten myöhempiä vaiheita sopeutumisen suhteen. Vuonna 1950 valiokunta työskenteli yhteistyössä Helsingin yliopiston psykologian professori Kai von Fieandtin kanssa, joka pyrki saamaan opiskelijoille työskentelyaineistoa. Tällöin laadittiin erityinen kyselylomake, joka lähetettiin kaikille tanskalaisille kasvatusvanhemmille sekä suomalaisen lapsen adoptoineille perheille. Lomakkeen olivat tarkastaneet myös tanskalaiset alan asiantuntijat. Palautettujen lomakkeiden kopiot ilman mitään tunnistetietoja toimitettiin psykologian laitokselle, mutta min-käänlaista tutkimusta niiden perusteella ei kuitenkaan suoritettu. Ne palautettiin ta-kaisin Tanskan-valiokunnalle.

Vuonna 1956 Tanskan-valiokunta laati sotalapsille kohdistetun uuden kyselyn, jonka tavoitteena oli saada tilastollinen kuva Tanskaan jääneistä lapsista. Ainoas-taan 29 perhettä jätti vastaamatta tähän kyselyyn. Sotalapsilta kysyttiin muun muassa heidän koulutustaan, ammattiaan, kansalaisuuttaan sekä suhdettaan kasva-tusvanhemiinsa ja Suomeen. Kysely tehtiin jälleen nimettömästi, jotta mahdolli-simman moni olisi vastannut siihen.<sup>529</sup>

Näiden suoritettujen kyselyiden perusteella voitiin selvittää sotalasten sopeutu-mista Tanskaan. Suomalaisia lapsia jäi sodan jälkeen Tanskaan 451. Pääsääntöises-ti he sopeutuivat hyvin tanskalaiseen yhteiskuntaan. Koska sota venyi odotettua pi-

tempään, niin vastaavasti lapset joutuivat olemaan kauemmin Tanskassa. Jos lasten vanhemmat halusivat siirtää lasten paluuta myöhemmäksi ja tanskalaiset kasvatusvanhemmat halusivat pitää lapsen luonaan, ei Tanskan-valiokunta ryhtynyt väkisin siirtämään lasta Suomeen. Carin Kinnusen tutkimuksen mukaan valtaosa lapsista oli työläisperheistä, eikä kaikilla vanhemmilla ollut taloudellisesti mahdollista ottaa lapsiaan takaisin Suomeen. Vanhemmista 72 % tuli työläisperheistä ja 10 % luokitui keskiluokkaan. Suurin osa Tanskaan jääneistä lapsista oli myös jo maahan saapuessaan ollut alle kouluikäisiä. Oleskeluaikanaan he olivat siis jo ehtineet tanskalastaistua. Suomeen takaisin palanneet olivat olleet keski-ikäitään vanhempia, sillä heistä 3/5 oli ollut 7-vuotiaita saapuessaan Tanskaan.

Tanskalaiset kasvatusvanhemmat arviointien mukaan noin puolet sotalapsista oli selvitynyt koulunkäynnistään hyvin. Lasten ammattikoulutus vaihteli melko paljon. Pojista oli tullut maanviljelijöitä, jotka jatkoivat kasvatusvanhempiansa tilan pitämistä. Tytöistä monet oli koulutettu sairaan- tai lastenhoitajiksi. Kaikkiaan 19 sotalasta oli saanut akateemisen koulutuksen. Heidän kohdallaan voitiin puhua sosiaalisesta noususta, sillä heistä 17 oli peräisin suomalaisesta työläiskodista.

Kyselyyn vastanneista sotalapsista yli kolmannes oli pitänyt vielä yhteyttä kirjeitse omaisiinsa Suomessa. Lasten ohella myös 15 % tanskalaisista kasvatusvanhemmista oli käynyt matkalla Suomessa. Useat olivat tehneet tämän matkan kasvattiansa seurassa. Ylipäättään Tanskaan jääneet lapset olivat kyselyyn mennessä tanskalaistuneet ja olivat sopeutuneet uuteen kotimaahansa. Tässä tanskalaistumisessa oli koulu toiminut voimakkaana tekijänä.<sup>530</sup>

Mitä pidemmälle 1950-luku kului ja Tanskaan jääneet sotalapset vanhenivat, nousi esille aivan uusia kysymyksiä, joiden kohdalla tarvittiin neuvontaa ja ohjausta. Suomi kutsui 19 vuotta täyttäneet kansalaisensa suorittamaan asevelvollisuuttaan Suomeen. Tämä aiheutti töitä Tanskan-valiokunnalle, joka avusti erilaisten virallisten asioiden hoitamisessa tanskalaisten kasvatusvanhempien ja suomalaisten viranomaisten välillä. Myös kansalaisuuden valinta tuli vähitellen ajankohtaiseksi asiaksi. Toisinaan tämä muodostui vaikeaksi kysymykseksi. Tanskan-valiokunta suositteli tällaisessa tilanteessa nuorelle koeaikaa Suomessa, jolloin henkilö itse näki miten kaikki sujui. Tämän jälkeen saattoi sitten tehdä tarvittavat johtopäätökset.

Viimeisenä toimintavuotenaan 1958 Tanskan-valiokunta ilmoitti saaneensa erittäin usein Tanskaan jääneiltä nuorilta suomalaisilta tehtäväkseen selvittää heidän sukutaustansa. Kiinnostus omaan menneisyyteen ja Suomeen jääneisiin omaisiin alkoi siis hiljalleen herätä. Virallinen Tanska muisti myös maassa olleita sotalapsia, sillä kesäkuussa 1958 tapasi kuningatar Ingrid Helsingissä presidentinlinnassa 19 Tanskassa ollut suomalaista nuorta.<sup>531</sup>

Tanskan-valiokunta kantoi myös koulutuksellisesti ja taloudellisesti vastuuta sotalapsista 1950-luvun aikana. Valiokunta jakoi vuosina 1947–1959 erilaisia stipendejä ja avustuksia lapsille 15 miljoonaa markkaa tanskalaisten lahjavaroista, joita oli kartutettu ns. hyväntekeväisyysmyynnillä. Tämän lisäksi myönnettiin 12 miljoonaa markkaa Mannerheimin Lastensuojeluliiton keskusjohdolle, ja 2 miljoonaa

naa markkaa sen Helsingin osastolle. Perustettuun Tanskan valiokunnan muistorahastoon siirrettiin alkupääomaksi 30 miljoonaa markkaa. Vuosina 1953–1956 kaikkiaan 31 Tanskassa ollutta entistä sotalasta joutui Suomessa valiokunnan yksilölliseen valvontaan. Usein kyseessä olivat kodittomat nuoret ihmiset, joille myös suomenkieli tuotti toisinaan ongelmia. Heille annettiin majoitus asuntoloissa, sekä heidät ohjattiin samalla ammatilliseen koulutukseen. Tämä nuorten tulevaisuuden suunnittelu tuottikin Tanskan-valiokunnalle runsaasti työtä koko 1950-luvun ajan.

Sotalapsiin ja heidän vanhempainsa kohdistuva neuvontatyö jatkui koko ajan, ja sitä päätettiin jatkaa maaliskuussa 1956 pidetyssä valiokunnan kokouksessa. Elokuussa 1956 valiokunta osti Helsingistä kiinteistön majoitustiloiksi niille 15–21-vuotiaille nuorille naisille, jotka saapuivat opiskelemaan pääkaupunkiin. Tilojen käyttöönotto viivästyi korjausten jälkeen kuitenkin vuoden 1957 puolelle, sillä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Unkarin lapsille suunnattu avustustyö sai ensin tilat käyttöönsä kahden kuukauden ajaksi.<sup>532</sup>

Sodan jälkeen Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan toimintaan osallistuneet henkilöt esittivät lastensiirtoja koskeneissa arvioissaan voimakastakin arvostelua Helsingissä toimineita keskusvirastoja ja viranomaisia kohtaan. Etenkin päätös kotiuttaa kaikki sotalapset kaavamaisesti takaisin koteihinsa oli heistä liian byrokraattinen toimenpide. Lapsia kohdeltiin vain lukuina, ikään kuin tavarana, jota voitiin siirtää paikasta toiseen. Lisäksi he arvostelivat näkemystä siitä, että lapset olivat jonkinlaista kansallista omaisuutta, joka piti saada takaisin mihin hintaan hyvänsä.

He muistuttivat siitä, että useimmissa tapauksissa heidän mielestään sotalapset eivät olisi omissa kodeissaan saaneet sota-aikana edes välttämättömintä huoltoa. Samoin kenttätyötä tehneet henkilöt vastustivat sodan jälkeen lasten liian hätiköityjä palautuksia koteihinsa, koska esim. asuntopula oli suorastaan huutava. Mutta kuitenkin pääsääntöisesti palautetut sotalapset olivat jälleen sopeutuneet oloihin Suomessa. Tätä ennen oli kuitenkin jokaisen Suomeen palaavan sotalapsen kotiolut tutkittu.

Arvioidessaan Tanskan-valiokunnan toimintaa he katsoivat sen onnistuneen hyvin työssään. Koska Tanskaan vietyjen sotalasten lukumäärä oli ollut kaikkiaan melko pieni, he saivat osakseen yksilöllisempää huolenpitoa kuin jos heitä olisi ollut enemmän. Tätä voidaan pitää lievänä kritiikkinä Ruotsiin suuntautuneita sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean suorittamia lastensiirtoja kohtaan. Tanskan-valiokunta oli myös ollut vapaa kaikesta hallinnollisesta virastokankeudesta, ja oli siten kyennyt tarvittaessa nopeastikin reagoimaan vaihteleviin tilanteisiin. Vapaaehtoista työtä tehneen henkilökunnan motivaatio oli ollut aina suuri. Yhteistyö tanskalaisten kanssa oli myös sujunut joustavasti. Tämän taustalla nähtiin samanlaiset pohjoismaalaiset elämänarvot ja kulttuurikäsitteet, joiden pohjalle kummankin maan yhteiskunnat rakentuivat.<sup>533</sup>

Julkisen keskustelun alkaminen suomalaisista sotalapsista, heidän vaiheistaan ja kohtaloistaan sotien aikana, kesti kuitenkin aina 1970-luvulle saakka, jolloin

alettiin yleisemminkin keskustella lapsuuden kokemusten vaikutuksista aikuisuuteen. Tällöin ilmestyivät ensimmäiset kirjoitukset, joissa sotalapsina olleet tilittivät omaa menneisyyttään. Samaan aikaan julkaistiin teemaa käsitelleitä muistelmateoksia. Aluksi kirjoitusten sävy oli melko negatiivinen. Kirjoittajat katsoivat, että lasten lähettäminen pois perheittensä luota oli virhe viranomaisten ja lasten vanhempien taholta, ja osin myös samalla syyllistettiin vanhempia heidän päätöksistään. Toisaalta myönteisiäkin kirjoituksia sotalapsuutta kohtaan esiintyi alusta saakka.

Vähitellen sotalapsiteeman käsittely on vuosien varrella maltillistunut. On huomattu, miten erilaisia kohtaloita sotalasten suureen joukkoon on mahtunut. Toiset ovat voineet erittäin pahoin kokemustensa jälkeen, kun taas toiset katsovat ajan sotalapsena olleen itselleen neutraalia ja jopa hyvää, onnellista aikaa. Sotalasten oma käsitys itsestään eli minäkuva on tutkimuksen mukaan sidoksissa siihen, miten heidät yksilöinä otettiin vastaan sijoituskohteessaan Ruotsissa sekä paluun jälkeen Suomessa.

Ruotsissa vuosina 2001–2002 suoritetussa kyselyssä 80% entisistä sotalapsista vastasi viihtyneensä hyvin ruotsalaisessa kasvatuskodissaan. Vastanneista 47 % koki kansallisen identiteettinsä pääosin ruotsalaiseksi, mutta samalla myös suomalaiseksi. Vain 10 % koki olevansa pelkästään ruotsalaisia. Asetelma on siis muuttunut musta-valkoisesta monivivahteisemmaksi. Samalla on otettu yhä laajemmin huomioon sota-ajan yhteiskunnalliset olosuhteet naisten ja lasten kannalta. Julki-suudessa on toivottu, että huomioitaisiin myös muut sodan Suomessa kokemaan joutuneet lapset, ja kerättäisiin talteen heistä kertovaa aineistoa.<sup>534</sup>

## 4.2. Sotalasten järjestöt

### 4.2.1. Riksförbundet Finska Krigsbarn

Vuosikymmenten vaikenemisen jälkeen yhteiset kokemukset sotalapsiajasta, halu tavata toisia sotalapsia ja muistella samalla menneitä, sai entiset sotalapset järjestäytymään Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa 1990-luvulla ja perustamaan sotalapsiyhdistyksiä. Ajatus sotalasten keskusjärjestön perustamisesta esitettiin Ruotsissa Salan kokouksessa lokakuussa 1990. Ruotsissa perustettiin lopulta sotalasten keskusjärjestö Västeråsissa syksyllä 1991. Keskusjärjestön nimeksi tuli Riksförbundet Finska Krigsbarn (RFK), ja se piti ensimmäisen vuosikokouksensa Borlängessä maaliskuussa 1992. Silloin paikalla oli lähes 150 osanottajaa.

Ensimmäiseksi puheenjohtaksi valittiin Erik Netz Västeråsista, joka oli yksi aloitteentekijöistä keskusjärjestön perustamiseksi. Häntä ovat puheenjohtajina seuranneet Pertti Molin Uumajasta, Aune Karlsson Ludvikasta, Pirkko Ahlin Karlsta-

dista sekä Irja Olsson Gävlestä. Keskusliitto vietti 10-vuotisjuhliaan toukokuussa 2002 Gävlessä, jossa pidettiin Pohjoismaiset sotalapsipäivät. Tuolloin paikalla oli yli 200 sotalasta kolmesta pohjoismaasta. Keväällä 2003 liiton uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Leila Ulvemo.<sup>535</sup>

Tämän lisäksi Ruotsissa on perustettu useita paikallisia sotalapsiyhdistyksiä, joista osa on myös liittynyt RFK:n jäseniksi. Tällaisia sotalapsiyhdistyksiä olivat alkuvuonna 2000 Finska Krigsbarn i Gävle-Dala, Finska Krigsbarn i Mellansverige, Göteborgsföreningen Finska Krigsbarn, Stockholmföreningen Finska Krigsbarn sekä Skåneföreningen Finska Krigsbarn. Näiden lisäksi RFK:n jäsenjärjestönä toimii Direktanslutna till RFK. Valtakunnallisen keskusjärjestön ulkopuolella Ruotsissa toimi tuolloin lisäksi kaksi muutakin paikallista sotalapsiyhdistystä. Ne olivat Vätterbygdens Finska Krigsbarn sekä Finska Krigsbarn i Norrland.

RFK on aatteellisesti, uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton yhdistys, joka on perustettu suomalaisille sotalapsille, heidän perheilleen sekä muille asiasta kiinnostuneille tahoille. Paikallisyhdistyksissä oli vuonna 2000 yhteensä noin 600 jäsentä. RFK:n tehtävänä on auttaa solmimaan uudelleen sotalasten katkenneita perhesiteitä, tallentaa jäsenten sotalapsikokemuksia, parantaa jäsenten yhteyksiä suomalaiseen kulttuuriin ja kieleen, toimia yhteistyössä muiden vastaavanlaisten järjestöjen kanssa, muokata yleistä mielipidettä lasten oikeuksien puolesta sekä tiedottaa suomalaisiin sotalapsiin liittyvästä tutkimuksesta sekä kirjallisuudesta.

Lisäksi RFK haluaa lisätä tietoa nykypäivän pakolaislasten tilanteen ymmärtämisestä ja sitä kautta muukalaisvihamielisyyttä sekä rasismia. Näitä tehtäviä varten RFK on muun muassa perustanut oman neljä kertaa vuodessa ilmestyvän lehden, joka on nimeltään MedlemsNytt. Vuonna 2000 RFK julkaisi myös omat kotisivunsa internetissä. Lisäksi RFK päätti julkaista sotalasten tarinoita sisältävän antologian, jonka ilmestymisajankohdaksi asetettiin kevät 2001.

Aivan ensimmäisinä toimintavuosinaan RFK:lla oli ajoittain myös taloudellisia vaikeuksia. Niistä johtuen julkisuudessa esitettiin myös ajatuksia koko järjestön lakauttamisesta. Nämä ajatukset eivät saaneet kuitenkaan laajempaa kannatusta jäsenistön piirissä, vaan päinvastoin paikallisten sotalapsiyhdistysten taholta korostettiin sitä, mitä tärkeä rooli RFK:lla oli koko sotalapsitoiminnassa. Vuonna 1997 puheenjohtajaksi Västeråsin vuosikokouksessa valittu Pirko Ahlin asettikin yhdeksi tavoitteekseen RFK:n talouden parantamisen. Tässä myös hiljalleen onnistuttiin, sillä jo vuoden 1997 kirjanpito osoitti talouden olleen tasapainossa. RFK:n talous oli edelleen vahvistunut alkuvuoteen 2000 tultaessa. Toukokuussa 2001 uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Irja Olsson. Vuonna 2006 puheenjohtajana toimi Matts Imhagen.<sup>536</sup>

Omien vuosikokoustensa ohella RFK on osallistunut myös muihin Ruotsissa pidettyihin erilaisiin sotalapsitapahtumiin. Joulukuun alussa 1993 sotalapsiteemaa käsiteltiin Tukholman Suomi-päivillä otsikolla ”Teimme tämän lasten parasta ajatellen”. Tässä tilaisuudessa neljä Ruotsissa asunutta suomalaista sotalasta kertoi omasta elämästään. Tilaisuuden järjestäjänä toimi Stockholmföreningen Finska Krigsbarn. Syyskuussa 1999 paljastettiin Tukholmassa Skeppsbrolla Suomen lai-

vojen entisellä laiturilla sotalasten muistolaatta, jonka olivat suunnitelleet Olavi ja Marja Räihä Västeråsista. Kyseiselle paikalle saapuivat Suomesta Tukholmaan lähteneet sotalapsikuljetukset. Muistolaatan teksti kuuluu: *”Muistomerkki niille 70 000:lle suomalaiselle lapselle, jotka evakuoitiin Ruotsiin sotavuosina 1939–1945. Useat heistä otettiin vastaan täällä paikalla.”* Muistolaattaa olivat rahoittaneet muun muassa Suomen hallitus, Viking Line, Silja Line sekä Tukholman kaupunki, joka oli myöntänyt hankkeeseen 10 000 kruunun avustuksen. Paljastustilaisuuteen ottivat osaa ruotsalaiset ja suomalaiset sotalapsijärjestöt sekä Suomen Tukholman suurlähettiläs Heikki Talvitie. Muistolaatan paljasti Suomen hallituksen peruspalveluministeri Eva Biaudet. Toinen juhlapuheen pitäjistä oli RFK:n puheenjohtaja Pirkko Ahlin. Lisäksi kirjailija Sinikka Ortmark-Almgren lausui tilaisuudessa erityisen sotalapsirunon. Juhlajumalanpalvelus pidettiin Tukholman suomalaisessa kirkossa.

Myöhemmin syksyllä 2000 puheenjohtaja Ahlin lausui omana toivomuksenaan, että Haaparannan rautatieasemalle saataisiin oma suomalaisten sotalasten muistolaatta. Olihan tämä rautatieasema monelle sotalapselle ensikosketus Ruotsiin. Vindelnissä paljastettiin kesällä 1995 muistolaatta siellä sijainneessa vastaanottokeskuksessa menehtyneitten sotalasten muistoksi. Huhtikuussa 2005 Haaparannassa paljastettiin taiteilija Anna Jäämeri-Ruusuvuoren teos ”Ero”. Tilaisuutta kunnioitivat läsnäolollaan sotalapsipatsaan suojelijat tasavallan presidentti Tarja Halonen ja Ruotsin kuningas Kaarle XVI Kustaa. Myöhemmin samana vuonna aloitettiin patsaan pienoismallien myynti. Presidentti Halonen sai pronssisen pienoispatsaan helmikuussa 2006.<sup>537</sup>

RFK on osallistunut myös omilla edustajillaan Suomi-Seuran järjestämän ulko-suomalaisparlamentin toimintaan. Lisäksi Suomalaislapset Tanskassa -yhdistys (Finneborn i Danmark) on kutsunut RFK:n edustajia vuosikokouksiinsa. Kyseiseen yhdistykseen Tanskassa kuului noin 200 jäsentä vuonna 1999. Yhdistys perustettiin joulukuussa 1992. Yhteydet on solmittu myös Englannissa toimivaan järjestöön ”The Evacuee Reunion Association”, jonka puheenjohtajan tohtori Martin Parsonsin kanssa RFK on ollut kirjeenvaihdossa. Kyseinen englantilainen järjestö edustaa niitä englantilaisia lapsia, jotka siirrettiin pois kotoaan lähinnä Englannin maaseudulle toisen maailmansodan aikana.

Tohtori Martin Parsons on ollut yhteydessä myös Helsingin Seudun Sotalapset r.y.:n puheenjohtaja Pertti Kavéiniin, joka on ajanut laajempaa pohjoismaista sotalapsiyhteistyötä. Parsons esitti kesällä 2001 Mikkelin Pohjoismaisilla sotalapsipäivillä erityisen kansainvälisen toimikunnan perustamista, johon kuuluisi kahdeksan jäsentä neljästä maasta: Suomesta, Ruotsista, Tanskasta ja Englannista. Toimikunnalta voitaisiin pyytää lausuntoja aina silloin, kun harkitaan tehtäväksi lastensiirtoja. Sotalapsitoiminnan kansainvälistymistä edustivat myös elokuussa 2002 Kotkassa pidetyt kansainväliset sotalapsipäivät.<sup>538</sup>

Paikalliset sotalapsiyhdistykset Ruotsissa järjestävät toiminta-alueillaan myös aktiivisesti omaa ohjelmaansa. Valtakunnallisten vuosikokousten ohella paikalliset yh-



distykset pitävät omia vuosikokouksiaan sekä säännöllisiä tapaamisia. Tukholman sotalasten yhdistys vietti 10-vuotisjuhliansa helmikuussa 2002. Yhdistys kokoontuu kerran kuukaudessa, ja silloin siihen jäseninä kuuluvat sotalapset vaihtavat ja keskustelevat kokemuksistaan. Joskus yhteen kokoontumisella on terapeuttinenkin merkitys, kuten suomen kielen opiskelulla, jota järjestää Skåneföreningen Finska Krigsbarn joka toinen viikko. Suomen kielen opiskelun avulla sotalapset käsittelevät omia elämänkuvioitaan. Lisäksi paikallisyhdistyksissä järjestetään esimerkiksi teatteri- ja opintoretkiä, joulujuhlia sekä matkoja Suomeen. Näillä matkoilla on useasti osallistuttu myös Suomessa pidettyihin pohjoismaisiin sotalapsitapaamisiin.

Ruotsalaiset sotalapsiyhdistykset ovat myös pyrkineet auttamaan oman aikamme sotalapsia ja lapsipakolaisia. Tällöin on kerätty rahaa erilaisten kampanjoiden avulla. Lisäksi 1990-luvulla avustettiin Bosniassa asuneita sotalapsiyhdistysten kummilapsia. Vuoden 1999 vuosikokouksen yhteydessä esiin nousi ajatus auttaa Kosovon sodan johdosta hajonneita perheitä. Kokouksessa suoritettu spontaani varojen keräys tuotti kaikkiaan 8 000 kruunua, jotka lahjoitettiin Pelastakaa Lapset-järjestölle kosovolaisten perheiden avustamista varten.

Myös Ruotsiin ilman vanhempiaan saapuneiden lapsipakolaisten asemaan on kiinnitetty huomiota miettimällä sitä, miten heihin kohdistuneita epäoikeudenmukaisuuksia voitaisiin lievittää. Samoin Ruotsin sotalapsiyhdistysten parissa on herätelty keskustelua siitä, voitaisiinko nykyajan lastensiirot ehkäistä vetoamalla sotalasten omiin kokemuksiin asiassa. Tässä asiassa on RFK:n taholta esitetty myös yhteispohjoismaista yhteistyötä. RFK katsoo, että sotalasten oma pakolaisuus auttaa heitä paremmin ymmärtämään nykypäivän lapsipakolaisia. Omasta sotalapsiajasta puhuminen voi tuoda uusia ratkaisuja ja toimintamalleja lapsipakolaisuuden käsittelyä varten. Myös huumeiden vastaiseen kampanjaan ovat paikalliset ruotsalaiset sotalapsiyhdistykset ottaneet osaa. RFK on osoittanut myös kiinnostuksensa tutkimukseen, joka kohdistuu Ruotsiin jääneiden sotalasten omiin lapsiin. Tätä tutkimusta onkin tehty Lundin yliopistossa.<sup>539</sup>

#### 4.2.2. Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto

Myös Suomessa toimii Ruotsin tavoin paikallisia sotalapsiyhdistyksiä sekä näiden lisäksi valtakunnallinen kattojärjestö. Marraskuussa 1997 perustettiin Helsingissä Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto. Sen tarkoituksena on toimia paikallisia sotalapsiyhdistyksiä yhdistävänä siteenä. Lisäksi tehtäessä yhteistyötä viranomaisien, yhteisöjen ja yksilöiden kanssa sen tarkoitus on tukea ja edustaa sotalapsia. Keskusliitto pyrkii myös omalta osaltaan edistämään entisten sotalasten keskinäistä kanssakäymistä ja kokemusten vaihtoa. Tämä koskee myös Ruotsiin ja Tanskaan jääneitä entisiä sotalapsia. Tätä tarkoitusta varten aloitettiin vuonna 2000 neljä kertaa vuodessa ilmestyvän Sotalapsi/Krigsbarn-lehden julkaiseminen.

Sotalapsia tuetaan myös näiden etsiessä tietoja lastensiirroista sekä muista saman- aikaisista tapahtumista sekä yksittäisistä henkilöistä. Tämän ohella keskusliitto pyrkii edistämään sotalasten kokemusten keräämistä ja lastensiirtojen tutkimusta. Eräs tavoite on näin syntyneiden tutkimustulosten käyttäminen hyväksi nykyajan yhteiskunnassa, ja etenkin poikkeuksellisissa oloissa. Tätä tarkoitusta varten myönsi Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto keskusliitolle joulukuussa 1999 25 000 markan suuruisen apurahan, jonka turvin on tarkoitus tuottaa muistio ja ohjeisto viranomaisille sekä muille lasten kanssa erilaisissa kriisi- ja katastrofitilanteissa työskenteleville tahoille.<sup>540</sup>

Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliiton ylin päättävä elin on kerran vuodessa kokoontuva liittokokous. Siihen lähettävät jäsenyhdistykset edustajiaan suhteessa jäsenmääriinsä. Liittokokous valitsee keskusliitolle puheenjohtajan ja hallituksen. Lisäksi se hyväksyy toimintasuunnitelman ja -kertomuksen, keskusliiton talousarvion sekä tilinpäätöksen. Keskusliiton ensimmäisenä puheenjohtajana toimi vuosina 1997–2000 aikoinaan Tanskassa sotalapsena ollut Pentti Knuutinen, jonka mukaan sotalapset olivat Suomen edustajia ulkomailla asuessaan. Hänen seuraajakseen valittiin keväällä 2000 Mikkelissä pidetyssä vuosikokouksessa Helsingin Seudun Sotalapset r.y.:n puheenjohtaja Taisto Vihavainen. Knuutisesta tuli puolestaan keskusliiton kunniapuheenjohtaja.

Joulukuussa 1999 Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto hyväksyttiin Pohjola-Norden liiton jäseneksi. Helmikuussa 2000 keskusteltiin myös mahdollisesta yhteistyöstä Riksförbundet Finska Krigsbarnin kanssa. Kyseeseen olisivat tulleet muun muassa erityisten kontaktihenkilöiden valinnat Suomesta ja Ruotsista, jotka olisivat avustaneet esimerkiksi vierailujen järjestelyissä molemmissa maissa. Lisäksi esitettiin ajatus sotalasten kesäpäivien järjestämisestä vuorovuosina kummassakin maassa.

Uusi puheenjohtaja Vihavainen esitti puolestaan loppuvuonna 2000 ajatuksen yhteispohjoismaisen keskusjärjestön ja lehden perustamisesta. Lokakuussa 2001 kokoontuikin entisten sotalasten pohjoismainen yhteistyöryhmä Tukholmassa. Sen nimeksi tuli Pohjoismaiden pienneuvosto, Det Nordiska Miniatur Rådet. Toukokuussa 2002 Gävlessä tehtiin sitten päätös sotalasten pohjoismaisen neuvoston perustamisesta. Sen nimeksi tuli Pohjoismainen sotalapsineuvosto-yhdistys r.y., Nordiska Krigsbarnsrådet-förening r.f.<sup>541</sup>

Vuonna 2001 keskusliiton hallitus perusti erityisen tutkimus- ja julkaisutyöryhmän, jonka jäseniksi valittiin Pertti Kavén, Mikko Palomäki, Taisto Vihavainen ja puheenjohtajaksi Pentti Knuutinen. Työryhmän tehtävänä on edistää lastensiirtoihin kohdistuvaa julkaisu- ja tutkimustoimintaa, sekä samalla kerätä tietoja jo tehdyistä tai tekeillä olevista tutkimuksista. Lastensiirroista tehtävän tutkimustoiminnan avustaminen kuuluu samalla työryhmälle määriteltyihin tehtäviin. Lisäksi työryhmä pyrkii saattamaan tutkimusten tulokset niiden viranomaisten ja organisaatioiden tietoon, jotka mahdollisissa kriisitilanteissa joutuisivat tekemään lapsia koskevia päätöksiä. Työryhmän vastuualueeseen kuuluvat myös erilaiset lastensiirtoja

käsittelevät artikkelit, dokumentit sekä näyttelyt ja muu aiheeseen liittyvä informaatio.

Työryhmän toiminta osoittaa sotalasten ja heidän kokemustensa olevan esimerkkinä siitä, miten historian tutkimus palvelee nykyhetkeä ja tulevaisuutta. Tämän näemyksen mukaan historia ei ole erillistä menneisyyttä, vaan osa nykyaikaa. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus muodostuvat kunkin tarkastelijan ”omaksi ajaksi”. Samalla murretaan yleistä käsitystä siitä, että historian tutkimus on vanhoillista ja katsoo vain taaksepäin, vailla kykyä etsiä tulevaisuuden mahdollisuuksia.<sup>542</sup>

Paikallisia sotalapsiyhdistyksiä toimi Suomessa vuonna 2006 kaikkiaan 18 kappaletta. Niiden yhteinen jäsenmäärä oli vuonna 1998 lähes 1 300. Yhdistyksiä syntyi 1990-luvun aikana joka puolelle maata. Vanhin näistä sotalapsiyhdistyksistä on Kemissä vuonna 1991 perustettu Kemin Seudun Sotalapset r.y., johon kuului vuonna 1998 yhteensä 150 jäsentä. Yhdistys on julkaissut myös omaa sotalapsilehteään. Ouluun perustettiin vuonna 1996 Oulun Seudun Sotalapset r.y., jonka toimintaan osallistui vuonna 2000 noin 120 jäsentä.

Vaasassa perustettiin samoin syyskuussa 1996 Pohjanmaan Sotalapset r.y. Tähän kaksikieliseen yhdistykseen kuului vuonna 1998 kaikkiaan sata jäsentä, ja se auttoi toimintansa aluksi Pohjanmaalla asuneita bosnialaisia pakolaisiäitejä ja näiden lapsia. Tammikuussa 2003 tämä vanha yhdistys lopetettiin, ja tilalle perustettiin aivan uusi yhdistys Waasan läänin sotalapset r.y.

Kainuun alueella toimivassa Kainuun Sotalapsiyhdistyksessä oli toiminnassa mukana 80 jäsentä vuonna 1998. Jyväskylässä toimiva Keski-Suomen Sotalapset r.y. perustettiin keväällä 1997. Sillä oli seuraavana vuonna 170 jäsentä, ja lokakuussa 2000 ilmestyi yhdistyksen toimesta pienimuotoinen sotalasten historiateos ”Pitäkää mukuloista huolta”. Sen ovat kirjoittaneet yhdistyksen toimintaan osallistuneet sotalapset, ja kirjaa varten suoritettiin kyselytutkimusta Keski-Suomen alueella.

Kuopion Sotalapsiyhdistyksessä ja Pirkanmaan Sotalapset r.y.:ssä oli kummasakin vuonna 1998 toiminnassa mukana 30 jäsentä. Lahteen perustettiin vuonna 1995 Lahden Seudun Sotalapset r.y., johon kuului vuonna 2005 yhteensä 96 jäsentä. Yhdistyksen täyttäessä viisi vuotta syksyllä 2000 vihittiin samalla käyttöön erityinen sotalapsilippu, jonka oli suunnitellut graafikko Matti Huotari Lahdesta. Samaan aikaan yhdistyksen rekisterissä oli noin 260 sotalasta, joista aktiivisesti toimintaan osallistui 140 jäsentä.

Mikkelin Seudun Sotalapset r.y.:llä oli noin 60 jäsentä vuonna 2000. Yhdistys oli perustettu vuonna 1997. Lappeenrannan Sotalapset r.y.:llä oli vuonna 2005 yhteensä 72 jäsentä. Poriin perustettiin vuonna 1996 Länsi-Suomen Sotalapset r.y., jolla oli kahden vuoden kuluttua noin sata jäsentä. Yhdistys aloitti vuonna 2002 sotalasten historiakirjan tekemisen. Teos ”Kaksi maata – monta kotia” ilmestyi vuoden 2003 lopulla.<sup>543</sup>

Helsingissä oli järjestetty sotalapsitapaamisia jo ennen virallisen yhdistyksen perustamista. Pääkaupunkiseudun sotalapsia edustamaan perustettiin maaliskuussa



**Krigsbarn**  
**SOTALAPSI**

» Etusivu | Ajankohtaista | Keskusliitto | Jäsenyhdistykset

**TERVETULOA täysin uudistuneille Sotalasten sivuille!**

Keskustelupalsta on käytettävissäsi, siellä voit ottaa kantaa kaikkiin sotalapsi asioihin

**Sotalapsiliiton esittely**

Toisen maailmansodan aikana siirrettiin Suomesta lasta ilman vanhempiaan pääasiassa Ruotsiin ja Tanskaan. Vuosien 1939-45 suojelussa olivat suhteessa maiden välikukun toisen maailmanennätystasoa. Sodan päätyttyä pöytäkirjassa määrättiin, että jokainen sotalapsi jätettiin kotimaahan, mutta eriyistä huomattavan määrä jäi noin 15.000 lasta ja Tanskaan noin 500 lasta.

Lastensirrot ja niiden vaikutukset ovat merkittäviä sosiaalishistoriaa. Aiheesta on kirjoitettu paljon kirjallisuutta.

Marraskuun lopulla 1997 perustettiin Helsingin Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto toimimaan yhteistyössä ja tukena sekä edustajana valtiolla ja yksilöiden kanssa tehtävää yhteistyötä ajellen.

Liiton tarkoituksena on omalta osaltaan edistää sotalapsien ja Tanskaan jääneiden - sotalasten kanssa yhteistyötä sekä tukea heitä heidän etsiessään tietoja lastensirroista ja tuon ajan tapahtumista.



Sotalapsista voi hakea tietoja myös internetin kautta: [www.sotalapset.fi](http://www.sotalapset.fi) sivuilta löytyvät yhteystiedot kaikista Suomen sotalapsi-yhdistyksistä. Sivuston kautta voi hakea myös kadonneita yhteyksiä.

1995 Helsingin Seudun Sotalapset r.y., jonka puheenjohtajana toimii Ruotsissa sotalapsena ollut ja sotalapsitutkimuksen 1980-luvulla kirjoittanut Pertti Kavén. Yhdistys on myös Pohjola-Nordenin Uudenmaan piirin jäsen. Yhdistyksellä oli 200 jäsentä vuonna 1998. Sen toimintamuotoihin on kuulunut myös erityinen keskusteluterapiaryhmä, jota on vetänyt yhdistyksen jäsen Helena Hernberg. Hän oli myös keväällä 1998 mukana toteuttamassa Helsingissä ”Älä pelkää - sotalapset selviytyjinä” -näyttelyä, jossa oli esillä sotalasten tekemiä käsitöitä ja maalauksia. Niiden avulla he olivat voineet käsitellä sotalapsuuteen liittyneitä vaikeita ja omia kipeitä kokemuksiaan. Näyttelyyn tutustui noin 300 henkeä ja se sai julkisuutta muun muassa televisiossa ja lehdistössä. Loppuvuonna 2001 Helsinkiin oltiin perustamassa uutta sotalasten terapiaryhmää.

Turussa oli entisillä sotalapsilla joitain kontakteja toisiinsa jo 1980-luvun loppupuolella. Turun Pohjola-Norden järjesti helmikuussa 1990 Ruotsissa olleille sotalapsille tilaisuuden tavata toisiaan. Tapaamiseen saapui noin 40 sotalasta, ja tässä tilaisuudessa valittiin erityinen toimikunta suunnittelemaan sotalapsiyhdis-

tyksen perustamista. Suurempi 150 hengen tapaaminen järjestettiin maaliskuun alussa 1992. Tämän ensimmäisen tapaamisen jälkeen perustettiin melko pian Turun Seudun Sotalapset, jolla oli vuonna 1998 jo lähes 200 jäsentä.<sup>544</sup>

Kotkaan perustettiin sotalapsiyhdistys toukokuussa 2000. Sen nimeksi tuli Kymenlaakson Sotalapset r.y., ja sen ensimmäiseen vuosikokoukseen saapui noin 20 henkilöä. Yhdistyksen perustamisen taustalla oli Kotkassa maaliskuun lopulla 2000 pidetty sotalapsiseminaari, jonka järjestäjänä toimi Pohjola-Nordenin Kaakkois-Suomen piiri. Yhdistys rekisteröitiin elokuussa 2000. Siinä oli 55 jäsentä vuonna 2005. Kesällä 2002 Kotkan rautatieasemalla paljastettiin sotalasten muistolaatta.

Tanskassa sotalapsina olleiden henkilöiden yhdyssiteenä toimi vuonna 1987 Tampereella perustettu Suomi-Tanska Yhdistys r.y., jonka toiminnassa oli alusta saakka mukana myös mm. turkulaisia Tanskassa olleita sotalapsia. Turun alueella toimiikin tämän valtakunnallisen yhdistyksen lisäksi Turun seudun Tanska r.y., joka järjestää kuukausikokouksia sekä muun muassa entisten sotalasten ryhmämatkoja Tanskaan, kuten tapahtui kesällä 2000.

Tanskassa olleet sotalapset perustivat vuonna 1992 oman yhdistyksensä Suomalaislapsia Tanskassa r.y. – Finneborn i Danmark r.f. Yhdistyksen kotipaikka on Helsinki, ja siinä oli 45 jäsentä vuonna 2002. Muita sotalapsiyhdistyksiä ovat Hämeen, Lapin, Länsi-Uudenmaan ja Pohjois-Karjalan yhdistykset. Länsi-Uudenmaan yhdistyksessä oli vuonna 2005 yhteensä 34 jäsentä, ja Hämeen yhdistyksessä 52 jäsentä.<sup>545</sup>

Paikallisia Tanskassa olleiden sotalasten yhdistyksiä toimii muuallakin Suomessa. Maaliskuussa 1997 perustettiin Kaakon Tanskan-ystävät r.y., joka toimii Kaakkois-Suomen alueella. Yhdistys pyrkii edistämään tanskalaisen kulttuurin, kielen ja yhteiskunnan tuntemusta Suomessa. Samalla pyritään kieli- ja käännösapua antamalla avustamaan jäsenten yhteydenpitoa muun muassa tanskalaisiin sisarpuoliinsa. Toimintaan kuuluvat kirjastojen ja muiden julkisten laitosten kanssa pidettävät Tanskan kulttuuria koskevat tilaisuudet. Samoin yhdistys järjestää teatterimatkoja sekä erilaisia kesätapahtumia. Jäseniä yhdistyksessä oli noin 50 vuonna 2000, heistä noin puolet oli ollut Tanskassa sotalapsina, loput ovat sotalasten puolisoita ja ystäviä. Marraskuussa 2000 yhdistys julkaisi sotalasten kirjoituksiin pohjautuneen muistelmateoksen ”Sotalapsena Tanskassa”. Teoksen oli koonnut rehtori Reijo Pajuoja, joka itse oli sotalapsena Tanskassa yhden vuoden.<sup>546</sup>

Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto on aktiivisesti toiminut erilaisissa tapahtumissa ja tilaisuuksissa. Puheenjohtaja Pentti Knuutinen oli mukana joulukuussa 1997 Tukholmassa pidetyn sotalapsiviikon järjestelytoimikunnassa. Tuolloin Tukholmassa oli esillä ”Med lapp om halsen”-näyttely, joka huomattiin myös Ruotsin radiossa ja televisiossa. Erilaisten esitelmien ohella Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto järjesti marraskuussa 1999 yhdessä museoviraston ja Helsingin Seudun Sotalapset r.y.:n kanssa opetusministeriössä näyttelyn ”Sotalapset koulutiellä kotimaassa ja muilla mailla”, johon liittyi myös samaan aikaan pidettyjä yleisöluentoja.



Kirsti Strömberg perusti yhdessä muiden Tanskassa olleiden entisten sotilaiden kanssa vuonna 1987 Suomi-Tanska-yhdistyksen. Yhdistyksen puitteissa kerättiin kiitosadressi Tanskan kansalle. Adressin allekirjoitti kaikkiaan 461 entistä sotilasta ja kiitostekstin siihen kirjoitti toimittaja Knut Möller. Viisi entistä sotilasta, Kirsti Strömberg mukaan lukien, kävi luovuttamassa adressin Tanskan kuningatar Margaretha II:lle vuonna 1993. – *Kirsti Strömbergin yksityiskokoelma.*

Sotalapset esiintyivät myös helmikuussa 2000 televisiossa kertomassa keskusteluohjelmassa oman tarinansa. Kyseinen keskusteluohjelma aiheutti Ruotsissa asuvien entisten sotilaiden parissa kritiikkiä, koska sotalapsuus esitettiin siinä heidän mielestään liian positiivisesti.

Paikalliset sotalapsiyhdistykset Suomessa ovat puolestaan järjestäneet kuukausikokouksia, teemapäiviä, erilaisia retkiä mm. Ruotsiin ja Tanskaan ja näyttelyitä omilla toiminta-alueillaan. Teemapäivistä voidaan mainita esimerkiksi sota-ajan ruokaan ja ruuanlaittoon liittyneet tilaisuudet. Niissä on yleisölle tarjottu pula-ajan ruokaa. Tällaisia tapahtumia on ollut muun muassa Porissa ja Turussa yhteistyössä paikallisten ammatillisten oppilaitosten kanssa.

Vuonna 2005 on tarkoitus toteuttaa ns. Haaparanta-projekti, jossa sotalapset matkustavat junalla Suomesta Haaparantaan samaa reittiä kuin lähtiessään sotalapaksi. Tapahtumaan on tarkoitus liittää oheistoimintaa, kuten muun muassa karanteeniesitys ja täisauna. Sotalapsiyhdistyksillä on myös yhteistoimintaa muun muassa sotaorpojen eri puolille Suomea perustamien yhdistysten kanssa.<sup>547</sup>

Eräänä paikallisyhdistysten toimintamuotona on ollut muistoreliefien paljastaminen niillä rautatieasemilla ja satamissa, joista sotalapsia lähdettiin kuljettamaan kohden Ruotsia ja Tanskaa. Lahden rautatieasemalla paljastettiin 13.3.1997 muistoreliefi, jonka olivat suunnitelleet entiset sotalapset Teuvo Halme, Pirkko Tähhäpää ja Mikko Huotari. Saman vuoden kesällä 25.6.1997 paljastettiin Turussa satamaterminalissa sotalapsireliefi muistoksi niille sotalapsille, joita vietiin laivoilla Turusta Tukholmaan.

Porin rautatieasemalla paljastettiin 14.2.1999 puunveistäjä Kari Alajärven tekemä reliefi. Porin aseman kautta lapsia vietiin junalla Turkuun tai Tornioon. Vastavaanlainen pronssinen muistolaatta paljastettiin Oulun rautatieasemalla marraskuun lopulla 1999. Hanketta olivat tukeneet mm. monet oululaiset yritykset. Samassa yhteydessä sai ensiesityksensä tilaustyönä tehty sotalapsilaulu ”Vieraalle maalille”. Sen on sanoittanut Paavo Rajakoski ja säveltänyt Esko Granroth.

Syyskuussa 2000 paljastettiin Helsingissä muistolaatta Helsingin rautatieaseman ja lähellä olevan tavaratalon välisessä maanalaisessa käytävässä. Tilaisuuteen liittynyt pääjuhla pidettiin Finlandia-talolla. Samalla kyseessä olivat Helsingin Seudun Sotalapset r.y.:n 5-vuotisjuhlat. Paikalle oli saapunut myös Ruotsista paljon sinne jääneitä suomalaisia sotalapsia. Tilaisuus sai osakseen kritiikkiä siitä, että paikalla ei ollut Tanskan ja Norjan lippuja osoittamassa sitä, että näihinkin maihin vietiin suomalaisia sotalapsia. Lisäksi oltiin pahoillaan siitä, että muistolaattaa ei voitu kiinnittää Helsingin rautatieaseman seinään.<sup>548</sup>

Kotkassa vastaavanlainen muistolaatta paljastettiin vuonna 2002. Huomattavin sotalapsimuistomerkki on kuitenkin Kemissä Kemin Seudun Sotalapset r.y.:n toimesta elokuussa 1996 paljastettu maailman ensimmäinen sotalasten muistomerkki, jonka oli toteuttanut kuvanveistäjä Sanna Koivisto. Pronssinen patsas esittää kirjan aukeamalla istuvaa, huopaan kääriytynyttä lasta. Teoksen huopa symboloi apua ja suojaa, avattu kirja puolestaan kysymystä eikä yhteiskunta vieläkään ole oppinut tarpeeksi. Patsaan saamisen takana oli yhteiskunnallisesti laaja-alainen patsasvaltuuskunta, jossa oli edustajia Suomesta ja Ruotsista. Patsaan paljastamisen yhteydessä puhuivat Kemissä myös sotalapsitutkijat professori Eila Räsänen ja tohtori Lillemor Lagnebro. Hämeenlinnan asemalla paljastettiin muistoreliefi vuonna 2005.<sup>549</sup>

Paikallisten tilaisuuksien ohella Suomessa on vuosien varrella pidetty myös koko maan kattavia sotalasten yhteistapaamisia eri puolilla maata. Edellä mainittu sotalapsipatsaan paljastustilaisuus muodostui luonteeltaan sellaiseksi. Sitä ennen oli kuitenkin jo elokuussa 1995 pidetty muutamilla paikkakunnilla erityistä sotalapsiviikkoa. Se oli osa pohjoismaista sotalapsikuukautta, joka pidettiin 21.8.–23.9. 1995.

Turussa järjestettiin tuolloin Siirtolaisuusinstituutissa ”Sotalapsena Ruotsissa ja Tanskassa 1939–1946”-näyttely, jonka aineisto oli koottu turkulaisilta sotalapsilta. Kemissä pidettiin samaan aikaan sotalapsiseminaari, jossa esitelmöi tohtori Lillemor Lagnebro. Lisäksi virallisen puheenvuoron käytti entinen sotalapsi ja kirjailija Sinikka Ortmark-Almgren, joka myös esiintyi samalla viikolla Torniossa pidetyssä tilaisuudessa.



Siirtolaisuusinstituutissa Turussa oli 21.8.–29.9.1995 esillä näyttely ”Sotalapsena Ruotsissa ja Tanskassa 1939–1946”. Kuva näyttelyn avajaisista 21.8.1995.

Sotalapsiviikon päätilaisuudet pidettiin Helsingissä. Postimuseossa oli avoinna näyttely ”Lappu kaulassa”, ja Helsingin yliopistolla pidettiin erityinen sotalapsiseminaari, jossa eri tutkijat ja asiantuntijat pitivät esitelmiään. Niissä käsiteltiin muun muassa nykypäivän sotalapsia Suomessa sekä Mosambikin lapsien oloja keskellä kriisejä. Nämä esitelmät julkaistiin myöhemmin Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta kirjana. Hanasaaren kulttuurikeskuksessa järjestettiin myös erityinen sotalasten ”perinne- ja perhepäivä”, jonka yhteydessä esitettiin myös sotalapsiaiheinen näytelmä ”Kainon laulu”. Lisäksi ohjelmassa oli sotavuosien musiikkikavalkadi. Linnanmäen huvipuistossa pidettiin lisäksi itsetehtyjen leikkikalujen näyttely. ”Lappu kaulassa” -näyttely kiersi myöhemmin myös muillakin paikkakunnilla.<sup>550</sup>

Syyskuussa 1996 pidettiin Kuopiossa pohjoismainen sotalapsitapaaminen, jonka oli järjestänyt Pohjola-Nordenin Kuopion läänin piiri. Kuopiossa pidetyissä esitelmissä käsiteltiin muun muassa sotalasten historiaa, kokemuksia ja muistikuvia sotalapsiajasta, lastensirtoihin liittyvää syylistämistä sekä syrjinnän vastustamista. Kuopion kaupunginkirjastossa oli esillä samaan aikaan sotalapsinäyttely.

Seuraava vastaavanlainen tapahtuma järjestettiin Turussa elokuussa 1997, jolloin pidettiin kaksipäiväinen pohjoismainen sotalapsiseminaari, jossa tarkasteltiin muun muassa sotalapsikuljetuksia sekä sotalasten elämää lastenkodeissa Ruotsissa. Seminaarin suojelijana toimi tuolloinen Turun ja Porin läänin maaherra Pirkko Työläjärvi, joka itsekin oli sotalapsena Ruotsissa.



Elokuussa 1998 järjestettiin samaan aikaan Vaasassa ja Vindelnissä Ruotsissa sotalasten pohjoismaiset kesäpäivät. Seuraavana vuonna 1999 näitä pohjoismaisia sotalasten kesäpäiviä isännöi Lahden Seudun Sotalapset r.y. Tuolloin paikalle oli saapunut lähes 300 sotalasta Suomesta ja Ruotsista. Juhlapuheen piti YK:n erikoislähettiläs Elisabeth Rehn.<sup>551</sup>

Oulussa pidettiin kesäkuussa 2003 Euroopan Sotalasten konferenssi, jonka suojelijana toimi Euroopan Unionin komission puheenjohtaja Romano Prodi. Tapahtumaan osallistui yli 200 sotalasta Suomesta, Ruotsista, Englannista, Hollannista, Saksasta ja Kanadasta. Konferenssin yhteydessä kokoontui myös vuonna 2002 perustettu sotalasten kansainvälinen kattojärjestö International Federation of Evacuees and War Children. Konferenssissa puhuneen Pertti Kavénin mukaan lastensiirtoihin liittyy aina laaja lasten pysyvä menettäminen vieraaseen maahan. Hänen mukaansa Suomessa tämä asia tuli sotien jälkeen esille ikävänä yllätyksenä. Lapset vieraantuivat omista vanhemmistaan, ja sopeutuminen paluun jälkeen oli vaikeaa. Vaasassa pidettiin kesäkuussa 2006 kansainväliset sotalapsipäivät.<sup>552</sup>



Vuonna 2005 valmistunut elokuva *Äideistä parhain* on kaunis ja koskettava elokuva äidin ja lapsen suhteesta. Elokuva kertoo sotalapsena Ruotsiin lähetetyn 9-vuotiaan Eeron matkasta tuntemattomaan maahan uuden äidin luo. Se on elokuva pojasta, jolla on kaksi äitiä ja kaksi kotia – mutta joka ei silti tunne olevansa missään kuin kotonaan. Palkitun Klaus Härön ohjaama elokuva on ensimmäinen pitkä elokuva yhden sotalapsen kohtalosta. Lisätietoja: <http://www.aideistaparhain.com/>.

## 5. Yhteen veto

- ”Moni sotalapsi joutui eräänlaiseksi heittokapulaksi Suomen ja Ruotsin välillä ja sitä kautta pahimmassa tapauksessa identiteettikriisiin. Kouluikästä lähtien siskoni ja minä olimme kuitenkin selkeästi tietoisia suomalaisuudestamme ja siitä, että meidän pysyvä kotimme on Suomessa, vaikka käymmekin usein naapurimaassa ystäviä tapaamassa. Opimme ehkä tavallista nuorempana ymmärtämään pysyvien ihmissuhteiden merkityksen ja arvon. Ystävyys ei katkennut, vaikka kasvattivanhemmilleni tuli avioero. Ehkä lapsena opitulla ruotsinkielentaidolla oli merkitystä myös ammatinvalinnassa.”<sup>553</sup>

Talvisota sai Ruotsissa ja Tanskassa aikaan voimakkaan myötätunnon Suomen taistelua kohtaan. Motoksi muodostui hyvin pian ”Finlands sak är vår”, ja Ruotsi auttoi Suomea sodan aikana niissä puitteissa joissa se pystyi kuitenkin suoraan osallistumatta sotaan. Eräs tämän avustustoiminnan muoto oli työ suomalaisten pakolaisten, etenkin Ruotsiin siirrettyjen lasten hyväksi. Lasten evakuointi Ruotsiin oli noussut heti sodan alussa keskustelun kohteeksi. Ruotsalaiset toimivat Maja Sandlerin ja Hanna Rydhiin johdolla todella nopeasti. Muutamassa päivässä perustettiin usean järjestön toimesta valtakunnallinen keskusjärjestö Centrala Finlandshjälpen, joka saattoi Suomen itsenäisyyspäivänä 6.12.1939 avata toimistonsa Tukholmassa. Vapaaehtoisia tarjoutui työntekijöiksi ja tuhannet ruotsalaiset kodit ilmoittivat halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia sotalapsia.

Ruotsin valtio tuki avustusjärjestöjen toimintaa, ja 22.12.1939 se Ruotsin kuninkaan antamalla kirjeellä siirrettiinkin suoraan valtion alaisuuteen. Siten voidaan katsoa Ruotsin valtion sitoutuneen entistä lujemmin auttamaan sotilaiden vastaanotossa ja ylläpidossa. Sotilaiden vastaanottaminen oli siten osa Ruotsin roolia ei-sotaikäisenä valtiona. Tässä roolissa Ruotsi tuki Suomen sotaponnistuksia kaikin mahdollisin tavoin paitsi suoranaishalla osallistumisella sotaan. Ruotsin tavoitteena oli saada aikaan Pohjolaan nopea rauha siten, että Suomi valtiollisena kokonaisuutena samalla säilytti itsenäisyytensä. Suomalaiset sotilaiset olivat yksi väline tämän poliittisen tavoitteen saavuttamiseksi. Sama asetelma toistui myöhemmin jatkosodan aikana.

Suomessa oltiin aluksi huomattavan nihkeitä ruotsalaisten esittämää avustustoimintaa kohtaan. Evakuoinneista vastannut maatalousministeri Juho Koivisto ilmoitti joulukuun alussa 1939 Suomen kielteisen kannan lastensiirtoja kohtaan. Mutta vähitellen kuitenkin ruotsalaisten aktiivisuus tuotti Suomessakin tulosta. Sodan realiteetit vaikuttivat myös osaltaan päättäjien käsityksiin. Maja Sandler ja

Hanna Rydh saapuivat Suomeen joulukuun alkupuolella neuvotteluihin, joiden tuloksena 13.12.1939 perustettiin Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus hoitamaan ja koordinoimaan lastensiirtoja Ruotsiin. Lopullisen vahvistuksen myönteisestä suhtautumisesta lastensiirtoihin saatiin, kun Hanna Rydh yhdessä Ruotsin entisen ulkoministerin Richard Sandlerin kanssa keskusteli asiasta ylipäällikkö Mannerheimin kanssa.

Ruotsinkielisten Mannerheimin ja sosiaaliministeri Fagerholmin ajama skandinaavinen linja voitti vastustaneen maalaisliittolaisen Koiviston linjan, Fagerholmin osalta myös yhteistyö Ruotsin sosialidemokraattien kanssa ei voinut olla vaikuttamatta päätökseen, kuten ei myöhemmin syksyllä 1941. Ruotsista tuli ottaa vastaan kaikki saatavissa ollut apu, sillä kieltäytyminen olisi merkinnyt imago-tappiota Suomelle. Myös suomalaisten viranomaisten asenne lastensiirtoja kohtaan muuttui sodan aikana. Niinpä tammikuun lopulla 1940 keskusteltiin jo suunnitelmista siirtää tarvittaessa kymmeniä tuhansia lapsia turvaan Ruotsiin.

Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus sai toimitilat Helsingistä, lisäksi sille perustettiin paikalliskomiteoita eri puolille maata. Avustuskeskuksen johtoon osallistuneet henkilöt olivat kokeneita lastensuojeluasioissa. Lähes ensimmäisenä toimenpiteenä tuli määritellä ne lapsiryhmät, jotka saivat matkustaa Ruotsiin. Sosiaaliset syyt olivat painavia. Ne koskettivat etenkin karjalaiseen siirtoväkeen kuuluneita lapsia. Omana erikoispiirteensä voidaan pitää sitä, että tietyin ehdoin myös lasten äidit saattoivat seurata lapsiaan Ruotsiin. Myös vanhusväestöä siirrettiin. Tältä osin voidaan katsoa talvisodan aikaisten lastensiirtojen olleen kokonaisvaltaisempaa pakolaistensiiirtoa kuin myöhemmät jatkosodan aikaiset siirrot, jolloin keskityttiin vain lapsiin.

Tanskassakin oli aloitettu Suomen avustaminen jo ennen sodan syttymistä. Talvisodan puhjettua Suomen auttamisesta tuli Tanskassa todellinen kansanliike, jota ruokki vahvasti tiedotusvälineiden tuoma julkisuus. Suomeen lähetettiin keräyksinä rahaa ja tarvikkeita. Avustustoiminnan keskittämistä varten perustettiin 10.1.1940 Suomen avun keskusjärjestö, Centralkommitteen for Finlandshjaelpen, jonka yhdeksi tehtäväksi määriteltiin suomalaisten lasten evakuointi Tanskaan ja heidän ylläpitonsa siellä. Käytännön työn hoitivat eri paikkakunnilla keskusjärjestön paikalliskomiteat. Useat tanskalaiset kodit olivat valmiita ottamaan vastaan suomalaisia lapsia. Myös Norjassa suoritettiin keräyksiä Suomen hyväksi, ja 8.12.1939 perustettiin Norsk Folkehjelp – järjestö humanitaarisen avun keräämiseksi Suomelle. Norjassa oli myös valmiutta ottaa vastaan suomalaisia äitejä ja lapsia. Siten kaikki kolme pohjoismaata olivat valmiita ottamaan vastaan suomalaisia lapsia, ja auttamaan näin Suomea puolustustaistelussaan.

Sotalasten ja heitä mahdollisesti mukana seuranneiden äitien kuljetukset alkoivat hämmästyttävän pian organisaatioiden muodostamisen jälkeen, sillä ensimmäinen pakolaisryhmä lähti Turusta Tukholmaan jo 15.12.1939. Tähän vaikutti tietenkin se, että höyrylaivaliikenne oli yhä käynnissä Turun ja Tukholman välillä. Laitakuljetuksia jatkettiin aina tammikuun loppuun 1940, jolloin ne oli pakko lo-

pettaa. Syitä tähän olivat pommitusten pelko, venäläisten suorittamat miinoitukset sekä erittäin vaikea jäätilanne. Tammikuun alkupuolella kuljetukset siirtyivät rautateille. Viikko viikolta paine rautatiekuljetuksia kohtaan kasvoi, sillä siirtoon hakukkaiden määrät lisääntyivät samalla, kun vihollisen paine rintamalla kasvoi. Samalla vihollisen rautatieasemia, ratapihoja sekä yksittäisi junia kohtaan suorittamat pommitukset lisääntyivät ja häitäsivät kuljetuksia. Myös kuljetuskaluston saaminen alkoi olla hankalaa. Kuitenkin lisäkuljetuksiin oli jo maaliskuussa 1940 varauduttu, mutta sodan päätyminen muutti tilanteen. Etenkin olisi lisätty helmikuussa 1940 Tanskaan ja Norjaan aloitettuja kulejtuksia, sillä suunnitelmissa oli tuhansien lasten lähettäminen pois Suomesta.

Rautatiekuljetusten ohella alkuvuonna 1940 käytettiin lentokuljetuksia Merenkurkun ylitse. Lisäksi suunniteltiin jäätien avaamista yli Pohjanlahden, mutta hanke raukesi rauhateon takia. On kuitenkin erittäin todennäköistä, että talvisodan jatkuminen olisi aiheuttanut entistä suurempien pakolaismäärien siirtämisen Ruotsiin. Tähän oli jo varauduttu suunnittelemalla muun muassa erityisten suoja-alueiden perustamista Keski- ja Pohjois-Suomeen. Tässä vaiheessa lastensiirrot olivat jo itsestäänselvyys, ja mahdollisen sotilaallisen romahduksen uhka joudutti niitä koskeneita suunnitelmia.

Ruotsiin saavuttuaan sotalapset joutuivat ensin erityisiin majoituspaikkoihin, joissa heille muun muassa tehtiin lääkärintarkastus. Pääsääntöisesti sotalapset pyrittiin sijoittamaan ruotsalaisiin yksityiskoteihin, joita olikin runsaasti tarjolla. Vain sairaat tai muutoin perheisiin sopimattomat sijoitettiin erilaisiin laitoksiin. Äitien kohdalla esiintyi myös sijoitusongelmia, ja jatkosodan aikana ei äitejä päästettykään enää pakolaisiksi Ruotsiin. Tähän vaikutti tietenkin Suomessa vallinnut työvoimapula miesten jouduttua armeijan palvelukseen. Yleensä suomalaiset pakolaiset sijoitettiin Etelä- ja Keski-Ruotsiin. Suurin ryhmä oli Tukholman alueella.

Ruotsalaiset olivat jo talvisodan aikana erittäin tarkkoja terveystilanteiden suhteen, sillä he eivät halunneet tarttuvien tautien kulkeutumista Suomesta Ruotsiin. Tämä osaltaan hidasti lasten sijoittamista yksityiskoteihin. Suomalaisten parissa työskenteli Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen edustajana maisteri Elsa Bruun. Suomalaisille lapsille järjestettiin kevään 1940 aikana myös kouluopetusta sekä pidettiin tarvittaessa huolta heidän terveydenhuollostaan. Tanskassa suomalaiset lapset sijoitettiin maaseudulle pienissä ryhmissä. Myös äitejä saapui lasten mukana maahan. Tämä ryhmiin sijoittelu toimi myöhempien jatkosodan aikaisten lastensiirtojen esikuvana. Siten koko talvisodan aikainen lastensiirto-toiminta Ruotsissa ja Tanskassa oli ikään kuin harjoittelua myöhempiä laajamittaisempia jatkosodan lastensiirtoja varten.

Talvisodan päätyttyä Moskovan rauhaan 13.3.1940 syntyi heti paluuhalukkuutta takaisin Suomeen. Aluksi viranomaiset yrittivät padota tätä liikehdintää. Heti sodan jälkeen sovittiin avustusjärjestöjen kesken, että sotalapset jäävät vielä Ruotsiin. Centrala Finlandshjälpen uudisti tämän ohjeen lääninkomiteoilleen maaliskuun lopussa. Mutta paine kotiinpaluuseen oli suuri. Lisäksi Saksan suorittama Tanskan ja

Norjan miehitys huhtikuussa 1940 muutti tilanteen, ja näissä maissa olleet lapset haluttiin nopeasti Suomeen. Paluukuljetukset alkoivatkin meritse ja rautateitse. Talvisodan sotalapsen palasivat lähes 100 % takaisin Suomeen, sillä vuoden 1940 lopulla Ruotsiin oli jäänyt enää vain noin 80 sotalasta. Samalla talvisodan lastensiirto-organisaatiot lopettivat hiljalleen toimintaansa.

Ruotsissa virisi kuitenkin keväällä 1941 halu ottaa vastaan suomalaisia lapsia tulevaisuuteen Ruotsiin. Tätä toimintaa varten perustettiin Kommissjonen för finska sommarbarn, joka ehti ennen jatkosodan alkua siirtää Ruotsiin noin 700 lasta. Myös Tanskassa suunniteltiin samanlaista toimintaa, mutta maan miehitys esti sen toteutumisen. Ruotsissa ja Tanskassa säilyi siis koko ajan valmius ottaa vastaan suomalaisia lapsia tulevaisuudessa, mikäli tilanne Suomessa vaatisi lasten lähettämistä ulkomaille. Talvisodan sotalapsia varten ei Suomessa järjestetty mitään suurisuuntaista jälkihuoltoa.

Vuoden 1941 alussa ei suomalaisia lapsia siirretty ulkomaille pyynnöistä huolimatta, sillä sosiaaliministeriö ei katsonut asiaa tarpeelliseksi. Vaikka maa olikin sotatilassa, vallitsi ns. välirauhan aika. Jatkosodan syttyminen kesäkuussa 1941 ei heti johtanut samanlaiseen ruotsalaiseen aktiivisuuteen lastensiirtojen suhteen kuin oli tapahtunut talvisodan puhjettua. Ruotsissa oltiin aivan selvästi tietyllä tavalla odottavalla kannalla, ja muun muassa alkanut kesälapsitoiminta laitettiin syrjään.

Tilanne oli Ruotsille ulkopoliittisesti hankala. Vasta elokuun lopulla 1941 saapui Ruotsista Suomeen kutsu ottaa vastaan sotalapsia. Tämä kutsu johti sitten syyskuun alussa 1941 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean perustamiseen sosiaaliministeri K.A.Fagerholmin toimesta. Päätöstä tehtäessä ei esim. eduskuntaa kuultu lainkaan, vaan ratkaisu oli pelkästään ministerin. Oleellista oli ruotsalaisten valmius hoitaa kustannukset. Suomi tarvitsi kaikki liikenevät rahansa sodankäyntiin.

Lastensiirtokomitean johto koostui henkilöistä, joilla oli kokemusta lapsiin kohdistuneesta sosiaalisesta toiminnasta. Ruotsissa lastensiirtokomitean yhteistyökumppaniksi perustettiin organisaatio nimeltään Hjälpkommittén för Finlands Barn. Helsingissä sijainnut lastensiirtokomitea jakautui eri osastoihin, jotka hoitivat omia toimintalojkojaan. Etenkin läänipiirittain tasolla organisaatioissa turvaututtiin jo käytettävissä olleisiin viranomaisiin ja eri järjestöihin.

Ruotsissa organisaatio oli samanlainen. Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön toiminnasta vastasi johtokunta, ja sen asettamia suuntaviivoja toteuttivat lääninasiainmiehet. Lisäksi komitea työskenteli yhteistyössä muiden ruotsalaisten avustajajärjestöjen kanssa. Myös tanskalaiset olivat syksyllä 1941 aktiivisia. Finlandshjælpen kutsui lapsia Tanskaan. Kun päätös asiasta oli Suomessa tehty, ryhtyi asiaa täällä hoitamaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta. Tanskan miehittänyt Saksakaan ei asettanut vastustamaan siirtoja, vaan saksalaiset viranomaiset osallistuivat passineuvotteluihin.

Kun Suomessa oli syyskuun alussa 1941 tehty päätös lasten lähettamisestä Ruotsiin ja Tanskaan, määritteli lastensiirtokomitea seuraavaksi valintakriteerit, joiden perusteella matkalle lähtijät valittiin. Aluksi ne olivat puhtaasti sosiaalisia.

Lisäksi lasten äidit itse ottivat yhteyttä lastensiirtokomiteaan pyytäen saada lähettää lapsiaan Ruotsiin. Yleisesti tällöin kirjeissä viitattiin heikkoon elintarviketilanteeseen talvella 1941–1942. Asutuskeskuksista lapset haluttiin pois, koska pelättiin pommituksia. Lisäksi kaupungeissa ruokapula oli uhkaamassa. Maaseudulla vastaavia syitä ei ollut, vaikka sieltäkin lähti lapsia sotalapsiksi. Tammikuussa 1942 sosiaaliministeri Fagerholm laajensi lähetettävien lasten ryhmää uusilla ohjeilla, jotka kasvattivat sotalasten määrää.

Myöhemmin vuonna 1944 sosiaaliset syyt siirrettiin suosiolla syrjään, ja evakuointi etenkin kaupungeista muodostui siirtojen ainoaksi motiiviksi. Pelättiin uusia pommituksia ja lapset haluttiin turvaan. Lisäksi epävarmuus kesällä 1944 sodan lopputuloksesta ei voinut olla vaikuttamatta lähettämispäätöksiin. Ruotsilla oli myös valmiutta ottaa vastaan tarvittaessa suuriakin määriä suomalaisia lapsia, olihan tammikuussa 1944 ennen Helsingin suurpommituksia ollut puhetta jopa 100 000 lapsen siirrosta Ruotsiin. Sen sijaan Tanskaan ei enää vuonna 1944 siirretty lapsia. Tätä päätöstä voi pitää oikeana, kun ottaa huomioon sotalasten kotiuttamiseen liittyneet ongelmat talvella ja keväällä 1945, jotka aiheutuivat maata miehittäneiden saksalaisten esittämistä vaatimuksista. Sotalapset joutuivat pelinappuloiksi Suomen katkaistua suhteensa Saksaan syksyllä 1944.

Aivan kuten talvisodankin aikana sotalapsia siirrettiin Ruotsiin ja Tanskaan laivoilla ja junilla, pienemmässä määrin myös lentokoneilla. Laivoilla matkustaneita varten perustettiin Turkuun erityinen vastaanottokoti. Matkoilla lapsia hoitamaan lastensiirtokomitea palkkasi matkanjohtajia ja lastensaattajia. Ruotsissa Hjälpkommittén för Finlands Barn organisoii vastaavan henkilökunnan huolehtimaan lapsista. Suomalaisia työskenteli myös Ruotsissa muun muassa lastenkodeissa, ja etenkin vuonna 1944 suomalaisen henkilökunnan tarve Ruotsissa oli suuri. Myös Tanskaan matkaneita lapsia seurasivat suomalaiset lastensaattajat ja sairaanhoitajat. Tanskassa lasten parissa työskenteli lisäksi lottia ja sosiaalihuoltajia. Olosuhteitten mukaan pyrittiin siis turvaamaan lapsille mahdollisuus suomenkieliseen hoitoon ja huolenpitoon. Sotalasten kuljetukset onnistuivat koko jatkosodan ajan hyvin. Mitään suuria onnettomuuksia ei tapahtunut, eivätkä venäläiset kyenneet esimerkiksi ilmapommitusten avulla estämään junien kulkua pohjoista reittiä Haaparantaan.

Saavuttuaan Ruotsiin ja Tanskaan jatkosodan aikana sotalapset joutuivat ensin vastaanottokeskuksiin, joista heidät siirrettiin yksityiskoteihin tai lastenkoteihin, Tanskassa ryhmittäin maaseutukaupunkeihin tai maaseudulle. Etenkin vuonna 1944 ruotsalaiset viranomaiset kritisoivat voimakkaasti suomalaisten lääkärin suorittamia lasten lääkärintarkastuksia. Kaikki suomalaisten viranomaiset eivät kuitenkaan halunneet hyväksyä esitettyä arvostelua. Lopulta osapuolet päätyivät kuitenkin keväällä 1944 yhteisymmärrykseen ongelmassa. Suomalaisten sotalasten parissa työskenteli kummassakin maassa erityisiä sosiaalihuoltajia, jotka valvoivat lasten olosuhteita, ja koettivat ylläpitää omalta osaltaan lasten yhteyksiä Suomeen. Lisäksi lapsille järjestettiin suomenkielistä kouluopetusta, jotta he eivät olisi liikaa

vieraantuneet kotimaastaan ja äidinkielestään. Kaiken kaikkiaan suomalaisiin sotalapsiin Ruotsissa ja Tanskassa kohdistettuja toimenpiteitä voidaan pitää vaikeissa sodanajan oloissa hyvin organisoituina ja suoritettuina.

Oman erityisen ryhmänsä jatkosodan sotalasten joukossa muodostivat Ruotsiin siirretyt sairaat lapset sekä yksityisesti Ruotsiin ja Tanskaan matkustaneet sotalapset. Sairaiden lasten siirrot alkoivat alkuvuonna 1942, kun lastensiirtokomitean tuore jäsen professori Arvo Ylppö oli joulukuussa 1941 neuvotellut ruotsalaisten kanssa sairaanhoidon järjestelyistä. Sairaiden lasten siirto Ruotsiin merkitsi helpotusta Suomen sodan takia ylikuormitetulle lääkintähuollolle. Siirrot ja lasten hoidot Ruotsissa jatkuivat vielä sodan jälkeenkin. On erittäin todennäköistä, että sairaitten lasten siirroilla Ruotsiin kyettiin pelastamaan suomalaisten lasten henkiä.

Yksityisesti Ruotsiin oli matkustanut jo ennen jatkosodan alkua noin 1300 lasta. Kaikkiaan kevääseen 1949 mennessä Ruotsiin siirtyi arviolta noin 25 000 lasta yksityistä tietä. Lapsia lähettivät erilaiset yhdistykset, yhtiöt ja yhteisöt vastaavien ruotsalaisten tahojen kutsusta. Samoin Tanskaan lähettivät lapsia erilaiset yhtiöt ja yritykset etenkin vuonna 1942. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea oli koko ajan vastahakoinen tätä toimintaa kohtaan. Se olisi halunnut keskittää lastensiirrot yhdelle elimelle, siis käytännössä itselleen. Tällainen vaatimus esitettiin tammikuussa 1942. Lopulta samassa kuussa sosiaaliministeri Fagerholm määräsi, että yksityisesti siirrettävien lasten matkaluettelot tuli jättää lastensiirtokomitealle tarkastusta ja leimausta varten. Vasta sitten lapsille saattoi hakea viisumia. Ministeriö sai siis tahtonsa läpi. Nämä yhteispasseja koskeneet ohjeet uusittiin kesällä 1944 torjuntataisteluiden aikaan.

Ensimmäisen kerran sotalasten kotiuttaminen nousi ajankohtaiseksi jo touku-kuussa 1942, kun lastensiirtokomitea teki päätöksen kaikkien kouluikäisten lasten palauttamisesta takaisin Suomeen Ruotsista ja Tanskasta. Sotatoimien hiljentymisen rintamalla ei voinut olla vaikuttamatta näihin suunnitelmiin. Lisäksi vanhimpia lapsia tarvittiin työvoimaksi kotirintamalle. Vaikka suunnitelmat kotiin kuljetuksista alkoivat, niin vähitellen kesän aikana tehtyä päätökset alettiin miettiä uudelleen. Ruotsalaiset torjuivat pontevasti käsitykset siitä, että lasten edelleen jääminen Ruotsiin olisi vieraannuttanut heidät Suomesta. Myös tanskalaiset kasvatusvanhemmat olivat hämmentyneitä palautusten johdosta. Elokuussa 1942 määriteltiin uudelleen ne lapsiryhmät, jotka saivat vielä jäädä sijoituskohteisiinsa. Jotta soutaminen ja huopaaminen suomalaisten taholta olisi ollut täydellistä, kiellettiin paluukuljetukset meritse, kun ensimmäinen lapsiryhmä oli jo melkein matkalla. Palauttamisia jatkettiin nyt junilla pohjoisen kautta Tornioista etelään. Ne jatkuivat vielä vuoden 1943 aikana, jolloin annettiin myös kehoitus siitä, ettei Tanskaan tullut enää lähettää lapsia.

Varsinaisesti sotalasten kotiinpaluu Ruotsista käynnistyi syksyn 1944 väli-  
rauhansopimuksen jälkeen. Palauttaminen kiristi kuitenkin suomalaisten ja ruotsalaisten välisiä suhteita. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea edusti näkemystä, jonka mukaan kaikki sotalapset olisi tullut palauttaa Suomeen. Suomen valtioneu-

vosto päätti kuitenkin maaliskuussa 1946, ettei kotiuttaminen ollut totaalista. Osa lapsista saattoi jäädä Ruotsiin, jos heidän kohdallaan tehtiin erityinen kasvattisopimus. Tämäkään myönnytys ei tahtonut riittä ruotsalaisille, jotka katsoivat olojen Suomessa olleen niin huonojen, ettei lapsia voitu kotiuttaa. Tämä näkemys heijastui muun muassa Ruotsin sanomalehtien kirjoitteluun. Tuntui kuin sotalapsiskisma olisi Ruotsissa kyseenalaistanut iskulauseen ”Finlands sak är vår” muotoon ”Finlands sak var vår”. Ruotsalaisten oli erittäin vaikeaa tajuta, että suomalaiset halusivat lapset takaisin koteihinsa.

Sotalasten jälkihuolto aiheutti myös erimielisyyttä suomalaisten ja ruotsalaisten välillä. Jo jatkosodan aikana 1943 oli jälkihuoltoa alettu miettiä. Uudelleen asiaan palattiin keväällä 1945, jolloin ruotsalaiset voimakkaasti korostivat sotalasten kotien olosuhteiden tutkimisen tärkeyttä. Lastensiirtokomitea olikin erittäin aktiivinen selvittäessään perheiden olosuhteita, mutta joutui kuitenkin lopulta myöntämään, etteivät sen toimet riittäneet muun muassa varojen puuttumisen johdosta. Ruotsalaisten toivomuksen mukaisesti perustettiin loppuvuonna 1948 erityinen Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitea hoitamaan tehtävää. Se työskenteli aina vuoteen 1957 saakka. Sen toiminta kattoi koko maan, ja oli vallinneisiin olosuhteisiin nähden laajaa.

Komitean toiminnan tarkastelu tekee osaltaan perusteettomiksi sen lastensiirtoihin liittyneen myöhemmän kritiikin, jonka mukaan suomalaiset viranomaiset eivät olisi lainkaan kantaneet vastuuta Ruotsiin lähetetyistä lapsista. Sotalapsi-ilmiön tarkastelu nykypäivän lastensuojelutietämyksen valossa on osin jälkiviisautta. On toki tunnustettava, että lapsia ei siirtojen yhteydessä kuunneltu, vaan heidän elämänsä koskeneet päätökset tekivät vanhemmat ja viranomaiset. Tämä oli kuitenkin ajalle tyypillistä, sillä vasta vuoden 1984 lastensuojelulaissa on otettu huomioon lasten kuuleminen heitä koskeissa asioissa.

Sotalapset eivät kuitenkaan olleet mitenkään ”heitteillä”, resurssit eivät vain sallineet kaikkien ongelmien hoitoa. Viranomaiset pohtivat lasten etuja. Lasten kotiinpaluuseen liittyneet ongelmat olivat hyvin viranomaisten tiedossa, toisin kuin yleisesti julkisuudessa vielä nykyäänkin esitetään. Tämä tietämys näkyy hyvin vuonna 1949 mietintönsä jättäneen lastenkotiuttamiskomitean työssä. Se ymmärsi lasten vieraantuneen vanhemmistaan, mutta ei kuitenkaan katsonut näillä olleen liian suuria vaikeuksia sopeutua uudelleen Suomeen. Komitean mukaan ruotsalaiset olivat unohtaneet kasvattisuhteen tilapäisyyden. Tätä voidaan pitää oikeana huomiona 1940-luvun lopun tilanteessa. Kaikki ruotsalaiset kasvatusvanhemmat eivät halunneet päästää lapsia takaisin Suomeen.

Suomalaiset viranomaiset eivät ainakaan julkisesti suhtautuneet myötämielisesti sotalasten adoptointeihin Ruotsiin. Kuitenkin he joutuivat tunnustamaan tosiasiat, ja adoptioiden määrä nousi useisiin satoihin. Syntyneissä oikeudenkäynneissä Suomen valtio pyrki omalta osaltaan auttamaan sotalasten suomalaisia vanhempia maksamalla oikeudenkäynneistä aiheutuneet kustannukset. Ruotsissa puolestaan katsottiin jopa suomalaisten viranomaisten painostaneet lasten vanhempia pe-



rumaan tehtyjä adoptiosopimuksia. Näin tässäkin sotalapsia koskeneessa kysymyksessä suomalaisten ja ruotsalaisten näkökannat olivat erilaiset. Suomalaiset viranomaiset yllätti myös äitien lapsiaan kohtaan tuntema ikävä ja halu saada lapsensa takaisin. Osa äideistä pyrki tämän lisäksi Ruotsiin katsomaan lapsiaan, mikä koettiin hankalaksi asiaksi. Samanlainen ilmiö koettiin toisen maailmansodan aikana Englannissa lastensiirtojen yhteydessä.

Tanskassa olleiden sotalasten palauttaminen Suomeen oli vaikeampi operaatio. Syksyllä 1944 saksalaiset miehittäjät katkaisivat kaikki yhteydet Tanskasta Suomeen. Vasta toukokuussa 1945 yhteydet palautuivat ennalleen, ja loukkuun jääneitä suomalaisia sotalapsia voitiin alkaa kotiuttamaan. Samana vuonna Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunta tiedusteli kotien olosuhteita. Valiokunta pyrki seuraamaan myös lasten myöhempiä vaiheita. Kotikäyntien avulla tutkittiin lasten sopeutumista takaisin Suomeen. Vaikka valiokunta vastusti lasten paluuta takaisin Tanskaan, niin pieni osa lapsista kuitenkin palasi sinne. Kaikkiaan Tanskaan jäi 451 lasta adoptioiden tai kasvattisopimuksen nojalla. Valiokunta tuki myös talaoudellisesti lasten opintoja 1950-luvulle saakka. Lasten kotiuttaminen Tanskasta ei aiheuttanut samanlaisia riitoja, kuin mitä esiintyi suomalaisten ja ruotsalaisten välillä. Jälkihoito oli myös suunniteltua, ja sitä pystyttiin toteuttamaan.

Suomalaiset sotalapset eivät ilmaantuneet historiaan tyhjästä, vaan edeltäneet tapahtumat loivat mahdollisuuden suomalaisen sotalapsi-ilmiön synnylle. Lastensiirrot Ruotsiin ja Tanskaan talvi- ja jatkosodan aikana suoritettiin ruotsalaisten ja tanskalaisten esittämien aloitteiden perusteella. Taustalla olivat kummankin maan kokemukset ensimmäisen maailmansodan jälkeisistä lastensiirroista, jotka onnistuivat erittäin hyvin. Ruotsiin oli myös 1930-luvulla siirretty espanjalaisia ja juutalaisia lapsia. Lastensiirrot nähtiin myös käyttökelpoisena avustustoiminnan muotona vielä toisen maailmansodan jälkeenkin, jolloin Ruotsiin siirrettiin saksalaisia lapsia. Heidän kokemuksensa siirtoajalta olivat samansuuntaiset kuin suomalaisten lasten kokemukset omasta ajastaan ulkomailla. Suomalaiset sotalapset olivat siten osa kansainvälistä ensimmäisen maailmansodan jälkeen alkanutta sotalapsi-ilmiötä, joka jatkui vielä toisen maailmansodan päättymisen jälkeenkin.

Vaikka talvisodan aikana Ruotsin virallinen ulkopolitiikka piti maan sodan ulkopuolla, niin laaja kansalaismielipide tuki Suomea, aivan kuten Tanskassakin. Ruotsin vanhat vahvat siteet Suomeen tulivat esille kansalaisten avustustyössä. Talvisodan lastensiirrot Ruotsiin ja Tanskaan olivat kuitenkin vain esimakua tulevasta. Vasta jatkosodan aikana siirrot saavuttivat suuret mittasuhteet.

Alun nihkeyden jälkeen Ruotsi otti vastaan kymmeniä tuhansia suomalaisia sotalapsia, jotka saivat Ruotsissa muun muassa tarvitsemaansa sairaalahoitoa. Tanskaankin siirrettiin yli 3 000 lasta. Sotalapset olivat pieni Suomen lähettäiläitä, jotka osaltaan sitoivat Suomen muihin Pohjoismaihin. Heidän avullaan tehtiin propagandaa Suomen taistelun hyväksi, vaikka samalla olikin selvää, että he tarvitsivat ulkomailta saamaansa apua.

Vaikka lastensiirot olivat vaikeasti järjestettäviä ja kokemuksina raskaita, niin siirtoihin osallistuneet organisaatiot toimivat hyvin. Siirrot vaativat paljon työvoimaa. Työhön osallistuneet henkilöt Suomessa olivat kokeneita lastensuojelun alalla. Edes kiistely yksityisesti siirretyistä lapsista lastensiirotkomitean ja eri järjestöjen välillä ei haitannut siirtoja. Varsinaiset siirrot sujuivat kummankin sodan aikana erinomaisesti, vaikka liikennevaikeudet etenkin Suomen puolella olivat ajoittain suuret. Talvisodan päättymisen jälkeen keväällä 1940 ei myöskään syntynyt mitään ongelmia lasten palauttamisen suhteen.

Sen sijaan jatkosodan jälkeen tilanne oli aivan toinen. Suomen ja Ruotsin välille syntyi kiistaa kotiuttamisten aikataulusta, sotalasten jälkihuollosta Suomessa sekä Ruotsissa tapahtuneista adoptioista. Ruotsalaiset eivät olisi halunneet palauttaa kaikkia lapsia takaisin Suomeen. Suomalaiset puolestaan pyrkivät täyttämään mahdollisuuksien mukaan ruotsalaisten vaatimuksia muun muassa jälkihuollon suhteen. Ruotsissa asioita katsottiin enemmän sotalasten kannalta, Suomessa puolestaan korostettiin oikeudellisia periaatteita. Ajan myötä ongelmat kummankin maan viranomaisten kesken kuitenkin tasoittuivat, kun sotalapset tulivat vanhemmiksi.

Suomalaisten lasten kokemukset sodasta ovat erotettavissa kokemuksiin ilmahälytyksistä ja pommituksista, sekä valtion sisällä ja ulkomaille tapahtuneista evakuoinneista. Lasten lähettämiselle Ruotsiin ja Tanskaan löytyi useita perusteita, muun muassa sairaus, aliravitsemus ja vanhempien taloudellinen tilanne. Ikä oli aluksi myös ratkaiseva tekijä, sillä siirtojen varhaisvaiheessa ulkomaille kuljetettiin vain alle kouluikäisiä lapsia. Myöhemmin muutkin pääsivät matkaan. Lähtö omasta kodista oli useimmille lapsille samanlainen erokokemus kuin myöhemmin paluu Suomeen ja irtautuminen kasvatusvanhemmista. Yleensä lapset sopeutuivat melko nopeasti sijoituspaikkoihinsa vieraassa maassa, rauhallinen ja vauras ympäristö sai sotalapset viihtymään, kieli vaihtui toiseksi ja kotimaa häipyi mielestä lähes kokonaan. Tätä edesauttoi sekin, että osa lapsista kävi ruotsalaista tai tanskalaista koulua.

- *”Mutta se oli hirveää, kun suomalaiset vanhempani halusivat minut kotiin. Olin silloin seitsemän vuotta vanha. En osannut sanaakaan suomen kieltä. Ruotsalaiset vanhempani lähtivät minua tuomaan kotiin. Juoksin monta sataa metriä junan perässä ja itkin heidän lähdettyään kotimatalle. Oli kauheaa, että piti jäädä ihan ”outojen” ihmisten luo, jotka eivät puhuneet edes samaa kieltä. Koulunkäynti oli myös alussa niin vaikeaa, että sitä ei voi unohtaa koskaan. Tein opettajalle töitä, että pääsin luokalta. Kannoin puuta ja vettä. Kaikki haukkuivat ”hurriksi”. – Musta leipä ja huono ruoka aiheuttivat minulle monta itkua kotona Kemissä.”<sup>554</sup>*

Suurimmat ongelmat sotalasten kohdalla liittyivät Suomeen palauttamiseen ja suomenkielen unohtaneen lapsen sopeutumiseen vanhaan kotiin ja kouluun. Ympäristön ennakkoluulot näkyivät mm. koulukiusaamisena. Tottuminen Suomen alhaiseen elintasoon aiheutti lapsille ongelmia, sillä jälleenrakentamisen aloittanut Suo-

mi oli köyhä maa. Vaikeinta oli niillä lapsilla, jotka oli hyvin pieninä siirretty pois kotoaan. Etenkin näissä tapauksissa lapsen etu oli ristiriidassa lastensiirto-toiminnan periaatteiden kanssa. Suurin osa suomalaisista sotalapsista oli sijoitettu ruotsalaisiin ja tanskalaisiin yksityiskoteihin, joissa he elivät tavallisen perheenjäsenen elämää. Usein kasvatusvanhemmat olivat niin kiintyneitä lapsiinsa, etteivät halunneet palauttaa heitä Suomeen.

Seurauksena oli oikeudenkäyntejä etenkin Ruotsissa, jotka jatkuivat aina 1950-luvulle saakka, ja olivat toisinaan lapsille erittäin repiviä. Nämä kokemukset ovat osalla suomalaisista sotalapsista heijastuneet myöhemmällä iällä erilaisina psyykkisinä oireina kuten unettomuutena, ahdistuneisuutena ja masennuksena. Osalla sotalapsista syntyi myös identiteettiongelma siitä, olivatko he suomalaisia vai ruotsalaisia: *”Mutta en tiedä olenko suomalainen vai ruotsalainen. Sielu on Suomessa, jalka Ruotsissa. Joskus haluan olla joko suomalainen tai ruotsalainen, joskus ehkä saan vastauksen.”*<sup>555</sup> Tuhannet jäivät asumaan siirtolaisiksi Ruotsiin, eivätkä palanneet Suomeen. Nämä sotalapset lisäsivät osaltaan Suomen väestömenetystä maailmansodan aikana.

- *”Oli paljon itkua ja painajaisunia, pakoa kirjoihin. Odotin vain kiihkeästi kirjeitä Ruotsista ja pääsyä kesäpaikkaan, jonka mamma ja pappa olivat vuokranneet. Kävin siellä joka kesä ja opin ajattelemaan, että talvella piti olla kiltti, ettei kesän matkoja Ruotsiin evätty ..... Elin tavallaan kahdessa paikassa, ja jos en Suomessa viihtynyt, kirjeet lohduttivat. Minulla oli kaksi kotimaata ja kaksi perhettä. Sanottiin että veri on vettä sakeampaa, mutta silti talvet olivat kesien odotusta.”*<sup>556</sup>

Sotalapsi-ilmiö on myös tiiviisti nykypäivää 1980- ja 1990-luvulla Suomessa ja Ruotsissa virinneen järjestötoiminnan ansiosta. Useimmilla sotalapsilla oli jo Suomeen paluun jälkeen enemmän tai vähemmän kiinteä yhteys entiseen kasvatusperheeseensä Ruotsissa tai Tanskassa, sekä siellä asuviin ystäviinsä. Etenkin Tanskassa olleiden lasten omaiset olivat myös aktiivisia, ja perustivat vuonna 1945 oman yhdistyksensä. Vihdoin vuosikymmenten hiljaisuuden jälkeen sotalapset järjestäytyivät Suomessa ja Ruotsissa perustaen omia paikallisyhdistyksiä sekä keskusjärjestöt. Vähitellen on tavoitteeksi asetettu yhteispohjoismainen toiminta, sekä kansainvälinen sotalapsiyhteistyö. Sotalapset ovat myös kokemuksillaan pyrkineet auttamaan nykypäivän sodista kärsiviä lapsia.

# Lähdeviitteet

- 1 Korppi-Tommola, Aura (toim.): Sotalapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton tutkimusraportti. Helsinki 1996, s. 22-23.
- 2 Janfelt, Monika: Stormakter I människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnhjälp 1917-1924. Åbo Akademis förlag. Åbo 1998, s. 9-11 ja 49; Häggman, Kai: Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki 1996, s. 62-64.
- 3 Janfelt 1998, s. 49, 68, 72-74, 76 ja 95-98; Pilliat, Jean-Louis: 1914-18, La "mobilisation" des enfants. Gavroche 15/1996, s. 8-12.
- 4 Janfelt 1998, s.93, 99-112, 128, 134-135, 142, 148 ja 164-165.
- 5 Krigsbarnshjälp kan inrymma både godhet och själviskhet. Meddelanden från Åbo Akademi 7/24.4.1998, s. 6-7; Lindner, Jörg: Den svenska Tysklands-hjälpen 1945-1954. Universitetet i Umeå. Umeå 1988, s. 63-64; Janfelt 1998, s. 14, 25, 34-36 76-79 ja 82.
- 6 Punaisten lapsia valkoisten alueille, Metro 25.9.2002, s. 12-13; Pulma, Panu – Turpeinen, Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987, s. 190-195 ja 198. Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliiton perustamisasiakirjan allekirjoittivat: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Koteja Kodittomille Lapsille r.y., Lastenkotien johtajataryhdistys, Suomen huoltotyöntekijäin liitto, Suomen kirkon sisälähetysseura, Teollisuusseutujen evankelioimiseseura, Finlands svenska landskommunernas förbund, Svenska lantbrukssällskap i Finland förbund, Suomen lastentarhain opettajataryhdistys, Suomen lastenlääkäriyhdistys, Barnavårdsföreningen i Finland, sekä Lahden, Tampereen, Turun ja Viipurin lastensuojelulautakunnat; Hentilä, Marjaliisa: Työläisnaiset ja sotalapset. Arkistoviesti 3/1995, s. 12.
- 7 Kavén, Pertti: 70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset. Keuruu 1985, s. 11-12; Kavén, Pertti: 70 000 små öden. Finlands krigsbarn. Högfors 1994, s. 10-11 ja 17; Söderberg, Sven: Svenska Röda Korset 1865-1965 – de första 100 åren. Stockholm 1965, s. 223-224; They Still Draw Pictures. Spanish Child Welfare Association of America for the American Friends Service Committee. New York 1938, passim.; Ojasta allikkoon. Sisäänlämpiävä dokumentti Neuvostoliiton espanjalaisevakoista, Helsingin Sanomat 20.10.2002; Muistoja pakolaisuudesta, Helsingin Sanomat 5.11.2005; MedlemsNytt/riksförbundet Finska Krigsbarn 1/2005, s. 7.
- 8 Baumel, Judith Tydor: Twice a refugee: The Jewish refugee children in Great Britain during evacuation 1939-1943. Jewish Social Studies 2/1983, s. 175-184; Harris, Mark Jonathan – Oppenheimer, Deborah: Kindertransport in eine fremde Welt. Goldman Verlag 2000, passim; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 4/2003, s. 1 ja 16; Drucker, Olga Levy: Kindertransport. New York 1992, passim; Lomfors, Ingrid: Förlorad barndom – återvunnet liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland. Akademisk avhandling, Historiska Institutionen, Göteborgs universitet. Uddevalla 1996, s. 16, 18 ja 74.

- 9 Lomfors 1996, s. 16-19, 31-32, 36, 59-61, 65, 89 ja 94-95; Neutrala Sverige kunde inte ge 650 judiska krigsbarn fosterhem, Hufvudstadsbladet 1.12.1996; Svanberg, Ingvar – Tydén, Mattias: Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria. Stockholm 1992, s. 303.
- 10 Winnicott, Donald.W.: Deprivation and Delinquency. London 1994, s. 13-14; Jackson, Carlton: Who will take our children?: the story o the evacuation in Britain 1939-1945. London 1985, s. 25; Raninen, Asta – Räsänen, Eila: Sotalasten myöhemmistä elämänvaiheista. Lapset ja yhteiskunta 1/1984, s. 21; Sotalapsi/Krigsbarn 2/2001, s. 16; Lindner 1988, s. 68-69 ja 108-109; Dahlberg, Hans: I Sverige under 2:a världskriget. Stockholm 1983, s. 292 ja 317; Calmeyer, Bengt: Svensk-ongan. Oslo 1999, passim.
- 11 Lindner 1988, s. 109-110, 126.
- 12 Kavén, Pertti: Lapset nappuloina suurvaltapelissä, Helsingin Sanomat 3.3.1986; Jones, Howard: The diplomacy of restraint: The United States efforts to repatriate Greek children evacuated during the civil war of 1946-49. Journal of Modern Greek Studies 3/1985, s. 65-85; Operation Babylift, Newsweek 8.3.1999.
- 13 Rains, Olga: Children of the Liberation. 1985, passim.; Lindner 1988, s. 110.
- 14 Kjendsli, Veslemøy: Skammens barn. Oslo 1986, passim.; Olsen, Kåre: Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre. Oslo 1998, passim.; Riksförbundet Finska Krigsbarn MedlemsNytt 2/2002, s. 5; Borge, Baard -Borgensrud, Lars – Haave, Per: Fiendens barn? Norges forskningsråd. Oslo 1999; Ville sende krigsbarna til Australia, Forskning 5/1999; LSD-försök på norska ”tyskebarn” – tre dog, Aftonbladet 4.9.2000; Eksperimenterte med krigsbarn, Dagsavisen 4.9.2000; Norja ja CIA testasivat LSD:tä sotalapsilla, Helsingin Sanomat 5.9.2000; Norjan ”sotalapset” hakevat korvauksia, Pakolainen 3/2001, s. 16; Coldrey, Barry: Child migrants from post war Britain. History, Magazine of the Royal Australian Historical Society 53/1997, s. 20-23.
- 15 Lyllof, Kirsten: Kan laegeløftet gradbøjes? Dödsfald blandt og laegehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945. Den danske historiske Foreningen. Historisk Tidsskrift 1/1999, passim.; Da laegeløftet blev glemmt, Weekendavisen 3.-9.9.1999.
- 16 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.3.1942 § 12, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Björklund, Krister: Suomalaiset Sveitsissä 1944-1996. Siirtolaisuusinstituutin erikoisjulkaisut Vammala 1998, s. 43-50; Pehkonen, Marjatta: Ystävyys alkoi Pestalozzissa. Kolmen orpotyön kohtalo. Juva 1999, s. 10-11.
- 17 Koivukangas, Olavi: Suomen sotalasten kahden kodin lapsuus, Turun Sanomat 30.8.1997; Uusi äiti Tanskasta, Helsingin Sanomat 7.5.2000; Kahden kulttuurin välissä vietetty lapsuus voi vaikuttaa henkiseen hyvinvointiin, Helsingin Sanomat 28.4.2000; Yksinäisiä paluumuuttajalapsia, Viikkoviesti 19/11.5.2000.
- 18 Nuorten mielestä Ruotsi oli itsekäs talvisodan aikana, Helsingin Sanomat 11.3.2000; Wahlbäck, Krister: Uhattu maa ja sen varjeltu naapuri, Helsingin Sanomat 11.2.1999, s. A 10; Nielsen, Lizette Albaek: Krigsbarn. Arbejderhistorie: Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik 1/1998, s. 30-40; Vasala-Fleischer, Marja: Finnebörn – et stykke Danmarkshistorie. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.): Studia Historica In Honorem Vilho Niitemaa. Turun Historiallinen Arkisto 42. Tammisaari 1987, s. 498.
- 19 Ahtiainen, Pekka – Tervonen, Jukka: Aikasidonnaisuuden ongelma suomalaisessa historiatieteessä. Teoksessa: Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. Historiallinen Arkisto 82. Vammala 1984, s. 17.
- 20 Lapset heittopusseina. Turun Sanomat 4.3.2002; Sotalapset arvostelevat pakolaislasten oloja. Viikkoviesti 9/28.2.2002, s. 7.

- 21 Tasavallan Presidentti Martti Ahtisaari Evakko-tapahtumassa Haaparannassa 6.8.1994, Tasavallan Presidentin www-sivu 10.6.1999; En resa över gränserna, Norrbottens-Kuriren 8.8.1994; Pajuoja, Reijo (toim.): Sotalapsena Tanskassa. Kaakon Tanskan-ystävät r.y. Koria 2000, s. 29 ja 83; Sotalapsi/Krigsbarn 4/2002, s. 4.
- 22 Kosovo herkistää sotaalpsen tunnot, Satakunnan Kansa 17.5.1999; Jag tror ingenting längre: på flykt i Kroatien: barn i krig, Barnen och vi 6/1995, s. 5-7; Filipovic, Zlata: Zlatan päiväkirja: nuoren tytön elämä Sarajevossa. Juva 1994, passim.; Den goda människan i Sarajevo: möter generalen som numera slåss för barnen, Aftonbladet 9.5.1997; Sotalapsi/Krigsbarn 2-3/2000, s. 9.
- 23 Lapset sodan jaloissa, Yliopisto 40/1995; Heikkinen, Antero: Menneisyyttä rakentamassa. Helsinki 1996, s. 28; Ahtiainen – Tervonen 1984, s. 18.
- 24 Äidin ikävä tuo ongelmia pakolaislapsille. Helsingin Sanomat 13.3.2002; Kosovon lapset piirsivät verta ja aseita, Helsingin Sanomat 30.9.1999; Massaevakuointien aika alkaa olla ohi – Turun valmiusharjoituksessa siirretään vanhukset ja lapset, Turun Sanomat 21.10.1999; Sotalapsi/Krigsbarn 3/2002, s. 4; Koulu suojaa monelta pahalta. Pakolainen 4/2001, s. 24-26.
- 25 Lapsipakolainen ei aina tarvitse psykiatria, Helsingin Sanomat 30.9.1999; Pakolaislapsi turvaa hakemassa. Pakolainen 4/2001, s. 6-9.
- 26 Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia. Tampere 2000, s. 84; Sota ei ole leikkiä, Helsingin Sanomat 13.8.2006.
- 27 Lagnebro, Lillemor: Finska krigsbarn – en kvalitativ studie. Siirtolaisuus-Migration 2/1990, s. 12-18; Lagnebro, Lillemor: Finska krigsbarn. Studier i socialt arbete vid Umeå universitetet. Institutionen för socialt arbete, Umeå universitetet nr 19, 1994, passim; Fel att ta hit finska krigsbarn. Många lider ännu av svår ångest, enligt psykolog Lillemor Lagnebro, Dagens Nyheter 15.4.1990; Jöberger, Barbro: 70 000 flyktingbarn skadade för livet. Barnen och vi 1/1991, s. 17-19; Får inte hända igen, Svenska Dagbladet 3.11.1991; Avhandling om ett känsligt ämne, Västerbottens-Kuriren 18.5.1994; Barnen betyder allt för Lillemor, Västerbottens-Kuriren 3.10.1994; Sotalasten lähettäminen Ruotsiin oli virhe, Turun Sanomat 3.2.1995; He tekivät parhaansa 40-luvun ankeissa olosuhteissa – Pommien alta turvaan, Turun Sanomat 17.2.1995; Sotalapsista valmistunut tutkimus. Ruokaa, suojaa – ja hylkäämisen kokemus, Kotimaa 8/24.2.1995; Suviranta, Liisa: Sotalapset puhuttavat yhä. Tietoaika 9/1995, s. 14.
- 28 Räsänen, Eila: Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista. Kuopion yliopiston julkaisuja, lääketiede, alkuperäistutkimukset 2/1988, Kuopio 1988, passim; Räsänen, Eila: Finska krigsbarn. Separationsupplevelser i barndomen och konsekvenser i vuxenålder. Delegationen för invandrarforskning. Regeringskansliets offsetcentral 1990, passim; Sotalasten kokemuksia vertaillut tutkija: Lasten siirtäminen sota-alueilta sopisi nykyäänkin, Helsingin Sanomat 23.8.1995; Sotalapset menestyneet normaalisti, Aamulehti 10.4.1988; Sodan lapsia ei saa siirtää, Helsingin Sanomat 12.9.1995.
- 29 Janfelt, Monika: Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917-1924. Åbo Akademis förlag. Åbo 1998, passim; Janfelt, Monika: Svensk krigsbarnsverksamhet 1919-1922. Historisk Tidskrift för Finland 3/1990. Helsingfors 1990, passim.
- 30 Smeds, Astrid Marie-Louise: Finska krigsbarns minnesbilder av språkväxlingar i olika kontext. Åbo Akademi, Pedagogiska fakulteten, Institutionen för lärarutbildning, Rapport nr 21/2000, passim.

- 31 Antikainen, Kirsti: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto 1989, passim.
- 32 Tuunainen, Vuokko: Sotien aikana Ruotsiin lähetettyjen suomalaislasten mielenterveydestä. Soveltavan psykologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982, passim.
- 33 Eronen, Jussi: Lastensiirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1996, passim; Eronen, Jussi: Tie jatkosodan lastensiirtoihin. Teoksessa Soikkanen, Timo – Pylvänäinen, Leena (toim.): Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1996. Helsinki 1996, s. 102-117.
- 34 Selkinen, Laila: Olin sotalapsi. Aikuisen sotalapsuudelleen antama merkitys. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1998, passim.
- 35 Uusi-Kerttula, Elisa: Sotalapsen kaksi kotia: sotalasten kokemuksia siirroista Pohjoismaihin ja takaisin. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2001, passim.; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2002, s. 4-5.
- 36 Pykäläinen, Päivi: Sotalapset – Tutkimus sotalasten kokemuksista ja elämänvaiheista. Hoitotyön koulutusyksikkö, Turun terveydenhuolto-oppilaitos 1996, passim.
- 37 Båsk, Katia: Finländska krigsbarn i Sverige. Forskningsprojektet migrationen mellan Finland och Sverige under andra världskriget. Stockholm Nordiska museet, forskningsrapport 7/1976, s. 2-3; Krigsbarnen flyttar inte till Sverige igen, Vasabladet 12.10.1975.
- 38 Kälkäjä, Elina: Oulun ja Lapin läänien sotalapset vuosina 1941-1946. Siirtojen määrällinen kehitys, syyt ja lasten sosiaalinen tausta. Oulun yliopisto, historian laitos, Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, toukokuu 2005, passim.
- 39 Virkamäki, Suvi: ”Att få ett gott hem”... Finska krigsbarns adoptioner i Stockholm 1946-1947. Web Reports 7, Siirtolaisuusinstituutti 2005, passim.
- 40 Evans, Alvin L.: Ero ja lapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44. Helsinki 1984, passim; Kanadalaisprofessorin väite: Onni potkaisi sotalapsia, Helsingin Sanomat 30.6.1984; Skolgången svår för krigsbarnen, Vasabladet 7.10.1984.
- 41 Westling, Achilles: Juurettomana omassa maassa. Sodanaikaisen lastensiirron myöhäisvaikutuksia. Lapsi ja nuoriso 1/1956, passim.; Westling, Achilles: Om kriminella efferverkningar av krigstidens barnflyttningen. Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab 48/1960, passim.; Westlin, Achilles: Onko lastensiirroilla Ruotsiin ja Tanskaan ollut vaikutusta nuorisorikollisuuteemme?. Teoksessa Schildt, Mila – Runeberg, Arne (toim.): Lapsemme Tanskassa. Helsinki 1961, s. 205-218.
- 42 Kavén, Pertti: 70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset. Keuruu 1985, s. 131-136; Kavén, Pertti: 70 000 små öden. Finlands krigsbarn. Högfors 1994, passim.; Tutkija Pertti Kavén sotalapsista: Lastensiirto oli suuri erehdys, Ilta-Sanomat 26.11.1985; Kavén, Pertti: Lasten kärsimyksiä ei saa unohtaa, Helsingin Sanomat 11.1.1998; Suomella yhä sotalapsien maailmanennätys, Etelä-Suomen Sanomat 10.10.1993.
- 43 Hietanen, Silvo: Kahden kodin lapsuus – suomalainen sotalapsi. Kansakunta sodassa 3. Kuulun yli. Valtion painatuskeskus, opetusministeriö. Helsinki 1992; Korppi-Tommola 1996, passim.
- 44 Bruun, Elsa – Mäkinen, Eino – Vilkuna, Kustaa – Virtamo, Sirkka-Liisa (toim.): Suomen lasten kiitos Ruotsille. Helsinki 1943, s. 7; Vilkuna, Kustaa: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939-1944. Keuruu 1962, s. 123-124; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 15.6.1944 § 14, 21.9.1946 § 4 ja 12.1.1948 § 17, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.

- 45 Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 18.12.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Kiitokset, UM, Helsinki; Kivitie, Valma – Heino, Toivo – Martinen, Lasse: Suomen lapset kiittävät – Finlands barn tacka – De finske borne takker. Helsinki 1949, s. 3 ja 9.
- 46 Gardberg, Eric (toim.): Till Finlands vänner. Kotka 1953, s. 6; Schildt, Mila – Runeberg, Arne (toim.): Lapseemme Tanskassa. Helsinki 1961, s. 7.
- 47 Christoff, Eila (toim.): Sotalapsien kertomaa – Krigsbarn berättar. Kuopion Pohjola-Norden r.y.:n julkaisuja 1/1990. Kuopio 1990, s. 3; Sotalapsitilaisuus järjestetään tammikuussa myös Myyrmäessä, Helsingin Sanomat 2.1.1996; Sotalapsikirjan valmistumista juhliitaan Vantaalla, Helsingin Sanomat 26.11.1996.
- 48 Emme tienneet kun läksimme silloin. Muistoja sota-ajalta. Savitaipaleen kunta/koululautakunta. Lappeenranta 1991, passim; Liikkanen (Edvardssen), Annu: Lappu kaulassa (sotalapset). 70 000 suomalaista sotalasta 1939-1945. Helsingborg 1995, passim; Den strora barntransporten, Vasabladet 19.5.1977.
- 49 Suomalaiset sotalapset ovat Tanskan historiaa, Suomen Silta 2/2000, s. 18-19; Tanskan sotalasten tarinat kirjaksi. Suomalaisilla sotalapsilla on kaksi kotimaata, Helsingin Sanomat 28.12.1999; Tuhannet lapset jatkosotaa pakoon Tanskaan – Tunteettomat sotalapseemme, Etelä-Suomen Sanomat 14.7.1991; Pajuoja 2000, passim.
- 50 Pitäkää mukuloista huolta. Keski-suomalaisen sotalapsen historiakirja. Keski-Suomen Sotalapset r.y. Jyväskylä 2000, passim; Tapasimme Pauli Lampisen, Ruotsin sotalapsi 7071 etsii totuutta, Helsingin Sanomat 7.10.2000; Luttinen, Kaija (toim.): Kaksi maata – monta kotia. Länsi-Suomen sotalapset ry – Krigsbarn i Västra Finland rf. Vammala 2003, passim.
- 51 Knuutila, Jarmo – Levola, Kari: Sotalapsi ei unohda. Hämeenlinna 2000, passim.; He eivät unohda – Sotalapsioperaatiossa paljon vaiettua, Forssan Lehti 9.4.2000; Japo Knuutila kertoo sotalapsista. Lapsena olemisen taito, Helsingin Sanomat 3.12.1998; Mamma är här, mutta äiti on poissa, Helsingin Sanomat 19.5.1999; ”Veljiä ja siskoja – bröder och systrar” -näyttelyn näyttelyesite 4.3.1999, sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku.
- 52 Ortmark-Almgren, Sinikka (red): Krigsbarns erinran. Snäll, lydig och tacksam. Stockholm 2003, passim.
- 53 Salin, Virpi: Tyhjä syli. Äidin kirjeet Ruotsiin 1942-1946. Juva 2002, passim; Luttinen, Kaija: Hyvä mauku jäi suuhun. Kustannusosuuskunta Muusa. Pori 2002, passim.; Sotalapsen muistelut kirjan kansien väliin, Satakunnan Kansa 24.4.2002; Kahden maan kansalainen, Satakunnan Kansa 4.5.2002.
- 54 Virtala, Irene: Tystnaden talar. Om finländska krigsbarn i skönlitteraturen. Web Reports No. 5, Migrationsinstitutet 2004, passim.
- 55 Nyström, Ruben: Palosaaren Pirkko. Helsinki-Mikkeli 1946, passim.; Erving-Odelberg, Helmi: Hälytys. Skellefteå 1998, passim.; Lahtela, Markku: Yksinäinen mies. Jyväskylä 1976, s. 233; Aarni Krohn kirjoitti muistoistaan: Sotalapset etsivät yhä kotiaan, Ilta-Sanomat 10.10.1983; Kehusmaa, Pentti: Kivionkalo. IP-OFFSET OY, omakustanne 1996, passim; Kivionkalo sotalapsen purkautumistie, Keski-suomalainen 29.9.1996; Kiven tarina elää, Keski-suomalainen 30.9.1996; Keminmaalainen Pentti Kehusmaa muistuttaa kaltoin kohdelluista sotalapsista: ”Kaikki eivät eläneet yltäkylläisyydessä”, Pohjolan Sanomat 26.5.1999; Ortmark-Almgren, Sinikka: Du som haver barnen kär. Borås 1989, passim; Ortmark-Almgren, Sinikka: Varför berättade du inte?, Invandrare&Minoriteter 2/1997, s. 32-34; Tryggheten som satsbräda för egna luftfärder, Svenska Dagbladet 8.8.1989; Emtö, Solveig: Sotalapsi 13408. Jyväskylä 1986, passim.



- 56 Björkstén, Ingmar: Krigsbarnet – en Helsingforsroman. Kristianstads 1991, passim.; Seppä, Soile: Ikävä kotiin. Jyväskylä 1994, passim.; Westö, Kjell: Drakarna över Helsingfors. Helsingfors 1996, passim.; Tyni, Anja: Finnungen. Falun 1998, passim.; Vesterberg, Sinikka: En gång krigsbarn. Copy Master, Australia 1998, passim.; Vesterberg, Sinikka: Kaksi kotimaata. Hämeenlinna 2000, passim.; Lindblom, Tor: Om den ljusnande framtid är vår. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner. Ekenäs 1999, passim.; Syrjä, Matti J.: Pommia ja puutetta pakoon. Halikko 1999, passim.; Kostamo, Eila: Mulperipuun mehu. Helsinki 2002, passim.
- 57 Sodanaikaiset lastensiirot yhä monelle vaiettua lähihistoriaa, Turun Sanomat 8.11.2003; Juuriltaan kiskotut lapset, Helsingin Sanomat 5.1.2005; Äideistä parhain tuo sotalapsen tarinan nykyaikaan, Turun Sanomat 27.9.2005; Kotiinpaluu oli sokki sotalapselle, Helsingin Sanomat 30.9.2005; Äideistä parhain kyynelsilmin, Forssan Lehti 13.11.2005; Aina ikävä jonnekin, Yhteishyvä 10/2005; Äideistä parhain palkittiin Italiassa, Turun Sanomat 25.7.2006; Äideistä parhain mukana Euroopan elokuvapalkintojen kisassa, Helsingin Sanomat 17.8.2006.
- 58 Laine, Helena: Lapsi polttopisteessä, Satakunnan Kansa 13.2.2000, s. 15; Tukia, Anneli: Sotalapset olivat suomalaisia pakolaisia, Helsingin Sanomat 7.3.2000; Kesäjuhlat avattiin sotalapsinäytelmällä, Satakunnan Kansa 16.6.2002; Kanerva, Erkki: ”Tiedän paikan armahan” on sotalapsen kipeä laulu, Turun Sanomat 10.3.2000; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/2000, s. 14 ja 2/2000, s. 10.
- 59 Pienoisnäytelmän ”Sotalapsi – Kertomus lapsista nimilapun takana” käsiohjelma, Mäntsälän Nuorisoseura Katinhännän kesäteatteri 7.11.1999; Moring, Kirsikka: Karjalaisten sotalasten tarina vetoaa koululaisiin, Helsingin Sanomat 16.3.1995; Näyttelijä Anna Takanen: Sotalapsitausta on aina tragedia, Viikkoviesti 1/ 4.1.2001; Sotalapsi/Krigsbarn 2-3/2000, s. 19; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krrigsbarn 2/2004, s. 5; Äiti, älä jätä!, Sana 26.2.2004.
- 60 Sotalapset miettivät kohtaloaan, Lapin Kansa 29.10.1980; Sodan viattomat uhrin, Etelä-Suomen Sanomat 24.12.1984; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2000, s. 20; Sotalapsi ei tiedä onko hän Kerttu vai Gertrud, Anna 49/5.12.2002, s. 64-68.
- 61 Kalela, Jorma: Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Jyväskylä 1993, s. 12.
- 62 Kalela, Jorma: Historia, kertomus, historiantutkimus. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.): Menneisyyden merkitys. Historian suuret ja pienet kertomukset. Joensuu 1992, s. 55; Historian hiljaisten vallankumous, Helsingin Sanomat 25.5.1997; Nevakivi, Jukka – Hentilä, Seppo – Haataja, Lauri: Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen. Loimaa 1993, s. 112-113.
- 63 Lapset pakolaisina, Pakolainen 4/2001, s. 5-27.
- 64 Heikkinen, Antero: Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät. Tampere 1980, s. 24-25.
- 65 Tarkiainen, Kari: Sotalapsiarkistot Ruotsin valtionarkistossa. Arkistoviesti 3/1995, s. 6.
- 66 Selin, Rauno: Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ja sen arkisto. Arkistoviesti 3/1995, s. 2.
- 67 Tarkiainen 1995, s. 8.
- 68 Kalela 2000, s. 13 ja 50-51; Dahl, Ottar: Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Tapiola 1971, s. 94; Kalela, Jorma: Historian tutkimusprosessi. Helsinki 1972, s. 16.
- 69 Kalela 2000, s. 75.

- 70 Haavio-Mannila, Elina – Hietala, Kari – Jaakkola, Magdalena – Mikkola, Kimmo: Siirtolaisuustutkimusten lähtökohtia. Siirtolaisuustutkimuksia 1. Työministeriö, suunnitteluosasto. Helsinki 1973, s. 3-4, 7.
- 71 Soikkanen, Timo (toim.): Poliittisen historian tutkimusopas. Turun yliopisto, poliittinen historia, julkaisuja C:24. Turku 1986, s. 11-12.
- 72 Keskitetty vapaa huoltotyö 1939-1949. Vapaan huollon julkaisuja nro 30. Helsinki 1949, s. 11-15.
- 73 Salminen, Vesa: Suomen huolto – Finlands Folkhjälp ry. ja sen arkistot 1939-1953. Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1972, s. 396-397; Korppi-Tommola, Aura: Terve lapsi – kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920-1990. Helsinki 1990, s. 108; Hietanen, Silvo: Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat. Teoksessa: Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, opetusministeriö. Helsinki 1990, s. 326; Pulma-Turpeinen 1987, s. 201 ja 204.
- 74 Helsingin siviiliväestöä kehoitetaan vapaaehtoisesti siirtymään maaseudulle, Uusi Suomi 1.12.1939; Väestön pakkosiirtoja määrätty toimeenpantavaksi, Uusi Suomi 1.12.1939; Helsingistä siirtyneiden pysyttävä maaseudulla, Uusi Suomi 11.12.1939; Kauppi, Matti – Rautanen, Elina: Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922-1997. Keuruu 1997, s. 90; Lasten pelastusasema, Uusi Suomi 1.12.1939.
- 75 Selén, Kari: Pohjoismainen suuntaus ja Suomen idänsuhteet. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.): Talvisota, Venäjä ja Suomi. Historiallinen arkisto 95. Jyväskylä 1991, s. 113.
- 76 Selén, Kari: Tasavalta hakee suuntaa. Suomen historia 7: Itsenäisyyden alku – Toisen maailmansodan aika. Espoo 1987, s. 228-231, 236, 244, 259-260 ja 265; Isotalo, Seppo: Ruotsi oli tärkeä osapuoli Jartsev-neuvotteluissa, Turun Sanomat 6.10.1999.
- 77 Manninen, Ohto: Suomi toisessa maailmansodassa. Suomen historia 7: Itsenäisyyden alku – Toisen maailmansodan aika. Espoo 1987, s. 277-282 ja 298-299; Erlander, Tage: 1940-1949. Stockholm 1973, s. 48; Norden-yhdistyksen Suomen-keräys, Helsingin Sanomat 27.11.1939; Wahlbäck, Krister: Miksi Ruotsi ei auttanut Suomea talvisodassa, Helsingin Sanomat 12.3.2000.
- 78 Selén 1991, s. 121.
- 79 Johansson, Alf: Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939-1940. Uddevalla 1973, s. 193-194; Carlquist, Erik: Solidaritet på prov. Finlandshjälp under vinterkriget. Stockholm 1971, s. 55, 81-82 ja 284; Rasila, Viljo – Jutikkala, Eino – Kulha, Keijo K.: Suomen poliittinen historia 1809-1975. 2.osa. Vuodet 1905-1975. Porvoo 1977, s. 210.
- 80 Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Salasähke Tukholman lähetystöstä ulkoasiainministeriölle 8.12., 9.12. ja 10.12.1939 Tukholman lähetystöstä Helsinkiin ulkoasiainministeriölle sekä ulkoministeri Väinö Tannerin sähke Turun ja Porin maaherra Wilho Kytälle 10.12.1939, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Ruotsalaisten matkoja Suomeen, UM, Helsinki; Kávé, Pertti: 70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset. Keuruu 1985, s. 37-41; Lindroth, Gudrun (toim.): Ruotsi kutsuu 1940. Avustustoiminta Suomen hyväksi. Tukholma 1941, s. 234.
- 81 Eljas Erkon puhelinsanoma Tukholmasta ulkoasiainministeriölle 5.12.1939 ja Ulkoasiainministeriön vastaus Tukholman lähetystölle 6.12.1939, Ulkoasiainministeriön

- arkisto 8 B, Evakuoitujen lasten sijoittaminen Ruotsiin 1939, UM, Helsinki; Ulkoasiainministeriön kielteisessä sähkössä Tukholman lähetystölle 7.12.1939 mainitaan: ”Päätetty lapsia ei lähetetä ulkomaille stop Kiittäkää tarjoajia harkintanne mukaan ilmoittakaa vastaavalla avustuksella tänne olisi suurempi merkitys”, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Evakuoitujen lasten sijoittaminen Ruotsiin 1939, UM, Helsinki; Tarkiainen 1993, s. 373-374; Kansalta kansan hyväksi. Suomen Huolto. Helsinki 1952, s. 3-4.
- 82 Sama; Nyberg, Bertel: Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toiminta 1939-1940. Kappale sodanaikaisen lastensuojelun historiaa. Sosiaalinen Aikakauskirja 2/1941, s. 75; 5000 ruotsalaista kotia valmiina vastaanottamaan suomalaisia pakolaislapsia, Karjala 14.12.1939; Ruotsissa 5000 kotia valmiina hoivaamaan suomalaisia lapsia, Ilta-Sanomat 16.12.1939.
- 83 Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 1-2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Nyberg 1941, s. 75-76; Ministerin rouva Sandler apulaisineen Suomessa järjestämässä suomalaisten lasten saapumista Ruotsiin, Helsingin Sanomat 12.12.1939; Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelgatan 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun, s. 3 ja 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 84 Nyberg 1941, s. 76; Förteckning över Nordiska Hjälpcentralens i Finland personal 15.12.1939-1.6.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Bertel Nybergin kirje CF:lle 20.12.1939, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelgatan 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 85 Kuka kukin on 1966. Keuruu 1966, s. 171, 214, 541, 686 ja 881.
- 86 Nyberg 1941, s. 76-77; Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelgatan 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki.
- 87 Nyberg 1941, s. 77; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Andersson, Sven: Lahjat saapuivat. Turku 1942, s. 38-39 ja 169; Förteckning över Nordiska Hjälpcentralens i Finland personal 15.12.1939-1.6.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja pohjoismaiden Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Aaro

- Pakaslahden muistio 12.12.1939, Ulkoasiainministeriön arkisto 109 C/8c, Suomalaiset sotapakolaiset ja evakuoituidet Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa, UM, Helsinki; Åbo-avdelningen av nordiska hjälpcentralen, Åbo Underrättelser 17.12.1939.
- 88 Hietanen, Silvo: Kahden kodin lapsuus – suomalainen sotalapsi. Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Valtion painatuskeskus, opetusministeriö. Helsinki 1992, s. 142; Kavén 1985, s. 45; Lindroth 1941, s. 234.
- 89 Sisäasiainministeriön kiertokirje lääninhallituksille 18.12.1939, s. 1-3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Nyberg 1941, s. 77; Mannio, N.: Sota-ajan vaikutuksia maamme sosiaaliseen lainsäädäntöön, Sosiaalinen Aikakauskirja 12/1939, s. 3; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 2-3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Samtal n:o 2 mellan representanter för Nordiska Hjälpcentralen i Finland och Centrala Finlandhjälpens den 11 januari 1940, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen pöytäkirja 9.2.1940, § 1, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Ohjeita Ruotsiin siirtyville, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Bertel Nybergin kirje 1.3.1940 Lars Östbergille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Ohjeita Ruotsiin siirtyville, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 90 Bertel Nybergin kirje CF:lle 20.12.1939, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Katso esim. Pohjoismaisen Avun Suomen Keskus, Helsingin Sanomat 18.12.1939 ja Byrå för Sverige-resenärer upprättad, Hufvudstadsbladet 18.12.1939, kummassakin lehdessä uutinen Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen perustamisesta sekä osoitetiedot ja puhelinnumero; Miten Pohjoismaisen Avun Suomen Keskus toimii, Suomen Sosialidemokraatti 23.12.1939; Hentilä 1995, s. 11-12.
- 91 Sisäasiainministeriön kiertokirje lääninhallituksille 18.12.1939, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Nyberg 1941, s. 78; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen pöytäkirja 12.3.1940, § 3, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki.
- 92 Hur Sverige hjälpte...1940, s. 52; Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelgatan 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaisen Avun Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Sotalapsien evakuointi alkoi ruotsalaisten aloitteesta, Turun Sanomat 1.12.1979; Antikainen 1989, s. 128; Nyberg 1941, s. 77; Rapport från Haparanda 11.12.1939 till

- Chefen, Korrespondens med läns- och lokalavdelningar, CF:s arkiv, RA, Stockholm; 5000 tanskalaista perhettä ilmoittanut jo varaavansa kodin suomalaisille lapsille, Suomen Sosialidemokraatti 29.1.1940; Gardberg 1953, s. 36; De finske Børn skal sendes bort nu, mens Mørket skjuter Togene, Politiken 27.1.1940; Finlands Socialminister: Finske Børn till Danmark, men först skal de flest mulige søges anbragt i Sverige og Norge, Social-Demokraten 27.1.1940; Forhandlinger om eventuel Evakuering af finske Børn till Danmark, Berlingske Tidende 27.1.1940; Blinde finske Børn til Danmark, Social-Demokraten 28.1.1940; Danmark beredt til at modtage finske Børn som Reserve for Sverige, Politiken 29.1.1940; 5000 Plejeforaeldre har alterede meldt sig, Social-Demokraten 29.1.1940; Vi skal kunne modtage 100 000 finske Børn, Berlingske Tidende 14.2.1940.
- 93 Nyberg 1941, s. 83; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 2-3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelgatan 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun, s. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Centrala Finlandshjälpens arbetsutskottets protokoll 23.2.1940 § 9, Centrala Finlandshjälpens (CF:s) arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, Riksarkivet (RA), Stockholm; Antikainen 1989, s. 87.
- 94 Elsa Bruunin kirje 10.2.1940 Bertel Nybergille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Elsa Bruun, Rapport om mitt arbete i Centrala Finlandshjälpens i Stockholm 3.2.-1.5.1940, s. 2-3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, Raportit 1940, KA, Helsinki; Bertel Nybergin kirje Elsa Bruunille Tukholmaan 22.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki.
- 95 Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen pöytäkirja 13.3.1940, § 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Anja Auramon kirje Elsa Bruunille 16.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 96 Nyberg 1941, s. 87-90; Kauppi-Rautanen 1997, s. 95.
- 97 Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen tilintarkastuskertomus 19.12.1939 – 31.12.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 98 Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen hallituksen pöytäkirja 21.11.1940 § 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Rautanen, Elina: Centrala Finlandshjälpens ja Tiukulan Säätiö. Talvisodan humanitaarinen perintö 1939-1997. Saarijärvi 1998, s. 18-20 ja 24-26; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen työvaliokunnan pöytäkirja 15.2.1941 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen keskuskomitean pöytäkirja 15.2.1941 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.

- 99 Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen työvaliokunnan pöytäkirjat 13.6.1941 § 5 ja 14.7.1941 § 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 100 Johansson, Alf: *Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939-1940*. Uddevalla 1973, s. 50-54, 71-72 ja 81; Tukholman lähetystön sanomalehtitiedotus nro 10/1939, Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön lehdistökatsaukset 1939-1946, UM, Helsinki; Antikainen 1989, s. 98.
- 101 Johansson, Alf: *Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939-1940*. Uddevalla 1973, s. 50-54, 71-72 Bruun, Elsa – Mäkinen, Eino – Vilkuna, Kustaa – Virtamo, Sirkka-Liisa (red.): *Med 40 000 finska barn i Sverige. En folkvandring i smått*. Finlandia Presstjänst. Helsingfors 1943, s. 23.; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 1, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpens verksamhet 1939-1944, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Carlquist, Erik: *Solidaritet på prov. Finlandshjälp under vinterkriget*. Stockholm 1971, s. 17-18 ja 21; Rapport över Centrala Finlandshjälpens verksamhet under tiden 5 december 1939–11 januari 1940, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Protokoll fört vid sammanträde å utrikesministerhotellet 4.12.1939 § 1-3 och 5.12.1939 § 2-5, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AI:1, Centrala Finlandshjälpens protokoll, RA, Stockholm; Förteckning över Kungl.Kommittén för hjälp åt flyktingar från Finland, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Keskuksen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Suomi-toimisto. 20-vuotiskertomus 1926-1946. Helsinki 1946, s. 65; Centrala Finlandshjälpens startar, Svenska Dagbladet 6.12.1939.
- 102 Hur Sverige hjälpte Finland genom Centrala Finlandshjälpens. Stockholm 1940, s. 16 ja 156; Antikainen 1989, s. 127; Carlquist 1971, s. 20; Rapport över Centrala Finlandshjälpens verksamhet under tiden 5 december 1939–11 januari 1940, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Protokoll fört vid sammanträde med kommittén för Centrala Finlandshjälpens 6.12.1939 ½ 4, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AI:1, Centrala Finlandshjälpens protokoll, RA, Stockholm; Till Finlands hjälp i Herkulesgatan 26, Se nr 6/20-23.1.1940, s. 14-15.
- 103 Suomea auttamassa. Suomen Avun Keskuksen – Centrala Finlandshjälpenin toimintakertomus. Porvoo 1940, s. 21.
- 104 Sama, s. 25; Centrala Finlandshjälpens arbetsutskottets protokoll 23.1.1940 § 1, CF:s arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, RA, Stockholm; Zetterberg, Ann-Louise: *Den svenska humanitära hjälpen under andra världskriget 1939-1945: studier i Svenska röda korsets hjälpverksamhet och inre organisatoriska förändringar*. Stockholm 1971, passim.; Gardberg 1953, s. 80; Centrala Finlandshjälpens personal 7.4.1940, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AI:1, Protokoll, RA, Stockholm.
- 105 Bruun – Mäkinen -Virtamo -Vilkuna 1943, s. 23; Nordell, Bengt: *De sista offren*. Borås 1996, s. 35; Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelgatan 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun, s. 2-3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Register och förteckning över svenska hem, som mottagit eller förklarar sig villiga mottaga finska flyktingar, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens tillkomst och verksamhet 13.12.1939, s. 2, Rapporter, redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm;

- Suomea auttamassa 1940, s. 70; Över 10 000 svenska hem redo att ta emot evakuerade från Finland, Svenska Dagbladet 15.12.1939; Hemmen i Sverige vänta på finländska barn, Hufvudstadsbladet 12.12.1939; Suomen lapsia turvaan Ruotsiin, Helsingin Sanomat 17.12.1939; Gardberg 1953, s. 38; 10 000 svenska hem öppna för finska barn och mödrar, Dagens Nyheter 3.1.1940; Suomea auttamassa 1940, s. 88; Ruotsin kodit ovat avoinna Suomen pakolaislapsille, Suomen Sosialidemokraatti 6.1.1940; Lähes 1000 suomalaista lasta saapunut jo Ruotsin vieraaksi, Helsingin Sanomat 3.1.1940.
- 106 Tarkiainen, Kari: 70 000 små människoöden. Finnarnas historia i Sverige, osa 2. Jyväskylä 1993, s. 373.
- 107 Antikainen 1989, s. 101-111 ja 131; Hakkarainen, Kristiina: Pienet vieraamme. Social-Demokraten ja Svenska Dagbladet Suomen lastensiirtojen puolestapuhujina 1939-1942. Yleisen historian seminaariesitelmä 15.5.2001, Tampereen yliopisto, s. 10..
- 108 Protokoll fört vid sammanträde med CF:s arbetsutskott 6.2.1940 § 3, CF:s arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, RA, Stockholm.
- 109 Tablå över Centrala Finlandshjälpens verksamhet, Rapporter, redogörelser angående hjälpverksamhet för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 2 ja 5, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpens 1939-1944, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Suomea auttamassa 1940, s. 32; Lindroth 1941, s. 221-222; Hur Sverige hjälpte...1940, s. 20-22.
- 110 P.M. angående Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 2, Rapporter, redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Lindroth (toim.) 1941, s.220; Gardberg 1953, s. 84-86; André, E.: Föreningens Östgötahjälpens till Finlands barn verksamhet åren 1942-1949. Linköping 1949, s. 2; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 2, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpens 1939-1944, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Antikainen 1989, s. 100; Redogörelse för evakueringsavdelningen, s. 4, CF:s arkiv F1, Handlingar rörande finska flyktingar, RA, Stockholm.
- 111 Suomea auttamassa 1940, s. 52 ja 54.
- 112 Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 2 ja 5-7, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpens 1939-1944, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Sammandrag över matvaror som transporterats över Haparanda under tiden 6.1.-8.4.1940, Hjälpkommittén för Finlands Nam arkiv AI:1, Protokoll, RA, Stockholm; Förteckning över Kungl. Kommittén för hjälp åt flyktingar från Finland, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Hur Sverige hjälpte...1940, s. 17; Suomea auttamassa 1940, s. 56-65 ja 215-216; Brommels, Jarl: Sverige hjälpte oss. Fadderortsstiftelsen i Österbotten, Vasa 1991, s. 7.
- 113 Suomea auttamassa 1940, s. 128-148; Andersson 1942, s. 61; Gardberg 1953, s. 40-41; Brommels 1991, s. 8; CF:n kuljetusosaston kirje Bertil Nybergille Tukholmasta 28.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Centrala Finlandshjälpens arbetsutskottets protokoll 5.4.1940 § 2, CF:s arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, RA, Stockholm.
- 114 Hur Sverige hjälpte...1940, s. 174-176; Suomea auttamassa 1940, s. 219; Antikainen 1989, s. 130; Nordell 1996, s. 35; Schildt-Runeberg 1961, s. 17.
- 115 Hur Sverige hjälpte...1940, s. 18-19; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 3-5, 7-8, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpens 1939-1944, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Rapport över Centrala Finlandshjälpens

- verksamhet under tiden 5 december 1939–11 januari 1940, s. 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Carlquist 1971, s. 72; Instruktion för kommittén för handhavande av hjälpverksamheten för flyktingar från Finland, s. 1, Kungliga brev, skrivelser från departementen, CF:s arkiv, RA, Stockholm.
- 116 Instruktion för kommittén för handhavande av hjälpverksamheten för flyktingar från Finland, s. 1-3, Kungliga brev, skrivelser från departementen, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Centrala Finlandshjälpens styrelsens protokoll 14.3.1940 § 1, CF:s arkiv A1, RA, Stockholm; Instruktion för rikskommittén för Finland, Kungliga brev, skrivelser från departementen, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Rautanen 1998, s. 16; Antikainen 1989, s. 112-115; Centrala Finlandshjälpens arbetsutskottets protokoll 26.4.1940 § 5, CF:s arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, RA, Stockholm; Protokoll förda vid överläggningen med represetanter för Nordiska Hjälpcentralen, Finlands Folkhjälp och Rikskommittén 6.4.1940 § 2, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Suuri lahjoitus Ruotsista Suomen lasten hyväksi, Turun Sanomat 15.6.1940.
- 117 Korppi-Tommola, Aura: Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942-1980. Vammala 1982, s. 26, 42-44, 132-136 ja 204-205; Kansalta kansan hyväksi. Suomen Huolto. Helsinki 1952, s. 5; Sotakummitoiminta oli raskasta mutta myös rakasta työtä, Pohjalainen 13.10.1985; Korppi-Tommola 1996, s. 14-15; Ruotsin sota-ajan apu alkuna kuntayhteistyölle, Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1990; Suomen ja Ruotsin kummikuntaliike 60-vuotias, Helsingin Sanomat 11.6.2000; Rintala, Rauna: Krigsfadderverksamheten före och under fortsättningskriget. Historisk Tidskrift för Finland 3/1990, s. 510-511.
- 118 Kauppi-Rautanen 1997, s. 105.
- 119 Centrala Finlandshjälpens arbetsutskottets protokoll 16.4.1940 § 2, CF:s arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, RA, Stockholm; Centrala Finlandshjälpens styrelsens protokoll 18.4.1940 § 2, CF:s arkiv A1, Styrelsens protokoll, RA, Stockholm; Rikskommitténs brev till Hanna Rydh 24.4.1940, CF:s arkiv E2, Korrespondens, RA, Stockholm.
- 120 Rautanen 1998, s. 26.
- 121 Hjaelp til Finlands Evakuerede, Politiken 8.11.1939; Hjaelp Finland, Social-Demokraten 15.11.1939; De finske Evakuerede traenger mere til Hjaelp end nogensinde, Berlingske Tidende 25.11.1939.
- 122 I dag afrejsjer Finlands-Ambulancens Personale, Berlingske Tidende 22.12.1939; Den danske Ambulance ankommet til Finland, Berlingske Tidende 26.12.1939; De danske Madvarer fordelt mellem Finlands Evakuerede, Social-Demokraten 10.1.1940; Andersson 1942, s. 81, 92 ja 97.
- 123 Finlands islagte Veje fyldt af Titusinder Kvinder og Börn, der flygter for Luft-Myrderierne, Politiken 2.12.1939; Livet i Helsingfors efter Bomber og Römning, Politiken 4.12.1939; Finlands Mödre og Börn, Berlingske Tidende 5.12.1939; Lad os aabne vore Hjem for finske Mödre og Börn, Nationaltidende 5.12.1939; Vi maa tage os af de finske Börn, som vi tog os af Wiener-Börnene og de spanske, Berlingske Tidende 8.12.1939; Livet blandt Finlands fattige Evakuerede, Politiken 6.1.1940; 700 000 Finner evakuerede, Social-Demokraten 10.1.1940.
- 124 Finlandshjaelpen. Beretning fra Centralkomiteen for Finlandshjaelpen 1940-1941. Kobenhavn, ei painoaikaa, s. 6-7, 16, 20-21, 23 ja 49-50; En Centralkomité for Finlandshjaelpen, Nationaltidenden 30.12.1939; Hjaelpen til Finland skal centraliseres, Social-Demokraten 30.12.1939; Schildt, Mila – Runeberg, Arne (toim.): Lapsemme



- Tanskassa. Helsinki 1961, s. 17 ja 37; Rung, Grete: Barn i et fremmed land – Finske born på Roskildeegnen fra 1941. Særtryk fra: ROMU, Årsskrift for Roskilde Museum 1984-85, s. 181.
- 125 Finlandshjaelpen 1940-1941, s. 50-52.
- 126 Finlandshjaelpen 1940-1941, s. 7-8 ja 40; Gardberg 1953, s. 33 ja 36; Finlandshjaelpen, en Centralkomité for hele Landet, Børsen 11.1.1940; Centralkomité dannet for Finlandshjaelpen, Politiken 11.1.1940; Finlandskomiteen traedler i Virksomhed, Social-Demokraten 14.1.1940; Finlandshjaelpen, Der skal oprettes Lokalkomiteer overaltdt i Provinsen, Børsen 28.1.1940; Hvorledes Danmark vil indkvartere finske Börn, Politiken 6.2.1940; 3000 danska hem vänta på finländska barn, Hufvudstadsbladet 16.1.1940.
- 127 Finlandshjaelpen 1940-1941, s. 10-11; Schildt – Runeberg 1961, s. 18 ja 38; Artikkeleita tanskalaisista linnoista ja kartanoista, katso esim. Sjaellandske Herregaard som Hjem for 50 finske Börn, Berlingske Tidende 21.2.1940 ja Frijsenborg Slot som Hjem för finske Börn, Politiken 29.2.1940; Danmark var redo att ta emot 42 000 finlandsbarn, Hufvudstadsbladet 3.5.1940; Finlandshjaelpens parlor, En kort vejledning til brug for danske vaerter, som skal modtage et finsk barn, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen pöytäkirja 9.3.1940 § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Gardberg 1953, s. 64.
- 128 Finlandshjaelpen 1940-1941, s. 9; 30 000 finske Börn kommer til Danmark, Nationaltidende 16.3.1940; Protokoll förda vid överläggningen med representanter för Nordiska Hjälpcentralen, Finlands Folkhjälp och Rikskommittén 8.4.1940 § 3, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Schildt-Runeberg 1961, s. 18 ja 39-40; Rung 1984-1985, s. 184.
- 129 Nyberg 1941, s. 79; Hur Sverige hjälpte...1940, s. 54 ja 56; Nyberg, Bertel, Sorgespelet som blev ett gästspel, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh8, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; De finska barnen komma i etapper med båt eller tåg, Svenska Dagbladet 16.12.1939; Kijanen, K.: Laivasto sotatoimissa. Talvisota ja välivuosi. Suomen laivasto 1918-1968. 1. Osa. Helsinki 1968, s. 280-281; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 6, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpén 1939-1944, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Malmberg, Thure: Valkeat laivat. Helsinki 1970, s. 67; Kaukiainen, Yrjö – Leino-Kaukiainen, Pirkko: Navigare Necessé. Merenkulkulaitos 1917-1992. Jyväskylä 1992.
- 130 Andersson, Sven: Lahjat saapuivat. Turku 1942, s. 44.
- 131 Nyberg 1941, s. 79-80; Redogörelse för evakueringsavdelningen s. 3, CF:s arkiv F1, Handlingar rörande finska flyktingar, RA, Stockholm; P.M. beträffande Centrala Finlandshjälpens evakueringsflygningar, s. 1, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen pöytäkirja 9.2.1940, § 1 ; 6.3.1940, §5; 12.3.1940, § 2, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Bertel Nybergille Tukholmasta 3.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Gardberg

- 1953, s. 59-60; Bertel Nybergin kirje Einar Ekstrandille 7.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen 11.3.1940, CF:s arkiv A4, Övriga protokoll, RA, Stockholm; Bertel Nybergin kirje Elsa Bruunille Tukholmaan 10.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 38.
- 132 Luttinen 2003, s. 129.
- 133 Nyberg 1941, s. 80-81; Antikainen, Kirsti: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto 1989, s. 62-63; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen pöytäkirja 6.3.1940, § 7, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Curt von Schwerin, Rapport över min verksamhet i Finland som Centrala Finlandshjälpens delegerade, s. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Pajari, Risto: Talvisota ilmassa. Porvoo 1971, s. 119 ja 126; Första resan till Sverige, Hufvudstadsbladet 4.2.1990; Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 13.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Med krigsbarnen i Sverige, Vasabladet 22.8.1990; Gardberg 1953, s. 112.
- 134 Knuutila-Levola 2000, s. 150.
- 135 Antikainen 1989, s. 62.
- 136 Bertel Nybergin kirje Elsa Bruunille Tukholmaan 10.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen pöytäkirja 12.3.1940, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Gardberg 1953, s. 81.
- 137 P.M. organisationsplan för gruppering av flyktingarna medföljande tåget Haparanda – Stockholm, P.M. angående transportfrågor allmänna anteckningar rörande transporter och kontinger 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Suomen Haaparannan konsulinviraston kirje Tukholman lähetystölle 8.2.1940, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Evakuoitujen lasten sijoittaminen Ruotsiin, UM, Helsinki; Hur Sverige hjälpte... 1940, s. 58-59; Första resan till Sverige, Hufvudstadsbladet 4.2.1990; Plan över transport av finska evakuerade barn den 26.2.1940 från Centralstationen till nedan angivna platser, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, Lähetettyjen kirjeiden toisteet, KA, Helsinki.
- 138 Antikainen 1989, s. 64-65; Nyberg 1941, s. 85-86; Korppi-Tommola 1996, s. 13; Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston kirje ulkoasiainministeriölle 21.5.1943, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Avustustoiminta suomalaisten lasten hyväksi Ruotsissa, UM, Helsinki.
- 139 Gardberg 1953, s. 37 ja 52-53.
- 140 Antikainen 1989, s. 47-48.
- 141 Kavén 1985, s. 18-19; Antikainen 1989, s. 129; Janfelt 1998, s. 151.
- 142 Nyberg 1941, s. 86; Larsen, Marianne Clément – Boysen, Jesper: Finnebörn – et stykke Danmarkshistorie. Foreningen Norden 1999, s. 24; Preston, A.M.: The evacuation of schoolchildren from Newcastle Upon Tyne 1939-1942. History of Education 3/1989, s. 231-241; Janfelt 1998, s. 137, 144 ja 154-155.

- 143 Hur Sverige hjälpte...1940, s. 58; P.M. angående transport av evakuerade per järnväg Haparanda-Stockholm, P.M. angående evakueringståget från Haparanda, P.M. angående transportfrågor allmänna anteckningar rörande tarnsporter och kontingenter 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen 1.3.1940, CF:s arkiv A4, Övriga protokoll, RA, Stockholm.
- 144 Nyberg 1941, s. 81; Haparanda koncepter, Haparanda avdelningens handlingar, CF:s arkiv, RA, Stockholm.
- 145 Suomi-toimisto 1946, s. 63, 65 ja 70; Hur Sverige hjälpte...1940, s. 52; Suomen Haaparannan konsulinviraston kirje ulkoasiainministeriölle 11.10.1939, Ulkoasiainministeriön arkisto 109 C/8c, Suomalaiset sotapakolaiset ja evakuoituid Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa, UM, Helsinki; Suomea auttamassa 1940, s. 70-71.
- 146 250 Kvinnor och barn till Danmark, Hufvudstadsbladet 16.2.1940; Ulkoasiainministeriön sähke Suomen Oslon-lähetystölle 10.1.1940, Ulkoasiainministeriön arkisto 109 C/8a, Suomalaisten lasten evakuointi Norjaan, UM, Helsinki; Gardberg 1953, s. 23-24, 31-32 ja 36-37.
- 147 Nyberg 1941, s. 81-82; Bertel Nybergin kirje Elsa Bruunille 10.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen 11.3.1940 § 3, CF:s arkiv A4, Övriga protokoll, RA, Stockholm; Hur Sverige hjälpte...1940, s. 65-66; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen pöytäkirja 16.2.1940 § 4, 6.3.1940, § 5 ja 9.3.1940 § 8, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Gardberg 1953, s. 57; Kuljetussuunnitelma huhtikuulle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Suomea auttamassa 1940, s. 87.
- 148 Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 12.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 15.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Yli Merenkurkun jättien. Uumajan Suomalaisen kerhon juhlaulkaisu 1966. Uumaja 1966, s. 87-94; Tukholman lähetystön sähkösanomat ulkoasiainministeriölle 17.2. 1940 ja 23.2.1940 sekä ulkoasiainministeriön sähkösanoma Tukholman lähetystölle 29.2.1940, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Evakuoitujen lasten sijoittaminen Ruotsiin 1939, UM, Helsinki; Kirje Einar Ekstrandille 12.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Suomea auttamassa 1940, s. 143.
- 149 Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen pöytäkirja 6.3.1940, § 3; 9.3.1940, § 5 ja 9; 12.3.1940, § 4 ja 5, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Lehtiranta, Leila (toim.): Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Vantaan Pohjola-Norden r.y. Hämeenlinna 1996, s. 221; Rautanen 1998, s. 12-13; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 3/2005, s. 1, 11 ja 16.
- 150 Bruun-Mäkinen-Virtamo-Vilkuna 1943, s. 13; Hur Sverige hjälpte...1940, s. 52-53, 116-177; Suomea auttamassa 1940, s. 71-72, 80 ja 216; Redogörelse för evakueringsavdelningen s. 2, CF:s arkiv F1, Handlingar rörande flyktingar, RA, Stockholm.
- 151 Finska barn till Vindeln, Västerbottenskuriren 15.1.1940; Fyrahundra finska barn till Haparanda i dag, Aftonbladet 13.1.1940; Viisikymmentä vuotta sitten vei juna Ruotsin

- puolelle kolmesataa sotalasta, Helsingin Sanomat 16.1.1990; P.M. angående Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 2, Muistiot 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; P.M. finska medborgares identitets- och resekort, Muistiot 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ma1, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Rapport över Centrala Finlandshjälpens verksamhet under tiden 5 december–11 januari 1940, s. 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ma1, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Korrespondens med myndigheter och organisationer 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Redogörelse över Centrala Finlandshjälpens klädinsamling, s.3, Saapuneet kirjeet 1939, 1940 ja 1968, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki.
- 152 Suomea auttamassa 1940, s. 72-73, 84 ja 216-217; Redogörelse för evakueringsavdelningen s. 10, CF:s arkiv F1, Handlingar rörande finska flyktingar, RA, Stockholm; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen den 2 mars 1940, s. 2, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 6, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpens 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Rapporter över resor, verksamheter i Sverige och Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; P.M. angående transportfrågor, Allmänna anteckningar rörande transporter och kontingenter 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; P.M. till länskommittéerna med kompletterande meddelande från Medicinalstyrelsen angående läkarundersökning av evakuerade finska medborgare, Korrespondens och myndigheter, Samhällsvård 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Antikainen 1989, s. 73-75; P.M. angående utplacering av finska medborgare, skolundervisning, sjukvård mm., s. 1, Rapporter, redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Register och förteckning över svenska hem som mottagit eller förklarat sig villiga mottaga svenska flyktingar, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Gardberg 1953, s. 42.
- 153 Janfelt 1998, s. 140-141, 149-150, 155-159, 170-171, 175, 181-182, 185-186 ja 202.
- 154 Suomea auttamassa 1940, s. 82-83; Bertel Nybergin kirje Elsa Bruunille Tukholmaan 22.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää kirjeenvaihtoa, KA, Helsinki; Antikainen 1989, s. 75.
- 155 Antikainen 1989, s. 80-81 ja 99.
- 156 Suomea auttamassa 1940, s. 225-226.
- 157 Redogörelse för evakueringsavdelningen, s. 5 och 8, CF:s arkiv F1, Handlingar rörande finska flyktingar, RA, Stockholm.
- 158 Antalet anmälda hem samt antalet vuxna och barn som placerats i de olika länen 29.3.1940, Redogörelse för evakueringsavdelningen s. 13, CF:s arkiv F1, Handlingar rörande finska flyktingar, RA, Stockholm; Antikainen 1989, s. 105.
- 159 Elsa Bruunin kirje Bertel Nybergille 17.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Ruotsiin matkustaneet suomalaiset lapset tyytyväisiä, Helsingin Sanomat 18.1.1940; Antikainen 1989, s. 81-83 ja 130.
- 160 Elsa Bruunin kirje 12.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Bertel Nybergille 17.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean

- arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Lehtinen ”Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan siirtyville suomalaisille”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki. Lehtisen etusivulla on käsinkirjoitettu merkintä: ”Olemme juuri saaneet näitä painosta ja jaamme niitä täällä. Komiteassa lausuttiin ajatus näiden lähettämisestä myös jo sinne siirtyneille.”
- 161 30 finske Pigebörn kom i Gaar hertil, Nationaltidende 11.2.1940 ja De første finske Börn kom i Gaar til Danmark, Politiken 11.2.1940; 250-500 finske Börn kommer i Marts, Berlingske Tidende 15.2.1940; De første 200 finske Börn kommer i Begyndelsen af Marts, Berlingske Tidende 19.2.1940; Finlandshjaelpen 1940-1941, s. 11-14; Nyberg 1941, s. 82.
- 162 Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 13.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Julkisia kehotuksia Tanskassa ottaa vastaan myös suomalaisia poikia, katso esim. Ti Tusinde Danskere som Plejeforaeldre for de finske Börn, Berlingske Tidende 7.2.1940; Äideistä tehtyjä lehtiartikkeleja, katso esim. Finsk Mors bevaegede Tak til Danmark, Nationaltidende 7.3.1940 sekä Paaske-Besög hos Finske Börn i danske Hjem, Social-Demokraten 24.3.1940; Schildt-Runeberg 1961, s. 39.
- 163 Centrala Finlandshjälpens utskottets för utredning av administrativa och juridiska frågors protokoll 22.2.1940 § 2, CF:s arkiv A3, Utskottets för utredning av administrativa och juridiska frågors protokoll, RA, Stockholm; Suomea auttamassa 1940, 73; Nyberg 1941, s. 82; Elsa Bruunin kirje Bertel Nybergille 5.2.1940 Tukholmasta, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; P.M. rapporter, redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; P.M. angående utplacering av finska medborgare, skolundervisning, sjukvård mm., s. 3, Rapporter, redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Brita Fristedt, Rapport för tiden den 16 januari – 8 februari, Rapportit 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Vad man gör i Sverige för Finlands evakuerade, s. 4, Lokalavdelningens rapporter, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 28.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Elsa Bruunin muistiinpanot, Muistiinpanot 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Förteckning över mödrar, vilka äro folkskollärarinnor eller eljest kvalificerade för lärarinnearbete, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Svensk jul bland finska barn, Svenska Dagbladet 27.12.1939.
- 164 Suomi-toimisto 1946, s. 70-72; Brita Fristedt, Rapport för tiden 16.2.-22.2.1940 och 23.2.-29.2.1940; Rapportit 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Ahlqvist, D. – Björkman, E.: Vi har också med. Barnen i finska kriget. Stockholm 1940, s. 42-43; Protokoll förda vid överläggningen med representanter för Nordiska Hjälpcentralen, Finlands Folkhjälp och Rikskommittén 8.4.1940 § 5, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm.
- 165 Suomea auttamassa 1940, s. 73; Antikainen 1989, s. 87-88; Elsa Bruunin kirje Bertel Nybergille 17.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5,

- Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen den 8 mars 1940, s. 3, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Brevet från Kungliga Medicinalstyrelsen 29.2.1940 till Centrala Finlandshjälpen, Korrespondens med myndigheter, Samhällsvård 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; P.M. till länskommittéerna med kompletterande meddelande från Medicinalstyrelsen angående läkarundersökning av evakuerade finska medborgare, Korrespondens med myndigheter, Samhällsvård 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen den 26 februari 1940, s. 1; den 8 mars 1940, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, Ka, Helsinki.
- 166 Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 3.3.1940 Bertel Nybergille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Tukholmasta 14.3.1940 Bertel Nybergille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Centrala Finlandshjälpens styrelsens protokoll 14.3.1940 § 2, CF:s arkiv A1, Styrelsens protokoll, RA, Stockholm.
- 167 Centrala Finlandshjälpens arbetsutskottets protokoll 13.3.1940 § 1, CF:s arkiv A2, Arbetsutskottets protokoll, RA, Stockholm; Puheet ruotsalaisille kasvatustuvareille ja suomalaisille evakoille, Lähetettyjen kirjeiden toisteet, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen tervehdys suomalaisille äideille, Painotuotteet ja julisteet 1939-1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Suomen Tukholman-lähettilään Eljas Erkon tiedote ”Suomalaiselle siirtoväelle Ruotsissa” 5.4.1940, Korrespondens med länskommittéerna, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen tiedote alaosastoilleen, poliisilaitoksille ja nimismiehille, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki; Hvad nu?, Aalborg Amtstidende 14.3.1940.
- 168 Georg Kjellberg, Rapport över resa till Helsingfors för överläggningar med Nordiska Hjälpcentralen den 15–19 mars 1940, s. 1, Rapportit 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Insinööri Björn Bothénin kirje Göteborgista Majlen Boethiukselle 14.3.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen toimintaan liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Centrala Finlandshjälpens styrelsens protokoll 20.3.1940 § 3, CF:s arkiv A1, Styrelsens protokoll, RA, Stockholm.
- 169 Kirje Pyhtäältä Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen 28.5.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki.
- 170 P.M. angående de finska mödrarnas och barnens hemresa gällande till dess nya direktiv utfärdats, s. 1-2, Rapporter, redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; P.M. förslag till återevakuering av finska mödrar och barn, Muistiot 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki.

- 171 Korrespondens med finska myndigheter i Sverige, Suomi Byrå 1939-1940 och Suomi-Byråns korrespondens efter CF:s upphöranden 1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Rouva D.Schmidtin kirje 20.10.1940 Elsa Bruunille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Elsa bruunin kirje Bertel Nybergille Tukholmasta 17.2.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Satka, Mirja: Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.): Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Tampere 1993, s. 58-59.
- 172 Meddelande 8.4.1940 till länskommittéerna angående de finska mödrarnas och barnens återresa, CF:s arkiv B, Utgående skrivelser, RA, Stockholm; Tidtabell över transporter nr. 13-18, Stockholm 17.4.1940, CF:s arkiv E2, Korrespondens, RA, Stockholm.
- 173 Nyberg 1941, s. 82; P.M. rapporter redogörelser angående hjälpverksamheten för Finland, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Korrespondens med finska myndigheter i Sverige, Suomi-Byråns korrespondens efter CF:s upphörande 1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Ulkoasiainministeriön sähkeet Oslon ja Kööpenhaminan lähetystöille 17.4.1940, Kööpenhaminan lähetystön sähke ulkoasiainministeriölle 20.4.1940, Oslon lähetystön kirjeet ulkoasiainministeriölle 22.4. ja 6.5.1940, Ulkoasiainministeriön arkisto 109 C/8c, Suomalaiset sotapakolaiset ja evakuoidut Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa, UM, Helsinki; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 4/2002, s. 9; Sahlgren, Kari: Sotalapset, Suomen Sanomat 5/1977, s. 20; Med finländska barn genom kulregn i Norge, Hufvudstadsbladet 17.4.1940; Danmark var redo att ta emot 42 000 Finlandsbarn, Hufvudstadsbladet 3.5.1940; De flesta barnen hemma från Norge, Hufvudstadsbladet 5.5.1940; Elsa Bruunin kirje CF:lle Tukholmassa 17.4.1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh5, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Finlandshjaelpen 1940-1941, s. 13-14; Schildt-Runeberg 1961, s. 39; Hilsen fra Finland, Börsen 19.5.1940.
- 174 Suomea auttamassa 1940, s. 89-90; Nyberg 1941, s. 85; P.M. förslag till återevakuering av finska mödrar och barn, Muistiot 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Protokoll fört vid föredragning hos Chefen den 8 mars 1940, s. 3, Pöytäkirjat 1940, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Tukholman lähetystön sähke ulkoasiainministeriölle 13.4.1940 ja Ulkoasiainministeriön puhelinsanoma Tukholman lähetystölle 16.4.1940, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Evakuoitujen lasten kotiin lähettäminen 1940, UM, Helsinki; Organisationsplan för de evakuerades återresa samt bagagetransporten, Saapuneet kirjeet 1939, 1940 ja 1968, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; P.M. angående transportfrågor allmänna anteckningar rörande transporter och kontingenter 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; CF:s brev till Göteborgs länskommitté, Korrespondens med länskommittéerna 1939-1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm; Anja Auramon kirje 16.4.1940 Elsa Bruunille, Saapuneet kirjeet 1939, 1940 ja 1968, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje 17.4.1940 CF:lle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukseen liittyvää aineistoa, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston kirje ulkoasiainministeriölle 21.5.1943, Avustustoiminta

- suomalaisten lasten hyväksi Ruotsissa, UM, Helsinki; Suomi-toimisto 1946, s. 76; Suomi-toimisto 1946, s. 78-79.
- 175 Eronen 1996, s. 14.
- 176 Maisteri Elsa Bruunin keväällä 1941 saamia tiedustelukirjeitä suomalaisten lasten vanhemmilta, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Kavén 1985, s. 51-53; Eronen 1996, s. 15; Ylitarkastaja Otto Korpiaakon kirje 13.5.1941 sosiaaliministeri K.A.Fagerholmille, K.A.Fagerholmin kokoelma, kansio 4, Työväen Arkisto (TA), Helsinki; Lars Östbergin kirje Ester Tengbomille Karlshamniin 7.7.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:1, Allmän korrespondens, RA, Stockholm; Lars Östbergin kirje Folke Löfgrenille Gävleén 12.7.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:1, Allmän korrespondens, RA, Stockholm.
- 177 Esther Hjelt-Cajanuksen kirjeet maisteri Elsa Bruunille 21.3.1941, 2.4.1941 ja 7.6.1941, Elsa Bruunin kirje Esther Hjelt-Cajanukselle 29.3.1941, Elsa Östbergin (Föreningen Rädda Barnen) kirje Elsa Bruunille 2.3.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Protokoll fört vid sammanträde med kommittén för Finska Sommarbarn å Kungl. Fångvårdsstyrelsen 2.9.1941 § 3, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm.
- 178 Esther Hjelt-Cajanuksen kirjeet Elsa Bruunille 19.7.1941, 6.8.1941 ja 12.9.1941, sekä Elsa Östbergin (Föreningen Rädda Barnen) kirje Elsa Bruunille 9.9.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 28/6 – 24/12 1941, Puhelinsanoma 4.7.1941, UM, Helsinki; Ruotsin vaiennettu suursota. Viikkoviesti 40/7.10.1999; Lars Östbergin kirjeet Elin Kjerrmanille Tukholmaan 21.10.1941 ja Astrid Magnussonille Anderstoriin 26.10.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:1, Allmän korrespondens, RA, Stockholm.
- 179 Kauppi-Rautanen 1997, s. 92-93.
- 180 Korppi-Tommola 1990, s. 108-109; Kauppi-Rautanen 1997, s. 87; Pulma-Turpeinen 1987, s. 202-203; Hietanen 1990, s. 326.
- 181 Kommittén för Finska Sommarbarnin kirje sosiaaliministeri K.A.Fagerholmille 15.7.1941, K.A.Fagerholmin kokoelma, kansio 4, TA, Helsinki; Eronen 1996, s. 17-20 ja 77-78.
- 182 Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 28/6 – 24/12 1941, Puhelinsanommat 17.11.1941, 1.12.1941, 4.12.1941, 12.12.1941, 15.12.1941, 16.12.1941, 19.12.1941 ja 22.12.1941; Korppi-Tommola 1996, s. 6.
- 183 Vilkuna, Kustaa: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939-1944. Keuruu 1962, s. 118-123; Eronen, Jussi: Propaganda lepytteli Ruotsia, Helsingin Sanomat 14.4.1996.
- 184 Vilkuna, Kustaa: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939-1944. Keuruu 1962, s. 118-123; Pöytäkirja Valtion Tiedotuslaitoksen Päällikön 31.12.1941 pitämästä puhutellusta, § 8, Ulkoasiainministeriön arkisto 94, Ruotsi 1942, UM, Helsinki; Päämajan tiedotusjaoston päällikön puhutellussa 31.12.1941 asetetun Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsitelleen toimikunnan kokouksen pöytäkirja 12.1.1942, § 6, Ulkoasiainministeriön arkisto 94, Ruotsi 1942, UM, Helsinki.
- 185 Hietanen 1992, s. 145-146; Kavén 1985, s. 134; Ruotsista 3.9.1941 sosiaaliministeriölle tullessa sähkösanomassa Valtionkomitea toteaa: ”Under förutsättning av eder bekräftelse att det är önskvärt att finska barn överföras till Sverige för vårt i svenska hem under viss tid och att överförande blir medgivet är rikskommittén beredd att anslå medel



- härför stop hemställer om telegrafiskt besked rikskommitten”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ca1, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 186 Fagerholmin kirje Lars Östbergille 17.7.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflyttningskommitté, RA, Stockholm; Fagerholm, K.A.:Puhemiehen ääni. Helsinki 1977, s. 102; Kavén 1985, s. 53-56; Pertti Kavén haastatteli valtioneuvos Fagerholmia maaliskuussa 1978.
- 187 Bruun, Elsa – Ståhlberg, Aune: Lastensiirrot Ruotsiin vuosina 1941–1948, Sosiaalinen Aikakauskirja 1-2/1950, s. 1; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirjat 3.9.1941 § 2, 5.9.1941 § 3, 8.9.1941, 4.6.1943 § 5 ja 26.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Kuka kukin on 1966, s 810.
- 188 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirjat 3.9.1941, 5.11.1941, 30.12.1941, 4.5.1942 ja 15.6.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Tohtori Carl-Otto Larsson Bragnumin kirje sosiaaliministeri K.A.Fagerholmille 30.6.1942, K.A.Fagerholmin-kokoelma, kansio 4, TA, Helsinki; Rapport över barntransporten över Åbo med Arcturus den 14 april 1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym.kertomuksia, KA, Helsinki; Sanomalehdistästä katso esim. Minister Fagerholm följer med barntransport till Stockholm, Hufvudstadsbladet 8.4.1942; Sosiaaliministeriön kirjelmä ulkoasiainministeriölle 2.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 189 Eronen 1996, s. 34-51 ja 79; Pulma-Turpeinen 1987, s. 208.
- 190 Siten esim. Kotkassa toimineen Viipurin läänin lastensiirtokomitean puheenjohtajaksi valittiin syyskuun alussa Viipurin lääninhallituksen siirtoväen huoltoasiain esittelijä, tuomari Pentti Voipio. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 8.9.1941 § 6 ja 8, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Luettelo Kuopion läänin kuntien lastensiirroista huolehtineista, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea4, Saapuneet kirjeet, KA, Helsinki; Kälkjä 2005, s. 20; Lomu 1974, s. 32.
- 191 Mikkelin alakomitean puheenjohtajana toimi tuomari Muje ja jäseninä olivat Vapaan Huollon sihteeri Laine sekä neiti Tikka. Kuopion komitean puheenjohtajaksi oli määrätty tuomari Aaltohelmi. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirjat 3.9.1941 §7 ja §8, 5.9.1941 §2, 8.9.1941 § 7 ja 5.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki. Myöhemmin alkuvuonna 1942 Kuopioon perustettiin lääninhallituksen johdolla Lastensiirtokeskus-niminen elin, jonka puheenjohtajana oli lääninsihteeri Ero Mäntylä ja jäseninä maisteri Lyyti Tikka, terveysissar Helvi Palonen sekä yht.kand. Enna Eskelinen. Sihteerinä toimi rouva Tyyne Nyholm. Katso Kuopion lääninhallituksen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 3.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki. Katso myös lääninsihteeri Ero Mäntylän allekirjoittama kiertokirje 30.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942, KA, Helsinki.
- 192 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriölle 66/23 1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Da, Kirjekonseptit, KA, Helsinki; Lomu 1974, s. 30; Sihteeri Tyyne Nyholmin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 14.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da1,

- Lähteneet kirjeet 1942, KA, Helsinki; Toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kirje rouva Eeva Astolalle 15.4.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet 1941-1945, KA, Helsinki.
- 193 Kuka kukin on 1966, s. 95; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.9.1941 § 2 ja 4.5.1942 § 14, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 194 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 8.9.1941 § 2 ja 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 47-48; Lomu, Juhani: Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941-1949, Kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten, Kansallisarkisto 1.10.1974, s. 25-29.
- 195 Sotalasten vanhempien pyyntöjä käännettää Ruotsista saamiaan kirjeitä suomeksi, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Ajoittain kirjeiden käänntösastolla oli ilmeisen ruuhkan takia viivytyksiä, jolloin vanhemmat kyselivät osastolle lähettämiensä kirjeiden perään peläten niiden hävinneen matkalla Helsinkiin, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Sotalasten vanhemmat ilmoittivat myöskin lastensiirtokomiteaan uusia osoitteitaan, jotta posti kulkisi oikein perille, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki.
- 196 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 4 ja 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.2.1942 § 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Lasten siirrot Ruotsiin (muistio), Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh7, Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen liittyviä asiakirjoja, KA, Helsinki.
- 197 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirjat 18.9.1941, 20.3.1942, 4.5.1942, 23.10.1944, 21.9.1946 § 9 ja 27.9.1948 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Entisen sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan kirje sosiaaliministeriölle 31.1.1950, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Katso Bruun, Elsa – Ståhlberg, Aune: Lastensiirrot Ruotsiin vuosina 1941-1948. Sosiaalinen Aikakauskirja 1-2/1950 sekä Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946. Sosiaalinen Aikakauskirja 44/1950.
- 198 Eronen 1996, s. 33-34; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 9-10; Laivayhtiöiden lastensiirtotoimistolle lähettämiä laskuja matkoista, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje terveysissar Nenna Berggrenille Taalintehtaalle 8.6.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun

- alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Lomu 1974, s. 20; Katso esim. Tilintarkastajien kertomus 3.6.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean lastensiirtorahaston tileistä vuodelta 1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137. Tällöin tilintarkastajat suosivat tili- ja vastuuvapauden myöntämistä vuodelta 1941 asianomaisille tilintekovelvollisille. He totesivat kertomuksessaan, että tilikirjojen avaus oli tehty oikein, kirjanpito oli hoidettu huolellisesti ja menoerät oli varustettu asianmukaisilla tositteilla. Lisäksi pankkitilit vastasivat pankin vastakirjojen osoittamia tarkastuspäivän saldoja ja käteiskassa vastasi tarkastuspäivän osoittamaa saldoa. Tilintarkastajien mukaan tilinpäätös oli laadittu oikein.
- 199 Hjälpkommittén för Finlands barnin kertomus toiminnastaan 27.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 200 Esther Hjelt-Cajanuksen kirjeet Tukholman Suomi-toimistosta maisteri Elsa Bruunille 21.3.1941, 26.5.1941 ja 16.12.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Avustuskomitean muistio maaliskuussa 1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 28/6 – 24/12 1941, Puhelinsanoma 12.12.1941, UM, Helsinki; Protokoll fört vid sammanträde med Kommittén för Finska Sommarbarn 30.12.1941 § 3, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 29.6.1942 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 201 Suomi-toimisto 1946, s. 83; Avustuskomitean muistio 27.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Kavén 1985, s. 132-133; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 20.7.1943 § 7 ja 11.7.1944 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 202 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1941 § 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki. Suomen kesälasten komitea lähetti 11.9.1941 sosiaaliministeriölle vahvistussähkeen lastensiirtojen rahoituksesta: ”Bekräfta härmed att vi betala resekostnaderna Åbo – Stockholm och åter samt 400 mark per barn för kostnader för barnen inom Finland. Därjämte betalar kommittén till en början 5000 kronor till edra kansliaomkostnader.”, Sähkösanoma 11.9.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, pöytäkirjat, KA, Helsinki.; Lars Östbergin sähkösanoma sosiaaliministeriölle 4.9.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.9.1941 § 17, 21.10.1941 § 2 ja 15, 5.11.1941 § 4, 20.11.1941 § 11, 5.12.1941 § 13 sekä 20.3.1942 § 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 9.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 203 Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1942, nro 134/17.6.1942 ja nro 135/18.6.1942, UM, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 9; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 18.3.1942 § 5, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Lastenjuhlan ruotsinkielinen ohjelma Tukholman kaupungintalolla 29.12.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Finska barn på julfest,

- Stockholms Tidningen 30.12.1942; julfesten för finska barn, Dagposten 30.12.1942; Finska fosterbarn dansa kring julgranen i Blå hallen, Svenska Morgonbladet 30.12.1942; Finlands Barnens dag blev en stor framgång, Borås Tidning 17.9.1945.
- 204 Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 18.1.1943 § 2 och 20.4.1943 § 7, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; André 1949, s. 12 ja 14; Lomu 1974, s. 20-21.
- 205 Cirkulär till våra ombud 24.4.1943 och 14.8.1943, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:2, Cirkulär, RA, Stockholm; Lars Östbergin kirje Aftontidningenille 19.8.1943, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:3, Allmän korrespondens, RA, Stockholm; Lindner, Jörg: Den svenska Tysklandshjälpen 1945-1954. Universitetet i Umeå. Umeå 1988, s. 38-39.
- 206 Lindner 1988, s. 82-83; Hietanen 1992, s. 151.
- 207 Hjälpkommittén för Finlands barn, Komitténs ledamöter, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi5, Erinäisiä komitean toimintaan liittyviä luetteloita, KA, Helsinki; Märta Stenbeckin (Riksförbundet Sveriges Lottakårer) kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille nr 31/1945-1946 sekä Elsa Bruunin vastauskirjekopio Märta Stenbeckille 20.8.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Suomalaisten vanhempien moitteiden johdosta syntyneitä tutkintatapauksia, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat 1942 6412/144-7999/348, KA, Helsinki.
- 208 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 27.9.1948 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 38-42, 49 ja 80; Tarkiainen, Kari: Sotalapsiarkistot Ruotsin valtionarkistossa. Arkistoviesti 3/1995, s. 8; Cirkulär till våra ombud 13.9.1947, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; Hjälpkommittén för Finlands Barnin kutsukirje sosiaaliministeri Tyne Leivo-Larssonille 11.9.1948, Ulkoasiainministeriön arkisto 109 C/8a, Lasten lähettäminen ulkomaille, UM, Helsinki; Ulkoasiainministeriön kirje sosiaaliministeriölle 28.9.1948, Ulkoasiainministeriön arkisto 109 C/8a, Lasten lähettäminen ulkomaille, UM, Helsinki; Tuomari Lars Östbergin kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 11.9.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 209 Kungliga Järnvägstyrelsens brev till Hjälpkommittén för Finlands Barn 15.10.1943, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:1, Transportplaner, RA, Stockholm; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 98-104.
- 210 Hjälpkommittén för Finlands barnin kertomus toiminnastaan 27.7.1942, s. 3-4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 95-96; Paketteja saadakseen tuli perheissä olla vähintään 4 lasta, eikä perheistä saanut olla lapsia Ruotsissa tai Tanskassa. Lisäksi perheiden ei tullut saada muita paketteja ulkomailta. Pakettia haettaessa tuli esittää sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean asiamiehen kiertokirje sekä papintodistus, josta selvisi huollettavina olleiden lasten lukumäärä. Joskus pakettien saajia kehoitettiin salaamaan sen saaminen: ”Älkää mainitko naapureille, että olette saanut paketin, älkääkään myöskään lapsillenne, etteivät juttele, sillä ihmiset ovat kovasti kateellisia toisilleen”, erälle toiselle äidille annettiin neuvona ”Kun Te olette leski, voitte saada kolmen lapsenkin vuoksi, joten voitte hakea vaan. Älkää tästä erikoisesti kenellekään mainitse, ihmiset tulevat kateellisiksi kaikesta pienestäkin mitä toinen voi joskus saada”, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kymin asiamiehen Helmi Paasosen kiertokirje 25.4.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan

- alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje rouva Olga Rädylle Kaaviin 21.7.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Kirje Lahdesta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 14.1.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki.
- 211 Gardberg 1953, s. 102; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 15; Siffror rörönde Hjälpkommittén för Finlands Barn verksamhet, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:2, Hjälpkommittén för Finlands Barn, RA, Stockholm.
- 212 Lindner 1988, s. 60, 68, 77, 82 ja 88.
- 213 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Kööpenhaminan lähetystön kirjeet ulkoasiainministeriölle 3.7.1941, 5.8.1941 ja 6.10.1941 sekä Kööpenhaminan lähetystön sähke ulkoasiainministeriölle 24.7.1941, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Det Frie Nord/Lapsia Tanskaan, UM, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 28.10.1952 § 2, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 15-16 ja 18; Tanskan kirkko huolehtii yli 1400 Suomen sotaorvosta, Helsingin Sanomat 7.10.1941.
- 214 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 1-2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Kööpenhaminan lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 13.10.1941, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Det Frie Nord/Lapsia Tanskaan, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 5.12.1941 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan kirje ulkoasiainministeriölle 13.2.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Ulkomaisen Avun Keskustoimikunta, UM, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 135 ja 150; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 12.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki.
- 215 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 2 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Vuosittaiset tilintarkastajien kertomukset, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ga6, Tilikirja 1942-1959, KA, Helsinki.
- 216 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 3 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 16, 133-134 ja 150.
- 217 Schildt-Runeberg 1961, s. 150-153.
- 218 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 10.9.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sarjala, Jukka: Sosiaalihuollon, kansanterveystyön ja kriisien torjunnan puoli vuosisataa. Suomen Punaisen Ristin Varsinais-Suomen piirin toiminta 1935-1985. Turku 1985, s. 18; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Suomen Punaisen Ristin Viipurin

- piirihallitukselle 19.12.1941, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 21 ja 177-179.
- 219 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Finlandshjaelpenin kirje Mannerheimin Lastensuojeluliitolle 13.10.1941, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942; Schildt-Runeberg 1961, s. 40-41 ja 53; Tanskaan lähetettävät suomalaiset lapset sijoitetaan Själlandin kaupunkeihin, Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1941.
- 220 Andersen, Erik (red.): Finlandshjaelpen. Beretning fra Centralkomiteén for Finlandshjaelpen for Virksomheden 1941-1949. Kobenhavn 1949, s. 6, 14-15 ja 49-53.
- 221 Kööpenhaminan lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 19.1.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Det Frie Nord/Lapsia Tanskaan, UM, Helsinki; Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Det Frie Nordin sähkösanoma 7.1.1942 paroni Wredelle oli seuraava: ”Fällesudvalget indbyder yderligere 1000 finske børn til anbringelse i dansk hjem af hensyn til tilrettelæggelsen hører vi gerne snarest fra dem = Fällesudvalget”, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirjelmä ulkoasiainministeriölle 2.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 24; Jalo, Margit: Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen tilastoa vuosina 1941-1944, laadittu Mannerheim-liiton Tanskan valiokunnalle, käsikirjoitus, KA, passim.
- 222 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Erik Mandelinin kirjeet Finlandshjaelpenille 21.8.1945 ja 14.12.1946, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa15, Yleinen kirjeenvaihto 1942-1950, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 178-179. Muistomitaliin oli kaiverrettu sanat: ”Benignitatis humanae Finlandia memor” (Suomi muistaa inhimillistä myötämielisyyttä). Mitaliin kuului lisäksi presidentti J.K.Paasikiven allekirjoittama diploma, jossa oli teksti: ”...lle puolisoineen on myönnetty mitali Benignitatis humanae Finlandia memor – kiitollisuuden ilmaisuksi uhrautuvasta työstä Suomen hädänalaisten hyväksi vuosina 1941-1946. Helsingissä, joulukuussa 1946 Tasavallan presidentti J.K.Paasikivi Sosiaaliministeri Matti Janhonen”.
- 223 Schildt-Runeberg 1961, s. 45-47 ja 177; Finlandshjaelpen ophører, Berlingske Tidende 1.7.1949; 24 000 soteleskipperhettä saa vuosittain apua Tanskasta, Helsingin Sanomat 22.10.1948; Finlands Börn maa hjaelpes endnu et Par Aar, Berlingske Tidende 6.9.1947; Dansk Fadderskapet for finske Börn, Berlingske Tidende 22.5.1941.
- 224 Knuutila-Levola 2000, s. 68.
- 225 Larsen-Boysen 1999, s. 38-39; Andersen 1949, s. 42-43, 46-47.
- 226 Årsberättelse för Mannerheimförbundets utskott för barn till Danmark, Verksamhetsåret 1.1.-31.8.1959, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ga6, Tilikirja 1942-1959, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 29.10.1958 § 2, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto J1, Valiokunnan kaluston

- luovutusluettelo Mannerheimin Lastensuojeluliitolle, KA, Helsinki;  
Tanskan-valiokunnan muistorahaston säännöt, Mannerheimin Lastensuojeluliiton  
Tanskan-valiokunnan arkisto D1, Vuosikertomukset 1944-1953, KA, Helsinki.
- 227 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1941 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Eronen 1996, s. 32-33; Korppi-Tommola 1996, s. 13; Mannerheim-liiton Tanskan talvilapsi-valiokunnan ohjeita jotka koskevat lasten lähettämistä Tanskaan, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Siirtoväen anomuksia saada lapsensa Ruotsiin, katso esim. Mirjam Loposen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 16.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Lastensiirron merkitys ja kotiutettujen huolto, pastori A.Tolsan esitelmä, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki.
- 228 2000 karjalaista lasta Ruotsiin, Karjalainen 2.10.1941.
- 229 Salin 2002, s. 20; Kavén 1985, s. 28-30 ja 34-36; Koululaisten ravinto, Ilta-Sanomat 2.2.1942; 75 lasta Viipurista Ruotsiin torstaina, Karjala 2.6.1942.
- 230 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1941 §9 sekä 8.9.1941 § 9, 18.9.1941 § 18 ja § 19, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kiertokirje 11.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1943, KA, Helsinki; Elintarvikkeiden vähyydestä kärsivät ennenkaikkeaa lapset, Kajaani 22.10.1941; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 5; Viipurin lääninhallituksen lääninkanslian kirje lastensiirtokomitealle 19.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Pöytäkirja sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 231 Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946, Sosiaalinen Aikakauskirja 44/1950, s. 110-112; Satka 1993, s. 63-64; Pitäkää...2000, s. 26.
- 232 Knuutila-Levola 2000, s. 69.
- 233 Ministeri Jarl A. Wasastjernan kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 14.11.1941 sekä Grillbyn kirkkoherran Einar Hjutin kirje sosiaaliministeri K.-A.Fagerholmille 18.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki.
- 234 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Juuan paikallisosaston kirje 17.1.1942 sekä Anni Haapamäen kirje Vieremästä 10.2.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki.
- 235 Äitien lähettämiä pyyntökirjeitä saada lapsensa sotalapseksi Ruotsiin tai Tanskaan, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki. Näissä pyyntökirjeissä äidit viittaavat lastensiirroista sanomalehdistöstä ja

- radiosta saamiinsa tietoihin. Kirjeisiin on lisätty lastensiirtotoimistossa lyijykynämerkintöjä: ”liian vanha” tai ”kouluikäinen”.
- 236 Kävén 1994, s. 90; Kun äiti ikävöi sotalastaan. Helsingin Sanomat 10.3.2002; Kirje Tapanilasta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 8.9.1941, Suomen Punaisen Ristin Kuopion läänin piirihallituksen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 3.10.1941, Äänekosken siirtoväen huoltojohtaja Yrjö Manströmin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 29.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Äänekosken siirtoväen huoltojohtaja Yrjö Manströmin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 16.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Pastori Armas Tolsan alustus ”Lastensiirron merkitys ja kotiutettujen huolto”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 20.7.1943 § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Pajuoja, Reijo (toim.): Sotalapsena Tanskassa. Kaakon Tanskan-ystävät r.y. Koria 2000, s. 41.
- 237 Pitäkää...2000, s. 31; Lasten pyyntöjä päästä Ruotsiin katso esim. kahden 11- ja 13-vuotiaiden tamperelaistytön kirjeet 2.10.1941 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, samana syksynä myös äitien pyyntökirjeitä päästä lapsiansa mukana Ruotsiin, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Kirje Tampereelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 21.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki; Maija Törneblomin kirje Lapinlahdelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 27.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki.
- 238 Selostus Tukholman matkasta 23/9 – 29/9 1941 lastensiirtoasioissa, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Lars Östbergin kirje Janne Johanssonille Bodaforsiin 15.10.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:1, Allmän korrespondens, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 30.12.1941 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 239 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.1.1942 § 2, § 4 ja § 10, Sosiaaliministeriön Fagerholmin ja ylitirehtööri Böökin matkaselostus neuvotteluista Tukholmassa 10.–12.1.1942 Hjälpkommitténin kanssa, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 10.1.1942 § 4, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön kirje lastensiirtokomitealle 10.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Katso esim. Finland tacksamt för räddningsverket, Socialdemokraten 10.1.1942 sekä Djup tacksamhet i Finland för barnhjälp, Stockholms-Tidningen 10.1.1942.
- 240 Knuutila-Levola 2000, s. 69.
- 241 Sosiaaliministeriön kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 26.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Muistio sosiaaliministeriön Fagerholmin ja ylitirehtööri Böökin neuvotteluista Tukholmassa 10.–12.1.1942 Hjälpkommitténin kanssa, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 10.1.1942 § 2 och 5, Hjälpkommittén för



- Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; 7 år åldersgräns för barnen, Stockholms-Tidningen 12.1.1942.
- 242 Hämeen lääninhallituksen lääninsihteeri Tauno Himmin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.11.1941 § 14, 3.2.1942 § 10, 20.3.1942 § 12, 4.4.1944 § 7 ja 15.6.1944 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Itä-karjalaisten lasten siirroista katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje Tyne Sihvolalle Kuusankoskelle 1.9.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; sekä Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje siirtoväen huoltojohtajalle Pielavedelle 7.10.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki.
- 243 Ester Hoikkalan kirje Makslahdelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 3.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1944, nro 126/5.6.1944, UM, Helsinki; Unkarilaisten kirje Suomen Budapestin lähetystölle 25.7.1944, Budapestin lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 19.8.1944, Sosiaaliministeriön lausunto ulkoasiainministeriölle 2.9.1944, Ulkoasiainministeriön salasanoma Budapestin lähetystölle 6.9.1944 ja Budapestin lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 12.9.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisia lapsia Unkariin, UM, Helsinki; Arvokas kangaslähetys Lichtensteinista Suomen Huollolle, Uusi Suomi 26.8.1944; Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Lichtensteinin keräys Suomen lasten hyväksi, UM, Helsinki.
- 244 Kirje Helsingistä 21.11.1941 ja Kristiinasta 13.1.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Kirje Jyväskylästä 24.2.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki.
- 245 Kirje Tainionkoskelta 24.4.1942 ja Kotkasta 8.5.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Terveysisar Fanny Nopsasen kirje Nurmeksesta 9.6.1943 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Sotalasten vanhempien kiitoskirjeitä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston kirje ulkoasiainministeriölle 21.5.1943, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Avustustoiminta suomalaisten lasten hyväksi Ruotsissa, UM, Helsinki.
- 246 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1941 § 4, § 5, § 6 ja § 9, 5.9.1941 § 4 ja 18.9.1941 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Lasten Ruotsin matkaa koskevia ohjeita, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 247 Bruun-Ståhlberg 1950, s. 5; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 5, Sosiaaliministeriön

- lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Meri Mäntylän kirje Tornioista 25.9.1941 lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.9.1941 § 9 ja 10, 20.11.1941 § 2 sekä 12.1.1945 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 248 Knuutila-Levola 2000, s. 81.
- 249 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 12.1.1945 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirjeet Turun kaupungin kansanhuoltolautakunnalle 14.2.1945 ja Turun kaupungin huoneenvuokralautakunnalle 23.1.1946, 25.1.1946, 2.1.1947, 8.2.1947 ja 2.9.1947 sekä kirje Dorrit Peranderille Hjälpkommitten för Finlands Barn iin 7.10.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 250 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1941 § 9 ja § 11, 5.9.1941 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Valtiovarainministeriön päätös 25.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941, KA, Helsinki; Rautatiehallituksen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 29.12.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet 1941-1945, KA, Helsinki; Cirkulär till finska barnens fosterföräldrar 1944 och 1945, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 1-2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 251 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 252 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.9.1941 § 10 ja 12, 8.3.1944 § 6 sekä 11.5.1945 § 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Kuittauslista saaduista kruunuista 30.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi7, Luettelot matkanjohtajista ja lastensaattajista v. 1941-1944, KA, Helsinki; Tarjoutumiskirjeitä lastensaattajiksi, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Lastensiirtomatka 5.6.1942 Arcturuksella, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matkaym.kertomuksia, KA, Helsinki; Förteckning över färdledare för resan den 17.2.1942 vid Åbo med s/s Arcturus, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi7, Luettelot matkanjohtajista ja lastensaattajista, KA, Helsinki; Lempi Hämeäläisen kirje Hämeenlinnasta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 13.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki.
- 253 Knuutila-Levola 2000, s. 48.
- 254 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion

- alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Lastensaattajat sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean matkoilla vuonna 1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi3, Luetteloja lastensiirtokomitean henkilökunnasta, asiamiehistä, keskuksista ja huoltojohtajista, KA, Helsinki; Matka Haaparantaan sairasjuna nro 2 20.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka-ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Kirje Lapinlahdelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 17.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki.
- 255 Sourander, Bertil: Kokemuksia suomalaisten lasten siirroista Ruotsiin talvella 1941-42, Eripainos aikakauskirjasta *Duodecim* 6/1942, s. 5; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.9.1944 § 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Margit Lindqvistin kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 26.10.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Katso tällaisesta yksilöidystä kritiikistä esim. matkaselostus Resan 27.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi7, Luettelot matkanjohtajista ja lastensaattajista, KA, Helsinki; Lastensiiroto Arcturuksella 24.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka-ym.kertomuksia, KA, Helsinki.
- 256 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Turun alatoimistolle 13.4.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki. Turun alatoimisto oli jo tammikuussa 1945 erään matkatavaroiden katoamistapauksen yhteydessä puolustellut toimintaansa todeten, että ”parhaamme teemme täällä, joten kertaakaan ei ole vielä tarvinnut poliisiin turvautua”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje metsäteknikko H.L.Lammassaarelle Simoon 18.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 257 Lastensaattajien määristä katso esim. Förteckning över färdledare för resan den 20.1.1942 via Åbo sekä Förteckning över färdledare resan 12. Mars 1942 med Arcturus, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi7, Luettelot matkanjohtajista ja lastensaattajista v. 1941-1944, KA, Helsinki; Lastensaattajat sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean matkoilla vuonna 1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi3, Luetteloja lastensiirtokomitean henkilökunnasta, asiamiehistä, keskuksista ja huoltojohtajista, KA, Helsinki.
- 258 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 3-4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka-ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, Bilaga No. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka-ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Transporten den 10 januari 1943, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa4, Yleinen kirjeenvaihto 1943-1944, KA, Helsinki; Anvisningar vid transporten av barn till Danmark sekä Kiertokirje lastensaattajille, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Kuittaus vuodelta 1943 lapsen matkatavaroista, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa4, Yleinen kirjeenvaihto 1943-1944, KA, Helsinki.
- 259 Pajuoja 2000, s. 43; Lasten matkaa koskevia ohjeita, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Mannerheim-liiton Tanskan talvilapsi-valiokunnan ohjeita jotka koskevat lasten lähettämistä Tanskaan, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan

- arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 5.9.1941 § 5, 18.9.1941 § 8 ja 20.3.1942 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 260 Knuutila-Levola 2000, s. 69.
- 261 Lotta-Svärd keskusjohtokunnan kirje lastensiirtokomitealle 1.10.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Lastensiirto Arcturuksella 24.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym.kertomuksia, KA, Helsinki; Lasten vanhempien tiedusteluja lastensa olinpaikoista Ruotsissa syksyltä 1941, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki.
- 262 Knuutila-Levola 2000, s. 48.
- 263 Selin 1995, s. 4-5.
- 264 Sotalasten nimilapun aiheuttamista ongelmista katso esim. Matkakertomus matkasta Tukholmaan 17.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym.kertomuksia, KA, Helsinki; Verkligheten blev hård för Finlands barn, Dagens Nyheter 24.12.1989; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 22.2.1944 § 4, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm.
- 265 Emme tienneet, kun läksimme silloin 1991, s. 59.
- 266 Bruun-Ståhlberg 1950, s. 5; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 28; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 4 ja 9; Malmberg 1970, s. 67; Arcturuksen tapauksesta 40 vuotta: Torpedo säästi lapset, Ilta-Sanomat 3.6.1983; Torped kan vara rent livsfarligt, Åland 20.5.1976.
- 267 Sanomalehtien lastensiirtokirjoittelusta katso esim. Noin 300 lasta Ruotsissa, Satakunnan Kansa 10.10.1941; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 8.9.1941 § 10, 21.10.1941 § 3 ja 8, 5.11.1941 § 3, 20.11.1941 § 12 ja 30.12.1941 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 30.9.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Fagerholm 1977, s. 102.
- 268 Kovács 1995, s. 29-30.
- 269 Barntransporter under 1941-1943, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki; Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 3-4 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym.kertomukset, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Hjälpkommittén för Finlands Barnille 20.10.1941 ja Hjälpkommittén för Finlands Barnin vastauskirje Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle 25.10.1941, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki.
- 270 Kööpenhaminan lähetysten kirjeet ulkoasiainministeriölle 31.12.1941 ja 12.2.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Lasten lähetys Tanskaan, UM, Helsinki.
- 271 Kajaanin maalaiskunnan siirtoväen huoltojohtajan kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 21.10.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Ruotsiin lähetettäviä lapsia ei Nurmeksessa ilmaantunut, Karjalainen 2.10.1941; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 21.10.1941 § 4 ja 14, 5.11.1941 § 4 sekä 20.1.1942 § 16, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.

- 272 Finland vil helst beholde Børnene hjemme, Politiken 14.3.1942; Suomen Kööpenhaminan lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 30.3.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Lasten lähetys Tanskaan, UM, Helsinki; Finland ønsker fortsat at sende sine Børn til Danmark, Nationaltidende 31.3.1942; Fagerholm 1977, s. 102.
- 273 Mitalin toinen puoli, Ajan Suunta 23.1.1942; Miksi lähettäisimme lapsemme Ruotsiin, Hämeen Sanomat 17.1.1942; Kavén 1985, s. 64-65; Eronen 1996, s. 64; Hietanen 1992, s. 146-147; Maatalousseurojen Keskusliiton kirje sosiaaliministeri K.A.Fagerholmille 7.2.1942, Sosiaaliministeriön käsittelemiin asioihin liittyviä kirjelmiä 1937-1943, K.A.Fagerholmin-kokoelma, kansio 10, TA, Helsinki.
- 274 Sosiaaliministeriön kirjelmä ulkoasiainministeriölle 2.4.1942, s. 1-2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Ylitarkastaja Kosti Pirjolan alustus ”Sotilaiden lasten huolto ja lastensiirto väliaikaiseen huoltoon Pohjoismaihin”, Sosiaaliministeriön toimesta 17.-18.päivinä marraskuuta 1941 pidetyn huoltoasiainosaston ja sen alaisten piiritarkastajien sekä eräiden asiantuntijain yhyeisen neuvottelukokouksen pöytäkirja, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki.
- 275 Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön lehdistökatsaukset 1939-1946, nro 20/ 24.1.1942, UM, Helsinki; Cirkulär till våra barnhem och barnkolonier 16.3.1942, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA, Stockholm.
- 276 Valtion tiedoituslaitos, tiedoitusjaosto 21.1.1942, Ohjeita Ruotsiin suuntautuvaa tiedotustoimintaa varten, Ulkoasiainministeriön arkisto 94, Ruotsi 1942, UM, Helsinki; Vilkuna 1962, s. 123; Hietanen 1992, s. 147; Korppi-Tommola 1990, s. 135; Kavén 1985, s. 77 ja 134.
- 277 Eronen 1996, s. 68-77; Kavén 1985, s. 67-74.
- 278 Bruun-Ståhlberg 1950, s. 5-6; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.5.1942 § 1 ja 29.6.1942 § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje sotalasten vanhemmille huhtikuussa 1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Suomen Haaparannan konsuliviraston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 23.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki; Elli Laurilan kirje Elsa Bruunille 14.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki.
- 279 Ylppö, Arvo: Elämäni pienten ja suurten parissa, Porvoo 1964, s. 331; Loppukevällä ja kesällä 1942 vanhempien lähettämiin pyyntökirjeisiin saada lapsi Ruotsiin on reunaan merkitty: ”Siirrot ovat loppuneet”, katso sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki; Edvardsen, Annu: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1985, s. 12; Suomen Haaparannan konsuliviraston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 4.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Suomen Haaparannan konsuliviraston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 31.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat 1942 6412/144-7999/348, KA, Helsinki; Saman perheen sisarusten saamisesta samaan sijoituspaikkaan, katso esim. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Juuan paikallisosaston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 17.1.1942, Sosiaaliministeriön

- lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki. Kyseinen paikallisosasto oli erittäin jyrkkänä lastensiirtoviranomaisiin päin lähettäessään tietoja matkaan lähtevistä lapsista: ”Jos aiotte kieltää tai palauttaa yhdenkään lapsen tulee asiassa eri rettelö.”; Suomen Haaparannan konsulinviraston kirje ulkoasiainministeriölle 21.8.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Lasten lähettäminen Ruotsiin, UM, Helsinki; Henriksson, Susanne – Pettersson, Kristina: Finska krigsbarn sett ur ett norrbottniskt perspektiv. Luleå Universitetet 2001, s. 12.
- 280 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 5.12.1941 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Suomen konsulaatin kirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 9.1.1942, 13.1.1942 ja 19.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Lähteenmäki, Maria: Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945. Vammala 1999, s. 66-69.
- 281 Sosiaaliministeriön kirjelmä ulkoasiainministeriölle 2.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Dahlberg 1983, s. 271.
- 282 Ruotsalaisten lastensiirtokomitealle lähettämiä pyyntökirjeitä, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Ruotsista tullut sitoumus oli muodoltaan esim. seuraavanlainen: ”Härmed intygas, att Marja V——n, Kuopio, får vistas i vårt hem, Mariavägen 8, Östersund, under skoluppehållet sommaren 1942, och därvid erhåller mat och husrum tillsammans med oss. Mariavägen 8, Östersund den 12/3 1942”. Lopussa olivat kutsujen allekirjoitukset, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Juuan paikallisosaston kirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 17.1.1942 ja 19.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Kirje Nilsistästä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 17.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; VII:n piirin huoltotoimentarkastajan L.F.Rosendalin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 24.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Suojärven siirtoväen huoltojohtajan Santeri Jehkosen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 23.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki.
- 283 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje lastensiirtokomitealle 28.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Mikkelin lääninhallituksen siirtoväen asiain esittelijän kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 28.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Ruotsissa olleiden sotalasten äitien pyyntökirjeitä lastensiirtokomitealle, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942, KA, Helsinki, sekä Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki. Tyypillisenä esimerkkinä pyyntökirjeistä voidaan pitää Iisalmesta 23.8.1942 Kuopion alatoimistolle lähetettyä kirjettä, jossa eräs äiti pyytää pitämään poikaansa vielä Ruotsissa: ”Koska perheen ainoana huoltajana olen pakoitettu työskentelemään säännöllisesti kahdeksan tuntia päivässä, en ole tilaisuudessa valmistamaan lapsilleni

- lämmintä ruokaa muuta kuin kerran päivässä, anon kunnioittaen, että poikani ————oleskeluaikaa Ruotsissa jatkettaisiin vielä yhden vuoden ajan. Myöskin ———— nykyinen huoltaja haluaisi mielellään pitää pojan luonaan, sekä aikoo panna hänet kouluun oleskelupaikallaan.”; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.1.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1943, KA, Helsinki; Göteborgin pääkonsulinviraston kirje ulkoasiainministeriölle 2.12.1942 ja ulkoasiainministeriön kirje Göteborgin pääkonsulinvirastolle 11.12.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Kirjeet suomalaisille lapsille Ruotsiin, UM, Helsinki.
- 284 Knuutila-Levola 2000, s. 110.
- 285 Pyyntöjä saada lapsia Ruotsista kotiin löytyy lastensiirtokomitean arkistosta vuodelta 1942, katso tarkemmin esim. kirjeet Jyväskylästä 9.3.1942 ja Oulusta 29.3.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki; Kirjeet Helsingistä 8.4.1942, Salosta 28.4.1942, Sunilasta 21.5.1942 ja Viipurista 24.5.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki.
- 286 Kirje Kuorevedeltä 30.6.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki.
- 287 Matka Haaparantaan sairajuna nro 2 20.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sinerma, Martti: Pelastavat sisaret – Sairasjunan valkea sisar, s. 350-351. Teoksessa: Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Oy Valitut Palat – Reader’s Digest Ab 1995; Terveysisar Aili Vuomalan kirje Rautavaarasta Kuopion alatoimistolle 25.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki.
- 288 Pöytäkirja sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Lähetysuunnitelma 10.2.1942 yhteensä noin 300 lasta Hämeen läänistä, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki.
- 289 Ohjeet lastenkuljetusta varten, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Enni Tammen kirje Turusta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 12.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki.
- 290 Selostus Tukholman matkasta 23/9 – 29/9 1941 lastensiirtoasioissa; Matkakertomus matkasta Tukholmaan 17.1.1942; Lastensiirto Arcturuksella 24.3.1942; Lastensiirtomatka 5.6.1942 Arcturuksella; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 291 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 1, 4 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Barntransporter under 1941-1943, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton kirje ulkoasiainministeriölle 25.2.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Lasten lähetys Tanskaan, UM, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 25 ja 54; Jalo, Margit: Tanskaan suuntautuneiden

- lastensiirtojen tilastoa vuosina 1941-1944, laadittu Mannerheim-liiton Tanskan valiokunnalle, käsikirjoitus, KA, s. 8; Tuomari Lars Östbergin kirje Tukholmasta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 12.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki.
- 292 Knuutila-Levola 2000, s. 123.
- 293 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan vuosikertomus 1944, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D1, Vuosikertomukset 1944-1953, KA, Helsinki; Kööpenhaminan lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 30.3.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Lasten lähetys Tanskaan, UM, Helsinki.
- 294 Toukokuun 1942 alkupuolella ilmestyi myös vanhempien lastensiirtokomitealle lähettämiin pyyntökirjeisiin saada lapsi Ruotsiin lyijykynämerkintä: ”uusia ilm. ei oteta”, katso näitä kirjeitä Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Katso esim. Hilja Hännisen kirje Viipurista 7.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.5.1942 § 1 ja 29.6.1942 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirje lastensiirtokomitealle 10.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 6.
- 295 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 27.7.1942 §1, 2, 12 ja 17, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Pyyntökirjeitä alle kouluikäisten sotlasten kotiuttamiseksi, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Suomen Punaisen Ristin Lapin läänin avustustoimikunnan kirje lastensiirtokomitealle 30.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki.
- 296 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Juli 1942: Til Indkvarteringscheferna Instruks for Hjemsendelse af finske Börn, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 22; Danmark tager sig nu af 6900 finske Börn, Jyllandsposten 30.5.1942; Fornylse af to Fadderskaber for finske Börn, Aalborg Stiftstidende 8.11.1942; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Finlandshjaelpenille 8.2.1943, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa4, Yleinen kirjeenvaihto 1943-1944, KA, Helsinki.
- 297 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 29.6.1942 § 6-7 ja 9, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje alatoimistoille 18.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet 1941-1945, Ka, Helsinki; Rautatiehallituksen kirje lastensiirtokomitealle 4.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Lastensaattajiksi halukkaiden tarjoutumiskirjeitä, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki.
- 298 Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön kirje lastensiirtokomitealle 20.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Suomen Punaisen Ristin Lapin läänin avustustoimikunnan kirje lastensiirtokomitealle 30.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat,



- KA, Helsinki; Lastensiirtokomitean kirje 15.8.1942 Kuopion alatoimistolle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 21.8.1942 ja Ulkoasiainministeriön kuriirisanoma Tukholman lähetystölle 26.8.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten kotiuttaminen Ruotsista, UM, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan sähkösanoma 11.8.1942 Finlandshjaelpenille, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Päämajan sotilashallinto-osaston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 3.6.1942, sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki.
- 299 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 14.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1943, KA, Helsinki.
- 300 Viipurin lääninkanslian lääninnotaarin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 29.5.1942 ja Katri Koivusalon kirje Seinäjoelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 20.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1942, nro 243/27.10.1942, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle 23.10.1942, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflyttningkommitté, RA, Stockholm.
- 301 Äänekosken siirtoväen huoltojohtajan Yrjö Manströmin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 23.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki.
- 302 Toimenpiteet lasten kotiuttamista varten, selostus työstä 1.7.-15.10.1942, s. 4-5, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D1, Vuosikertomukset 1944-1953, KA, Helsinki; Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; B-sarjan sanomalehtikatsaus B 18/24.7.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Kööpenhaminan lähetystön sanomalehtikatsauksia, UM, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 15.7.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet 1941-1945, KA, Helsinki.
- 303 Kuljetussuunnitelma kouluikäisten lasten kotiuttamisesta Tanskasta 1942, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki.
- 304 Sotalasten vanhempien lupakirjeitä antaa lasten olla kesän 1942 yli tai kauemminkin Ruotsissa, katso sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barnin välittämiä ruotsalaisten kasvatusvanhempien anomuksia, katso sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat 1942 6412/144-7999/348, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1942, nro 200/3.9.1942, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirje lastensiirtokomitealle 5.8.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki.
- 305 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 4-5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki;

- Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle 24.8.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1943, KA, Helsinki.
- 306 Sosiaaliministeriön kirje lastensiirtokomitealle 7.9.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet 1941-1945, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1942, nro 205/9.9.1942, UM, Helsinki; Hietanen 1992, s. 149; Merivoimien esikunnan lausunto sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 25.9.1942, Ulkoasiainministeriön puhelinsanoma Tukholman lähetystölle 28.9.1942 ja Tukholman lähetystön puhelinsanoma ulkoasiainministeriölle 30.9.1942, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten kotiuttaminen Ruotsista, UM, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 6-7.; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 22.2.1943 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 307 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Finlandshjaelpenille 2.9.1942, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Scildt-Runeberg 1961, s.22; Vanhempien syksyllä 1942 antamia lupia lasten jäämiseksi Tanskaan, katso Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 13.8.1942 ja 7.9.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki. 7.9.1942 lähetetyssä kirjeessä on maininta: ”Pyydämme saada ilmoittaa, että korkeimpien viranomaisten päätöksen mukaan kaikki Suomen lapset saavat jäädä edelleen Tanskaan. Ne lapset, joiden vanhemmat haluavat heidät välttämättä kotiin, palautetaan mahdollisuuksien ilmaantuessa ensitilassa Umeå-Vaasan tai Tornion kautta.”; Kiertokirje lastensaattajille, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Det Frie Nordille 8.9.1942, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki.
- 308 Schildt-Runeberg 1961, s. 22 ja 82-83; Barntransporter 1941-1943, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa14, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1954, KA, Helsinki; Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 6-7 ja Bilaga No. 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 309 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kuopion alatoimistolle 10.8.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirjeet Kuopion alatoimistolle 3.12.1942 ja 25.1.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet 1941-1945, KA, Helsinki; Lars Östbergin kirje Erik Kvistille 11.2.1943, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:3, Allmän korrespondens, RA, Stockholm.

- 310 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 22.2.1943 § 2, 3, 6 ja 10, 4.6.1943 § 9, 28.10.1943 § 8 sekä 18.1.1944 § 8, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, 106.
- 311 Knuutila-Levola 2000, s. 108.
- 312 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 20.7.1943 § 7 ja 10 ja 6.10.1943 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Fire Dögn paa Hjul gennem Sverige og Finland, Lolland-Falsters Venstreblade 21.9.1943; Schildt-Runeberg 1961, s. 23.
- 313 Katso esim. sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kotkan alatoimistolle 1.6.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Alatoimistojen antamia lausuntoja, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 25.6.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki.
- 314 Luettelo niistä helsinkiläisistä lapsista, joiden vanhemmat ovat anoneet heidän toistaiseksi jäävän Ruotsiin 28.7.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi8, Sekalaisia luetteloja, KA, Helsinki; Cirkulär till våra ombud 30.11.1943, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:2, Cirkulär, RA, Stockholm.
- 315 Bruun-Ståhlberg 1950, s. 7; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.6.1943 § 10, 17.9.1943 § 5 ja § 7, 28.10.1943 § 5 sekä 18.1.1944 § 9, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Lastensiirtokomitean kirje Kotkan alatoimistolle 21.9.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastenkoti Urjalassa, Forssan Lehti 31.3.1945.
- 316 Ruotsiin siirretään lapsia toistaiseksi vain Helsingistä, Suomen Sosialidemokraatti 18.2.1944; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 30.1.1944 § 2 och 10.2.1944 § 4, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Cirkulär till våra ombud 12.2.1944, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA, Stockholm.
- 317 Pois Helsingistä!, Suomen Sosialidemokraatti 18.2.1944; Toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 15.1.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.1.1944 § 8 ja 8.3.1944 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Suomen Haaparannan konsulinviraston kirje ulkoasiainministeriölle 3.3.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten lähetys Ruotsiin, UM, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1944, nro 43/22.2.1944 ja nro 70/24.3.1944, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirjeet Kotkan alatoimistolle 15.2.1944 ja 1.3.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Kuopion alatoimistolle 16.2.1944 sekä 21.2.1944 ja Elsa Bruunin kirje Hilma Kotilaiselle Säyneisiin, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 4; Kuopion alatoimiston kirje lastensiirtokomitealle 10.3.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön

- lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje rouva Piiparille Lohjalle 24.4.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Katso Kuopion alatoimiston vastauskirjeitä eri kysyjille maaliskuussa 1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, Ka, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirjeet Veikko Kuposelle Varkauteen 26.2.1944 sekä toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 22.4.1944, jossa alatoimiston tiedustelu: ”Muutamien ala-asiamiesten toivomuksesta kysyisin onko mitään mahdollisuuksia saada Kuopion läänistä suurempaa määrää lapsia Ruotsiin? Lasten vanhemmat ovat asiamiesten kimpussa kovasti ja heitä yllyttää vielä se, että lasten kasvattivanhemmat Ruotsista kirjoittavat tiheään pyyntökirjeitä ja monessa tapauksessa lupaavat maksaa matkat. Anomuksia on kertynyt runsaasti.”, lisäksi kirjeet rouva Benita Bretzille Östersundiin 22.5.1944 sekä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 30.5.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1944, nro 91/21.4.1944, UM, Helsinki.
- 318 Yksityiskirjeitä lasten äideiltä maaliskuusta 1944 alkaen, joissa pyydetään lasten pääsyä Ruotsiin, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944 sekä Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 29.6.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea4, Saapuneet kirjeet 1945-1947, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan neuvottelukokouksen pöytäkirja 11.7.1944 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 5.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje rouva Walldenille Myllykoskelle 1.5.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotka alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kotkan alatoimistolle 15.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki.
- 319 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 8.3.1944 § 6, 15.6.1944 § 2, 3 ja 26.7.1944 § 2, 20.9.1944 § 2 sekä 12.1.1945 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 16.6.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten lähetys Ruotsiin, UM, Helsinki; Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Sanomalehtikatsaus nro 152/3.7.1944, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan neuvottelukokouksen pöytäkirja 11.7.1944 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 320 Lehtiranta (toim) 1996, s. 29.
- 321 Katso mm. De karelska barnen vänta på svenska fosterföräldrar, Sundsvalls Tidning 27.7.1944, Karelska barnen levande link till svensk-finsk samhörighet, Norrlands-Posten 10.8.1944, Karelens barn till fredens Sverige, Norrköpings Tidningen 5.5.1944, En gripande vädjan om hjälp till Karelens barn, Hudiksvälls Nyheter 24.7.1944 sekä Svenska hem behövas för Karel-barnen, Länstidningen 5.8.1944; Kesän 1944

- sotatilanteen vakavuus heijastuu myöskin sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Joensuun asiamiehen Lyyli Lehikoisen kirjeessä heinäkuussa 1944 Kuopion alatoimistolle. Hän lähetti sinne 14 lapsen henkilökortit. Vaikka kaikki näistä eivät olleetkaan evakkoja, tuli jokaisen hänen mielestään päästä sodan jaloista pois, ”kun emme tiedä, kuinka pian olemme kaikki siirtolaisia”. Asiamies Lyyli Lehikoisen kirje sosiaaliministeriön Kuopion alatoimistolle 31.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki.
- 322 Sisäasiainministeriön siirtoväenasiain osaston kiertokirje kaikille lääninhallituksille 12.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 26.7.1944 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje puheenjohtaja Aili Strandmanille, Lotta-Svärd Vesanto 26.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan neuvottelukokouksen pöytäkirja 11.7.1944 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 323 Jalo, Margit: Tilastoa lastensirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946, Sosiaalinen Aikakauskirja 44/1950, s. 108.
- 324 Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1944 I, touko-elokuu 1944, sekä Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1945, nro 9/12.1.1945, UM, Helsinki; Runtti, Susanna: Naapuriin evakkoon. Keuruu 1994, s. 83 ja 87; 280 leirille Ruotsissa on siirtoväkeämme sijoitettu, Lapin Kansa 14.12.1944; Sundberg, J.D.: Den finska evakueringen hösten 1944. Finska Klubbens i Umeå festskrift 1966. Umeå 1966, s. 96-110; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Göteborgin pääkonsulinviraston sanomalehtikatsaukset 1944 1-44, nro 25/23.7.1944 sekä Göteborgin pääkonsulinviraston sanomalehtikatsaukset 1945, nro 2/15.1.1945, UM, Helsinki.
- 325 Knuutila-Levola 2000, s. 142.
- 326 Siffror rörande Hjälpkommitténs för Finlands Barn verksamhet, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:2, Hjälpkommittén för Finlands Barn, RA, Stockholm; Bruun-Ståhlberg 1950, s.3; Edvardsen 1985, s. 12; Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 10.1.1942 § 6, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Arvo Ylppös kostnadsförslag, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflyttningkommitté, RA, Stockholm; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 78-79; Tuuteri, Leena: Sata vuotta lasten sairaalahoitoa. Helsingin Lastenklänning 1893-1993. Keuruu 1993, s. 64-65.
- 327 Katso esim. kirjeet Uppsalan sairaalalle ja Malmön lastensairaalalle 19.12.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EII:1, Allmän korrrespondens, RA, Stockholm; Sairaaloiden lähettämiä vastauskirjeitä vuodelta 1942, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FIII:7, Handlingar rörande barnhem och sjukhus, RA, Stockholm; Uppgifter om till Sverige överförda sjuka barn, Stockholm 1.5.1942, K.A.Fagerholmin-kokoelma, kansio 10, TA, Helsinki.

- 328 Kuka kukin on 1966, s. 1183; Helsingissä työskentelivät alkuvuonna 1942 ruotsalaiset lastenlääkärit U.Nordvall, S.Wendt, K.Kjellberg, M.Sjöberg ja Blomgren; Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 1-2 ja 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 30.12.1941 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 329 Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 1-2 ja 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 30.12.1941 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Anomus sairaan lapsen lähettämiseksi Ruotsiin, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh1, Saapuneita lähetekirjelmiä, KA, Helsinki; Toivo Salmi 9.8.1945: Sairaitten lasten siirto Ruotsiin, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki.
- 330 Lääkintöhallituksen kiertokirje kaikille piiri-, kaupungin-, alue- ja kunnanlääkäreille sekä sairaaloiden lääkäreille 14.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 21.10.1941 § 8 20.11.1941 § 9 ja 20.3.1942 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 82 ja 86-87; Toivo Salmi 9.8.1945: Sairaitten lasten siirto Ruotsiin, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 4; Kuopion alatoimiston kirje terveystönsisä Tellervo Telalle Nilsiään 3.12.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Kehitysvammaisten osalta kts. mm. Huugo Huhtikankaan allekirjoittama sairaiden lasten siirtotoimiston kirje lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 17.3.1942, jossa ilmoitetaan Ruotsin-matkalle hyväksytyyn kaikki esitetyt lapset yhtä tyttöä lukuunottamatta: ”Tässä tapauksessa näyttävät aivot vioittuneen ja sellaisia lapsia emme voi ajatella matkalle.”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Martta Roosin kirje Oulusta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki.
- 331 Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 5-6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 332 Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 1-2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 83.
- 333 Kaukiainen – Leino-Kaukiainen 1992, s. 152; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.2.1942 § 1 ja 4.5.1942 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 5; Päämajan Lääkintöosasto I:n salainen kirje 3.2.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle koskien lastensiirtoa

- Ruotsiin, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942, KA, Helsinki; Oy Aero Ab:n kirje Elsa Bruunille 9.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Aerosta Finnairiin. Saarijärvi 1993, s. 90.
- 334 Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 2-4 ja 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 81; Toivo Salmi 9.8.1945: Sairaitten lasten siirto Ruotsiin, s.2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki.
- 335 Kertomus sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean sairaiden lasten siirtotoimiston toiminnasta v. 1942, s. 3 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Tohtori Olle Elgenmarkin alustus ”Suomalaisten lasten sairaanhoito Ruotsissa”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 20.7.1943 § 17, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 84; Kertomuksia suomalaisista Norbergissa 1944-1986. Avesta 1987, s. 33; Ruotsissa kuolleiden suomalaisten sotalasten kuolintodistuksia, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat 1942 6412/144-7999/348, KA, Helsinki; Hjälpkommitten för Finlands barn kirje lastensiirtokomitealle 18.12.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barnin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 18.12.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv E VIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnflyttningskommitté, RA, Stockholm; Kirjoituksia suomalaisista sairaista sotalapsista, katso esim. 24 små sjuklingar kommo till Stora Fridnäs i går, Vestmanlands-Länstidning 4.2.1942 ja 220 sjuka finska barn ha vårdats i Östergötland, Östgöta Correspondenten 30.10.1942.
- 336 André 1949, s. 6-13.
- 337 Tohtori Paavo Leistin selostus 17.6.1942 matkastaan Ruotsiin tutustumassa Lapin läänistä siirrettyjen sairaiden lasten hoitoon ajalla 25.5.-6.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat, KA, Helsinki.
- 338 Toivo Salmi 9.8.1945: Terveys- ja lääkintähuolto lastensiirrosta Ruotsiin, s. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 7; Raportti nro 2/17.1.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtiavustajan raportit 1944, UM, Helsinki; Toivo Salmi 9.8.1945: Sairaitten lasten siirto Ruotsiin, s. 2-3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 20.7.1943 § 18, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 339 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 22.2.1943 § 4, 4.6.1943 § 12, 18.1.1944 § 8, 8.3.1944 § 9 ja 15.6.1944 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Rantasalo, Viljo: Suomen sairaat lapset Ruotsissa. Matkahavaintoja. Eripainos Huoltajasta 6/1943. Helsinki 1943.
- 340 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.9.1944 § 2, 23.10.1944 § 3 ja 11.5.1945 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Kavén 1985, s. 20 ja 26; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman

- lähetyksen sanomalehtikatsaukset 1945, nro 15/19.1.1945, UM, Helsinki;  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 9.4.1945 § 6,  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut  
 pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muistio  
 sosiaaliministeriölle ”Koskeva lastensiirtoa Ruotsiin ja lasten kotiuttamista Ruotsista”  
 29.6.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Db1, Kiertokirjeitä ja  
 sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin  
 vuosina 1941-1946, Sosiaalinen Aikakauskirja 44/1950, s. 110 ja 112.
- 341 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean kirje Lars Östbergille Tukholmaan  
 16.11.1948, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean 1948-1957 arkisto Fb1,  
 Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä  
 riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean  
 pöytäkirja 11.5.1945 § 5 ja § 6, 21.12.1945 § 2, 21.9.1946 § 8 ja 12.1.1948 § 9 ja 10,  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki;  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje lääkintöhallitukselle 10.9.1946,  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA,  
 Helsinki; Turun alatoimiston kirje Lauritsalaan 29.9.1946, Sosiaaliministeriön  
 lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA,  
 Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetyksen  
 sanomalehtikatsaukset 1946, nro 20/24.1.1946 ja nro 71/22.3.1946, UM, Helsinki;  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 3.-4.6.1946 §  
 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki;  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Liisi Aholalle Kotkaan 7.2.1946,  
 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet  
 kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje  
 asiamiehille 2.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston  
 arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki.
- 342 Tuomari Lars Östbergin kirjeet toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 22.2.1947, 30.9.1947  
 sekä 17.12.1947, Elsa Bruunin kirje Lars Östbergille 27.2.1947, Sosiaaliministeriön  
 lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 343 Avustuskomitean muistio maaliskuussa 1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean  
 arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Cirkulär till de svenska  
 vårdfamiljerna 20.9.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA,  
 Stockholm; Vilkuja 1962, s. 118-119.
- 344 Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s.5;  
 MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/2001, s. 6.
- 345 Bruun – Mäkinen – Vilkuja – Virtamo 1943, s. 16-17; Sosiaaliministeriön  
 lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään  
 1943, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2,  
 Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta  
 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 30.10.1941, Sosiaaliministeriön  
 lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Svenska  
 Teknologföreningens kutsukirje lomakkeineen ottaa vastaan suomalaisten insinöörien  
 lapsia, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat  
 1941-1942, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta  
 toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 4.10.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean  
 arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Pöytäkirja Sosiaaliministeriön  
 neuvottelusta 8.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1,



- Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Mannerheim-förbundets utskott för vinterbarn till Danmarkin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 30.12.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Pargas Kalkbergs Aktiebolagetin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 30.1.1942, Sosiaaliminsiteriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942, KA, Helsinki.
- 346 Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym.kertomuksia, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 54; Pöytäkirja sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Finlandshjaelpenin sähkösanoma Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle 6.1.1942 sekä Harald Kjaer & Co:n raportit lastenkodista vuodelta 1942, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 80-81 ja 86; Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, Bilaga No. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 347 Knuutila-Levola 2000, s. 115-116.
- 348 Osittain puutteellisesti täytetyissä yksityisesti matkustaneiden sotalasten kantakorteissa on joissakin paluumerkintä palaamisesta takaisin Suomeen, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bde1 ja Bde2, Yksityisesti matkanneiden lasten kantakortit, KA, Helsinki; Sourander 1942, s. 2.
- 349 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.5.1942 § 3, 29.6.1942 § 3 ja 22.2.1943 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje alatoimistoille 17.9.1942, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki.
- 350 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 22.2.1943 § 6, 8.3.1944 § 8, 15.6.1944 § 5 ja 23.10.1944 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokuksen pöytäkirja 27.7.1942 § 11 ja 13, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokusten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2:pstä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 5.8.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 29.6.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki.
- 351 Elsa Bruunin kirjeet Kuopion alatoimistolle 27.4. ja 15.5.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 26.7.1944 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje toiminnanjohtaja Elsa

- Bruunille 18.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muistio ”Koskeva lastensiirtoa Ruotsiin ja lasten kotiuttamista Ruotsista” sosiaaliministeriölle 29.6.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki.
- 352 Kirje Rautalammitla 11.10.1941 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirjeet Suomi-toimistosta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 25.8.1941 ja 27.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 5.12.1941 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 353 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 30.12.1941 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Suomen kesälapsikomitealle 31.12.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflyttningsskommitté, RA, Stockholm.
- 354 Pöytäkirja Sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Kirje Äänekoskelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 8.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki.
- 355 Muistio sosiaaliministeri Fagerholmin ja ylitirehtööri Böökin neuvotteluista Tukholmassa 10.-12.1.1942 Hjälpkommittén för Finlands barnin kanssa, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.1.1942 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirjeet Suomi-toimistosta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 9.1.1942 ja 15.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 356 Selostus Tukholman matkasta 23/9 – 29 79 1941 lastensiirto asioissa, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym.kertomuksia, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 20.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki.
- 357 Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 15.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 358 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.1.1942 § 5 ja 3.2.1942 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje 9.2.1942 Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle, Elsa Bruunin kirje Lars Östbergille 5.3.1942 ja Lars Östbergin kirje Elsa Bruunille 12.3.1942, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflyttningsskommitté, RA, Stockholm.
- 359 Sisäasiainministeriön yleiskirje 14.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 360 Sisäasiainministeriön yleiskirje 14.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön

- lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 9.4.1945 § 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands barnin sosiaalikiraaattorin Elsa Könösen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 5.7.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki.
- 361 Emme tienneet kun läksimme silloin 1991, s. 61.
- 362 Instruktion för Hjälpkommitténs barntransporter från genomgångsförläggningarna, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA, Stockholm; Allmän instruktion angående transporter med finska barn, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:2, Cirkulär, RA, Stockholm; Förteckning över transportlottor 1945, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:2, Hjälpkommittén för Finlands Barn, RA, Stockholm.
- 363 Lapsikuljetusten saapumisesta Ruotsiin katso mm. Matkakertomus matkasta Tukholmaan 17.1.1942, Lastensiirto Arcturuksella 24.3.1942, Lastensiirtomatka Arcturuksella 5.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 32-36, 50-51 ja 54; Sourander 1942, s. 2; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 18.10.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.5.1942 § 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 364 Ungdomen stormar Anglais, Aftonbladet 2.4.1943; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Suomi-toimistosta toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 9.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 365 Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1942, Sanomalehtikatsaukset tammi-maaliskuulta 1942, UM, Helsinki; Kirkkoherra Carl Norborgin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 1.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Norborg, Carl: Västsvenska Kyrkfolkets Finlandshjälp. Munkedal 1943, s. 6-11, 31, 34-35, 38-39.
- 366 Lastensiirto Arcturuksella 24.3.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.11.1941 § 3 ja 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sourander, Bertil: Kokemuksia suomalaisten lasten siirroista Ruotsiin talvella 1941-42. Eripainos aikakauskirjasta Duodecim 6/1942, s. 269; Elgenmark, Olle: Svensk sjukvård för finska barn under år 1942. Svenska läkartidningen 1943, s. 661; Tohtori Olle Elgenmarkin alustus Suomalaisten lasten sairaanhoito Ruotsissa, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 20.7.1943 § 17, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki.
- 367 Till Konungen 23.3.1944 Medicinalstyrelsen, angående mottagande av till riket kommande finska barn, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Uumajassa olevat suomalaiset lapset, Kaleva 23.3.1944; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toimintaa koskenut kokous 30.3.1944 § 2-4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan neuvottelukokouksen pöytäkirja 11.7.1944 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön

- lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista saapuneita ilmoituksia sairastuneista lapsista, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki;
- Lastensiirtokomitean näkemystä ruotsalaisten esittämiin vaatimuksiin nähden kuvastaa Kotkassa työskennelleen asiamies Liisi Aholan maininta elokuussa 1944: Ne ruotsalaiset kun pelkäävät kuolevansa meidän bakteereista, niin meidän pitää olla kovin tarkkoja, vaikka meillä onin täällä niin vaikea tilanne, että tuollaiset tempuat ovat kiusallisia. Mutta mitäs me suomalaiset emme pystyisi tekemään?”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston asiamiehen Liisi Aholan kirje terveyssisar Neuvoselle Parikkalaan 5.8.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki.
- 368 Knuutila-Levola 2000, s. 49.
- 369 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toimintaa koskenut kokous 30.3.1944 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Keskustelu lastensiirroista Ruotsiin, Pöytäkirja 1.4.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; P.M. angående barntransporterna till Sverige och anskaffande av vårdpersonal från Finland till karantärens för de finska barnen i Sverige, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sisäasiainministeriölle 5.4.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki.
- 370 Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 12.9.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten lähetys Ruotsiin, UM, Helsinki; Puhelinsanoma Tukholman lähetystöstä ulkoasiainministeriölle 18.6.1945, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten lähetys Ruotsiin, UM, Helsinki.
- 371 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sotalasten vanhemmille huhtikuussa 1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Sotalasten vanhempien tiedustelukirjeitä syksyltä 1941, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sotalasten vanhempien tiedustelukirjeitä vuodelta 1942, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942, KA, Helsinki.
- 372 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje lastensiirtokomitealle 5.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Ruotsalaisten kasvatusvanhempien tekemiä tiedusteluja sotalasten oloista Suomessa, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille marraskuussa 1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Artikkelisarja suomalaisista sotalapsista Ruotsissa sisälsi Hufvudstadsbladetissa artikkelit Svensk frikostighet 25.10.1944, 50 000 finlandsbarn befinna sig i Sverige 28.10.1944 sekä 1400 finländska barn ha fosterhem i Skåne 4.11.1944.
- 373 Kovács 1995, s. 113-114; Luttinen 2003, s. 75.
- 374 Kirje Tobergista sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 11.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1,

- Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 11.1.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 22.3.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Svenska fosterföräldrar skall inte bara välja flickor, Aftonbladet 5.5.1944; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 8.11.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Kirje Joensuusta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 1.11.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Kirje Tampereelta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 17.4.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea3, Saapuneet asiakirjat 1942 2303/16-3790/187, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön kirje 8.5.1945 ja sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirjeet 31.10.1945 ja 18.12.1945 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimistolle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Liikkanen (Edvardsen), Annu: Lappu kaulassa (Sotalapset). 70 000 suomalaista sotalasta 1939-1945. Helsingborg 1995, s. 96-101.
- 375 Knuutila-Levola 2000, s. 100.
- 376 De Geer, Eric: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa 1941-1948. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1986, s. 9; Epäily, Paul: Fosterföräldrar. En studie av de finska krigbarnens svenska fosterföräldrar 1939-1947. Historiska institutionen, Göteborgs Universitetet 2001, passim.
- 377 Knuutila-Levola 2000, s. 60.
- 378 Cirkulär till våra ombud 15.4.1944 och 17.6.1944, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA, Stockholm; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 3.4.1944 § 4 och 5, 21.6.1944 § 3, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm.
- 379 Neljä vuotta ruotsalaisissa lastenkodeissa. Pakolainen 4/2001, s. 14-15; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.2.1942 § 3 ja 21.12.1945 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun-Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 92; Katso esim. Emma Helinin kirje Tampereelta 6.2.1942 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Estrid Lindroosin kirje Göteborgista 15.10.1942 toiminnanjohtaja Elsa Bruunille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 380 Kustannusosakeyhtiö Otavan kirje 18.10.1941 ja Kuvataide Oy:n kirje 20.10.1941 sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Kansakouluopettajien Aino Keskitalon ja Kerttu Pekkarisen kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille Hällnäsistä 25.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat 1942 6412/144-7999/348, KA, Helsinki; Cirkulär till ledningen på finska barnhem 18.5.1945, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön lehdistökatsaukset 1944, nro 198/25.8.1944, sekä Göteborgin pääkonsulinviraston sanomalehtikatsaukset nro 1-44

- 1944, nro 6/21.2.1944, UM, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barnin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 2.7.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki.
- 381 Jalo, Margit, Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946, Sosiaalinen Aikakauskirja 44/1950, s. 107-110, 112; Lomu 1974, s. 21.
- 382 De Geer 1986, s. 7; De Geer, Eric: Finländare i Göteborg. Göteborg 1980, s. 4.
- 383 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.3.1942 § 5, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Kirje Härnösandin koulusta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.1.1942, Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Elsa Bruunille 20.1.1942 ja Ernst Nordlundin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 4.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki.
- 384 Helsingin kaupunginhallituksen kirje sosiaaliministeriölle 8.10.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 66; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 24.8.1942 § 9, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Cirkulär till våra ombud 10.9.1942, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv Bi:1, Cirkulär, RA, Stockholm.
- 385 Opettajien tekemät vuosikertomukset koulujen toiminnasta lukuvuotena 1942-1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomukset, KA, Helsinki; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 66.
- 386 Selostus koulutyöstä Motalassa ja Vadstenassa Ruotsissa lukuvuotena 1942-1943, s. 13; Vuosikertomus lukuvuotena 1942-1943 Tukholmassa toimineiden suomalaisten opettajain opetustyöstä, s. 1; Bruun – Mäkinen – Vilkuna – Virtamo 1943, s. 64; Kerttu Venjoen kertomus 1942-1943 Falunissa, s. 3; Alli Lujalan kertomus Linköpingin suomalaisesta koulusta 1942-1942, s. 2; Tietoja Boråsissa Ruotsissa toimineen suomenkielisen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1942-1943, s.1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 387 Kertomuksia suomalaisista Norbergissa 1944-1986. Avesta 1987, s. 35.
- 388 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.1.1944 § 8, 23.10.1944 § 7, 12.1.1945 § 12 ja 3.9.1945 § 9, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Tukholman lähetystön kirjeet ulkoasiainministeriölle 13.4.1943, 14.4.1944, 11.8.1944 ja 22.9.1944, Opetusministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 17.10.1944, ulkoasiainministeriön kirje Tukholman lähetystölle 26.10.1944, Söderström & Co:n kirje 5.5.1944 ja Suomen Kirja Oy:n kirje 4.10.1944 ulkoasiainministeriölle, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Kirjoja suomalaisille lapsille Ruotsissa, UM, Helsinki; Statistik över barnsköterskor i Sverige under år 1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi4, Luetteloja Ruotsissa toimineista suomalaisista lastenhoitajattarista, KA, Helsinki; Kertomuksia suomalaisista Norbergissa 1944- 1986. Avesta 1987, s. 33 ja 35-36.
- 389 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 29.9.1941 § 8, 21.10.1941 § 6, 5.11.1941 § 6 ja 20.11.1941 § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus

- toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kesälapsikomitealle Tukholmaan 11.10.1941, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflytningskommitté, RA, Stockholm; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 18.10.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki.
- 390 Thyra Winckelmanin kirje Elsa Bruunille 1.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Rouva Toini Kortelaisen kirje Jämsästä 14.11.1941 Thyra Winckelmanille ja Thyra Winckelmanin kirje Aune Ståhlbergille 25.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki.
- 391 Thyra Winckelmanin kirjeet Elsa Bruunille Falunista 3.11.1941, Gävlestä 17.11.1941 sekä Göteborgista 15.12.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Thyra Winckelmanin kirje Kosti Pirjolalle 2.12.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 5.12.1941 § 11, 30.12.1941 § 9, 20.1.1942 § 12 ja 4.5.1942 § 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle 28.1.1942, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:1, Korrespondens med finska socialministeriets barnförflytningskommitté, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki.
- 392 Sosiaalihuoltaja Maija Ahlbergin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle Tukholmasta 12.7.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 393 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kertomus toiminnastaan syysk. 2 p:stä 1941 heinäkuun 1 p:ään 1943, s. 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kiertokirjeet, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands barnin kirje sosiaaliministeri K.A.Fagerholmille 21.1.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Lastensiirtotoimistolle osoitettuja työhöntarjoutumiskirjeitä, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea1, Saapuneet asiakirjat 1941-1942, sekä Ea2, Saapuneet asiakirjat 1942 1208/175-2300/16, KA, Helsinki; Esther Hjelt-Cajanuksen kirje Elsa Bruunille 17.2.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.6.1943 § 4 ja 18.1.1944 § 8, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Yleisiä ohjeita Ruotsiin siirtolatyöhön pyrkiville, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matkaym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 394 Selostus sosiaaliministeri Aaltosen kokoonkutsumasta, sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toimintaa koskevasta kokouksesta 30.3.1944 § 2, 4 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaus nro 57/9.3.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Ruotsi 1944 sanomalehtikatsaukset, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön

- lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.4.1944 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; P.M. angående barntransporterna till Sverige och anskaffande av vårdpersonal från Finland till karantänerna för de finska barnen i Sverige, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 395 Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osaston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Puhelinsanoma Tukholman lähetystä ulkoasiainministeriölle 17.8.1944 sekä ulkoasiainministeriön puhelinsanoma Tukholman lähetystölle 18.8.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Ruotsissa oleskelevat suomalaiset naiset suomalaisten lasten hoitajina, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje Elvi Vanhaselle Korialle 31.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki.
- 396 Alatoimistoille saapuneet työhöntarjoutumiskirjeet kesällä 1944, katson mm. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944 ja Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osaston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirjat 26.7.1944 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön Kotkan alatoimiston kirjeet Maija Kurkaalle ja opettaja Väinö Rautille 9.8.1944, Sosiaaliministeriön Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Mirjam Majurille 18.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki.
- 397 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kotkan alatoimistolle 17.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Statistik över barnsköterskor i Sverige under år 1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi4, Luetteloja Ruotsissa toimineista suomalaisista lastenhoitajattarista, KA, Helsinki; Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiain osaston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 19.7.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Hellin Simpasen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimistolle 11.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki. Simpanen tiedusteli mahdollisuutta päästä töihin Ruotsiin suomalaisiin lastenkoteihin. Kirjeessä myöhemmin käsin lisätty merkintä: ”Keh. käänt. maisteri Bruunin puoleen”.
- 398 Katso tiedusteluja mahdollisuudesta päästä matkustamaan Ruotsiin esim. Kaija Sevan kirje Saarijärveltä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 2.6.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki; sekä Sirkka Laakson kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 1.8.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea6, Saapuneet asiakirjat 1942 6412/144-7999/348, KA, Helsinki; katso esim. Eeva Ahon kirje Turusta sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 14.6.1942, Sosiaaliministeriön



- lastensiirtokomitean arkisto Ea5, Saapuneet asiakirjat 1942 5201/386-6357/137, KA, Helsinki.
- 399 Kirjaillija Ilmari Kiannon kirje sosiaalityöntekijä Maja Ahlbergille Tukholmaan 3.5.1942, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea4, Saapuneet asiakirjat 1942 3794/188-5200/385, KA, Helsinki. Kirjeen ensimmäiselle lehdelle on lyijykynällä kirjoitettu: ”Sänder Dig detta brev, men är det ej bäst att han ej kommer, ty vad jag hört är han ganska opolitliga n . lbs.”.
- 400 Toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 6.6.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 2.7.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki.
- 401 Da de förste finske Börn kom til Danmark, Sorö Amts Avis 1.12.1941; Redogörelse över barnförflyttningen till Danmark vintern 1941-1942, s. 5-6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Kiertokirje lastensaattajille, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s.19, 49-50 ja 80-82; Modtagelse af Finske Börn, efteraaret 1941, Instruks för Indkvarteringschefer, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki; Rung 1984-1985, s. 188 ja 190.
- 402 Andersen 1949, s. 60.
- 403 Schildt-Runeberg 1961, s. 25-26; Kasvatussopimukset, katso Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ec, Sopimukset lasten sijoittamisesta tanskalaiskoteihin, KA, Helsinki; Jalo, Margit: Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen tilastoa vuosina 1941-1944, laadittu Mannerheim-liiton Tanskan valiokunnalle, käsikirjoitus, KA, s. 1-4; Kinnunen, Carin: Om ett antal finska krigsbarn i Danmark. Laudaturtyö 1959, s. 48.
- 404 Pajuoja 2000, s. 47-49.
- 405 Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 2 ja 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki; Pajuoja 2000, s. 19-23.
- 406 Roos, Anita: Suomalaisten lasten huoltovalvojana Eteläjäyllannissa kesällä 1942, eripainos Pohjola 4/1942, s. 1; Schildt-Runeberg 1961, s. 50 ja 53; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Finlandshjaelpenille 23.10.1942, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa3, Yleinen kirjeenvaihto 1941-1942, KA, Helsinki.
- 407 Sosiaalihuoltajan tehtävät Tanskassa, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Kuukausiraportteja, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ea1, Sosiaalihuoltajien kertomukset 1942, KA, Helsinki; Pajuoja 2000, s. 42-44, 93 ja 116.
- 408 Selostus n:o 2 lastensiirrosta Tanskaan, s. 2-3, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D1, Vuosikertomukset 1944-1953, KA, Helsinki; Ebba Munsterhjelm radioesitelmä 11.3.1942, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D2, Esitelmien ja puheiden konseptteja 1941-1957, KA, Helsinki.

- 409 Schildt-Runeberg 1961, s. 22, 134 ja 179; Suomalaisten vanhempien antamia lupatodistuksia lasten koulunkäynnin lopettamiseksi, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan valiokunnan arkisto Ed1, KA, Helsinki.
- 410 Kertomus suomalaisen koulun toiminnasta lukuvuonna 1942-1943 Tanskassa Bagsvaerdissä ja Gentoftassa, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa4, Yleinen kirjeenvaihto 1943-1944, KA, Helsinki.
- 411 Schildt-Runeberg 1961, s. 24-26; Jalo, Margit: Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen tilastoa vuosina 1941-1944, laadittu Mannerheim-liiton Tanskan valiokunnalle, käsikirjoitus, KA, s. 1-4 ja 9; Anttila, Emilia: Muu maa mansikka? Kurikkalaiset sotalapset Tanskassa vuosina 1941-1946. Suomen historian seminaariesitelmä 26.3.2002, Turun yliopisto, s. 7 ja 30; Maalaiskunnista ja kauppaloista eniten lapsia lähetettiin Ruokolahdelta 151, Paraisilta 85, Kymenlaaksosta 64 ja Lappeelta 54 lasta; Kinnunen, Carin: Om ett antal finska krigsbarn i Danmark. Laudaturtyö 1959, s. 32.
- 412 Lehtiranta (toim) 1996, s. 31.
- 413 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 27.12.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.9.1944 § 2, 23.10.1944 § 2 ja 12.1.1945 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje K.Ernalle Poriin 23.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 23.9.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaisten lasten lähetys Ruotsiin, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 10.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki.
- 414 Toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kiertokirje lastensiirtokomitean asiamiehille 7.10.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kotkan alatoimistolle 28.11.1944 ja 25.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1945, nro 5/8.1.1945, UM, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestön sosiaalikirjuri Elsa Könösen kirje Emil Järviselle Kotkaan 3.4.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Pyyntöjä peruuttaa sotalasten kotiuttamisia Suomeen alkuvuodelta 1945 katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirjeitä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 415 Kööpenhaminan lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 20.9.1943, Sosiaaliministeriön lausunto ulkoasiainministeriölle 6.10.1944, Ulkoasiainministeriön kirje Kööpenhaminan lähetystölle 27.11.1944 ja Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 19.12.1944, Ulkoasiainministeriön arkisto 110 C/2, Suomalaiset lapset ja lotat Tanskassa, UM, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 15.9.1944 § 2, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 41-42 ja 141; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Finlandshjälpenille

- 15.5.1945, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa5, Yleinen kirjeenvaihto 1945-1946, KA, Helsinki.
- 416 Tällaisia sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean alatoimistojen pyyntökirjeitä vuodelta 1945 katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 26.3.1945 § 10 ja 11.5.1945 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokouksen pöytäkirja 9.4.1945 § 7, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942-1945, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muistio sosiaaliministeriölle 29.6.1945 ”Koskeva lastensiirtoa Ruotsiin ja lasten kotiuttamista Ruotsista”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Cirkulär till föreståndarinnan 7.4.1945 och Cirkulär till våra ombud 23.7.1945, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm.
- 417 Schildt-Runeberg 1961, s. 42-44 ja 140; Finlandshjaelpenin kirje Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle 3.1.1945, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa5, Yleinen kirjeenvaihto 1945-1946, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 22.3.1945 § 1, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Suursodan pienet panttivangit, Helsingin Sanomat 20.8.1995; Sotalapset Saksan panttivankeina, Turun Sanomat – Extra 2.12.1995.
- 418 Katso esim. sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirjeet Turun kansanhuoltolautakunnalle 22.1.1945, 29.1.1945, 21.2.1945, 15.3.1945, 16.5.1945 ja 29.4.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje Turun kaupungin polttoainepäällikölle 29.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Mm. 13.2.1947 saapui höyrylaiva Bore V:llä Turkuun Ruotsista 700 kilon erä elintarvikkeita, katso sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje Turun tullikamarille 13.2.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 419 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.9.1944 § 8, 3.9.1945 § 2, 3 ja 7, 21.12.1945 § 3 ja 23.4.1946 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Kavén 1994, s. 119; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 7; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Turun alatoimistolle 19.2.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki.
- 420 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean mietintö 4.3.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.3.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Elsa Bruunin alustus ”Lapsemme Ruotsissa”, Sosiaaliministeriön toimesta 3.-4.6.1946 pidetyn huoltoasiainosaston ja sen alaisten piiritarkastajien sekä eräiden asiantuntijain yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki.
- 421 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean mietintö 4.3.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.3.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Elsa Bruunin alustus ”Lapsemme Ruotsissa”,

- Sosiaaliministeriön toimesta 3.-4.6.1946 pidetyn huoltoasiainosaston ja sen alaisten piiritarkastajien sekä eräiden asiantuntijain yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje kauppias Axel Olof Selinille 29.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 422 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 21.12.1945 § 2 ja 18.3.1946 § 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje alatoimistoille 2.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Ote valtioneuvoston pöytäkirjasta 28.3.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 8; Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 4.
- 423 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 23.4.1946 § 2 ja 4, 21.6.1946 § 6, 20.12.1946 § 3 ja 16.9.1947 § 13, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 30.9.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, helsinki 13.6.1949, s. 4; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 7-8.
- 424 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje alatoimistoille 28.8.1946 sekä kiertokirje asiamiehille 18.12.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 8.
- 425 Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1946, nro 50/26.2.1946, nro 78/1.4.1946, nro 80/3.4.1946, nro 81/4.4.1946, nro 110/11.5.1946, nro 219/19.9.1946 ja nro 240/14.10.1946; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Göteborgin pääkonsulinviraston sanomalehtikatsaukset 1946, nro 11/31.3.1946 ja nro 12/10.4.1946; Kavén 1985, s. 108; Kavén 1994, s. 119.
- 426 Knuutila-Levola 2000, s. 100.
- 427 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 4.5.1946 ja 19.6.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da3, Lähteneet kirjeet 1946-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimistolle 17.7.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki; Vaikkeitten palautustapausten osalta katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirjeet Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle 12.3.1945 sekä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 7.6.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 428 Meddelande till den som övertagit ansvaret för å bifogande färdsedel avregistrerade finska barn, Sosiaaliminsiteriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Cirkulär till sysslomännen vid sjukhusen där finska barn vårdas 26.7.1947, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; § Tuomari Lars Östbergin kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 22.2.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 429 Luttinen 2003, s. 88.

- 430 Schildt-Runeberg 1961, s. 48, 139 ja 159.
- 431 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje ulkoasiainministeriölle 1.10.1946 ja Ulkoasiainministeriön kirje Kööpenhaminan lähetystölle 2.10.1946, Ulkoasiainministeriön arkisto 20 S, Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta Tanskassa oleskelevat suomalaislapset, UM, Helsinki; Finlandshjaelpenin kirje 17.11.1947 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle koskien suomalaisten lasten oikeudellista asemaa Tanskassa, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa6, Yleinen kirjeenvaihto 1947-1951, KA, Helsinki.
- 432 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 9.8.1947 § 3, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan vuosikertomukset 1950-1957, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ga6, Tilikirja 1942-1959, KA, Helsinki.
- 433 Knuutila-Levola 2000, s. 137.
- 434 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 12.2.1947 § 3, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki.
- 435 Sisäasiainministeriön lausunto ulkoasiainministeriölle 23.3.1948, sosiaaliministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 24.3.1948, ulkoasiainministeriön kirje Kööpenhaminan lähetystölle 13.4.1948, Ulkoasiainministeriön arkisto 20 S, Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta Tanskassa oleskelevat suomalaislapset, UM, Helsinki.
- 436 Schildt-Runeberg 1961, s. 135; Sosiaaliministeriön lausunto ulkoasiainministeriölle 29.1.1949, Ulkoasiainministeriön kirje Kööpenhaminan lähetystölle 10.2.1949, Ulkoasiainministeriön arkisto 20 S, Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta Tanskassa oleskelevat suomalaislapset, UM, Helsinki.
- 437 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje terveystieteen Annin Purmaselle Liperiin 10.1.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 2.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Katso esim. Nikolai Tuomolan kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimistolle 21.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki; Elsa Bruunin alustus ”Lapsemme Ruotsissa”, Sosiaaliministeriön toimesta 3.-4.6.1946 pidetyn huoltoasiainosaston ja sen alaisten piiritarkastajien sekä eräiden asiantuntijain yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Sisäasiainministeri Yrjö Leinon kirje lääninhallituksille 29.3.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki.
- 438 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kotkan alatoimistolle 22.5.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Lastensiirtoviranomaisten kanta sotalasten paluulle Ruotsiin tai Tanskaan tuli ilmi lastensiirtokomitean Kotkan asiamiehen Liisi Aholan mielipiteistä sosiaalihuoltaja Birgit Genetzille joulukuussa 1945, kun hän kirjoitti tälle kolmen kotkalaisen perheen lapsista, joita oli siirrelty Suomen, Ruotsin ja Tanskan välillä, ja jotka jälleen olivat lähdössä matkalle: ”Tämä on ihmeellistä kiertokulkua ja mitä näistä lapsista loppujen lopuksi tulee, missä he lopuksi tuntevat kodin olevan vai jääkö heistä juurettomia, levottomia ihmisiä, jotka loppujen lopuksi sortuvat sisäisiin

- ristiriitoihin. Ymmärtääkseni vanhempien pitäisi tämä asia tajuta aikanaan ja saada lapsi viihtymään kotona, että jonkinlainen tasapaino saavutettaisiin. Mutta on vaikeaa saada heitä ymmärtämään näitä asioita niin syvällisesti. Se on aine mikä määrää nykyaikana, ne paketit ym.”, Kotkan alatoimiston asiamiehen Liisi Aholan kirje Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan sosiaalihuoltaja Girgir Genetzille 9.12.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Ulkoasiainministeriön arkisto 94 B, Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaukset 1946, nro 80/3.4.1946, UM, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje rouva Tanniselle Lauritsalaan 29.9.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Suomalaiset lapset Ruotsissa, Helsingin Sanomat 29.8.1946.
- 439 Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 16.1.1946 § 4 och 24.4.1946 § 3, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm; Cirkulär till våra ombud 10.1.1946, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; Cirkulär till våra ombud 10.10.1946, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm.
- 440 Lindner 1988, s. 111-112; Svanberg-Tydén 1992, s. 305.
- 441 Lindner 1988, s. 84-85, 111 ja 119-132; Kavén 1985, s. 138; Hietanen 1992, s. 154.
- 442 Lindner 1988, s. 84-85, 111 ja 119-132; Kavén 1985, s. 138; Hietanen 1992, s. 154.
- 443 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje alatoimistoille 14.6.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki.
- 444 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 21.9.1946 § 3, 20.12.1946 § 9, 16.9.1947 § 2 ja 12.1.1948 § 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Lapset kotiutetaan Ruotsista lääneittäin, Uusi Suomi 4.4.1946; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 27.1.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kirjeet 1947-1948, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands Barn protokoll 4.9.1947, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv AII:1, Protokoll, RA, Stockholm.
- 445 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Kuopion alatoimistolle 4.9.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea4, Saapuneet kirjeet 1945-1947, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 30.9.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki.
- 446 Pitäkää mukuloista huolta 2000, s. 138.
- 447 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean neuvottelukokousten pöytäkirjat 20.7.1943 § 10 ja 6.10.1943 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.1.1944 § 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Tarkastaja Maja Ahlbergin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 12.7.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean tiedusteluja alatoimistoille palaavien sotalasten kotioloista, katso mm. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki.
- 448 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1945 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Mannerheimin

- Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Finlandshjaelpenille 15.2.1944, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa4, Yleinen kirjeenvaihto 1943-1944, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 140.
- 449 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean järjestämän neuvottelukokouksen pöytäkirja 9.4.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 8; Hjälpkommittén för Finlands Barnin kiertokirje asiamiehille 25.5.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean suorittamia tiedusteluja sotalasten kotioloista, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1944, KA, Helsinki sekä Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Alatoimistojen vastauksia tiedusteluihin sotalasten kotioloista, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirjeet lastensiirtokomitealle 15.1., 20.1., 27.1., 19.2. ja 16.6.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston kirje lastensiirtokomitealle 30.10.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Da2, Lähteneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki.
- 450 Asianajaja Lars Östbergin kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 18.7.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki; Hjälpkommittén för Finlands barnin sosiaalikuraattori Elsa Könösen kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 20.10.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 451 Knuutila-Levola 2000, s. 64.
- 452 Lasten palauttaminen kotimaahan, vetoamus kaikille kansalaisille ja lasten omaisille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea, KA, Helsinki; Pajuja 2000, s. 45; Sotalapsi kiitollinen Ruotsille, Viikkoviesti 41/10.10.2002, s. 8.
- 453 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kirje Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 21.7.1945, 16.8.1945 ja 2.4.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 141-142; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 18.3.1946 § 4, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; 750 lasta Tanskaan kesäloman ajaksi, Uusi Suomi 4.4.1946; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan kiertokirje tanskalaisille kasvatustalokille 23.5.1946, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa5, Yleinen kirjeenvaihto 1945-1946, KA, Helsinki.
- 454 Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 22.1.1946 § 3, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 144-147 ja 154-156.
- 455 Schildt-Runeberg 1961, s. 144-147 ja 154-156. Kuudesti vuodessa saattoi Tanskasta lähettää Suomeen lahjapaketin, jonka sisällä sai olla seuraavia elintarvikkeita: ½ kg kestromakkaraa, ½ kg silavaa, ½ kg liharullaa, ½ kg juustoa, ½ kg herneitä, 450 g kuivamaithoa, ½ kg marmeladia sekä 250 gr makeisia. Lähettäjä maksoi Tanskassa paketin hinnan Finlandshjaelpenin tilille, joka sitten kokosi, pakkasi ja lähetti paketin Suomeen. Mahdollisen paketin häviämisen tai sisällön hävikin korvasi Finlandshjaelpen.

- 456 Kotikäynneistä tehdyt kortit, katso Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Eb1-3, Kotikäyntiselostukset maaseutu 1944-1947 ja Helsinki ympäristöineen 1945-1947, KA, Helsinki.
- 457 Tanskan-valiokunnan kiertokirje Helsingin koulujen rehtoreille 5.2.1946 sekä kiertokirje koulusairaanhoidajille ja terveystyöntekijöille 12.3.1947, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki; Huvuddragen av Utskottets verksamhet under tiden 9.8.1947-14.1.1950, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959; Stipendejä koskeva kirjeenvaihto, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fc1-3, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan vuosikertomukset 1950-1954, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ga6, Tilikirja 1942-1959, KA, Helsinki.
- 458 Cirkulär till de finska barnens fosterföräldrar i juni 1945, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:1, Cirkulär, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1945 § 4 ja 21.12.1945 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Perheen puolesta. Väestöliitto 1941-1991, Keuruu 1991, s. 55.
- 459 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 3.9.1945 § 4 ja 21.12.1945 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 460 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 15.2.1945, 17.2.1945, 23.2.1945, 29.9.1945 ja 22.11.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle 11.10.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pyyntöjä selvittää lasten kotioloja, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki.
- 461 Ohjeisto sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean toimeenpanemasta jälkihuollosta kotiutetuille lapsille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea4, Saapuneet kirjeet 1945-1947, KA, Helsinki.
- 462 Eri kuntien huoltolautakuntien kirjeitä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle kasvatustalouden maksatusta varten syksyllä 1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh1, Saapuneita lähetekirjelmää, KA, Helsinki; Hämeen lääninhallituksen kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 6.10.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh1, Saapuneita lähetekirjelmää, KA, Helsinki; Vanhempien kiitauksia kasvatustaloudesta, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh1, Saapuneita kasvatustaloudesta, KA, Helsinki. Toisinaan ruotsalaiset kasvatustalouden vanhemmat itse pyysivät lastensiirtokomitean henkilökuntaa toimimaan melkein näkymättömästi, kuten erään kotkalaisen tytön tapauksessa keväällä 1946. Ruotsalaiset kasvatustalouden vanhemmat halusivat saada selville tytön elinoloista, mutta halusivat samalla ”tutkimuksissa toimimaan niin, etteivät lapsen omaiset huomaa”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 16.4.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki.
- 463 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje 5789/45 sotalasten vanhemmille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Dd1, Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston



- kirje Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnalle 2.1.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki; Ruotsalaisten kasvatusvanhempien epäluuloista katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 14.1.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1942-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje tarkastaja Maja Ahlbergille lastensiirtotoimistoon Helsinkiin 7.9.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki. Vastaavanlainen tapaus Turun alatoimistolla oli huhtikuussa 1947. Erään kotiutetun turkulaisen tytön ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat saaneet Turusta kirjeitä, joissa väitettiin tytön äidin myyneen heidän tyttölle lähettämiensä pakettien sisällön. Kun Turun alatoimisto tutki asiaa, ilmeni siinä yhteydessä, että tyttöä Turussa hoitanut nainen oli kateuttaan kirjoittanut kyseiset kirjeet Ruotsiin, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje neiti Dorrit Peranderille Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestöön 11.4.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 464 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 20.12.1946 § 11, 12.1.1948 § 18 ja 27.9.1948 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean tiedusteluja alatoimistoilta sotalasten kotioloista, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948 sekä Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kirjeet 1947-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 18.3.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea3, Saapuneet kirjeet 1947-1948, KA, Helsinki; Kohua Ruotsista palanneista lapsista, Helsingin Sanomat 15.1.1948.
- 465 Cirkulär till våra ombud 3.4.1947, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; Cirkulär till de forterföräldrar som önskat behålla sina barn, men där barnförflyttningskommittén efter undersökning funnit, att barnet kan komma hem, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 466 Suviranta, Liisa: Sotalapsia tilastoissa ja tilastokeskuksessa. Statisti 8/1995, s. 26; Cirkulär till våra ombud 4.10.1947, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; Elsie Mannerheimin kirje Palmqvisteille Jämtlandiin 12.12.1949, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa, KA, Helsinki.
- 467 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje 2/48 8.9.1948 lastensiirtokomitean asiamiehille, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Cb1, Lastensiirtokomitean muut pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 27.9.1948 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 15.9.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.

- 468 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan kiertokysely huoltolautakunnille 8.9.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 27.9.1948 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Huoltolautakuntien vastauskirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle syyskuussa 1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 469 Sotalapsi Liisi Kukkola piilotteli ruotsin taitojaan, Helsingin Sanomat 18.9.2005; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean työvaliokunnan kiertokysely huoltolautakunnille 8.9.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 27.9.1948 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Malmberg, Bertil: Lapsi vaihtaa kieltä. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1984, s. 1-2; Huoltolautakuntien vastauskirjeet sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle syyskuussa 1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.
- 470 Lars Östbergin kirje Kosti Pirjolalle 13.8.1948, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm; Edith Stoltin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 20.9.1948, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 27.9.1948 § 3, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki. Jo kokouksessaan 4.4.1949 oli sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea käsitellyt omaisuuden luovutusasiakirjoja, tilintarkastusta ym. toiminnan lopettamiseen liittyneitä asioita, katso Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 4.4.1949, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 471 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 10.11.1948 § 2, 5, 6, 8-9, 9.6.1949 § 1, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan kokousten pöytäkirjat 1948-1955, KA, Helsinki.
- 472 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 10.11.1948 § 11, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan kokousten pöytäkirjat 1949-1955, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuollon toimintakertomus vuodelta 1949, s. 1, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan kokous 31.1.1949 § 2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan kokousten pöytäkirjat 1948-1955, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean kirje asianajaja Lars Östbergille 16.11.1948, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki.
- 473 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuollon toimintakertomus vuodelta 1949, s. 2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki.
- 474 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 31.1.1949 § 3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 475 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuollon toimintakertomus vuodelta 1949, s. 3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki.

- 476 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuollon toimintakertomus vuodelta 1949, s. 1-4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 9.6.1949 § 9 ja 10, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 31.1.1949 § 6, 4.6.1949 § 4, 27.4.1949 § 1 ja 29.11.1949 § 1, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean kirje asianajaja Lars Östbergille Tukholmaan 18.11.1949, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki.
- 477 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuollon toimintakertomus vuodelta 1949, s. 5-6, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Eri kuntien huoltalautakuntien ja huoltosihteerien antamia lausuntoja perheiden sopivuudesta ottaa itselleen kasvatyslapsi, katso Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fc4, Lasten sijoittumista tarjolla oleviin kasvatuskoteihin koskeva kirjeenvaihto, KA, Helsinki; Vanhempien sitoumus lapsensa sijoittamisesta suomalaiseen kasvatuskotiin: ”Täten sitoudun minä allekirjoittanut luovuttamaan lastensiirtokomitean välityksellä lapseni ..... Ottolapseksi kotimaassa hyvään perheeseen.”, katso Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fc4, Lasten sijoittumista tarjolla oleviin kasvatuskoteihin koskeva kirjeenvaihto, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 10.3.1949 § 1, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean kirje Hjälpkommittén för Finlands Barn-järjestölle 12.8.1949, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki; Tuomari Lars Östbergin kirje Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitealle 7.9.1949, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki.
- 478 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 10.3.1949 § 3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuollon toimintakertomus vuodelta 1949, s. 5-6, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Lahden lastensuojelulautakunnan kirje Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitealle 2.12.1949, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki.
- 479 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 24.1.1950 § 5 sekä 23.5.1950 § 2 ja 3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 20.4.1950 § 4 ja 5, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Lars Östbergin kirje Edith Stoltille 3.2.1950, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm; Pelastakaa Lapset r.y.:n kyselylomake, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean

- arkisto Fc4, Lasten sijoittumista tarjolla oleviin kasvatuskoteihin koskeva kirjeenvaihto, KA, Helsinki.
- 480 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1950, s. 2-3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan kokous 24.1.1950 § 3 ja 20.4.1950 § 2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 23.5.1950 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 481 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1950, s. 3-4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 18.9.1950 § 1 ja 2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 23.11.1950 § 2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 482 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1950, s. 4-5, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 24.1.1950 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 483 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1950, s. 6, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Sotalapsia koskevaa kirjeenvaihtoa Lars Östbergin ja jälkihuoltokomitean välillä koskien sotalasten kotiuttamisia, katso Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki; Kasvatilapsisopimuksen perusteella Ruotsissa oleskelevat lapset 1.1.1950, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto J1, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean kirje tuomari Lars Östebergille 9.2.1950, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa, KA, Helsinki. Kirjeen mukana suostumus lapsen jäämisestä edelleen kasvatusvanhempiansa Ruotsiin: ”Härmed samtycker jag till min dotter ——— tillsvidare får kvarstanna hos fosterföräldrarna i Sverige på vilkor, att hansyn tages till min önskan då jag hemkallar henne, att hon får återvända till Finland utan strid och utan rättsliga åtgärder. Att fosterföräldrarna uppehåller brevkontakt med hemmet, så jag kan följa med hennes allmänna utveckling och hälsotillstånd. Att uppmåna flickan skriva till modern, att lära henne ihågkomma och högakta sitt hemland Finland och boende mor och syskon”. Suostumuksen lopussa olivat äidin sekä käännöksen todistajien allekirjoitukset; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean kirje tuomari lars östbergille 26.1.1950, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa, KA, Helsinki.
- 484 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1951, s. 1-3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 6.3.1951 § 2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten

- jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 25.5.1951 § 1 ja 31.10.1951 § 1, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 485 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1951, s. 1 ja 3-4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Pöntinen, Seppo: Sotasukupolvi, sotanuoret, sotalapset ja suuret ikäluokat: koulutus ja sosiaalinen nousu, *Sociologia* 3/1982, s. 159-160; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 6.3.1951 § 3-5, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 24.4.1951 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 486 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1951, s. 5-6, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 11.12.1951 § 1 ja 11.3.1952 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1952, s. 1-2, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 5.5.1952 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 487 Martti Kotilaisen muistio kiertokäynneistä Hämeen, Turun ja Porin sekä Vaasan lääneissä 26.7.1952, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki. Kunnittain Martti Kotilaisen käynnit jakaantuivat seuraavasti: Turku 25 kotia, Pori 10, Pomarkku 7, Valkeakoski 7, Tampere 6, Kihniö 5, Kemiö 4, Pihlava 4, Hämeenlinna 3, Jyväskylä 3, Kiikala 3, Nauvo 3, Urjala 3, Äänekoski 3, Alastaro 2, Loimaa 2, Längelmäki 2, Multia 2, Raisio 2, Salo 2, Ulvila 2, Vesanka 2, Aitoo/Luopioinen 1, Forssa 1, Kaarina 1, Kangasala 1, Keuruu 1, Kisko 1, Koski T.I. 1, Lieto 1, Mellilä 1, Orivesi 1, Suomusjärvi 1, Säynätsalo 1 ja Teisko 1.
- 488 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltoa koskeva toimintakertomus vuodelta 1952, s. 1 ja 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 18.2.1952 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki; Jokainen ruotsalainen kasvatuskoti sitoutui antamaan suomalaislapsensa takaisin, *Suomen Sosialidemokraatti* 7.2.1952; Suomalaisia ei voi pakottaa jättämään lapsensa Ruotsiin, *Uusi Suomi* 7.2.1952.
- 489 Psykiatrian professorin Martti Kailan yhteenveto sosiaaliministeriölle Ruotsista palanneiden lasten jälkitutkimuksesta 19.2.1952, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto J1, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki.
- 490 Professori Arvo Ylppön muistio 12.1.1952 sosiaaliministeriölle sotalasten sopeutumisesta kotioloihin, s. 1-3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto J1, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Ylppö 1964, s. 331-332; Ylppö, Arvo: *Onneton lasten siirtäminen*. Teoksessa Heydemann, Irma (toim.): *Suomen lapsen pitkä marssi*, Porvoo 1980, s. 50.

- 491 Uppmanad att avge yttrande om hur de finska barn som vistas i Sverige anpassat sig efter hemkomsten, får undertecknad anföra följande, Edith Stolt 28.1.1952, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm.
- 492 Uppmanad att avge yttrande om hur de finska barn som vistas i Sverige anpassat sig efter hemkomsten, får undertecknad anföra följande, Edith Stolt 28.1.1952, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm; Edith Stoltin muistio 27.3.1952 sotalasten sopeutumisesta kotioliihin, s. 1-8, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto J1, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki.
- 493 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuolto koskeva toimintakertomus vuodelta 1953, s.1-3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki.
- 494 Suomalaiset lapset Ruotsissa ja Tanskassa 13.8.1953, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto J1, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Vuosina 1948-1954 ottolapsiksi Ruotsiin hyväksytyjä lapsia, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Fc2, Kirjeenvaihto ulkoasiain- ja sosiaaliministeriön kanssa, KA, Helsinki; Ruotsista palanneiden lasten jälkihuolto koskeva toimintakertomus vuodelta 1953, s. 3, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Db1, Toimintakertomukset, KA, Helsinki.
- 495 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean työvaliokunnan pöytäkirja 24.8.1954 § 1, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 496 Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean pöytäkirja 9.12.1954 § 1 ja 2, 15.2.1955 § 2 ja 3, 13.12.1955 § 6 sekä 31.1.1957 § 4, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto Ca1, Komitean ja työvaliokunnan pöytäkirjat, KA, Helsinki.
- 497 Edith Stoltin kirje Lars Östbergille 13.12.1954; Lars Östbergin kirje K.-A.Fagerholmille 11.1.1955; Lars Östbergin kirje Edith Stoltille 24.5.1956, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm.
- 498 Knuutila-Levola 2000, s. 94.
- 499 Tukholman Suomi-toimiston antaman tiedon mukaan Ruotsissa oli vielä 16.5.1949 yhteensä 12 847 alle 16-vuotiasta suomalaista sotalasta, jotka jakaantuivat eri ryhmiin seuraavasti: 1) Ruotsalaisiin perheisiin adoptoituja 1235 lasta; 2) Kasvattisopimuksella perheissä olleita 3764 lasta; 3) Muulla tavoin perheisiin sijoitettuna 263 lasta; 4) Yksityisesti Ruotsiin matkustaneita 7585 lasta, Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 6.
- 500 Lastenkotiuttamiskomitean pöytäkirjat 30.3.1949 § 3 ja 31.3.1949 § 3, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Suomalaisen lasten palautus Ruotsista I, UM, Helsinki; Edvardsen, Annu: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1985, s. 12; Kaikki suomalaiset lapset on kotiutettava Ruotsista, Helsingin Sanomat 11.5.1949.
- 501 Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 6-8.
- 502 Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 9-12; Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 16.6.1951, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Tohtori Alasen lastenkotiuttamiskomitean mietintö, UM, Helsinki; Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 3.10.1951 ja ulkoasiainministeriön kirje Tukholman lähetystölle 1.11.1951, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Suomalaisen lasten palautus Ruotsista II, UM, Helsinki.

- 503 Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 12. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pyyntöjä selvittää ruotsalaisten kasvatusvanhempien toivomuksesta suomalaisten sotalasten kotioloja, katso esim. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirjeitä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle syksyllä 1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle 5.5.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Da1, Lähteneet kirjeet 1944-1948, KA, Helsinki.
- 504 Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, liite: professori Martti Kailan lausunto 28.5.1949.
- 505 Pahinta oli paluu puutteen keskelle, Etelä-Suomen Sanomat 27.8.1995; Sotalapsuudella oli onnellinenkin puoli, Turkulainen 10.9.1995.
- 506 Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 33-36.
- 507 Adoptioasiassa katso myös esim. sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kielteiset vastaukset sille esitettyihin adoptiopyyntöihin vuodelta 1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Da8, Kirjekonseptit 1943 1/1-2999/317, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 12.1.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1942-1943, KA, Helsinki; Elsa Bruunin kirje Lars Östbergille 26.8.1943, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv EVIII:2, Korrespondens med finska socialministeriets barnflyttningkommitté, RA, Stockholm; Sosiaalihuoltaja Thyra Winckelmanin kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 17.11.1941, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 508 Toiminnanjohtaja Elsa Bruunin kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimistolle 20.1.1944, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1944, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimistolle 17.3.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki. Samana päivänä Turun alatoimistolle lähettämässään kirjeessä sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea halusi estää erään paraislaisen pojan adoptoinnin Ruotsiin: ”Koska tämänlaatuinen asioiden käänne ei ole suositeltavaa, varsinkin kun Suomi näin sodan jälkeen tarvitsee jokaisen oman lapsensa, pyydetään ottamaan yhteyttä vanhempiin ja saamaan luopumaan hankkeesta.”, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirje sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimistolle 17.3.1945, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea1, Saapuneet kirjeet 1944-1945, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje alatoimistoille 30.9.1947, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1945-1948, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön toimesta 3.-4.6.1946 pidetyn huoltoasiainosaston ja sen alaisten piiritarkastajien sekä eräiden asiantuntijoiden yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja § 10, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 12.1.1948 § 11, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Noin 10 000 suomalaislasta nykyisin Ruotsissa, Helsingin Sanomat 8.10.1949; Tukholman lähetystön puhelinsanoma ulkoasiainministeriölle 4.11.1949, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Tohtori Alasen lastenkotiuttamiskomitean mietintö, UM, Helsinki.

- 509 Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliiton toiminnanjohtaja Margit Koskikallion kirjeet tarkastaja Aune Ståhlbergille 26.7.1946 sekä toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 15.8.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto J, Sekalaiset asiakirjat, KA, Helsinki; Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean pöytäkirja 21.9.1946 § 6, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto C, Pöytäkirjat, KA, Helsinki; Tuomari Lars Östbergin kirje toiminnanjohtaja Elsa Bruunille 21.8.1948, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh6, Sekalaiset kirjeet, KA, Helsinki.
- 510 Virkamäki 2005, s. 18-19, 23, 32, 45 ja 50-52.
- 511 Suomalaisten lasten paluu Ruotsista. Kaksi riidanalaista asiaa jälleen esillä, Helsingin Sanomat 30.8.1949; Gardberg 1953, s. 95; Lars Östbergin lausunto kokemuksista lastensiirtojen suhteen, Föreningen Rädda Barnen Centralstyrelsen 22.6.1951, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm; Virkamäki 2005, s. 48 ja 54.
- 512 Kavén 1985, s. 110-111; Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 20.
- 513 Kavén 1985, s. 110-111; Lastenkotiuttamiskomitean mietintö, Helsinki 13.6.1949, s. 20; Adoptioihin ja oikeudenkäynteihin liittyneitä kirjoituksia mm. Tre flickor med för många föräldrar, SE 14/1952; Den orättvisa domen, SE 31/1951; Äger vi våra barn?, Vecko-Journalen 27/1952; Finskt par kidnappar två barn i fosterhem, Stockholmstidningen 17.10.1950; Våra barn i Sverige, Hufvudstadsbladet 29.6.1950; Ruotsin suomalaislasten kysymys yhä kärjistyy, Helsingin Sanomat 6.2.1952; Uusia oikeudenkäyntejä suomalaislasten luovuttamisesta Ruotsissa, Maakansa 6.2.1952; Oikeusjutut suomalaislapsista Ruotsissa nousevat kymmeneen, Ilta-Sanomat 6.2.1952; Kiista suomalaislapsista laajenee, Suomen Sosialidemokraatti 6.2.1952; Kolme tyttöä pysyy Ruotsissa, Uusi Suomi 1.11.1952; Sotalapsista oikeusjutuissa syntyneitä kansioita, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto H1, promerioita ym. asiakirjoja lapsista, joista käyty oikeudenkäyntiä, KA, Helsinki.
- 514 Kavén 1985, s. 114-155; Korppi-Tommola 1996, s. 12; Lasten kotiuttamisesta Ruotsista keskustelua eduskunnassa, Uusi Suomi 24.5.1950; Ruotsissa edelleen 15 000 suomalaislasta, Työkansan Sanomat 24.5.1950; Suomalaislasten kotiuttaminen Ruotsista, 25.5.1950; Fagerholmin sisä- ja ulkopolitiikka arvostelun kohteena eduskunnassa, Vapaa Sana 24.5.1950; Finska barnen hemkalles ej, Svenska Dagbladet 24.5.1950; Finsk riksdagsdebatt om barnen i Sverige, Dagens Nyheter 24.5.1950.
- 515 Sigurd von Numersin muistio 14.8.1950: Suomalaiset lapset Ruotsissa, Ulkoasiainministeriön päätösluettelo 12.9.1951 sekä valtioneuvoston raha-asiainvaliokunnan istunto 16.4.1952, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Suomalaisten lasten palautus Ruotsista II, UM, Helsinki.
- 516 Sigurd von Numersin muistio 14.8.1950: Suomalaiset lapset Ruotsissa, Ulkoasiainministeriön päätösluettelo 12.9.1951 sekä valtioneuvoston raha-asiainvaliokunnan istunto 16.4.1952, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Suomalaisten lasten palautus Ruotsista II, UM, Helsinki. Suomeen lähetettyjä asianajovaltakirjoja, katso esim. Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 21.11.1951, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Suomalaisten lasten palautus Ruotsista II, UM, Helsinki; Kavén 1985, s. 115-116; Ruotsiin siirrettyjen lasten palauttaminen, Helsingin Sanomat 21.3.1952.
- 517 Suomen sosiaaliministeriön lähettämiä listoja lapsista, jotka hyväksytyt adoptiolapsiksi Ruotsiin, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FVI:1, Handlingar rörande adoptionsärenden, RA, Stockholm; Jalo 1950, s. 113-116.



- 518 Ny strid blossar upp om finsk fosterflicka, Expressen 3.2.1952; Nya rättstviser om finska barn, Aftonbladet 3.2.1952; Chock för fosterföräldrar: Tre familjer stämda – hot mot ytterligare fem, Stockholms-Tidningen 4.2.1952; Finska barn återkrävs från åtta svenska hem, Dagens Nyheter 4.2.1952; Ytterligare tjugo barn återkrävs från Sverige?, Nya Pressen 5.2.1952; Suomalaisia kasvattilapsia taas kiistan kohteena Ruotsissa, Helsingin Sanomat 4.2.1952; Uusia oikeudenkäyntejä lasten palauttamisesta Ruotsista, Uusi Suomi 5.2.1952; Finland har ej råd att mista sina barn, Stockholms-Tidningen 7.2.1952; Suomalaiset kasvatit sitouduttiin palauttamaan, Helsingin Sanomat 8.2.1952; Lars Östbergin kirje Edith Stoltille 29.10.1953, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv FV:2, De från Sverige hemkomna barnens eftervård, RA, Stockholm.
- 519 Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 4.12.1953 ja sosiaaliministeriön lausunto ulkoasiainministeriölle 30.3.1954, Ulkoasiainministeriön arkisto 22 K, Suomalaisten lasten palautus Ruotsista II, UM, Helsinki.
- 520 Adoptointiasiakirjat, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Hb, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 27-28, 160 ja 168; Jalo, Margit: Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen tilastoa vuosina 1941-1944, laadittu Mannerheim-liiton Tanskan valiokunnalle, käsikirjoitus, s. 9, KA, Helsinki.
- 521 Knuutila-Levola 2000, s. 147.
- 522 Kehotekirje sotalasten vanhemmille kirjoittaa Tanskaan, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Hc1, Sairaita lapsia ja jälkihuoltoa koskevat asiakirjat, KA, Helsinki; Kiertokirje Tanskaan lähtevien lasten vanhemmille 17.5.1949, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D3, Kiertokirjeitä 1942-1955, KA, Helsinki.
- 523 Cirkulär till våra ombud 4.2.1946 och 12.3.1946, Hjälpkommittén för Finlands Barn arkiv BI:3, Cirkulär, RA, Stockholm; Suomi-toimiston kirje Tukholman lähetystölle 11.6.1947 ja Tukholman lähetystön kirje ulkoasiainministeriölle 16.6.1947, Ulkoasiainministeriön arkisto 8 B, Suomalaisten lasten tulo Ruotsiin 1947, UM, Helsinki.
- 524 Knuutila-Levola 2000, s. 111.
- 525 Käveli 1500 kilometriä kasvatusvanhempiansa luokse, Helsingin Sanomat 24.5.1952.
- 526 Tanskassa olleiden lasten omaiset r.y.:n asiakirjat, katso Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Hd, Sven Harnon perustamaa yhdistystä koskevat asiakirjat, KA, Helsinki; Lastenjuhla Tanskan merkeissä, Uusi Suomi 27.5.1946; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 5.3.1947 § 2, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Suomalaisten lasten tanskalaiset kasvattivanhemmat toivovat kirjeenvaihtoa lasten vanhempien kanssa, Suomen Sosialidemokraatti 28.9.1945; Erik Mandelinin kirje Finlandshjaelpenille 14.1.1948, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Fa15, Yleinen kirjeenvaihto 1942-1950, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 195-197.
- 527 Sopimus 16.7.1947 Nuorten Talkoot-järjestön kanssa puolukkakeräyksestä, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Hd1, Sven Harnon yhdistystä koskevat asiakirjat/Puolukkakeräys 1945-1950, KA, Helsinki; Suomen Nuoret puolukkakeräystä suorittamaan! Nuorten Työn Ohjaaja 4/18.8.1947, s. 7; Puolukat – kiitoslahja Tanskan kodeille, Nuorten Työn Ohjaaja 5A/25.8.1947, s. 1-2.
- 528 Schildt-Runeberg 1961, s. 198-202; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 9.8.1947 § 4, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki; Årsberättelse för år 1946, 1947,

- 1949 och 1950, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D1, Vuosikertomukset 1944-1953, KA, Helsinki; 220 tanskalaista saapuu kummilastensa luokse. Helsingin Sanomat 4.6.1950; Mila Schildtin kirje puhemies K.A.Fagerholmille 2.6.1950, Ilmoituskirjeitä sotlasten vanhemmille tanskalaisista vieraista sekä tanskalaisen lähettämiä kiitoskirjeitä, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Hf1, Kasvatusvanhempien matkaa koskevia asiakirjoja 1950, KA, Helsinki; Uusi tapa pohjoismaiseen yhteistyöhön, Helsingin Sanomat 8.10.1949; Tanskalaisia kasvatusvanhempia ensi kesänä Suomeen, Uusi Suomi 8.10.1949.
- 529 Kyselykaavakkeet, katso Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ee1-2, Tanskalaisille kasvatusvanhemmille osoitetut kyselykaavakkeet, KA, Helsinki; Schildt-Runeberg 1961, s. 160-163. Vuonna 1956 Tanskaan jääneiltä suomalaisilta sotalapsilta kysyttiin seuraavat kysymykset: 1) Minkälaisen koulutuksen olette saanut ja mikä on nykyinen toimenne? 2) Ansaitsetteko itse ja voitteko suorittaa kaikki ylläpitoronne kustannukset ja muut menonne? 3) Asutteko edelleen kasvatusvanhempienne luona tai oletteko yhteydessä heihin? 4) Oletteko Tanskan kansalainen? 5) Onko teillä suhteita Suomeen ja oletteko vieraillut täällä? 6) Haluaisitteko neuvotella kanssamme jostakin?
- 530 Kinnunen, Carin: Om ett antal finländska krigsbarn i Danmark. Laudaturtyö 1959, s. 47, 58, 122.; Schildt-Runeberg 1961, s. 164-169.
- 531 Årsberättelse för år 1953, 1954, 1958, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ga6, Tilikirja 1942-1959, KA, Helsinki.
- 532 Korppi-Tommola 1990, s. 139; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan vuosikertomukset 1950-1957, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto Ga6, Tilikirja 1942-1959, KA, Helsinki; Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan pöytäkirja 28.3.1956 § 4, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto C1, Pöytäkirjat 1941-1959, KA, Helsinki.
- 533 Schildt-Runeberg 1961, s. 219-221 ja 226-227.
- 534 Käyty lehtikirjoittelu, katso esim. Seitsenvuotiaana sotalapseksi mennyt: Olen kiitollinen ajasta Ruotsissa, Helsingin Sanomat 28.5.1977; Sotalapsikeskustelun aloittaja: Keskustelu auttaa ahdistukseen, Helsingin Sanomat 28.5.1977; Finni, Saara: Äitejä syyllistetty suotta: sotalapset selvisivät hyvin, Kotilääkäri 4/1987, s. 36-39; Lahtelainen Maire Pahla: Ruotsi avartava kokemus, Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1990; Steinby, Ann-Gerd: Krigsbarn, Hufvudstadsbladet 6.3.2000; Mäntyharjun pojan reissu Ruotsissa, Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1990; Sotien pitkät varjot, Helsingin Sanomat 28.12.1997; Löfgren, Therese – Triches, Anna: Borta bra. En studie om finska krigsbarns självbilder. Institutionen för humaniora och samhällvetenskap, Högskolan i Kalmar 2002, passim.; Sotalapsi/krigsbarn 2/2002, s. 27.
- 535 Krigsbarn bildar förening, Upsala Nya Tidning 28.9.1991; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/2002, s. 20; Sotalapset kokoontuvat toukokuussa Gävlessä. Viikkoviesti 12/21.3.2002, s. 9; Sotalapset järjestäytyvät, Viikkoviesti 20/16.5.2002, s. 6; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 2/2003, s. 8.
- 536 Varttuneet sotalapset puhkeavat puhumaan. Sodan jaloista siirrettyjen lasten yhdistyksiä syntyy Suomeen, Ruotsiin ja Tanskaan, Helsingin Sanomat 14.4.1996; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/1996, s. 3-4, 6 ja 2/1997, s. 3 sekä 1/1998, s. 3 ja 1/2000, s. 15 ja 3/2000, s. 5; Suomen sotalapset -yhdistys perustettiin vuosi sitten, Muistot esiin vasta aikuisiässä, Viikkoviesti 31/1992; RFK:n kotisivut internetissä osoitteessa [www.immi.se/krigsbarn](http://www.immi.se/krigsbarn); RFK:n esite toiminnastaan, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalasten kohtalot esiin, Viikkoviesti 11/25.3.1998;

- Irja Olsson sotalapsiliiton puheenjohtajaksi, Viikkoviesti 19/10.5.2001; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 2/2001, s. 1.
- 537 Sotalapset muistelivat vaiheitaan. Tukholman Suomi-päivillä pohditaan naapurimaiden yhteisiä juuria, Helsingin Sanomat 5.12.1993; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2000, s. 16-17; Kutsu Ruotsiin sotavuosina 1939-1945 evakuoituille 70 000 suomalaiselle lapselle omistetun muistomerkin paljastustilaisuuteen 19.syyskuuta 1999, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalapsille muistomerkki, Ruotsin Suomalainen 38/23.9.1999; Sotalapsimuistomerkki paljastettiin, Viikkoviesti 38/23.9.1999; Sotalapset saivat laatan Tukholman keskustaan, Helsingin Sanomat 20.9.1999; Finska krigsbarn får plakett, Helsingborgs Dagblad 20.9.1999; Stockholms kommunstyrelsens beslutprotokoll 9.9.1998 § 11, Ansökan om bidrag till minnesmärke över finska krigsbarn; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2001, s. 10; Pajuoja 2000, s. 161-164; Sotalapsikomitea kutsuu kiitosmatkalle Vindelniin, Ilkka 7.6.1995; Unohtuneet kiitokset – Vaasan läänin sotalapsikomitea lahjoitti leikkipuiston Vindelniin, Helsingin Sanomat 19.6.1996; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 2/2005, s. 1-12 ja 4/2005, s. 3 sekä 1/2006, s. 13; Ruotsin kuningas paljastaa sotalapsipatsaan, Helsingin Sanomat 22.1.2005; Sotalasten muistomerkki paljastettiin Haaparannalla, Helsingin Sanomat 27.4.2005; Omista itkuista puristui sotalapsiveistos, Helsingin Sanomat 27.4.2005.
- 538 MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 3/1997, s. 2 ja 4/1998, s. 2 sekä 3/1999, s. 1, 3, 8-9 ja 4/1999, s. 8-9 sekä 3/2000, s. 3 ja 4/2000, s. 3 ja 3/2001, s. 3; Sotalapsi/Krigsbarn 3/2001, s. 10-11 ja 2/2002, s. 24-25.
- 539 Paikallisen sotalapsiyhdistyksen vuosiohjelmasta katso esim. Finska Krigsbarn i Mellansverige -yhdistyksen vuosiohjelma, MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/1997, s. 19; Tukholman sotalapset juhlivat. Ruotsin Suomalainen 7/14.2.2002, s. 4; Paikallisten sotalapsiyhdistysten vuosikokoustiedotteita, katso esim. MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/1999, s. 2; Lundissa opiskellaan suomea syömällä, Viikkoviesti 41/14.10.1999; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 3/1996, s. 2 ja 2/1998, s. 1 sekä 3/1998, s. 1 ja 2/1999, s. 3-4, 1/2002, s. 3; Jonsson, Paula: Att vara barn till ett finskt krigsbarn: en andragenerationsstudie. Lunds Universitetet, vol.10, 12/1996, passim.
- 540 Sotalapsi/Krigsbarn 1/2000, s. 3, 21 ja 25; Sotalapsi/Krigsbarn 2-3/2000, s. 3.
- 541 Olimme Suomen edustajia, Länsiväylä 67/20.8.1995; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/2000, s. 3 ja 15; Sotalapsi/Krigsbarn 4/2001, s. 25; Sotalapset järjestäytyvät, Viikkoviesti 20/16.5.2002, s. 6; Sotalapsi/krigsbarn 4/2002, s.6
- 542 Sotalapsi/Krigsbarn 1/2001, s. 11; Haapala, Pertti: Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä 1989, s. 11-12; Immonen, Kari: Historian läsnäolo. Turku 1996, s. 10.
- 543 Sotalapsi – Kemin Seudun Sotalapset r.y.:n jäsenlehti 7/1996, s. 3; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2000, s. 9 ja 21; Pohjanmaan sotalapsille oma yhdistys, Keski-Pohjanmaa 25.9.1996; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2003, s. 29; Keski-Suomen sotalasten kokemukset kootaan kirjaksi, Keskisuomalainen 2.4.1998; Sotalapset tulevat esiin vuosien takaa, Helsingin Sanomat 13.3.1997; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 4/1997, s. 7, 2/1998, s. 6 sekä 3/2000, s. 1 ja 4/2000, s. 12; Sotalapsi/Krigsbarn 2-3/2000, s. 20, 22 ja 24; Sotalapset perustivat Poriin oman yhdistyksen, Uusi Pori 12.3.2000; Kuka muistaa sotalasten lähdön?, Satakunnan Kansa 20.10.2002; Sotalapsilta historiakirja, Ulvilan Seutu 6.11.2003; Nimikyltti ja matkalaukku, Satakunnan Kansa 6.11.2003.
- 544 Ruotsiin lähteneet sotalapset tapaavat Helsingissä, Helsingin Sanomat 24.9.1994; Helsingin seudun sotalapsilla vain hyviä muistoja naapurimaista, Helsingin Sanomat 7.5.1995; ”Älä pelkää – sotalapset selviytyjinä” – näyttelyn 21.4.-6.5.1998 aineisto,

- Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalapsi/Krigsbarn 4/2001, s. 17; Lapsena koetun sodan traumat purkautuvat käden töissä, Ilta-Sanomat 21.4.1998; Ruotsissa olleet sotalapset kokoontuivat Turussa, Turkulainen 25.2.1990.
- 545 Sotalapsille yhdistys Kymenlaaksoon, Kymen Sanomat 20.5.2000; Sotalapsien historia on tarinoiden vyöry, Kymen Sanomat 27.3.2000; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2002, s. 24 ja 27; Turun seudun Tanska r.y. jäsenkirje 2/2000 27.4.2000, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Tanskan sotalapset kokoontuivat, Turkulainen 17.3.1988.
- 546 Pajuoja 2000, s. 160; Kaakon Tanskan ystävät kirjoittavat lapsuudestaan. Etelä-Saimaa 10.11.2000.
- 547 Sotalapsi/Krigsbarn 1/2000, s. 9, 20, 21 ja 28; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 4/1997, s.7-8, 2/1999, s. 1 ja 2/2000, s. 6, 16 sekä 3/2000, s.1, 8-9 ja 16; Kutsu ”Sotalapset koulutiellä kotimaassa ja muilla mailla”-näyttelyn avajaisiin 2.11.1999, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Pula-ajan ruokaa tarjolla Porissa, Satakunnan Kansa 24.3.1997; Sotalasten pula-ajan ateria sai veden kielelle, Turun Sanomat 28.11.1999; Sotalapsi/Krigsbarn 3/2002, s. 9.
- 548 Sotalapset tulevat esiin vuosien takaa, Helsingin Sanomat 13.3.1997; Sotalapset kokoontuvat Turkuun. Kahden kodin lapsuus, Kotiliesi 16/15.8.1997; Sotalapsireliefi Turun satamaan, Turun Sanomat 29.6.1997; Minnesrelief i Åbo hamn efter uppvaknande i krigsbarnsfrågan, Åbo Underrättelser 4.7.1997; Sotalapset saivat reliefinsä Porin rautatieasemalle. Sotalapsien historiasta puuttuu kokonaisuus, Satakunnan Kansa 15.2.1999; Reliefi muistuttaa sotalapsista, Turun Sanomat 14.2.1999; Sotalapsille muistolaatta Helsinkiin, Viikkoviesti 38/21.9.2000; Sotalapsi/Krigsbarn 2-3/2000, s. 4.
- 549 MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 3/2002, s. 6 ja 2/2005, s. 8; Sotalapsi – Kemin Seudun Sotalapset r.y.:n jäsenlehti 7/1996, s. 3, 15 ja 19; Sotalapsipatsas Kemiin muistuttamaan jälkipolvia, Kotimaa 8/24.2.1995; Sotalapsipatsas keräyksellä, Kotimaa 21/26.5.1995; Maailman ensimmäinen sotalapsipatsas paljastettiin Kemissä, Kaltio 4/1996, s. 134.
- 550 Sotalapsiviikko alkaa, Turun Sanomat 21.8.1995; Näyttelyssä lapsihistoriaa, Turun Sanomat 22.8.1995; ”Sotalapsena Ruotsissa ja Tanskassa 1939-1946” -näyttelyn lehdistötiedote 21.8.1995, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalapsiviikon 21.-27.8.1995 ohjelmatietoja, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalapsiseminaari 22.8.1995 Helsingin yliopistolla, Ohjelma, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalasten elämää leikisti ja totisesti, Länsiväylä 67/20.8.1995.
- 551 Pohjoismainen sotalapsitapaaminen 13.-14.9.1996 Kuopiossa, Ohjelma, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalapset kokoontuvat Turkuun. Kahden kodin lapsuus, Kotiliesi 16/15.8.1997; Pohjoismainen sotalapsiseminaari 29.-30.8.1997 Turussa, Ohjelma, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku; Sotalapsi/krigsbarn 1/2000, s. 13; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 4/1996, s. 14-15 ja 3/1999, s. 10-11; Pohjoismaiset sotalasten kesäpäivät Lahdessa 20.-22.8.1999, Ohjelma, Sotalapsihistoriaprojekti, SI, Turku.
- 552 Oulussa sotalasten kansainvälinen tapaaminen, Kaleva 31.5.2003; Euroopan sotalapset kokoontuvat Ouluun, Kaleva 12.6.2003; Lastensiirotiin liittyy pysyvä menettäminen, Satakunnan Kansa 15.6.2003; Sotalapsi/Krigsbarn 1/2003, s. 9; MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/2003, s. 15 ja 3/2003, s.6.
- 553 Emme tienneet kun läksimme silloin 1991, s. 66.
- 554 Kovács 1995, s. 166.
- 555 Knuutila-Levola 2000, s. 153.
- 556 Knuutila-Levola 2000, s. 101.

# Lähteet

## Arkistolähteet

### ***Kansallisarkisto (KA), Helsinki***

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto 1941–1959.

Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean arkisto 1948–1957.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto 1941–1949.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kotkan alatoimiston arkisto 1940–1948.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston arkisto 1940–1948.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto 1940–1948.

### ***Riksarkivet (RA), Tukholma***

Centrala Finlandshjälpens arkiv.

Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv

### ***Siirtolaisuusinstituutin arkisto (SI), Turku***

Sotalapsihistoriaprojekti

### ***Työväen Arkisto (TA), Helsinki***

Karl-August Fagerholmin aineisto

### ***Ulkoasiainministeriön arkisto (UM), Helsinki***

8 B Sotien aiheuttama avustustoiminta ja erinäiset avustusjärjestöt.

20 S Suomalaisen passien antoa, maastalähtölupia yms. koskevat erityiset kysymykset.

22 K Varattomien suomalaisten avustaminen ulkomailla ja kotiinlähettäminen.

94 B Lehdistö maittain.

109 C/8 Lasten lähettäminen ulkomaille.

110 C/2 Ulkomainen avustus.

## Sanoma- ja aikakauslehdet

Aalborg Amtstidende 14.3.1940.

Aalborg Stiftstidende 8.11.1942.

Aamulehti 10.4.1988.

Aftonbladet 13.1.1940, 2.4.1943, 5.5.1944, 3.2.1952, 9.5.1997, 4.9.2000.

Ajan Suunta 23.1.1942.

Anna 49/5.12.2002.

- Arbejderhistorie: Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik 1/1998.  
Arkistoviesti 3/1995.  
Barnen och vi 1/1991, 6/1995.  
Berlingske Tidende 25.11.1939, 5.12.1939, 8.12.1939, 22.12.1939, 26.12.1939, 27.1.1940, 7.2.1940, 14.2.1940, 15.2.1940, 19.2.1940, 22.5.1941, 6.9.1947, 1.7.1949.  
Borås Tidning 17.9.1945.  
Börsen 11.1.1940, 28.1.1940, 19.5.1940.  
Dagens Nyheter 3.1.1940, 24.5.1950, 4.2.1952, 24.12.1989, 15.4.1990.  
Dagposten 30.12.1942.  
Dagsavisen 4.9.2000.  
Duodecim 6/1942.  
Etelä-Saimaa 10.11.2000.  
Etelä-Suomen Sanomat 24.12.1984, 4.2.1990, 14.7.1991, 10.10.1993, 27.8.1995.  
Expressen 3.2.1952.  
Forskning 5/1999.  
Forssan Lehti 31.3.1945, 9.4.2000, 13.11.2005.  
Gavroche 15/1996.  
Helsingborgs Dagblad 20.9.1999.  
Helsingin Sanomat 27.11.1939, 12.12.1939, 17.12.1939, 18.12.1939, 3.1.1940, 18.1.1940, 7.10.1941, 29.8.1946, 15.1.1948, 22.10.1948, 11.5.1949, 30.8.1949, 8.10.1949, 4.6.1950, 4.2.1952, 6.2.1952, 8.2.1952, 21.3.1952, 24.5.1952, 28.5.1977, 30.6.1984, 3.3.1986, 16.1.1990, 5.12.1993, 24.9.1994, 16.3.1995, 7.5.1995, 19.6.1995, 20.8.1995, 23.8.1995, 12.9.1995, 2.1.1996, 14.4.1996, 26.11.1996, 13.3.1997, 25.5.1997, 28.12.1997, 11.1.1998, 3.12.1998, 11.2.1999, 19.5.1999, 20.9.1999, 30.9.1999, 28.12.1999, 12.3.2000, 7.3.2000, 11.3.2000, 28.4.2000, 7.5.2000, 11.6.2000, 5.9.2000, 7.10.2000, 10.3.2002, 13.3.2002, 20.10.2002, 5.1.2005, 22.1.2005, 27.4.2005, 30.9.2005, 18.9.2005, 5.11.2005, 13.8.2006, 17.8.2006.  
Historisk Tidskrift för Finland 3/1990.  
History, Magazine of the Royal Australian Historical Society 53/1997.  
History of Education 3/1989.  
Hudiksvälls Nyheter 24.7.1944.  
Hufvudstadsbladet 12.12.1939, 18.12.1939, 16.1.1940, 16.2.1940, 17.4.1940, 3.5.1940, 5.5.1940, 8.4.1942, 25.10.1944, 28.10.1944, 4.11.1944, 29.6.1950, 4.2.1990, 1.12.1996, 6.3.2000.  
Huoltaja 6/1943.  
Hämeen Sanomat 17.1.1942.  
Ilkka 7.6.1995.  
Ilta-Sanomat 16.12.1939, 2.2.1942, 6.2.1952, 3.6.1983, 10.10.1983, 26.11.1985, 21.4.1998.  
Invandrare&Minoriteter 2/1997.  
Jewish Social Studies 2/1983.  
Journal of Modern Greek Studies 3/1985.  
Jyllandsposten 30.5.1942.  
Kajaani 22.10.1941.  
Kaleva 23.3.1944, 31.5.2003, 12.6.2003.  
Kaltio 4/1996.  
Karjala 14.12.1939, 2.6.1942.  
Karjalainen 2.10.1941.  
Keski-Pohjanmaa 25.9.1996.

- Keskisuomalainen 29.9.1996, 30.9.1996, 2.4.1998.  
Kotiliesi 16/15.8.1997.  
Kotilääkäri 4/1987.  
Kotimaa 8/24.2.1995, 21/26.5.1995.  
Kymen Sanomat 27.3.2000, 20.5.2000.  
Lapin Kansa 14.12.1944, 29.10.1980.  
Lapset ja yhteiskunta 1/1984.  
Lapsi ja nuoriso 1/1956.  
Lolland-Falsters Venstreblade 21.9.1943.  
Länsiväylä 67/20.8.1995.  
Länstidningen 5.8.1944.  
Maakansa 6.2.1952.  
Meddelanden från Åbo Akademi 7/24.4.1998.  
MedlemsNytt/Riksförbundet Finska Krigsbarn 1/1996, 3/1996, 4/1996, 1/1997, 2/1997,  
3/1997, 4/1997, 1/1998, 2/1998, 3/1998, 4/1998, 1/1999, 2/1999, 3/1999, 4/1999,  
1/2000, 2/2000, 3/2000, 4/2000, 1/2001, 2/2001, 3/2001, 4/2001, 1/2002, 2/2002,  
3/2002, 4/2002, 1/2003, 2/2003, 3/2003, 4/2003, 1/2004, 2/2004, 3/2004, 4/2004, 1/2005,  
2/2005, 3/2005, 4/2005, 1/2006.  
Metro 25.9.2002.  
Nationaltidende 5.12.1939, 30.12.1939, 11.2.1940, 7.3.1940, 16.3.1940, 31.3.1942.  
Newsweek 8.3.1999.  
Norrbottens-Kuriren 8.8.1994.  
Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab 48/1960.  
Norrköpings Tidningen 5.5.1944.  
Norrlands-Posten 10.8.1944.  
Nuorten Työn Ohjaaja 4/18.8.1947, 5A/25.8.1947.  
Nya Pressen 5.2.1952.  
Pakolainen 3/2001, 4/2001.  
Pohjalainen 13.10.1985.  
Pohjola 4/1942.  
Pohjolan Sanomat 26.5.1999.  
Politiken 8.11.1939, 2.12.1939, 4.12.1939, 6.1.1940, 21.1.1940, 27.1.1940, 29.1.1940,  
6.2.1940, 11.2.1940, 14.3.1942.  
Ruotsin Suomalainen 38/23.9.1999, 7/14.2.2002.  
Sana 26.2.2004.  
Satakunnan Kansa 10.10.1941, 24.3.1997, 15.2.1999, 17.5.1999, 13.2.2000, 24.4.2002,  
4.5.2002, 16.6.2002, 20.10.2002, 15.6.2003, 6.11.2003.  
SE nr 6/20-23.1.1940, 31/1951, 14/1952.  
Siirtolaisuus-Migration 2/1990.  
Socialdemokraten 10.1.1942.  
Social-Demokraten 15.11.1939, 30.12.1939, 10.1.1940, 14.1.1940, 27.1.1940, 28.1.1940,  
24.3.1940.  
Sorö Amts Avis 1.12.1941.  
Sosiaalinen Aikauskirja 12/1939, 2/1941, 1-2/1950, 44/1950, 4/1972.  
Sosiologia 3/1982.  
Sotalapsi – Kemin Seudun Sotalapsi r.y.:n jäsenlehti 7/1996.  
Sotalapsi/Krigsbarn 1/2000, 2-3/2000, 1/2001, 2/2001, 3/2001, 4/2001, 1/2002, 2/2002,  
3/2002, 4/2002, 1/2003.

Statisti 8/1995.  
Stockholms-Tidningen 10.1.1942, 12.1.1942, 30.12.1942, 17.10.1950, 4.2.1952, 7.2.1952.  
Sundsvalls Tidning 27.7.1944.  
Suomen Sanomat 5/1977.  
Suomen Silta 2/2000.  
Suomen Sosialidemokraatti 23.12.1939, 6.1.1940, 29.1.1940, 18.10.1941, 18.2.1944,  
28.9.1945, 6.2.1952, 7.2.1952.  
Svenska Dagbladet 6.12.1939, 15.12.1939, 16.12.1939, 27.12.1939, 24.5.1950, 8.8.1989,  
3.11.1991.  
Svenska läkartidningen 1943.  
Svenska Morgonbladet 30.12.1942.  
Tietoaika 9/1995.  
Turkulainen 17.3.1988, 25.2.1990, 10.9.1995.  
Turun Sanomat 15.6.1940, 1.12.1979, 3.2.1995, 17.2.1995, 21.8.1995, 22.8.1995, 29.6.1997,  
30.8.1997, 14.2.1999, 6.10.1999, 21.10.1999, 28.11.1999, 10.3.2000, 4.3.2002,  
8.11.2003, 27.9.2005, 25.7.2006.  
Turun Sanomat – Extra 2.12.1995.  
Työkansan Sanomat 24.5.1950, 25.5.1950.  
Ulvilan Seutu 6.11.2003.  
Upsala Nya Tidning 28.9.1991.  
Uusi Pori 12.3.2000.  
Uusi Suomi 1.12.1939, 11.12.1939, 26.8.1944, 4.4.1946, 27.5.1946, 8.10.1949, 24.5.1950,  
5.2.1952, 7.2.1952, 1.11.1952.  
Vapaa Sana 24.5.1950.  
Vasabladet 12.10.1975, 19.5.1977, 7.10.1984, 22.8.1990.  
Vecko-Journalen 27/1952.  
Weekendavisen 3.-9.9.1999.  
Vestmanlands-Länstidning 4.2.1942.  
Viikkoviesti 31/1992, 11/25.3.1998, 38/23.9.1999, 40/7.10.1999, 41/14.10.1999,  
19/11.5.2000, 38/21.9.2000, 1/4.1.2001, 19/10.5.2001, 9/28.2.2002, 12/21.3.2002,  
20/16.5.2002, 41/10.10.2002.  
Västerbottens-Kuriren 15.1.1940, 18.5.1994, 3.10.1994.  
Yhteishyvä 10/2005.  
Yliopisto 40/1995.  
Östgöta Correspondenten 30.10.1942.  
Åbo Underrättelser 17.12.1939, 4.7.1997.  
Åland 20.5.1976.



## Kirjallisuus ja artikkelit

- Aarni Krohn kirjoitti muistoistaan: Sotalapset etsivät yhä kotiaan. *Ilta-Sanomat* 10.10.1983.
- Aerosta Finnairiin. Saarijärvi 1993.
- Ahlqvist, Dora – Björkman, Elsa: Vi har också med. *Barnen i finska kriget*. Stockholm 1940.
- Ahtiainen, Pekka – Tervonen, Jukka: Aikasidonnaisuuden ongelma suomalaisessa historiatieteessä. Teoksessa: Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. Vammala 1984.
- Aina ikävä jonnekin. *Yhteishyvä* 10/2005.
- Andersen, Erik (red.): Finlandshjaelpen. Beretning fra Centralkomiteén for Finlandshjaelpen for Virksomheden 1941-1949. København 1949.
- Andersson, Iris – Jacobsen, Marianne: Med dubbel identitet. *Ett krigsbarnsöde*. Estland 2001.
- Andersson, Sven: Lahjat saapuivat. Turku 1942.
- André, E.: Föreningens Östgötahjälpen till Finlands barn verksamhet åren 1942–1949. Linköping 1949.
- Antikainen, Kirsti: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto 1989.
- Anttila, Emilia: Muu maa mansikka? Kurikkalaiset sotalapset Tanskassa vuosina 1941–1946. Suomen historian seminaariesitelmä 26.3.2002, Turun yliopisto.
- Arcturuksen tapauksesta 40 vuotta: Torpedo säästi lapset. *Ilta-Sanomat* 3.6.1983.
- Arvokas kangaslähetys Lichtensteinista Suomen Huollolle. *Uusi Suomi* 26.8.1944.
- Avhandling om ett känsligt ämne. *Västerbottens-Kuriren* 18.5.1994.
- Barnen betyder allt för Lillemor. *Västerbottens-Kuriren* 3.10.1994.
- Baumel, Judith Tydor: Twice a refugee: The Jewish refugee children in Great Britain during evacuation 1939-1943. *Jewish Social Studies* 2/1983.
- Björklund, Krister: Suomalaiset Sveitsissä 1944–1996. Siirtolaisuusinstituutin erikoisjulkaisut. Vammala 1998.
- Björkstén, Ingmar: Krigsbarnet – en Helsingforsroman. Kristianstads 1991.
- Blinde finske Börn til Danmark. *Social-Demokraten* 28.1.1940.
- Borge, Baard – Borgensrud, Lars – Haave, Per: Fiendens barn? Norges forskningsråd. Oslo 1999.
- Brommels, Jarl: Sverige hjälpte oss. Fadderortsstiftelsen i Österbotten, Vasa 1991.
- Bruun, Elsa – Mäkinen, Eino – Vilkuna, Kustaa – Virtamo, Sirkka-Liisa (red.): Med 40 000 finska barn i Sverige. En folkvandring i smått. *Finlandia Presstjänst*, Helsingfors 1943.
- Bruun, Elsa – Mäkinen, Eino – Vilkuna, Kustaa – Virtamo, Sirkka-Liisa (toim.): Suomen lasten kiitos Ruotsille. Helsinki 1943.
- Bruun, Elsa – Ståhlberg, Aune: Lastensirrot Ruotsiin vuosina 1941–1948. Sosiaalinen Aikakauskirja 1-2/1950.
- Byrå för Sverige-resenärer upprättad. *Hufvudstadsbladet* 18.12.1939.
- Båsk, Katia: Finländska krigsbarn i Sverige. Forskningsprojektet migrationen mellan Finland och Sverige efter andra världskriget. Stockholm Nordiska museet, forskningsrapport 7/1976.
- Calmeyer, Bengt: *Svensk-ongan*. Oslo 1999.
- Carlquist, Erik: Solidaritet på prov. *Finlandshjälpen under vinterkriget*. Stockholm 1971.
- Centrala Finlandshjälpen startar. *Svenska Dagbladet* 6.12.1939.
- Centralkomité dannet for Finlandshjaelpen. *Politiken* 11.1.1940.
- Chock för fadderföräldrar: Tre familjer stämde – hot mot ytterligare fem. *Stockholms-Tidningen* 4.2.1952.

- Christoff, Eila (toim.): Sotalapsien kertomaa – Krigsbarn berättar. Kuopion Pohjola-Norden r.y:n julkaisuja 1/1990. Kuopio 1990.
- Coldrey, Barry: Child migrants from post war Britain. History, Magazine of the Royal Australian Historical Society 53/1997.
- Da de første finske Børn kom til Danmark. Sorö Amts Avis 1.12.1941.
- Da laegeløftet blev glemt. Weekendavisen 3.-9.9.1999.
- Dahl, Ottar: Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Tapiola 1971.
- Dahl, Sonja Maria: Too Many Tears. Published by Spellbound.
- Dahlberg, Hans: I Sverige under 2:a världskriget. Stockholm 1983.
- Danielsen, Ann-Maj: Att inte höra till. Ett finskt krigsbarn berättar. Falun 2000.
- Danmark beredt til at modtage finske Børn som Reserve for Sverige. Politiken 29.1.1940.
- Danmark tager sig nu af 6900 finske Børn. Jyllandsposten 30.5.1942.
- Danmark var redo att ta emot 42 000 finlandsbarn. Hufvudstadsbladet 3.5.1940.
- Dansk Fadderskapet for finske Børn. Berlingske Tidende 22.5.1941.
- De danske Madvarer fordelt mellem Finlands Evakuerede. Social-Demokraten 10.1.1940.
- De finska barnen komma i etapper med båt eller tåg. Svenska Dagbladet 16.12.1939.
- De finske Børn skal sendes bort nu, mens Mørket skjuter Togene. Politiken 27.1.1940.
- De finske Evakuerede traenger mere til Hjaelp end nogensinde. Berlingske Tidende 25.11.1939.
- De flesta barnen hemma från Norge. Hufvudstadsbladet 5.5.1940.
- De første finske Børn kom i Gaar til Danmark. Politiken 11.2.1940.
- De første 200 finske Børn kommer i Begyndelsen af Marts. Berlingske Tidende 19.2.1940.
- De Geer, Eric: Finländare i Göteborg. Göteborg 1980.
- De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1948. Hemorter, övertransporter och destinationer. Teoksessa Norman, Hans (red.): Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Stockholm 1983.
- De Geer, Eric: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa 1941–1948. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1986.
- De karelska barnen vänta på svenska fosterföräldrar. Sundsvalls Tidning 27.7.1944.
- Den danske Ambulance ankommet til Finland. Berlingske Tidende 26.12.1939.
- Den goda människan i Sarajevo: möter generalen som numera slåss för barnen. Aftonbladet 9.5.1997.
- Den orättvisa domen. SE 31/1951.
- Den stora barntransporten. Vasabladet 19.5.1977.
- Djup tacksamhet i Finland för barnhjälpen. Stockholms-Tidningen 10.1.1942.
- Drucker, Olga Levy: Kindertransport. New York 1992.
- Edvardsen, Annu: Sotalapset. Jyväskylä 1977.
- Edvardsen, Annu: Det får inte hända igen – finska krigsbarn 1939–1945. Askilla Kärnekull 1977.
- Edvardsen, Annu: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1985.
- Eksperimenterte med krigsbarn. Dagsavisen 4.9.2000.
- Elgenmark, Olle: Svensk sjukvård för finska barn under år 1942. Svenska läkartidningen 1943.
- Elintarvikkeiden vähyystestä kärsivät ennenkaikkea lapset. Kajaani 22.10.1941.
- Emme tienneet, kun läksimme silloin. Muistoja sota-ajalta. Savitaipaleen kunta/koululautakunta. Lappeenranta 1991.
- Emtö, Solveig: Sotalapsi 13408. Jyväskylä 1986.
- En Centralkomité for Finlandshjaelpen. Nationaltidende 30.12.1939.

- En gripande vädjan om hjälp till Karelen barn. Hudiksvalls Nyheter 24.7.1944.
- En resa över gränserna. Norrbottens-Kuriren 8.8.1994.
- Epäilytys, Paul: Fosterföräldrar. En studie av de finska krigsbarnens svenska fosterföräldrar 1939-1947. Historiska institutionen, Göteborgs Universitetet 2001.
- Erlander, Tage: 1940–1949. Stockholm 1973.
- Eronen, Jussi: Lastensiirot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa. Poliittisen historian pro gradu – tutkielma, Helsingin yliopisto 1996.
- Eronen, Jussi: Propaganda lepytteli Ruotsia. Helsingin Sanomat 14.4.1996.
- Eronen, Jussi: Tie jatkosodan lastensiirotiin. Teoksessa Soikkanen, Timo – Pylvänäinen, Leena (toim.): Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1996. Helsinki 1996.
- Erving-Odelberg, Helmi: Hälytys. Skellefteå 1998.
- 1400 finländska barn ha fosterhem i Skåne. Hufvudstadsbladet 4.11.1944.
- Euroopan sotalapset kokoontuvat Ouluun. Kaleva 12.6.2003.
- Evans, Alvin L.: Ero ja lapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44. Helsinki 1984.
- Fagerholm, K.A.: Puhemiehen ääni. Helsinki 1977.
- Fagerholmin sisä- ja ulkopolitiikka arvostelun kohteena eduskunnassa. Vapaa Sana 24.5.1950.
- Fel att ta hit finska krigsbarn. Många lider ännu av svår ångest, enligt psykolog Lillemor Lagnebro. Dagens Nyheter 15.4.1990.
- 5000 Plejeforaeldre har alterede meldt sig. Social-Demokraten 29.1.1940.
- 50 000 finlandsbarn befinna sig i Sverige. Hufvudstadsbladet 28.10.1944.
- Filipovic, Zlata: Zlatan päiväkirja: nuoren tytön elämä Sarajevossa. Juva 1994.
- Finland har ej råd att mista sina barn. Stockholms-Tidningen 7.2.1952.
- Finland tacksamt för räddningsverket. Socialdemokraten 10.1.1942.
- Finland vil helst beholde Børnene hjemme. Politiken 14.3.1942.
- Finland ønsker fortsat at sende sine Børn til Danmark. Nationaltidende 31.3.1942.
- Finlands Barnens dag blev en stor framgång. Borås Tidning 17.9.1945.
- Finlands Børn maa hjælpes endnu et Par Aar. Berlingske Tidende 6.9.1947.
- Finlands islagte Veje fyldt af Titusinder Kvinder og Børn, der flygter for Luft-Myrderierne. Politiken 2.12.1939.
- Finlands Mödre og Børn. Berlingske Tidende 5.12.1939.
- Finlands Socialminister: Finske Børn till Danmark, men først skal de flest mulige søges anbragt i Sverige og Norge. Social-Demokraten 27.1.1940.
- Finlandshjælpen. Beretning fra Centralkomiteen for Finlandshjælpen 1940-1941. København, ei painoaikaa.
- Finlandshjælpen, der skal oprettes Lokalkomiteer overaltdt i Provinsen. Børsen 28.1.1940.
- Finlandshjælpen. En Centralkomité for hele Landet. Børsen 11.1.1940.
- Finlandshjælpen ophører. Berlingske Tidende 1.7.1949.
- Finlandshjælpen organiseres. Politiken 21.1.1940.
- Finlandskomiteen traeder i Virksomhed. Social-Demokraten 14.1.1940.
- Finni, Saara: Äitejä syyllistetty suotta: sotalapset selvisivät hyvin. Kotilääkäri 4/1987.
- Finsk Mors bevaegede Tak til Danmark. Nationaltidende 7.3.1940.
- Finsk riksdagsdebatt om barnen i Sverige. Dagens Nyheter 24.5.1950.
- Finska barn på julfest. Stockholms-Tidningen 30.12.1942.
- Finska barn till Vindeln. Västerbottenskuriren 15.1.1940.
- Finska barn återkrävs från åtta svenska hem. Dagens Nyheter 4.2.1952.
- Finska barnen hemkalles ej. Svenska Dagbladet 24.5.1950.

- Finska fosterbarn dansa kring julgranen i Blå hallen. Svenska Morgonbladet 30.12.1942.  
Finska krigsbarn får plakett. Helsingborgs Dagblad 20.9.1999.  
Finskt par kidnappar två barn i fosterhem. Stockholmstidningen 17.10.1950.  
Fire Dögn paa Hjul gennem Sverige og Finland. Lolland-Falsters Venstreblade 21.9.1943.  
Forhandlinger om eventuel Evakuering af finske Børn till Danmark. Berlingske Tidende 27.1.1940.  
Fornylse af to Fadderskaber for finske Børn. Aalborg Stiftstidende 8.11.1942.  
Fyrahundra finska barn till Haparanda i dag. Aftonbladet 13.1.1940.  
Första resan till Sverige. Hufvudstadsbladet 4.2.1990.  
Får inte hända igen. Svenska Dagbladet 3.11.1991.  
Gardberg, Eric (toim.): Till Finlands vänner. Kotka 1953.  
Haapala, Pertti: Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä 1989.  
Haavio-Mannila, Elina – Hietala, Kari – Jaakkola, Magdalena – Mikkola, Kimmo: Siirtolaisuustutkimusten lähtökohtia. Siirtolaisuustutkimuksia 1. Työministeriö, suunnitteluosasto. Helsinki 1973.  
Hakkarainen, Kristiina: Pienet vieraamme. Social-Demokraten ja Svenska Dagbladet Suomen lastensiirtojen puolestapuhujina 1939–1942. Yleisen historian seminaariesitelmä 15.5.2001, Tampereen yliopisto.  
Harris, Mark Jonathan – Oppenheimer, Deborah: Kindertransport in eine fremde Welt. Goldman Verlag 2000.  
He eivät unohda – Sotalapsioperaatioissa paljon vaiettua. Forssan Lehti 9.4.2000.  
He tekivät parhaansa 40-luvun ankeissa olosuhteissa – Pommien alta turvaan. Turun Sanomat 17.2.1995.  
Heikkinen, Antero: Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät. Tampere 1980.  
Heikkinen, Antero: Menneisyyttä rakentamassa. Helsinki 1996.  
Helsingin seudun sotalapsilla vain hyviä muistoja naapurimaista. Helsingin Sanomat 7.5.1995.  
Helsingin siviiliväestöä kehoitetaan vapaaehtoisesti siirtymään maaseudulle. Uusi Suomi 1.12.1939.  
Helsingistä siirtyneiden pysyttävä maaseudulla. Uusi Suomi 11.12.1939.  
Hemmen i Sverige vänta på finländska barn. Hufvudstadsbladet 12.12.1939.  
Henriksson, Susanne – Pettersson, Kristina: Finska krigsbarn sett ur ett norrbottniskt perspektiv. Luleå Universitetet 2001.  
Hentilä, Marjaliisa: Työläisnaiset ja sotalapset. Arkistoviesti 3/1995.  
Hietanen, Silvo: Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat. Teoksessa: Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, opetusministeriö. Helsinki 1990.  
Hietanen, Silvo: Kahden kodin lapsuus – suomalainen sotalapsi. Teoksessa: Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Valtion painatuskeskus, opetusministeriö. Helsinki 1992.  
Hilsen fra Finland. Børsen 19.5.1940.  
Historian hiljaisten vallankumous. Helsingin Sanomat 25.5.1997.  
Hjaelp Finland. Social-Demokraten 15.11.1939.  
Hjaelp til Finlands Evakuerede. Politiken 8.11.1939.  
Hjaelpen til Finland skal centraliseres. Social-Demokraten 30.12.1939.  
Hur Sverige hjälpte Finland genom Centrala Finlandshjälpen. Stockholm 1940.  
Hvad nu? Aalborg Amtstidende 14.3.1940.  
Hvorledes Danmark vil indkvartere finske Børn. Politiken 6.2.1940.  
Häggman, Kai: Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki 1996.

- I Dag afrejer Finlands-Ambulancens Personale. Berlingske Tidende 22.12.1939.
- Immonen, Kari: Historian läsnäolo. Turku 1996.
- Irja Olsson sotalapsiliiton puheenjohtajaksi. Viikkoviesti 19/10.5.2001.
- Isotalo, Seppo: Ruotsi oli tärkeä osapuoli Jartsev-neuvotteluissa. Turun Sanomat 6.10.1999.
- Jackson, Carlton: Who will take our children?: the story of the evacuation in Britain 1939-1945. London 1985.
- Jag tror ingenting längre: på flykt i Kroatien: barn i krig. Barnen och vi 6/1995.
- Jalo, Margit: Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen tilastoa vuosina 1941–1944, laadittu Mannerheim-liiton Tanskan valiokunnalle. Käsikirjoitus. Kansallisarkisto.
- Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941–1946. Sosiaalinen Aikakauskirja 44/1950.
- Janfelt, Monika: Svensk krigsbarnsversamhet 1919–1922. Historisk Tidskrift för Finland 3/1990. Helsingfors 1990.
- Janfelt, Monika: Barn av ett krig. Krigsbarnsverksamhet som humanitär insats i Sverige och Danmark efter första världskriget. Åbo 1994.
- Janfelt, Monika: Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924. Åbo Akademis förlag. Åbo 1998.
- Japo Knuutila kertoo sotalapsista. Lapsena olemisen taito. Helsingin Sanomat 3.12.1998.
- Johansson, Alf: Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939–1940. Uddevalla 1973.
- Jokainen ruotsalainen kasvatuskoti sitoutui antamaan suomalaislapsensa takaisin. Suomen Sosialidemokraatti 7.2.1952.
- Jones, Howard: The diplomacy of restraint: The United States efforts to repatriate Greek children evacuated during the civil war of 1946-49. Journal of Modern Greek Studies 3/1985.
- Jonsson, Paula: Att vara barn till ett finskt krigsbarn: en annangenerationsstudie. Lunds Universitetet, vol.10, 12/1996.
- Julfesten för finska barn. Dagposten 30.12.1942.
- Juuriltaan kiskotut lapset. Helsingin Sanomat 5.1.2005.
- Jöberger, Barbro: 70 000 flyktingbarn skadade för livet. Barnen och vi 1/1991.
- Kaakon Tanskan ystävät kirjoittavat lapsuudestaan. Etelä-Saimaa 10.11.2000.
- 280 leirille Ruotsissa on siirtoväkeämme sijoitettu. Lapin Kansa 14.12.1944.
- Kahden kulttuurin välissä vietetty lapsuus voi vaikuttaa henkiseen hyvinvointiin. Helsingin Sanomat 28.4.2000.
- Kahden maan kansalainen. Satakunnan Kansa 4.5.2002.
- Kaikki suomalaiset lapset on kotiutettava Ruotsista. Helsingin Sanomat 11.5.1949.
- 220 tanskalaista saapuu kummilastensa luokse. Helsingin Sanomat 4.6.1950.
- 24000 soteleskiperhettä saa vuosittain apua Tanskasta. Helsingin Sanomat 22.10.1948.
- 2000 karjalaista lasta Ruotsiin. Karjalainen 2.10.1941.
- Kalela, Jorma: Historian tutkimusprosessi. Helsinki 1972.
- Kalela, Jorma: Historia, kertomus, historiantutkimus. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.): Menneisyyden merkitys. Historian suuret ja pienet kertomukset. Joensuu 1992.
- Kalela, Jorma: Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Jyväskylä 1993.
- Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia. Tampere 2000.
- Kanadalaisprofessorin väite: Onni potkaisi sotalapsia. Helsingin Sanomat 30.6.1984.
- Kanerva, Erkki: ”Tiedän paikan armahan” on sotalapsen kipeä laulu. Turun Sanomat 10.3.2000.

- Kansalta kansan hyväksi. Suomen Huolto. Helsinki 1952.
- Karels barn till fredens Sverige. Norrköpings Tidningen 5.5.1944.
- Karelska barnen levande link till svensk-finsk samhörighet. Norrlands-Posten 10.8.1944.
- Kaukiainen, Yrjö – Leino-Kaukiainen, Pirkko: Navigar Necesse. Merenkululaitos 1917–1992. Jyväskylä 1992.
- Kauppi, Matti – Rautanen, Elina: Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922–1997. Keuruu 1997.
- Kavén, Pertti: 70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset. Keuruu 1985.
- Kavén, Pertti: Lapset nappuloina suurvaltapelissä. Helsingin Sanomat 3.3.1986.
- Kavén, Pertti: 70 000 små öden. Finlands krigsbarn. Högfors 1994.
- Kavén, Pertti: Lasten kärsimyksiä ei saa unohtaa. Helsingin Sanomat 11.1.1998.
- Kehusmaa, Pentti: Kivionkalo. IP-Offset KY, omakustanne 1996.
- Kehusmaa, Pentti: Korpjärvi. Halikko 1997.
- Keminmaalainen Pentti Kehusmaa muistuttaa kaltoin kohdelluista sotalapsista: ”Kaikki eivät eläneet yltäkylläisyydessä”. Pohjolan Sanomat 26.5.1999.
- Kertomuksia suomalaisista Norbergissa 1944–1986. Avesta 1987.
- Keski-Suomen sotalasten kokemukset kootaan kirjaksi. Keskisuomalainen 2.4.1998.
- Keskitetty vapaa huoltotyö 1939–1949. Vapaan huollon julkaisuja nro 30. Helsinki 1949.
- Kesäjuhlat avattiin sotalapsinäytelmällä. Satakunnan Kansa 16.6.2002.
- Kiista suomalaislapsista laajenee. Suomen Sosialidemokraatti 6.2.1952.
- Kijanen, K.: Laivasto sotatoimissa. Talvisota ja välivuosi. Suomen laivasto 1918–1968. 1. Osa. Helsinki 1968.
- Kinnunen, Carin: Om ett antal finländska krigsbarn i Danmark. Laudaturtyö 1959.
- Kiven tarina elää. Keskisuomalainen 30.9.1996.
- Kivionkalo sotalapsen purkautumistie. Keskisuomalainen 29.9.1996.
- Kivitie, Valma – Heino, Toivo – Marttinen, Lasse: Suomen lapset kiittävät – Finlands barn tacka – De finske born takker. Helsinki 1949.
- Kjendsli, Veslemøy: Skammens barn. Oslo 1986.
- Knuutila, Jarmo – Levola, Kari: Sotalapsi ei unohda. Hämeenlinna 2000.
- Kohua Ruotsista palanneista lapsista. Helsingin Sanomat 15.1.1948.
- Koivukangas, Olavi: Suomen sotalasten kahden kodin lapsuus. Turun Sanomat 30.8.1997.
- Kolme tyttöä pysyy Ruotsissa. Uusi Suomi 1.11.1952.
- Korppi-Tommola, Aura: Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942-1980. Vammala 1982.
- Korppi-Tommola, Aura: Terve lapsi – kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990. Helsinki 1990.
- Korppi-Tommola, Aura (toim.): Sotalapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton tutkimusraportti. Helsinki 1996.
- Kosovo hermistää sotalapsen tunnot. Satakunnan Kansa 17.5.1999.
- Kosovon lapset piirsivät verta ja aseita. Helsingin Sanomat 30.9.1999.
- Kostamo, Eila: Mulperipuun mehu. Helsinki 2002.
- Kotiinpaluu oli sokki sotalapselle. Helsingin Sanomat 30.9.2005.
- Koulu suojaa monelta pahalta. Pakolainen 4/2001.
- Koululaisten ravinto. Ilta-Sanomat 2.2.1942.
- Kovács, Magdolna: Olin sotalapsi. Siirtolaisuusinstituutti. Vammala 1995.
- Krigsbarn bildar föreningen. Upsala Nya Tidning 28.9.1991.
- Krigsbarnen flyttar inte till Sverige igen. Vasabladet 12.10.1975.

- Krigsbarnshjälp kan inrymma både gpdhet och självskhet. Meddelanden från Åbo Akademi 7/24.4.1998.
- Krohn, Aarni: Kun viisitoista vuotta vaan. Romaani sotavuosilta. Hämeenlinna 1983.
- Kuka kukin on 1966. Keuruu 1966.
- Kuka muistaa sotalasten lähdön? Satakunnan Kansa 20.10.2002.
- Kun äiti ikävöi sotalastaan. Helsingin Sanomat 10.3.2002.
- 250 kvinnor och barn till Danmark. Hufvudstadsbladet 16.2.1940.
- Kälkäjä, Elina: Oulun ja Lapin läänien sotalapset vuosina 1941–1946. Siirtojen määrällinen kehitys, syyt ja lasten sosiaalinen tausta. Oulun yliopisto, historian laitos, Suomen ja Skandinavian historian pro gradu-tutkielma, toukokuu 2005.
- Käveli 1500 kilometriä kasvatusvanhempiansa luokse. Helsingin Sanomat 24.5.1952.
- Lad os aabne vore Hjem for finske Mödre og Börn. Nationaltidende 5.12.1939.
- Lagnebro, Lillemor: Finska krigsbarn – en kvalitativ studie. Siirtolaisuus-Migration 2/1990.
- Lagnebro, Lillemor: Finska krigsbarn. Studier i socialt arbete vid Umeå universitetet. Institutionen för socialt arbete, Umeå universitetet nr 19, 1994.
- Lahtela, Markku: Yksinäinen mies. Jyväskylä 1976.
- Lahtelainen Maire Pahla: Ruotsi avartava kokemus. Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1990.
- Laine, Helena: Lapsi polttopisteessä. Satakunnan Kansa 13.2.2000.
- Lapsena koetun sodan traumat purkautuvat käden töissä. Ilta-Sanomat 21.4.1998.
- Lapset heittopusseina. Turun Sanomat 4.3.2002.
- Lapset kotiutetaan Ruotsista lääneittäin. Uusi Suomi 4.4.1946.
- Lapset pakolaisina. Pakolainen 4/2001.
- Lapset sodan jaloissa. Yliopisto 40/1995.
- Lapsipakolainen ei aina tarvitse psykiatria. Helsingin Sanomat 30.9.1999.
- Larsen, Marianne Clément – Boysen, Jesper: Finnebörn – et stykke Danmarkshistorie. Foreningen Norden 1999.
- Lasten kotiuttamisesta Ruotsista keskustelua eduskunnassa. Uusi Suomi 24.5.1950.
- Lasten pelastusasema. Uusi Suomi 1.12.1939.
- Lastenjuhla Tanskan merkeissä. Uusi Suomi 27.5.1946.
- Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Helsinki 13.6.1949.
- Lastensiirtoihin liittyy pysyvä menettäminen. Satakunnan Kansa 15.6.2003.
- Lehtiranta, Leila (toim.): Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Vantaan Pohjola-Norden r.y. Hämeenlinna 1996.
- Liikkanen (Edwardsen), Annu: Lappu kaulassa (Sotalapset). 70 000 suomalaista sotalasta 1939-1945. Helsingborg 1995.
- Lindblom, Tor: Om den ljusnande framtid är vår. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner. Ekenäs 1999.
- Lindner, Jörg: Den svenska Tysklands-hjälpen 1945-1954. Universitetet i Umeå. Umeå 1988.
- Lindroth, Gudrun (toim.): Ruotsi kutsuu 1940. Avustustoiminta Suomen hyväksi. Tukholma 1941.
- Livet blandt Finlands fattige Evakuerede. Politiken 6.1.1940.
- Livet i Helsingfors efter Bomber og Römning. Politiken 4.12.1939.
- Lomfors, Ingrid: Förlorad barndom – återvunnet liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland. Akademisk avhandling, Historiska institutionen, Göteborgs universitet. Uddevalla 1996.
- Lomu, Juhani: Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941-1949. Kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten. Kansallisarkisto 1.10.1974.
- LSD-försök på norska ”tyskebarn” – tre dog. Aftonbladet 4.9.2000.

- Lundissa opiskellaan suomea syömällä. Viikkoviesti 41/14.10.1999.
- Luttinen, Kaija: Hyvä maku jäi suuhun. Kustannusosuuskunta Muusa. Pori 2002.
- Luttinen, Kaija (toim.): Kaksi maata – monta kotia. Länsi-Suomen sotalapset ry – Krigsbarn i Västra Finland rf. Vammala 2003.
- Lyllof, Kirsten: Kan laegeløftet gradbøjes? Dødsfald blandt og laegehjælp til de tyske flygtinge i Danmark 1945. Den danske historiske Foreningen. Historisk Tidsskrift 1/1999.
- Lähes 1000 suomalaista lasta saapunut jo Ruotsin vieraaksi. Helsingin Sanomat 3.1.1940.
- Lähteenmäki, Maria: Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. Vammala 1999.
- Löfgren, Therese – Triches, Anna: Borta bra. En studie om finska krigsbarns självbilder. Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap, Högskolan i Kalmar 2002.
- Maaailman ensimmäinen sotalapsipatsas paljastettiin Kemissä. Kaltio 4/1996.
- Malmberg, Bertil: Lapsi vaihtaa kieltä. Suomen kieli Ruotsissa. Tukholma 1984.
- Malmberg, Thure: Valkeat laivat. Helsinki 1970.
- Mamma är här, mutta äiti on poissa. Helsingin Sanomat 19.5.1999.
- Manninen, Ohto: Suomi toisessa maailmansodassa. Suomen historia 7: Itsenäisyyden alku – Toisen maailmansodan aika. Espoo 1987.
- Mannio, N.: Sota-ajan vaikutuksia maamme sosiaaliseen lainsäädäntöön. Sosiaalinen Aikakauskirja 12/1939.
- Massaevakuointien aika alkaa olla ohi – Turun valmiusharjoituksessa siirretään vanhukset ja lapset. Turun Sanomat 21.10.1999.
- Med finländska barn genom kulregn i Norge. Hufvudstadsbladet 17.4.1940.
- Med krigsbarnen i Sverige. Vasabladet 22.8.1990.
- Miksi lähettäisimme lapsemme Ruotsiin. Hämeen Sanomat 17.1.1942.
- Minister Fagerholm följer med barntransport till Stockholm. Hufvudstadsbladet 8.4.1942.
- Ministerin rouva Sandler apulaisineen Suomessa järjestämässä suomalaisten lasten saapumista Ruotsiin. Helsingin Sanomat 12.12.1939.
- Minnesrelief i Åbo hamn efter uppvaknande i krigsbarnsfrågan. Åbo Underrättelser 4.7.1997.
- Mitalin toinen puoli. Ajan Suunta 23.1.1942.
- Miten Pohjoismaisen Avun Suomen Keskus toimii. Suomen Sosialidemokraatti 23.12.1939.
- Moring, Kirsikka: Karjalaisten sotalasten tarina vetoaa koululaisiin. Helsingin Sanomat 16.3.1995.
- Muistoja pakolaisuudesta. Helsingin Sanomat 5.11.2005.
- Mäntyharjun pojan reissu Ruotsissa. Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1990.
- Neljä vuotta ruotsalaisissa lastenkodeissa. Pakolainen 4/2001.
- Neutrala Sverige kunde inte ge 650 judiska krigsbarn fosterhem. Hufvudstadsbladet 1.12.1996.
- Nevakivi, Jukka – Hentilä, Seppo – Haataja, Lauri: Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen. Loimaa 1993.
- Nielsen, Lizette Albaek: Krigsbarn. Arbejderhistorie: Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik 1/1998.
- Nimikyltti ja matkalaukku. Satakunnan Kansa 6.11.2003.
- Noin 300 lasta Ruotsissa. Satakunnan Kansa 10.10.1941.
- Noin 10 000 suomalaislasta nykyisin Ruotsissa. Helsingin Sanomat 8.10.1949.
- Norborg, Carl: Västsvenska Kyrkfolkets Finlandshjälp. Munkedal 1943.
- Nordell, Bengt: De sista offren. Borås 1996.
- Norden-yhdistyksen Suomen-keräys. Helsingin Sanomat 27.11.1939.
- Norja ja CIA testasivat LSD:tä sotalapsilla. Helsingin Sanomat 5.9.2000.



- Norjan ”sotalapset” hakevat korvauksia. Pakolainen 3/2001.
- Nuorten mielestä Ruotsi oli itsekäs talvisodan aikana. Helsingin Sanomat 11.3.2000.
- Ny strid blossom upp om finsk fosterflicka. Expressen 3.2.1952.
- Nya rättstvister om finska barn. Aftonbladet 3.2.1952.
- Nyberg, Bertel: Pohjoismaiden Avun Suomen Keskuksen toiminta 1939–1940. Kappale sodanaikaisen lastensuojelun historiaa. Sosiaalinen Aikakauskirja 2/1941.
- Nyström, Ruben: Palosaaren Pirkko. Helsinki-Mikkeli 1946.
- Näyttelijä Anna Takanen: Sotalapsitausta on aina tragedia. Viikkoviesti 1/ 4.1.2001.
- Näyttelyssä lapsihistoriaa. Turun Sanomat 22.8.1995.
- Oikeusjutut suomalaislapsista Ruotsissa nousevat kymmeneen. Ilta-Sanomat 6.2.1952.
- Ojasta allikkoon. Sisäänlämpiävä dokumentti Neuvostoliiton espanjalaisvakoista. Helsingin Sanomat 20.10.2002.
- Olimme Suomen edustajia. Länsiväylä 67/20.8.1995.
- Olsen, Kåre: Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mödre. Oslo 1998.
- Omista itkuista puristui sotalapsiveistos. Helsingin Sanomat 27.4.2005.
- Operation Babylift. Newsweek 8.3.1999.
- Ortmark-Almgren, Sinikka: Du som haver barnen kär. Borås 1989.
- Ortmark-Almgren, Sinikka: Varför berättade du inte? Invandrare&Minoriteter 2/1997.
- Ortmark-Almgren, Sinikka (red): Krigsbarns erinran. Snäll, lydig och tacksam. Stockholm 2003.
- Oulussa sotalasten kansainvälinen tapaaminen. Kaleva 31.5.2003.
- Paaske-Besög hos Finske Börn i danske Hjem. Social-Demokraten 24.3.1940.
- Pahinta oli paluu puutteen keskelle. Etelä-Suomen Sanomat 27.8.1995.
- Pajari, Risto: Talvisota ilmassa. Porvoo 1971.
- Pajuoja, Reijo (toim.): Sotalapsena Tanskassa. Kaakon Tanskan-ystävät r.y. Korja 2000.
- Pakolaislapsi turvaa hakemassa. Pakolainen 4/2001.
- Pehkonen, Marjatta: Ystävyys alkoi Pestalozzissa. Kolmen orpotytön kohtalo. Juva 1999.
- Perheen puolesta. Väestöliitto 1941–1991. Keuruu 1991.
- Pilliat, Jean-Louis: 1914-18, La 2mobilisation” des enfants. Gavroche 15/1996.
- Pitäkää mukuloista huolta. Keski-suomalaisen sotalapsen historiakirja. Keski-Suomen Sotalapset ry. Jyväskylä 2000.
- Pohjanmaa sotalapsille oma yhdistys. Keski-Pohjanmaa 25.9.1996.
- Pohjoismaisen Avun Suomen Keskus. Helsingin Sanomat 18.12.1939.
- Pois Helsingistä! Suomen Sosialidemokraatti 18.2.1944.
- Preston, A.M.: The evacuation of schoolchildren from Newcastle Upon Tyne 1939-1942. History of Education 3/1989.
- Pula-ajan ruokaa tarjolla Porissa. Satakunnan Kansa 24.3.1997.
- Pulma, Panu – Turpeinen, Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987.
- Punaisten lapsia valkosten alueille. Metro 25.9.2002.
- Puolukat – kiitoslahja Tanskan kodeille. Nuorten Työn Ohjaaja 5A/25.8.1947.
- Pykäläinen, Päivi: Sotalapset – Tutkimus sotalasten kokemuksista ja elämänvaiheista. Hoitotyön koulutusyksikkö, Turun terveydenhuolto-oppilaitos 1996.
- Pöntinen, Seppo: Sotasukupolvi, sotanuoret, sotalapset ja suuret ikäluokat: koulutus ja sosiaalinen nousu. Sosiologia 3/1982.
- Rains, Olga: Children of the Liberation. 1985.
- Raninen, Asta – Räsänen, Eila: Sotalasten myöhemmistä elämänvaiheista. Lapset ja yhteiskunta 1/1984.

- Rantasalo, Viljo: Suomen sairaat lapset Ruotsissa. Matkahavaintoja. Eripainos Huoltajasta 6/1943. Helsinki 1943.
- Rasila, Viljo – Jutikkala, Eino – Kulha, Keijo K.: Suomen poliittinen historia 1809–1975. 2.osa. Vuodet 1905–1975. Porvoo 1977.
- Rautanen, Elina: Centrala Finlandshjälpen ja Tiukulan Säätiö. Talvisodan humanitaarinen perintö 1939–1997. Saarijärvi 1998.
- Reliefi muistuttaa sotalapsista. Turun Sanomat 14.2.1999.
- Rintala, Rauna: Krigsfadderverksamheten före och under fortsättningskriget. Historisk Tidskrift för Finland 3/1990.
- Roos, Anita: Suomalaisten lasten huoltovalvojana Eteläjyllannissa kesällä 1942. Eripainos Pohjola 4/1942.
- Rung, Grete: Barn i et fremmed land – Finske born på Roskildeegnen fra 1941. Særtryk av: ROMU, Årsskrift for Roskilde Museum 1984 – 85.
- Runtti, Susanna: Naapuriin pakoon. Keuruu 1994.
- Ruotsiin lähetettäviä lapsia ei Nurmeksessa ilmaantunut. Karjalainen 2.10.1941.
- Ruotsiin lähteneet sotalapset tapaavat Helsingissä. Helsingin Sanomat 24.9.1994.
- Ruotsiin matkustaneet suomalaiset lapset tyytyväisiä. Helsingin Sanomat 18.1.1940.
- Ruotsiin siirrettyjen lasten palauttaminen. Helsingin Sanomat 21.3.1952.
- Ruotsiin siirretään lapsia toistaiseksi vain Helsingistä. Suomen Sosialidemokraatti 18.2.1944.
- Ruotsin kodit ovat avoinna Suomen pakolaislapsille. Suomen Sosialidemokraatti 6.1.1940.
- Ruotsin kuningas paljastaa sotalapsipatsaan. Helsingin Sanomat 27.4.2005.
- Ruotsin sota-ajan apu alkuna kuntayhteistyölle. Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1990.
- Ruotsin suomalaislasten kysymys yhä kärjistyy. Helsingin Sanomat 6.2.1952.
- Ruotsin vaiennettu suursota. Viikkoviesti 40/7.10.1999.
- Ruotsissa edelleen 15 000 suomalaislasta. Työkansan Sanomat 24.5.1950.
- Ruotsissa olleet sotalapset kokoontuivat Turussa. Turkulainen 25.2.1990.
- Ruotsissa 5000 kotia valmiina hoivaamaan suomalaisia lapsia. Ilta-Sanomat 16.12.1939.
- Räsänen, Eila: Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista. Kuopion yliopiston julkaisuja, lääketiede, alkuperäistutkimukset 2/1988, Kuopio 1988.
- Räsänen, Eila: Finska krigsbarn. Separationsupplevelser i barndomen och konsekvenser i vuxenålder. Delegationen för invandrarforskning. Regeringskansliets offsetcentral 1990.
- Sahlgren, Kari: Sotalapset. Suomen Sanomat 5/1977.
- Salin, Virpi: Tyhjä syli. Äidin kirjeet Ruotsiin 1942–1946. Juva 2002.
- Salminen, Vesa: Suomen huolto – Finlands Folkhjälp ry. ja sen arkistot 1939–1953. Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1972.
- Sarjala, Jukka: Sosiaalihuollon, kansanterveystyön ja kriisien torjunnan puoli vuosisataa. Suomen Punaisen Ristin Varsinais-Suomen piirin toiminta 1935–1985. Turku 1985.
- Satka, Mirja: Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.): Hyvinvointivaltio ja sen oikut. Tampere 1993.
- Schildt, Mila – Runeberg, Arne (red.): Finlandsbarnen i Danmark. Helsingfors 1960.
- Schildt, Mila – Runeberg, Arne (toim.): Lapsemme Tanskassa. Helsinki 1961.
- 75 lasta Viipurista Ruotsiin torstaina. Karjala 2.6.1942.
- 750 lasta Tanskaan kesäloman ajaksi. Uusi Suomi 4.4.1946.
- Seitsenvuotiaana sotalapseksi mennyt: Olen kiitollinen ajasta Ruotsissa. Helsingin Sanomat 28.5.1977.

- Selén, Kari: Tasavalta hakee suuntaa. Suomen historia 7: Itsenäisyyden alku – Toisen maailmansodan aika. Espoo 1987.
- Selén, Kari: Pohjoismainen suuntaus ja Suomen idänsuhteet. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.): Talvisota, Venäjä ja Suomi. Historiallinen arkisto 95. Jyväskylä 1991.
- Selin, Rauno: Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea ja sen arkisto. Arkistoviesti 3/1995.
- Selkinen, Laila: Olin sotalapsi. Aikuisen sotalapsuudelleen antama merkitys. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1998.
- Seppä, Soile: Ikävä kotiin. Jyväskylä 1994.
- Sinerma, Martti: Pelastavat sisaret – sairausjunan valkea sisar. Teoksessa: Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Oy Valitut Palat – Reader’s Digest Ab 1995.
- 7 år åldersgräns för barnen. Stockholms-Tidningen 12.1.1942.
- 700 000 Finner evakuerede. Social-Demokraten 10.1.1940.
- Skolgången svår för krigsbarnen. Vasabladet 7.10.1984.
- Smeds, Astrid Marie-Louise: Finska krigsbarns minnesbilder av språkväxlingar i olika kontext. Åbo Akademi, Pedagogiska fakulteten, Institutionen för lärarutbildning, Rapport nr 21/2000.
- Sodan lapsia ei saa siirtää. Helsingin Sanomat 12.9.1995.
- Sodan viattomat uhrin. Etelä-Suomen Sanomat 24.12.1984.
- Sodanaikaiset lastensiirrot yhä monelle vaiettua lähihistoriaa. Turun Sanomat 8.11.2003.
- Soikkanen, Timo (toim.): Poliittisen historian tutkimusopas. Turun yliopisto, poliittinen historia, julkaisuja C:24. Turku 1986.
- Sosiaaliministeriön lastenkoti Urjalassa. Forssan Lehti 31.3.1945.
- Sota ei ole leikkiä. Helsingin Sanomat 13.8.2006.
- Sotakummitoiminta oli raskasta mutta myös rakasta työtä. Pohjalainen 13.10.1985.
- Sotalapsen muistelut kirjan kansien väliin. Satakunnan Kansa 24.4.2002.
- Sotalapset arvostelevat pakolaislasten oloja. Viikkoviesti 9/28.2.2002.
- Sotalapset järjestäytyvät. Viikkoviesti 20/16.5.2002.
- Sotalapset kokoontuvat toukokuussa Gävlessä. Viikkoviesti 12/21.3.2002.
- Sotalapset kokoontuvat Turkuun. Kahden kodin lapsuus. Kotiliesi 16/15.8.1997.
- Sotalapset menestyneet normaalisti. Aamulehti 10.4.1988.
- Sotalapset miettivät kohtaloaan. Lapin Kansa 29.10.1980.
- Sotalapset muistelivat vaiheitaan. Tukholman Suomi-päivillä pohditaan naapurimaiden yhteisiä juuria. Helsingin Sanomat 5.12.1993.
- Sotalapset perustivat Poriin oman yhdistyksen. Uusi Pori 12.3.2000.
- Sotalapset saivat laatan Tukholman keskustaan. Helsingin Sanomat 20.9.1999.
- Sotalapset saivat reliefinsä Porin rautatieasemalle. Sotalapsien historiasta puuttuu kokonaisesitys. Satakunnan Kansa 15.2.1999.
- Sotalapset Saksan panttivankeina. Turun Sanomat – Extra 2.12.1995.
- Sotalapset tulevat esiin vuosien takaa. Helsingin Sanomat 13.3.1997.
- Sotalapsi ei tiedä onko hän Kerttu vai Gertrud. Anna 49/5.12.2002.
- Sotalapsi kiitollinen Ruotsille. Viikkoviesti 41/10.10.2002.
- Sotalapsi Liisi Kukkola piilotteli ruotsin taitojaan. Helsingin Sanomat 18.9.2005.
- Sotalapsien evakuointi alkoi ruotsalaisten aloitteesta. Turun Sanomat 1.12.1979.
- Sotalapsien historia on tarinoiden vyöry. Kymen Sanomat 27.3.2000.
- Sotalapsikeskustelun aloittaja: Keskustelu auttaa ahdistukseen. Helsingin Sanomat 28.5.1977.
- Sotalapsikirjan valmistumista juhliitaan Vantaalla. Helsingin Sanomat 26.11.1996.
- Sotalapsikomitea kutsuu kiitosmatkalle Vindelniin. Ilkka 7.6.1995.

- Sotalapsille muistolaatta Helsinkiin. Viikkoviesti 38/21.9.2000.
- Sotalapsille muistomerkki. Ruotsin Suomalainen 38/23.9.1999.
- Sotalapsille yhdistys Kymenlaaksoon. Kymen Sanomat 20.5.2000.
- Sotalapsilta historiakirja. Ulvilan Seutu 6.11.2003.
- Sotalapsimuistomerkki paljastettiin. Viikkoviesti 38/23.9.1999.
- Sotalapsipatsas Kemiin muistuttamaan jälkipolvia. Kotimaa 8/24.2.1995.
- Sotalapsipatsas keräyksellä. Kotimaa 21/26.5.1995.
- Sotalapsireliefi Turun satamaan. Turun Sanomat 29.6.1997.
- Sotalapsista valmistui tutkimus. Ruokaa, suojaa – ja hylkäämisen kokemus. Kotimaa 8/24.2.1995.
- Sotalapsitilaisuus järjestetään tammikuussa myös Myyrmäessä. Helsingin Sanomat 2.1.1996.
- Sotalapsiviikko alkaa. Turun Sanomat 21.8.1995.
- Sotalapsuudella oli onnellinenkin puoli. Turkulainen 10.9.1995.
- Sotalasten elämää leikisti ja totisesti. Länsiväylä 67/20.8.1995.
- Sotalasten kohtalot esiin. Viikkoviesti 11/25.3.1998.
- Sotalasten kokemuksia vertaillut tutkija: Lasten siirtäminen sota-alueilta sopisi nykyäänkin. Helsingin Sanomat 23.8.1995.
- Sotalasten lähettäminen Ruotsiin oli virhe. Turun Sanomat 3.2.1995.
- Sotalasten muistomerkki paljastettiin Haaparannalla. Helsingin Sanomat 27.4.2005.
- Sotalasten pula-ajan ateria sai veden kielelle. Turun Sanomat 28.11.1999.
- Sotien pitkät varjot. Helsingin Sanomat 28.12.1997.
- Sourander, Bertil: Kokemuksia suomalaisten lasten siirroista Ruotsiin talvella 1941 – 42. Eripainos aikakauskirjasta Duodecim 6/1942.
- Steinby, Ann-Gerd: Krigsbarn. Hufvudstadsbladet 6.3.2000.
- Sundberg, J.D.: Den finska evakueringen hösten 1944. Finska Klubbens i Umeå festskrift 1966. Umeå 1966.
- Suomalaiset kasvatit sitouduttiin palauttamaan. Helsingin Sanomat 8.2.1952.
- Suomalaiset lapset Ruotsissa. Helsingin Sanomat 29.8.1946.
- Suomalaiset sotalapset ovat Tanskan historiaa. Suomen Silta 2/2000.
- Suomalaisia ei voi pakottaa jättämään lapsensa Ruotsiin. Uusi Suomi 7.2.1952.
- Suomalaisia kasvattilapsia taas kiistan kohteena Ruotsissa. Helsingin Sanomat 4.2.1952.
- Suomalaislasten kotiuttaminen Ruotsista. Työkansan Sanomat 25.5.1950.
- Suomalaisten lasten paluu Ruotsista. Kaksi riidanalaista asiaa jälleen esillä. Helsingin Sanomat 30.8.1949.
- Suomalaisten lasten tanskalaiset kasvattivanhemmat toivovat kirjeenvaihtoa lasten vanhempien kanssa. Suomen Sosialidemokraatti 28.9.1945.
- Suomea auttamassa. Suomen Avun Keskuksen – Centrala Finlandshjälpen – toimintakertomus. Porvoo 1940.
- Suomella yhä sotalapsien maailmanennätys. Etelä-Suomen Sanomat 10.10.1993.
- Suomen ja Ruotsin kummikuntaliike 60-vuotias. Helsingin Sanomat 11.6.2000.
- Suomen Nuoret puolukkakeräystä suorittamaan! Nuorten Työn Ohjaaja 4/18.8.1947.
- Suomen lapsia turvaan Ruotsiin. Helsingin Sanomat 17.12.1939.
- Suomen sotalapset -yhdistys perustettiin vuosi sitten. Muistot esiin vasta aikuisiässä. Viikkoviesti 31/1992.
- Suomi-toimisto. 20-vuotiskertomus 1926–1946. Helsinki 1946.
- Suuri lahjoitus Ruotsista Suomen lasten hyväksi. Turun Sanomat 15.6.1940.
- Suursodan pienet panttivangit. Helsingin Sanomat 20.8.1995.
- Suviranta, Liisa: Sotalapsia tilastoissa ja tilastokeskuksessa. Statisti 8/1995.

- Suviranta, Liisa: Sotalapset puhuttavat yhä. Tietoaika 9/1995.
- Svanberg, Ingvar – Tydén, Mattias: Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria. Stockholm 1992.
- Svenska hem behövas för Karel-barnen. Länstidningen 5.8.1944.
- Svensk frikostighet. Hufvudstadsbladet 25.10.1944.
- Svensk jul bland finska barn. Svenska Dagbladet 27.12.1939.
- Svenska fosterföräldrar skall inte bara välja flickor. Aftonbladet 5.5.1944.
- Syrjä, Matti.J.: Pommia ja puutetta pakoon. Halikko 1999.
- Söderberg, Sten: Svenska Röda Korset 1865–1965 – de första 100 åren. Stockholm 1965.
- Tanskaan lähetettävät suomalaiset lapset sijoitetaan Sjöllandin kaupunkeihin. Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1941.
- Tanskalaisia kasvatustuvareita ensi kesänä Suomeen. Uusi Suomi 8.10.1949.
- Tanskan kirkko huolehtii yli 1400 Suomen sotaorvosta. Helsingin Sanomat 7.10.1941.
- Tanskan sotalapset kokoontuivat. Turkulainen 17.3.1988.
- Tanskan sotalasten tarinat kirjaksi. Suomalaisilla sotalapsilla on kaksi kotimaata. Helsingin Sanomat 28.12.1999.
- Tapasimme Pauli Lampisen. Ruotsin sotalapsi 7071 etsii totuutta. Helsingin Sanomat 7.10.2000.
- Tarkiainen, Kari: 70 000 små människoöden. Finnarnas historia i Sverige, osa 2. Jyväskylä 1993.
- Tarkiainen, Kari: Sotalapsiarkistot Ruotsin valtionarkistossa. Arkistoviesti 3/1995.
- Tasavallan Presidentti Martti Ahtisaari Evakko-tapahtumassa Haaparannassa 6.8.1994.
- Tasavallan Presidentin www-sivu (<http://www.tpk.fi/puheet/P9408.EV.htm>) 10.6.1999.
- They Still Draw Pictures. Spanish Child Welfare Association of America for the American Friends Service Committee. New York 1938.
- Ti Tusinde Danskere som Plejeforældre for de finske Børn. Berlingske Tidende 7.2.1940.
- Till Finlands hjälp i Herkulesgatan 26. Se nr 6/20-23.1.1940.
- 10 000 svenska hem öppna för finska barn och mödrar. Dagens Nyheter 3.1.1940.
- Torped kan vara rent livsfarligt. Åland 20.5.1976.
- 24 små sjuklingar kommo till Stora Fridnäs i går. Vestmanlands-Länstidning 4.2.1942.
- Tre flickor med för många föräldrar. SE 14/1952.
- 30 finske Pigebørn kom i Gaar hertil. Nationaltidende 11.2.1940.
- 3000 danska hem vänta på finländska barn. Hufvudstadsbladet 16.1.1940.
- 30 000 finske Børn kommer til Danmark. Nationaltidende 16.3.1940.
- Tryggheten som satsbräda för egna luftfärder. Svenska Dagbladet 8.8.1989.
- Tuhannet lapset jatkosotaa pakoon Tanskaan – Tuntemattomat sotalapsemme. Etelä-Suomen Sanomat 14.7.1991.
- Tukholman sotalapset juhlivat. Ruotsin Suomalainen 7/14.2.2002.
- Tukia, Anneli: Sotalapset olivat suomalaisia pakolaisia. Helsingin Sanomat 7.3.2000.
- Tutkija Pertti Kavén sotalapsista: lastensiirto oli suuri erehdys. Ilta-Sanomat 26.11.1985.
- Tuunainen, Vuokko: Sotien aikana Ruotsiin lähetettyjen suomalaislasten mielenterveydestä. Soveltavan psykologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982.
- Tuuteri, Leena: Sata vuotta lasten sairaalahoitoa. Helsingin Lastenkliniikka 1893–1993. Keuruu 1993.
- 250-500 finske Børn kommer i Marts. Berlingske Tidende 15.2.1940.
- 220 sjuka finska barn ha vårdats i Östergötland. Östgöta Correspondenten 30.10.1942.
- Tyni, Anja: Finnungen. Falun 1998.
- Ungdomen stormar Anglais. Aftonbladet 2.4.1943.

- Unohtuneet kiitokset – Vaasan läänin sotalapsikomitea lahjoitti leikkipuiston Vindelniin. Helsingin Sanomat 19.6.1996.
- Uumajassa olevat suomalaiset lapset. Kaleva 23.3.1944.
- Uusi tapa pohjoismaiseen yhteistyöhön. Helsingin Sanomat 8.10.1949.
- Uusi äiti Tanskasta. Helsingin Sanomat 7.5.2000.
- Uusi-Kerttula, Elisa: Sotalapsen kaksi kotia: sotalasten kokemuksia siirroista Pohjoismaihin ja takaisin. Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 2001.
- Uusia oikeudenkäyntejä lasten palauttamisesta Ruotsista. Uusi Suomi 5.2.1952.
- Uusia oikeudenkäyntejä suomalaislasten luovuttamisesta Ruotsissa. Maakansa 6.2.1952.
- Varttuneet sotalapset puhkeavat puhumaan. Sodan jalosta siirrettyjen lasten yhdistyksiä syntyy Suomeen, Ruotsiin ja Tanskaan. Helsingin Sanomat 14.4.1996.
- Vasala-Fleischer, Marja: Finneborn – et stykke Danmarkshistorie. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.): Studia Historica In Honorem Vilho Niitemaa. Turun Historiallinen Arkisto 42. Tammissaari 1987.
- Wahlbäck, Krister: Uhattu maa ja sen varjeltu naapuri. Helsingin Sanomat 11.2.1999.
- Wahlbäck, Krister: Miksi Ruotsi ei auttanut Suomea talvisodassa. Helsingin Sanomat 12.3.2000.
- Verkligheten blev hård för Finlands barn. Dagens Nyheter 24.12.1989.
- Vesterberg, Sinikka: En gång krigsbarn. Copy Master, Australia 1998.
- Vesterberg, Sinikka: Kaksi kotimaata. Hämeenlinna 2000.
- Westling, Achilles: Juurettomana omassa maassa. Sodanaikaisen lastensiirron myöhäisvaikutuksia. Lapsi ja nuoriso 1/1956.
- Westling, Achilles: Om kriminella efferverkningar av krigstidens barnförflyttningen. Nordisk Tidskrift för Kriminalvid. 48/1960.
- Westling, Achilles: Onko lastensiirroilla Ruotsiin ja Tanskaan ollut vaikutusta nuorisorikollisuuteemme? Teoksessa Schildt, Mila – Runeberg, Arne (toim.): Lapsemme Tanskassa. Helsinki 1961.
- Westö, Kjell: Drakarna över Helsingfors. Helsingfors 1996.
- Vi maa tage os af de finske Børn, som vi tog os af Wiener-Børnene og de spanske. Berlingske Tidende 8.12.1939.
- Vi skal kunne modtage 100 000 finske Børn. Berlingske Tidende 14.2.1940.
- 5000 ruotsalaista kotia valmiina vastaanottamaan suomalaisia pakolaislapsia. Karjala 14.12.1939.
- Viisi tuhatta tanskalaista perhettä ilmoittanut jo varaavansa kodin suomalaisille lapsille. Suomen Sosialidemokraatti 29.1.1940.
- Viisikymmentä vuotta sitten vei juna Ruotsin puolelle kolmesataa sotalasta. Helsingin Sanomat 16.1.1990.
- Vilkuna, Kustaa: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944. Keuruu 1962.
- Ville sende krigsbarna til Australia. Forskning 5/1999.
- Winnicott, Donald.W: Deprivation and Delinquency. London 1994.
- Virkamäki, Suvi: ”Att få ett gott hem”... Finska krigsbarnsadoptioner i Stockholm 1946–1947. Web Reports 7, Siirtolaisuusinstituutti 2005.
- Virtala, Irene: Tystnaden talar. Om finländska krigsbarn i skönlitteraturen. Web Reports No. 5, Migrationsinstitutet 2004.
- Väestön pakkosiirtoja määrätty toimeenpantavaksi. Uusi Suomi 1.12.1939.
- Våra barn i Sverige. Hufvudstadsbladet 29.6.1950.
- Yksinäisiä paluumuuttajalapsia. Viikkoviesti 19/11.5.2000.
- Yli Merenkurkun jättien. Uumajan Suomalaisen kerhon juhlijulkaisu 1966. Uumaja 1966.

- Ylppö, Arvo: Elämäni pienten ja suurten parissa. Porvoo 1964.
- Ylppö, Arvo: Onneton lasten siirtäminen. Teoksessa Heydemann, Irma (toim.): Suomen lapsen pitkä marssi. Porvoo 1980.
- Yrjö-Koskinen, Rea: Lasinsiruja kämmenellä. Juva 2001.
- Ytterligare tjugo barn återkrävs från Sverige? Nya Pressen 5.2.1952.
- Zetterberg, Ann-Louise: Den svenska humanitära hjälpen under andra världskriget 1939-1945: studier i Svenska röda korsets hjälpersamhet och inre organisatoriska förändringar. Stockholm 1971.
- Äger vi våra barn? Vecko-Journalen 27/1952.
- Äideistä parhain kyynelsilmin. Forssan Lehti 13.11.2005.
- Äideistä parhain mukana Euroopan elokuvapalkintojen kisassa. Helsingin Sanomat 17.8.2006.
- Äideistä parhain palkittiin Italiassa. Turun Sanomat 25.7.2006.
- Äideistä parhain tuo sotalapsen tarinan nykyaikaan. Turun Sanomat 27.9.2005.
- Äidin ikävä tuo ongelmia pakolaislapsille. Helsingin Sanomat 13.3.2002.
- Äiti, älä jätä! Sana 26.2.2004.
- Över 10 000 svenska hem redo att ta emot evakuerade från Finland. Svenska Dagbladet 15.12.1939.
- Åbo-avdelningens av nordiska hjälpcentralen. Åbo Underrättelser 17.12.1939.

# Liitteet

## Liite 1

### *Centrala Finlandshjälpenin yksityiskomitean jäsenet*

---

Rouva Maja Sandler	puheenjohtaja
Fil.tri Hanna Rydh-Munck af Rosenschiöld	varapuheenjohtaja, Fredrika Bremerförbundet
Majuri Ernst Killander	varapuheenjohtaja
Neiti Birgit Carell	Kvinnoföreningarnas Beredskapskommitté
Rouva Elsa Cedergren	Förbundet av Sveriges K.F.U.K. (NNKY)
Lähettiläs Einar Ekstrand	työvaliokunnan puheenjohtaja
Rouva Anna-Lenah Elgström	Kvinnokommittén för Spaniens barn
Rouva Elin Ericson	Svenska Röda Korset
Rouva Signe Höjer	Internationella Kvinnoförbundet för Fred och frihet
Rouva Margit Levinson	Föreningen Rädda Barnen
Rouva Eleonore Lilliehöök	Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund
Päätoimittaja Eva Nyblom	Yrkeskvinnornas klubb i Stockholm
Komentajakapteeni Edvard Peyron	78 distr. av Rotary International, Sverige
Rahastonhoitaja Axel Strand	Landsorganisationen
Herra Lennart Bernadotte	työvaliokunnan varapuheenjohtaja
Asianajaja Lars Östberg	komitean ja työvaliokunnan sihteeri

---

Lähteet: Suomea auttamassa 1940, s. 212; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 12, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpen 1939-1944, CF:s arkiv, Ra, Stockholm.



## Liite 2

**Centrala Finlandshjälpenin lääninkomiteoiden johtohenkilöt**


---

Blekingen lääni	Rouva Ester Tengbom ja raatimies Nils Kroon
Gävleborgin lääni	Maaherra Sven Lybeck ja sihteeri Gösta Finngård
Göteborgin, Bohusin ja Älvsborgin läänit	Konsuli W.S.Kjellberg ja professori Axel Boethius
Hallandin lääni	Maaherra Hilding Kjellman ja vapaaherratar Ann-Mari Hermelin
Jämtlannin lääni	Maaherra Thorsten Löfgren, rouva Ruth Enander ja rouva Margareta von Rejne
Jönköpingin lääni	Maaherra Olle Ekblom ja kapteeni John Hallberg
Kalmarin lääni	Maaherratar Ester Lidén ja neiti Sigrid Ström
Kopparbergin lääni	Maaherra Bernhard Eriksson ja pastori Einar Rimmerfors
Kristianstadin lääni	Maaherratar Gertrud Rodhe ja konsuli Einar de Fine Licht
Kronobergin lääni	Maaherra A.Beskow ja tohtori Ruth Grubb
Malmöhusin lääni	Vt.maaherra Eric Sverne ja johtaja Emil Olsson
Skaraborgin lääni	Maaherratar Maja Mannerfelt
Södermanlannin lääni	Kamreeri C.M.Fleetwood ja kirkkoherra Sven Ydén
Uppsalan lääni	Rouva Hanna Boethius, rouva Anna Britta Heckscher ja rouva Ruth Tideström
Värmlannin lääni	Kapteeni Hans Brunen ja ylilääkäri K.G.Asplund
Västerbottenin lääni	Maaherra Gustaf Rosén ja rouva Astrid Almgren
Västernorrlandin lääni	Sihteeri Ragnar Stattin ja notari Harry Carleholm
Västmanlannin lääni	Maaherra A.B.Gärde ja pormestari Olov Rylander
Örebron lääni	Maaherra Bror C.Hasselrot
Östergötlandin lääni	Maaherratar Ellen Tiselius ja isännöitsijä Hjalmar Johansson

---

Lähde: Gardberg 1953, s. 84 – 86.

### Liite 3

#### ***Yhteistyössä Centrala Finlandshjälpenin kanssa olleet ruotsalaiset järjestöt ja viranomaiset***

Kungl. Socialdepartementet / Sosiaaliministeriö  
Kungl. General – Tullstyrelsen / Ylitullihallitus  
Kungl. Järnvägsstyrelsen / Rautatiehallitus  
Kungl. Medicinalstyrelsen / Lääkintöhallitus  
Kungl. Skolöverstyrelsen / Kouluylhallitus  
Kungl. Socialstyrelsen / Sosiaalihallitus  
Sveriges Riksbank / Ruotsin Valtionpankki  
Statens Handelskommission / Valtion kauppakomissio  
Statens Utrymningskommission / Valtion Evakuointikomissio  
Stockholms Stads Fastighetsnämnd / Tukholman kaupungin kiinteistölautakunta  
Stockholms Stads Fattigvårdsnämnd / Tukholman kaupungin köyhäinhoitolautakunta  
A.B. Stockholms Spårvägar / Tukholman raitiotie  
Stockholms Tekniska Högskola / Tukholman teknillinen korkeakoulu  
Barnens Dags Förening / Lasten Päivä -yhdistys  
Frälsningsarmén / Pelastusarmeija  
Föreningen Rädda Barnen / Pelastakaa Lapset r.y.  
K.F.U.K.:s Scoutförbund / NNKY:n Partioliitto  
Kungl. Automobilklubben / Autokerho  
Motormännens Riksförbund / Autoilijoiden liitto  
A.B. Radiotjänst / Yleisradio  
Sociala Råd- och Hjälpbyrån på Centralstationen i Stockholm / Tukholman keskusaseman sosiaalineuvonta ja aputoimisto  
Stockholms tandläkareföreningen / Tukholman Hammaslääkäriyhdistys  
Svenska Missionförbundet / Ruotsin Lähetyслиitto  
Svenska Röda Korset / Ruotsin Punainen Risti  
Svenska Slöjdföreningen / Ruotsin Käsityöyhdistys  
Sveriges Flickors Scoutförbund / Ruotsin Tyttöjen Partioliitto  
Sveriges Lottakår / Ruotsin Lottajärjestö  
Sveriges Läkarförbund / Ruotsin Lääkäriyhdistys  
Sveriges Privatpraktiserande Läkares Förening / Ruotsin Yksityislääkäriliitto  
Sveriges Scoutförbund / Ruotsin Partioliitto  
Utlandsvenskarnas Förening / Ulkomailla asuvien ruotsalaisten yhdistys  
Lähteet: Suomea auttamassa 1940, s. 218 – 219; Redogörelse för Centrala Finlandshjälpens verksamhet, s. 3, Handlingar över redovisning och avveckling av Finlandshjälpen 1939–1940, CF:s arkiv, RA, Stockholm.

## Liite 4

***Ruotsiin 1939–1940 siirtyneiden suomalaisten perhetausta***

Perheenhuoltajan ammatti	Perheitä	%
Käsityöläisiä ja tehtaantyöntekijöitä	993	32,6
Ulkotyöntekijöitä	356	11,7
Alempia virkamiehiä	253	8,3
Vapaat ammatit	206	6,8
Ylempiä virkamiehiä	201	6,6
Liikealalla toimivia	158	5,2
Naimattomia äitejä	93	3,0
Leskiä	79	2,6
Sotilashenkilöitä	75	2,5
Insinöörejä	68	2,2
Maanviljelijöitä	61	2,0
Ammattityöntekijöitä	45	1,5
Orpolapsia	33	1,1
Lakimiehiä	30	1,0
Lääkäreitä	20	0,7
Pappeja	19	0,6
Ravintolahenkilökuntaa	17	0,5
Metsänhoitajia	11	0,4
Arkkitehtejä	7	0,2
Muut ammatit	20	0,7
Ammatti tuntematon	297	9,8
<b>Yhteensä</b>	<b>3 042</b>	<b>100,0</b>

Lähde: Nyberg 1941, s. 86.

## Liite 5

**Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean asiamiehet syyskuusta 1941 alkaen**

Uudenmaan lääni:	Tuomari R.Mylius, Helsinki, lääninhallitus
Turun ja Porin lääni:	Rouva Anni Koski, Turku 1.1.1943 alkaen agronomi Martta Martimo, Turku
Hämeen lääni:	Tarkastaja C.E.Sjöblom, Hämeenlinna, lääninhallitus
Vaasan lääni:	Terveys sisar Signe Israels, Vaasa, Finlands Röda Kors Svenska Österbottens distrikt Opettaja Katri Koivusalo Neiti Anna Kauppinen, Seinäjoki Siirtoväen huoltojohtaja Yrjö Mannström, Äänekoski Siirtoväen huoltojohtaja E.Erkkola, Jyväskylän maalaiskunta Siirtoväen huoltojohtaja O.W.Mansnerus, Jyväskylä 1.1.1943 alkaen rouva Impi Mirkkola, Jyväskylä Rouva Ruth Nylund, Kokkola
Mikkelin lääni:	Tuomari E.Muje, Mikkeli
Kuopion lääni:	Terveys sisar E.Eskelinen Rouva Tyyne Nyholm, Kuopio 1.1.1943 alkaen rouva Eeva Astola, Kuopio Rouva Lyyli Lehikoinen, Joensuu
Viipurin lääni:	Tuomari Pentti Voipio, Kotka, lääninhallitus, 1.6.1943 alkaen Viipuri, lääninhallitus Terveys sisar Rosi Soikkeli, Viipuri 1.6.1943 alkaen neiti Liisi Ahola, Kotka
Oulun lääni:	Pormestari H.Kannisto, Oulu Rouva Airi Uoti, Kajaani 1.1.1943 alkaen rouva Elna Lindholm, Kajaani
Lapin lääni:	Pastori A.Tolsa, Kemi 1.6.1943 alkaen pastori E.Reimaa, Kemi
Ruotsi, Haaparanta:	Konsuli ja rouva A.Tornberg

Lähde: Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean asiamiehet syyskuusta 1941 alkaen, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh3, Sekalaiset kirjeet ja asiakirjat, KA, Helsinki.

## Liite 6

***Lastensiirtokomitean lastensiirtotoimiston henkilökunta 15.12.1946***


---

Toiminnanjohtaja, fil.maisteri	Elsa Bruun
Apulaistoiminnanjohtaja	Ester Paasio
Kirjeenvaihtaja, ekonomi	Vieno Waltari
Kirjeenvaihtaja	Göta Wegelius
Sosiaalihuoltaja	Edith Stolt
Sairaanhoitaja (sairaat lapset)	Vesta Stenius
Lastentarhanopettaja (sairaat lapset)	Beat-Mari Borg
Rahastonhoitaja	Impi Reinander
Kotiuttamiskortisto ja matkat	Marita Franck
Kotiuttamiskortisto ja matkat	Irja Inkovaara
Kotiuttamiskortisto	Siiri Järvinen
Kotiuttamiskortisto	Alice Lehtinen
Diaario	Kaisu Muoniovaara
Kortistonhoitaja	Verna Snellman
Kortistonhoitaja	Kerstin Ståhlberg
Vastaanotto-osasto	Dagmar Wasz
Asiatyttö	Eine Marin

---

Lähde: Luetteloja lastensiirtokomitean henkilökunnasta, asiamiehistä, keskuksista ja huoltojohtajista, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi3, erinäisiä komitean toimintaan liittyviä luetteloita, KA, Helsinki.

## Liite 7

**Hjälpkommittén för Finlands barn -järjestön lääninasiamiehet**

Blekingen lääni	Länsiosa: rouva Ester Tengbom Itäosa: rouva Margit André
Gotlannin lääni	Rouva Dagny Sundgren
Gävleborgin lääni	Herra Folke Löfgren
Göteborgin ja Bohusin läänit	Konsuli W.G.Kjellberg
Jämtlannin lääni	Rouva Ruth Enander
Jönköpingin lääni	Rouva Maud Ekstrand Värnamon alue: Toimittaja Harry Sjöman
Kalmarin lääni	Rouva Sara Sandström Oskarshamnin alue: Isännöitsijä S.Hedström Västervikin alue: Konsuli Y.Flink Vimmerbyn alue: Rouva Elin Odevall
Kopparbergin lääni	Pastori Einar Rimmerfors
Kristianstadin lääni	Rouva Gertrud Rodhe
Kronobergin lääni	Lääninkanslisti Arvid Palmgren
Malmöhusin lääni	Vapaaherratar Elsie Mannerheim ja rouva Irma Egnerts
Skaraborgin lääni	Rouva Maja Mannerfelt
Södermanlannin lääni	Tohtori Ivar Schnell
Uppsalan lääni	Rouva Hanna Boethius
Värmlannin lääni	Kapteeni Hans Brunen
Västerbottenin lääni	Eteläosa: Konsuli Joh. Forsman Pohjoisosa: Isännöitsijä Sten Utterström
Västernorrlandin lääni	Ängermanland: rouva Ann-Marie Stattin Medelpad: rouva Ester Genberg
Västmanlannin lääni	Rouva Maud Renander
Älvsborgin lääni	Vänerborgin alue: neiti Beth Wester Trollhättanin alue: kreivi Claes Sparre Boråsin alue: neiti Maja Sundström
Örebron lääni	Neiti Brita Hasselrot ja neiti Göta Rosén
Östergötlandin lääni	Tohtori Nils Wanne, isännöitsijä Hj. Johansson, toimittaja Henning Thylin, rouva Edith Stolt

Lähde: Länsombud i Sverige, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi5, erinäisiä komitean toimintaan liittyviä luetteloita, KA, Helsinki.

## Liite 8

**Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean lastensaattajat 23.9.1941 – 30.6.1943**

Matkanjohtajat:	Rouva Anna Donner	
	Rouva Ella Pipping	
	Neiti Saga Baeckman	
	Rouva Mary Lavonius	
	Rouva Viivi Lindgren	
Lastensaattajat:	Rouva Anna Donner	34 kertaa
	Rouva Emmi Tammissalo	31 ”
	Sairaanhoitaja Mary Lavonius	22 ”
	Sairaanhoitaja Rauha Manninen	23 ”
	Lastentarhaopettaja Laila Helso	20 ”
	Rouva Karin Tammelander	22 ”
	Lastenhoitaja Aino Welroos	21 ”
	Rouva Elsa Kari	19 ”
	Rouva Ebba Berner	19 ”
	Lastentarhaopettaja Mildrid Brotherus	18 ”
	Lastenhoitaja Alice Liljeberg	18 ”
	Rouva Signe Pajanen	17 ”
	Rouva Mary Roselius	19 ”
	Rouva Aino Soratie	17 ”
	Neiti Anna Ulla Grahm	16 ”
	Lastentarhaopettaja Anna-Liisa Raippalinna	14 ”
	Rouva Merita Rosqvist	15 ”
	Lastentarhaopettaja Lyyli Terho	14 ”
	Rouva Märtha Hasselström	14 ”
	Rouva Ebba Fazer	13 ”
	Lastentarhaopettaja Irma Inkovaara	14 ”
	Rouva Maire Krause	14 ”
	Opettaja Olli Koistinen	9 ”
	Neiti Margareta Östenson	14 ”
	Rouva Viivi Lindgren	13 ”
	Neiti Kristina Moring	14 ”
	Rouva Martta Pulkkinen	13 ”
	Sairaanhoitaja Nanny Aarnio	11 ”
	Sairaanhoitaja Regiina Iivonen	6 ”
	Sairaanhoitaja Signe Israels	7 ”
	Rouva Elli Koistinen	13 ”
	Hilja Paarma	8 ”
	Naemi Salmenkallio	7 ”
	Sirkka Soinila	9 ”

Jonny Teinilä	10	”
Hilja Viisainen	8	”
Lastentarhaopettaja Anna Planting-Mustonen	14	”
Lastentarhaopettaja Karin Björnberg-Airila	14	”

Lähde: Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean lastensaattajat 23.9.1941–30.6.1943, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi7, Luettelot matkanjohtajista ja lastensaattajista v. 1941–1944, KA, Helsinki.

## Liite 9

### **Sotalapsikuljetukset Tanskaan 24.3. – 23.6.1942**

Matkapäivä	Lapsia yht.	Koululaisia	Pikkulapsia	Yksityiset	Pääsaattaja	Alus
24.3.1942	127	47	80	34	Schildt	Heimdall
14.4.1942	122	48	74	7	Huber	Heimdall
18.4.1942	28	14	14	10	Myrberg	Bore I
22.4.1942	126	50	76	2	Schildt	Heimdall
28.4.1942	119	60	60	5	Huber	Heimdall
9.5.1942	131	59	72	4	Schildt	Heimdall
16.5.1942	145	79	66	21	Huber	Heimdall
19.5.1942	156	148	8	7	Munsterhjelm	Vellamo
26.5.1942	<b>163</b>	<b>143</b>	20	3	Wrede	Vellamo
30.5.1942	141	138	3	6	Tegström	Heimdall
2.6.1942	172	171	1	4	Huber	Vellamo
6.6.1942	129	129	-	4	Wrede	Aeolus
9.6.1942	170	166	4	6	Schildt	Vellamo
13.6.1942	130	128	2	-	Tegström	Aeolus
16.6.1942	171	170	1	2	Munsterhjelm	Vellamo
20.6.1942	144	140	4	4	Schildt	Aeolus
23.6.1942	24	24	-	22	Simonsén	Vellamo
23.6.1942	5	4	1	5	Niemi	Vellamo
Yhteensä	2 203	1 717	486	146		

Lähde: Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, Bilaga No. 1, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.



## Liite 10

***Luettelo niistä sairas- ja toipilaskodeista, joissa oli paikkoja suomalaislapsille joulukuussa 1946***

Apelvikens Kustsanatorium, Varberg  
 Villa Anneberg, Vapnevägen 35, Halmstad  
 Finlandshemmet, Halmstad  
 Finska barnkolonin, Skottorp  
 Finska barnkolonin Särödal, Harplinge  
 Sibbarpshemmet, Tvååker  
 Eksjö sanatorium, Eksjö  
 Hessleby sanatorium, Mariannelund  
 Nöbbelhemmet för Finlands barn, Värnamo  
 Finska barnhemmet, Rydöbruk  
 Finska konvalescenthemmet, Gårdveda  
 Målilla sanatorium, Målilla  
 Finska konvalescenthemmet, Klenshyttan  
 Finska barnhemmet Fridhem, Stjärnsund  
 Finska konvalescenthemmet, Grängesberg  
 Finska konvalescenthemmet, Hedbyn, Ludvika  
 Finska konvalescenthemmet, Tofta brunn, Falun  
 Tjärnans sanatorium, Kullsveden  
 Finska konvalescenthemmet Risgården, Nyhammar  
 Albohemmet, Kivik  
 Kronprinsessan Victorias Kustsanatorium, Vejbystrand  
 Finska konvalescenthemmet Lidboholm, Braås  
 Jularpshemmet, Höör  
 Knöstorps hemmet, Lund  
 Råga-Hörstad, Asmundtorp  
 Finlandshemmet, Mysingevägen 8, Djursholm-Ösby  
 Balingsta barnhem, Huddinge  
 Finlands Barn hem, Källvägen 3, Saltsjöbaden  
 Bellevuehemmet, Roslagsgatan 65, Stockholm  
 Eugeniahemmet, Norrbacka, Stockholm  
 Isoleringsanstalten, Brännkyrkogatan 62, Stockholm  
 Karlshälls barnsjukhus, Långholmen, Stockholm  
 Finsenhemmet, Stadshagsvägen 5, Stockholm  
 Guldröllopsminnet, Nynäshamn  
 Finska konvalescenthemmet Gorsingeholm, Malmby  
 Finska barnhemmet Höjden, Skogstorp  
 Finska konvalescenthemmet Västermo, Stora Sundby  
 Akademiska sjukhuset, Uppsala

Röda Korsets finska barnhem Ekolsnäs, Uppsala  
Finska konvalescenthemmet Hjältin, Ekshärad  
Finska konvalescenthemmet Edsbjörk  
Finska barnkolonin Sjöbrånet, Vindeln  
Finska konvalescenthemmet, Backe  
Finska konvalescenthemmet, Baggå  
Finska konvalescenthemmet Fliken, Kärrgruvan  
Finska konvalescenthemmet Stora Fridnäs, Västerås  
Barnsjukhuset, Alingsås  
Dalobergens sanatorium, Vänersborg  
Finska konvalescenthemmet, Prässebo  
Hultahemmet, Borås  
Solhems sjukhus, Borås  
Finska barnsjukhuset, Ulricehamn  
Rävlanda sanatorium, Rävlanda  
Ljusnarsbergens sjukhem, Kopparsberg  
Finska konvalescenthemmet Gerstorp, Linköping  
Finska konvalescenthemmet Lönsås, Fornåsa  
Finska konvalescenthemmet, Stråkensgård, Karlsby  
Finska konvalescenthemmet Åhage, Hjulbro  
Finska konvalescenthemmet Östa, Tärnsjö

Lähde: Luettelo sairas- ja toipilaskodeista sekä sairaala- ja parantolapaikoista suomalaisille lapsille joulukuussa 1946, Ruotsista palanneiden lasten jälkihuoltokomitean 1948-1957 arkisto Fb1, Asianajaja Lars Östbergin (Tukholma) kanssa käyty kirjeenvaihto lapsista syntyneissä riitajutuissa 1947-1950, KA, Helsinki.

## Liite 11

Hjälpkommittén för Finlands Barn -järjestön suomalaiset lastenkodit  
Ruotsissa

### ***Blekingen lääni***

Marinlottornas finska barnhem, Johannishus slott, Johannishus

### ***Gävleborgin lääni***

Ljusne-Voxnas barnhem, Voxna

### ***Göteborgin ja Bohusin lääni***

Flickpension Tyringe, Slottsviken Pixbo

Odd Fellows ordens barnhem, Slussen, Kleva-Orust  
Ågrens finska konvalecenthem, Amundön, Göteborg  
Barnsjukhuset, Göteborg  
Göteborgs Stads Tjänstemäns barnhem, Bångsbo, Kullavik

### **Hallandin lääni**

Apelvikens kustsanatorium, Apelvikstrand  
Sibbarps konvalecenthem, Tvååker  
Hangö Hemmet, Halmstad  
Spenshults sanatorium, Spenshult  
Skottorps finska barnhem, Skottorp  
Finska barnkolonin, Åskloster, Lindås

### **Jämtlannin lääni**

Sollidens sanatorium, Östersund  
Mjösjö koloni, Hällesjö

### **Jönköpings lääni**

Hindsens barnhem, Värnamo  
Filadelfiaförsamlingens finska barnhem, Bellro, Mullsjö  
Hässleby sanatorium, Hessleby sanatorium  
Trollebo, Smålands Farstorp  
Ölmstad ålderdomshem, Brötjemark

### **Kalmarin lääni**

Finlandahemmet, Misterhjult

### **Kopparbergin lääni**

Finska barnhemmet, Grängesberg  
Kooperativas finska barnhem, Fägnhällarna, Sörvik  
Finska barnhemmet Hedbyn, Gärdsjöbo, Ludvika  
Barnsanatoriet tjärnan, Kullsveden  
Risgårdens barnhem, Nyhammar station

### **Kristianstadin lääni**

Epidemisjukhuset, Kristianstad  
Hässleholmgårdens finska barnhem, Hässleholm  
Ängelholms barnhem, Ängelholm  
Albohemmet för finska barn, Kivik  
Tyringehemmet, Tyringe  
Centrallasarettet, Kristianstad  
Finska barnhemmet, Yngsjö  
Barkåkra kust- kir.tbc.sanatorium, Vejbyslätt

### **Malmöhusin lääni**

Knästorpehemmet, Knästorp, Lund

Råga-Hörstads sjukhus, Asmundtorp  
Staffanstorp, Brågarps & Nevilhögs barnhem, Gullåkra  
Röda Korsets Finska barnhem, Fjerrestad, Vallåkra

### ***Norrbottnen lääni***

Törböle barnhem, Töre  
Luleå Luossavaara-Kirunavaara AB, Södra Sunderbyn

### ***Skaraborgin lääni***

Finska mödrahemmet, Råbäck  
Skara barnhemsförenings anstalt, Skara

### ***Tukholman lääni***

De ungas förbunds barnhem, Lugnet, Utanbro  
Mjölcentralens finska barnhem, Saltarö, Hemmerstavik  
Frälsningsarmens finska barnhem, Grantorp, Ringparksvägen 4, Saltsjöbaden  
Finlands barnhem, Källvägen 3, Saltsjöbaden  
Frälsningsarmens finska barnhem, Midgårdsvägen 4, Djursholm  
Frälsningsarmens barnhem, Ekeliden, Sveavägen 18, Djursholm  
Finlandshemmet för sjuka barn, Mysingsvägen 8, Djursholm Ösby  
Finska barnhemmet, Balingsta, Huddinge  
Finska barnhemmet ”Fregatten”, Ekolsund  
Finska barnhemmet Lina gård, Södertälje  
Eugeniahemmet, Norrbacka, Stockholm  
Bellevuahemmet, Roslagsgatan 65, Stockholm  
Vackstanäs barnhem, Vackstanäs, Tvetaberg, Södertälje  
Småbarnshemmet, Islinge, Granstigen 5, Lidingö  
Tjänstemännens barnsjukhus Karlshäll, Långholmen, Stockholm  
Eastmaninstitutet, Dalagatan 11, Stockholm  
Finsenheimmet, Stadshagvägen 5, Stockholm  
Isoleringsanstalten, Brännkyrkogatan 62, Stockholm  
St. Göranssjukhus, Stockholm  
Karolinska sjukhuset, Stockholm  
Kronprinsessan Lovisas Vårdanstalt, Folkhemsgatan 30, Stockholm  
Lilla hemmet, Kungsholmsgatan 106, Stockholm  
Norrtulls Sjukhus, Norrtullsgatan 14, Stockholm  
Sabbatsbergs sjukhus, Stockholm  
Sachska barnsjukhuset, Årstalunden, Stockholm  
Barnsjukhuset Samariten, Ringvägen 21, Stockholm  
Vanförestalten, Norrbacka, Stockholm

### ***Södermanlannin lääni***

Finska Mödrahemmet, Yxtaholmas slott, Flen  
Finlandshemmet, Flen, Varbro gård, Sköldinge  
Röda Korsets Barnhem, Brenäs, Katrineholm  
Svea Livgardes barnhem, Trollesund, Ludgo  
Eskilstuna stads barnhem, Köpmansgatan 51, Eskilstuna

***Upsalan lääni***

Upsala Akademiska sjukhus, Upsala  
Upsala Röda Korsets finska barnhem, Ekolsnäs, Sunnersta  
Finlandshemmet i Tierp, Strömsberg  
Finska barnhemmet, Gimo

***Västerbottenin lääni***

Barnkolonin Sjöbrånet, Hällnäs sanatorium, Vindeln  
Finska barnhemmet, Bodan, Hökmarksbyn  
Köpmännens barnhem, Skellefteå  
Barnhemmet Robertsfors, Robertsfors

***Västernorrlandin lääni***

Diakonissanstalten, Gälegårdens skolhem, Viskan  
Kubikenborgs barnhem, Skönsmon

***Västmanlandin lääni***

Finska mödrahemmet, Villa Wreta, Sala  
Sveby barnhem, Hallstahammar  
Finska barnhemmet, Stora Fridnäs, Västerås  
Djupvikens mödrahem, Söderhamn, Mödrahem  
Finska barnsjukhemmet, Gärdso, Ludvika  
Ryttens ålderdomshem, Strömsholm, Mödrahem  
Finska barnhemmet, Kärrgruvan

***Älvsborgin lääni***

Ulricehams finska barnsjukhus, Ulricehamn  
Solbacka vilohem för flickor, Ale-Skövde, Prässebo station  
Solhems sjukhus, Borås  
Villa Berget, Alingsås  
Hultahemmet, Borås  
Finska barnhemmet Skene  
Finska barnsjukhuset, Alingsås, Södra Ringgatan 25  
Alingsås Bomullsväveri AB Koloni för finska barn, Alingsås  
Finska barnhemmet, Limmared  
Rävlanda Sanatorium, Rävlanda

***Örebro lääni***

Skrekarhytte herrgård, Vikersvik  
Kumla Finlandshem, Kumla  
Finska barnhemmet, Mariedam  
Nora barnhem, Nora

***Östergötlandin lääni***

Finska barnhemmet Lönsås, Fornåsa  
Finska barnhemmet, Gerstorp, Linköping

Finska barnsanatoriet, Linköping  
Blåklintshemmet, Linköping  
Centrallasarettet, Linköping  
Linköpings privata sjukhem, Linköping  
Finska barnhemmet, Finspång

Lähde: Hjälpkommittén finska barnhem i Sverige, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Bi5, Erinäisiä komitean toimintaan liittyviä luetteloita, KA, Helsinki.

## Liite 12

### ***Tanskassa työskennelleet sosiaalikuraattorit ja lastenhoitajat tammikuussa 1942***

---

Sosiaalikuraattorit:	Opiskelija Maj Alanco Pankkivirkailija Gunvor Brenner Lotta Märta Hjelt Kansakoulunopettaja Maija Leppo Maisteri Ingegerd Lodenius Laulunopettaja Nanny v. Nandelstadt Sacr.min.cand. Irja Piisinen Lotta Gerda Sundquist Rouva Aino Maria Tigerstedt Opiskelija Veronica Wallgren
Nielsenin tyttöjen hoitajat:	Opiskelija Inge May Moberg Opettaja Kirsti Pajunen Neiti Inge Sippus
Harald Kjaer & Co.:n hoitajat:	Rouva Marita Lydecken Lotta Mary Mandelin

---

Lähde: Selostus n:o 2 lastensiirrosta Tanskaan, s.2, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tanskan-valiokunnan arkisto D1, Vuosikertomukset 1944-1953, KA, Helsinki.

## Liite 13

***Tanskaan keväällä ja alkukesällä 1942 siirtyneet sosiaalikuraattorit toiminta-alueineen***

Kansakoulunopettaja Regina Boxström	Holstebro ja Struer
Voimistelunopettaja Aune Ellilä	Viborg
Neiti Sari Gylander	Aabenraa
Opiskelija Meri Harmovuori	Stubbeköping F.
Laulunopettaja Maija Hellqvist	Middelfart
Rouva Gunborg Kilpi	Kalundborg
Fil.maist. Ethel Lindholm	Haderslev
Opiskelija Stina Nordman	Dronningemölle
Opiskelija Tove Nordman	Köge
Voimistelunopettaja Laina Reinikainen	Nakskov ja Maribo
Voimistelunopettaja Anita Roos	Tönder ja Graasten
Opiskelija Ebba Selin	Nyköping F.
Opiskelija Margit Silfver	Sorö
Kansakoulunopettaja Lisbeth Stenbäck	Helsingör
Voimistelunopettaja Valpuri Teirilä	Aarhus
Fil.maist. Aune Tuomikoski	Sönderborg
Opiskelija Christina Zitting	Korsör ja Skjelskör

Lähde: Redogörelse No. 2 över barnförflyttningen till Danmark, s. 2, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Eh2, Matka- ym. kertomuksia, KA, Helsinki.

## Liite 14

### ***Ruotsissa olleiden suomalaislasten kasvattivanhempien antama sitoumus***

”Allekirjoittanut .....on Hjälpkommitten för Finlands barn’in kautta ottanut hoitoonsa kasvattilapsena suomalaisen lapsen .....

Koska lasta ei erinäisistä syistä voida palauttaa Suomeen Hjälpkommittenin järjestämissä lastensiirroissa ja kun lapsi sittemmin poistetaan Hjälpkommittenin kirjoista ja sen vastuunalaisuudesta, sitoudun jatkuvasti pitämään lasta hoidossani siihen asti kunnes lapsen kotiolot ovat järjestyneet sellaisiksi, että lapsi voi palata Suomeen tai kunnes lapsen tulevaisuus muulla tavoin on järjestetty.

Sitoudun hoitamaan lasta kuten omaani ja kohtelemaan häntä perheenjäsenenä, siis antamaan lapselle riittävästi ravintoa, tarpeelliset vaatteet ja jalkineet, asiaankuuluvan koulunkäynnin ja sopivaa ohjausta siihen ammattiin, johon hänellä näyttää olevan taipumuksia, näyttämään lapselle hyvää esimerkkiä, sairaustapauksissa järjestämään hänelle tarpeellista hoitoa ja antamaan lapselle sopivaa työtä lasta kuitenkaan rasittamatta.

Sitoudun huolehtimaan lapsen merkitsemisestä kirkonkirjoihin minun kohdalleni samoinkuin lapsen rokotuttamisesta ellei sitä vielä ole suoritettu, ilmoittamaan paikkakuntani lastensuojeluvirastolle lapsen oleskelusta luonani ja pitämään yhteyttä siihen ja tarvittaessa pyytämään sen apua, sekä olemaan säännöllisesti yhteydessä lapsen vanhempiin tai holhoojaan.

Sitoudun myös huolehtimaan lapsen kotiinlähettämisestä silloin, kun lapsen laillinen holhooja sitä vaatii sekä tällöin vastaamaan matkakustannuksista. Olen tietoinen siitä, että minulla ei ole oikeutta vaatia mitään korvausta lapsen ylöspidosta ja hoidosta. Mikäli lasta ei kutsuta kotiin ja mikäli lapsi itse ei halua palata kotimaahan, tulen opastamaan lasta ja olemaan avuksi passin uusinnassa ja mahdollisesti Ruotsin kansalaisuuden hakemisessa.

Mahdolliset tiedustelut lapsen olosuhteista tulevaisuudessa voidaan lähettää Ruotsissa osoitteella Hjälpkommitten för Finlands barn, Herkulesgatan 26, Stockholm, niin kauan kuin komitea toimii, ja sen jälkeen os. Advokaten Lars Östberg, Stockholm, ja Suomessa Sosiaaliministeriön Lastensiirtokomitealle, Helsinki.”

Lähde: Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kiertokirje asiamiehille 18.12.1946, Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean Turun alatoimiston arkisto Ea2, Saapuneet kirjeet 1946, KA, Helsinki.



## Liite 15

***Tanskassa olleiden suomalaislasten kasvattivanhempien antama sitoumus***

”Allekirjoittanut on Suomen Mannerheim-liiton ja Tanskan Finlandshjaelpenin välityksellä ottanut hoitooni suomalaisen lapsen ..... Lapsen Suomessa olevat vanhemmat (holhooja) ..... ja minä olemme tehneet kirjallisen sopimuksen, jonka mukaan lapsi toistaiseksi jää minun luokseni Tanskaan.

Sitoudun hoitamaan lasta kuin omaa lastani ja kohtelemaan häntä perheenjäsenenä, s.o. antamaan lapselle riittävää ruokaa, tarvittavia vaatteita ja jalkineita, tarpeellista koulutusta ja valmennusta siihen ammattiin, johon hänellä näyttää olevan taipumuksia, osoittamaan lapselle hyvää esimerkkiä, antamaan hänelle sairauden sattuessa tarvittavaa hoitoa ja pitämään lasta hänen liiaksi rasittumatta sopivassa työssä.

Sitoudun ylläpitämään yhteyttä lapsen vanhempiin (holhoojaan). Huomautan muuten että Tanskan viranomaisilla voimassa olevan lain mukaan on mahdollisuus valvoa lasta (lastensuojeluviranoamaiset).

Jos lapsen vanhemmat heidän ja minun sopimamme oleskeluajan loputtua haluavat lapsensa takaisin Suomeen, sitoudun huolehtimaan lapsen kotiin palauttamisesta ja kustantamaan siihen liittyvät menot. Jolleivät lapsen vanhemmat toivo lastaan kotiin, annan lapsen oman tahdon määrätä, palaako hän Suomeen vai jääkö hän Tanskaan.

Jos lapsi itse haluaisi tulevaisuuden Suomessa, käännyn Suomen Mannerheim-liiton puoleen kehoittaen Liittoa auttamaan lasta aloittamaan elämänuransa Suomessa. Jos lapsi haluaa jäädä Tanskaan, neuvottelen paikallisten lastensuojeluviranomaisten (Börnevaernet) kanssa lapsen tulevaisuudesta.

Mahdolliset lapsen olosuhteita koskevat kyselyt osoitetaan Finlandshjaelpenille, Holbergsgade 3, Kööpenhamina, tai Mannerheim-liiton Tanskan Lapsivaliokunnalle, Arkadiankatu 24 Helsinki.”

Lähde: Schildt-Runeberg 1961, s. 234 – 235.

